

AZ EGYHÁZ HARCA

EKKLESIA MILITANS

ÍRTA

DANCSHÁZY NAGY SÁNDOR

a theologia doktora
debreceni református lelkipásztor

B U D A P E S T , 1942

A köfalon munkálkodók...
egyik kezükkel... rakodá-
nak, másik kezök pedig: a
fegyvert tartja vala.

Nehémiás 4: 17.

Ne gondoljátok, hogy azért
jöttetem, hogy békességet bo-
csássak e földre ..., hanem
hogy fegyvert.

Máté 10: 34.

A ml vitézkedésünk fegy-
verei nem testiek.

II. Kor. 10: 4.

**AJÁNLOM E KÖNYVET DR THEOL. KISS FERENCNEK, VOLT
ATYAI
JÓ PROFESSZOROMNAK KI — TANÍTOTT ÉS MATOLCSY JUDIT
HITVESEMNEK — KI BUZDÍTOTT**

Sylvester Rt., Budapest. — Felelős vezető: Schlitt Henrik.

Előszó

Régóta hordozom a lelkemben e könyv gondolatát, tervéét és terhét. De csak az utolsó években öltött formát. Nem hogy halványulna, gyöngülne, hanem minden évvel világosabban és erősebben látom alapeszméjének igazságát.

Fokozatosan döbbentem rá, hogy a keresztyén egyházkban megfogyatkozott a bűnnel szemben való harc, hösiség, valamint az emberért való áldozatosság lelkülete. De ez nemcsak helyi, hanem világjelenség. Másfelől a nagy eszmékért és elvekért való önseláldozó küzdelem nagy mértékben megtalálható az egyházon kívül álló területeken. Bent az egyházban nem a különféle emberi gyarlóságok, még nem is a bűnök miatt van a legnagyobb baj, hanem az elvtelenség, hamis meggyőződések és a hitetlenség miatt. Az előző korszakból maradt ránk a legsílyosabb öröklött terheltségeképen: az elvi tévelygés. Kérdezem, hányan vannak, akik maradék nélkül magukévé teszik az egyház hitvallását és arra az életüköt is felteszik? Vagy talán mások jobban és erősebben hisznek a maguk igazságában, mint a keresztyénék?

A felettünk levő leksi világban kozmikus harc folyik a mennyei seregek és a Sátán erői között. Az egyház harca ehhez kapcsolódik. A földi népek és nemzetek között nem okvetlen szükséges a háború. Ha igen, azért, mert a keresztyén egyház mint világegyház is nem harcolta meg a maga teljes harcát a leksi síkon az igazságért, becsületért, erényért és áldozatos jóságért. Ezért ereszkedett le a szellemi világból az anyagi terekre a küzdelem, hogy eldöntse az igazságot, melyet az egyháznak, mint ellenállhatatlan Igét meg kellett volna mondani. A régi keresztyénség még jól ismerte a harcoló egyházt: az Ekklesia militans-t.

A vezérlő eszme bizonyítására többféle tudományszak adatait és szolgálatát felhasználtam (hiszen a tudomány nem öncél), mert nekem határozott bibliai alapon egyetemes, átfogó világnézetet kellett adnom, mert a mai embernek erre van szüksége. A szakkifejezéseket a könnyebb érthetőség kedvéért legtöbbször le is fordítottam.

Ez magyar könyv. Nemcsak magyarul van írva. Még kevésbé fordítás. Így írtam ősi, tiszta, bihari magyar tradíciomnál fogva, valamint saját lelki munkám és küzdelmeim-nél fogva, amellyel magamban asszimiláltam, fölvettetem a kül-földi keresztyénség személyes és közvetett hatásait, amennyi egy magyar léleknek való.

Hívő keresztyéneknek írtam, tekintet nélkül arra, hogy mennyi iskolát végeztek, mert azok megértik. Természetesen elsősorban református hívőknek. Vezetett e könyv írásában a magyar református egyházam iránti féltő szeretetem, melynek állani kell, bármit hozzon a Jövő.

Ez alkalommal is öszinte köszönetet mondok Szentpéteri Kun Béla és Makkai Sándor egyetemi professzor uraknak könyvem írása közben adott jó tanácsaikért.

Debrecen, 1942. télutó.

Dancsházy Sándor

I. RÉSZ.

Az ellenség és szövetségei.

A Sátánról és a kárhozatról.

Az anyaszentegyháznak az igazságért és erkölcsért vívott és vívandó szent harcában egyedülálló, semmihez sem hasonlítható erős fegyverünk, jó iránytűnk, biztos mértékünk és teljes világosságunk az Isten Igéje, közelebbről annak az írásbeli formája: a Biblia.

A Biblia, a Szentírás, azaz Istennek Igéje, világosan és félreérthetetlenül tanítja, hogy az ember születésétől kezdve haláláig *halálos veszedelemben* él. Ez a veszedelem a kísértés, bűn és a kárhozat. Ezt a kárhozatot nem az Isten, nem az ember hozta a világra, hanem a Sátán. — Nevezük azt bármely néven: ördög, Antikrisztus, Béliál, Azazél, Hazugság Atyja, gonosz lelkek Atyja, Vesztő, Apollion, a Negatív Princípium, a Tagadás Hercege, a Trónkövetelő, sötétség Fejedelme, vagy Mefisztó, Belzebub, Diabolos, Lucifer, Kobold, Manó ugyanazon-egy szörnyű nagy hatalmat és pedig *szellemi hatalmat* jelentenek. Aki (és nem ami!) személy és a mennyek országán kívül mindenütt ott van, minden tud, minden észrevesz. Még a mennybe is bepillantása van. Mi végre adatott, mint teremtménynek ilyen hatalom, — *nem tudjuk*. Kik felett van hatalma, — csak részben *tudjuk*. Bizonyára a kárhozott lelkek, a bűnen élő, esetleg már abban veszett emberek fölött. De azokon is az Isten által szabott *határig*. De nem minden pap beszél erről.

A Sátán neve héberül szátán, ami ellentmondást, vádolást jelent. Ellenséget és vándolót is egyaránt. Isten fiai között van és Istennek alárendelve, de kedvét találja az emberek gyanúsításában, tönkretevésében. Neve tulajdonné I. Krónika 21:1-ben (névelő nélkül), s a rossznak mintegy megtestesítője.¹ ö a gonosz koholó, felbujtó és gyilkos. Jézus és tanítványai a kor theologiából átvették az Ördög tant, de egyben elmélyítették. Az Ördög *egylényegű* az angyalokkal: bukott, Istenről elszakadt angyal. A jót szíve mélyéből gyűlöli, s ezért ellensége Istennek, mint minden jó egyetlen forrásának. A Sátán nem

egyetlen bukott angyal, hanem *a bukott angyalok vezére*. Belzebub az ördögök fejedelme, akinek országa van. Társai az ő angyalai, démonok, tisztátlan lelkek, s mint ilyenek veszik birtokukba az ördöngösség formájában az egyes embereket. A Sátán azon van, hogy a rosszat Isten teremtett világában, de főképen az ő földi országában *elterjessze*. Az első emberpárt ő vezette bűnre. Hatalmát még Jézuson is kipróbálta. A Biblia az ördög csábításait mindig úgy értelmezi, hogy az ember szívében gonosz gondolatokat támaszt, üldözi a jót. Hazugul akarja megejteni a lelkeket, világosság angyalává változtatja magát. Csábító művészettel az ördög olyan hatalmat nyer a lelek felett, hogy azok mintegy szolgaságba és fogáságba kerülnek vele szemben. E hatalomhoz képest a világ ura vagy „*e világ istenének*“ birodalma mintegy ellenképét alkotja Isten országának. Isten minden rosszat a maga céljaira használ s az ördögnek is *teret enged* az ő ítélete végrehajtásában. Ez az ő titokzatos világkormányzatának ténye, melybe nekünk, embereknek, nincs beleszólásunk. Utoljára úgy az ördögre, mint társaira rettentenes végítélet vár. Arról, hogy az ördög megtérhetne, vagy meg akarna térti, a Szentírás sehol sem beszél.² ő maga ámítja ezzel a tévelygő lelkeket. Urunk Jézus, aki az irántunk való mentő szeretetből hagyta ott egy időre mennyei dicsőségét, földön jártában sokszor mondotta tanítványai kisebb és nagyobb körének: Ne féljetek azoktól, kik a testet ölik meg, hanem azoktól féljetek, akik mind a testet, *mind a lelket* a gyehennára viszik. Ennek a kijelentésnek a nyomán mi is alázatosan, de határozottsággal mondhatjuk: ne azoktól féljünk, kik óvásukkal, intelmükkel, dorgálásukkal ős büntetésükkel lelkünk megmentésére igyekeznek, mert ezek az Úr követségében járnak. De félhetünk azoktól, akik a Sátán eszközeiként — az ő módszereivel, szokásaival bennünket nemcsak bűnünkben, hanem a feletti nyugalmunkban is meghagynak, vagy épen a bűnre rávenni akarnak. Ezektől — mégha édes testvér lenne is — jobban *kell tartani*, mint a mérges kígyótól vagy tüztől.

A nagy ellenséggel, a Sátánnal folytatott harcot a legigazabb és a legmegrázóbb módon a Jelenések könyvének „*hadijelentései*“ tárják elénk. Ezek a harrok távolról sem jelképesek, hanem tragikusan *valóságosak*, *nagyobb mérvűek* és *rettenetesebbek*, mint ahogyan János azt leírni képes volt. Mikor azt mondja a gyülekezeteknek, hogy közöttük a Sátán lakik, aki többeket tömlöcbe fog vetni: ezalatt a Sátán által befolyásolt emberek cselekedeteit, magaviseletét érti, akik sokszor nem is ismerik a Sátán mélységeit, aki vezeti őket. Sokszor a külső vallásosság mellett a Sátán zsinagógája név illik rájuk. (Jel. 2:3.) A hétpécsétes titkok és veszedelmek (Jel. 6:10.) Isten angyalai által nagy erővel, borzalmas hatással azokra zúdulnak, akik a Sátán szolgálata miatt büntetésül kapják ezt.

Krisztus vezeti azt a harcot, ami az ő anyaszentegyházáért folyik, akit napba öltözött asszonynak nevez. (Jel. 12.) A Sátán, a régi kígyó, a nagy sárkány, el akarja minden pusztítani az egyház gyermekait, de megmenekednek. Hiába szövetkeznek különböző világi hatalmak, a fenevadak magával a Sátánnal. Hiába szervezik jelképek alá, s bélyegzik le szolgáikat, Isten választottai csak eljutnak a mennyei Sionba. (Jel. 13:14.)

A büntető angyalok újra elindulnak, s Isten méltó haragjának bora kicsordul, s foly a vér, mint a sajtóból a piros must. (Jel. 14:16.) A természeti világ megrendítő jelenségei, a világ fényűző gazdagságát birtokló veszekedett bűnözök a nagy Babilon leomlásában pusztulnak. Az igaz hívek, megváltottak minden nyomorúságok végén az angyalokkal örvendenek. (Jel. 19.) A Sátán, miután egy időre kitombolta magát, ezer évre megkötöttek. A mennybe a Sátán *soha nem juthat*. Ott biztosított, védett helyünk lesz.

A Jelenések könyvének apokaliptikus, végítéletes küzdelmeiből Krisztus teljes győzelme lesz. A földi egyházból minden folyik a küzdelem. Jól vigyázzunk a harc hevében jövő parancsokra.

A Sátánról és a kárhozatról hívő szívvvel, nagyszerű intuícióval, meglátásokkal ír Benkő István A predestináció című, nem nagy terjedelmű, de annál nagyobb koncepciójú munkájában.

I. Pét. 1:20-ban az van: Krisztus eleve el volt rendelve a világ megalapítása előtt. Tehát maga Krisztus is predestinálva van, eleve elrendelve. Benkő István azt állítja a predestinációról írt művében, hogy a Szentírás kijelentései csak a mostani ajonikus létrendszer, azaz világkorszak tartamára vonatkoznak.³ De ennek terjedelme titok. Azonban fontos és ezen „aion“ világkorszak teoriával ellentétben áll az, hogy Krisztust az Atya jobbjára ültette, „felül minden fejedelemségen és hatalmasságton és erőn és uraságton és minden néven, mely neveztetik nemcsak e világon, hanem a következendőben is“ (Ef. 1:21.). Ez pedig a következőket bizonyítja: Krisztus a jelenlegi világkorszak, aion után is Úr marad, mint Fiú, mint az örök Isten Megváltó része.

Ezen világ után jön egy másik, esetleg több világ is. A sátáni elemeknek, bűnnek, kárhozatnak, elvettetésnek egyszer ki kell küszöböltetni a lét szerkezetéből. Még megvesztegettőbb hasonlattal folytatja Benkő István: „A pokol ennek a mindenégnak egyik részlete, ennek az épületnek, a nagy isteni kastélynak egyik szobája. Ha lebontják az épületet, akkor lebontják azt a sötét szobát is, és megszűnnek az egész jellemző szerkezeti elvek, ellenétek, feszültségek, egyensúlyi helyzetek is mindenestől.“⁴ A poklot renoválni lehet! Igen ám,

de már innen egy kis tánclépés a *purgatórium tana*. Hogy azonban mikor lesz azaz állapot, mikor ugyancsak Pál apostol szerint (és ez nagyon fontos) a Fiú átadja a hatalmat az Atyának és Isten lesz minden mindenekben, nem tudjuk. A világkorszakokról pedig, akár a milleniumi ezeréves Krisztus uralmára, akár másra gondolunk, emberi ésszel vajmi keveset tudhatunk. Ez már „*feljebb bölcselkedés*“. Ezen *hiába* gondolkozunk, mint azon, hogy mi lesz, mikor „*idő nem léşzen*“ (Jel. 10: 6.).

Az egyház harcára mi tartozik ebből? Az, hogy az embereknek ne ígérjünk olcsó váltságot, különösen nem a *r. kat.* és *egyben spiritiszta* ízű purgatóriumot, melynek ördögi tüzén átesvén, jön a boldog mennyei ország. Ne bíztassuk őket a cselekedetek érdemének pontos üzleti leméréssel és előbb-utóbb úgy ahogy kiegyenlítendő folyoszámlájával, hanem minden intelmünk és tanításunk oda irányuljon, hogy a bünt mindig halálos komolysággal kell venni, annak véletlen elkövetésénél összehasonlíthatatlanul veszedelmesebb a bűnnel való megal-kuvás, hamis elméletek, áligazságok félrevezetése nyomán, mert a kárhozatból való kiszabadulásra *nem lehet számítani többé soha*. Így van megírva. Mi reánk ez tartozik. Helyes életgyakorlatunk egyedül ez az engedelmes nyugodtság lehet. Igaz, hogy általanosságban megáll a téTEL, hogy „a bizonytalanság hatálma az egész mindenSÉGET Átfogó világjelenség.“⁵ De részigazzság. Mert a különös elhívásról, az üdvözülésről igenis *sokan bizonyosak*. Pál is úgy „fut, mint nem bizonytalanra“. Azt már inkább aláírjuk, hogy „az elvetés felől épen nem lehet bizonyos az ember“.⁶ Ez jól van így, mert ebben nagy vigasztalás is van, hogy mi nem tudjuk, de Isten tudja, aki „mindent a *maga céljára teremtett*, az istentelent is a büntetés napjára“. II. Pét. 2:9. szerint a kegyesek megszabadulnak még a kísértések től is (nagy szó!), a gonoszok a büntetés napjára tartatnak fenn. Ézsaiásnál pedig egyenesen az áll: „A világosságot alkotom és a sötétséget teremtem, ki békességet szerzek és gonoszt teremtek“ (És. 45:7.). Hiába *botránkoznak* meg rajta, Istennek joga van teremtményeivel szabadon rendelkezni, mint ahogy a fazekas szabadon formálja az agyagot (Róm. 9:29.), tisztességre és becstelenségre. „Miért menjünk a megokolásban csak a Sátánig? Egyre megy, hogy Isten a kárhozat oka, vagy csak a kárhozat okának az oka (a Sátán teremtésével), ezen igazán nem érdemes vitatkozni“.⁷ Valóban így van. Különben is „a predestinációs eseteket nem lehet a Justitia, a földi igazságszolgáltatás mérlegén méرنi“.⁸

Mi az, hogy igazság? Mi az, hogy igazságosság? Ha megakarnám a nálam sokkal nagyobb isteni igazságot látni, olyan fény kellene hozzá, amelyben *elégnék*. „Ha a természet maga annyira emberfelettinek bizonyul, akkor el kell készülni arra is, hogy a valóságos kijelentett Isten-lény mélyebb megisme-

rése újabb és újabb megrázkođtatás, sőt veszélyes válságot fog jelenteni a maga módja szerint gondolkodó, érző és ítélező ember számára“.⁹ Emésztő tűz lehet. Az emberek követlik a tudás fáját, s ha pedig „tudást“ adunk, akkor megijednek. „Azért lett a helyzetkép (predestináció) visszataszítóvá, mert magamat képzeltem Isten helyébe és ezzel a valóságban nem létező, mesterséges, megoldhatatlan rejtvényt szerkesztettem és *adtam fel magamnak*. Isten vállalja a felelősséget azért, amit rendelt és teremtett, úgy ahogy van: ezen egy jottányit sem változtat az, hogy én nem merném vállalni a felelősséget érte úgy, amint van“.¹⁰ Az nem illet minket. Sót bűnös voltom világos tudatában magamra nézve sem merném „levonni a konzekvenciát“, mert önmagamat kellene halálra ítélnem. Egészen evangéliumi gondolat, hogy önmagammal sem tudok szolidaritást, felelősséget vállalni, s magamért felelni. Az ellenség pedig erős.

Kálvin azt mondja: „Meg kell cáfolnom azokat, kik azt. hazudják, hogy az ördögök nem egyebek, mint bűnös személyek és háborgások... az ördögök neve eléggye kifejezi, hogy azok nem indulatok, vagy az értelelem káprázatai, gonosz gondolatok, hanem inkább tényleg aminek mondatnak, oly *lelkek vagy szellemek*, melyek érzéssel és értelemmel vannak felruházva ... Ezt érintenem már azért is érdemes volt, nehogy az emberek tévelygésbe bonyolódva, azt gondolván, hogy *nincs ellenségiük*, az ellenállásban lanyhábbak s vigyálatlanabbak legyenek.“¹¹

Kálvin világos tudatában volt a kozmikus világot rengető harcnak, s szavai egészen hadi kifejezések. így folytatja: Ha Krisztus királyságának védelmére készek vagyunk, amint kell, akkor szükséges, hogy *engesztelhetetlen harcot* folytassunk azzal, ki e királyságot romba akarja dönteni. Viszont ha az üdvösségünkkel valamit törödünk, nem szabad sem békében, sem fegyverszünetben állnunk azzal, ki üdvösségünk megrontására állandóan csełt sző.¹² Nyilván a Sátánt érti.

Ravasz László püspök 1941 május 19-én, tehát az új nagy világháború közepette a zsinat előtti beszédét így címezi: „Jelentős a hadi helyzetéről“. Valóságos hadi terminolójával, kifejezésekkel ezeket mondta: „Pál is ismerte és gyakorolta azt a vezéri szokást, hogy a háború közepén néha-néha megálljon, számbavegye a hadihelyzetet és tájékoztassa katonáit az eddigi győzelmekről és az ezutáni feladatokról. Egy ilyen hadi jelen-tését olvastam fel, amelyet a tudósok szerint a II. Korinthusi levélbe (a 10. részben) sajátkezűleg írt bele.

A magyarországi református egyház zsinatának egy új ülésszaka előtt mi is állunk meg. Tekintsünk szét az *egész hadszíntéren*, amely a látható és láthatatlan világot, a történelmet és az ígéreteket átöleli és tartunk szemlét az eddigi győzelmekről és azutáni feladatainkról.

Meg kell tennünk, mert ha érezzük a tisztunkkel járó felelősséget, tudnunk kell, hogy mi ugyanannak a nagy hadjáratnak vagyunk a *katonái*, ugyanazon a harctéren folyik tovább a mi küzdelmünk is, *ugyanaz az ellenségünk s ugyanaz a vezérünk*, mint amilyen harctérről, hadseregről, vezérről a felolvastott Ige beszél. Vegyük számba a hadihelyzetet most is itt a Krisztus örökkévaló harcában.

S legnagyobb, legszörnyűbb veszedelem pedig mégis csak az, hogy ez az öök harc megújul minden egyes emberi szívben, az enyémben ős a tiedben, szüleid és gyermeked szívében s megújul nemcsak egyszer, de százszor. Valami titokzatos erő el akar vonni Istantól, valami hideg lehellet ki akar ábrándítani, valami gonosz kéz letarolja reménységeimet, valaki megkísért, rossz utat mutat, bűnre csábít, ős én engedek neki... Íme összetört életem, beszenneyezett szívem, békételen lelkem!“

Az egésznek csak az a hija, hogy nem nevezi jobban a ne^ vén az ellenséget, a Sátánt. Bár személyről beszél, hogy „valaki“ megkísért stb.

Minden idők kegyesei *felismerték* az egyháznak harcoló jellegét valami ellenséggel.

Komáromi Csipkés György reformátorunk: Igaz hit c. könyvének előszavában az egyházat „A Magyar Nemzetben sok tövisek között levő Liliomnak, azaz a Szent Gyülekezetnek az ördög és világ által való dühös dühöskodésének, feneségének, soha meg nem romló Tárgyának“ nevezi.¹³

De azt kell még tudnunk közelebbről, ki és kik azok, akik ellen küzdünk. A felekezetközi langymeleg kegyeskedő könyvekkel szemben a Heyns-Galambos-féle református dogmatika teljesen biblikusán tanít a Sátánról és ördögökről, valamint az angyalokról is. Jelenlegi *tartózkodási helyük az ördögöknek a pokol*. A mennyországba nem tudják felküldeni gyűlölet edzette csapataikat. Így az Isten az Ő világmegváltó legszebb tervében és munkájában: a kiválasztottak megmentésében akarják meggyárolni azáltal, hogy az emberi társadalmat, az egyes embereket minden eszközzel megnyerve lehetetlenné tegyék a regenerátiót, a megújulást.¹⁴

Az áltudósokkal szemben bátran kijelenti, hogy a *mennyország meghatározott hely. A pokol is helyhez kötött*. A pokolbeli szenvédést éppoly kevéssé tudjuk el- és átgondolni, akár csak a mennyország üdvösségeit.

Végnélküli lesz a szenvédés épen úgy, mint amilyen vég-nélküli az üdvösségi is.¹⁵

Vázlat egy satanológiához.

Amint Kopernikus fölfedezése nyitotta meg az utat a föld, naprendszer és a minden ség rendszeres megismeréséhez ős értelmes világképünk megalkotásához; valamint Koch Róbert a kórokozó parányi bacillusok felismerésével és megismertetésével kezdte meg az ok és célszerű orvostudományt, éppen úgy a magasabb lelki síkon is meg kell ismernünk minden olyan tényezőt, mely életünket sokszor végzetesen befolyásolja. Ha egyszer főlismertünk saját tapasztalatból is bizonyos veszedelmes lelki hatalmakat, mikről a Biblia szakadatlanul tanít és véd, úgy annak a lelki hatalomnak, akit Sátánnak neveznek, s neveztünk mi is: tudományos leírását, ismertetését kell adni, mert addig komoly, tervszerű és *rendszeres lelki védelemről* és *gondozásról* sem az egyénnél, sem a társadalomban, sem annak legfontosabb formájában, az egyházban, nem is beszélhetünk. *Elfelejtettünk egy művészettel.*

Valaki mondta: „Nem az a nagyobb baj, hogy az emberek nem hisznek Istenben, hanem, hogy nem hisznek az Ördögben.“ Igen, mert akkor menekülnének tőle Istenhez, A váltság épen ez.

Könyünk kimondottan irányzatos munka. Krisztus Jézus egyházának az építő, szervező munkája melletti másik, nem kevésbé fontos tevékenységet: az Istenrel ős emberrel szemben álló ellenség elleni harcot tárgyalja, amennyiben szoros kerelei megengedik. Azért teszünk sokszor csupán *utalásokat* a keresztyén irodalom egyes darabjaira, melyek könyvünk részleteit még alaposabban világítják meg és segítik érvényesülésükhez.

Így vagyunk a Sátán, az ördög ismertetésével is, amit itt csak vázlatosan adhatunk. Bármely jó keresztyén theologus ki-pótolhatja, igazíthatja és önálló művé kidolgozhatja. Segítségül veheti az összes szellemtudományokat, különösen az egyháztörténetet, valamint a lélektant. Ha a filozófia szolgáló leánya lehet a theologiának, úgy nagy leánya, a psychologia is lehet az, Bőt még inkább.

Mikor Brunner Emil, a kiváló svájci ref. theologai professzor Debrecenben járt, az egyetemen tartott előadása után a hozzászólások rendén teljes tiszteettel és saját anyanyelvén, németül föltettem a kérdést: mi a véleménye a személyes Sátánról. Azt válaszolta, hogy e kérdésre nem felelhet. Ha nem hitte, miért nem vallotta be; ha hitte, miért nem merte a nagy hallgatóságnak kijelenteni? Vájjon nem a későn is kísértő racionálista theologia határozatlansága volt-ó ez annak részéről, aki a „bizonyságtevő és hitvalló“ egyházat propagálja Barth-tal.

Kálvin megfelelt erre a kérdésre.

Egy „Sátántanhoz“ tanulmányozni kell a világirodalmat is. Írók és kötők, a vátesek sokszor *megelőzték az „exakt“ tudó-*

sokat a világ- és emberismeretben. Bunyan: Zarándok útjától elkezdve Shakespeare, Milton, Goethe, Madách stb. kifejezetten és kimondottan foglalkoztak a Sátán működésével, hatásával, „eredményeivel“.

Még ez sem elég. Egy Satanologiához legfőbb adalékokat Isten kijelentett Igéje adja, melynek *egyenes célja* is az embereket megismertetni az ördöggel, mint halálos ellenséggel és szörnyű dolgát a Mózes könyvétől az Apokalipszig, a Jelenések könyvéig folyton tárgyalja. Természeten az angyalokról pedig egy „angelologia“ kellene, kizárálag bibliai alapon.

Mi most tehát csak vázlatképen írjuk le a Sátánnak jellemvonásait az eddigiek is összefoglalva.

1. A Sátán *Isten által teremtett* lelkei, szellemi, öntudatos személy. Hasonló a jó angyalokhoz. De ő bukott angyal, azok fejedelme, akiket már ő buktatott el.

2. Előttünk ismeretlen, sőt meg sem érhető okokból Isten ellen lázadt, elbukott. A hozzá hasonló bukott szellemi lények között a leghatalmasabb. Azoknak vezére. Országa is vau. E földön is van birodalma. Különös lakóhelye a pokol, mint hely. A világossággal szemben a sötétséget kívánta.

3. Neve legjobban Ló Jachve-nek mondható. Azaz: „*Nem Vagyok*“. Míg Isten neve a „*Vagyok*“. Mindég rejzőzik. Satan semper absconditus. Mindég tagadja, hogy ő van és létezik. Áldozatait rettenetes lényével különben elrémiénéd. A hitetlenekkel el is tudja hitetni, hogy ő csupán fogalom, a bűnnek egy neve stb., de nem személyes lény. El is hiszik. Mikor az ördögöt százféle formában jelképesen, sokszor tréfásan emlegetik, festik, ábrázolják, ennek ő örül, mert az emberek üres fogalomnak és költői képzetnek gondolják. *Ez kell neki épen!*

Pedig — fájdalom — olyan közönségesnek, megszokottnak kell tekintenünk a jelenlétét, mint a lékgörét, s éppen úgy, mint ez néha a rendes, csendes levegő mozgásában van, máskor szörnyű ciklon-szélvészük minden tönkretesznek maguk előtt, a Sátán ős szolgái is apró bántalmaktól elkezdve, a legirtózatosabb örvénybe is képesek sodorni s kárhkergetni.

A hozzá *hajlamosság*, inklinálás is a testi betegség fertőzéseihez hasonlóan, *kisebb-nagyobb lehet*. Az ördög fertőzésére hajlamosít testi, lelkei (ideg) fáradtság, kimerülés, nyílt vagy rejttett (hisztérikus) izgalom, félelem, sietség stb., „*Der Teufel hat immer Eile*“, az ördög siet mindig.

4. Működési területét csak a földön ismerjük, ős azt tudjuk, hogy a mennyben nincs. Főképen az *emberi tudatban* működik. Érzelem és akaratban kevésbbé, mert ezek Isten által jól teremtve automatikusan a tudat után igazodnak. Ha állati lelekbe mennek, azt is tönkre teszik.

5. Működési módja főként a *hazugság*. A tudatba hamis gondolatokat, téveszméket, áligazságokat, ferde fogalmakat stb.

sugalmaz. Az ember elhiszi és e szerint érez és cselekszik. Esze- sebb sokkal, mint az ember.

6. Isten kikutathatatlan akaratából ítélet vérehajtónak is használja. Neki, vagy a többi ördögöknek rövidebb, vagy hosszabb időre átengedettek kísértetnek, kínoztatnak, romlanak; a végleg odaadottak pedig elpusztulnak ős elkárhoznak. Az emberi lélek sokszor meglepően gyors változatban van jó lelki hatás és ördögi hatás alatt. Nem lehet és kell azonban minden gonosz gondolatot és érzést közvetlenül a Sátánnak tulajdonítani. Mert a már többé-kevésbé megromlott ember *magától* is termel rossz gondolatot, vagy kap *másik ilyen* embertől.

7. Legfontosabb tevékenysége: a vádolás. minden hibáért, bűnért, melybe pedig ő sodorta az embert, kegyetlenül vádolja, mardossa, gyötri éjjel, nappal. Kérlelhetetlen és folyton azt sugalmazza és mondja, hogy segítség nincs ős nem is lehet. Csak a pusztulás, öngyilkosság, halál és kárhozat a lehetséges út. A pokolban is bizonyára ezt folytatja.

8. *Teremteni nem tud* semmit, csak ami meg van, azt rontani. A természettudomány nyugodtan dolgozhat felőle, amennyiben az anyagon hatalma nincs, csak a szellemi világban, amelynek egyre magasabb szféráiban egyre irtózatosabb, — számunkra egy pillanatra sem bírható harc tombol. — Meddő, vagyis *nem szaporodik*. Csak esetlegesen, újabb bukott lelkek által nő a gyülevész sereg, mint a szemétdomb, gyehenna. Meny nyiségileg szaporodik, nem genetikusan származással születik. Különféle testbe bemehet, de *saját testet nem ölhet*, nem inkarnálódhah. Nem szükséges inkarnálódnia, testet ölte, mert idegen testben és *idegen lélekben*, s így az emberekben is elvégzi átkos munkáját, akik aztán minden elképzelhető gonoszt egymással szemben ős másképen véghez visznek. Magát az anyagi világot sem tudja *semmi formában az emberrel szembe állítani*, ellenben az embert állítja azzal szembe megmérgezett és fertőzött tudatán keresztül. A test és anyag sohasem kísérthető, csak a lélek.

9. A hitetleneket *teljesen tönkreteszi*. A kiválasztott hívőknek, kiket nem pusztíthat el, igyekezik *minél nagyobb* testi és lelki kárt tenni úgy, hogy némelyik csak nagy szenvedésen keresztül menekül meg. Babszolgatartó. Aki hatalmában van ideig, vagy végleg, azon a legsörnyűbb zsarnoksággal ural-kodik.

10. minden nagyhatalma mellett sem minden tudó, nem mindenható, nem mindenütt jelensz, mint Isten. Ez nagy vigasztalást és biztonságérzetet adhat. Támadása és kártétele tisztán szellemi téren és helyenként ős időbelileg megújuló s korlátozott. Bár a földön mindenütt van belőle állandóan, határát minden tekintetben Isten szabja. „Az emberek, sőt a Sátán sem

terveznek és nem is gondolnak olyat, amit Isten el nem határozott magában.”¹⁶

11. Eszközei változatosak. Csábításból fenyegetésbe, megrettentésből hízelgésbe, ígéretekből kétségebesésbe, elismerésből vádolásba gyorsan, következetlenül és szemérmétlenül átcsap.

12. Nemcsak gyilkos, vagyis inkább gyilkoltató, hanem tolvaj is. mindenféle lelki, testi és anyagi adományait Istennek, például a tehetséget, szerelmet, ételt, italt s a természet sok javait, szépségeit úgy igényli, mintha az övé volna, használatuk és élvezetük az ő engedelmétől s bizonyos súlyos feltételek mellett beleegyezésétől függne. Kisajátítja a tudományt, vallást, sőt a bibliát is használja.

13. Áldozatai csak a kárhozatban ismerhetnek rá, amikor késő. Akiket a jó Atyától, a Megváltó Jézustól és Szentlélektről elszigetel.

14. *Nem téphet meg.* Örök ítéletben és gyötrelmekben kell élnie.

15. *Utánzás a főkísértése* (a mimikri). A gonosz lelkekkel együtt a szép, jó, igaz hit és erkölcs látszatát tünteti föl csaléte-kül. Ha Krisztus az „Élet“, Ő a „Visszaélés“. Szerencsére hoszsúléjáratú tervei nincsenek, mert azokhoz már igazság és következetesség szükséges.

A spiritiszták.

Szándékosan írtam e címet, egy szerencsétlen társaságot jelölendő, mert a spiritizmus stb. cím bizonyos mértékben jogosult szellemi irányzatot jelölhetne. Ezek egyenként eltévelkedett, lelki perverzitásban élő emberek, akiknek szövetsége cinkosság a közös bűnözésben.

Lelkük és idegrendszerük eredeti hajlama mellett a „szellemidézés“ és álkarneyeskedés ízléstelen, utálatos és hátborzongató gyakorlatai teljesen kikészítik őket arra, hogy a Sátánnak és a gonosz, tisztálatlan lelkeknek alkalmas médiumai legyenek s így *akarva, nem akarva* szövetségei.

Ezért tárgyaljuk őket könyünk e részében, amennyiben az téTELünk igazolására szükséges. A lényeges vonások felmutatása mellett itt csak ismét utalást tehetünk a spiritiszták ellenes, antispiritiszta egyházi és egyéb irodalomra, s az előadások százaira, amelyek egyértelműleg előítélik üzlemeiket ős óvják az embereket azoktól. Állami törvényhozás is több országban tiltja a spiritiszták működését. Sajnos, nálunk még nem hoztak rá törvényt, csak a történelmi egyházak küzdenek velük.

Lényegesebb vonásaiak a következők:

1. *Tudománytalanok*, jóllehet épen a tudomány örve és ürügye alatt vetik el maguktól az egyház hitvallásait s hite-

getik, csalják meg kivált az okoskodó, bölcselkedő, titokzatos dolgok iránt hajlamos embereket. Bár nagy „szakirodalommal“ dicsekesznek, de amely az okkultisták másik fajtájánál, a theozofusknál és hasonlóknál sem nevezhető komoly tudománynak. A lélektan, vagy épen a kísérleti lélektan sem hajlandó e „kísérteti“ tannal egy gyékényen árulni, s közösséget nem is vállal velük, bármennyire szeretnék ezt a spiritiszták úgy ezzel, mint a theologiával, főleg annak misztikái irányzatával megtenni. Pedig az evangélium prédikálása maga olyan dicsőséges titok, amikbe angyalok vágyakoznak betekinteni. (I. Pét. 1:12.) Hogyan adhatnának hát többet a spiritiszták, idélenkedő gyűléseiken! Ha valaki a halottak közül föltámadna, az sem győzne meg őket. (Luk. 16:31.) Hallgassák az emberek a becsületes, nyílt igehirdetőket A tudományosságot azért követelik összefoglalóképpen fércműveik, beteg fantáziajuk idéten szellemi termékei számára, mert ők állítólag tényekre hivatkozhatnak és mutathatnak. Azt tudjuk, hogy a szellemi világgal, illetve tisztában lelkekkel bizonyos mesterkedések, machinációk útján, lehet érintkezni, de onnan jót nem kapunk. Azt is tudjuk, hogy bizonyos fizikai jelenségeket, titokzatos jelenségeket elő tudnak idézni, de ez nem tudomány, hanem visszaélés. Mint ahogyan nem tudomány az onánia, a mesterséges abortus és a nemi perversitások. A különbség csupán annyi, hogy az egyik testi, másik a lelti világban megy végbe. Következményei az utóbbinak még rosszabbak. Mivel pedig úgy *alacsonyabb testi, mint magasabb lelti képességeinkkel való visszaélés „félelmes szabadságunknál“* fogva csak a Sátántól indulhat ki, ezért nem is tudomány az, hanem ördögi mesterkedés.

Hajlandók lennének ugyan az emberi olthatatlan tudománszomjunkkal és szabadság-vágyásunknál fogva beleegyezni abba, hogy esetleg nagy tudású, Istenfélő, keresztyén tudósok intézményesen is foglalkozzanak a titokzatos lelti jelenségekkel, mint Olivér Lodge és iskolája s mások próbálták, ámde ezen titokzatos anyagi, testi és szellemi jelenségek kivonják magukat legtöbbször a tudományos megfigyelés, vizsgálódás, rendszerezés alól főként azért, mert a *megfoghatatlan emberi tudatállapotokkal* függenek össze. Éppen ezért e titokzatos jelenségek jobbak és megengedett része a csodák azon világához tartozik, amely mindenkor a keresztyén theologia tárgya volt ős marad.

A kicsiny mécsesük körén túl nem látó racionalisták, kik csak az érzékelhető valóságban hisznak, *egy gyékényen árulnak* a, homályban bujkáló hitető spiritisztákkal, mikor egyik sem fejt ki komoly ellenállást a Sátánnal szemben. Egyik azért, mert nem hiszi, hogy van, a másik meg azért, mert barátkozik — fraternizál vele, az ellenséggel.

Az bizonyos, hogy lelti hatalmuk gyakorlása a világban csak úgy lehetséges, ha az sem az úgynevezett „világnézetünk-

kel“, sem, a „világképunkkal“ nem ellenkezik. Nemcsak az iskolákban, de filozófusaink körében is még mindig a Kant—Laplace-féle elmélet van érvényben a világ, illetve a földi világunk előállására nézve. „Pedig a Kant—Laplace-féle világformálódás fikciója, meséje nemcsak azért nem alkalmazható a szellemi történésekre, mert annak felállítása az események beláthatatlan komplikációján meghiúsul, hanem azért sem, mert az már önmagában *elltentében* áll a lelki történés törvényeivel.“¹⁷

2. *Hazugok.* Elsősorban hazudják azt, amit az első emberpárnak a Sátán a kígyó által sugdosott: Egyetek a tudás fajának gyümölcséből, s olyanok lesztek, mint az Isten. mindenki-nek, akik bűvkörükbe kerülnek, azt ígérik, hogy olyan nagyszerű, csodálatos, új igazságokat ismernek meg a szellemi világgal való érintkezés folytán, amit más földi ember nem tudhat meg. A szellemidézésről fölvett jegyzőkönyvek tele vannak tudatos és öntudatlan ámítással, kegyeskedő, émelygős, langymeleg filantrópiával, az emberszeretet üres szóvirágával, hamisan idézett bibliai versekkel. Álnokul és vakmerően visszaélnek Isten Igéjével, mikor üléseiken bibliát olvasnak és imádkoznak, jóllehet Isten Igéje egyenesen tiltja az ilyen varázsló mesterkedéseket. Maguk beismерik, hogy megjelennek köztük hazug-, tréfálkozó-, hitetlen lelkek is, akikkel együtt és egymással szemben is sokszor kerülnek hazugságokba és képmutatásba, esetleg a pia *fraus*, kegyes csalás „magasabb célja“ érdekében.

Hazugságukhoz tartozik az is, hogy minden tényt és igazságot eltorzítanak, arányait megrontják s mindennek hamis jelentést adnak és téves jelentőséget tulajdonítanak (vallás, hivatás, történelem, szerelem, vagyonnak stb.).

3. *Tolvajok.* Azt mondják, hogy a spiritizmus a „jövő valósága“. Ezért ok mindég modernek és korszerűek akarnak lenni. Mindég a legújabb tudományos elméletek után kapkodnak. Ezért kisajátítanak, vagyis ellopnak minden olyan elméletből, rendszerből annyit, amennyit céljaikra tudnak forgatni. Főleg a természettudomány eredményei, által létrehozott világkép és szemlélet kell nekik. Még mindég divatos náluk a rotáció, a körforgáselmélete, melyen keresztül tiszta, rostálódik a lélek mint újfajta purgatóriumban.

Szeretik a vonzás, villanyosság, delej elméleteit és fogalmazását, a számtani és a mértani formulákat De miért nem jöttek rá erre Newton és Kopernikus előtt, mondjuk a gnoszikusok korában, akik az első keresztyénség idején voltak az ő elődeik? Vagy miért nem jöttek rá az újkori nagy fölfedezésekre a közép, vagy ókori lelki rokonaik, a jövendőmondók, varázslók, szemfényvesztők, igézők és bűbájosok, vagy épen a boszorkányok! De azért ha kell, nem vetik meg a régi keleti vallások, főleg az indiai vallások bölcseleteit sem, amikből szín-

tén lopkodnak. Tolvajság a bujkálásuk is, mert szeretik a sötét-séget és félhomályt.

4. *Gyilkosok.* A testet főként az idegrendszeren keresztül rombolják. Áldozataiknak száma elég nagy. A lelket zavarossá, konfúzussá teszik. Hamis fogalmaikkal, később kényszerképzettekké váló rögeszmékkel megfertőzik és hamisítják a józan ember ítéloképességét. Közvetlenül aztán jön az érzellem elfordulása érzegősséggé, búskomorsággá, végül az akarat megbénulása minden egészséges és termékeny aktivitásra, cselekvésre. Testet, lelket gyehennára viszik Jézus szavai szerint. Ezt csak a Sátán tudja így. Pusztításaiak miatt sok helyen törvényesen és méltán üldözík őket. A spiritiszták lelki kezelése, gyógyítása a legnehezebb feladatok közé tartozik.

5. *Fogyatékos erkölcsűek.* Némelyek állítják s bizonyos mértékben saját tapasztalatom is igazolja, hogy aránylag igen sok közönséges bűnöző és laza erkölcsű férfi és nő van köztük, amennyire ilyen titkos társaságról valamilyen statisztikát egyáltalán lehet készíteni. Hazug elméleteikkel minden bünt „igazolni“ tudnak. Morál insanity, beteg morál jellemzi őket. Már maga az a tény és körülmény, hogy rejtett helyeken gyülnek össze és titokzatos tanaikat, praktikáikat is folyton leplezik, s csak beavatott, titkos cinkosaikkal közlik, minden nyílt, egyenes, őszinte viselkedést, ami az igazságnak életföltétele, — lehetetlenné tesz.

6. *Meddők.* Amint a Sátán meddő és szaporodásképtelen, úgy a spiritiszták szellemi és testi mesterkedései is tartalmatlan, magtalan, korcs elvetélések, amelyek ismét megsemmisülésbe esnek.

Társadalmi vonatkozásban is haszontalanok. Ki látott már spiritiszta árvaházat, vagy spiritiszta népjóléti akciókat? Gyümölcsstelenek. Nyomorúságos, önző életük önkörében forog. Jótekonyság és szeretet csak karmákat, érdemeket akar termelni, vagy védekezni, hogy újból születve, rosszabb létformába, esetleg állati testbe ne kerüljenek. Nem lehet őket semmisíté állásban és pozícióban, hivatáskörben jól használni, mert nem józánok és higgadtak. Állandóan valamelyen láthatatlan lelki nyomás alatt állanak. Kenyérkereső kötelességeknek esetleg valamennyire eleget téve már vágynak, sietnek a titkos összejövetelek lelki bódulata, szellemi narkózisa után ellenállhatatlanul, mint az iszákosok, vagy morfinisták.

7. *Egyház és nemzetrontók.* Tagadják ugyan, de minden történelmi keresztyén egyházzal szembehelyezkedve külön klikkent, szektát alkotnak. Az egyház dogmáit nagyrészt tagadják s ködös, zagyva elméleteikkel porlasztják és olvasztják az egyhá fundamentumait. Körükbe csalogatással s állandó fertőzésekkel az egyház hívei közül sajnos, többet megrontanak, mint gondolnók.

Állam és hazá, mondjuk nemzeti társadalom bizton nem számíthat és építhet reájuk, mert romlott lelki állapotuk miatt minden szélsőségre hajlandók. mindenféle nemzetközi járványos eszme (pacifizmus, áldemokrácia, kommunizmus stb.) kész talajra talál náluk- Sokan mint elmeintézetek, kórházak, börtönök lakói és munkátlanok lesznek az államnak tehertételei.

Velük szemben való magatartásunk és eljárásunk olyan legyen, mint a legveszedelmesebb szektákkal szemben. Természetesen minden földg szellemérkölcsi fegyverekkel. Az állami halóság kezét azonban nem tarthatjuk vissza, nem is akarjuk.

Az általános okkultizmus, különösen a spiritizmus, mely a lelki világgal a test kémiai, vegyi delejes, és az idegrendszeren keresztül igénybevett erői segítségével helytelen, egészszégtelen és veszedelmes összeköttetést tart fönt, és kultivál, mint *lelki perverzitás*, elítélendő és kerülendő. Amint minden testi-lelki képességeinkkel százfélé visszaélés lehetséges, viszont esetenként csak egy lehet az Isten akarata szerint való út, úgy a spiritizmus a lelki életnek az Ige által kijelölt útjáról letérve bolyong a homályos és hamis ösvényeken.

A szekták.

Elöljáróban már védelmünkbe kell vennünk a baptista és methodista egyházakat, amelyek evangéliumi alapon álló, sok áldást terjesztő, hatalmas történelmi egyházakká lettek olyan sok taggal, hogy némely országban jóval felülmúlják a reformátusok számát. A világ protestáns egyházai között igen komoly, tiszteletre méltó helyet foglalnak el. Erős „fegyvernemek“ a nagy harcban.

Hazánkban különféle külső és belső okok miatt néha látyszólag a szekta képet vették fel, kivált kisebb közösségeikben. A két régi, azaz evangéliikus és református egyházból való hódításaik miatt sok helyen kihívタk az ellenszenvet, sőt üldözést maguk ellen. Reméljük, mihamarabb elül a testvérharc.

Sok kárt okoznak a történelmi egyházak, illetve Anyaszentegyház testi és lelki birtokállományában a legkülönfélébb szekták. Azért mondjuk, hogy testi és lelki birtokállományában okoznak kárt, mert meghódítanak olyanokat, akiket már az egyház nevelt sokáig és valami ok miatt hívő, vagy hitre hajlamos lélekkel megy el tőlünk abba a társaságba- Néha egészen hitetlen, egyenesen egyházellenes emberek mennek át a szektához s ott valami tévtan és tévhít, különös vallásos gyakorlat megfogja és ottmarasztalja őket. Minél kisebb az egyház vonzáereje a lelkekre, annál nagyobb a szektáké és viszont. Ha aztán az egyház még el is taszítja híveit, ha pl. választási harcok, az egyház egyes vezetőinek nem nagyon példaadó élete, személyes

összeütközések, egyházi adó stb. a centrifugális, eltávolító erők közé állnak, akkor néha keserves nagy réseket ütnek gyülekezeteinkben a kiváló, kitérő tagok által.

A szekta rendesen egy-egy bibliai eszme, vagy esemény túlerős kiemelése, jelentőségének téves hangsúlyozása által szerveződik. A millenisták, adventisták, jehova tanúi, nevető szekta, pünköszi mozgalom, nazarénusok stb., minden mászt kárhoztatnak. Egy-egy nagy bolondgomba árnyékában ülő kis társaság. Sokat a hatóság államellenes tanaik miatt üldöz, a csendesebbek meghúzódnak. Tiszta ige hirdetés, jó lelkigondozás és a szociális rend szinte teljes védelmet jelentenek velük szemben. Sok szektás jó *bánás-mód* után elég könnyen visszatér.

Különben utalok az idevonatkozó protestáns irodalomra, mely behatóan ismerteti őket és az ellenszereket.

Sajátságos, hogy az önkéntesség, a keresztyéni szabadság néha mennyire hiányzik az ú. n. szabad egyesületeknél épügy, mint a szektánál is. Sokkal jobban hiányzik, mint a történelmi egyházaknál. Az erkölcsi terrort megfigyelhetjük a szektáknál, de különféle szabad egyesületeknél is. Sok tagnak és hívőnek nincsen kellő világossága, de legfőképen erkölcsi bátorsága, hogy kilépjen az illető egyesület, vagy szekta köréből és tovább szolgál alzsarnok vezetők önkényének, hogy el ne veszítse üdvösségeit.

Mert az önálló vallásos egyesületek és szekták legtöbbször a *kizárolagosság igényével* lépnek föl. Ami azt jelenti, hogy csak az ő elveik, módszereik jók és igazak egyedül, az ő szokásaik és magaviseletük a követendő példakép. Aki ezt nem ismeri el, az még „nem ismerte“ meg az igazságot, nem tért meg még, „sötétségen tévelyeg“. Az ilyet folyton bírálhatják, intik, sőt lelki terror alatt tartják és presszionálják. Kétségevonják, hogy ismeri Krisztust, megtagadják a lelki közösséget, ha kellő módon nem engedelmeskedik. A fizikai bántalmazások kivételével alkalmazzák a gyanúsítás, üldözés és inkvizíció minden lelki cs erkölcsi eszközét (még az anyagi bojkottot és megszorítást is igénybe veszik). Az ilyen csoportok elve és gyakorlata rendesen egy-két vezető személy elveit és szokásait jelenti, akiknek fel-feltámadó szeszélye a vak rajongó tudatlanságával együtt szörnyű zsarnoksággá tud fajulni. A szegény gyanú alá vett, gyötrött lelek mit tesznek ilyenkor? Mivel mégis valami lelki javakat vettek, más forrást pedig nem ismernek, behódolnak engedelmesen, s viselik a keresztyéni szabadságnélküliség súlyos igáját. Ilyesmi — a történelmi, különösen a protestáns egyházakban szinte *kizárt dolog* már az egyházi törvények miatt is.

Bár a történelmi protestáns egyháznak ugyan sikerült ki-termelni azt a szabad és mégis hithű keresztyén típust, amelynek terjesztése kívánatos, de sok közösség még protestáns talá-

jon sem ilyen. „Vannak bibliás közösség tagjai, akik *egy húron pendülnek*, azért jár egyformán az eszük, azért van rajtuk majdnem *lelki egyenruha*, mert Krisztusra függeszett tekintettel járják az utat. Nyilván ez, önmagában jó és Krisztus követése testvér egységet is jelent. Azonban ennek is meg van a veszedelme, mert farizeussá, dogmatikusan merevvé, vagy ábrándozó, másvilági életet élővé teheti a bibliás közösséget. Az ilyen közösség *szellemi diktatúra* alatt él, különös szuggesiók ejtik rabságukba, drónon ráng, s ez annál *kísértetiesebb hatású*, mindenél egyötöntűbbek az egyes egyének mozdulatai. Mintha egy csoport, vezényszóról mozgó katonával állanánk szemközt, de úgy, hogy a parancsnokló tiszt alakja láthatatlan maradt“.¹⁸ Ridesz automaták. Már pedig meg van írva és meg kell értenünk: „ne uralkodunk egymás hitén“. Franckéről írják, hogy „ahol akarata érvényesül, ott egy darab Isten országa nő ki a földi viszonylatokból, de aki nem úgy akar idvezülni, amint azt ő követeli, az ránézve többé nem testvér, hanem a Sátán cselédje“. (Ravasz László.) Hát még Francke követői, gyarló epigonjai, milyen vakbuzgók és türelmetlenek lehettek a másként gondolkodókkal szemben! „Utánozták annak hibáit, akinek erényeit nem követhették.“ (Hyeronimus.)¹⁹

Vannak aztán olyan szabadegyesületek, mozgalmak és szövetségek is ügynökségeikkel, vidéki csoportjaikkal együtt, amelyek a történelmi protestáns egyházakban bent fészkelnak, itt vetik meg a lábukat, szedik sokféle díjaikat, adományaiat a mi tulajdon híveinktől, annak fejében, hogy ők még valami többet, jobbat, finomabbat, bizonyos javított többletet adnak, amit az egyház hivatalos emberei nem tudnak, vagy nem akarnak adni, kikkel szemben magatartásuk és eljárásuk nem lojalis, hanem keményen bíráló és pártütő.

A zsidók.

Az egész világ hangzik a zsidók elleni vágaktól. Nem volt még a történelemben ilyen nagyarányú, rendszeres és eredményes fölkelés a zsidóság ellen, mint napjainkban. Anélkül, hogy ezt a nagy küzdelmet, mely a zsidóság ellen, mint a világ *legnagyobb földi hatalma* ellen folyik, részletesen ismertetnék, egyszerűen utalunk a sok könyvre, folyoiratra, napilapra, rádióra, illetékes és illetéktelen tényezők nyilatkozataira, melyek a zsidóüget (nem zsidókérdés!) napirenden tartják. Mi e jelenségeknek mélyebb alapjait vizsgáljuk. Mi a zsidóságot, mint a *keresztényiségi esküdt ellenségét* tekintjük, az Antikrisztusnak legerősebb földi szervezett hatalmát, a Sátánnak hol tudatosan, hol öntudatlanul szövetségesét. A zsidó a hitetlenek vezérnépe.

A mai társadalmak azonban a zsidóságot nem ezen szem-

pontból tekintik. Nem is tudnak e nézőpontba helyezkedni. Mert az a *pogányság*, mely többé-kevésbé minden társadalomban jelen van, ezt *nem is érheti*. A nagy tömegek nem a zsidóság mélyebben fekvő lelki vonásaira, hanem külső gazdasági erejükre és politikai hatalmukra figyeltek fel, s ez oldalról vették észre a veszélyt elemi, testi, természeti ösztönnel. Valóban döbbenetes és elköpesztő az az óriási gazdagság, jövedelem, pénz, ház és földvagyon, gyár, kereskedeleml, gazdasági birtoklás, közéleti, politikai hatalom., sajtó, film, rádió útján végzett döntő befolyás, ügyvédi, orvosi és más szabadkereső pályák meghódítása s ezek útján is biztosított vezető szerep, amit a zsidóság e világon nagyrészen még mindég magáénak mondhat.

Tulajdonképen a Krisztus utáni, s egyben antikrisztusi új zsidó szellemmel van a harcunk, melynek a keresztyén üdvrenddel és misszióval szemben meg van a maga *világhódító terve*. Senkit se tévesszen meg, hogy a zsidók egymásközött is harcolnak. Ez csak „családi egyenetlenség“. Azonban egyetemes szolidaritásuk egységes frontot csinál minden kívül levővel szemben, aki nem a (jelenleg átokra) „választott néphez“ tartozik.

A modern zsidóság, mely az említett, eddig soha nem látott páratlan „eredményeket“ elérte, szembekerült a modern pogánysággal, mely a „sacro egoismo“, a „szent önzés“ ősi testi elvénél fogva nem hagyja magát, miután annyira bőrére és életére ment a zsidóság ereje, hogy nemcsak sok helyen rabszolga sorsba kényszerült, de nemzeti és társadalmi, vagyoni és népi állományában, állami szervezetében pusztulásnak indult. Mert a zsidóság mai állapotában par excellance parazita és destruktív nép. Amint aztán a fenyedegett és pusztított népek a veszély tudatára ébredtek, fokozatosan erősödő ellenakciót indítottak, mely az eszközökben csak annyira válogat, hogy melyekkel ér el minél hamarabb minél nagyobb eredményt. A szemet szemért, fogat fogért elv érvényesül az egész vonalon.

A hívő keresztyénségnek meg van és meg is kell lenni a saját álláspontjának s a zsidóügyet mély *szellemi* és *lelki* gyökereinek fogja meg.

A zsidóságnak úgy az ó-, mint az újtestamentomi kijelentés, az egyháztörténelem és a szellemi világ általános törvényei szerint szükségképpen kellett ide jutnia. Csak a biblikusán hívő keresztyén ember fogadja el azt az igazságot, hogy Isten az egész emberiségre kiterjedő atyai szeretete mellett is egyetlen egy népet, a zsidóságot kiválasztotta arra, hogy annak szellemi, lelki, vallásérkölcsi nevelésén keresztül egy üdvtervet megvalósítson, melynek tökéletes befejezése az örök Isten megváltó részének, második személyének testté létele, emberi formában lefolyt rövid, de tökéletes élete, áldozata, halála, feltámadása és megdicsőülése.

A földi ember ezáltal, úgy egyénileg, mint egyházban szervezett szellemérkölcsei társaságként a mindenének *maga-sabb szellemi sikjára segítetett fől*, amelyen az embert Jézus Krisztusnak földről eltávozása után a Szentlélek vezeti tovább.

Mivel pedig a zsidóság az ó testamentumban számtalan helyen említett alkalommal és módon az üdvtervnek ellene szegült, s a végén Istennek az ő Fiában megjelent szeretetét visszautasította, Jézus Krisztust meggyalázzán, megfeszítette: szükségképpen kell ennek a legnagyobb világötörnéni bünnek következményeit viselni, olyan törvényszerűséggel, ahogyan a nap felkél és a gravitáció folytán leesik az eső. A zsidóügynek transzcendentális, természetfeletti gyökerei vannak mindenek előtt.

Nem fogunk hozzá a százszámra menő bibliai helyek leírásához, mely a zsidóságnak átok alá vetését kimondja, büntetéseinek számtalan formáját, e világ minden részébe való szétszoratásukat megjövendöli, mert ezeket minden bibliaolvasó hívő tudja. Legfeljebb a nagyobb figyelmet hívjuk fel ezekre. Egyben megállapítjuk, hogy a zsidóság sorsát csak keresztyén hívő álláspontból lehet igazán megérteni.

A keresztyén anyaszentegyháznak, közelebbről a különböző társadalmak külső keretei között elhelyezkedő látható földi keresztyén felekezeteknek nemcsak hogy nem lehet a zsidók ügyét közömbösnek tekinteni, hanem elsősorban épen nekik kell azt a maguk kebelében *elvileg is véglegesen és jól elintézni*, azután pedig a külső világnak az irányítását a zsidók ügyében megadni.

A keresztyénségnek a jogosítványt a zsidóügy teljes elintézésére a *szellemérkölcsei érettség és nagykorúság adja*. A zsidóság viszont egy alacsonyabb lelki szférán elmaradt kiskorúságban van. Ezért is kap annyira a test és világ javain. Az emberiséget egy Atya gyermekéinek véve, amint a keresztyénség vezeti ős neveli a pogány népeket, így kell a zsidóval is tenni. Mivel pedig a zsidó ennek sokkal öntudatosabban, dacabban és elszántabban szegül ellene, mint bármely mai nép, ezért a keresztyén társadalomnak a szigorú szeretet eszközeit is igénybe kell venni.

Minden ember és minden nép hajlamos a Sátán befolyásaira s nincs is addig reménység sem egyén, sem nép felől, míg ez ellen öntudatosan nem küzd. De különösen hajlamos erre a zsidó és a zsidó nép — a próféták, apostolok é® Krisztus vérével való történelmi terheltségénél fogva. A világ legnagyobb valásos zsenije (bár más tekintetben a zsidó közepes, vagy azon aloli tehetségekkel rendelkezett) s maga a világ Megváltója (test szerint) *közüük valók*, kiket legtöbbször üldöztek és megöltek. De voltaképen ez által a búnös emberiség reprezentánsai, képviselői az isteni jóakarattal szemben. Ezért tárgyaljuk a zsidóságot, mint a Sátán szövetségesét e külön szakaszban.

Mindazáltal barbár, esztelen, kegyetlen és a keresztyén-séggel semmiképen össze nem egyeztethető a kiirtásuk. Maga Isten sem engedi kiirtani őket két okból. Egyik az, hogy a bibliai kijelentésben megmondott átoknak, büntetéseknek és csapásoknak véghez kell menni rajtuk mind az utolsóig. Másrészt a maradék zsidóságnak Krisztushoz kell térti. Egyik sem történetnél meg kipusztulásukkal. Azért adja meg Isten nekik azon eszközöket és lehetőségeket, hogy fennmaradjanak és fenntartassanak a büntetésekre és szenvedésekre. Ez okból és célból:

1. Feltűnően *eszesek* és intelligensek, hogy minden körülményhez alkalmazkodni tudjanak.

2. *Gazdasági érzéket* kaptak, hogy pénzt, vagyont szerezzenek, s ezek által egyebeket

3. *Szaporodnak*.

Mindhárom körülmény alkalmas a Sátánnak, aki az ember eszén keresztül fertőzi és vezeti főlre a világot, aki az érzéki javakkal vesztegeti meg az embert, akinek sok szolga kell gónosz terveihez.

Ezen különösen elfajult, degenerált nép gyógyulása is Krisztus által van, mint minden népé. Misszionálni kell tehát őket. Ez azonban jelen szétszort, parazita állapotukban eredményesen nem végezhető. *Országba* kell őket összegyűjteni a világ minden tájról. Fel kell bennük ébreszteni a nemzeti önérzetet és államalkotó képességeket. Vagyonus is van elég országszerzéshez és országépítéshez, Tanulják meg és beszéljék zsidó, vagyis héber nyelvüket. Térjenek vissza nemzeti hagyományaikhoz érzsében és külsőségekben egyaránt. Van-e a világon nép, melynek olyan nagyszerű történelme van, mint a zsidóké? A világ minden templomában és rengeteg iskolájában tanítják e történelmet szakadatlanul úgy, hogy háttérbe szorítja az illető nép saját történelmét, A ki vándoroltatást és összegyűjtést természetesen emberiesen kell végezni.

A keresztyén egyház gondja lesz azután a misszionáriusok küldése. A szerencsétlen, szenvedő zsidó is meg fogja érteni a mennyei Atya hívását. Akár egyes, meglevő felekezetek típusát és életstílusát fogadják el, akár saját külön ősi tradíciójuk, történelmük, törvényeik után sajátos zsidó keresztyén egyházat szerveznek, ami jobb, — hiszem és merem állítani, hogy a földön a *legnagyszerűbb keresztyén egyház lenne* és lesz, mert nem is lehet más. Ha igaz az, hogy Isten kiválasztott egy népet üdvterei számára — amint hogy igaz, — akkor a zsidó népnek a legnagyobb az üdvössége és boldogsága, mint a gyalázata és a szenvedése is az, *Tertium non datur*. Más eset nem is lehetséges.

A pogányok.

Közvetlen szövetségesei a Sátánnak a pogányok. Miért mondjuk ezt? Azért, mert a ki jelentési tan szerint az egész emberiség egyetemesen megromlott. E megromlás főként a. lélek romlása, mely gondolataiban téveteg, érzéseiben fertőzött, akaratában béna. Gyógyulás, az eredeti állapotra való regenerálódás, megjobbulás csak Krisztusban lehetséges. Ennél fogva a keresztyén egyházban nevezetkedő hívők képesek az igazságot megérteni és követni. *A pogányok nem.*

Kiket értünk pogányok alatt? Értjük az emberiségnek keresztyén egyházak külső keretei között élő és megkeresztelt tömegeit, akik soha nem vettek Szentlelkét, s így igaz életre képtelenek. Értjük aztán a keresztyénségen kívül élő népek sokmillióit, akik különféle ál- és hamis vallásokban élnek: mohammedánokat, sok isten- és bálványimádó népeket, jóllehet csak ez utóbbiakat szoktuk pogány névvel illetni.

Mindezekből azonban *kegyelmi kivételek vannak*, akiket az úgynévezett „elszórt isteni Ige“, logos spermaticos, a keresztyén egyházakon kívül is működő Szent Lélek felébresztett és istenfiúságra, igaz életre juttatott.

Úgy a földi keresztyén egyházak keretei között, mint azokon kívül élő pogányok, akik soha nem jutottak vagy jutnak el a hitre és megvilágosításra, *lényegileg azonos állapotban* vannak. Lehet az emberi művelődésük akár alacsony, akár magas: egyre megy. A mindenégnak leglényegesebb szellemi és erkölcsi igazságai rejte maradnak előttük. Ösztönös érzelmeik nem megbízhatók (mint ahogy az álltnál megbízhatók) léptenyomon pervertálnak, elferdülnek. Akaratuk minden igaz jóra impotens, tehetetlen. Mint Augusztinus a pogányok legerényesebbnek látszó, esetleg önfeláldozó cselekedeteit is csak „fényes bűnöknek“ nevezte, ami úgy is van.

Nem kell sok magyarázat hozzá, hogy ez az egyházi falakon kívül és belől élő tömeg Isten törvénye ellen szüntelenül bünt követ el (peccatur intra et extra muros), mert *másként nem bír tenni* amiatt, hogy a Sátán és ördögi hatalmak kész eszköze és prédája. Ezeket az embereket könnyű kísérteni, megcsalni, félrevezetni, bűn és vétek számtalan fajára rávenni s kárhozatra juttatni, ami a végcél. Ez az elveszett tömeg: a massa perdita.

Nagyon fontos azt is hangsúlyozni, hogy ez a pogány tömeg úgy egyénenként, mint csoportosan nemcsak maga vétkezik, hanem a Sátán közvetlen hatására *másokat is* vétekre visz, csábít stb., mint ahogyan vele is tettek. Lényegileg ebben áll a Sátánnal való szövetség is. Akinek magának és a mar megrontott embereknek a gondolatait, terveit legtöbbször *nem tudva, hogy kitől erednek*, magukévé teszik és végrehajtják, megvalósítják.

A bálványok.

A bálványokat nem annyira szövetségeseknek, mint inkább eszközöknek lehetne nevezni, mert ezek ritkábban személyek, többnyire nem azok.

Hogy először a kisebbségen levő személyi bálványokkal végezzünk röviden, ezek alatt azokat az embereket értjük, akik önmaguknak olyan tiszteletet, hódolatot és engedelmességet követelnek, amit egyfelől jogtalanul vesznek igénybe, másfelől rosszra használnak. A római császár bálványozása és kultusza a legklasszikusabb példája ennek, akit istenséggént tiszteltek s neki engedelmeskedtek. Ezen kategóriába, csapatba tartozik minden jogtalan hatalom, zsarnok, tömegvezető és uralkodó, olyan művész, vagy bűvész, aki a Sátán akaratát közvetíti, szolgálja ... Ezeket azonban a pogányokról szóló szakaszban minősítettük.

A tulajdonképeni bálványok alatt tárgyat szoktunk érteni és pedig:

a) *Láthatatlanokat*. Ezek a gondolkozás tárgyai, eszmei tárgyak, vagyis eszmék. A szerelem, a gazdagság, dicsőség stb. eszméi, azaz gondolatai tulajdonképen elvont fogalmak, de már ilyen minőségükben szuggerálják, megbüvölik, rabul ejtik az embereket. Az ember legfőbb jónak tarthatja bármelyiket, azaz summum bonumnak és csakúgyan akkor kezdi el és folytatja a megvalósítását, míg csak el nem éri. Mindezeket pedig a Sátán legtöbbször csak akkor adja az embernek, ha az illető az ő érzékie, világ szerető, hiú, engedetlen és lázadó érzületét és gondolatait valósítja meg következetesen.

b) *Láthatókat*. Ezek azok a bálványok, melyeket mi különösképen annak tartunk. Az első csoportot besorozhatjuk a gonusz emberek közé, a másodikat a hamis eszmék, bűnös gondolatok közé, de ezeket csak így nevezhetjük igazi nevén. *Ezek a valóságos bálványok*.

A fétis, amulett, számtalan féle tárgy, kép, szobor, rémítők, vagy jelentéktelen formájúak, bűvész és varázsló eszközök, fák, nap, hold, csillag stb. vagy ragyogóan szép női és férfi alakok, arcok nyilvánvalónan anyagból készülnek, mesteremberek, kontárok, vagy kisebb-nagyobb művészek keze által. Ésaiás Próféta éppen úgy, mint Kálvin a dolog lényegére mutat rá, amikor azt mondják, hogy az ezeket imádó pogányok *tisztában vannak azzal*, hogy mindezek kezüknek köböl, fából ércből való csinálmányai s ahogy elő lehet állítani, elég könnyen meg is lehet ezeket semmisíteni, de *ezek mögött rejzőző*, vagy *jelentkező szellemi lény a fontos*, amelyek aztán nagyon is veszedelmesen jeteznek. Az emberek mind oktalanabbak lettek s utoljára úgy barnulták, úgy csodálták a bálványokat, mintha azokban igazán valami istenség lakoznék.^{“20”}

Tulajdonképen az igazi bálványimádó a halványnál talál-

kozót, randevút ad valami szellemi lénynek, akitől fél, vagy akit szeret és vár valamit tőle. Vagy a bálványtárgyban magában benne levőnek hisz valami szellemi lényt vagy erőt, amely ebben vagy ideiglenesen, vagy állandóan benne van. Ez az igazi bálványimádás ismertető jele.

Istenkel szemben, ki áldozatot és szolgálatot kíván „Az ember szellege úgyszólva örökké bálványokat gyártó műhely“.“

A hadkötelezettség.

Vannak kétségtelenül, akik küzdenek, harcolnak, szenvednek az „igazságért“. De ez többnyire az önigazság. Elismerjük, hogy sokszor jogos elemi szükségletekért: a minden nap *kenyérért*, vagy a férfi és női becsületért, az igazságtalan, kizsák-mányoló, vagy elnyomó, megalázó bánásmód ellen folyik, de ez még nem, vagy nem egészen Krisztus harca.

Az is bizonyos, hogy sokan egész életet áldoznak *elveik*, meggyőződésük szolgálatára, ami soha nincs harc nélkül. Az is igaz, hogy emberbaráti, filantropikus mozgalmaknál sok áldozatkész, a társadalmi vétkek és tömeg-bűnök ellen sok küzdő embert találunk, de ez még nem, vagy nem egészen Krisztus harca.

Az igazi harcnak igazi hadkötelezettséjei azok, akik ezen hadkötelezettségről *tudomással is bírnak*. Akiket elhívott, behívott az Úr Isten és beosztott a maga helyére abban a seregben, melynek egyes kötelékeiben angyalok vannak. Az öntudatos hívők ezek, a Szentlélek által vezetve, világosítva, tüzelve, vi-gaszalva és teljesen biztosítva a harc kimenetele felől... Ezek magukra nézve más és *jobb sorsot el sem tudnak képzelní*.

A sorozás az egyházba rendszerint a konfirmáció által történik. Ifjak és lányok egyformán hadkötelesek. Boldog az az egyház és nép, mely ifjúságát erre neveli. Természetesen kivétel nélkül minden hívő akár vénkorig is *egész életen át* hadköteles, mert harcol a bűn és Sátán ellen. Még kicsiny a sereg.

Makkai Sándor felismeri az egyház súlyos fogyatkozásait a rendre és harcra nézve. Ezt mondja: Az egyház életében eddig adminisztrációs, liturgusi, pedagógiai, pásztori szellem érvényesült, egyénenként vagy együtt. Ezeknek minden megmarad a rendeltetésük. Azonban ma ezek felett az egyház *elsődleges karakter vonása* az evangélium szerinti *katonai szellem* kel], hogy legyen.

A passzív egyház nem lehet többé úrrá a rohanó eseményeken. *Át kell szervezkedni* Krisztus hadseregevé, menetelő, hajlékony, átkaroló, célbatorő, fegyelmetezett, engedelmes, parancs alatt együttműködő, magát hősiesen odaáldozó *katona-egyházzá*. Makkai íme korszerűen is háborús, katonai szavakat használ.

A katonai lelkület az evangéliumban nem allegória, nem hasonlat, hanem valóság. Mikor Pál apostol az Ef. 6, 11—18-ban felhívja a lelkeket: „Álljatok hát elő!“ s leírja a lelki fegyverzetet, nem egyszerű hasonlatot alkalmaz, hanem lélek és lényeg szerint behívót, mozgósítási parancsot intéz az egyházhöz. Mert az egyháznak ma teljes világossággal fel kell ismernie feladatát, hogy nem élhet tovább hamis békében a világgal, s hogy nem szabad békében hagynia az embert, aki *megbékült* a benne lakó *állottal* és *szövetségre* lépett az *ördöggel*. Krisztus nem békességet hozott a világra, hanem fegyvert. (Máté 10, 34.) Ezt a fegyvert, az Igét fel kell venni és minden következményével együtt vállalni, hogy az egyház a Lélek felszabadító háborúját indítsa és vívia meg a Vesztőszellem, a Hazugság Atyja ellen.

Az evangéliumi egyház téteván áll a világban a világért birkózó hatalmak között. Nem is veszik számba— Hogy számba vegyék, hogy harcban szálljanak vele és legyőzzenek általa, ahoz mindenek előtt az kell, hogy megújuló, vitézkedő életével *hadizenneté váljék a világnak*.²² (Az egyház etc. 55.)

Az ecclesia militans egészen korszerűvé vált, kérdés kik vállalják, milyen nagy lesz a „hitvalló“ egyház és ezek a protestáns egyházak tudnak-e közös frontot csinálni?

Nagyon fontos és elengedhetetlen a „szent háborúban“ az egyes lélek öntudatos harci készisége, helyzetének, kötelességeinek teljes felfogása— Azonban *ha a különböző fegyvernemek nem tudnak jól összeműködni*, nagy baj és kevés az eredmény.

Rámutattunk már más helyen, hogy a protestáns egyházak kísérleteznek közös fronttal, úgyis mint szervezett egyházak, úgyis mint nagy nemzeti és felekezetközi vagy vallásos mozgalmak résztvevői— Valamennyire még a keleti egyházak is megértettek bennünket a stockholmi mozgalomban. De a római egyház még mindig megátkodottan visszatartja magát. Óvjon Isten, hogy ezt a testvérietlen, kegyetlenül rideg magatartást apokaliptikus, sátáni erőktől fűtött világi hatalmak változtassák meg s bírják rá a pápai egyházat, hogy keresse testvéri jobbunkat s egymásra találjanak az Úr katonái minden fegyvernemben,

A külön oszlopokban menetelés stratégiai és taktikai szükségesség lehet, de a „zusammen schlagen“, együtt lecsapni az ellenségre, méginkább. Mert nemcsak mindenjában, de mindenben egységesek legyenek: „unum sint“, Aütosz efé, Ő mondotta: az Úr, a fővezér.

Ha a testi fegyverekkel harcoló török és japán hitte és hiszi, hogy a csatában elesve a mennybe jut, akkor a keresztyénnek igazán hinni és tudni kell, hogy neki csak „ama nemes harc“ után lesz helye az Úrnál. A hadiszökevényekkel és gyávákkal megfelelően bánnak. Jel. 21:8.

II. RÉSZ.

A nem harcoló egyház sorsa.

Ember megbocsáthat, de nem bocsáthatja meg...

Az egyház hanyatlása ott kezdődött, amikor a bűnbocsánat legföbb jogát és áldását ember akarta kisajátítani Istenről. Cyprian nem mondta és óvakodott is attól az elvtől, hogy a papi feloldás csalhatatlan lenne.¹ Így volt az ősegyházban. Ha ezt az elvet úgy a keleti, mint a római egyház megtartotta volna, az egyház történelme más irányt kapott volna, mivel a hierarchia ki Sem fejlődhett volna, mely elsősorban mindenig az absolutiora, a „bűnbocsátó jogra“ támaszkodott. Chrisostomus még azt mondja, hogy „nem kényszerítek testvéreid elé, hogy ott megvalljad bűneidet. Töltsd ki lelkismeretedet Istennek, mutasd meg sebeidet neki és *tőle* kérj orvosságot. Másik helyen ugyanő mondja, hogy a doktornak kell megmutatni a sebet, aki nem feddőzik“.² Ez valóban elfedező szeretet. Azt lehet mondani, hogy a legnagyobb és legismertebb egyházyáknak *egységes véleménye volt*, hogy a papság nem megbocsátója, még nem is közvetítője a bűnbocsánatnak, ami csak Istenről jöhét.

Hamar eljött az idő, amikor a hivatalosok között még több méltatlan találtatott, mint a többi hívek között. „A léhaság a papok között még *nagyobb* volt. A laikusok szigorúbb viselkedést tanúsítottak, legalább is ezekről ír Cyprian, mint támogatóiról“.³ A hűtlenek egyre szaporodtak. A kegyes Cyprian hiába adott példát s adta meg a szellemi irányítást, s végezte hűségesen az ellenőrzést, az egyház szent kertjében egyre több lett a gyom. „Augustinus eleinte ellene volt a halálbüntetésnek, mert akkor már a javulás lehetetlen“.⁴ Ez ugyan nem mindég igaz. Később feladta ezt az álláspontját. De mégis ez a korábbi elve mutatja, hogy akkor még nem alakult ki a purgatóriumról szóló tan, amely tudvalevőleg még a halál *után is* tud segíteni a bűnösön. Egyszer Bonnban hallottam egy kat. pap prédikációjában, hogy: *inkább* a halotti miséért fizess, mint a külmiszszírá adakozz, mert amaz biztosabban segít a purgatóriumban

levő lelkeken. Még Augusztinusznál nyoma sincs ilyen hamis tanításnak. „Az ósi egyházat a szigorú fegyelem jellemezte, amely nagy Konstantin előtt tisztán morális szankciókkal dolgozott. Valakit kizárhattak a gyülekezetből annak legcsekélyebb társadalmi sérelme nélkül. De amikor az egyház az állammal egyesült, akkor az egyházi bűntettek, mint államellenesek bűntettek, végső esetben halállal. Az egyház írtózott ugyan a vér-től, de a vétkezőt átadta a polgári hatóságnak“.⁵ Ez lényegileg egyre megy. Kétségtelenül az előbbi volt az evangélium és az apostoli gyakorlat szerint való fegyelem. Az egyház és az államhatalom együttes szerepénél az egyházé volt a súlyosabb, mint értelmi szerzőé. Az egyház erőszakos eljárását még menteni sem lehet, mert elég neki a leksi és erkölcsi fegyver. Imádság és könnyhullatás legyen az egyház legerősebb fegyvere a régi példaszó szerint.

„A penitentiára nézve főleg két párt volt az egyházban. Abban mind egyeztek, hogy az Isten utolsó napja ítéletét nem befolyásolja. Abban volt a *vita*, hogy az egyház a legnagyobb bűnöst is feloldozhatja a földön, vagy csak az Úr ítéletére bízza. A puritán szigorú párt: montanisták, novatiánusok, donatisták az afrikai és spanyol egyház keresztség utáni halálos bűnesetben nem volt hajlandó felmenteni“.⁶ Túlhajtott szigorúság volt. Pedig hát a dolog úgy áll, hogy akár akarta, akár nem akarta felmenteni, már kisajátította Isten jogát, ami sem papot, sem gyülekezetet nem illet, amint erről későbben beszélünk. Szektákká törpült pártok lassan a bűn értelmezésében tévedtek el, mert halálossá válhatik ugyan minden bűn személy szerint, de *tárgyilag nincs halálos bűn*, mert az áruló Péter és a gyilkos Dávid is felmentetett. Mindazonáltal e keresztyén pártok következetessége, erkölcsi komolysága tiszteletre méltó.

„Az üldözések sok vérterű csináltak, de sokan hithagyásban el is estek. Püspökök is találtattak olyan vétkekben, hogy elhagyták nyájaikat és világias foglalkozásba merültek. Mikor az elesettek vissza akartak térti, Cyprian két tűz között találta magát. Egyik oldalon a szigorú puritán párt volt Novícius vezetésével, mely mentagadta a visszavételt, a másik az engedékenyebb párt, mely kitartott a visszavétel mellett, különösen azokra nézve, aikik mártíroktól ős hitvallóktól libellust, *ajánló levelet* kaptak“.⁷ Ez részrehajló elbírálás volt. Az egyház belső hitéletének és erkölcsének hanyatlásával az egyház mindinkább külső világias, sőt *erőszakos* eszközökkel igyekezett magának pozícióját fenntartani. „Eretnekek elnyomása és kiátkozása rég-től fogva szokásban volt és bizony e nevet elég könnyen meg lehetett kapni. Már Augusztinus rábeszéltetni engedte magát, hogy az eretnekek *testi fenyítése* megengedett és célravezető. Chrisosthomus is így beszél, Nagy Leo pedig már a kivégzésüket is helyesli“.⁸ Az egyház kézbe vette a pallost. Pedig

„Augusztinus szerint is a fegyelmezés javítás céljából történék, vagyis hogy saját javára legyen, másoknak pedig például szolgáljon“.⁹ A hatalomvágy a mentő szeretet fölé került. Már pedig a testi kínzás ős kivégzés nem szokott lelki emberré tenni, sőt nagyon alkalmas a közösségtől való elriasztásra. De hát minden a feloldozás jogának a papság által való görcsös birtoklásából folyt, akik *félgették* a nép fölötti hatalmukat. Elsőrendű érdekük az volt, hogy minél nagyobb tömegek fölött uralkodjanak, pedig ez a kétes elemek, sőt kétségtelenül notorius elemek beáramlását nagyon megkönnyítette. A „nagy beözönlés miatt lazult a fegyelem“.¹⁰ Az egyház nőtt és romlott. A kutyákat ugyan a békesség kedvéért meghívjuk az egyházba, de a szentsséget, — ahol az ecclesia békéje biztosítva van, — nekik nem adjuk. Ez volt az elv. „A bűnöket a Szentlélek bocsájthatja meg Augusztinus szerint is és éppen azért ő elveti a donátisták-nál használt feloldozási formulát. Csak az igazi orvosra mutathat rá a pap, maga orvos nem lehet“.¹¹ Határozott, tiszta elv. Augusztinusz állásfoglalása egészen bibliai és helyes. Határozottan kimondja, hogy pap nem beszélhet így: „én bűneidet *megbocsájom*, én tégedet megigazítlak, én érted közbenjárok“. Egy papnak, aki szintén gyaroló földi ember, ilyen kijelentésekre nincs joga, káromlás ez nem más! Ez elég világos, de hát Róma ment a maga útján. „Tertulliannál sincs egy betű sem a fülbegyónásról, hanem az *egyház előtti* nyilvános bevalláshoz tartozott“.¹² Ebben kellett volna megmaradni. Sajnos, lassanként keleten és nyugaton is az egész bűnbánati rend a papság kezébe került, a gyülekezet mint olyan *semmi joggal* sem bírt, csak alanya volt a papi kezelésnek. Az egyház a papok egyháza kezd lenni, mely szinte *bérben* kezeli az üdvösséget. A bűnbocsátó cédrulát először I. Pascal pápa és VIII. János pápa adták ki azoknak, akik az egyház *védelmében* estek el. VII. Gergely pápa már azoknak is adta, akik *pénzt* küldenek a római templom kijavítására. II. Urbán pápa a kereszteseknek, sőt akik a Szentföldre csak éppen *elutaznak*.¹³ Az üdvösség egyre olcsobb. X. Leo Tetzel-lel és a többi dominikánussal árusította. Tudjuk, hogy éppen ez robbantotta ki Luther akcióját.

Az erkölcsi ellentéteknek szégyenletes hálójába bonyolódott a római egyház. „A negyedik lateráni zsinat eltiltotta ugyan a papoknak, hogy a kivégzéseknel jelen legyenek, de ugyanakkor a pápa biztatására a keresztesek a protestáns albigeniek vérével öntöztek Dél-Franciaországot“.¹⁴ Az eretnek kírtani való. A pogány humanizmus a művészletek és élvezetek városává varázsolta Rómát, ahol „II. Gyula és II. Leo pápák idejében a scepticizmus, a frivol hitetlenség, valamint a test és világban való dobzódó élvezetvágy uralkodott— Maguk a papok *nevettek egymás között* saját vallásos funkciójukon, mint az *augorok tették* valamikor az ősi városban, kétezer évvel ezelőtt

s mintha közben nem is állították volna föl a keresztet a Golgotán.“ Egy X. századbeli angol feljegyzés őszintén elmondja, hogy egy hatalmas ember, kire 7 évi böjt volt kiszabva, megfogadott 852 embert háromnapos böjtre és ezzel *elrendezte* a magáét.¹⁵ Ki vehette ezt komolyan? „Rómában Boceadelli és Aretino hirdették a test felszabadítását, a *szabad szerelmet* és a hercegek és prelátusok tapsait megkapták érte. Sókan írtak ocsmány verseket és könyveket, bűnt és házasságtörést dicsőítettek. Ilyen színdarabot örömmel nézett X. Leo. A szűziesség elítélezésében Boceadelli kijelentette, az *vétek* a természet ellen. Aretino írja, hogy a rokonok és a testvérek összekeveredtek. Rengeteg az erkölcsstelen nő Rómában. IV. Sixtus adóztatja őket és a *kúria jövedelmét* növeli az ilyen házak adójával. Aligha volt *egy pap* Rómában, akinek ne lett volna szeretője. Gregorovius megjegyzi, hogy a bűnök mocsarában a leggazdagabb *intellettuális* élet virágzott. Machiavelli elmondhatja „Itália a világ korruptioja“.¹⁶ A pénz és vér uralkodott. Luther a *maga szemével* látott Rómában minden. De még valamivel későbben, Kálvin idejében is, a *pápa egy hölgynek*, Annié de Parthenainak, ajándékba a következő meghatalmazást küldi: Választhat magának s négy egyén számára papot, aki teljes hatalommal feloldozhatja őket a gyilkosságnak, házasságtörésnek, vérfertőzésnek, szentségtörésnek, a papok elleni erőszaknak (kivéve a püspököket) és minden nemű gazteteknek bűne alól. Ami azt jelentette, hogy a pápa e kegyence, aki a, humanizmus elvei szerint valószínűleg nem volt csúnya nő, minden elképzelhető bűnt elkövethetett a szabad szerelemtől elkezdve a rablásig és gyilkosságig, s már *előre* minden bűne meg volt bocsájtva. De a pápa még többet is tudott. Hogy annál kényelmesebben és fesztelenebbül folytathassa kicsapongásai t és más bűneit, még a bűntársait, számszerint még négy darabot szintén részesített a pápa a teljes bűnbocsánatban valamelyik hozzá hasonló derék papja útján. Az „*idő teljessége*“ eljött a reformációra.¹⁷

Itt nem volt harcoló egyház, nem volt ecclesia militans!

A földi egyház *teljesen kapitulált*, meghódolt a bűnnek!

Papok állnak az útban.

A Földön, e kis planétán, a legelső lény és emberfajta a jó theologus; de épen azért az elvetemedett és hűtlen pap, lelkész tud a *legmélyebb* züllöttségbe jutni. Dante nem hiába helyezett híres művében sok papot, püspököt, bíborost a pokolba. Kálvin általában mondja a papságról, hogy „Manapság semmit sem lehet elképzelni e rendnél féktelenebbet, züllöttebbet, hogy a földkerekség ettől visszhangzik“.¹⁸ Éppen nem hízelgő szavak. „A fejelem második része, mondja másutt Kálvin, különösen

a papi rendre vonatkozik. (Első része a rendes egyházi tagokra. Szerintünk ugyan meg kell fordítani, mert az egyházfegyelem *alfája*, eleje a lelkészek fegyelmezése.) Egy klerikus se töltse idejét vadászattal, kockajátékkal, lakkározásokkal; egy se üzzön uzsorát, kereskedést, ne vegyen részt kicsapongó táncokban stb.¹⁹ Szomorúan érdekes lista. Féltő szeretet ez a pásztor, de még inkább a gyülekezet iránt.

Kérdésbe tehető, hogy vájjon a protestantizmus nem hanyatlak-e le *hamarabb* épen a pásztorok egyéni életének hibái és romlása folytán mint a római katholicizmus. Szerintünk a felelet: igen. Még pedig azért, mert a reformáció egyházai pásztoraiak, s általában vezető munkásai *személyes* bizonyáságtevő életének és munkájának eredménye nagy részben. Nálunk nincs meg a papuralom, sem a szertartások, szokások, intézmények nagy és változatos tömege, mint amely tehetséges nyomaték mégis lendítő erőnek mutatkozik úgy a római, mint a keleti egyházakban. Viszont bizonyos, hogy ezen nagy egyházi rendszer és „teljes ellátás“ mellett fel kell azoknak a híveknek áldozni személyes szabadságukat, önálló meggyőződéseiket.

Vannak dolgok, amiket a lelkész teljességgel nem engedhet meg magának, pl. a pénzre kártyázást, még a legkisebb tétben sem, stb. De általában bármit lehet, amit egy tisztesember tehet. Amiben az emberek megütköznek, nem az, amit csinál, hanem inkább, hogy némely lelkésznek olyan *sok ideje van* szórakozásra, bankettre, vagy épen játszatra. Az aztán mégint nem szép, hogy talán épen az, aki szórakozni hívta a lelkészt, *első lesz*, aki megveti munkája elhanyagolása miatt.²⁰

A gyülekezet joga az összes fegyelmi büntetések kiszabása, mert a gyülekezet áll *közvetlen* kapcsolatban a Krisztussal, a Szuverénnek Már itt előrebocsátjuk, hogy most az egyházfegyelemek a szokásostól eltérő értelmezését adjuk és gyakorlatát kívánjuk. „Szükségünk van egyházfegyelemre, habár annak *régi*, sok tekintetben evangéliumellenes módját nem keltetjük és nem szabad felkeltenünk a halálból“²¹ Ami elavult, az a múlté. *Nekiink nem kell* a középkori katholicizmus fegyelmezés-módszer rendszere, melynek a végén, a kínzások után, ott volt a kárhozatra tasztítása a szenvédő léleknek és az interdiktum, vagyis átok alá vetése vidékeknek, városoknak, országoknak. A róm. katholikus templomba belépő hívők már itt (a bejáratnál) szembekerültek a kor egyházának fegyelmező erejével az utolsó ítélet tragikus és fenyegető súlyával művészi ábrázolásokban is. (A templomokban sok kép, dombormű és szobor ábrázolta, milyen lesz e földön és a pokolban a sorsa azoknak, akik nem engedelmeskednek az egyház parancsolatainak-)²² A terror egy neme volt ez. És ezt az ítéletet a maguk hatáskörében kioszthatónak, *előre kimondhatónak* vélték. Pedig ez nem az egyház mint szervezett test dolga, hanem ez a jog

a főé, a Krisztusé. Kitűnő kath. vezetők, mint Tóth Tihamér is próbálták egyházukat függetleníteni és tisztaízni e tekintetben. Egy rádió-prédikációjában egy kegyes papi ember szenttéavatásának meghiúsulását beszélte el. Miért hiúsult meg? Mert kiiderült a régi iratokból, hogy egy kivégzésnél, mint pap szolgálatot teljesített és a bűnös delikvenst kiátkozta, mert az az utolsó percében is káromolta az Istenet. Mivel ezt egy papnak *nem szabad megtenni*, nem is avatták szentté. Szerintünk ez csak mentegetődzés. Bezzeg *nem féltek* a középkori pápák erekneknyek nyilvánítani, kiátkozni, kivégezni seregestül olyan embereket, mint Luther, Savonarola, waldensek, gályarabok, stb.

Mi nagyon jól tudjuk, hogy a római egyház nagyon is *bőven szórta* az átokkat. Luthernek is jutott belőle szóban és írásban. De ő könnyű és nem könnyelmű lelkiismerettel azt mondotta az átokbullára: *bulla = buborék* (ezt jelenti) hát hadd úszszék. S vízbe dobta. Bár mi reformátusok tovább fejlődtünk Kálvinnal és más reformátorokkal, de azért Luther sem gyanúsítható azzal, hogy mellékes dolognak tartotta az egyházfegyelmet. Miért nem akarja sok „kálvinista“ az egyházfegyelem bevezetését ma! Kálvin valóban akarta! „Némelyek a fegyelmet annyira gyűlölik, mondja Kálvinunk, hogy még a nevétől is iszonyodnak. Az ilyenek gondolják meg, hogy egyetlen társadalom, sőt egyetlen hajlék, ha még olyan kis család is lakik benne, helyes állapotában *fegyelem nélküli* meg nem tartható. Sokkal inkább szükséges ez az egyházban, melynek állapotához a *legnagyobb rend* illik. Mindazok, akik a fegyelem megsemmisítését kívánják, vagy annak visszaállítását gátolják, tegyék azt akár szántszándékból, akár meggondolatlanságból, bizonyára az egyház végső *ziúllését* mozdítják elő“.²³

Sokszor emlegetjük, hogy Kálvin az Egyháznak 3 ismertető jelét állította fel. Pedig ez nem így van, mert ő maga ezt írja: „az egyház ismertető jegyének az ige hirdetését és a szentségekkel való élést tettük“.²⁴ Valóban Isten Igéjében teljesen benne van a rendező elv. Csak későbbi theologiai fejlődés a fegyelem harmadik ismertető jegye. Elasztikus, ruganyos volt a Kálvin egyházfegyelme minden szigorúsága, elvszerűsége és következetessége mellett is. Azt mondja a: „a tömegbünnökkel szemben *tanítás* és *intéssel* kell eljárni, míg a szigorúság csak *kevés ember* bűnével szemben *gyakorlandó*“.²⁵ Tényleg legtöbb embernél hat a szelíd szeretetnek a szava. Tehát ezt Augustinussal együtt vallja. Számot vet az emberi gyöngeségekkel, korlátozottsággal a cselekvés lehetséges határaival. „Szánkozva feddjék azt, amit lehet, amit pedig nem lehet, azt viseljék el türelemmel s *szeretettel sóhajtsanak* és szomorkodjanak, míg Isten meg nem javítja“.²⁶

És még sem akarják. Én azt gondolom, hogy csak tudatlanságból, mert az egyháztagok nagy többségéről ekkora lelkí-

ismeretlenséget feltételezni nem birok. Nem tudják, mi az egyházfegyelem és mást értenek alatta. Nem akarják elhinni, hogy egyházi életünk azért annyira fogyatékos és gyarló, s ezért tud olyan kevés embert megmenteni az üdvösségre, mert nincs jó rend, fegyelem. „Egyházaink olyan emberekből állanak nagy részben, akik épenügy megretténnék akkor is, ha valaki keresztyénségükben *kételkednék*, mintha valaki *megvalósítaná* azt“.²⁷ Az igazság kívánatos és fenyegető egyszerre. Ennek a fenti idézetnek igaza van. A tömegemberek nem tűrik, hogy őket bűneikért bárki is felelösségre vonja, de igénylik az egyháztagságot. A keresztyénségükhoz nem tartozik hozzá a fegyelem alatt állás. Hogyne, hová lenne akkor az ő szabadságuk? De a legnagyobb akadály a lelkészek között a még ki nem alakult *egységes selfogás* hiánya. Az okok nagyon is sokfélék. Néha tiszteletremélő elvi *meggyőződés*, máskor a kényelmetlenségtől, nehéa munkától, harctól való *félelem*. Máskor *tájékozatlanság* a történelemben, vagy a jelen szociális követelményeivel szemben stb. Olyan eset is van, mint egyik felvidéki világszerető racionalista, liberális, epikureus kolléga, akinek kézzel-lábbal magyarázgatta „*pietista*“ lelkésztársa, hogy így a belmisszió, úgy a belmisszió, az igazi kegyesség az egyház építése stb. De nem tudta meggyőzni. Hivatkozott Krisztusra, — kevés volt. Hivatkozott Istenre, — kevés volt. Hivatkozott saját emberi lelkismeretére, ez sem hatott. Egyszer csak észbe kap, hogy még a legnagyobb érvet nem vette elő. Várt diadalmának érzetében mosolyogva mondja: te! tudod-e, hogy amit én most bizonyítok neked, ugyanazt mondja Kálvin ezen, meg ezen művében, itt és itt. Erre a kolléga szemrebené nélkül rávágja: akkor *nem értek egyet* Kálvinnal. Hát itt aztán nem lehet tovább érvelni!

Szigor: virulás; lazaság: pusztulás.

Ha egyszer a keresztyén egyházhöz hozzátarozik a komoly erkölcsi rendtartás, akkor be kell vezetni és az áldás nem marad el. Míg jelenleg hitetlen és eltorzult nyomorék és elesett lelkektől nyüzsög az egyház. E miatt nem tudja az Úr velünk közölni áldásait, ahogyan szeretné.

A történelmi pietizmus, mely pedig a főleg angol eredetű Puritanizmussal ma is erősen érezeti nyomait magyarországi református egyházunkban sajnos, az egyházfegyelemben nem alkotott olyan szerencsés kézzel maradandót, mint sok más téren. A nagy Spenernek is nagy tévedése, hogy az egyházfegyelem tekintetében hol a népet hibáztatja, hol a felsőbbiséget, hogy úgymond „ezekkel“ nem lehet behozni azt. Circulus vitiosus lesz az, hogy a nép és a vezetők kölcsönösen egymás meg-Javulására várnak, s csak akkor kezdődjék meg az egyház-

fegyelem. Spener fél, hogy zavar lenne az egyházban miatta. Bizony Kálvin jobban látta az egész üget és jelentőségét.

A bírósági eljárások, nyilvános vezeklések sokszor csak cirkuszt jelentenek épen olyan bűnösök számára, akik a marukba nevetnek, hogy őket *nem csípték rajta* a vétkezésen és vidáman bent maradnak az eklézsíaban. A középkori egyház megkísérelte *komolyabban* vezetni az élet egész folyamatát. De az eredmény nem lett meg, mivel az egyház nem tett elég engedményt a társadalmi élet változó karakterének.²⁷⁰ Helyesebben: nem értette meg a kor lelkét és hozzávaló üzenetet. Rideg szabványokkal, hozzá külső erőszakkal egy lelki országot összetartani nem lehet. Jól ítélt a modern Strong: A keresztyén életmód nem lehet egy megállapított törvénytár következetes cselekvése, sem nem vezetheti azt az erkölcsös vagy erkölcsstelen lehetőségeknek egy kidolgozott módszere, hanem az egyház *szellemének* kikerülhetetlen alkalmazása szükséges az élet előforduló eseteiben.²⁸ Erkölcsei presszió, ráhatás az igazi. De hiszen látták ezt már régen a reformáció területén is.

Elöttünk nagy fontosságú Geleji Katona 87. kánonja, az egyházzal *csupán* szellemi hatalmat akar gyakoroltatni. Valóban nem lehet eléggyé elítélni a római egyház: compelle intrare gyakorlati elvét, amit sajnos ma is gyakorol — már ahol még tudja. Számtalanszor hangoztattuk könyvünkben, amit Makkai is igazol, hogy a fegyelmezésnek az volna a célja, hogy megelőzze és lehetőleg *feleslegessé* tegye a bírói eljárást.²⁹

Még a nagytekintélyű Schweizer sem lát egyes dolgokban világosan. *Felcseréli* a lelkigondozást a fegyelmezéssel. „A tömeggyülekezetben csak a lelki gondozás marad és az általmi fenyiték. Vigasztaljuk magunkat azzal, — úgymond, — hogy a kovász hat. Csak ha a szabad egyház visszatér, akkor lesz kiközösítés“.³⁰

Ne gondoljunk minden a törvénykezésre. Már maga az igeHIRDETÉS — mondottuk — egyházfegyelmi elemet, — sót tartalmaz. Erőhatás, s mint ilyen támadás is. „Az igeHIRDETÉS *dynamikai* tényező és nem statikai“,³¹ hajtó, nem megállító, vagy amint másutt mondja Ravasz püspök: Az igazi igeHIRDETÉS minden ördögűzés is. Ez így van.

De ha az egyetemes papság igeHIRDETÉSét kívánjuk mint fegyelmező elemet, akkor szívleljük meg Makkai tanácsát is. A szervezés egyedül helyes formája az egyháztagoknak nemek, életkorok, esetleg foglalkozások szerint *tagolt* szövetségekbe tömörítése, amely szövetségek *nem egyesületek*, azaz független alakulatok, hanem a gyülekezet, illetve egyház tagozatai.³² Szervei ugyanazon testnek. Így lehet olyan közösségeket formalni, melyben minden tag védi, őrzi a másikat. Sohase felejtsük el, hogy „az egyházi társadalom theokráciát alkot s ebben kell minden tagnak élő tevékeny tényezővé lenni“.³³ A nem

élő tag romlik. A tömeg egyházak élete Krisztus lelkének szempontjából egy renyhe tömeg, melyből a kárhozat tömege lesz. „A keresztyénséget átjátszották theologai kérdéssé, a theológiai kérdést jogi kérdéssé“.³⁴ Észrevetten, fokozatosan. Így lett meg a jogi egyház, ahol adója lefizetése ellenében mindenki az asztalra ütve követelheti jussát.

Talán mégse lehet úgy elítélni az egyháztagok nagy se-regett, mondja a hitetlen s egyben szentimentális lélek. Halljuk csak Drummond véleményét. „Az élősi egyháztag bámulattal eltelve vagy éppen rajongással csüng az ékesen szóló ajkakon, érzékeit most a szertartás izgatja föl, majd a zene andalítja el. így éldeleg az élősi a hetenkénti istentiszteleten, — de jel-leme nem, erősödik, akarata nem edződik, lelke fel nem épül“.³⁵ Nincs más, mint bátran elkezdeni a szelektáló el-járásokat. Kálvin merte: „a fegyelem első célja az, hogy Isten gyalázatára a keresztyének közé ne számláltassanak azok, akik rút és vétkes életet élnek, mintha az ő szent egyháza az isten-telen és bűnös embereknek összeesküvése volna“³⁶ Ezért lenézik az egyházt, A mai ember észjárása, stílusa szerint ugyanazt mondja Drummond: „A holt egyház az olyan egyház, mely tag-jaira nincs hatással, az olyan egyházban nincs terjeszkedési erő, s bizonyára nagy szerencsétlenség mindazokra nézve, akik kötelékébe tartoznak. Az ilyen egyház nem egyéb élősdieket te-nyészti és védelmező intézménynél. Az ilyen egyházt meg-veti minden istentelen, de minden igazán kegyes ember is, mert nem az Isten országát terjeszti, hanem a merev formalizmus menedékhelye és a babona melegágya“.³⁷ Valóban így van. S ha újra Kálvint kérdezzük: „mivel ugyanis az egyház, mondia — magának Krisztusnak teste, ilyen rothadt és bűzös tagokkal nem fertőztheti meg anélkül, hogy valami gyalázat a före is ne háramoljék. Hogy tehát az egyházban semmi ilyen ne legyen, ahonnét az ő szentséges nevére valami gyalázat szár-mazzék, ki kell az ő házanépe közül üzni mindeneket akiknek aljasságukból a keresztyén névre gyalázat áradna.“³⁸ Ezt nem lehet félreérteni. Lehetne idézni az egész hosszít szakaszt Kál-vintól. De ma úgy látszik, egészen nem tartjuk meg. Pedig de es-küsznek Kálvinra abban, ami tetszik és gusztusukra való! Hányszor mondta Kálvin: Ha valaki gonoszságában megma-rad tovább is, akkor azt parancsolna, hogy mint az egyház meg-vetőjét, a hívek társaságából ki kell közösíteni.³⁹ Tudniillik Krisz-tus parancsolna. Alkalmazzuk ezt a többi fegyelmező elemmel együtt, meglátjuk a jó eredményt. „Bizonyára még jobban lát-ható lesz a fegyelem sokszoros használatából, hogy mennyire szükséges“.⁴⁰ Az életgyakorlat igazol. Nem az örök ítéletet akarjuk mi gyakorolni, csak a lélek javára szigorúnak lenni. »Azt pedig, hogy a Sátánnak adja I. Kor. 5:5. szerint (Pál a

paráznát), azért mondja, mivel az egyházon *kívül* az Ördög van, valamint az egyházban Krisztus.⁴¹ Köztük kiegyezés nincs. A lelkeket akarjuk visszaperelni az ördögtől.

Az egyházi ítélet miatt egy kis aggodalom csendül ki a modern Stanley szavaiból: Napjainkban a keresztyénség kitör az egyház keretei mögül és olyan helyeken jelenik meg, ahol legkevésbbé sem várnánk. Ha azok, akikben már más az egyház lelke, azok nem övéi, bár külsőleg hozzá tartoznak is, akkor viszont azok, akikben Krisztus lelke van, az övéi, még akkor is, ha ennek külső szimbólumai hiányoznak náluk. Egy olyan szellemi mozgalomnál, mint amilyen Jézusé, nehéz és *szinte lehetetlen a határok megállapítása*. Statisztikák és osztályozások jelentőségüket vesztik és nem tudják megmondani, hogy ki hová tartozik és ki nem. Ezt csak Jézus tudná megmondani.⁴² A határok elmosódnak előttünk. Nem is igényeljük mi egy pillanatra sem az örök élet s üdvösségre nézve az ítéletünket. Egyszerűen tisztességes rendet akarunk az egyházban s a lelkek védelmét. Ehhez azonban erős eszközök szükségesek. minden vonakodás nélkül, készseggel elismerjük, hogy más „*akolban*“ azaz *földi keretben* és közösségen is vannak az Úrnak gyermekei, még a szervezett egyházakon *kívül* is. Fájdalmas bizonyosságunk azonban az, hogy a „vallásos“ emberek nagy része is a veszendő tömeggel a széles úton megy. Szeretetintézményeink egyike-másika is megteszti azt, hogy fagylalittal és táncjal csábítja a serdülő ifjúságot, meg a „jóvérű“ felnőtteket, hogy szabados *mulatságuk ellenértékeképen* fizessék le az eltékozott pengőkből maradó „tiszta“ bevétel garasait a sikoltó *nyomor enyhítésére*. Saját tanácsosaink között is voltak és vannak, akik „tanácsolták“, hogy az egyház rendezzen a kimondottan református olvasókörben a fiataloknak bálokat, „akkor *szemünk előtt* mulatnak“. Itt az eklézsia már nem volt hajlandó e szívességet megtenni. De egész sereg egyházban tartanak még ma is „egyházi bálokat“, de nem ad maiorem Dei gloriam, hanem úgy a keresztyén, mint a református erkölcsök *megcsúfolására*. Foly a bor és egyéb más ital bőven, húzza a cigány, ropják a táncot, verik a kártyát s ott mulat az aranyifjúsággal (?) a közönség és az egyház *hivatalos* vezetősége. Tobzódnak az érzéki mámor mindenféle fajában, fajtalanságban s igyekeznek minden érzéket kielégíteni a hastól elkezdve. Hogy a végén vagy közben is verekedések esnek és a bor vérrel vegyük, ezen sem riadnak meg a bátor magyarok. Az eredmény csak meg van, a költségek *csekély százaléka* szent célra, harangra, orgonára, vagy a szegényeknek megy. Ezt a meghívókra is rá szokták írni, amiről persze nem tudja a „felséges nép“, hogy *tökéletes mása* a régi pápai bűnbocsátó cédláknak, amelynek „műsor megváltásával“ szabadságlevelet kaptak a Bachus és Venus templomává alakított iskolában, vagy vendéglőben e világ alantas

örömeinek élvezetére, hiszen a „jót cselekedték“. Epikur akadémikus malacai, a vezető személyiségek pedig nagy önmegelégedőssel állapítják meg, hogy a nép minden „szükségletéről“ gondoskodva tovább növekednek a *népszerűségen*, s a nehezebb munka alól bízvást felmentve érezhetik magukat.

Az egyház munkaalakulatairól különben elismerem teljes készséggel, hogy azok az összejövetelek nemes és ártatlan kedély által ünnepélyesen komoly, majd vidám alkalmai lehetnek a fiatalnak még élettárs keresésére is. Mert nemcsak a szülők nagy problémája ez, de a gyermeket féltő *anyaszentegyháznak* is. Igen fontos, hogy itt ugyanarról van szó, mint a mózesi idők szabályaiban: ne vegyetek pogányok közül feleséget,, se leányaitokat pogányoknak ne adjátok! Valóban nincs szörnyűbb dolog nemcsak hívő szülők, de lelkipásztor számára sem, mintha egy Krisztuskövető ifjú, vagy leány szívét és fejét vesztvén, különféle okokból frigyre lép olyannal, aki a széles úton jár és az Urat öntudatosan nem követi. Lehet az bármilyen „kiváló“ fiatalember, vagy „derék leány“, csak *hullával* kötötte össze magát, akinek feltámadása igen kérdéses. Ezért életbevágó fontosságú, hogy az Úr gyermekei ne nézzenek „idegen“ élettárs után.

Hasonló az eset nagyon eltérő elvű és gyakorlatú felekezetnél is. Túlnagy különbség van a róm. kath., vagy görögkeleti, másfelöl a protestáns felekezet között ahoz, hogy általában véve *ajánlatos lenne* a házasság a fiaink és leányaink között. Szabályt erősítő *kivételes ritkaság* az, hogy az ilyen házaságok lelkileg sikerülnek. Mert különféle protestáns felekezetekből jövő házastársak is csak közös hit alapján lehetnek boldogok. Ilyenkor az illetők legtöbbször nem felülemelkednek a felekezeti különbözösségek felett, hanem valami bizonytalan lesüllyedésben egyesülnek. Egy kiváló angol lelkész hasonló véleményét idézzük: „Bizonyos vagyok benne, hogy az egyháznak gondoskodni kellene a fiatalok részére alkalmakról, hogy megtalálják élettársukat“. Nekünk kevesebb bajunk lenne a vegyes-házasságokkal, ha megtalálnánk a jó alkalmakat.

Paraziták, elősdiek az egyházból.

Most már tárgyunk fonalán tovább jutva, a lelki harc egy fontos része a hívő munkára szorítása, a dologra szoktatása. Nem kétséges, hogy a munka sohasem csupán fizikai művelet, hanem kisebb vagy nagyobb részben *szellemi* tevékenység. Míg az egyház a közönséges szorgalmat szakadatlanul ajánlotta, a kitartást és eredményeket dicsérte, elfelejtkezett egy nagyon fontos, határozottan életbevágó tevékenységnek nemcsak ajánlásáról, de megköveteléséről: az *önálló* lelki táplálkozás és sza-

bad szellemi élet folytatás, és *saját* lelki gyümölcstermés felmutatásának megkívánásáról, számonvételéről. Ezzel szemben általánosan tapasztaljuk, lépten-nyomon látjuk, hogy a hívek szinte rá-várnak, hogy öket lelkileg táplálják, semmit sem tesznek, csak passzive, receptive hallgatnak. Ez nem más, mint élösdisségek. A természetbúvár szerint pedig az élösdisség egyike a *leg-súlyosabb* bűnöknek.⁴³ Mert komoly munka nélkül kap. A vallásos tapasztalatok legfontosabb sajásága a közvetlen együttélés Istenkel. Az első kézből vett, Isten kezéből vett ihlet sugallat, irányítás, karizma stb. Pontosan ezt a lényeget veszik el az élösdí keresztyének, mikor mások „tapasztalatairól” értesülnek. A szentek történetei erre intenek. A római katholicizmus a vallás céljának tulajdonképen az önzést teszi és szellemiségeg *nélkül* ajánl *biztonságot*. Hogy elméletileg erre igyekszik, ezt nem állítjuk, de gyakorlatilag élösdiségre vezet, azt a szomorú eredmény bizonyítja.⁴⁴ Figyelje meg bárki. Akár a régi szentek, akár a jelenkor kegyesek, vagy a papság a saját életét meg is menti, de ezáltal az ő tapasztalataikat mások nem fogják magukévé tenni. Mindezeknek példaadó és útmutató jellegük és céljuk van, hogy így küzdjek ki *ők is* maguknak a teljesebb, gazdagabb lelki életet. Másfelől az élösdí protestáns nem az egyházban találja fel az oltalmat, hanem valamely tanban, vagy hitvallásban.⁴⁵ Ezek az üres dogmák. De lényegileg hasonló haszontalanúságra vezeti az embereket. Elvi igazságok és eszményi célok megismerése és elfogadása után *lelki renyhéségen* hevernek tovább. Nyilván el *kell* nyomorodniuk. Mind a római katholicizmus, mind a holt protestantizmus alapeszméje a menekülés.⁴⁶ Valami várt védelem után. De hova menekülés? A pokolba? Az inaktív, renyhe, haszontalan „élet“ csak oda jut. Az is élet lesz. De milyen élet?

Igaz, hogy fontos az igeHIRDETÉSben az érzelmek fölkeltése, igaz, hogy a hit soha sincsen érzelmi szín nélkül és az érzelem hatalommal van összekötve. De az is igaz, hogy ha a vallásos érzések meg vannak fosztva az aktív életben való természetes kivetítéstől (önfegyelem, jócserekedetek stb.), akkor gyakran úgy tünnek föl, mint nagy étvágy olyan izgalmak után, mellek lényegileg *nem különböznek* valami bódító szer után való vágytól. Sajnos, sokan vannak, akiknél a vallásos élet nem más, mint vágódás ezen érzelmi fürdő után. De ebben nagy mértékben hibásak a papok, tanítók és mások „érdekes” előadásaikal és az emocionális, izgalmas szónokok, akik nem hajtják hallgatóikat gondolkodásra és nem hangsúlyozzák a ker. hit etikai alkalmazását⁴⁷. Nekik külső sikер kell. Mit mond ezzel Mackenzie a lélektan nyelvén? Azt, hogy a vallásos gondolatok közlésénél és érzelmek fölkeltésénél nem szabad megállanunk, hanem az akaratot *tettre kell indítanunk*. Ez az érzelmek helyes levezetése. Ha ezt nem tesszük, akkor a meddő

léleknek egy állandó és soha ki nem elégíthető szomjúsága áll be a folytonos érzeli, hangulati, kedélybeli kielégítetés után. Megrikatni az öregasszonyokat szeretteik elhunytát emlegetve, elővenni a hadiözvegyek szomorú sorsát, azután egyet fordítani a fogantyún és már rakétás görögötüzes fényben magasztalni a magyar szabadságot és hősiességet stb., majd egy újabb fordulattal megdicsérni agyba-főbe az áldozatkész gyülekezetet, mely minden tagjával megérdemli a mennyországot, ez nem tisztességes eljárás, kivált, ha valami adakozás vagy gyűjtés érdekében történt az ügynöki reklámozás. De megtessük ezt sokszor becses önmagunkért is. Mert hát sokan olthatatlanul szomjazzuk a dicsőséget, elismérést és hatalmat. Milyen boldogok vagyunk, ha „elragadóan“ beszéltünk. Ravasz László elevenükre tapintva írja le ezt többféle „fölvételbon“.

Az Úr pusztuló szóllóskertje.

Ki tudja megmondani, hogy népünk életének gyökerein és lombozatán mennyi féreg, gomba, penész pusztít és mennyi dúvad tördei ágait?

A Református Élet 1941. jan. 18. számában Szabó Balázs megdöbbentő körbonctani képet tár elénk fájdalmas vezeklés sel együtt, ahol a nemzet szó mellé mi a ref. egyházat is oda tehetjük: „Én, a nemzet, eljöttem hozzád vezekelni — írja a magyar ifjúnak. — A nemzet vezekel bűneidért, amelyekben sorvadsz és amelyek *nem a te bűnöd*, hogy 14 éves korodban már félholtra ittad és iszod magadat minden vasárnap a kocsmákban, amelyekkel tömve van minden magyar falu. Mintha egy anya megátkozta volna fiait és elszórta volna rontásukra a kárhozat fészkeiit. Az édesanyád se a régi már! Jaj, hogy mi lyen boldogan örül az ó holtrészeg, de férfivá lett drága szép fiának! Vasárnap kicsinosítod magadat és izgalom nélkül, tem pósan, kényelmesen elindulsz a kocsmába. Azért nem sietsz, mert tudod, hogy a szeretőd *már ott ül* a kocsmapadon és vár téged. A kocsmában hangulatvilágítás van és te, a magyar fiú, tangót táncolsz a szeretőddel. Nem a te bűnöd, hogy a táncmestered még a táncodat is megfertőzte. Nem a te bűnöd, hogy senki sem ostorozott ki az istállókból, ahol a pajtásaiddel füstös lámpa mellett kártyázol, titkos ügynökök által terjesztett pornográf képekben gyönyörködsz. Nem a te bűnöd, hogy valahol a szüret táján, a hatóság szeme láttára, a szőlőhegy pincéiben, rettentő bakhanália folyik a félvármegye ismerős és ismeretlen ifjai és lányai között. Nem a te bűnöd, hogy ami szíkrája maradt benne a jónak, hitnek, erkölcsnek, azt a csöpp szíkrát is eltapossa szívedben a mozi, amely 90 százalékban a meztelenség, a házaságstörés, a durva verekedés és az alvilági bűnök feldicsérése.

És amikor káromkodásoddal terhére lettél az apádnak, 19 éves korban belelöknék egy házasságba. Nem a te bűnök ez, hanem azé a nemzeté, amely a duhajkodásra ráfogta, hogy ez a magyar virtus és segített neked virtuskodni. Pedig ez nem virtus, hanem öngyilkosság, halál. *A te halálod a nemzet halála.* Valamikor várunk, hogy a hivatalosok meglássák az életed igazi arcát, de nem várunk már rájuk. Mi, akik szeretünk, elmegyünk utánad és megmentünk téged. Nem magunk megyünk érted! A felmentő sereg vezére, a legtökéletesebb ideál, az Úr Jézus Krisztus.”

Makkai Sándor aztán bölcsen kiegészíti ezeket⁴⁸ a fájdalmas és igaz szavakat a nála megszokott éleslátással, mikor azt mondja: van még különösen négy nagy nemzeti buli nünk: *felelőtlenség, lustaság, szalmaláng, irigység.* Ha igaz az, hogy a református egyház „magyar egyház”, hát akkor ezek is a mi eklézsiánkban vannak meg kiváltképen s terhelik a mi magyar lelkiismeretünket. Az első magyar ember mondotta Kenderesen: a magyar az ellenséget se tudja úgy gyűlölni, mint a maga fajtáját, sokszor jelentéktelen dolgokért. Valósággal intoxikálja, mérgezi egyik sejt a másikat, a segítés és építés helyett

Ha csak táplálkozó, asszimiláló szerveink működnének, de az ellenörző, védekező berendezés, apparátus nem, úgy talán *perceken belül* megszünne a testi életünk. Az egyház is egy élő organizmus, amelynek védekező berendezése jelenleg *sokkal hiányosabban* és tökéletlenebbül működik, mint az építő. Más-szóval kevés az „ellenállóképesség” a bűnnel szemben.

Az egyház az Úr szőlőskertje, iskoláival együtt veteményeskertje, gyümölcsöse, melyből az „Úr Jézus „sok gyümölcsöt” várna. De mivel nem ismerünk fel minden igazi szükségletet, hiányt és veszélyt, nem állítanak munkába elég hitet, tudást és bátorságot, ezért a pozitív építő, missziói munka *rengeteg* eredménye — *elpusztul.*

Nincsen olyan balgatag kertész, mint mi vagyunk! Van-e olyan szakképzett, komoly, erős, szorgalmas és céltudatos kertész, aki bár gondoskodik jó gyümölcsoltvány okról, termékeny tálaba ülteti, az istálló- és műtrágyát okszerűen alkalmazza, a kellő locsolást el nem mulasztja, megkapálthatja tövét, ahányszor kell, — de *soha* meg nem *tisztagatja, metszi* és *permetezi* bokrait és fáit a sokféle és milliónyi csírát szóró parazita, élősdi férgek elleni Ilyen kertész nincs. Vagy ha akadna, annak minden termését elpusztítaná az ellenség és egy pár hitvány, kény-szeredett gyümölccsel kellene megelégednie, nagy tökebefektetése és fáradtságos munkája után. Vagy soha nem gyomlálna, nehogy pusztítson valami gazt, hiszen az is élőlény! Vagy nem metszene fát és bokrot, virágot, hiszen faj az annak — mint egy szép lélek sóhajtotta, mikor ajándékba levágott neki va-

laki egy szál rózsát. — De az Úr szőlőskertjében sok ilyen kertész és munkás van!

Az ember két helyen szeretne paradicsomot: itt is, ott is. Óh az ember nagyon szereti e földet, nagyon szépen be akarja rendezni elsősorban testi élvezetei számára, amikhez a szellemi élvezetek csak a körítést adják. Ha Paulsen azt mondja: A nagy város egy nagy bazár,⁴⁹ erre mi meg azt mondjuk: az egész világ egy nagy bazár, amelyben való utazás, Emerson szellemes kifejezése szerint a bolond paradicsoma, mindenfelé könnyű és változatos út vezet. Szereti a világot a földből való testi ember. Valaki azt mondta, hogy a táplálkozás és a nemi élvezet állította szolgálatába az ipar nagyrészét, mikor az európai „kultúra“ annyit áldoz a gyomornak és a szerelemnek. Mikor a londoni Hyde parkban (magam láttam), fényes nappal, délután, aztán este a szerelmesek százai szabadon és szemérmetlen nyíltsággal hemperegnek a füiben, mi folyhat a lokálokban, zárt helyeken, sőt magánházakban is, azt csak az ítélező Isten tudja. De nemcsak Londonban, de Parisban és Budapesten is, ős a falvak sok parázna legényéig s a részeges kompániáig, akik nagyokat isznak a paprikásra. De ismeretes az „ártatlan“ falusi népnél sok helyen a vérfertőzés, arzén és egyke is. Méltó, hogy megdördüljön felettünk az ég és lecsapjon a háború mennyköve és égszakadás és földindulásban a Jelenések könyvének jelenetei valósuljanak meg. (Jel. 18:9—20.)

Foerster meri állítani, hogy a süllyedő antik világ üzleimi gyermekjátékok azon elfajuláshoz képest, mely a női jellem modern eleséséből (sic!) és a félvilág társadalmi győzelméből burjánzott elő.⁵⁰

Kell itt nekünk harcolni, vagy nem kell?

Hibás a földi egyház e lezüllésben vagy nemi

Az egyház szegénységi bizonyítványai.

Szent testület az egyház. Jobb szó nem is lehetne. Sok hasznos tagból álló test az egyház, melynek feje Krisztus. Az más kérdés megint, hogy a búzába mindig keveredett konkoly; a földi egyházba pedig a Sátán képmutató képviselői, de *annyi búza mégis terem*, hogy kenyérnek való megvan. A mennyei kenyér a hívők előtt bizonyosabb valóság, mint a földi s akik ezzel táplálkoznak, azoknak tudatos közösségeük van egymással.

Csak azt tesszük még hozzá, hogy az egyház magvát a szentek közösséget felismerjük bizonyos jelekéről, csatlakozunk boldogan, de az egyház, kivált a látható földi egyház határai valóban úgy *elmosónak emberi szemeink* előtt, hogy azokat nem állapíthatjuk meg. Ami azt a fontos tényt mutatja, hogy nem lehet azt nekünk *mindenkire* nézve megállapítani, aki az egy-

házba tartozik, hogy hívő-e, vagy nem. De annyi, amennyi emberre igenis megállapíthatjuk, mert csak így lehet a „közöséghez“ csatlakozás. *Érezzük, tudjuk*, hogy itt szentegyház van.

A megtérésre eljuttatás olyan eszközökkel és módon történik, melyekben magukban jókora lelki küzdelem van. Akit a Sátán megfogott, nem ereszti könnyen, de nagy erővel szemben igen. Tehát a téritéshez szükséges a bűn általános és egyéni ostorozása, veszedelmének, következményeinek fölmutatása, a megalázás és méltatlanság érzésének fölkeltése. A lelki ébresztés embereinek ritkán céljuk logikai érvekkel meggyőzni az észt. Nagyon jól tudja a Krisztus „jó vitéze“, hogy hallgatósága már meggyőződött, ami az értelmi elfogadást illeti. A zavar nem a hallgató eszében van, *hanem a szívében*, nem a hitvallásukban, hanem az indulatokban, szenvedélyekben és cselekvésben van. Bégebben a félelem, ma inkább a szeretet talál hangsúlyozást.⁵¹ Az egyház nernél elég erős a szívet megragadni.

Az egyház ellen óriási méretű szegénységi bizonyítványok: 1. Az üdvhadsereg, 2. Keresztyén Ifjúsági Egyesület (KIE), 3. diákszövetségek, 4. felekezetközi egyesületek. Senki se mondja ezeket vadhajtásoknak. *Szelid hajtások* ezek az anyaszentegyház fáján s gyümölcsöt is hoznak. De mégis csak az a fa természete, hogy egy rendes törzsből felülről ágaznak a gallyai. De bizony ezek az egyesületek, mozgalmak, munkák, nem rendes felső ágak, de kényszerű alsóbb hajtások, pótolandók valamennyire a földi egyház hiányosságait és mulasztásait. Mert a láthatatlan egyház, a mennyei dicső Jeruzsálem, a gyarló földi egyházon át és mellette örök életerejével áttör és érvényesül, túlnő rajta, *ha ez nem tudja maradéktalanul szolgálni*. Ebben áll a szegénysége.

De hát ne legyenek különös célok szolgáló, szabadabb mozgású szövetségek, egyesületek? De igen. Azonban az egyházban, mint ahogyan tényleg is vannak, és az egyházak köztől. Említettük már ezeket. Krisztus minden munkát az ő egy anyaszentegyházára bízott.

Az egyház küzd elsősorban a társadalomban elharapózott bűnök ellen. De harcol eltévelnyedések és hamis elméletek, álgazságok ellen is. Ezzel szemben követeli és vindikálja magának az irányítást és az isteni igazságok megtanítását és gyakorlatának megszabását, mint elbírálását. Nem engedheti híveinek nemcsak a temetők kivilágítását, szobrok készítését a sírra s annak koszorúzását, templomfestést, templomablak-festést, requiem tartását, amilyet Rothermere lord is kapott. (Debrecenti Újság 1940. dec. 13.) Személyek ünneplését, istentiszteletet bármely alkalomra, karácsonya melletti szolgálatot, Mikulás ünnepségeket stb.

Népszokás, népművészet, művészet címén ugyan sokkal több megengedhető, de ennek a mi ref. hitelvezinkkel és kultu-

szunkkal semmi közvetlen kapcsolata sem lehet. Magatartásunk vagy semleges, vagy ellentétes. A művészletek helye a múzeum, színház, képtár, hangversenyterem stb., de *nem a templom*. A róm. kat. álláspont egy régi differenciálatlan állapotot jelent, melyből a reformáció hozott ki.

Templom, orgona, harang és házszentelésen keresztül juttattunk (a reformátorok ellenére) a sírkő- és urnaszentelésekhez. Amiért még *jobb stólát* szoktak fizetni, mint keresztelés, esketés és temetésért, nem is szólva az ezüst-, arany- és gyémántlakodalmakról és exhumálásokról, ahol „*odabízzuk*“, mit akar a kegyes hívünk adni fáradságunkért. De mire mindez? Mi nem értünk, nem érhetünk a ház, harang, hulla, sonka, barka szenteléshez. Hagyjuk ezt azoknak, akik értik.

Minden stóla és külön lelkészzi díjazás *eltörlelő*, mint a bibliával és reformátori örökségünkkel összeférhetetlen szokás. A nép nem engedelmeskedik annak, akit lekenyerezett. Stolam delendam esse censeo, mert ez szegénységi bizonyítvány. A gazdag ingyen ad!

Elég az adó. Adóval sem királyt, sem papot nem lehet lekenyerezni! Különben is az *önkéntes egyházi adózás* elvén vagyunk.

Nagy baj, ha az egyház élére világi politikusok kerülnek, akiknél *jogi* és *hatalmi szempontok* elnyomják az egyház igazi érdekeit. Az is baj, ha szobatudósok kezébe adják az irányítást, akiknek nincs elég érzékük a realitások iránt, s kezükben a legvaskosabb tények és legégetőbb szükséletek fogalmaikká és *elméletekké desztillálódnak*. Ilyenknél rendesen hiányzik a gyakorlatias végrehajtó erély is. Ilyen vezetőkből épen olyan sok kára lehet az eklézsiának, mintha könnyelmű *életművész epikurokra* esik a választás, akik csak azért tartják magasra az elveiket és az elveket, hogy legyen miből engedni az élet vásárában.

A legjobb misszionáriusok és lelkipásztorok közül azokat kell vezetőkké tenni, akikben megfelelő adminisztrátori képességek is vannak s egyénileg is példát tudnak adni, főként pedig bátor emberek. Mert a bűnök irtásához sokkal nagyobb bátor-ság kell, mint gondolnók. Ez époly veszélyes foglalkozás, mint a hadviselés. De *szegények vagyunk* igazi hadvezérekben! —

Nem láttad még, hogy vannak emberek, akiknek az élet-erejét mintha valami polip szívta volna ki? *Sem jóra, sem rosszra* nem képesek már. Önmaguknak árnyképei. Erejüket, gondolataikat elvetélték. El lehet-e ezeket ezzel a banális szürke szóval intézni: „*szerencsétlenek*“?

Meglehetősen sok bukkan fel a fajtából az egyház körül. Az irgalmaság nevében *szólni kell hozzájuk*, akikhez már nem szól, foglalkozni a lelkükkel ez embertorzóknak, akikről társadalom és orvosok egyaránt lemondanak. Sokat járnak

a templomba, mindenféle vallásos Összejövetelen résztvesznek, temérdek szép és jó beszédet hallanak, de változhatatlanok és mindenre képtelenek és mégsem lehet őket elkergetni.

Ki vagy mi az oka, hogy emberek így elvesznek a szó teljes értelmében?

Annak oka nem látható, mert ami ebből látható, az csak látszat. És az; egyháznak az igazi okokkal, a láthatatlan ellen-séggel kell felvenni a harcot e nyomorultakért, hogy legalább mások ne jussanak e sorsra, e szörnyű *lelki rokkantságra*, akik távolról sem a bibliai „lelki szegények“.

Az egyházi bérések.

„A zengőtorkú, zsírosszívű, vörösnyakú kálvinista pap, aki vasárnapokon olyanokat kurjant az Örökkévaló dolgokról, hogy lehull a templom vakolata, s még a köből faragott civis is pislogni kezd, csak önmaga nem érez e mívelet alatt a fizikai mívelet erőlködésén kívül semmi lelki emóciót: szánalmas, *szmorú látvány*, mégha úgy füstölög is a gögtől és önimádattól. Ez a fajta korlátoltabb annál, mintsem megértené, hogy neki legelsősorban össze kellene *roskadnia*, belső szent tapasztalásokat tennie s azután megszólalni halk, alázatos hangon, hogy elbeszélje a benne lett *csodadolgokat*. Ki kell ennek a típusnak pusztulnia, — csak a magyar kálvinizmus ki ne pusztuljon vele együtt. De én hiszem, hogy a magyar kálvinizmus nem fog e spirituális bölényekkel együtt kipusztulni. Nem, mert ha ige-hirdetőit *kibírta*: nincs az a hatalom, mely úrrá lehessen fellete.“⁵² Milyen teherbírása van egyházunknak!

„Az ige-hirdetőket fenyegeti az a veszedelem, hogy produ-kálják magukat: megrezgették bánatos torokhangjukat, amitől patakzik a könny az özvegyek szemében; felöltik azt a kernesnysés-mosolygó papi ábrázatot, mellyel a lakodalmai asztaloknál elnökölnek. A templomban teleszívják magukat levegővel s aztán neki! Egy pillanat alatt sírnak, mosolyognak, szí-vükre ütnek, reszketnek, átkokat mondanak, kiengesztelődnek, s hirtelen Áment mondva két perc múlva már a papiszékben diadalittasan kefélük bajuszukat. Ez *produkció*, épenügy, mintha valaki magasságot ugrik, vagy kardot nyel.“⁵³ Népszerűségért, dicsőségért miért ne? „Aki egyszeribe olyan indulatokba lovalja magát, mint János a hetedik pecsétnél, vagy Hamlet az apja szellemének láttára, *hazudik*, mégha Aranyszájú Szent János is. Némely pap a szószékben oly túlvilági arcot ölt, hogy az édesanya sem ismerne rá.“⁵⁴ Van nagyobb képmutatás? Pedig micsoda „kálvinista“ papoknak szokták magukat nevezni az ilyenek, szinte féltéglával verik boltozatos mellüköt.

Erre és a Ravasz Homiletika néhány hasonló helyének

kitételei, alapos „kiszerkesztései“ miatt történt, hogy a máramaros—ugocsai egyházmegye közgyűlésén a 20-as években egy lelkésztársunk, N. L. könyékbeli lelkész indítványt nyújtott be aziránt, hogy Ravasz ellen fegyelmi eljárást indítványozzon az egyházmegye, mert a *lelkészzi kart* becsületében mélyen megsértette, közgúny tárgyává tette stb.

Egypáran fiatalabb „belmissziós“ lelkészek, akik már akkor lelkesedtünk Ravasz püspökért, előre mosolyogtunk az indítvány várható eredményén. Tényleg, az egyházmegye bölcs tanácsa stanto pede elvetette az indítványt és *npirendre tért* felette. N. L. barátunk pedig, ha tetszett vagy nem tetszett, mingyárt magára is vehette az „inget“.

Mikor a pap kiosztja a temetésen az üdvösséget a közismert paráznának, tolvajnak, részegesnek, istenkáromlónak is — akkor kétszeres jaj! Ezért sok botrányos beszéd hangzik el a koporsóknál; mint egy régi szerző mondja: „A halott felett való tanítástételnek hirtelen való volta gyakran még az értelmes papot is, annál inkább a gyengét, szédelgéssé (szédelgővé) szokta tenni.“⁵⁵ Elég baj. Ezért mondja újra Ravasz püspök másutt, hogy jó volna a temetési beszédnek szigorú időt szabni, mint a tábori prédkációnak, ahol mikor felharsan a kürt, be kell fejezni a beszédet. Hány hétemeletes ostobaság Jerikó tornya omlana le ilyen kürtharsogásra! Vagy mikor finom lelkek üvegharangjaira vág rá a pap sáros kapával — mondja a püspök — bizony ilyen halotti prédkációval csak rombolni, pusztítani lehet az egyéni hitet, mint az egyház tekintélyét. Aztán tudunk-e sokszor hallott vasárnapi prédkációkról, amelyeknek elejét már citálják a hívek, mint ahogy citálják a pápai bullát a bevezető szavakról. De hát híres püspökök, szónokok között is volt már, aki azt vallotta: „ha jó volt a beszédem tavaly, akkor jó az idén is.“⁵⁶

„Az emberek elviselik az erős kezet, ha tudják, hogy *leksi kenyeret* tud osztogatni. Mert a nép megérzi, ha a produkción után éhes marad. Természetes, hogy akkor nem „enge-delmeskedik“. A racionalistákkal odajuttatták az egyházzat, togy egy öreg parasztasszony így nyilatkozott: „szívesen beszélgetek a tiszteletes úrral mindenről, csak a vallásról nem, mert akkor *nem ért*.“⁵⁷ Nem lehet a textust mint egy aesopusi mesét felolvasnál s utána beszélni, amit akarunk. Azért mondja aztán nem egy komoly felnőtt ember: Kinöttem én már a templomból. Mert gyermekmesékkel, malom alá való politizálásokkal és moslékhöz hasonló szellemi táplálékkal étetik népünket egyes bérések.

„Turáni átok“ nincs, de magyar átok van. minden magyar bűnön levő isteni átok az. Történelmünkön végighúzódó tragédiákat egyesegyedül ezen evangéliumi, bibliai mértékkel Kell mérni ős ki van „nyomozva“ a történelmi ok. Mennyi nagy-

ságunk lett a pogányság miatt hulló csillag ... mert az eklézsia nem vezette az üdv, a hivatás útjára. Hány írónk különc műveiben levő határozott pogányság nem az ő, hanem az *őt bibliaval nem nevelő* egyház bűne!

Pedig az egyház, mint legmagasabb földi organizmus, képes mindenkit jóra vezetni. De megrontják! És a hivatalosak között is vannak, akik könnyebben megbocsátják a másiknak az *egyház elleni* bűnt, mint az ellenük elkövetett *személyi* vétket. Azt nem igen bocsátják meg.

Sőt a bűnösök küldözik az igazat. Egy nagy alföldi mezővárosban az egyházat purifikáló, jobbtaníti akaró presbitereket azzal mondatták le a korruptióval vívott győzelmükben elbizakodott frívöl ennenfelek: „*Most már mondjanak le.*“ Ha a miszterneknek nem sikerül valami, lemond. Maguknak nem sikerült (az gyház tisztagatása), mondjanak le.“ Naivul le is mondta s odébb állottak nagy becsületesen. Kár volt!

A lelkészválasztások miként folynak le nagyon sokszor, s ennek, milyen következményei vannak, annyira közismertek, hogy nem sorakoztatjuk fel a szomorú példákat. A kortes eljárások és fogások méltatlanok az anyaszentegyházhöz és annak szolgához egyaránt, s gyalázatba, veszedelembe, romlásba sodorják azt. A belső romlás sokkal veszedelmesebb. Nem olyan baj a rossz étel az asztalon, mint — a gyomrodban. A bomba belülről robban nagy pusztítással.

Hát arról mit mondunk, mikor a gyülekezet reményei és várakozásai az új lelkéssel szemben nem, vagy másképpen teljesednek? Pedig mennyi értéket, kiválóságot, érdemeket sorakoztattak fel a választáskor? S ott marad akkor is, ha a remények, akár jogosak, akár túlzottak voltak, de nem váltak be. Mily kényszerű és eredménytelen ez az együttélés.

Csikesz Sándor mondta: Az a református lelkipásztor, akinek a Szentlélek nem szülőanya, repkény és fagyöngy az anyaszentegyház testén. Ha úgy bele tudnánk látni a hatalmas tölgynek a belsejébe, micsoda égető erővel próbál, törekedik és hogy imádkozik a szelekért, viharokért, hogy jöjjenek és törjék le ezt az ágat, amelyiken ott van a fagyöngy, mert az kiszívja az életerejét.⁵⁸ Némely gyülekezet fuldoklik a papja mellett. Ha pedig teher és here leszünk a gyülekezet szemében, jobb ha „malomkövet kötnek a nyakunkra“ — az Úr szavai szerint.

Ha nincs Szentlélek a papban, vagy megfogyatkozott, mit tud az kijelenteni a katedrán?

De beszélni mégis kell valamit s próbálkozik szegény feje.

„Nem láttatók a papot. — mondja újra Csikesz, — amint meglesi az ügyes színészt és a komediást, micsoda hatással vannak, micsoda gesztusai, micsoda hanghordozása, micsoda póza és ezekkel a fogásokkal akarja ő is valahogy a népszerűségén esett csorbát új ékességbe öltözteni.“⁵⁹ De az Úr azt mondja:

A prófétákra támadok, akik az én beszédeimet ellopják, egyik a másikától. (Jer. 23: 30.)

Mindazáltal, ha az eklézsia megadja a megélhetést, népszerűség nélkül is el lehet lenni. De disznóölés és tele kamra nélkül bajos, a szövetkezeti és más tevékenység is hoz a konyhára, ráadásul kisebb-nagyobb kitüntetést is elbírnak. Ezért mondja aztán a papok veséjébe látó Ravasz püspök: „Mikor mikor kövérek a papok és sok a kitüntetés reszkessen az egyház!“ „...Szociális munkája csak időibbé teszi.“⁶⁰ Dolgozzék az örökkévalóságnak. (Ravasz L. beszéde 1941. márc. 6-án a Soli Deo Gloriában.)

Egy vezéremberünk, ki hosszú életen át rendkívül gazdag áldást kapott szakadatlan munkájára, megkockáztatta: „nem bízom kövér papokbar“. Ő tudja miért mondta. Bizonyára ismert ő is derék kivételeket.

A lelkész kellő önfegyelem, belső és külső rendtartás nélkül *idő előtt kimerül* és így a gyülekezet, mint az ó nagy családja, valamint saját kis családja, s maga az Úr Jézus nem kapja meg életének a kellő gyümölcseit. Nem jól van az, ha egyik lelkész a szűkös fizetés mellett agyondolgozná magát, a másik a túltáplálkozástól és szórakozástól *kapna szervi bajokat*.

Nem szólunk itt most azokról a lelkészkről, akiket nagyon szégyelünk. Végezzék el velük szomorú kötelességüket az *egyházi bíróságok*. De lehetnek, akik kimondott fegyelmi vétességgel nem vádolhatók, mégis sok lelki kárt okozhatnak. Ezért kell magunkviseletére nagyon vigyázni szüntelen. Nem lehet a lelkésznek névnapján cigánymuzsika mellett reggelig táncolni, nem lehet az, hogy emberek tántorogjanak ki a parókiáról hajnalban, mikor már a nép, az istenadta nép nekifog nehéz munkájának, ogy látástól vakulásig dolgozzék és fizesse az egyház adóját, meg a párbért. Nem szabad gyülekezetünkben hétfőtől szombatig elutazni újra meg újra, s ne gondoljuk, hogy egy munkanap után hat pihenőnap jár. Nem történhetik az meg velünk, ha otthon is vagyunk, hogy nem tudunk mit csinálni a kínos unalomtól. Nem lehet egy lelkésznek felkereskedni és ténferegni az utcán, be-beszólva, meg-megállva a kerítések mellett, vagy fiatal suhancok, lányok közé leülni tereférlni, citerázni, dalolgatni, furulyázni. Nem lehet egy lelkésznek elfogadni az invitálást egy pohár borra, kártyajátékra, ahol jó kikötőt talál egy időre. Föl sem akarjuk tételezni, mikor palástos ember idegen pénzhez nyül, pedig erre is van kiütés. Nem lehet egy lelkésznek azzal a legkisebb mértékben sem visszaélni, ha fiatalasszonyok és leányok is nyugodtan elmennek a parókiára bármely ügyben, ha egyedül van is ott-hon. Nem lehet egy lelkésznek elfogadni, vagy éppen keresni a női csábításokat, megnyugtatván magát azzal: volenti non

fit iniuria: ō kezde. Kifelé az egyházból e lelki impotensekkel! Lenyugdíjazni ōket, mint a peták! — Ha súlyosabb eset nem forog fenn.

Ezzel a típusnal foglalkozzanak a bíróságok, fegyelmezék ōket azok és operálják ki ōket, mint rothadt tagokat. Nem szabad azt a látszatot sem keltenünk, mintha puritánság alatt rendetlenséget és piszkot értenénk az omladozó, hideg, sötét, takarítatlan templommal, s a szolgálattevők távolról sem divatos és nem túl tiszta öltözetével. Némely körökben meg mintha az a babona lenne elterjedve, hogy a basszus hangnak feltétlen hódolat jár (mint az orthodox hosszú szakállnak) s tulajdonosa nem köteles nagyon sokat dolgozni, hiszen minden szava zenei gyönyört szerez hallgatójának.

Ezek a mi ismertető tárgyalásunknak csak riasztó határesetei. Térjünk is vissza érdemesebb és nyugodtabb területekre.

A reformáció szigorú eljárása és Kálvin álláspontja e dologban nagyon ismeretes. Ha valaki a legszentebb dolgokkal visszaél, annak van legsúlyosabb következménye. Legrombolóbb hatása és büntetése. Amint az Istennek hűséges szolgái az emberiség legjavához tartoznak ezen, a földön, úgy a gonosz papnál *rosszabb nincs* a földön.

Illetlen, modortalan, „éktelen“ magaviseettel a lelkész könnyen elidegeníthetne olyan embereket, akik pedig meleg szimpátiával, bizalommal fordultak volna az egyházhöz, öltözök désben hiányosságokat egy lelkésznek fokozottabban beszámítanak. Vagy méltán megbotránkoznának azon, ha egy ügyet nem intézne el a bélyegköltség hiánya miatt. Nyúljon a zsebébe és tegye a postára a levelet. Ha megkapja jó, ha nem úgyis jó. Perselybe is kell tennie, s nem lehet el a lelkész a „kitett jegyek“ előtt, ahogy némelyek a perselyt hívják. Egyáltalán, mivel a lelkész fizetése „más lapra tartozik“, mint más egyházi kiadások, éppenséggel kívánatos, hogy lelkész az egyházi gyűjtésekre privát pénztárcájából adakozzék.

A nem harcoló egyházban, ahol folyton mondognatják: békesség, békesség, de nincs békesség, ahol folyton hangoztatják: szeressük egymást, de azalatt értik, hogy „szeretetből“ minden nézzünk el egymásnak, — mégis csak van egy áldatlansági küzdelem: a hasznon és dicsőségen megosztzni nem tudók közt. Mert abból soha sincs elég. Ha ehhez járulna hozzá a két, három, vagy több lelkésszel bíró nagy gyülekezetben a palástos emberek egymással való küzdelme, ott a csatát nyerő mindenig a Sátán. E mellett minden pap azt hiszi, neki van „igaza“.

Sokszor hangoztattuk, hogy az egyház ügyét az önző, hitetlen világban csak harcok árán lehet előre vinni. Megszégyenítő, hogy sokszor függő helyzetben levő segédlelkészek, nehezen élő keresztyén egyesületi titkárok és vallásoktatók, néha újságírók *nagyobb bátorlággal, szent kockázattal* szolgál-

ják az igazság és erkölcs eseményeit, mint jó, biztos pozícióban, állásban levő egyházi és világi emberek, akiket különféle „érdekek“ kötöznek meg.

Nincs a világnak az a hadvezére, mely ilyen tisztikarral és olyan ellenséggel csatát tudni nyerni. Valóban csak Krisztus képes reá. Luther is sokszor emlegetett ilyeneket.

Az egész magyar református közvéleményt nagyon fájdalmasan érintette Móricz Zsigmond: „Fáklya“ c. műve, hozzá Szabó Dezső: „Elsodort falu“-ja. Pedig tudjuk, hogy nagyrészt szigorú megfigyelésből létrejött fényképek azok a leírások. Túlzásaiakban is reánk nézve keserves megállapításokat tartalmaznak. Megbocsátunk nekik s az Isten is bocsásson meg nekik főként azért, hogy a „másik oldalon“, a klérus körül nem fényképeztek, pedig ott még több lefesteni való akadt volna. De mi „kisebbségi“ sorsunkkal is tisztában vagyunk.

Vigasztalásunk, hogy az irodalom másféle református lelkészti típusokat jobban ismer és szeret, nem is szólva „Az elnémult harangok“ hőséről, s a belmisszió mai hőseiről.

Nem jó, ha a lelkész szereti a szórakozási alkalmakat, azokkal sok időt tölt és terheli a lelkét. Nem célszerű a parókia, lugasában kártya és italos kvaterka mellett eltölteni a hosszas délutánokat a falusi intelligenciával, néha kétes értékű emberekkel. A belmisszióból kevés, a külünnisszióból sok: nem volna rendén. Vasárnap délután alig várni, hogy a templomozásnak vége legyen, s elő a kocsi, a szomszéd falusi mulatságra, másnap, hétfőn jóízűen nézni, hogy dolgoznak mások. Ez nem vezetne jóra. Nem illene az sem, hogy reggel meg vadászruhára kapva a palástot, a puskát a templom oldalához támasztva sietve igyekezne be a templomba és ki onnan, föl a kedves vadászatra. Éktelen dolog volna az is, ha egy lelkész nyári neglizsében, hiányos ruhadarabokra kapná fel a minden elfedő pálástot, hogy a rövid keresztlései szertartást elvégezzé.

Vájjon szabad volna bárkinek a kegyes énekeket és dicséreteket travesztáni, kiforgatni, dévaly szórakozásra beállítva a parókiára: „Uram téged tisztelünk“ üdvözlettel. Nem felelhet erre a pap ezzel: „Áldott, aki jő az Úrnak nevében“ (névnapra). Mire még csúfosabb lenne a cimboráknak újabb idézete az úrvacsorai énekből: „Szolgáltasd ingyen az italokat, Oltsd el végképpen szomjúságunkat“.

Mit érdemelne az a kántor, aki a kisváros bájos hölggytagjainak szórakoztatására a vasárnapi előjátékba egész sor népdalmelődiát fűz be, hogy verseny legyen belőle a délutáni uzsonán: ki ismert fel több nótát a templomban?

A bűnökkel, visszaélésekkel és a korszellemmel vívott sok nehéz és többször meddő harcában imigyan kiált fel a „péceli kör“ vezetője, az áldozatos élet után elköltözött Forgács Gyula keserű fájdalommal: „Ha az utcán agyba-főbe verve, vagy épen

holtan találnak egy embert, megindul a nyomozás s a tettest körözik. Nálunk meghalhat a gyülekezet, üressé lehet a templom, árváságra juthat az úrasztala, baptistává lehet a gyülekezet egyrésze hadat üzenhet egymásnak a tanító és a pap, a pap és presbitérium, elzülhetnek a serdülők, meglazulhat a családi élet szent köteléke, elterjedhet az egyke, — felsóhajtunk: óh, gonosz világ!, s aztán egypár túlbugzgó pietista nekieshetik, ha akarja kibogozni a kusza szálakat, keresni a gyógyító balzsamot s cikkezni ezekről, de a magyar ref. egyház azért, ha a *gyülekezet* hitében és erkölcsében tönkrement, vagy a pusztulás útján van, még senkit nem von felelősségre.“⁶¹

III. KÉSZ.

Harc önmagunk ellen.

Nem akarod magadat megismerni?

Moody, a híres evangélista felsóhajtott egyszer: Több bájom van önmagammal, mint bárkivel, aki vel valaha találkoztam.¹ Bárkire illik ez. Azt gondoltam, — írja Pascal —, hogy sok társat találok, akik velem együtt az embert tanulmányozzák, mert embernek való tanulmány, de tévedtem, mert kevesebben vannak, mint akik a geometriát tanulmányozzák.² Temérdek sokat tanulnak, mindenkel foglalkoznak az emberek, csak magukkal nem. Mutatkozz be már önmagadnak!

Ismerd meg magad! kiáltja a klasszikus is, bár a keresztyénségen kívül, de a mai ember egyiket sem hallja meg. A mai ember a magán kívül eső világot akarja megismerni, meghódítani és élvezni. Szakszerűleg a világot apró kis részekre osztotta s mindenki a „maga körében“ „érti magát“, ami aztán bámulatosan és siralmasan *kicsiny világgyá zsugorodik*, ahol csak ugyan „otthon van“. Mert csupán azt érti, tudja, kultiválja. De a *nagy összefüggéseket nem látja*, ami pedig az emberhez méltó. Az élet és világ nagy összefüggéseit, távlatait az emberi természetünk mélyreható ismeretével látjuk meg. Ismerd meg magadat? Minek! Nem érünk arra rá, hogy magunkba visszavonulunk, mert akkor nem tudnánk elég időt fordítani „szakismeretek“ elsajátítására. Ez az első számú öncsalás.

A tudós Descartes és nyomán sokan hajlandók megengedni, hogy létezünk, mert hiszen „gondolkozunk, tehát vagyunk“. De ezt is külső viszonylatokból, összefüggések ből, nem pedig az önmagukon való reflexiókból, elmélkedések ből állapítják meg.

De nem érdemes vesztegetni az időket azzal, hogy bölcselileg állapítsuk meg: micsoda az ember, mert azt csak Isten tudja megmondani, és pedig közvetlenül az ő kijelentései ben. Nézz a Biblia tükrébe, és alaposan *meglátod, ki vagy*. De *el fogsz szomorodni*. „Önmagunk akarása a bűn egyetlen forrása“,³ mondja egy nagy püspök. Mi pedig énünket szeretjük,

mert éppen erre neveltek bennünket e világban. Lakolunk is érte. Akkor vesztjük el életünket, mikor nagyon is *érvényesülni akarunk*. Jézus pontosan a fordítottját ajánlotta. Az igaz, hogy nehéz út, de jó. Valaki mondta, egy Epikur veszett el bennem. Óh bár elveszne bennünk az életelvezet sóvárgó Epikur, de nehéz kiirtani! Még akik elfogadták Jézust s lelkök teljes erejével rávetik magukat elhívatásuk, rendeltetésük betöltésére, azok is tudhatják, hogy a lélek kész, de a test erőtelen. A legbuzgóbban átadott lelkek is számtalan szor elbuknak, testben-lélekben beszennyeződnek stb., ahogy azt a bűn és bűnös számtalan ismeretetéséből és saját *szomorú önismeretünkbeli* tudjuk. Ha az igaz is alig tartatik meg, hát még az istentelen és bűnös!

De éppen ezáltal vagyunk tárgyunknál. Tisztában kell lennünk azzal, hogy „vétekben fogantattunk és bűnben melengetett az anyánk“. Ne áltassuk magunkat azzal, hogy nem kíértetünk meg és nem ront a bűn sokféleképen, úgy az eredendő, mint a szerzett bűn.

Az is igaz ugyan, hogy „a mi elménk könnyen esik ilyen szigorú szavak varázsa alá, mint: puritánság, tisztaság. A halál lehet csak tiszta és szűzies. Az élet tisztálanság. A tény tisztátlan. minden doleg magán hordja *egy másik nyomát*. Az egészségünk parazita baktériumuktól függ. A legtisztább vérű embernek is volt fertőzött vérű őse. Ez a balgaság, a közönséges gondolkozásnak érhetetlen idealizmusa tölti meg ma az életet kegyetlenséggel, kizárással, részleges öngyilkossággal, titkos szégyennel.“⁴

Igen, e gyarló porsátorban újabb meg újabb tisztulásra van szükségünk. De, ha bűneitek olyan veresek volnának is mint a skarlát, fehéribbek lesznek a hónál. Jézus vére által. Ugyanő, mint a hívők pásztora és gyülekezetének feje, az ő híveit is megbízta egymás tisztogatásával, javításával, mint a szőlőt megtisztítják és az aranyat tűzben megpróbálják.

A testi önfegyelem, az aszkézis.

Ezzel a gyarló emberi énnel: a romlandó és halandó testtel és a fertőzött, bűnös lélekkel úgy akartak elbánni sokan, hogy a legszigorúbb fegyelmezés, sőt sanyargatás alá vetették. Az őskeresztyénségben és a középkorban ez gyakoribb volt. Ma napság még istenfélő, kegyes embereknél is sokkal ritkább. De korunkban is van számos példa rá úgy róm. katholikus, mint protestáns területen. Az aszkézist, vagyis a szigorú testi-lelki fegyelmet jó *eszköznek* tartják az ember javítására és Istenhez közeledésre. Aki testileg szenved, megszűnik a büntől (I. Pét. 4:1.).

James, a kiváló lélekbúvár szerint az aszketizmus, a szigorú önfegyelem lehet:

1. a szervezeti keménységnek kifejezése,
2. a tisztaság szeretete,
3. a szeretet gyümölcse, mely áldozat fényében jelenik meg,
4. lehet önkínzás és gyötrődés, amely a kiengesztelődés gondolatával van kombinálva,
5. előfordul lelkibeteg egyéneknél,
6. ritka esetben nemi eltévelkedés, perverzitás.⁵

Az 1. pontra az a megjegyzésünk, hogy egy határozott keresztyénnek joga van arra, hogy szigorú regulában tartsa magát, mint Jézus Krisztus jó vitéze. Hiszen még sportemberek is megteszik ezt és „ mindenben magatürtetők, hogy romlandó koszorút nyerjenek“, mondja Pál apostol. A 2. fél aszkézis mindenki előtt csak rokonszenves lehet. A 3. pedig egyenesen tiszteletremélő, ha az nemcsak a szeretet, hanem a kegyelemért hálas szeretet gyümölcse embertársainkkal szemben. A 4. típusnál már komoly korrekciót, igazítást kell alkalmaznunk, mert magunkban Krisztus nélkül sohasem engesztelődhettünk ki Istenkel. Viszont ő érettünk minden elvégzett egyetlen áldozatával. Az 5. és 6. pontok alá tartozó embertestvéreinknél bizony csak gyógyításról és ápolásról lehet beszélni.

De még túlzásaival is megható a szentek aszkézisc. A „Szentszív“ rend alapítójáról, Margaret Maryról olvassuk, hogy a kín és szenvédés szeretetében *kielégíthetetlen* volt. Többször mondta, hogy „vidáman tudna élni az ítélet napjáig, ha gondoskodnának elegendő szenvédésről — az Istenért. De egy napot élni szenvédés nélkül, elviselhetetlen lenne“. ⁶ Nehezen értjük ezt és Margaret Mary ugyan nem protestáns eszmény, de történelmi értékű eredményei csodálatrameltó önfegyelmén kívül is elismerést követelnek.

A szenvédés és szomorúság *javítja* önző természetünket. „Az orcának szomorúsága által jobbá lesz a szív.“ (Péld.) Ezért is alkalmazza Isten oly sokszor és sokféleképen a szomorítást. Nem is tud az ember megjavulni, ha sohasem szenvedett. A bő mértékben szenvédők, nagyon sokszor bővöködnek az irgalmaságban és jóságban is. A szomorúság minden űszinte, de a vidámság nem. „A türelmes lemondás a szenvédésben annak a jele, hogy az életre való természetes (erőszakos) ösztön, mely lázadzik a szenvédés ellen, csakugyan *meg van törve* és enged egy magasabb akaratnak. Ez az oka, hogy a szív minden akceptálja a szenvédést és a türés a kiengesztelés jellegével bír.⁷ A szenvédő szív megfog. A középkori aszkézis gyakorlata sok szenvédéssel sok gőgös, hatalmaskodó, önző és tisztátlan szívet megtört és megjavított. Most arról beszélünk, amiben igazuk volt és nem arról, amiben nem volt igazuk. „Ami igaz az aszkézisre és önfegyelmezésre, érvényes másféle fegyelmezésre is. Ami tudtunk nélkül jön reánk: betegség, kín, gondok, kisebb bajok: bizony

ezek is fegyelmeznek bennünket. Shakespeare is mondja: édes a nyomorúság haszna. Bacon: az ótestamentum, áldása a virágzás volt, az új testamentumé a nyomorúság. Dr. Johnson azt vallja: a nyomor nem oka minden erénynek, de mégis a nyomorúság sokkal több erényt produkál.⁸ Jó Atyánk kénytelen így bánni velünk. A mi Arany Jánosunk is mondja: „... ha nem is a vallás, Istenhez tériti az oldalnyilallás“. A testi szenvedés és nyomorúság sokszor segíti a lélek fejlődését, ellentétben a klasszikus „humánummal“, mely a szenvedés minden áron való kerülésével keresi az emberi boldogságot.

A szigorú önfegyelmezés sokszor azért nem talál követőkre, mert az élet ős halál fogalma nálunk embereknél nagyon ingadozó. A fizikai organizmus feloszlását értjük alatta. Az kétségtelen, hogy a teremtett lények folyton születnek — testileg — és feloszlanak. „Mi azt szoktuk képzelní, hogy a természet élettel van tele. Holott az halállal teljes.“⁹ A halál szakadatlan. Valójában mind a kettő igaz: a természet élettel és halállal teljes. De másfelől igazi lényünk, a lelkünk ilyen változásnak nincs alávetve, mert folytatja életét még a gonosz lélek is. „A folytonosság törvényét Drummond a törvények törvényének mondja. (A modern ember nagyon félti drága testét, a középkori szent nem féltette.) Tényleg, ha örök folytonosságunk van, örökéletünk is van.“¹⁰ Azaz folyton létezünk. Ha magára a fizikai testre térünk vissza, „minden organizmus részben élőnek, részben holtnak tekinthető.“¹¹ Testünk folyton hal és újul. Az alvásban „elvesztünk“, íme mégis „felébredünk“. Ez maga milyen nagy csoda, a léleknek önszünetelési csodája. De meg az örök folytonosságú lelkielet is igen változó tartalmú. Egyiket megszakítja, másikat újra kezdi a saját kitűzött céljai szerint. A keresztyén ember újjászületésénél, „amely pillanatban az új élet megkezdődik, feltámad a vágy, hogy már a régvivel szakítsunk.“¹² Új élmények jönnek. Talán régi barátainkkal, sőt családunkkal is szakítunk. „Az újjászületésnek elsatnyulással kell társulnia. Ez a mortifikáció igen figyelemreméltó, hogy az új testamentumi írók különböző módon bár, de egyforma hévvel ajánlják ezt a különös módszeri“ „A bűnök egy nagy osztálya csak az öngyilkosság bizonyos útján győzhető le. Általában a testi vágyak és szenvedélyekből származó bűnök ezek, melyekkel azonnal szakítanunk kell.“¹³ Fokozatosan sokkal nehezebb. A bűnök másik osztályát a fokonkénti megöldökléssel győzzük le. Az embernek hosszú, megalázó fegyelmezésnek kell magát alávetni.¹⁴ Itt a türelem a fő. Érdemes ezt vállalni. Íme, így nyilatkozik a testi fegyelmezésről egy újkori természettudós és keresztyén író.

Sokan estek a Sátán áldozatául úgy is, hogy elhitték az átkozott szuggesztót: *javíthatatlan vagy!* Hiába minden, elhibázol ezután is minden. Sokan akartak már öngyilkossággal szabadulni az emberi romlott és bűnös természettől e miatt-

Pedig nemcsak az öngyilkosság tilos, de még szántsán-dékkal, mesterségesen előidézni is a szenvedést, annak remélt erkölcsi és lelki hasznáért: eltévesztett, hibás, káros dolog. Hoz elég szenvedést és megpróbáltatást maga az élet számtalan kö-rülményeivel. Kár lenne szándékasan szaporítani. Elég, ha mindenki hordozza a maga keresjtét. Schleiermacher is hangoz-tatja, hogy: a Szentírás határozottan tiltja, hogy bármi *bajt* önként hozzunk magunkra. Ugyan ő egyik nagyszerű munká-jában az aszkézis egyik reprezentáns módjáról, a böjtölésről írja: „nem a böjtölés az igazi érzületnek a tiszta kifejezése, hanem *egyedül a mértékletesség*, ez a finom és nemes fegyelem. A kö-zös étkezés erkölcsi értéket nyer. A böjtölés azonban nem, mert még a testi erőt csökkenti, erkölcsi közösséget nem hoz létre.“¹⁵ Tulajdonképen szétválasztja az embereket. „Az aszkézis sokszor történt már a régiek között is versenyből és hiúságból. Azért a túlhajtást zsarnoki és ördögi önsanyargatásnak neveztek. So-kan tartották: minden, ami mértéktelen, az káros.“¹⁶ A mérték-letesség már fegyelem. Bár az evangéliumi protestantizmus elvei és gyakorlata szerint az önsanyargató aszkézist elítéljük és ki-küszöböltük, emellett Schleiermacher bölcs szavait a bőjtre nézve mégis csak bizonyos fenntartással fogadhatjuk el. Az élet azt igazolta, hogy a bőjt okosan végezve sokszor hasznos a lelkielet javítására és fejlesztésére, s mikor az egyház mindenkinél a szabad akaratára bízta, hogy bőjtöl-e vagy sem, kivette az asz-kézis méregfogát. Ami pedig a kérdés szociális vonatkozását il-leti: bizony van idő és alkalom eleget együtty lenni az emberek-kel, néha tulon túl. Mikor az étkezőasztaltól elhúzódva bőjtölésre visszavonul valaki, ugyanazt a hasznos lelki gyakorlást végzi, mint mikor az ajtóját bezárva Igét olvas, vagy imád-kozik. Kálvin sokszor és részletesen beszél a bőjtől, ami nála egyházfegyelmi eszköz és mód is. Mikor Kálvin a bőjtől beszél, kifejti azt is, hogy milyen módon kell azt csinálni, még az éte-leket is szabályozva. Ez ma már túlhaladott álláspont.¹⁷ De a lé-nyeget el nem hagyjuk. Ma inkább azon igyekszik a szociális közfelfogás, hogy minél kevesebben bőjtöljenek. Ma az ideál a mértékletesség. De azért Kálvin emelkedett, messzelátó szelle-miével nem értékeli túl a bőjtöt, sőt óv annak hiányától, túlzá-saitól s harcol elferdülései ellen. Vitázva mondja: „Szóval Ist-ennek legfőbb tisztelete ezek szerint abban áll, ha az ember a húsneműektől tartózkodik és azok kivételével bővelkedik más ételek minden fajtájában. Viszont az a legnagyobb és halállal is alig engesztelhető istentelenség, ha valaki holmi apró szal-lonna vagy penészes húsdarabokat házi kenyérrel megízlelt.“¹⁸ Mennyire tévednek! A lényeget és igazságot itt sem engedi el-sikkadni Kálvin.

Tehát igenis, az egyház mindenkinél *jogot ad* a bőjtölésre. (Sajnos, az élet pedig nagyon sok embernek ad kényszerű al-

kalmat.) Általában „mégis azt kell mondunk, hogy az abstinentia önmagában véve nem jó. Az erény abban van, amit tesz s nem abban, amit nem tesz. Mint ahogy a bűn meg inkább abban van, amit nem tesz, mint amit megtesz.“

A szabadság ürügy a testnek.

A „felvilágosodottság“ és a gazdasági meg erkölcsi „szabadelvűség“, a liberalizmus egymásnak csinálta az utat a szabados erkölcsökhöz. Az útszéli filozófusok, fél- és álműveltek, élet-élvező Epikurok így szólnak: Miért ne tudják meg az emberek a nemi életről a valóságot? Minek azt a serdülők előtt titkolni, amit maga a természet nyíltan előhoz? „Beteges feltevés azt gondolni, hogy a mi szemérmétlen és zajos nemi érdeklődésünk, nemi színdarabjaink, nemi filmjeink és előadásaink és a lélektani elemzés *nem karrikatúrája* minden információjukkal együtt segítenének az ifjak életét megtisztítani. Úgy látszik, hogy minden tudnak a nemi életről, de az egy nyílt kérdés, hogy a következmények mennyire igazolják az eljárást. Nem tudjuk ruhánkat *piszkos vízben kimosni*. Egy anya, aki megtanította fiának a nőiség tiszteletét, megadta fiának a tisztaságát, az alapvetését. Az egyház, mely felövezi az ifjúságot azzal a tudattal, hogy az élet szent, veszthetetlen értéket jelent.“¹⁹ Komoly férfi szava ez. De milyen nehéz a szülőknek ide vezetni a gyermekük, különösen a fiaikat. Az utca tele van szemérmétlen plakátkal, az újság pikáns történetekkel, az iskolában a „jó pajtások“, ha nem a másik utcában levő fiú- vagy leányiskola növendékei „érdeklődnek“ kölcsönösen egymás iránt, s az ipar és üzlet is készségesen kiszolgálja a vágyakozókat, mint Paulsen mondja: „A mai társadalom az evés és nemi élvezetek *szolgálatába állítja* a legválogatottabb élvezeteknek szolgáló ipart.“ Amint már idéztük.

Szeretnénk tudni, mi jogon nőttünk mi túl őseink azon szabályain, hogy *senkise játszhasson büntetlenül a szerelemmel* s így az élettel se. Miért szabad szinte kivételeSEN ezen a téren minden? Az utálatos és megbotránkoztató, strandnak nevezett kék fürdő nem a keresztyén erkölcs terméke. Strand különben is folyó vagy tengerpartot jelent, ahol nyilvánvalóan tisztes távolban és a legjobb helyen már a partalakulatok és növényzet elkülöníthetik egymástól a fürdőzőket. De ezen a strandon a teljes mezítelenségnél kihívóbb pár centiméteres ruhaszivokkal öltözöködve ott lubickol, úszkál és fentreng a homokon egymás mellett a tanár és leánytanítványa, az apa és nagy leánya, a lelkész és asszonyhívei, apró gyermekek, öregek, fiúk, leányok. Támogatja őket az „orvosi materializmus“, mely a „test edzésének“ *ürügye* alatt nyílt utat mutat a sorvasztó érzékkiségre.

Egy nagy alföldi városban soha nem történt az meg,

hogy összefogjon s a városi tanács hoz egyértelmű kérvényt írjon alá a református, a róm. katholikus, evangélikus és zsidó felekezet képviselője, hogy külön „strand“ legyen férfiak és nők számára. A kérelmet nem teljesítették.

Az egyház híveitől kevés szerelmet és sok gyermeket kíván. Nem az van megírva: megmarad a hit, reménység és szerelem, hanem megmarad a szeretet. Ez volna „ellenléte“ a szerelemnek. Megmarad a szeretet és a gyermek, de a szerelem nem. Ezért igen kevés kell belőle. Az egész újtestamentum egyértelmű álláspontja ez.

Egy okos asszony mondta egy köztiszteletben álló és jófellépésű emberről: „úgy hat rám, mint valami rossz szag“.²⁰ önkéntelenül irtózott tőle. Ez az asszony nem tévedett, mert elég sokszor származik rothadt beszéd nagyon jó megjelenésű emberek szájából, önzés és élvezetvágy ütközik ki minden szavukból és mozdulataikból, élvágyó, cinikus mosolygásukból. A keresztyén hamar észreveszi — különösen a női érzékenység — a „kénszagot“, az ördög közeledését. De az is igaz, hogy a világ fiai sem szeretnek bennünket, mert mi meg a „halál illatja“ vagyunk nekik ítélete® magatartásunkban, míg a testvéreknek „élet illatja“ vagyunk (II. Kor. 2:16.) a bizalom és szentet köözöttében.

A házastársi hűséget is főleg a nő védi ebben „a parázna nemzeteségben“. Jaj annak a férfinak ős családjának, akit már a presbitérium véd meg a paráznaságtól. Elkésett ott a fegyelem. A házastársakat talán mindenél erősebben a gyermekek felgyelmezik „Házaspárok, akiknek minden mozdulatát örökkel való gyermeklelkek tágrányít szemekkel nézik, hogy belőlük maguknak életprogrammot olvassanak ki, nem élhetnek más-ként, csak szentül“.²¹

Sokkal hamarább megérти ezt a mai fiatalok, mint gondolnánk. Fiúk, leányok, főleg vallásos indítékokra sokszor szent fogadást tesznek tisztaágukért. Egy jó könyv (sokkal több ugyan a rossz) megbecsülhetetlen szolgálatot tesz a társadalomnak, mint pld. dr. Tóth Tihamér, vagy dr. Csia Sándor könyve. Kár, hogy az előbbi erős felekezeti vonásokkal van megtűzelve.

Vigyáznunk kell arra is, hogy „ne mutogassuk az ifjúságnak folyton a veszélyes pontokat, kivált annak, aki nincs veszélyben. Mint a világító torony fehér sugarai a tengerre esnek és csak egy vörös sugárkéve esik a veszélyes sziklára, amit nem is lát a jó helyen járó“.²²

Jól mondja egy igazi tudós: „Isten a szerelmet azért is adta, hogy önzésünket fokozatosan kioltja az által, hogy nekünk a másik nemből egy objektumot mutat, a mi legközvetlenebb és legönkéntesebb szeretetünk számára.“²³

Bár Isten örök terveiben nincsen „ha“ és „volna“, de emberi gondolkozás szerint azt hisszük, hogy a nemiségek vonzalma,

tisztelete és türelme nélkül az egynemű ember *kiirtotta volna egymást*. Így ember nélkül — talán csupán növényi és állatvilággal — keringene ez a föld a világűrben,

A keresztyénségen kívül érvényesül majdnem teljes szabadosságban a nemiség más, szenvédélyekké fajult ösztönökkel együtt. Fosdicknál olvassuk: „Egy kíséret nélküli leány csoport valószínűleg a legjobb családjainkból, egy nyilvános, szervezett társaságban európai kirándulásra indult. Az egész úton olyan mértékkel, mint amilyen volt a keresztyén műveltségben, ittak és dohányoztak, hogy egész szemérmelten viselkedésük a társaság botrányává lett. A szabadságnak azelőtt nőnek soha meg nem engedett mértékét elvezetők. Elárulták a teljes képtelenségüket az azzal való élésre. Ha csak az előző generáció társadalmi korláta között lettek volna, *ugyanazon leányok* valószínűleg szerény, öntisztelő fiatal nők lettek volna.“²⁴ Ki engedte el őketf Bizonyosan nem tartoztak valamely keresztyén mozgalomhoz és megmutatták rabszolga mivoltukat. Ne csudálkozzunk aztán, ha ilyen „keresztyén“ országbeli kultúra *nem kell más népeknél*. „Egy régi divatú kínai otthonban a leány 12. évétől kezdve nem megy ki a házból, míg férjhez nem megy. Egy japán leány mikor felnő, elmondhatja, hogy nem ment annyira közel férfihoz, még testvéreihez sem, hogy a kezét megérintse. Mi nyugaton éppen az ellenkező módszert próbáljuk meg.“²⁵

Az érzékliség kiirtásánál több és jobb a mértékletesség.

Hasonló tévedés a „szemtelen“ nemiségnak tervszerű kiirtása is. Ma a róm. katholicizmus csak a papságot kényszeríti bele a cölibátusba, a középkorban azonban a lovagoknak is számítalan esetben diktálta mint becsületbeli kötelességet. „Minél érzékkibb egy nép, annál jobban csodálja az aszkétikus életet. Bizonyára nem esetleges dolog, hogy a hevesebb román népek ragaszkodnak a róm. katholicizmushoz, szerzetességhöz, cölibátussághoz, míg a germán népek között a mértékletességi mozgalmak vannak otthon.“²⁶ Ez történelmi tény. Ebben az erkölcsi világörzeti szükségképen meg kellett lenni a fékevezett kitöréseknek is férfiaknál, nőknél egyaránt. „A keresztes háborúkban exáltált lelkű — sokszor igen magas rangú nők — dobták oda magukat a durva katonáknak, hogy a *test hiába*valóságát megmutassák. Nem ismerték a fehér fénnel sugárzó Mestert. Ennek az ellenszere nem az, hogy „vágd le a botránkoztató tagot“. Az operáció minden esetre nem a normális, hanem a beteg állapotra tartozik. A testet nem amputálni kell, hanem gondozni. A cölibátus lehet tisztálatlan a vágyban és az abstinens mértékkel a beszédben. Szüzesség és mértékletesség nem a test megvetésének a formái, hanem a *test ellenőrzésének* a formái.“²⁷

Ez a valódi élet bölcsesége. Mind a két véglet a becsületes, természetes életútnak két mély árka, bármelyikbe, vagy minden kettőbe belefordulhat életünk szekere. Úgy a fajtalan buja érzékiséget, mint a nemiségnak kegyetlen extirpatióját, kiirtását egyformán meddőséggel bünteti Isten. Egyiket sem áldja meg boldog termékenységgel.

Nagyon könnyű úgy a történelem tavcsövén, mint a mai kor vizsgálatának mikroszkópján megállapítani, hogy *minél érzékkibb* egy kor, buja, parázna egy társadalom, *annál kevesebb a gyermekek* és kipusztulnak. Nézzünk csak bátran szembe a valósággal, tényekkel és kormányozzuk azokat. „Nem kell elfelejtenünk, hogy a dolgok valóságos természetéből folyólag a nemiségek az ifjúság életében és gondolkozásában igen nagy szerepet játszik. Az esetek igen nagy számában a nemi viselkedésből sokat megértünk a fiatal emberek és nőknél a Krisztusért való elhatározást és munkát illetőleg is. Mit tegyünk itt, ahol az elnyomás nem ajánlatos és a kiküszöbölés nehéz? Haszontalan dolog játszani bizonyos betegségektől ős testi gyengeségektől való félelemen és rémítgetésekkel javítgatni. A legmagasabb alaphoz kell fordulni: becsület, tisztaság, jövő generáció érdeke stb.”²⁸

Egészen biblikus alapon áll a házasság tekintetében a keresztyén ókor, mely még *nem ismerte* a VII. Gergelytől rendelt egészségtelen cölibátust. „Maguk az apostolok példájukkal bebizonyították, hogy egyetlen bármi kiváló cselekmény szentségehez sem méltatlan a házasság.”²⁹ Megdönthetetlen érv ez. A niceai zsinaton elfogadták Paphnueius nézetét, aki kijelentette, hogy a szüzesség az, ha valaki saját feleségével él.³⁰ Íme a szüzesség megöriztetik. Ugyanezt mondja Chrisosthomos,³¹ aki pedig e tekintetben illetékes: a tisztaság első foka a valódi szüzesség, a második a hűséges házasság. Hasonlóképen ezt vallja Kálvin is. Az ókori pogányok előkelő szellemei is felfigyeltek a keresztyénének az élet tisztaságában megnyilatkozó erejére. Libanius, a híres retorikai iskola feje, így kiáltott fel, mikor megismerte őket: Pro quies feminas habent eristiani.³³ Magyarul így van: óh, micsoda asszonyai vannak a keresztyénének! Sokan inkább meghaltak, de ártatlannak maradtak! A keresztyén mártírnőknek a lépéseiiben voltaképen a római légiók érclépései döngenek. Mert ez asszonyokban a legnemesebben egyesült a haláraszánt következetesség a finom szelídseggel.³⁴ Jóság és erő együtt, Erősebb volt ez a légióknál is!

Legyetek férfiak, legyetek erősek.

„A férfi kívánkozása Éva után: a természet (Natúr), Mária utáni óhajtozása műveltség (kultúr), de ez egyben a természet védekezése a természetellenességgel szemben“,³⁵ mely megromolhat. Ez egyetemes keresztyén ideál. A keresztyénség a férfi lelkében az együttérzés örök asszonyi elemét ébresztette föl. S ez által megteremtette a lovagiasságot s a férfit még *férfiasabbá tette*. S míg a nő öt a szeretet nagy fegyelmezése által korlátozta, a keresztyénség a női lélekben egy örök férfi elemet is keltett föl, mint Augustinus monda anyjáról: Egy gyöngé nő ugyan, de férfias az ő hite által.

Az önfegyelem, önmagunk öldöklése feltétele a tisztább életnek, de semmiesetre sem helyes az ösztönök követése. Ha a férfi technikai és politikai organizátor, ugyanazon szervezet megszellemesítése, lelkivé tétele a nő feladata,³⁶ s ezt teljesítse is. minden kor erkölcsét a női erkölcs határozza meg. Sokan szílyos fogalomzavarban vannak. A keresztyén egyházak követelményei tekintetében is. Nem a sexuális érzés a baj, hanem aa abból csinált sexuális *fantázia*, a nemi képzelgés. Nagyon tart-suk szem előtt, hogy a tisztálatlan gondolatok eredete egy alap-jában véve nagyon szép Ösztön, a sexuális ösztön helytelen irányba vitele, pervertálása.³⁷

A baj ott kezdődik, ha mint az élet legfőbb javát tekinti valaki. A „boldogság“ fogalma is ilyenformái. A sexualitás, mint alacsony, szűk életkor nagyon primitív, szegény igényű világnézet. De a testi hajlamú emberek *nem győznek betelni vele* és a körül forognak folyton, nem emelkednek éppen általa szellemibb légkörbe olyan feladatokra, amelyikben a nemiségek már semmi szerepe nincs. A mai társadalom sokszor gyermekesen neveletlen és kíváncsi.

Az erkölcsi tisztaság az, erkölcs sarkköve és pillére az, élet templomának felépítésében. Az igazi tisztaság az erények erénye — mondja Foerster is.³⁸

A középkorból a protestáns Foerster elmond egyik könyvében egy nagyon épületes történetet. Tudvalevőleg Loyola egy harctéri sebesülése után szánja rá magát, hogy Isten és Jézus szolgálatába áll. Reconvalescens, lábbadozó állapotban fivére kastélyába megy pihenni, ahol nagyon szép és rokonszenves sőgornője iránt szerelemre gyullad. Fogadalmát azonban erősen tartva, vasakarrattal fofjtja el érzelmait és kevés indokolással ott hagyja a szíves vendéglátó hajlékot. Útközben lóháton poroszkálva, újra csak üldözi a bájos nő képe. Hogy elriassa, elővesz táskájából egy Szűz Mária képet és azt nézegetve imádkozott, de ím a Sátán újra megjelen. A Szűz Mária kép vonásainból egyszerre csak kezd kibontakozni a szépséges sőgornő arca. Erre Loyola szent haraggal széttépte a Mária képet és a nyereg mel-

lett kétoldalt ledobta az útra... A kísértő nem tért vissza... Jellemző Loyolára — ha megtörtént. De minden esetben Loyolával megtörténett ilyesmi. Hogy ki és mi volt Loyola, azt meg tudjuk a történelemből: önmagának és másoknak parancsoló Lélek.

De senki ne merészesse mondani, hogy Luther nem lett volna e téren is ugyanolyan hős, nem is szólva Kálvinról! — Saphira Mirjám egy irodalmi híresség és szépség volt a maga korában, Éveken át egy fiúiskola élén állott és hogy csak a tanítására figyeljenek, előadása alatt sűrű fátyolt viselt.

Az önuralom megszerzése részletfizetésre.

Tovább menve most már azt lássuk meg, hogy mégis milyen út és mód van arra, hogy az óembert megváltoztassuk. Mert mégis csak centrális, központi kérdés az, hogy a bűnösök, önző tévutakon járók felismert énükkel mit kezdjenek és mit tegyenek? „Mivel az önakarat minden bűn gyökere, le kell azt győzniünk, önérvényesülésünk eszméje nem hibás magában véve, de végzetes lehet, mivel *félreismeri a bűnt* és a jellemnek ahhoz a fokozatos rosszabbodásához vezet, ami az önhódolás magában hordoz.“³⁹

Ez is igazság, de még más is kell hozzá! „A lelki élet számára az alap a természeti ösztönök fegyelmezése által készül el. Kiirtani nem lehet, mert ez érzéketlenséget, végeredményben halált jelentene, hanem annak a kielégítettséét úgy kell szabályozni, hogy ne zavarja, hanem előkészítse a magasabb lelki élet fejlődését,“⁴⁰ Erről már szóltunk. Ennek az útnak az elejét az önfegyelem kövezi ki. „Az önfegyelem akár a történelem nagy szembetűnő jeleneteiben, akár a minden nap életben szemlélőjük, pontosan ugyanaz fajban, minőségen, csak fokozatban különbözik.“⁴¹

Sokan egyáltalában nem akarják sem a fegyelmet, sem az önfegyelmet vállalni, ha az erősebb testi formákban nyilatkozik. Pedig e nélkül sohasem leszünk önmagunk felett urak. Sokszor elmagyarázgatjuk az Úr szavait, pedig azt úgy kell venni, ahogyan mondta, Világosan mondta: „Vágd ki a szemed, ha botránkoztat téged“ stb.; itt semmi gyalázat nem esik az anyagi világra és a testre, ellenkezőleg, szembetűnőleg benne van, hogy a teljesség (két kéz, két szem) többet ér.“⁴² Az épseg jó, az erkölcs jobb. Ha mégis lelki érdekből le kell vágni, tehát vágd le! Esetleg ha te nem akarod, Isten levágatja a villanyossal vagy seb üszkösdéssel és lelki javadra lesz stb. A testi fegyelmezés a keresztyén fegyelmezésnek szükséges része. „Ne felejtök el, hogy a testnek minden bűne mindenek előtt a *lélek bűne*.“⁴³ Így is van. Elfelejtjük nemcsak a régi zsidóknál szokásos

(Jézus is említi) de a keresztyén egyháztörténelem tanúsága szerint az öskeresztyénségen elég gyakran előforduló eseteket, mikor az érzékkiségek megfékezésére egyesek (Chrisostomus és mások) megcsontkittatták magukat. Az álhumanizmus a komoly önfegyelem legnagyobb akadálya, amely brutálisnak tartja a testi fenyítéket. De hát a nemzetek és társadalmak sokasodott bűnei miatt büntetésből reánk bocsátott *háborúk* nem brutálisak, melyek minden író képzeletét és tollát rettenetesen *túlhaladják*? Nem egyedül a szigorú morállal kerülhető el a háború és más csapások? Csak egy magasabb fokon maradhat el a testi fegyelmezés, mikor Isten adományait személyesen méltányoljuk és elfogadjuk. A hit is azért egy tekintetből gyakorlati fegyelmezés. Nincsen a penitentiában önmagában erény. Megsanyargatni a testet és korlátozni annak erejét, nem út a kötelességhez, a fegyelmezés inkább az egészséges tevékenységen áll. Mikor a fegyelmezés csak az önközpontosításnak egy másik formája lesz, az beteges és egészségtelen. Ezt mind tudjuk, de ha valaki ismerve saját természetét, azt nem tudja alakítani nagyobb szigorúság nélkül, ám bátran tegye meg a magasabb útert. A ker. fegyelem lelke a szeretet, a teljes átadás,⁴⁴ mely nagyobb jót akar. Íme a szeretet, mely a „tökéletesség kötele“. Ez átadás áldást, néha életáldozást is jelenthet.

Ugyanannyi erőbe kerül egy indulatnak a kormányzása, mint egy csatahajóé, vagy egy országé. Néha még nehezebb a kevesen hűnek lenni. Tehát nagyjában és általában egyforma nehéznak vehetjük. Magának az „igazságnak első kifejezése az önítélés, önenellenőrzés és önfeláldozás. A szeretet is az igazság virága. A szigorúbb szó, mely önfékezést és ellenőrzést kíván, olyan, mint egy virág érdes tövises szára, mely az áldozat illatos, szép virágát *hordja* magán. A szeretet az igazság koronája, Kövesd a kötelesség vonalát és szeretethez jutsz“.⁴⁵ Az események összefüggeneik. De míg eddig eljutunk, addig is a szívós és kitartó kötelességteljesítésnek az igazságért való végzése lelkесíten és biztasson.

Kétségtelen, hogy e harc az egyház harca is, amelynek tagjai vagyunk. Ős, renyhe természetünk, kényelemszeretetünk, érzékkiségeink stb. ellen való harc. De ez a harc magunk és mások életéért megy. Életet kioltani soha nem akar. Sőt boldog a mások előhaladásán a saját áldozata árán is. „Ne irigykedjünk mások előhaladásán. Látjuk Sandow nagy testi erejét és elfelejtjük, hogy mint gyermek és csecsemő;, oly gyenge volt, hogy kevés remény volt életben maradásához. — Néha irigyeljük a Pál hatalmát és lelki erejét, a nélkül, hogy megértenénk, miből alakult át a gyenge tarsusi Saul önfegyelmezése által.“ („megsanyargatom testemet és szolgává teszem azt“) Bezárjuk a szemünket a világkör ezernyi példája előtt, — legyen észbeli, fizikai, erkölcsi, anyagi, — amikor a nagy végső eredmény

gyengébb, szegényesebb kezdetből indul ki, mint a mienk. Mindenki elérheti az önfegyelmet ha akarja, de nem várhatja, hogy elnyeri az ár *hosszantartó fizetése nélkül*, az energia folytonos apró kiáradása nélkül. A természet az egyénhez való viszonyában teljességgel csak részletfizetésben hisz. És *senki sem oly szegény*, hogy meg ne kezdhettne a játékot azért, amit kíván. A természet sohasem akceptálhat teljes kész fizetést, egyszerre mindenért, ez, igazságtalan lenne a gyöngével és szegénnel szemben. Az egyén a nagy dolgokban való önfegyelmezést kicsiben kezdi el.⁴⁶

Ezen a jelzett úton azután az ember eléri lelkének, egyéni jellemének azt az erejét, ellenállóképességét, szívós ruganyosságát, minden viszonylatokhoz alkalmazkodó, azokat előnyére, javára felhasználó képességét, ami *biztosítja* is az életsikert. Alig van nagyobb életformáló törvény, mint az accommodatio, az alkalmazkodás törvénye. Ennek erővonalában elhelyezkedni: győzedelmes élet. Mint Napóleon mondta az ilyen emberekről: Győzelmesen vannak organizálva. De ezt öntudatosan kell végezni.

„Mikor valaki elhibázza az életét, rendesen azt mondja: olyan vagyok, amilyenné az. Isten teremtett. Ha pedig sikeres az élete, büszkén jelenti ki magát „self made“ embernek, aki önmaga küzdötte fel önmagát. Az ember a világban nem mint végleges dolog, hanem mint lehetőség van helyezve. Az embernek a legnagyobb ellensége: önmaga. Gyöngeségében is teremtője a körülményeknek. Akár áldozat, akár győző, az nagymértékben rajta áll.“⁴⁷ De ha aztán valaki — bármilyen sok nehézség és küzdelem árán is — elérte az önmaga felett rendelkezést, az önuralmat, ehhez fogható jó *alig van*. „öröm! — kiált fel egy angol író, — nincs olyan örööm, mint az önuralom öröme, a legnagyobb eredmény, vívmány, amit a világ valaha ismert“ „Az önuralom az ismertető jele az igazi férfiasságnak és nőiségnek.“⁴⁸ De a gyöngeségnek is. akin az emberek szánakozva mosolyognak, mint Teleki mosolygott Bóldin (kit rávett egy akarata elleni veszedelmes aláírásra), ki gyönge addig, amíg áll s csak akkor készül erős lenni, mikor már elesett. (Jókai: Erdély aranykora.) Sokszor vagyunk ilyen karrikatúrái az apostol ama mondásának: „Mikor erőtelen vagyok, akkor vagyok erős“. A férfi erős, hatékony, alkotó uralma a természetben, családjában és a társadalomban nem képzelhető el másként, mintha elsősorban önmágáik tud parancsolni. Ha tudását kellő időben, helyen és módon hasznosítja, érzelmének pedig akkor enged „megindulást“, vagy rendel megállást, mikor akarja. — Másfelől a nő önuralma, gazdag és erős érzelemvilága is a legjobb biztosítéka tiszta és szép nőiességének. A nő lelti egyensúlyozottságá, kellő önbírálata, önzetlensége, kicsinyes érzékenységeken felülemel-

kedése megóvja a családi hivatásából eredő zárkózottság túlhajtásától, s a társadalmi kérdések és érintkezés iránti érzéketlenségtől. Az erős akarattal nagy hatalom birtokában van az ember. Azt mondják: „a tudás hatalom“. Az *akarat nagyobb hatalom*. Az erős akarat uralkodik a gyengén, még ha az a gyengébb finomabb intellektussal bír is.⁴⁹ Figyeljük meg. Az életben sokszor háttérbe szorulnak a kiiskolázott emberek a vasakarátúak mögött.

Gyakorlat nélkül nincs mester.

Indulj hát el és végy „részletfizetésre“, mint ahogy ma szokták. A lelki életben nem is lehet másként. Hát ha még hozzáteszem,, hogy a „részleteket“ is más fizeti meg helyettet valójában, az, akitől minden jóadomány, jóindulat és segedelem származik színtiszta ingyen kegyelemből. „Óh, jertek, kiknek nincs pénzeteik, vegyetek ingyen bort és tejet.“ (És. 55:1.)

De mire való is volna e föld és minden java: erdő, búza, só és arany, hal és bárány, mind a lélek nagy harcának hadtápterülete és gyakorlótere. Hogy szintén kevésbe veszi Isten a lelki érdekek előnyomulása mögött az anyagot, mutatja a sok milliárdnyi vagyon, amit odadob a háború martalékául, miután kivette a népek kezéből, szájából? Vagy nyáron elégeti, télen kifagyasztja a vetést és járványokkal öl minden testet E földi planéta csak mint a lélek gyakorlótere jön Isten előtt lényeges számításba. Az anyag és test átalakulása, pusztulása keveset számít.

A testünk meg mi volna más, mint *szerszámgép*.

A test, különösen az idegrendszer csodálatos tartalékokkal rendelkezik a folytonos gyakorlásban szívósan kitartók számára, amit csak akkor hiszünk, ha látunk, — főként magunkon. Egy nagyon kiváló jellemű ember mondja, hogy egy hónap alatt megtanult négy labdát tartani a levegőben és közben könyvet olvasni. Gyakorlat kellemetlen dolgokat is tesz *örömmel* és amit először könnyek és söhajtások között tettünk, késsőben öröm forrásainvá lettek.⁵⁰

Az is fontos most már, — mint hangsúlyoztuk, — mi az, ami érdemes e nagy gyakorlásra, a hadgyakorlatra? Az önfegyelem bizonyára érdemes. Egyik formája az önfegyelemnek a nyugodtság. Ennek az erőnek a hiánya az irigység, gőg az okai legtöbbször a sok kellemetlen bosszúságnak, ami annyi ember életét megrontja. Talán teljesen jogos lehet a bosszankodásod, nyomd el, mert különben megrontja az életedet és boldogságodat. Inkább szenvédj azért. Valóban különös: jól tudjuk, hogy minden alkalmazkodnunk kell a dolgok rendjéhez, természetéhez, amelyeket föl akarunk használni céljainkra. Csak ak-

kor felejtjük ezt el, mikor emberekkel van dolgunk- Ezt a *leg-komplikáltabb dolgot* kezelni a legnehezebb minden művészet között.⁵¹ Ki ne ismerné el? Nasiansi Gergely, az egyházi atya, a művészletek művészeti nevezte ezt, és méltán. Mert még a-a önfegyelmünk nincs meg, nem tudunk másokat sem fegyelmezni, irányítani. Ne hidd, hogy te nem juthatsz el erre. „Hősök és szentek épen olyanok voltak, mint te, meg én. Gyakran gyenge akaratúak és gyarló jelleműek, de egy napon felfedezték a figyelem koncentrációjának, vagy elfordításának, továbbá az összpontosított törekvés gazdag forrásának csodálatos hatalmát,”⁵²

„Agathos apát 3 évig tartott követ szájában, hogy a halagtást gyakorolja. Helladius apát 25 évig nem tekintett föl cellája mennyezetére és rendesen 1 órát aludt naponként. Makárius apát nem ivott bort, legfeljebb idegen asztalnál, de ha testvérek kedvéért ivott is, utána minden pohárért 1 napig böjtölt. Pastor apát és szerzetestársai megfogadták, hogy nem találkoznak többé anyjukkal. Egyszer templomba menet meglátták anyukat, de ők futva mentek vissza cellájukba. Szegény anyuk sírva követte őket. Egyik fiú végre kiszolt a zárt ajtók mögül: itt a földön, vagy ott az örök hazában akarsz-e látni anyánk. Szegény anya elment azzal vigasztalódva, hogy *lemond* a földön látásukról, hogy a mennyben láthassa fiait”⁵³

Összpontosítás szenvedéellyel.

Amire figyelmünket koncentráltuk, attól ne tágítsunk!

Egy katona írja haza a feleségének a háborúból: — (a censor olvasta a levelét). — „Ne küldj nekem évődő leveleket. Nem állhatom, hagyd, hogy élvezzem ezt a háborút békességen.”⁵⁴ Nem tehetett akkor más. A legnagyobb örööm, a családi öröömök helyett a legnagyobb rosszra kellett irányítani a figyelmet és azt tette, mert erősen hitte: ez a kötelessége. Igen érdekes példája a kötelességteljesítésre edzett önfegyelemnek-

Egy szokás épen olyan fontos a karakterre, mint az önfegyelem, de kiszámíthatatlan értékű szokás maguknak a gondolatoknak az összpontosítása. Különben a vándorló gondolatok (wandering thoughts), eredmény nélkül *forgácsolják* a lelkünk tartó gerendáit, s kiszabott terheiket nem fogják bírni. „A karakter, mondja Emerson: központosítás. Képtelennek lenni, szét-szóróni vagy legyőzni. E hatalom természetes mértéke a körülményeknek való ellenállás.”⁵⁵ Természetesen belső erővel. Mivel pedig a „körülmények” jelentik azon végzetes lelki hatalmat, azon diabolikus, ördögi hatalmat is, mely nemcsak sok

veszélyt rejteget, de egyenesen maga a legnagyobb veszély, ezért a „karakter erősségében alig lehet túlzás“.⁵⁸ Az ellenség igen erős. Mint ahogyan egy hadsereg sem lehet „túlerős“, úgy egy ember sem. De „túl jó“ sem.

Pratt, ki James mellett a legkiválóbb amerikai lélek-búvár, egy új kifejezéssel élte: „A karakter nem más, mint ízlés. Bizony, mikor az új célok és ízlés megvan, még mindig sok a tennivaló és ezért a törekvés is nagy jelentőségű.“⁵⁷ A célhoz erő is kell. Ha értelmünk kellő önvizsgállal reflexióval látja a célt és reflektorával az útra is rávilágít s el is van szánva az akarat, hogy megy ezen az úton, még mindig hiányzik a mozgató erő. Hajtóerőknek az érzéseket szokták tartani. Már említettük, hogy vannak érzések, melyek nem tiszteletre méltóak, pedig az érzellemek önmagában semmiféle erkölcsi értéke sincs. Értékessé vagy gonosszá teszi a tárgya, amelyhez kapcsolódik, fűződik, amit az értelelem, a belátás, a bőlcseseg jelöl ki. Ilyen értelemben elismerjük és tudjuk, hogy „egy szív sem tiszta, amely nem szenvédélyes. Nincs biztos erény, amely nem lelkesedő.“⁵⁸ Csak az éri el a célt. Mindnyájan tudjuk, hogy vannak holt érzések és holt eszmék és hideg hit.⁵⁹ Értéktelenek. Nincs egy csepp ismeret, információ sem, amely belép az ember elméjébe, hogy az ne vinne magával jót vagy rosszat s ezzel valamennyi befolyást a karakterre. Így van ez a vallással is. Ismerettel kell azt megedzeni.⁶⁰ Ezért kell a tudatot jól betöltő vallásoktatás. Igaz ugyan, hogy csak egy új *indulat hajtóereje* tudja kiüzni a rosszat, nem a vacuum üresség-csinálás.⁶¹ Ez még sokkal veszélyesebb lenne. De nagyon fontos, hogy ennek az indulatnak *mi a tárgya*. Ez Isten, közelebbről Krisztus legyen, akihez hasonló *indulat* legyen bennünk. (Fii. 2:5.) Méltó tárgya lelkese désünknek úgyis, mint „fővezér“ csak Krisztus lehet, ha más lenne, akkor a legszenvedélyesebb érzés is lassanként elhamvad, vagy valami katasztrófában kirobban.

Minden érzel jó.

Ami pedig a harmadik legfontosabb tulajdonságunkat, az érzelmeinket illeti, ezeket szublimálni, *magasabb szintre kell vezetni, nem elnyomni*. „Az érzéseinket nem ajánlatos kiirtani, hanem magasabb csatornába vezetni. Nem kell valakinek szakítani a gyűlölettel, de meg kell tanulni a bünt gyűlölni.“⁶² Ezt nem lehet tagadni. Egyáltalán úgy a hajtó, mint a fékező erők egyaránt szükségesek, akár egy gépnél. Szabályos működés más-ként elképzelhetetlen. „Senkiselem tud hatékony akadályozó akciót kifejteni (rossz szenvédélyek ellen is), aki nem tud előidézni akadályozó érzéseket.“⁶³ Amelyek idejében hatnak. Az érzések lelki életünk hajtó, lökő, feszítő rugói. Ezeket összetördegni,

elszaggatni, kioperálni nagy kár volna. Nincs is érzés, amit megfelelő térré vezetve ne tudnánk értékesíteni. Payot mondja: „Minden szenvedélyünket használhatjuk. A rosszat épen úgy, mint a jót.“ Az érzelem a szerint jó, vagy rossz, amilyen az értelmi tartalma. „Az érzelmeknek önmagában nincs erkölcsi értéke. Érzelmek, melyek látszólag rokonok, etikailag, erkölcsi leg nagyon idegenek lehetnek egymástól. Az érzelmek etikája nem, önmagukban, hanem a *forrásukban* keresendő. A szépség érzete lehet szellemesítő nemes örööm, vagy érzéki gyönyör. Egy anya kényeztetve és szenvedélyesen szereti gyermekét, esetleg ugyanolyan gyűlölettel fordulhat tanítója felé, aki gyermekét megfenyítette. Itt e két érzelem helytelenül kapcsolódott össze és jogosulatlan önmagában is mind a kettő. Nagy reménység mégis, hogy érzelmeink könnyebben irányíthatók, mint általában gondoljuk. „Háromszoros szerencsénk, hogy szenvedélyeink tárgyaikon élődnek, így őket tárgyaik által megtámadhatjuk, vagyis más szóval, megmenekülnk egy szenvedélytől, ha tárgyat letesszük az elsőségről.“⁶⁴ Hogyan csináljuk ezt? Érdeklődésünket rendesen más, *méltóbb tárgy felé irányítjuk* és a szenvedély rögtön halványodik, gyöngül, sőt megszűnik a régi irányban hatni és kergetni bennünket. „Az embert bátoríthatja, hogy a természeti dispositioik, ösztönös érzelmek nem olyan ellenállhatatlanok, mint gyakran gondolják.“⁶⁵ Vagyis okosan megfékezhetők. „Szerencsére egy isteni végzés, hogy *nem kívánjuk állandóan a rosszat*. Lelki törvény, hogyha valaki küzd a rosszal, épen azzal a hatalommal ruházza fel, mellyel harcol ellene.⁶⁶ Fordulunk el hát tőle. Az ösztön értéke elsősorban is az ösztönzésben található, melyet az a szokásos tevékenységre ad. Amikor szokássá válik, csak akkor lesz az élet szabályozó ereje. Az ösztön ereje teljesen semlegesíthető az ellenkező szokás erejével.⁶⁷ Ezt kell fölhasználnunk. Hogy történik az, hogy egy sport vagy szórakozás hamarabb megszabadít olyan gondtól és szomorúságtól, mely még a vallás vigasztalásának is ellenállott, ez minden esetre mutatja az emberi természet könnyelműségét. Azonban néha a legegészségesebb természet is *megadja magát* a fixa idea rettentetés zsarnokságának. De mivel nem folytonosan egyenlően ural-kodnak s itt az alkalom, ilyenkor kell buzdítani magunkat, hogy nézzünk olyan *ellentétes* eszmék után, melyekről tudjuk, hogy szoros és értelmes szövetségen vannak a céljaink és értékeink hatalmas rendszerével. A vonzás és képzettársítás megteszti a többöt. Ezek eleget is tesznek, mikor jön a kísértő idea, s kezdené újra érvényesíteni gonosz hatalmát. Már szemben találja magát az eszmék, érzések és indulatok jól összekapcsolt rendszerével, melyek *elég erősek*, hogy neki ellenálljanak. Szerencsére a fixa idea szolgásága *ritka*. A praktikus ideák: köznapi dolgok, gondok, események rendszerint átutazni szoktak soha nem végződő menetben. Ezektől válogathatunk, melyek a

figyelem koncentrált irányítása mellett megerősödnek, meg-növekednek, hogy elég erősek legyenek harcolni a fellegvárért.⁶⁸ S ígyekeznek oda bejutni. Vagyis lefoglalják figyelmünk és ér-deklódésünk fellegvárát, hogy ne kínozzanak bennünket beteges rögeszméink és zsarnokoskodjék rajtunk a gond és búsulás, vagy bosszúvágy, irigység, stb. Azonban nem szabad lekicsinyelni a nehézségeket sem, amelyek ösztön és érzelmi életünk megrend-szabályozása körül lépten-nyomon kisebb-nagyobb erővel föl-merülnek. „Olyan elhatározás, mely nem vette fel magába az egész ént, ott valami féligr elnyomott ösztön állandó kísérte-seivel, ismétlődő győzelmeivel gyakran kettős személyiséghez, sőt kétkedésbe és kétségbeesésbe vezet. Vájjon azt értjük az alatt, hogy csupán a szabadjára ereszése az ösztönöknek ős érzelmi dispositioknak vezet egy kielégített élethez? Nem! Amennyire lehetséges, az olyan ösztönöket, melyek egy vagy más okból nem kielégíthetők, olyan törvényes érdeklődéssel hozzuk kap-csolasatba, melyek valamennyire azokhoz hasonlók.“⁶⁹ Ezek rende-sen többet is érnek. Lesz ilyen bőven a hitélet ős vallás terén. Például egy ifjú ember „szerető“ helyett szerezzen jóbarátokat, amelyek majd „törvényes“ nősülése után is megmaradnak. Vagyongyűjtési tevékenység helyett tanuljon meg egyelőre csak másoknak szolgálatára lenni stb.

Vezérlő eszménk a fontos: a principium.

De mielőtt ezek a „törvényes érdeklődések“ megtalálnák tárgyukat, fontos magának az „énnel“, az egyénnek az unifiká-lása, *egységesítése*, amely „én“ irányítani, parancsolni fog. Maga a karakter is ilyen egységesítés. A lélek megszervezése, beállítása bizonyos irányba ős olyan erősen, hogy félresiklás többé ne legyen. Bizonyos egyelméjűség kell, mely egy fő élet-cél után szervez, organizál minden egyebet. Régi vallásos íróink „együgyű embernek“ is mondtaik, azaz olyannak, aki csak egy nagy ügyet ismer. Ami nem más, mint „az egy szükséges dolog“.

Ez a nagy *jellemalakítás*, lélekegységesítés a *megtérés* ál-tal megy végbe, amint a vallásos nyelv nevezi. A „megtérés“ a lelki fegyelmezés köréhez is tartozik, amennyiben ígyekezünk az embereket fegyelmezési eljárásokkal is idekényszeríteni. Ide-tartozik másodsor azért, mert a megtérés után jön az önneve-lésnek az a korszaka, mikor öntudatos fejelem átal fejlődik tovább. Harmadszor, mert a „megtért“ emberektől várhatjuk a többi emberek lelki fegyelmezését. Bizony Isten országába mindenki „erőszakkal tör be“. Szigorú megszorításokkal és fe-jelem gyakorlásával megy az.

A megtérés az emberi élet valódi *rendbehozatala*, testi-

lelki erőink, ahogy azokat Isten megteremtte, minden jók és használhatók. Még hozzá semmiféle tehetség sem túlerős, ha egyensúlyban van. Annál erősebb az egész jellem.⁷⁰ Erről már előbb szoltunk. A hiba a fertőzés ős félrenevelés, amit mi egy lelki hatalomnak tulajdonítunk, és pedig a Sátánnak, akitől a megtérés útján szabadulunk fel. Az ember bírja a lesülyedés lehetőségét, ha ő ezt választja. És nem látszik a szakadéknak, a végtelenségnek határa, melybe belevezethető. Másfelől hatalma van segítségért kiáltani, és fölfelé törekedni.⁷¹ Ez nagy reménysséget ad. Mikor az ember meglátja, hogy régi élete pusztulásba megy, mikor önmagától megrémül, magát megutálja. A megtérés lényegében az ízlés megváltozása is.⁷² Szakítani a régivel. Változtassuk meg lelkünk ízlését, mondja Leibnitz is.⁷³ Itt jön az új élet. Logikailag az újjászületés a megtérés oka, időbelileg a kettő összeesik.⁷⁴ Nem lehet szétválasztani. „Ha az evangéliumot és Pált olvassuk, az ő buzdításainak mindenkor van a szublimálás, a megnemesítés, Meg kell szabadulni attól az eszmétől, mintha a megtérés elnyomást jelentene. A megtérés az ösztönös energiák helyes mederbe téritése.“⁷⁵ Helyes vágányra jutás. Kell az emberben is bőven lenni jó nyersanyagnak, mint a természetben, hogy legyen miből építeni, plántálni és nemesíteni. A megtérés lényegében egy döntés, egy célkitűzés. Tudnunk kell. „minden cél, amelyet követünk, az érdeklődő izgalom egy fajtáját kelti föl és az eszmék egy bizonyos csoportját gyűjtő össze“⁷⁶ Fő tehát az eszme. „Egy cél alá jön egy csoport, minden eszméhez érzelmek társulnak, kisebb-nagyobb erővel és hevességgel.“ „Nagy különbség valakire nézve, hogy vajjon az eszmék egyik, vagy másik csoportja van az ő energia centrumában s ezeknek az eszmecsoportoknak mi a központjuk.“⁷⁷ Ez döntő jelentőségű. Különböző céllal és az alárendelt eszmecsoporttal *ugyanaz* az ember egészen *mást mutat* és tesz.

Jó szokás: tőke, rossz szokás: adósság.

Természetesen különbség van egy szokás felvételének vagy elhagyásának a technikája, eljárása, gyakorlata között. „Semmi úton nem lehet a szokást átformálni direkt törekvéssel és figyelemmel. Egyedül csak a lekapcsolással, vagyis használaton kívül hagyni. Vigyázat és kitartás, nem pedig sietség és erőszakolás az eszközök valami szokástól való megszabadulásra.“⁷⁸ Tapasztalati tény. Tehát jól figyeljük meg, itt nem a központosítást, hanem épen az ellenkezőjét kell alkalmazni. „Két dolog szükséges a szokás legyőzésére: 1. Megváltoztatni a gondolkozást,, ami a szokás oka. 2. Újra nevelni a tudatalatti szellemet. A tudatalattit arra kell tanítani, hogy a régi szokás meghalt és el van intézve, ezért az élet új módja kezdődik. Ezt te-

hetjük tagadás, állítás és látomás által.⁷⁹ Íme a vallás segítsége. Az embernek elméje gondolja meg az ő útját: de az Úr igazgatja, annak járását. (Péld. 16:9.) Ez a tudatalatti „nevelése“. Helyes módon megnyitni az isteni erők beáradását az egyéni életbe.

Azt se felejtsük el, hogy egyes gyakorlások, amelyeken, az iskolában is keresztlumentünk, általános erősítésre valók. „*Nincsen például különleges gyakorlás a figyelem, külön az emlékezet, külön az ész számára.* Némelyik speciális gyakorlatnak csak általános haszna van.“ Bár ez is igen jó. Az általános jellembeli meggyőződés birtokában azután elkezdhetjük egyes szokások elhagyására és más szokások felvételére irányuló akciónkat. Whyte edinburghi igazgató mondta egyszer a moderátori székből, *sohasem késő* egy rossz szokásról leszokni és megtanulni egy jót. Azok a korosabb emberek, akik hallgatták, úgy vehették e kijelentést, mint igaz és bátorító örömüzenetet.⁸⁰ Valóban az volt. Bátorítás volt az öregeknek ős egyúttal az öregköről lemondóknak is!

Ha komolyan elkezdjük a magunk alakítását, sohase felejtünk a lélek titokzatos erői segedelmével (az minden több erőt és örömet ős eredményt hoz, szinte mértani gyors haladvány szereint). „Amint a tőke tőkét nemz, úgy egyik szokás a másiknak alapjául szolgál. A rossz szokás az adóssághoz hasonló, ami még többet hoz maga után.“⁸¹ Szinte alig lehet elképzelni. A helytelen rossz szokások eltorzítják az embert. Ha a fiatalok megértenék milyen hamar sétáló rossz-szokás kötegekké válnak, sokkal több gondot fordítanának magaviseletükre, míg az alakítható állapotban van és sietnének megszabadulni rossz szokásaiktól.⁸² Legtöbben nem gondolnak rá. Az automatikus mozgásokat is szokásnak nevezzük, melyek nélkül rendes napi munkánkban nem tudnánk haladni semmire (Öltözés, járás stb.).⁸³ Ez egészen természetes. Amilyen nagy tőkebirtokot, gazdagón gyümölcsöző vagyont jelentenek a jó szokások, olyan nagy és végzetes veszedelmeikké válnak a rossz szokások. Még a legjobb és legkedvezőbb alaptermészettel emberek is számtalan esetben tönkremennék miatta. A gyakorlat teszi a mestert ős tesz tőkéletessé. De ugyancsak a gyakorlat tesz tőkéletlennek, ha az a gyakorlat olyan.⁸⁴ Ez is teljesen igaz. A rossz szokás áldozatai töltik meg elmeintézeteinket, börtöneinket, dologházainkat, ezek élnek városaink csatornáiban, ezek az élet kidobottjai, partra vetettjei.⁸⁵ Nagyon kevesen szánakoznak rajtuk. Mikor Wellington herceg előtt valaki azt mondta: a szokás második természet, így szólt: Mit! A szokás tízszer annyi, mint a természet!⁸⁶ Mi is aláírhatjuk. Csakis a hosszú „fegyvergyakorlatokon“ szerzett Jó szokásainkkal tudjuk megszerezni azt a nagy alkalmaszódó képességet, amely minden helyzetben föltalálja magát és mindenhez „jó képet csinál“. „Ha nem teheted azt, amit szeretsz, szeresz azt, amit teszel, ez igazán jó tanács.“⁸⁷ Bárki el-

fogadhatja. De hát ez nem új dolog, okos emberek tudták már évezredekkel ezelőtt, „Örülj, hogy nem kapsz meg minden, amit kérsz. Tanuld meg azt kívánni, — tanácsolja Marcus Aurélius — hogy ne a dolgok igazodjanak te hozzád, hanem kívánságaid kormányozzák magukat a dolgok szerint.“⁸⁸⁻⁸⁹

A megtérés önmagunkkal meghasonlás is.

A megtérésről valami különös felfogások élnek az emberben. Mintha egy ember mindenestől, úgy ahogy van, új útra tér. Pedig nem ez.

„A mi jellemünk rendes módosulásait közönségesen nem szoktuk átváltozásnak, megtérésnek nevezni, de mikor egy cél úgy elhalmasodik, hogy előbbi versenytársát végleg kiüzi az egyén életéből, akkor már hajlandók vagyunk valami tüneményről beszálni és csodálkozni az átalakuláson.“⁹⁰ Nem ismerjük az okokat. A megtérés ilyen és méltán, mert ennek föcélja *hatalmába* veszi az ember összes energiáit. És minél erősebb a szenvédély és meghasonlás az elhatározás idején, annál erősebb lesz az új, győzelmes én.⁹¹ A régi romokon lesz új épület Minél jobban elszaggatni a régi kötelékeket, hogy az új cél szabadon, újonnan szervezzen, „csoportosítson“ át minden. A feladat az, hogy minden biblikus eszközzel az egyént a megtérés, a döntés válaszútjához vigyük. Legvalószínűbb a megtérés azoknál, akik egyéb föltételek, mellett még elérzékenyülésre, megindulásra képesek. „Fontos a kedélynek olvadékony állapota. Ez a nagy szenteknél szünet nélküli ellenőrzésként szerepel. Legtöbbünk-nél a szokásos keménység újból visszatér. Az előbbi uralma, akár fokozatos erősödéssel jöjjön, mindenkiépen csak jöjjön és állandósuljon.“⁹² Állandó erőforrás legyen. Mert még nem a maga saját elhatározásából változtatta meg tudatosan élete célját és feladatát, addig a visszaesés, eltávolodás veszélye fennáll. „A tudatos elhatározás a keresztyénségnek a sinequanon-ja nélkülözhetetlen föltétele előbb vagy utóbb. Ezt előidézheti a Szentírás, esemény stb. Hogy miért és hogyan, erre a psichológiának nincs felelete.“⁹³

Csak azt tudjuk, hogy ellentétbe kerültünk régi énünkkel. Észrevesszük, hogy az Ördög nemcsak a külső világban és emberekben van meg, hanem bennünk is. Tehát nemcsak meg kell bírálnom magamat, de meggyőlnöm, sőt kigúnyolnom. Senkit sem tud az ember úgy megcsalni, mint önmagát. De miért, *kiért?* A Sátán visszatérítene a régi emlékekhez, érzésekhez, hangulatokhoz. Egy-egy régi nótára miért zokog fel pogány magyar lelkünk, mint a Márton papé, mikor a vár fokáról lenézett a szabad pusztára, a pásztortűzre?

Egy járásbíró beszélte el: Román vidéken szolgáltam hosz-

szú ideig. Egyszer egy oláh legény állott előttem lopással vádolva. Sokáig vallattam, „miért tette, ki beszélte rá, kitől látta? Végre azt mondja: „*Magamtól* jöttem rá, hogy jó“. Ennyi telik ki *magunktól*.

A fluktuációs törvény. A lelki apály és dagály törvénye.

Az emberekkel szemben elfoglalt s mindenről nagyjelentőséggű álláspontunkat ingataggá teszi, elbírálásunkat, megítélésünket elrontja egy nagyon fontos, de legtöbbször fel nem ismert körülmény: egy bizonyos lelki fluktuációs törvény, ami nemcsak a lélek állandó mozgásban léét, hanem dinamikus erő és minőségviszonyainak *állandó dagályát és apályát jelenti*.

Amint a fizikai világban sehol szakadás és hézag nincs, hanem minden mindenkel összefügg, úgy a lélek is a metafizikumba, a szellemi világba összefüggően van beillesztve, bekapcsolva. Amint a természeti tárgyak különböző formájú és minőségű létüket a környezeten keresztül tartják fenn, úgy az egyéni lelkek is a lelki mindenből kapják a megfelelő fenntartó erőket. A lélek ezen láthatatlan, titokzatos, állandó, szünet nélküli alimentálás, tápláltatás nélkül egyszerűen *létét veszítené*.

Az emberi lélek minősége, teljesítőképessége a szellemi mindenből reá áradó, sugárzó különféle hatásuktól függ. A legmagasabb teljesítményű az emberi lélek minden tekintetben, ha a Szentléleknek minél közvetlenebb hatása alatt van. Másféle, sőt gonosz lelki hatások is vannak, úgy hogy sokszor a legeszesebb, s egyben a leghívőbb ember sem tudja megmondani, hogy „minemű lélek“ van a másikban.

Magának a Szentléleknek is különböző erejű a hatása a hívő bűntudata, bűnbánata, hite, szeretete, engedelmessége, odaadása, imádkozása stb. szerint. Ilyen tényezők határozzák meg a Szentlélek fluktuációját, vagyis az emberre való Maradásának, kitöltetésének a mértékét, vele maradását, megfogyatkozását, eltávozását, visszatérését stb., amit a Biblia sokszor emleget.

Az emberi lelket tehát sohasem szabad constans, *állandó mennyiséget* és *minőségeket*, sőt karakterek sem tekintenünk, mert egy és ugyanaz az ember többé-kevésbé más, szinte a felismerhetetlenséig más aszerint, hogy milyen lelki hatás vagy hatások alatt van ideiglenesen, vagy állandóan.

Bizonyos mértékben a Szentlélek vezetése alatt állók már annak jeleit egymáson felismerik és „egyakarattal“ szervezkedni is tudnak „gyülekezetet“.

Más „lélek“ hatása alatt mindenki szinte más személyiségeknek látszik, mintha kicserélték volna, mintha nem is az lenne.

Ha például valamely államfő evezőlapáttal, puskával, horgászbottal kimegy taborozni a vakációban a szabadba, tetőtől-talpig megváltoztatja eszméjének rendszerét.⁹⁴ „Kikapcsolódik“ foglalkozásából. Pár nap múlva szinte rá sem ismer a parlamentben, aki vadászgatott vele, vagy mint hajdan ősz Peterdi Mátyásra. Van ugyan egyéniséged, személyiséged, mely legtöbbször felismerhető a Lélek, vagy a lelkek fluktuációja, különböző hatásfoka mellett is, de néha felismerhetetlen a magaviseleted és cselekedeted. — Perszóna személyt jelent s voltaképen álarcot, amelyen át a klasszikus színészek valamely személy szerepét játszották. Így vagy te is sok „perszóna“. A szerint, hogy ki hat reád, kinek befolyása alatt vagy titkosan vagy nyítan. Milyen léleknek vagy leleknek, milyen ördögnek vagy ördögöknek hatása alatt vagy.

Az önmegtagadás jó.

Nem szabad elfelejtünk e közben, hogy a lélek igazi kifejlése a földi életben nagyon is sokszor együtt jár anyagi énünk korlátozásával. Ez az a nevezetes keresztyén önmegtagadás és a testnek „megöldöklése“, mely a lelki haladásnak nélkülözhetetlen *előfeltétele*. Ezt nemcsak a *theologia*, hanem a természettudomány is igazolja.

„A teljes szellemi élet élvezhetésének sokszor a természeti élet korlátozása az alapfeltétele.“⁹⁵ A test örömei alacsonyabbak. „Az önmegtagadás kikerülésének az a büntetése, hogy a nagyobb jó helyett a *kisebbet* érjük el.“⁹⁶ Ez veszteség. „Az újjászületésnek elsatnyulással kell társulnia.“⁹⁷ Ez is igaz és könnyen érthető miért, mert így alacsonyabb természetet kell odaadni egy magasabbért. Ezt már említettük.

A vallás fegyelmező ereje abban is jelentkezik, hogy az embert egy meghatározott úton és módon viszi előre és fölfelé. Semmi esetre sem körbe, „melyből csak örvény lesz“. Állandóan az önmagunk gondolataival elfoglalva lenni beteges önzés, semmint az egészséges személyiség magaviselete. Az önvizsgálódásnak, sőt a vallásos buzgósnak élénksége az önzés egy *finomult formájává* válhatik. Az önérvényesítés egyedül önfeláldozáson át érhető el.⁹⁸ Az evangélium telve van ezzel. Az önfeláldozás azonban ellenkezik a természeti énünkkel, mely ezáltal a megsemmisüléstől fél. A félelem és gyávaság érzését ki kell szorítani, melyek bár „természetes“, de alacsony indulatok. „*Nem minden indulat* méltó a tiszteletre- Vannak bennünk sötét elemi erők, elnyomott kívánságok, melyek bennünket őseinkhez kötnek és öntudatlanul is dolgoznak bennünk.“⁹⁹

Ezért vannak, akik az eredendő bűn terhét felismervén és megunván, csak a maguk és mások *lelkével* törődnek s a családi életről is lemondanak. De azért nekik „örök nevet ad Isten, mely

el nem vész, jobbat, mint a fiakban és leányokban való név". (Ézs. 56: 4—5.)

A magunk és mások általi fegyelmezés a rossz, alacsony indulatok tervszerű elnyomása és kiirtása. Ezt azonban nagyon körülményesen és okosan lehet megcsinálni, mert „ minden indulat saját logikájának, szabályának engedelmeskedik és olyan dedukciót von, amit más logika nem tehet“ — mondja James híres könyvében.¹⁰⁰ minden indulatunkkal másképen kell elbálni.

Az önfeláldozás jó.

„Kegyesség és áldozatosság egy más univerzumban élnek, mint a világi gyönyör és félelem, és az energiának egy egészen más centrumot formálnak.“¹⁰¹ Erőket másfelé irányítják. Az önfeláldozás, az alázatossággal, mint kerettel a legnehezebbben elérhető magatartás, de aztán a legértékesebb szokás és jellembeli tulajdonság is. Ezt fenyedegeti elnyomással a legtöbb gaz és mikroba, ami a régi énünk őstalajából burjánzik és spórázik elő. Az őskeresztyénségnél is ezt az önfeláldozást csodáljuk legjobban és szeretnénk utánozni a legszívesebben. De tényleg ehhez is kellett a Szentlélek ereje a legnagyobb mértékben.

Az önfeláldozás önsanyargatás formájában is jelentkezik. Bizonyára az evangéliumi keresztyénség az, amely megtette a maga bírálatát és óvását a céltévesztett aszkétikus elferdülések ellen, de a liberális protestantizmus féknélkülivé ereszttet szabadosságánál sokkal tiszteletreméltóbb még a túlhajtott aszkézis is. Legtöbb pedig: másokért élni.

Megdöbbentő, hogy az örököiéletnek minden dörrenése a nem-re helyezi a súlyt: Éheztem, és nem adtatok ennem, szomjúhoztam és nem adtatok innom, jövevény voltam és nem fogadtatok be engem, mezítelen voltam és nem ruháztatok meg engem, beteg és fogoly voltam és nem látogattatok meg engem. (Máté 25:42—43.) Tehát jól figyeljük meg: egyetlenegy ítélező szó sem hivatkozik arra, hogy mit tett, a bűnös, hanem arra, hogy *mit nem tett* és mit mulasztott el.

Félelmes dolog! Félelmesebb, mintha tényleg elkövetett bűneinket szedné elő az Úr.

A mulasztás pedig az önfeláldozás készségének *hiánya* mindig. Ilyen okból mondja Wells is: Nem hiszek negatív erényekben.¹⁰² Nem cselekedni: semmi. Ez viszont azt jelenti, hogy az erály elsősorban pozitív cselekvésben áll.

Harc a családdal.

Egy keresztyén költő írja egy szép strófájában: én magam: a kis fiam. Az Úr meg azt mondta: aki élettársát szereti: önmagát szereti. A család *egy test*. Ha az ős bűn a családdal jön

és magunk szerünk hozzá, meg kell hasonulni a családdal is, ha magunkkal meghasonlunk. „En érettem *meggyűlöli* az ő apját, anyját, fitestvérét, nőtestvéreit.“ De ha békességre jut, a család lesz annak első boldog meglátója és örvendezője is. Az igazi keresztyénség a családból indul. Karácsony Sándor is azt mondja, hogy a bizonyosítételek a családi körben kezdődjenek és onnan gyűrűzznek tovább.¹⁰³ A lélek tűzhelye is ez. De a családi háborúság a Krisztusért ritkán kerülhető el, sőt a harc itt kezdődik másodfokon. A férfi és feleség együtt legyenek a családban a szent harc vivői és a szent békesség éber őrzői.

A házfegyelmen kezdődik tehát az egyházfegyelem. A házfegyelem főleg a gyermekekre ős esetlegesen a csalédekre vonatkozólag is rendesen az *asszony dolga* szokott lenni, míg a férje a hivatásával és házon kívül van elfoglalva. Az asszony adja meg a, háznak a hangulatát, szoktat mindenkit a finom, nemes, kedves magaviseletre, beszédre, modorra, „bon ton“-ra. Az ő éles szeme veszi észre *leghamarább* az „ártatlan“ gyermekben az önzés, kegyetlenség, tisztáltonság, ravarzság, hanyagság stb. bűn csiráit. És sietve öli el azokat. Napról-napra gyomlálga a fiatal lelkekből a gaz vad, gyors burjánzását. A legsengébb korban elkezdi őket tanítatni az engedelmességre, tiszteletre és illendőségre, finom beszédre, imádságra, hibák és bűneik be-vallására, a bűnbocsánaton való nagy, mélységes, közös örömjére. És mint őrangyal a pallossal, úgy védi az otthon tiszta erkölcsét minden külső támadással és fertőzással szemben. Belső lappongó bűnöket épen úgy észrevesz a családban, mint a külső világban és társaságban. Minél nagyobb, igazabb az asszony szerelete, *annál nagyobb az erélye*. „Egy otthon-csinálónak a hivatása minden hivatás között a legteljesebb“ — mondja egy híres tudós és nevelő.¹⁰⁴ Bár túlzásba is lehet menni a szigorral, mikor a szegény kis fiú a büntetéstől féltében felkiáltott: Igen, a jó Istennel megbocsát, de édesapám nem bocsát meg!

Merem állítani, hogy a családi otthonnak szigorú, erkölcsi tisztasága nélkül akár hozzá se fogunk az egyházfegyelemhez. Ez pedig elsősorban a nő dolga. Nemcsak a hívő családokból álló nagy szent család, de még földi birodalom alapjának is ez a jó és időálló. V. György angol király 25 éves uralkodói jubileumán mondta pár évvel ezelőtt rádióbeszédében: „A nemzeti dicsőség alapjai a nép családi otthonain nyugszanak. És ezek az alapok csak addig rendíthetetlenek, míg nemzetünkben a családi élet erős, egyszerű és tiszta“ — mondta egy nagy népnek a királya, melynek olyan múltja volt.

A család szükségszerűleg érintkezésben van a külvilággal, a társadalommal. Vájjon köteles-e a keresztyén család minden-kivel érintkezni, vagy pedig némelyeket a Biblia szerint „kerülni“ tartozik? minden bizonnal a családban a nő képviseli. az exkluzívabb, zárkózottabb elemet. Vannak olyan körök és em-

berek, akikkel a férfinak esetleg foglalkozásánál fogva, — „a világ paráznáival, csalóival, ragadozóival, bálványimádóival“ — is társalkodnia kell. Mert hiszen „nem mehet ki a világból“. (I. Kor. 5:10.) De még a férfiúnak is kerülni kell a ragályozást és bizonyágtevésével a legalábbvaló emberek között is képviselni kell az Úr ügyét. Másfelől azonban a nő az, aki a családi szentély és otthon védelmében legjobban megtagadhatja az érintkezést és társadalmi összeköttetést olyanokkal, akik „rendetlenül élnek“, vagy épen bűnökben élnek és változni nem akarnak.

Avagy nem egyházfegyelem ez? Most legyen bátorság! Ide kell elszánt szent erély! Ide kell békességes híves és kitar-tás. Próbáljon meg csak bárki szétnézni a saját társadalmi körében, — mindenféle rokонт, barátot, ismerőst, hivataltársat is beleszámítva, akik igényt tartanak a velők való összeköttetésre, látogatásokra, vendégségre, délutáni vagy esteli órákat kitöltő, hosszabb-rövidebb társalkodásokra. Hogyan térjen ki előle, hogyan tagadja meg, hogyan vonuljon vissza?! Merje megtenni! — És meg kell tennie! Elsősorban a nőnek kell megtenni. Pedig kárát vallhatja sokféléképen és mégis! Milyen előkelő, finom kinézsű, „kedves“ és mégis romlott emberek vannak a saját rokonai, ismerősei körében. Hogyan szakítson velők baj nélkül? Nem lehet. Szenvedni kell.

Ha meg volt a harc a családdal, meg kell lenni a családért is!

Végül néhány szót itt is a nemzetről, amit nem tekinthetünk másnak, mint a magunkénál sokkal nagyobb családnak.

A nemzet evangélizálása szintén az önismeretre és bűnbánatra eljuttatásban áll. De Széchenyivel, „a legnagyobb magyarral“ szólván: „egy nemében a hazafiaknak mindig szüköl-ködtünk: olyanokban, kik tartózkodás nélkül a nemzet szemére lobbantják az igaz szót. Mert hiszen a legjelesebbek is vagy hall-gatva türték vagy túrik fajtánk nem egy árnyoldalát, vagy ilyeneket leplezve mindig oly hízelgő szavakba burkolják gáncsoló észrevételeiket — míg a dicsérők és tömjénzők sora felette hosz-szú volt —, hogy a sok hízelgés közepett, melynek a magyar minden időben oly édesörömest adá magát áldozatul, bizonysági ekkorig nem jutott még a „nosce te ipsum“ tökéletes birtokába“. ¹⁰⁵ Pedig egyedül ez vezeti a magyart a golgotai kereszthez, azután föl-jebb.

IV. RÉSZ.

A harcosok.

Ki a lelkész?

A kiváltképen való, a par excellance *igehirdető presbiter* a lelkipásztor, akiről az őskeresztyén presbiter név közben lekopott s a hierarchiának számtalan fokozatán ment át. A reformáció korában újra megtisztult. A lelkipásztor és presbiter név mégis csak megmaradt, de különválva. „Tanítónak“ is hívták sokszor a lelkipásztor. E nevet a lelkész névvel csak nemrégen cserélte fel. Talán jobb és kifejezőbb is. Legújabban szokás a lelkész presbiter jellegét is hangsúlyozni, de rendesen olyan vonatkozásban, ha a presbitérium tagjául megválasztanak egy palástos, vagyis lelkészeti oklevéllel rendelkező férfit, aki különben nem lenne tagja a presbitériumnak. Pl. nyugdíjas lelkész, vallásoktató lelkész, egyetemi tanárt, stb. De ahol több lelkipásztor és vallásoktató lelkész van, ott ezeknek presbiter volta is *előterbe* kerül, mert csak egy közülük a lelkészelnök. Falusi gyülekezetekben azonban ma is mindig élesen különböztetnek a lelkész és a presbiter között.

A lelkipásztor szó is biblikus, habár nem épen ebben a formában. Urunk sokat beszélt a jó pásztorról. Beszélt „a pásztorról“, akit ha megvernek, elszéled a nyáj. Ő maga volt a „jó pásztor“. A lelkipásztor szónak ugyan, amit újabban eléggé felkaptunk és igen tekintélyszerzőnek és tartónak látunk, kissé különös mellékíze van. Mihelyt kimondjuk, rögtön asszociálódik vele a „nyáj“ fogalma. Ki vagy mi ez a nyáj? Úgy veszem észre, hogy velünk szemben néha derogál egy kúriaiból bíróknak, vagy földbirtokosnak, katonatisztnak stb. a „nyáj“-hoz tartozását elismerni. Kivált ha az a lelkipásztor fiatalabb, vagy épen segédellekipásztor. Van szőlőpásztor, a Hortobágyon szilaj pásztor stb., s maga Jézus is nem lelkipásztorról beszélt, ő maga valóságos tisztében próféta, főpap és király volt. A modern demokratikus fogalmaknak nem felel meg, inkább a hierarchikusnak. Ha az *egyetemes pásztorkodás* gondolatát teljesen be tudnánk vinni a gyülekezet tagjaiba, akkor talán jobban hang-

zana e név. Én ina is inkább a lelkész szót találom magunkhoz, helyzetünkhez és korunkhoz valónak, ha szóképzése nem is tökéletes. De mennyi használatos szavunk van hasonlóan képezve! Próbának is szeretik nevezni a lelkipásztort. Különösen Ravasz László Homélitikájában talál ez teljes indokolásra. Tanítónak mint említettük, évszázadokon át neveztek. De mi itt bizonyos előszeretettel ige hirdető presbiternek nevezzük. Még pedig azért, hogy a hierarchiát kiirtani segítsünk, sőt a nyílt, vagy leplezett formájában megjelenő és szereplő látszatát is. Erre szükség is van, mert részben a római egyház hatására nálunk is terjed a cím és rang. „A theologus diák tisztelető, a káplán tiszteletes, a rendes lelkész nagytisztelő, a püspök főtiszteletű.”¹ De nem szabad eltéveszteni. Tegyük hozzá, hogy a főjegyzők és theologus professzorok az egyetemen elfogadják a főtiszteletű címezést, de az akadémiai theologus tanárnak, úgy lát szik, még csak nagy tiszteletű címzés jár. — „A püspök és esperes szó ellen nem lehet kifogást emelni, különösen, ha végigkísérjük azok történelmi fejlődését. Csak az a kár, hogy ezidő szerint Magyarországon egész életre választják (az esperest is választgatják egész életre). Akárhogy csürjük-csavarjuk a dologot, ma még (és már) van rangkülönbség a református lelkészek között.”²

Protestáns alapon miért kell papság? A papi hivatal előállására azért volt szükség, — mondja Ravasz, — mert lélektani törvény szerint kellett lenniök egyéneknek, akik lelki tevékenységek átlésére különösen alkalmasak és képesek.³ Olyan a lelkialkatuk. Az a híres karakter indelebilis, azaz eltörölhetetlen jelleg korántsem a papok és a hívek, laikusok között van, amint azt a római egyház papjai olyan nagy eltévelkedéssel és hamisan állítják, hanem az eltörölhetetlen jelleg csodálatos különbsége a hívő és hitetlen ember között van. Tehát hívő és hitetlen pap között is. A lelkész csak nagyobb mennyiségű tudása, képessége, teljesítménye folytán munkavezető a gyülekezetben. Így kapott a pap megbízatást a gyülekezettől, hogy amit minden egyes keresztyén önmagával és övéivel szemben magánosan végez, azt az egyház nevében nyilvánosan végezze.⁴ Ennyi az egész. Természetesen végzetes hiba, ha nincs megfelelő hite a lelkésznek. Sajnos, — látjuk, — hogy enélkül is úgy, ahogy tudják vezetni a hivatalos egyházat. Az azonban tény, hogy legtöbbünkben hívő létünkre is hiányzik többé-kevésbé az a szent bátorság, amely az ítéletes Isten állandó üzenetét állandóan tolmacsolni hajlandó lenne. Kevés a só a szónoklásban, kevés a fegyelmező elem. „Jeremiás szerint a valódi prófétát arról ismerik meg, hogy pusztulást hirdet, az ár ellen úszik és nem mond olyat, mely a kérdezőnek csiklandozná a fülét.”⁵ Nem szórakoztat. Ma pedig a hatásra sokszor több szenvédélytel vadászunk, mint a nyúlra. De ez mindig nagy papi kérdés

volt, mióta pap van a világon. Volt idő, mikor az volt a legnagyobb igeHIRDETŐI siker, ha az egész gyülekezet harsogó kacagásába tört ki; erre leginkább húsvétkor pályáztak. És innen nevezik a nagy tömegek falrengető kacagását risus pasqualisnak, húsvéti kacagásnak.⁶ Ez kell a népnek. Az egyház a „nemes szórakozások“ egyháza lett, mint ma már Amerikában sok helyen s nem kell érte a középkorba menni „sem Noé idejébe, amikor ittak, házasodtak...“ „Két dologra van szüksége az igeHIRDETŐNEK: tudja megvetni az embereket és beszéde legyen erővel teljes.“⁷ Ehhez bátorság kell. Mi pedig sokszor hatást vadászunk, s jó, ha a középkori igeHIRDETŐK némelyikének tetszszerző eszközeit nem vesszük igénybe. Kövessük inkább annak a lelkésznek példáját, aki, mikor prédikációja után a hízelgők elárasztották csodálkozó dicséreteikkel, így válaszolt: A Sátán is mondotta már ezt nekem.

Püspöklelkész, espereslelkész.

Szerencsére egyházalkotmányunk szerint az esperes is püspök is kötelezően lelkipásztra egy-egy gyülekezetnek. De voltaképen ez az ő magasabb tiszük. Mert e minőségen „a szentek egységének“ vezetői. Jel. könyve szerint angyalok, külüdöttek, míg esperesi és püspöki tiszükben csak felügyelők, adminisztrátorok, vagyis hivatalnokok. Az egyházmegye soha sem jön össze gyülekezetté, sem az egyházkerület, sem az egyetemes nemzeti egyház. Ezek nem „mennyei testek“, organizmusok, hanem „földi testek“, szervezetek. Nyilván nem állhatnak fölötté a lelkinek. A rendesen szervezett *gyülekezet totális szervezet*, és bizonyos értelemben *szuverén*. Ha igeHIRDETÉST vagy sákrumentumokat akar, ha valakit kebeléből kiad, vagy abba visszafogad, a „felsőbb“ hatóság azt feltétel nélkül okvetlenül köteles megengedni, illetve annak gyakorlatát állandóan jó akarattal szemlélni. Ha csak „formahiba“ (nem más) a szuverenitásnak, lényegi felségiognak útjában nem állana. Vagyis, ha a gyülekezetek összeségéből alkotott zsinat törvényei szerint csinál a gyülekezet minden, akkor szuverén. Lényegi döntései ellen fellebbezés nincs. Ha van, az formális lehet csupán. Ha tehát szabályszerűen működik a gyülekezet, akkor valóban szuverén eklézsia, amely korlátokat nem érint és korlátozást nem ismer. *Egyenesen és közvetlenül csak Krisztustól függ*. Az egyházközsg, mint gyülekezet az emberi lélek szükségleteit totálisan, *maradék nélkül kielégíti*, s a dolgát a lelkekkel elvégzi. Az egyházmegye, kerület, konvent, zsinat nem keresztelő és úrvacsorázó gyülekezet és nem „egyház“, csak annak szubordinált munkaszervei. Vannak az egyháznak világi jellegű, bár nagyon szükséges funkciói. Világban hasznos törvények hozása,

oktatásügyi és a (a kathekización kívül is) sokféle adminisztráció. Mert földi esetlegesség az, hogy gondoskodniuk kell lelkész-képzésről, nyugdíjjintézetről, tankönyvekről, stb. Ezeket az „alacsonyabb“ szervezetek végzik. Ügy hogy az egyházmegye, egyházkerület és zsinat látható fejeiről (mivel kettős fej, azaz elnökség van) tényleg lehet beszélni. De már az eklézsianak, a hívők gyülekezetének, a szentek egyességének látható fejéről nem beszélhetünk, mert az maga Krisztus, tehát korántsem a gyarló ember, mint a lekipásztor, vagyis lelkész. A gyülekezetben tehát a szentek demokráciája és arisztokráciája együtt van. Rangok, címek, kitüntetések, méltóságjellegek a világi mintájú szervezeteknél vannak. Elismерjük ugyan azt is, hogy e világban nem lehet másképen.

A lelkész fegyelmezése.

A lekipásztor mint a gyülekezetnek a többiekhez minden tekintetben hasonlóan bűnös, de megtért hívő tagja *első az egyenlők között*, miként a püspök meg a lelkészek között. Legjobb kifejezés reá: *vezető munkás, szakértő munkavezető*, Krisztus szolgája, dolgozó munkása. Az egyházfegyelem legfontosabb tényezője kétségtelenül a lekipásztor, de csak mint vezető munkás. Nincs is különleges hatalma, vagy joga valami ordinatio, rendiség szerint. Az ő fegyelemyakorlásának is a saját fegyelmezése a kezdete. Az, egyházfegyelem alfája a lelkészek fegyelmezése. Igazság és szabadságszerető népünk semmiképen sem fogja elviselni a fegyelmet, ha a lekipásztorok szabadosan lehetnek bármit és hanyagolhatnak el bármit. Magunk iránt legyünk a legszigorúbbak. Bölc emberek szerint „ez fizeti ki magát“ a legjobban. „Bármilyen szabadságot is adjunk másoknak, mi szigorúak legyünk önmagunkhoz“: „Szoros lelkiismeret, tág szív“.⁸ Nagyon megszívlelendő tanács. Kálvin nem fukarkodott a legkeményebb szavakkal sem, mikor kollégáiról volt szó. Tudta, mi fordul meg rajtuk. A klerikusok magukkal szemben szigorúbbak legyenek és az ősidőkben voltak is. Ez lassanként kiment a szokásból. Majd így folytatja Kálvin: Manapság semmit sem lehet elképzelni e rendnél féktelenebbet, zül-löttebbet, hogy a földkerekség ettől visszhangzik.⁹ Ezen mondását már idéztük. Ma már elismert közhely még az illető felekezeteknél is. Nem tagadja ma már senki a középkori papság romlottságát. De ez nem ment bennünket és nem segít rajtunk. Hogyan van ma nálunk? Az egyházi bíróságok titkos levéltára s a becsületes, szomjaslekű, buzgó népünk nyílt beszéde megdöbbentő, fájdalmas eseteket hoz tudomásunkra. A palástnak nem szabad vétkes testet, bűnös lelket takarni.

Hol kezdődik a lekipásztor fegyelmezése? Kezdjük rög-

tön a tisztító világosságon, az Igén. Nézzen bele minden nap a lelkipásztor a lelki tükröbe, lássa meg magát benne úgy, ahogy van, ami és aki ő. *Mindennapi tápláléka* legyen a Szentírás, még pedig naponként többször, mert ez a normális lelki étvágy.

A lelkész az első munkás.

Az igéből való táplálkozás után munkához kell látnia lelkiismeretesen. A lelkészt kétféle betegség fenyegeti: a lustaság és az elgépesedés. Legyen a 9 óra tanulási idő, épen mintha igazgató várna a hivatalban. Milyen lelkiismereti furdalás, ha a nép azt gondolja, hogy könyveink mellett fáradtunk és nem úgy van. „Vagy a vallásoktató kolléga talán már a 3. órára ment be, mi pedig még a bő reggeli utolsó falatját fogyasztjuk, míg a káplán elvégezte a reggeli szolgálatot?“ Az elgépesedés a lustaság másik formája. Mikor a lelkész egy autóma.¹⁰ Egykedvűen végzi a munkáját. „Nagy hiba a hanyagság és kényelmeskedés is, de hiba a gépiesen hajtott dolog is. Tudnunk kell, hogy mi most a tennivalónk, mit kell elhalasztani. *Első dolgokat az első helyre.* A túlefoglaltság a hiba legközönségebb formája.“¹¹ Sokan nem tudják. A régi görög példaszó szereint Zeus (mások szerint Allah is) haragszik a nagyon elfoglalt emberekre. Tulajdonképen judíciump, mérlegelés, józan ítélezékpesség dolga eldönteni, mi az én mostani dolgom és kötelességem. Hol van az megírva és mire való az, hogy a lelkipásztor a fogyasztási szövetkezet, vagy a melléje kirendelt hitelszövetkezet vezetője, nő- vagy tűzoltóegyleti, énekkari, zenekari elnök; itt bizottsági tag, ott igazgatósági tag stb. stb. legyen. Most ide, majd oda megy. A kertészet is, a méhészeti is érdekli. Azokra a gyűlésekre is elmegy. Órákhosszat olvasgatja a lapokat, jön az evés és ivás és eltelik a nap. Este még egy kis társaság, kaszinó, szolid kártyaparti és végén számonkérheti magától nyugovóratréskor: *mit tett az Úrért!* Vannak emberek, akik rendkívül elfoglalt lázas semmittevessel komoly munka benyomását, impresszióját tudják kelteni. Legjobb esetben valami kis hasznat hajtanak a földi embernek, de a lélek éhen maradt.

Két oka szokott az ilyesminek lenni. Egyik a kényelem-szeretet, lustaság és a fázás a komoly, *erős, rendszeres, koncentrált munkától*, ami helyett az aprólékos, sokoldalú, de mindenütt a *könnyebb végét* fogó felületes tevékenység sokkal kevesebb erőfeszítést kíván és élvezetesebb. Egy másik ok a hit-tellenség a tekintetben, hogy tisztán evangéliumot szolgálva nagyon is betölthetjük hivatásunkat. A liberális theologia és egy újabb „szociális“ világszemlélet egy hamis ideológiát termelt ki a lelkipásztorra nézve. E szerint *csak akkor hasznos tagja* a tár-sadalomnak és érdemli meg a kenyérét, ha prédikálási munka-

ját (elég könnyű!) kipótolja közigazdasági tevékenységgel, vagy hasonló szociális szervező munkával.

A mi véleményünk az, hogy keressenek ezekre *más embert!* Bizonyosan akad rá más. Allásnélküliségben sínylődő ki-sebb-nagyobb ember van még bőven. Vagy hát az a kis honorárium kellene még a lelkész fizetéshez? Ez már hiba. Csak mondjon le róla. Vagy egy kis dicsőség is kijár a „közéleti“ tevékenysége után? Még nagyobb hiba. Mondjon le róla. Társadalmi téren előnyös összeköttetések, befolyás, tekintély? Csak hagyja azokat, moderálja magát, sanyargassa magát, öldökölje meg az ó-embert és legyen csak az evangélium szolgája maradék nélkül. Viszont a *gyülekezetnek meg kell látnia* és meg is látja, hogy ő is kenyérrel él. Ne vállaljon hát a lelkész különfélé külső munkát és megbízást. „Egy harcos sem elegyedik bele az élet dolgai-ba, hogy tessék annak, aki őt *harcossá* avatta.“ (II. Tim. 2:4.) Ebből logikusan következik, hogy amelyik lelkésznek különfélé „mellékfoglalkozásai“ vannak, az „nem tetszik“ Krisztusnak.

Azonban olyanok is elkövethetik a túlelfoglaltság hibáját, akik kizárolag a gyülekezetnek élnek. Prédikálás vasárnap kétszer, este felolvasás, műkedvelő előadás. Hétköznap reggel, este áhítat, késő este ifjúsági egyesület hetenként kétszer. Biblia-kör hetenként kétszer-háromszor délutánonként. Nőegylet, leánykör. Gyűlésekre eljárás, cikkírás, keresztelés, esketés, temetés. Irodalmi munkák, levelezések stb. *Adhat-e mindig jót és bírhatja e erővel?* Mikor van csendessége, mikor készül a beszédeire? Mikor olvas tudományos könyveket, folyóiratok terjedelmes értekezéseit! Mikor üdül és pihen?

Nem elég dolgozni, nyugodtan és *jól kell dolgozni* és tudni kell *dolgoztatni* is. Ahol mással el tudja végeztetni a munkát, végeztesse el. Főleg a belmissziói és lelkigondozói munkában sem nem helyes, sem nem lehetséges minden magának végeznie. Káplán, tanító, diakonissa, tanítónő, presbiterek, tanácsosok mind szolgálattevők. Egész sereg embernek *kell és lehet munkát adni* és őket irányítani. A lekipásztor, mint mondottuk, vezetőmunkás. Tehát ő adjon példát a szorgalmas munkára. Marad neki még mindig elég! — Egész sorát a lelkimunkásoknak dolgoztassa az Úr szent szőlőskertjében. Bizony vannak olyan területek is, ahol *más jobban* végzi a lelkimunkát, mint ő. Egy nagy leánykört pl. nem tud egy fiatal lelkész, még kevésbé egy segédelkész jól elvezetni. De jól vezetheti a lelkész felesége, vagy más hívő asszony, vagy leány. Viszont a serdülőknél és felnőtt fiatalembereknél egy hívő káplán vagy theológus, vagy más megtért ifjú sokkal *közelebb tud* hozzájuk fér-közni az ifjúsági egyesületben, mint az a 40—50 éves lelkész. Az elkeseredett proletárnak' egy-egy hívő presbiter vagy egyszerűbb bibliás egyháztag hamarabbi megfogja a szívét. Bibliák, zsoltárok, vallásos iratokkal tud-e házalni a lelkész? Ezért te-

hát moderálja magát és koncentrálja erejét, idejét a magának fenntartandó feladatokra, amit más nem végezhet el.

Egyensúlyozott viselkedés.

Nagyon nehéz kaznistriát, részletes, aprólékos, *esetenkénti utasítást adni* a lelkipásztoroknak, mikor és hogyan vi kedjenek főleg szórakozásaikban. Sőt egyenesen lehetetlen is. Én ajánlanék két vonalat, amellyel mindenig és viszonylag könnyen meghatározhatja követendő viselkedését, 1. Figyeljen meg hívő, bizonyágatévő, az Úrnak odaadással szolgáló pásztorokat és őszintén kegyes embereket és azok *család jónak életmódját*. 2. E mellett esetenként kérdezze meg a Szentleket mit tegyen most és lelke csendes tükrében megkapja a kétségtelen választ. Csak kérdezze állandóan: „Hát Jézus mit szól hozzá?“ Ő megmondja. Csak el ne felejtse megkérdezni.

Ne féljen tehát a lelkipásztor elsősorban magát meggregúlázni. Ez csak eleinte megy nehezen, De azután egyre könnyebben. Mint egy gép annál „szabadabban“ működik és annál nagyobb a teljesítménye, minél pontosabban összeműködnek az alkotó részek. Az ember elrontott, defektes természetétől jól teremtett és igaz természetéhez tér vissza a Szentlélek újjászületésével és nevelésével. Belsőleg szabályozott és kiegysúlyozott magaviselete és modora *természes, fesztelek és könnyed, egyszerűségében* nemes lesz, másokra nézve hasznos és kellemes. A lelkész egy pár biztató szavával, barátságos mosolyával minden súlyos belső gátlásokat, megkötöttséget oldhat föl a két-kedő és szenvedő lelkeknek

A már említett birminghami ker. konferencia azt mondja egy megállapításában: „A lelkipásztori vezetés lehetetlen, mióta nincsen semmiféle, még a legdurvább bűnöknek sem általánosan elfogadott mértéke. Bizonyos, hogy a pásztorokat kell fegyelmezni, mielőtt a nyájat fegyelmezzük.“¹² Különben célt téveszt. A kellő önfegyelemmel bíró lelkész rokonszenves lesz.

A lelkipásztor fegyelmező munkája tehát az önkéntes családfegyelmezésen kezdődik. Az első példa, amit már az első megjelenésével és szavával tanúsítania kell, hogy *kiegyensúlyozott kedélyű*, önuralommal rendelkező, türelmes, nyugodt ember. Sohase jöjjön ki a sodrából, sohase ragadja el a szenvedély, se a harag vagy keserűség, de még a jókedve se legyen szertelen. Ne is viccelgessen és ánekdotázzon úlsokat, mert ez vagy egy kis cinizmust, vagy rejtett keserűsségeket akar fedezni, s mint zsongító szert úgy adagolja a sok tréfát — önmagának — belső fájdalma, fáradtsága és nyugtalanságának csendesítésére, „Fontos dolog *megszabadulni minden kitöréstől*, mert ez a hiba minden idegességre degenerál. Idegesség a legfélelmesebb ellenség,

mert az a bomlásnak az eleme.^{“13} Nagyon igaz megállapítás: ha a lelkipásztor indulatos, mérges (mert az idegesség alatt rendesen ezt értik), akkor eleve mondjon le a lelkipásztorkodásról, bárkivel van is dolga, hanem a saját lelkigondozását végezze el előbb.

Irigység nélkül kell látnia az ellensége gazdag jólétét, hatalmaskodását. Elkeseredés nélkül tűrni az idegen hatalmas-kodását. Legyen türelmes, mikor kevesebb munkával nagy fizetésű állásokba jutnak régi barátai, sőt iskolatársai is, s ő mint szegény pap, sok helyen lenézés tárgya. Míg mellette fut az előkelő ismerős és barát autója, ő vágja a sarat és jár a szegények után. Ha másoknak sokkal több jutott a földi jókból, ne panaszolja a maga sorsát. Nagy önfegyelem ez! „Aki mások örömet nem tudja keserűség nélkül nézni, amit ő maga is kíván, az nem tud másokat meggyőzni, s először önmagának prédkáljon.“^{“14} Elégedjék meg sorsával, Míg más egyházak, vagy különösen a római egyház papjai rendesen nagy stallumokban élnek, addig a magyar református lelkészzi pályára lépés, — mint valaki mondta — eleve szegénységi fogadalmat jelent,

A lelkész elvei.

Nem kisfontosságú egy lelkésznél az elvi meggyőződés. *Tragikus*, ha egy lelkész benső meggyőződése az egyház hitelvezetével vagy szokásaival ellenkezik; Ha azonban a vallásos élmény minőségében van közöttük kiegyenlíthetetlen különbség, akkor mind két részről a kilépés, illetve a kirekesztés szüksége forog fenn. Mikor azonban nem mély benső lelki tapasztalat és meggyőződés, hanem esetleg kisebb jelentőségű tanbeli, történetkritikai vagy éppen egyhájogi különbségek vannak, azért kirekeszteni senkit nem lehet. „Tilalmas és lealázó egyházra, ige-hirdetőre egyaránt, ha theologiai különbségekért másokat üldözni merész kednek,^{“15} Mi nem tesszük. De a lényeges dolog még sem ez, mert *ma ugyan kit üldöznek* a mi egyházunkban meggyőződéséért? Éppen az a baj; hogy olyan kevés embernek van következetes meggyőződése, győzedelmes hite, hívő szeretete. Bizony úgy áll a dolog ma is, hogy a „bizonytalan trombitazengés“ miatt olyan elesett sok helyen az egyház állapota.

A próféta nem így tesz, mert vagy otthagyja a közösséget, vagy érvényesíti akaratát, de megalkuvást nem ismer. *Gyávassággal* enni napi kenyерet nem lehet, Ha nem érhet az egyházszal „egyet“, hagyja ott! Ne felejtsük el, hogy Jézust is, mint „eretneket“ végezték ki a zsidók. „A próféták tragikuma soha sem az volt, hogy nem értették meg az emberek, — hanem az, hogy nem akarták megérteni.^{“16} S összeütköztek. Küzdjön ameddig Isten bírni engedi: aztán menjen el lerázva a port lábairól is, ahol nem veszik be az Igét.

A papnak, illetve a lelkésznek legfontosabb feladata, hogy ne alkudjék meg. Ez lehetséges földi, emberi dolgokban, de annál, ki nem a maga véleményét, hanem Isten üzenetét hozza, nem lehet. Sok minden el kell türnie, viselnie, néha még a törvény védelmét sem követelheti, mert hiszen a kegyesek nem perelnek, így néha mintha törvényen kívül volna. De tiltakozó szavat *mindig* emelje fel a gonosz ellen. Tetteiben bátor legyen.

A lelkész családja.

Ami pedig a bűnök általános mértékét illeti, ez csak annak a komoly, becsületes, puritán közszellemnek a lassú kialakulásával jön létre és pedig főleg a keresztyén *családok példaadása* nyomán.

Tehát nyilvánvaló, hogy a lelkész *önfegyelmezése* keveset ér családja fegyelmezése nélkül. Bátran mondhatjuk, hogy a gyülekezetnek és a híveknek többször van kifogása a lelkész családja, mint ő maga ellen. S magában a lelkészben sokszor nem is találnak semmi kifogást, csak egyedül azt, hogy miért nem tudja a családját jó rendben tartani. Ez érthető is. „Mert ha valaki az ő tulajdon házanépére gondot nem visel, *mimódon viselne gondot* az Isten egyházára”¹⁷? (I. Tim. 3: 5.) Ha a lelkész fia akkor nyit be a lakásba vasárnap reggel kábult fejjel egy átdorbézolt éjszaka után, mikor már apja az igeHIRDETÉSRE KÉSZÜL, hogy várunk nagy tömegeket a templomba? Mikor pásztorok leányai magaviseletük miatt méltán rossz hírbe kerülnek, hogyan figyeljen szavára a gyülekezet és mit gondoljon az anyjukról? Fájdalom, hogy nemely körökben *nincs* ezeknek olyan szigorú ítélete, mint a gyülekezet elemi tisztességet érző buzgó tagjai között. Úgy, hogy a nem jó családi életet élő lelkészeket e körülmény hivatali előhaladásukban nem nagyon gátolja. Bár igaztalan mondás, hogy papfi: gazfi, de bizonyos, hogy elég sok Éli fia van. Jóllehet a kegyelem Istenénél van gyermekünk megterése és még valakinek a megtért és lelkészzi mivoltából *nem következik* okvetlenül a gyermek megtérése, de mégis az átlagnál nagyobb reménységnek kell lenni eziránt a papi családoknál, az úgynevezett ároni családoknál. Legalább olyan esélylyel boldog eszköz lehet a lelkész is, mint más az ő tulajdon fia, leánya újjászületésében. Számos gyönyörű példa van erre is, amikor a papfiak átveszik az apjuk misszióját. A magyar református egyházban is van jónehány „hívő dinaszcia”. Van-e ennél felségesebb dolog! Ha pedig bűnben marad a lelkész gyermek, érette is böjtöljön és *tartson penitenciát a gyülekezet előtt* a bánnatos lelkészti pár. Valahányszor a pap fia atyja lelkészkedésének gyalázatára válik, annak oka a legtöbb esetben az, hogy apja inkább foglalkozásból lelkész, vagy hogy lelkészkedése szellemiség és erő nélkül volt.¹⁷

A lelkész életének makulátlan tisztának kell lennie a családi életben is. Néha a „világiak“ emlegetik számunkra a cölibátust. Ha Máté 19:12-t vesszük is alapul, akkor is a castratiót kellene a helyett jónak tartanunk a „*mennyek országáért*“ Azonban itt Krisztus kivételeket sorol fel¹⁸ s azt helyesen kell érteni. A *cölibátus csak kivétel* lehet s általános szabállyá tenni betegség. A házasság ma is egyensúlyban tartja a lelkipásztor életét Belső erejére támaszkodjék a békessége, amelyről mondották a régiek: először teneked legyen békességed s így tudsz adni másoknak is. Meg amit Kempis Tamás mondott: a békességkereső ember többre jut, mint a tudós. És amit Kálvin mond, hogy a klérusnak a közös fegyelem mellett, saját fegyelme van,¹⁹ mint külön testületnek. Nem jelent kevesebbet, minthogy *első-sorban* a lelkészek a fegyelem tárgyai.

Szelid és bátor egyszerre.

A nagy egyházi vezetők mindig teljes tudatában voltak annak, hogy az egyházban rendet csak úgy lehet tartani, ha a pásztorokat, tanítókat, presbitereket fegyelmezik meg először. Illetve ők maguk kezdkik maguk körül a rendcsinálást önfegyelmükkel. Mert egy gyülekezet vezetőit csak saját önfegyelmezések útján lehet fegyelmezni. A pásztori levelekben azért vannak egészen speciális, *különös intelmek* a püspökök, diakónusok, presbiterek számára. A középkori egyházban a híres clugny reform a szerzetesség oppozíciója, csendes ellenállása s vele a világi pápság viselkedésének elítélése volt. A reformáció után a tridenti zsinat legelsősorban a pápság erkölcsi viselkedését vette szigorú vizsgálat és fegyelmező rendezés alá. Ez is az egyház harca, belső harca saját szerveiben.

A fegyelemek nagyon sokszor akadálya az a híres „papsák“. Biztosítani kell ugyan a lelkész megélhetését, de legyen benne a *kockázat merészisége is az Úrért*. Amint mondtuk, a református lelkész az önkéntes szegénységre vállalkozik. De míg a középkori szerzetes egymagában csedesen megeszegette a kálmánságra ujjába dugott kenyeret, addig a ref. lelkészcsalád nagy életküzdelmet folytat. Vannak ugyan kivételes jólétközben élő kollegák is, de a legtöbb lelkész igen szűkös körülmények között neveli rendszerint sok gyermekét a magyar hazának. De hát legyen bátorsága a szegénység viselésére. *Szabadság jár azzal!* Ne könyörögjön, se ne kolduljon soha alamizsnáért! Az igazi hívek feltétlenül, bizonyosan meglátják a szükségét és kenyérük felét is megosztják vele. Ha nincsenek ilyen hívek, *megérdemli sorsát*, mert nem jól dolgozott; vagy — az a hely Sodorna és Gomora, ahol egy „igaz“ sem található; ahonnan tűzönvízen meneküljön. Azonban, hála legyen a kegyelem Istenének,

ez alig fordul elő, s tapasztalom, sőt hallomásom szerint nem tudok ilyen község, vagy gyülekezetről. Ezért mondja valahol Eavasz László: *nincs rossz gyülekezet*, csak rossz pap. Mint ahogy a gazdászoknak mondják a tanáraik — nyilván buzdításul, — nincs rossz föld, csak rossz gazda.

Nemcsak a hívekkel való irodai és magánérintkezésben és általános lelkigondozásban legyen szelíd és versengéstől ment, hanem legyen szeretetteljes a katedrán is. Nagyon respektáljuk a *bátor szókimondását*, a bűnök feltárását, ostorozását!, mikor arra szükség van. De ez az alkalom nincs mindig. Üres ordíhozások, következmények nélkül maradó hősködő nekiugrások eredménytelenek és méltatlanok a lelkészhez. Több gyöngédséggel, melegséggel beszélni. „Némely ember brutális a katedrán. Biztatni, vigasztalni kell. Sokan bátortalanok, bár nyugodt arccot mutatnak.“²⁰ Erős férfiak is félnek és csüggédnek. Másfelől van Luthernek egy híres mondása: „Mikor *haragos* vagyok, akkor tudok jól imádkozni és prédkálni.“ Van szent harag is. Igaz, hogy a harag a lélek izmainak egyike. Teljesen igaz, hogy van néha ok a szent haragra, de egy kegyes ember jól mondta: „Én ritkán találtam el az alkalmakat“. A kivétel erősíti a szabályt, hogy o, szeretet föregulája szerint végzett keresztyén munkában mégis csak ne igen gerjedezzünk haragra. (I. Kor. 13: 5.)

Az önfegyelemhez hozzáartozik a lelkipásztor szellemi rugékonyisége és alkalmazkodó képessége, különösen iskolázottabb emberek között, vagy más felekezetűekkel szemben. Egész lényéről sugározni kell a lelki önérzetnek, a hitból eredő bátor-ság öntudatának, aki a legsúlyosabb helyzetekben is ismeri az irányt és képes vezetni.

A lelkész lelki területen maradjon.

Jól vigyázzon arra is, hogy bizonyos tételek, előírások, megszokott elvek *merevvé* és *érzéketlenné* ne tegyék másféle emberekkel szemben. Pál apostol, „zsidónak zsidó, görögnek görög volt elv feladás nélkül“. A theologus ha nem tényekre, hanem principiumokra hivatkozik, magatartása hajlamos a makacságra és mozdíthatatlanságra. E sziklán állok, úgymond. Érti e szikla alatt önjogságát. Folyvást hajtogatja a saját, esetleg igen téves meggyőződését. Így kételkedést ébreszt igazi elvei iránt is. Így könnyen beválhatik rajta a régi közmanódás: „Csak a szamár nem kapacitálható.“ Ha nem vigyáz, könnyen nevetségesse is válik. Koncedálja, ismerje el, amit kell. Különösen legyen engedékeny olyan dolgokban, amihez nem ért. Amit egy laikus egy lelkészről megvár, nem az, hogy egyenlő legyen vele *világi dolgokban*, hanem hogy *fölényben legyen* a lelki dolgokban és vezetője. Van egy szép kínai közmanódás a

lelkészről: „Mennyei galamb ember. Ez az én ideám“.²¹ A szelíd nyugalom biztató. Szeretetben, engedékenységen és alázatosságban legyen a lelkész elsősorban példa. Így megkapja a Lélektől a kijelentéseket állandóan, aminek alapján az a gyülekezet egyenesen tőle kéri a vezetést és irányítást.

Van-e időnk és erőnk csak az egész theologiában is szakszerűségre szert tenni? Nincs, Azonkívül a százféle világi szakma. Miért volna nehéz azt alázatosan beismerni, hogy ehhez sem, ahhoz sem értünk. Vagy talán gögös, fölényes érzésünkkel van baj. Azt arrogáljuk, hogy a pap előtt mindenki hajoljon meg és precedeálunk mindenki előtt s elől megyünk? Még ha klérus volnánk, akkor sem igényelhetnénk ilyen magas pódiumot és hódolatot. Legyünk már igazán alázatos szolgái Krisztusnak, mikor annyit emlegetjük! „Respektál a hívő téged, nem mert pap, hanem mert jó pap vagy. Kész tanítatni magát Isten és felebaráti kötelességre és elviseli a feddést is ha rosszat tett, de nem azért, mert egy szent rendnek vagy a tagja, hanem mivel azt hiszi, szent életet élsz.“²² Csak ez ad igazán tekintélyt. A szent élet pedig a szigorúságot, önmegtartóztatást, lemondást, megalázkodottságot, békétűrést önmagánál gyakorolja főképen. „Különösen kétféle viselkedés az, ami teljesen hibás. Egyik az, ha a lelkész *azzal akar vonzani*, hogy egyenlönek mutatja magát olyan dolgokban, amelyek hivatásával nincsenek összekötve. Azzal az emberek nem fognak több figyelemmel és bizalommal lenni vasárnap. A másik hiba, hogy figyelmet és tiszteletet követel a *hivatala számára*, amit vonakodnak tenni a *maga szárvtára*. De az emberek — nagyon helyesen, — nem választják külön a személyt a hivataltól.“²³ Különösen protestáns területen, így bizony három eset közül csak egy esetben kapunk tisztességet. Még pedig, ha a lelkész a hivatást is tisztelik, mellé a hivatalt viselő személy valósággal is tiszteletremélő. Néha bizony vagy egyik vagy másik hiányzik és így elmarad a respektus, a megbecsülés, legalább is egyelőre. Mert ha a lelkész a hivatást nem becsülik (esetleg mások lej aratták), akkor ez a lelkész személyére is visszahat, még ha teljesen korrekt ember is. Ha meg a lelkész a maga személyében kifogásolható, akkor nincs tisztelet a hivatal számára sem, ámbátor „tiszteletesnek“ hívják. Pedig becsület nélkül dolgozni nem lehet. Mert bár *gyűlölni* is a lelkipásztort, *de meg nem vethetik*. (Tit. 2:15.)

Legbiztosabban áll, ha csak lelki területen marad. A lelkész azért lelkész, hogy ismerje a lelkeket és azzal foglalkozzék. Emberismeretének kell lennie, e nélkül komoly eredményeket *nem fog elérni* föleg munkatársak hiányában — vagy ami még rosszabb — nem jó *munkatársai* miatt. Nem egy nagy kikiáltott vezető emberünk után is azért maradt olyan kevés eredmény, mert nem tudta embereit, környezetét jól *megválasztani*.

De rendes lelkészi munkában is *röntgen szemünknek* kell lenni, amivel átvilágítjuk, ugyanakkor meg is látjuk a lelket jó és rossz tulajdonságaival együtt, — Ha első találkozásra nem tudunk emberünkön átlátni, akkor „*felvételt*“ készítünk, minden szavát, mozdulatát, viselkedését, körülményeit megjegyezzük és csendes magányunkban, esetleg újabb találkozás segítségével megesz a röntgenkép. Csak ezután kezdődhetik a gyógyítás és lelki gondozás. Ez orvosi hasonlat azért is jogos, mert az eredendő és szerzett bünben *minden* lélek beteg.

Kifogások.

Nem hunyjuk be szemünket azon tény elől, hogy sokan szeretnék lerázni az egyház igáját, sőt Krisztus igáját is magukról, mert ezt a papok igájának tartják. Bizonyosan hibásak vagyunk benne, hogy e kettőt összetévesztik. Még a kitűnő Strong is igen éles hangon mondja: „Mindenesetre a papság azon igénye, hogy az emberek morális életét irányítsa, egy elmúlt szokás, mely meghalt a feltámadás reménye nélkül, sőt a közvetett fegyelmezés is elmúlt. Hogy az egyháznak joga volna ki-zárnai a közösségből olyanokat, akik a cselekvés bizonyos folyamatát követték vagy különleges véleményüket fenntartják s még inkább elvárni, hogy az ilyen emberek önként álljanak félre: ez észszerűtlen és többé *nem fogják tűrni*. Ha ez itt és ott fennáll egynéhány rajongó között, az többé sohasem lesz egy kiterjedt egyháznak a szabálya.“²⁴ Ellenkezőleg gondoljuk. Meglehetősen heves, sőt lázító hang és íz van e szavakban. Szerintünk ez *súlyos félreérésen* alapszik a lelkész hatáskörét illetőleg. Strong nagyon jól tudhatná, hogy az egyháznak, mint minden társaságnak, joga van rendet tartani és igenis az egyház, illetve presbitérium „*félreállítja*“ az úrvacsorától az arra méltatlantokat és *kizáráhatja* őket hivatalviselésekkel is, ha a „cselekvés bizonyos folyamatá“ követik, azaz a keresztyén erkölcsiség szempontjából kifogásolható életfolyamatot követnek. De a lelkész sohase teheti ezt saját elhatározásából és egyedül ne is tegye senkivel szemben, még csak értelmi szerzője se legyen büntetéseknek, hanem a presbitérium gyakorolhatja azt egyedül, mert íme jogtalan „*papuralomról*“ beszélnek mindjárt. Ha pedig még nem érett meg a presbitérium közvéleménye az el- és kitiltásokra, folytatni kell tovább alázatosan az igeHIRDETÉST és pasztorációt.

Vannak akik meg azt kifogásolják a lelkészekben, hogy a *szociális visszásságok ellen* nem lép fel kellő erélytel. „Különösen a fiatalok türelmetlenek, ha a lelkész nem vesz tudomást a gazdasági bűnről.“²⁵ Szinte lázadoznak e miatt. Nem értik meg tapasztalat híjján, hogy bankárt és proletárt, feudálist és földéhes parasztot először meg kell tériteni. S ez a legjobb szociális szolgálat az állam részére. Akkor az emberek rá fognak jönni

az igazságra és meg fogják érteni egymást. Mert a közös *Szentlélek sohasem állít szembe* egyes embereket, sem társadalmi osztályokat.

Még más kifogás és gyanúsítás is van. Azt mondják, — és pedig elég sokan — hogy sok lelkész hatást kereső, érzelmi felindulásra pályázó, szónoki sikereket, dicsőséget szomjazó ember. Pedig, ha másokat meg akarunk gyözni, még a látszatát is igyekezzünk kerülni, mintha érzéseikre utaznánk.²⁶

De mégis csak meg kell változna annak a gonosz szívnek, s átalakulnia az érzelmeknek, és hatnunk kell az emberekre.

Minden szó mögött, amit papírosra leírunk, szájjal elmondunk, legyen meg a *tettek* és *tények* súlyos arany alapja. Inkább magukkal elégedetlenül, mint velünk elégedetten menjenek ki az emberek a templomból, hogy „elmenvén cselekedjenek azonképen“.

Az ékesszólás ugyan sohasem megy ki a divatból, de a szónoklás idejét múulta.²⁷ Már mint öncél. Rendesen kevesebbet hisznek az emberek, mint amennyit mondunk, pedig többet kellene. Jó szónok csak jó ember lehet a régi bölcs szó szerint. Ha Istenről hoz üzenetet, féljék és becsüljék ezt a szót.

Ha aztán olyan vádak, kritikák, bírálatok, megszólások, rágalmazások érnek, amiket Krisztusért kapunk és az ő evangéliumáért, annak csak felette *örüljünk*. Azon pedig méltán megijedhetünk, ha olyan népszerűek vagyunk, hogy mindenki jót mond felölünk. Ilyenkor nagyon ajánlatos önenellenőrző vizsgálatot tartani, vájon mennyi hízelgés, megalkuvás és az igazságnak hányfélre elárulása juttatott a nagy konchoz: az általános és teljes népszerűséghez. E helyett legyünk inkább és sokak által lenézettjei, megvetettjei, bolondjai Krisztusnak. (I. Kor. 4:10.)

„Az embereket visszataszítja, mondják — a lelkésznek más-világból való volta és a társadalmi igazságosság terén kívánják őket látni. Azonban bár soha nem voltak olyan „másvilági“ papok, mint az evangéliumi mozgalmak papjai, senkinek sem volt mégis *olyan nagy befolyása* a világra, mint ezeknek. A láthatatlan szellemi erőkre támaszkodó, s magukat a lelkek téritéssére, megmentésére vető missziói emberek alapították a keresztyénség legnagyobb látható intézményeit is. Valaki mondotta: én az egyházt mindenekelőtt téritő és lélekmentő társulatnak tartom. „Egy meg nem tért ember minden szociális reformra haszontalan, de egy mély vallásossága ember nemhogy más segítségére szorulna, de ő maga is munkás lesz.“²⁸ Mai időkre való tanács. De ezt nehéz felérni ésszel és világi bölcseség erre *képtelen*. Bolondsággá is teszi Isten lépten-nyomon az ő böleseségiüket. A mi „bolondságunk“ lesz helyette a világ világossága, békessége és gazdagságává.

A lelkészi állás, a lelkész-képzés.

Többször és különösen hangsúlyoztuk, hogy a lelkipásztor igeHIRDETŐ presbiter és vezető munkás, tehát nem egy *különleges rend* tagja és a szentség *nem hivatala*, hanem személyes újjászületett élete után lesz tulajdona éppen olyan értelemben, mint a többi hívőnek. De nem ellenkezik az elmondottakkal az sem, hogy a lelkész mégis különösen nagy részt kap az anyaszentegyház munkájából úgy, hogy a *teljes munkaidejét* lefoglalja, éppen azért szabályszerűen *fizetett munkása* az egyháznak, hogy hivatala hasznával magát és családját táplálja. (245. dics.) Az anyagi ellátást azért biztosítja az egyház a lelkésznek, hogy annál erősebben harcolhasson, „mert senki sem katonáskodik a maga zsoldján“. Tehát a lelkésznek, ha gondtalan életet biztosítanak is, nem szabad azt csendes békességben élvezni, hanem újra és újra harcolni kell a bűnnel, a Sátánnal. Hol támadva, hol védekezve. Ki vállalkozik erre? Csak az vegye fel a fizetését. Az elmondottakból önként következik, hogy olyan embereket kell alkalmazni a munkára és harcra, akik azt teljes odaadással és jól tudják elvégezni. Rögtön itt vagyunk a lelkész-képzésnél és képesítésnél, melyhez testi-lelki alkalmatosság kell. A lelti arravalósághoz tartozik, hogy Istennel *állandó* lelti összeköttetésben legyen, hitélete, vallásos tapasztalatai bőven, gazdagon legyenek. Legyen készsége átadni, kifejezni, belső átéléseit és a kapott kijelentéseket. Készültsége, élettapasztalata legyen az egyház lelti, anyagi rendjét fenntartani, vezetni. Erre pedig *rendszeresen* *képezni kell* az embereket lelkéssé. „A papi hivatal előállására azért volt szükség, idézzük újra, mert lélektani törvény szerint lenniök kellett egyeseknek, akik az egyházi tevékenységek átélésére *különösen alkalmasak* és *képesek*.“²⁹ Ez fontos alapföltétel. Nagyon ajánlatos a theologiai évek hosszú sorának nehéz tanulmányai előtt az alapföltételeket megvizsgálni. Mert vannak olyanok, akik már eleve alkalmatlanok, vagy akik még nem alkalmasak a lelkészi hivatásra. Szerintünk az egyházi élet lehanyatlásának egyik fő oka a theologiára való válogatás nélküli szabad odabocsátás volt. Olyan elemeket is szabadított rá az egyházi életre, sőt vezető pozíciókba, akik sokféle módon bebizonyították magasztos hivatásukhoz mért alacsonyságukat. A theologusokat szolgáltató társadalmi rétegekre nézve az a véleményünk, hogy az alsóosztályokból *jobbak*, a középosztályból *jobban* jöjenek a theologiára, mint eddig. Nem közömbös az egyháznak, kik jönnek a theologiára. Ma, amikor mások olyan fejlett fajbiológiával dolgoznak, s tudjuk, hogy az öröklés törvényei a pedagógiában milyen nélkülözhetetlenek: nem kicsinylendő feladat lenne a nagyobb kivizsgálás e téren. Szerintünk az *alapvető* föltétel a Megváltóban való személyes hit, a megtérés és újjászületés, missziói készség, csak azután

egyéb általános tanulmányi föltételek. Nagyon jól tudjuk, hogy nem könnyű vizsgálat tárgyává tenni. De azt is állítjuk, hogy *nem lehetetlen*. A theologiai professzoroknak messzenyűlő összeköttetéseik vannak. Az első évfolyamra nem vehetők föl túlsokan, s vagy személyesen, vagy lelkipásztor barátaik' és mások révén *alapos információkat szerezhetnek* be és csak úgy vegyék fel a sokoldalú röntgen-szemű vizsgálat után a jelentkezőket. A többöt, tekintet nélkül a protekcióra, ajánlásra, utasítsák viszszá. Ez is az egyházfegyelemhez, a szent stratégiához tartozik. Majd a fronton derüljön ki, hogy a vezető tiszt tudatlan és megbízhatatlan egyszerre?

Majd azután, az. első éven, még szigorúbb próba jön, aminek részleteit gondos professzoraink bölcsesége meg fogja állapítani. Amint az állami, társadalmi vezetőknek legfontosabb képessége az, hogy embereiket jól megválogassák, úgy a theologiai professzoroknak, mint egyházi vezérférfiaknak a *legelsőrendű* és *leghasznosabb tevékenysége* a jövendő lelkész generáció *kiválogatása*, szelekciója, vagyis a személyi kérdés jól elintézése. Csak azután jön a tudomány leírása és előadása. És végül jöhetnek a különféle társadalmi szociális tevékenységek. Azt hiszem, ebben mindenjában egyetértünk. Teljes mértékben helyeseljük Vass Vince indítványát, melyet a theologusok felvételi vizsgájáról mondott. Azt hisszük, hogy az orvosi bizonyítvány, erkölcsi, különféle belmissziói és karitatív munkákban való működési bizonyítvány, valamint pár fontosabb tantárgyból: egyháztörténelem,, görög irodalomból való vizsgáztatás nemes luxusát sohasem engedheti el magának ez a fakultás, kiszámíthatatlan hasznára a szent eklézsiának. Ez is határozottan az egyházfegyelemhez tartozik. Mert *nagy veszedelem* származik abból, ha a theologiáról diplomájukat a kezükben tartó, de a Szentléleknek nem közvetlen vezetése alatt álló emberek áramlanak bele az egyházközösségekbe, hogy azt esetleg jóhiszemű, de világias gondolkozású munkájukkal fokonként lezüllesszék s egyik csatát a másik után veszítésük el az egyház különféle harcvonalain. Nem is szólva azokról, akik a „Kék macskában“, „Bikában“, „Kis Pipában“ stb. ritkábban kaptak absentiát a távolmaradásukért, mint az előadóteremben.

Már a theológián, esetleg még előbb elkezdődhet az Úr szolgálata, amit soha *nem szabad megunni*. Az igével elni és azt tudományosan bűvárolni. És ezt gyermekiesen csodálkozó szemekkel, boldog érdeklődéssel kell úgy a fiatal, mint az öreg szolgának végezni. Az emberekkel foglalkozásba, a. lélekmentésbe bele nem fáradni. Az igét alkalmas és alkalmatlan időben jó kedvvel, örömmel, hirdetni. „Mi drága fűszereknek és keleti teáknak ízlelői vagyunk: ha mi elveszítjük a személyes értékelés hatalmát, akkor hasznavezetlenek vagyunk.“³⁰ Elfásult pap mit ér? Ha valaki idáig jut, akkor vagy különös peniten-

tiát tartson, vagy húzódjon félre magától, vagy el kell távolítni törvényesen, mert több kárt tesz, mint használ, ha látszólag él és tesz-vesz is.

Megkezdődik a prédikálás.

Minden jó lelkész érzi, hogy az Ige először őt magát feddi meg. Mikor készül a prédikációra, már akkor érzi a fegyelmező elemet. Önmagának prédikál a jó lelkipásztor először és családjának. Ha nem érzi a „sót“ a szent elelben, mivel sózatik meg! Éppen a konzerváló elem maradt ki. Nem kell abba a hízelkedés, mesterkélt poézis, költészet, a színes frázisok Ínyencségeit, nyalánkságait vegyíteni, hanem elegyítetlenül kell adni, mert csak úgy táplál az.

Egészséges lelki táplálékot kell adnunk, tehát egészséges beszédeket kell szólani igeHIRDETÉSÜKBEN. Ha lelkünket bűnbánattal tisztán tartjuk, környezetünket — ezalatt értve családi és hivatali környezetünket is, megóvjuk a lelki fertőzéstől s eltávolítunk minden gonosz erjesztő kovászt, akkor mehetünk tovább palásttal a vállunkon, hogy tiszta lékgört teremtsünk a templomban is. „Gyakorljuk az erkölcsi higiéniát úgy, hogy életünket morálisan egészséges helyekre irányítjuk. Éppen úgy van szellemi, mint testi higiénia.“³¹

Az igeHIRDETÉSNEK *fegyelmező sava* a bűnök feltárása és megfeddése. Azonban nem lehet ezt olyan könnyelműen, hozzáértés és felelősségtudat nélkül csinálni, mint azt sokszor látjuk, illetve halljuk. Hiába mennydörgünk erős basszushangon, vilámló tekintetekkel és erősen rázott ököllel a világ romlottsága és az emberek sok bűne miatt, senki azt magára nem veszi és a világ meg nem változik. Ha pedig egyes személyeket kiszemelve „kiprédkálunk“ esetleg valakit, s megdorgálunk közismerten gyanús okok alapján, — de ha az illetőnek bizalmasan egy kérdőre vonó szót sem szólunk, bizony már rosszul cselekszünk. Vagy például valami vezető embert hűtlen pénzkezeléssel vádolunk csak úgy példálózgatva, de magunk talán kényelem szerebetből vagy felületes bizalom folytán soha meg nem számoltattuk — ez sem lehet! És így tovább.

Legyen erkölcsi bátorságunk, mikor annak ideje és rendje elérkezett, úgy a négyes közötti dorgálásra, mint — ha ez nem használ — a nyilvános fellépésre is. Augusztinus jól mondja: hogy nemesak a gyom marad *ismeretlen*, hanem a makacs bűnös is.³² Bújik, titkolódzik. De miért? Azért, mert sokszor azoknak is vaj van a fején, akiknek a bátor, nyílt felelősségre vonás lenne a kötelessége éppen hivatala és esküje szerint. A titokban vétkezőket titokban fedd meg, legalább egyelőre. A nyilvánosan vétkezőket bátran, nyíltan. Még a hatalmasokat is.³³ Így tartották ezt az Őségházban. Egyes lelkészek milyen elesett

állapotát mutatja az, ha nyilvános parázna, de *előkelő embereknek soha* erről egy szót sem mernek szólani se titokban, se nyíltan. De még egyházi tisztségekkel is felruházzuk és gyaláztatik vele a Krisztus neve. Nem tudjuk, vájjon Knox János Stuart Máriát halálra adta volna-e mint bálványimádót, de az bizonyos, hogy a kathedrából sokszor megdorgálta és elítélte, mint paráznaságban és gyilkosságban részest.³⁴ S a királynőnek túri kellett. Bizony, így lehet kockára tenni életünket és kényelmes jómódunkat!

Nagyon sok esetben várni kell rá, míg a konkolyt ki lehet gyomlálni, néha sohasem sikerül. Aki bűnöket, fogyatkozásdat, hibákat lát embertársaiban, nem mehet nekik lépten-nyomon, szóban, írásban, katedrán, hanem imádkozik türelmesen. Kéri az Isten, hogy látassa be, bánássá meg bűneiket, s hagyassa el. Ha valaki, úgy Kálvin szigorú volt, s mégis azt írja: „Az ember irgalommal dorgálja, amit dorgálhat; amit pedig nem dorgálhat, *türelemmel viselje* és szerető szívvel sóhajtson és gyászoljan felette.³⁵ Nemes önmérséklet. „Különben is kárhoztatja a donatisták és anabaptisták zordon szigorúságát.“³⁶

Voltaképen az igeHIRDETÉS által közvetített egyházfegyelem.) nagyobb és jobb része *titkosan hat* és végzi el feladatát. Az emberek hallják az Igét, aminek hallására meglátják, észreveszik bűneiket, fogyatkozásait, mulasztásait. Fájlalják, megbánják, csendes fogadalmat tesznek, de mindezt kiki magában, titkosan teszi. Fogalma sincs a templomban az egymás mellett ülöknak arról, hogy a másiknak a lelkében mi megy végbe. A lelkész sem tudja, csak beszél tovább, ahogyan Isten Lelke tudni engedte neki. Mint a nap ontja sugarával a hétféle színt a vöröstől az ibolyáig, annak világító, melegítő és kémiai hatásával együtt, de nem tudja mely növény, állat, ember, víz, vagy hegy mit és hogy fog és használ belőle, úgy az igeHIRDETŐ is szólja Isten beszédét, amelyben világosság és erő, só és kovász, simogató meleg és dermesztő rettentés *mind benne van*. Es ez hat, fog, munkál, rombol, épít, hogyan,, azt ő sem tudja, aki az Igét mondja. Az bizonyos, hogy az épülés, amit Ravasz László annyiszor hangsúlyoz a Homélitikájában, nem indul meg addig az emberi lelkeken, míg a kellő tisztagatás, vagyis szenny és törmelék eltávolítása a bűnbánaton át végbe nem ment. Ügy, hogy az *egész bűnbánat minden eszközével, eljárázával és folyamatával fegyelmezési körhöz tartozik*.

Azt se felejtsük el, hogy ugyanazon eleme az Igének az *egyk* leieknél fegyelmező, a *másiknál* mondjuk felvilágosítólag hat. Az elektromos áram is a szem előtt fényérzetet, a fülben zúgást, a nyelvbolyhokban valami savanykás ízt vált ki. Az egyiknek a lelkész ugyanazon mondása tárgyilagos exegézist, írásmagyarázatot jelent, a másikat meg valami bűne felett elemi erővel megrettenti. A harmadik boldogan igazolva látja valami

jó-cselekedetét, de mindenki csak maga tudja titokban. Azért nem lehet erőszakos séma, szabály és mesterkélt rendszer a fegyelmezésben sem, mert az Ige fegyelmező eleme másképen vagyül ebben, és másképen abban a lélekben és természetesen más lesz az eredmény és hatás is. Már Kant kiderítette, hogy nincsnek velünk született eszméink és képzeteink, hanem a tárgyi, tapasztalati forrás elemei egyesülnek a már meglévő elemeikkel. A különféle embereknél bár hasonló, de többé-kevésbé eltérő eredmény lesz, Mindezt csak a szíveket és veséket vizsgáló Isten tudja, akire bízzuk rá a többit, ha mi a dolgunkat elvégeztük az Ige kétlű fegyverével.

Prédikálunk híven, ahogyan adatik és az Ige elvégzi feladatát. Stanley említi Krisztus India országútján című művében, hogy egy kiváló misszionárius kénytelen volt egy részeg *tolmács* által is hirdetni az Igét az indiánoknak — és eredményesen, Ha aztán különösen és speciálisan fegyelmezni akarunk, akkor olyan Igét választunk, amiben különösen sok ilyennemű alkotó elem van. Kálvin mondja még a fegyelemről: „A fegyelem többi része, mely a kulcsok hatalmában nem fog lalthatik, abban nyilvánul, hogy a pásztorok az idő szükségéhez képest biztassák a népet vagy a böjtökre, vagy ünnepélyes könyörgésekre, vagy az alázatos bűnbánat és hit egyéb gyakorlataira.”³⁷ Ez ma is érvényes. Ebből az látszik, hogy Kálvin nem foglalja bele a kulcsok hatalmába az egész egyházfegyelmet, ahogyan mi a Heidelbergi Kátéval egyetértve belefoglaljuk, A testi-lelkei böjtöt, bűnbánatot és megalázkodást azért prédikáljuk, hogy azáltal rendszeresen közömbösítsük, paralizáljuk a Sátán állandó fertözését és gonosz hatalmától szabaduljunk. Mikor ezt a gyülekezetnek hirdetjük és óvo figyelmeztetéssel ajánljuk, már ezzel védekező eljárást végeztünk, ami szerintünk az egyházfegyelem *ismertetője*. Úgy de a kulcsok hatalma az is, mikor bűnbocsánat hirdetésével a megkötözött ember rabtaratója alul felszabadul és Jézushoz menekül, de másfelől ugyanazon Ige megkötése által a bűnbánat megpróbáltatásaiban marad még a másik. A mi felfogásunk szerint tehát az egyházfegyelem széles fogalmához tartozik a lelkekért folytatott egész harc, akár támadó, akár védekező legyen az, vagy tisztításért, vagy a szükséges megaláztatásért történt az engedetlenséggel és visszaéléssel, a rendetlenséggel és a fertőzéssel, az Ősgonoszsával szemben.

Van e nálunk gyóntatás!

A lekipásztor tehát mint Jézus Krisztus jó vitéze a böjt-e-s bűnbánat nyilvános hirdetését szent harcának külső stratégiájához, hadmozdulatához számítja és el nem mulasztatja. Kísértés, bűn, lelkei fertőzés mikrobáival folytatott harc a lelke-

tisztálkodásban is áll, amely által a fertőző csirák elpusztulnak. *Tisztálkodás* főképen a *bűnbánat* és *bűnbocsánat* útján történik.

A *nyilvános* gyónás legmegszokottabb formája a templomi imádságok bűnvalló része, főképen pedig az úrvacsorai bűnbánó imádság. Ezeket, mint a gyülekezet tisztlásának eszközeit — hasonló az ótestamentumi népnek az áldozat vérével (Való meghintéséhez — nagy figyelemben kell részesíteni és öntudatosan kell alkalmazni. De a *magán* gyónást talán elfelejtette a reformációi Nem. Csak más formát; nevet adott neki lényeges változtatással együtt. Lelkigondozásnak nevezük ezt és az absolutiot, feloldozást Isten szuverén felségjogai közé soroljuk. Földi ember, tehát lelkipásztor számára nem foglalhatjuk le. „Egy komoly lelkésznek a jelen korban kettős feladata, s feladatának kettős oldala van. Balfelé egy misszionáriusnak, jobbfelé egy pásztornak a feladatát kell teljesítenie.”³⁸ Ez teljes lelkészzi munka. Rögtön hozzá tesszük, egyik kezével építeni, másik kezével harcolnia kell, mint Nehémiásnak.

Mikor látjuk a bűntől és következményeitől megrettent embert, azt nem szabad magára hagynunk, hanem *megszólítani*, ha kell, szépen kérlelni és az majd kinyitja a lelkét, ha kellő tapintattal és szeretettel közeledünk hozzá. „Ahhol az Úr különös és hirtelen megtérést nem ad, mely magától a gyónáshoz vezet, ott az egyedül helyes és célhoz vezető út, hogy egy igazi magányónáshoz juttassuk mi őt.”³⁹ Ezt ma alig végezzük. Vagyis ha megtérés nem történt meg, hogy utána az illető magától vallja meg bűneit, úgy is jó, ha a mi bátorításunkra vallja meg bűneit vagyis vétkeit és így esetleg kegyelemhez és megtéréshez jut. Nehéz kötelessége a lelkipásztornak az embereket még négyesemközt is bűneik bevallására bírni. Távol legyen tőlünk, hogy fölösleges belső büszkeséggel kezeljük a híveket, ezt azonnal észreveszik és rögtön bezárják a szívüket és felületes beszélgetéssel eltelik a drága idő. Pedig az időnél alig van értékesebb valami. Nagyon finoman meg kell érezni, mire mennyi időt ad az Úr, akire 5—10.000 lelkes, sőt nagyobb parókiák bízatnak, az a lelkigondozásra kevés időt fog találni.⁴⁰ Sokan kárát vallják. Igen, ma még jobban tudjuk, mint a múlt század végén Fabri, akit többször idéztünk előrelátó bölcseségéért, aki még nem is gondolta akkor, hogy a modern beimissziói mozgalmak mennyire felszaporítják a lelkész tennivalóját. Ma látjuk, hogy a sok munka ellenére is intenzívebben kell végezni a lelkigondozást is. Főképen a magánbeszélgetéseket, közönséges társalgást kell kultiválni az Úrhoz vezetésre. Mindaddig, míg Jézus nem lesz privát társalgás, beszélgetés tárgya az emberek közt, nem is terjed addig az ő neve, ereje. Erre a társalgási modorra a nehéz példát a lelkésznek kell megadni úgy „hivatalos”, mint magánérintkezésben. Természetesen segéderőket kell alkalmazni, akik segítségével a lelkipásztor

már hamarabb lát eredményt, pedig ez sokszor nem látható eredmény. Mikor hogy érik a gyümölcs, nem egyformán.

Semmi úgy próbára nem teszi a lelkipásztort, mint a magányónás, vagy más szóval élve, bűnbánó lelkigondozás. Először is maga a lelkész nem vonhatja ki magát bizonyos bűnvallás alól, mellyel igazolja magát. Nevezetesen azt kell a lelkipásztornak elérni, hogy az egyháztag érezze meg, hogy ővele egy hozzá hasonló bűnös beszél. És mégis e mellett, vagy ennek ellenére — ahogy vesszük — nem fog leszállani a lelkész megbecsülése, sőt nőni fog iránta a bizalom és a szeretet. A bűnvallásánál nem kell kínosan apró részletekbe menni. Különösen az érzékelés bűnét, — ha előkerülne — *nem szabad kíméletlenül* feszgegetni, Ha a szív megnyílott, a nyelv megindult, akkor már egy-két bátorító szó segítségével teljes bűnvallásra jut a szén-, védő lélek minden szorongató, terhelő, fárasztó bűnével. Utána jöjjön a vigasztaló és erősítő imádkozás, a közös imádkozás. Ha nem tudna imádkozni, azt se erőszakoljuk, imádkozzék csak a lelkész. Ő csak könnyel és jajjal imádkozzék.

Szabó Imre esperes azt hisszük, messze megy, mikor azt mondja: „A lelkipásztor nem ilyen vagy olyan jó tanácsokat oszt, hanem feloldoz, vagy meghagy az ítélet alatt.“ Inkább csak kihirdeti, kijelenti neki, hogy az ő egyéni hite, testvéri szeretete szerint a bűnei már megbocsáttattak, vagy még nem.

Sajnos, sokan vannak, akik, nem hajlandók a lelkipásztor előtt még *négyszemközti* bizalmas bűnvallásra sem. Sok intelligens egyháztag van, akikben semmiféle bűntudat nincs? Azt tartják Emersonnal: „Semmiréte törvény sem szentel meg, csak ami az én természetemnek való. Jó és rossz csak nevek, lehet nagyon könnyen ide, oda fordítani. Az egyedül helyes és igaz az, ami az én lényem szerint való és rossz az, ami az ellen van. Add meg az abszolutót önmagadnak és a világ is meg fogja adni az igazolást.“⁴¹ Valóban vakmerő szavak. Ám ha az ilyenek, megadják is maguknak az abszolutót, Isten nem adja, így *nem hirdethetjük* nekik, nem is vigasztalhatjuk és bátoríthatjuk őket. Jézus a fáradt szívűekhez és törödött lelkűekhez jött. Ezekre a gőgös, keményszívűekre pedig áll a próféta szava: Ne térij hozzájuk, hanem ők térjenek hozzád. De azért várjuk türelmesen az ilyen tékozló fiakat is.

Egyáltalában *hamar észreveheti* a lelkész úgy az irodájában, mint látogatásai alkalmával és a társadalmi közéletben, kik azok, akik szeretik az egyházat és szívesen veszik igénybe szolgálatait. A rokon- és ellenszenv titokzatos útjai és erővonalaiból elég hamar külsőleg is kifejezésre jutnak. De különösen hamar olyan lelkipásztorral szemben, aki rendet akar csinálni az egyházból és bizonyoságtevő Lélek tüzével és vízével állandóan tisztogat. „A fegyelmet szeretettel gyakorló lelkipásztor ellenszenvet kelt maga iránt azok részéről, akik nem az ajtón jöttek be,

de *bizalmat támaszt* maga iránt azok részéről, akik pásztori védelemre szorultak.“⁴²

A támadók leszerelése.

A lelkésznek készen kell lenni az *alkalomra* váró ellenfelek részéről a legdühösebb támadásokra is, még ha a legnagyobb bölcseséggel végzi is az egyházfegyelmet. Gyűléseken épen úgy, mint magánbeszélgetésekben, társaságban a *leggyöngébb pontjain* fogják támadni. Ha az *kevés lenne*, költött rágalmakkal, ferde beállításokkal, szavainak, tetteinek hamis célzatosságot tulajdonítva fogják gáncsolni, gátolni munkájában, s kisebbítik személyében. Arculütés, megköpdösés, szidalmaszra eleve készen kell lennie és azt Jézussal paralizálni, köözömbösíteni. Ez ugyan a „*jó bolond*“ jelzőt szerzi meg számára, de a *hivek annál hivebbek* lesznek; s azok, akik intelmeit jó szívvel fogadták, valóságos értéknek veszik a kapott lelki jót, míg a gonosz a legjobb szándékú tanácsért is, a legszelídébb tapintattal mondott intelemért is gyűlölettel és *bosszúállással fizet*, íme, öket akarjuk menteni, öket akarjuk tiszttíteni, ő értük vereksünk a Sátánnal és ők ennek pártjára állanak velünk szemben! Hogy tudja így elhitetni őket? Bizony tudja! „Ne fedd meg a csúfolót, hogy ne gyűlöljön téged, fedd meg a bölcsét — és szeret téged.“ (Péld. 9:8.) Bölcseséget Istantól, bolondítást az ördögtől kapunk.

A lelkész soha ne alkalmazkodjék a nép ízléséhez, mert az rabságra juttatja mind a kettőt. Nagyon hozzájárul ehhez az említett mai, eltörlendő stólarendszerünk is, mely biblikus alapot nélkülvő róm. kat. tradíció. Cseppentett párizmus a stóla nevében és mivoltában egyaránt állnak minden ízével és szagával. Már a keresztelésnél elvi akadálya a stólának maga az a körülmény, hogy a sákrumentumot *nem lehető-pénzért* kiszolgáltatni, mint ahogyan az úrvaesorát sem lehet díjazni. Hát aztán az esketésnél mennyi *alkalmazkodást* kívánnak a lelkészről a rendezésnél, a beszédben, vacsorán, banketten? Mennyit lehetne beszélni a temetésekkel, amelyeken sokszor egész hamis vágányra szorítják a református igeHIRDETÉST és puritán formákat. Mennyi keserűséget, sőt megaláztatást szenved el egy-egy lelkész, valamint lelkismereti erőszaktételek egy-egy gazda, más falusi előkelőség vagy hozzátartozója temetésén. Ha nincsen stóla, *keményebb rendet* tarthat e területeken is. Csak a bátorságon fordul meg.

A lekipásztornak már fellépésében, vagy a megjelenésében fegyelmező erőnek kell lenni. Úgy öltözködésével, mint beszédével, egész modorával jó irányban hasson. Jelenlétében a bűn *visszavonuljon*, még a rossz gondolat is megsemmisüljön.

Mindenki tudja meg, hogy az egyszerű falusi nép nem szereti, ha a lelkész úgy öltözködik, úgy beszél és úgy szórakozik, mint ő. Ő tudatosan és össztönösen azt akarja, hogy a papja emelje föl “öt magához és ne az szálljon le hozzá, sőt állandóan magasabban álljon. Ha pedig nem tiszteli a „tiszteletest“, mint lelki atyját, akkor a nép sok alacsonyabbrendű szokását, szavát, temppóját *szabadabbra ereszti*. Itt van az egyházfegyelem fontosabb része. Egy tekintetével megállítani a fajtalan beszédet, a káromkodó szájat. Szelíd bölcseséggel megfékezni az egyház gúnyolóiit, támadóiit. A mulatságon leszerelni a két- és egyértelmű anekdotákal, torokra fojtani a fajtalan vicceket. Akármilyen úri társaságban igaz hangot megütni és nívót tartani stb. Megbékíteni az ellenségeskedéssel egymásnak menő családtagokat. Ehhez hasonlók teszik az egyházfegyelem lényegét. Nem a jogászkodó bíráskodások a kirívó cégéres, reménytelen esetekben. De bátorság aztán kell hozzá. Ezen fordul meg minden. Az ördögűzéshez bizony bátorság kell. Ha pedig félünk tőlük, majd *megfélemlít minket az Úr*. Mondjuk meg bátran mindenkinél, amit az Úr parancsolt. Meg ne riadjunk sem embertől, sem ördögtől, különben az Úr riaszt el előlük. (Jer. 1:17.)

A hivatalos segítőtársak.

Végső súlyos esetben mégis csak oda kell állítani a bűnöst a presbitérium, mint a bíróság elé. Vigyázzon a lelkipásztor, nehogy a vádló, ügyész szerepét vigye. Egyáltalában a gyülekezetnek és a bűnösnek is tudni kell, hogy az egyház megválasztott képviselőtestülete gyakorolja a fegyelmet, nem pedig a lelkész akar mindenáron fenyíteni, vagy épen bosszút állni. Bár nagyon is részt kell vennie a felvilágosításban, az ügy felderítésében, a bíróság irányításában, de az nem az ő személyes ítélete távolról sem. Általában a nyilvános egyházfegyelem a *presbitérium nélkül nem gyakorolható*. Maga az erköcsi felügyelet kiterjedése megkívánja számos tekintélyes személyiségnek a közvetlen hatását. Továbbá a „besúgások“ helyett sokkal tisztességebb és eredményesebb a közbizalmat bíró presbiterek köteles és nyílt bejelentése, A végrehajtást szintén lehetetlen csupán a lelkészről várni, aki bármily részrehajlatlansággal is képtelen lenne az igazságnak eleget tenni. De a legfőbb az az alapelve, hogy a gyülekezet a fegyelmet *önmagá* gyakorolja. Tehát csak gyakorlati és technikai kivitel követelménye a szerbek beállítása, amelyek annyira közvetlen, egyenes, mély és teljes kapcsolatban vannak a gyülekezettel, mint a fej, vagy a kéz a testtel. Úgy hogy a gyülekezet azok ténykedését magáénak vallja, sőt magáénak tekinti, s teljes erejével támogatja is. Az azután megint egy külön követelmény, hogy a presbiterek

a lelkipásztor közvetlen hatása alatt, lelkileg tovább fejlődjenek. De különben is ez kölcsonösen történik, lévén a presbiter is hívő lélek, „egyetemes pap“. Tavaszy is igen jól mondja, hogy az egyházfegyelmet a lelkész egymagában nem gyakorolhatja, hanem a presbitérium. A gyülekezet pedig ne irányítsa, hanem őrködjék, nehogy egyesek önkényesen járjanak el. Jól megérzi Tavaszy az „atmoszféra“, a „légkör“ olyan alakításának a követelményét is, hogy érezhető legyen Krisztus jelenléte.⁴³

Mi a presbitérium?

Református egyházunk tudvalevőleg zsinatpresbiteri elvek szerint van berendezve. Azaz a modern demokrácia formáit is fölvéén választott testületekkel kormányozza magát. De ugyanakkor *arisztokratikusnak* is nevezhető, mert a *legjobbakat* állítja be úgy a testületekbe, mint az egyéni munkába. Hogy a fogalmakat nehezen rögzítő szavakat tovább magyarázzuk, végeredményben egyházunk *theokratikus* vagy krisztokratikus, ami *Istennek*, illetve Krisztusnak *főhatalmát jelenti*. Voltaképen Krisztus ez a fő, ezért ő fedi azt a fogalmat és eszményt, amit vallunk-

Mikor tehát presbiteriánusnak mondjuk az egyházat, ezzel ugyan e földön látható első szervet emlegetjük, de e fölött mindig az egyház feje, Krisztus áll.

Az egyház szent harcát is természetesen Krisztus vezeti az ő Szent Lelke által, ő az, aki „vasvesszővel bírja ellenségét, de szelidenőrzi örökségét.“ Az Úr az ő egyházával egy lelki szervezetet alkot. Az egyház tehát *kollektív személy*. A kollektív személy mindenkor magasabbrendű szervezet, mint a privát egyes személy. Olyan működésre képes, amilyenre ez képtelen. A presbitérium is kollektív személy. Tulajdonképen a gyülekezet gyülekezete, kiválogatott kis gyülekezet. Tehát nyilvánvalóan feljebb áll az egyes személyű lelkipásztornál, ő tagja, sőt elnökvizetője ugyan, mint képzett igehirdető és tanult kormányzó-prebiter, de felette semmiképen nem állhat, még ha néha úgy látszik is. Lelkész és presbitérium egy *testület*.

Krisztusnak tehát első látható eszköze egyházának vezetésére a presbitérium, a vének tanácsa. „Kevesen vannak olyan presbiterek, akik tudatában lennének annak az emberfeletti feladatnak és ítéletes felelősségnek, ami a presbiteri tiszttel jár. Ez pedig azért van, mert dicsőséges lelki hatalma mellett a földi megjelenésű szervezete csak olyan, mint más testületé.“ Az egyházi hatóság szervezete már a földi szervezetek osztályába esik, s mindenkor álláspontjáról kell megítélni. Soha sem kell rá más mértéket alkalmazni, mint amit a politikai

szervezetekre alkalmazunk. „Krisztus egyházának s így a presbitériumnak is különös hozzájárulását az emberiség morális neveléséhez inkább a keresztyén életnek azon finom és átható befolyásában kell keresnünk, mely csendesen építette fel a keresztyénségen azt a közszellemet, mely előtt az egyházi hivatalos eljárásoknak deferálni kell.“⁴⁴ Mert ez másodrendű. Henson véleménye különösen fedi a mi álláspontunkat főleg az egyház harca tekintetében, melyet elsősorban a közszellem állandó tisztításában, a bűn üldözésében, a közerkölcscség szent szigorúságában látunk.

A presbitérium dolga.

A presbitérium., amelyik öntudatosan kormányozza az Úr gyülekezetét, hármas feladatot végez az egyházi rendtartásban, a harcoló sereg szervezésében:

1. Végzi a közösséges adminisztrációt, E tekintetben nem különbözik semmiféle más földi szervezettől. *Nem is kell többet várni.* Ha a parókia kerítését kell megcsináltatni, a gondnok épen úgy rendeli meg és fizeti ki a deszkát, mint bárki más. Ha adót kell kivetni, úgy csinálja, mint a községi elöljáróság, vagy adóhivatal. Ha tanítót választ, úgy végzi, mint ahogyan egy képviselőválasztást. A presbitériumnak is kétszer kettő négy, tehát négy pengő helyett nem fizethet ötöt. Ha az eklézsia földjét nem jól szántják, épen olyan rosszul terem, mint Pató Pálé.

Mindebből nagyon fontos elvi megállapítást vonhatunk le. És pedig azt, hogy a gyülekezet földi keretei teljesen a világ hasonló szervezetei szerint működnek. Tehát azoknál a tökéleteség magasabb fokát követelni nem lehet. Emberi tévedések, bűnök épen úgy megfeszkelhetnek benne, mint bárhol másutt a világon. Ha tehát nem támasztunk különleges, magasabb igényt a presbitériummal szemben a világban folytatott tevékenységet illetőleg, *megmenekedünk sok tévedéstől*, csalódástól és megütközéstől. Nem fogjuk mondani csalódottan, hogy minden gyarló emberekre bízattak a „szent“ dolgok, nem botránkozunk meg a gyűlések heves vitáinak nagyon is emberi szempontjain, elhibázott intézkedésein, esetleges igazságtalanságain. Nem fogjuk elhagyni az egyházat, mert ebben vagy abban nem kedvünk szerint, talán épen hibásan intézkedtek. Jó és bölcs intézkedéseit sem fogjuk különös glóriával, magasztalással besugározni. Az egyháznak épenúgy meg van a múlandó földi teste, mint az embereknek. De mégis úgy tartson rendet, hogy *Példát ad ion a világnak.*

2. Magasabb teendője a lelki bíráskodás. A lelkeket megítélése. I. Kor. 12. szerint. Az egyházfegyelemnek a gyakorlása a súlyosan elfajult esetekben. Miért épen csak ezekben? Azért, mert az egyházi fegyelmezésnek már a harmadik fokozatáig

jutott és fajult bajokban szükséges alkalmazása marad a „gyülekezetre“, azaz a presbitériumra, esetleg az egész egyházközösségre. Akkor nevezetesen, ha először a testvéri intelem, másodszor a tanúk előtti intelem nem használt. Ehhez a nyilvánvalóan lelki munkához a Szentlélek vezetése kell. Imádság és kellő bűnbánat, lelki böjt nélkül ez a szerzett, ez a krónikus bűn és baj nem gyógyítható. Az egyházi bírói fegyelmezés már csak konziliuumot tart. Orvosokhoz hasonlít, akik az operációról tanácskoznak. Ez az eljárás bizonyos értelemben a *rendkívüli bajok* számlálása, kivételesen súlyos ügyek elintézése, amelyek bizonyos közvetítéssel keresztül jutottak már ide olyan fokozatokról, ahol segíteni már nem tudtak.

Mi épen a „fegyelmit megelőző vizsgálatot“, illetve eljárásokat tartjuk a fontosabbaknak, a legjobban célravezetőnek. Épen ezért

3. a presbitérium *legmagasabb tennivalója* az egész egyházfegyelem irányítása és megfelelő jó példák statuálása, felmutatása.

Gondoskodnia kell arról, hogy először is az igehirdető presbiter, azaz a lekipásztor *megkapja azon információkat, tanácsokat*, amelyek a gyülekezet egész életének ismerete alapján a presbitérium által jutnak hozzá. Mindez azon célból, hogy az igehirdetésben meg legyen a kellő mennyiségű fegyelmezési elem, azaz legyen elég „so“. Azért, hogy kellő helyre, lélek szegleteibe, zugaiba, a szívnek redőibe belesugározhassa a mikrobapusztító mennyei fényességet, világosságot és írt. Továbbá jól megválogatva alkalmazza a munkásokat, megvizsgálva, hogy vájjon alkalmasak-e a bűn elleni küzdelemre. Kellőleg fel vannak-e fegyverkezve tudással, bátorsággal, erélyvel és szívós kitartással, éles pillantással, gyors ütképességgel bárholt lecsapni a bűnre s a rejttett ellenségre. Ezen munkásokat, palástosokat és tanítókat, diakonisszákat és más gyülekezeti munkásokat állandóan tanácsokkal kell ellátni, bátorítani, védelmezni, lelki utánpótlást adni, épen mint a hadszíntéren.

Az egész gyülekezetben a presbitérium teremthet, mint többször említettük, olyan lelki atmoszférát, egészséges légkört, mely kedvezőtlen a bűnök fejlődésére. Kedvező a lelki gyümölcsözésre. Mindhárom esetben különféle fokozatokban és értékben végzi a fegyelmet. Aránylag legkisebb jelentősége van a külső dolgokban való rendtartásnak, adminisztrációnak. Sokkal többet jelent a kirívó cégéres esetek bölcs és erélyes elintézése. Legtöbb és teljesértékű munkát azonban a *bűn preventív megelőzésével*, tiszta, egészséges közszellem teremtésével végezhet.

Mindhárom fegyelmezés megegyezik abban, hogy mind közvetett, egyik sem közvetlen, személyes. Ezt a közvetlen fegyelmezést a presbiterek ugyan mint személyek végzik, de nem

mint tanácsstagok, vagy gyűléstagok. De erről még későbben lesz; szó.

Miért nem így végzi feladatát a mai presbitérium! Vagy talán nem ezekre az alapelvre és törvényekre tesznek esküt f. De igen, a fentiek minden a kálvinizmusban gyökerező, hitvallásainkban magunkévé tett református elvek és sarkigazságok. Nem is szól ellene senki.

Mi hát az oka, hogy legtöbb presbitérium a fegyelmezést vagy seholgy, vagy hihetetlenül gyarlón végezi nagyon kevés, szép kivételtől eltekintve?

A presbitérium nagy segítség lehetne.

Először is mi, lelkipásztorok sem vagyunk mindig tisztaban ezzel a nagy joggal, de egyben segítséggel, amit a presbitérium a *mi tevékenységünk javára* jelent. Sokszor nem szeretjük, ha „beleavatkoznak“ a dolgainkba. Nem fázunk-e néha a gyűlésektől, ahol esetleg nem a mi elgondolásunk és akaratunk megy keresztül? Mikor 26 éves koromban egy felvidéki gyülekezet lelkészéül beiktatták, egy lelkésztársam, jóbarátom kedveskedni akarván a fiatal parókusnak, ilyen tanácsokat adott: Aztán barátom, csak *hierarchia!* Vagyis azt ajánlotta, hogy én [vezessek teljhatalommal és ne engedjek beleszólást semmi döntésembe, de engedjem meg az engedelmeskedést! A lelkipásztor is ember és óember is, annak minden gyöngeségével. Akkor sem szerettem, ma sem szeretem a hierarchiát, s bizony a hűséges, bibliás presbiterek, lelkitestvéreim segítségét sokszor igénybe vettetem, s amennyi egyházfegyelmet a hívek javára gyakorolni tudtam, *nagyrészben* az ő megértő támogatásuknak köszönhettem. Talán épen a gyöngeség vágyik az önkényes hatalommal való kiegészülésre és épen gyengeségünk hajlamos a zsarnoklágra, hogy láttassunk valamiknek lenni.

Mások viszont tényleg igen erősek, bátrak, okosak, de ezt másról már nem akarják elismerni. Továbbá *saját gondolataikba, terveikbe olyan szerelmesek*, hogy maguk akarnak mindenben határozni és tenni. Jót akarnak ők, mondják, ne rontsa el más! Természetesen jó adag hitetlenség is van ebben, mert nem tudja, miszerint a Szentlélek megadja az egyetértő szándékot a gyülekezet vezetőiben, ajándékozza egyenként nekik a jótanácsot és aki világos kijelentést vett valamelyes dologról, annak a többiek engednek az Úrban, s mellé állván erős támogatásukkal diadalra segítik a közös ügyet. A *papi féltékenység és kishitűség* késleltette annyira a presbitériumoknak szervezését, ki-alakulását a reformáció elején. Még Geleji idejében is szerettek volna, diplomatizálni és halogatni, „átmeneteket“ csinálni, időt nyerni, hátha nem lesz belőle semmi. Hátha magunk papok ma-

radunk a porondon. Azt gondolták, elég lesz csak az előkelő hatóságokkal való fogódzás. Édes a hatalom birtoka, ha csak kevessel kell megosztani. Milyen képtelen álláspontnak, rögzött maradiságnak tűnik föl ma a Geleji kánon véleménye: „A presbitériumok másutt oly hasznos és szükséges intézményét a különböző okul vetett akadályok miatt lehetőnek nem látja. Különböző eljárásokban segítségül vehetnek néhány becsületes férfit a polgári osztályból. Épen hagyván minden hatóság jogát.”⁴⁵ Félték az újítástól. Le is törték az *igazi presbiteriánus* Tolnai Dali Jánost a magyar kálvinizmus kiszámíthatatlan kárára és hátramaradására!

Kiket válasszunk presbitereknek és kiket nem?

A másik fontos ok, amiért nem tudnak a presbitériumok eléggyé fegyelmezni az, mert nincsenek sem jogai, sem kötelességeik tudatában. Forgács Gyula, a modern egyházfegyelemnek kiváló előharcosa általános téTEL gyanánt leszögezi, hogy „*ahol nem vállaltak kötelességet, ott nincsen fejelem*”⁴⁶ Kötelesség teszi a rendet. Ugyan micsoda kötelességet szokott a presbiter vállalni? Hogy leteszi az esküt? Hányan vannak tisztában presbiteri esküjükkel? Bizony, ha azt pontonként, mondatonként, szakaszonként imádságos lélekkel megfontolnák és megértenék, sokan méltatlannak ítélezve magukat, félreállanának. De az Úr szavát ki érti meg? Megesküsznek nyugodt lelkíismeettel. Úgy gondolják, hogyha a bátyám, meg a sógorom megesküdött, akkor én miért ne? Ha a pap beválasztott és diktálja az esküt, miért ne mondanám utána a többivel? Sőt sokkal többen is érdemesnek tartanák magukat, ha ugyan volna presbiteri hely.

A keserű vetélkedések, presbiterválasztások után a kimaрадtak szívében bent maradnak a fulánkok és ezek azon török a fejüköt, mivel üthetnek vissza az ellenfélnek, vagy a papnak, vagy az egész eklézsiának.

Legtöbb — sajnos — nem tudják, mi a presbiter súlyos, szép és szent kötelessége. Inkább jognak szokták tekinteni, hogy „másféle” érdemeiknél fogva beleszólást kaptak az egyház dolgába, a lelkész ellenőrzésébe. Ez a „jog” ugyan legtöbbször csak a „telekkönyvben” van meg az „A” lapon, birtok formájában. Mert hiszen aki jó gazda, annak már csak illik a presbiterseg! Azonban elsősorban mi vagyunk a hibásak, mert a presbiterek tisztéről *nagyon keveset tanítunk és beszélünk*. Ne higye azt senki, hogy a nagyobb centrumokban, mint pl. Budapesten, Debrecenben és országos konferenciákon elhangzó theoretikus, elméleti előadások sokat érnek. Magukban édes keveset. A *presbitereket szálanként*, egyenként kell először bibliai hívő emberekké

megtéríteni s csak azután kitanítani és begyakorolni őket, hogy az egyház kormányzásában, fegyelmezésében használhatók legyenek. Ha az ifjaink az érettségizés után még hat évig tanulnak, hogy lelkészek legyenek, a presbiter-munkatársaknak is jóval több képesség, készség és készültség kell a mostaninál. Előadásokat is csak azután ért meg jobban és olvasmányaival csak azután lesz egyre öntudatosabb. De a presbiterek közvetlen személyes nevelése nélkül a prédkációk és előadások is meddők maradnak. A nevelés pedig a gyakorlásban történik. Amint a lelkészeket nevelni kell, nyilván minden más egyházi munkást is.

De térjünk még vissza a presbiteri elektióra és szelekcióra, azaz a kiválasztásra. Hogyan történik ez? Ma, a legfontosabb kvalifikáció, képesítés a vagyon.

Falun — mint mondta — elsősorban a módos gazdákat választják, akik a *legtöbb egyházi adót fizetik*. Kivétel, aki nem reflektál rá valami okból, mert pl. vagy megunt a hivatalt, vagy nem szereti a papot, vagy esetleg elvi ellensége az egyháznak. Másik szokásos *minősítés a hivatal*. Akár falun, akár városban a magas állásban levő református embereket ex offo, hivatala után megválasztják. Nem csak azért, mert ezek rendesen módszerűek is, de világi tekintélyükkel és összekötetései által sokszor jó hasznat hajtanak az egyháznak. Sokan a kálvinizmus nagy védői közül nem tudják, hogy ez cseppentett lutheranizmus. Sarolea edinburgi egyetemi tanár ezt még veszélyesebbnek tartja, mint a róm. kath. hierarchiát, mert az mégis csak nagy súlyt helyez az egyház függetlenségére, míg a világi hatalmasokra támaszkodó evangélius egyház sokszor elvesztette szabad cselekvési körét és megbénult. Bizonyára nem akarjuk követni, akik rajongói vagyunk a szabadságnak és függetlenségnak. Be lehet még a presbitériumba jutni rokonság és barátság révén is. A Szentlélek által sokkal ritkábban. (Csel. 7:51.)

Ezektől a presbiterektől és gondnokuktól ne is várunk egyházfegyelmet és harcos kedvet. Az egyházfegyelem alfája, hogy a presbitereket a Szentlélek által mefragadott, Krisztushoz bűnbánattal megtért, *Öntudatos reformátussá lett felnőtt férfiú* egyháztagokból szabad választani. Még itt sem mind alkalmas. Csak ez az alapfeltétel, az általános követelmény. Még ezen kívül közvetlenül kvalifikál, minősít a presbiteriségre a gyülekezet ügyei iránti *különös érdeklődés, az emberekkel bánni tudás, erély alkalmazkodó és bizonyáságtevő készség*.

Ha az elmondott feltételek megvannak, tehát (ceteris paribus) előnyt adhatunk iskolázott (intelligens) hívő embereknek. Az említett feltételek mellett legyen a bíró a gondnok és a Polgármester a főgondnok, *de csak így!*

Az élet azonban sajnos azt mutatja, hogy a gazdag és hatalmas emberek nagy részének nem kell az Isten. Még ha van is valamilyen halvány és idéten segédfogalmuk a teremtő és

gondviselő Istenről, de a Golgota Krisztusáról nem akarnak tudni, még kevésbé benne hinni, s róla bizonyásot tenni. Hát mire váló a presbiter, ha nem erre?

A valóság az, hogy legtöbbször egyszerű, sőt szegényes sorban levő emberek fogadják be az Igét, „A szegényeknek az evangélium hirdettetik.“ Az élet hajótöröttjei közül is sok kerül ki, de hát ezeknek rendesen nincs jó megjelenésük, hogy díszítések a presbitériumot, Nehéz próbákon átment, szűkös viszonnyok között, az „Úristen markából élő“ alázatos emberek. Bibliahoz jutott, ősösstönnel, nosztalgiával Isten után sóvárgó lelkek. Ébredési mozgalmak által döntésre sodort, addig boldogtalan lények. A keresztyén gyülekezetekben melengetett, majd újjászületésre megérett szívek. *Ezekből kellene*, ha egyébként is megfelelnék (ceteris paribus) válogatni a presbitereket. Ezek nem hagyják megimentő Urukat és az ő ügyét. Ezek mind erős, alázatos lelkek. Bizonyára épen Isten rendelése ez. *Gyönge lel kéknek* a jó mód, táplálás, ápolás, kényelem, a társadalom kedveskedő körülményei kellenek, hogy valamiképen ekszisztáljanak, külső tisztességen éljenek. Azok az élettől nem kímélt, meggyötört, megpróbált lelkek ám nagyon kemény, erős gyémántszemek. Bizony mondjam, ezekkel *bátran mehet a lelkész a szent harcba*. Ezek nem hátrálnak meg!

A szegények iránt érzett meleg testvéri szeretet és hűségem mellett is bevallom, hogy mégis nem ez a típus imponál nekem a legjobban. A nagyhatalmú és gazdag hívő emberen csodálkozom legjobban. Aki megtapasztalta a megváltó kegyelmet és *ennek birtokában* minden kárnak és szemétnek ítélt. Akinnek a jellemerejével nem bír a világi gyönyör édes, delejes vonzása, nem szédíti meg az emberek dicsőítő hódolása, de a terrortól, fenyegéstől, sőt a haláltól sem ijed meg. Adakozik bőven, művelt és széles látókörű, lelkesedik gyermekiesen minden jóért, szépért és a legnagyobb öröme a hívők társasága. Istennek hála, a külföldi atyafiak között ez a típus nem egészen ritka. Macdonald, Walker, Mott, bizony jó gondnokai voltak a gyülekezetüknek. Itthon még nagyon keveset láttam. Ügy látszik, ezután nálunk is több lesz e legnagyszerűbb embertípusból, presbitertípusból.

Erős lelti alapot a presbitériumnak.

A birminghami konferencia, amely megkísérítette, hogy az egyház nagyobb befolyását biztosítsa a társadalmak szociális átalakulásában, egészen presbiteriánus irányban keresi a megoldást: „Legfőbb szükségünk lenne egy olyan testületre, mely úgy működne, mint az egyéni elhatározások normaadója. Egy állandó bizottság, mely különös felelősséggel tartoznék.“⁴⁷ Istennek és az egyháznak. Vájjon nem éppen a presbitérium ez?

A presbitériumnál, amely csakugyan az őskeresztyén mintára alakult felügyelő, igeHIRDETŐ és kormányzó presbiterekből, *jobb szervezet nincsen* az egyház kormányzására, Csináljuk csak mi is lényegének megfelelően. Nem a külső formákat, de a lényeget követve. Az elnevezések többnyire megfelelnek még ma is. Meghagyhatjuk mi a püspök presbiter, azaz felügyelő presbiter elnevezést. Az igeHIRDETŐ presbitereket ma már bevett szokás lelkészeknek, lelkipásztoroknak nevezi. De a lelkipásztor egyben presbiter, azaz vén is lehet a tudásban, bölcseségen. Más-ként ne is legyen lelkipásztor. Nem hisszük, hogy a kiválok Schweizernek abban igaza lenne, abban az éles szembeállításban, hogy „a püspök az isteni kegyelmet képviselte; a presbitérium a Krisztus törvényét.⁴⁸ Ez mesterséges ellentét. Mert hát mi az Isten kegyelme, ha nem a Krisztus, akihez vezet az „elég-telen törvény“, melynek „cselekedeteiből nem igazul meg egy test sem?“ A Galata-levél nagyrésze épen azt bizonyítja, hogy Krisztus és a törvény az ellentét. Viszont Krisztus és a kegyelem az azonosság. Miért szembehelyezni a püspök és a presbitérium elvi álláspontját, akiknek egy éknek kell lenniök abban a Krisztusban, aki a „parancsolatoknak tételekben való törvényét el-törölte.“ (EL 2:15.) Egy hit, egy akarat kell ott

Ilyen egészsges volt az ős presbitérium. Miért nem ilyen a minden legtöbbször? Sót a Kálviné sem, pedig ót tartjuk az őspresbitérium felújítójának. „1561-ben már ott voltak a tanács asztalán a sokkal kibővített ordonanceok, de az ellenzékieskedésnek többé semmi nyoma. E szabályok szerint a presbitérium tagjai megesküsznek, hogy nem türnek meg az Isten házában semmit, ami az evangélium tisztaságával ellenkezik. minden harmadik év első vasárnapján a nép is megesküszik reá.“⁴⁹ mindenki aláveti magát az Igének. Ez eddig jól van, mi is megeskett-jük a presbitereket, meg is lehet időnként ismételni az esküt. De micsoda szilárdító, állandósító elemet kellene belevinni, a romlandót pedig kivenni, hogy megőrizzük a presbitériumot a hanyatlástól, mely Kálvin után bekövetkezett? Egy angol író így mondja: „Kálvin bátor géniusa minden esetre megkísérítette az egyházi hatalomnak új alapon való helyreállítását. Nem a tradíció, az isteni jog és theurgikus hierarchia, papuralom, hanem az írás és a hívők gyülekezete lett az alap. Bizonyos, hogy a presbiteri ellenőrzés nagy haladást biztosított, azonban kétféle ellenkezést váltott ki: politikait és morálist. És amikor az ellen-reformáció okozta nyomás elmúlt, a hanyatlás gyors és feltűnő volt. A reformáció keretein belül ez a körülmény még mindig észrevehető, hogy az egyházi végrehajtó hatalom tekintélye las-sanként megszűnt.“⁵⁰ Hát még manapság? Mi volt hát az oka Kálvin presbitériumában? Olyan hiba, amit nekünk el kell kerülnünk. 1. Ne szövetkezzünk mi soha a világi, hatalommal. Legyen meg a tisztes távolság és függetlenség. Adhat az állam

fizikai védelmet, mint minden földi emberi társulatnak, de ez elég. Az egyház presbitériuma pedig *maradjon teljesen saját területén*. S aki bejön tanácskozó asztalához, legyen az államtitkár vagy vasúti kalauz, rendőrkapitány vagy gazdálkodó, lapszerkesztő vagy nyomdász, bankár vagy kis fűszeres, kerüljön közvetlenül Krisztus parancsa alá. Ott ne számítson a világi rangja, állása, még munkája sem. Ott mint egyházi lelki munakás jöhet szóba csupán. 2. Az önkényeskedés *elkerülése*, mely minden vezetőt megkísért, 3. A külsőleges erőszakos eszközök helyett a nehezebb, hosszabb, de egyedül eredményes *lelki eljárásokat alkalmazzuk*.

A presbiter hite.

A mi vitézkedésünk fegyverei nem testiek. (II. Kor. 10: 4.) Merjük állítani, hogy sem a kizáras, sem az úrasztalától eltiltás nem erőszakos, hanem lelki fegyver az intelemmel és annak százfélé fajával együtt. De a lelki fegyvereket azután vitézül forgassuk, ne ímmel-ámmal, gyáván.

Említettük, hogy csak cégeres bűnösök kerülnek az egyházi bíróság elé pörre, azaz operációra. Meg kell idéznünk a rablót, a gyilkost, a sikkasztót is, *ha büntetését kitölötte*. Tudnunk kell, hogy Istennel rendezte-e az ügyét? Maradhat-e úrvacsorázó egyháztag? De ki gondol ma erre? Elég a világi hatóság büntetése — mondják. Nem elég. Még egyik-másik reformátor is téved ebben. Nem is annyira tévedtek, mint inkább ők még nem voltak ennek világos tudatában. A fokozatos eljárás végén a presbitérium elé kell hozni az erkölcselen életű férfit és nőt is. Mennyi ilyen undok „nyílt titok“ van ma körülöttünk! Senki sem mer szólni? Nagy paráznáknak, tolvajoknak, részegeseknek nem szabad egyáltalán helyet sem kapni a presbitériumban. Ahol nem a bíró, hanem vádlottként kellene megjelenniök! Ki gondol arra, hogy apját, anyját, feleségét, családját kínzó, megrögzött részegest megfenyítsék az egyház vénei? Pedig esküdt kötelességük! Hiszi, amire felesküdött, vagy nem?

Külön figyelmet érdemel az elvi hitatlenséggel szemben való állásfoglalásunk. Elismerjük, hogy vannak emberek, akik nem bírnak hinni. Akár sohasem volt hitüké akár „hitetlenekké” lettek. De így van. Köznyelven az eretnekség büne ez. Alig van bűn, amit a reformáció egyházaiban *óvatosabban és szelídebb bölcseséggel* kezeltek volna, mint ez. Érthető. Óh, de sok protestáns kegyes máglyáját gyűjtotta meg az eretnekség vádjával a római egyház. Ezért is nem akartunk még hasonló bűnbe sem esni. Kiss Ferenc professzor is nagy kíméletet tanít az ilyenekkel szemben. „Elvi hitatlenséggel szemben — mondja, — erőszakos, vagy hatósági rendszabályok, többségi határozatok nem

érnek semmit. Elvi hitetlenséggel szemben is az erkölcsi fölény és a gyakorlati pótolhatatlanság a bizonyoságtétel. A kétkedő ember nem mindig a legrosszabb. Elhibázott doleg lesajnálni.^{“51} Tényleg igaza van, ne is zárjuk ki. Csak mégis *tartózkodjék* az úrvacsorától. Agresszív fellépés esetén lehetünk szigorúbbak. Épen azt, ami az egyháznak az alapja, a hit, azt nem lehet semmiféle külsőleges eljárással létrehozni. Semmi sincs, ami olyan fontos lenne a presbitérium tagjainál, de a többi egyháztagoknál is, mint az élő, naponként megnyilatkozó hit. Semmi sincs, ami *erőteljesebb működésre* kell, hogy indítsa a gyülekezet tagjait, vezetőit, mint a hitetlenség. Ez a hitetlenség azonban nemcsak egyházellenes durva formájában él, hanem *mindnyájunknak* veszedelmes kísértésünk. Magukban a vezetőkben is sokszor meglankad a hit. Kishitűség, sötét kísértés, kételkedés, csüggédés váltogatja az odaadó bizalmat és buzgóságot. Ezért kell a presbitérium tagjainak is közvetlenül az Úr fegyelmetézése alatt állni s a hívek között a fegyelmet maguknak közvetlenül gyakorolni személyesen és lelki eszközökkel. Mindez pedig azért, hogy eltávolítsuk az akadályokat, megtisztítsuk az utat a Szent Lélek számára, aki nem egyforma erővel hat reánk, mert a bűneink szennyes rétege akadályozza hatását, amit a „*fluctuációs*“ törvényben fejtünk ki.

A presbiter baráti köre.

Tárgyaltuk, hogy a presbitérium, *mint testület*, egész közvetlenül nem, vagy csak igen ritkán fegyelmez. Mert kétségtelenül közvetett fegyelmezés a rendtartó, külső adminisztráció, továbbá a lelkipásztor és gyülekezeti munkások számára adott információk, utasítások, valamint a fegyelmeti szabályok és törvények alkotása. És közvetettnek tekinthető a legalább harmadsorban intézkedő bírósági eljárás is, mely egész sereg információ, vallomás után egy megszerkesztett szintetikus ítélet formájában érinti a vádlott lelkét.

Azonban *közvetlenül*, *személyenként* tényleg végeznek a presbiterek egyházfegyelmet.

Természetesen magukon kell kezdeni.

Legyen a presbitereknek, esetleg *más vezetőmunkásokkal* *együtt* olyan összejövetele, ahol az Igét tanulmányozzák, ahol szívüket testvéri bizalommal egymás előtt kitárrák. Amit csak itt lehetnek meg, mert másutt esetleg disznóknak vették a drágagyöngyöt. A szeretetnek számtalan jóságos, tapintatos, gyöngéd módja van arra, hogy itt egymást korrigálják, intsek, fegyellezzék, buzdítsák. Laski János Londonban az eddig elért legjobb (Kálvinénál is jobb) egyházfegyelmet vezette be. Itt állandóan gyakorolták a szeretet megintését a hívek gyülekezetében,

ahol a lekipásztor prédkációját is megbeszélték, *de csak a szeniorok*, azaz a presbiterek, meg a diakónusok szólhattak hozzá, A presbiterek a francia gyülekezetben a *lelkéssel felváltva* írás-magyarázatot is tartottak.

A presbiterek és a gyülekezeti munkások rendesen jó barátok. Nem is lehet, hogy ne legyenek jó barátok. Jézus mondotta: barátaimnak mondalak titeket. Igen ömellette és csak az ő szolgálatában lehet igazán biztos, tartós és tartalmas *barátságot kötni*. Épen a harcoló egyházban nagyon jó magyar szó van ennek a baráti viszonynak a kifejezésére: bajtárs. Valóban iga-zán a lelket fenyegető halálos nagy *bajban*, *harcban* társak ők. Egy keresztyén diákmozgalom úgy jelölte meg munkáját: a „barátság hadjárata“. Igaza volt, mert a barátságok már e földön hosszú évtizedeken át elszakíthatatlanoknak és áldásosaknak bizonyulnak. Ha ez így van, akkor a közös szent célért munkálkodó presbiterek csoportonként még bizalmassabb, melegebb, meghittebb baráti köröket alkotnak, mint a plenáris, szélesebb körű presbitérium. mindenki hamar észreveszi a hívő testvérek között is a congenialis, *rokonlelket*. *Lelki alkat, hajlam, műveltség, ízlés* stb. határozzák meg még a szűkebbkörű, de egyben a legerősebb baráti köröket. A presbiterek itt neveljék és jobbításak egymást. Lehet egy baráti vacsora után bibliát olvasni, vagy imádkozni? Lehet lelki dolgokról beszélgetve sétál-gatni, vagy egy szőlőskerti csendes délután zokogva porig aláz-kodni annak a kemény férfinek, mikor a másik leplezetlenül rámutat barátja bűnére? Ha az ilyen emberek visszamennek a presbiteri gyülösre, ezek előtt *nincs pardon a bűnnel*. Mert forrón szeretik és féltik az ő atyjokfiát és kérlelhetetlenül gyű-lölik és utálják a bűnt úgy magukban, mint másokban és vá-lalják a harcot életre-halálra! Még csak azt, hogy a presbiterek hatáskörét — főként, akik Igét is tudnak hirdetni — növelni kel-lene.

A presbiter személyes munkája.

Sok az aratni való, kevés az arató. Kérjétek az aratásnak Urát, küldjön munkásokat az ő aratásába. Ezt mondta Jézus. Kevés arató: a lelkész; több arató: a presbiterek. Ezt mond-hatjuk mi.

De a presbiternek különleges jogai is vannak a mun-kára. Nem azzal a mértékkal mérték a megválasztáskor, mint az átlag tagot. Tehát más mértékkel mérjük a hatását is, mun-káját is. A kemény zengésű presbiter szó és elnevezés tekintély tárgya legyen! Ma szokásos kifejezés a „tekintélytisztelet“. Le-geyen az egyházban is. Mert bibliai alapja van és Pál apostol többször beszél a „tekintélyesekről“. (Gal. 2: 6.)

Mit jelent ez? Sem többet, sem kevesebbet, minthogy a

presbiter különleges képességeit, megbízását, szolgálatát *meg különböztetett figyelemben* és *engedelmességen* részesíték a hívek. Ha a rája bízott utcakörzetben elmegy valahova egy káros vegyes házasságot megakadályozni, szavát kellő súllyal vegyék, s adjanak hitelt annak. Ha elmegy egy gyászoló családhoz vigasztalni, szolgálatát köszönettel vegyék. Ha ünnepélyen megszólít egy rendetlenkedő gyermeket, vagy szól a szülőnek, az fogadja alázatosan a megintést. Ha a tanítónak jelenti az iskolások utcai viselkedését, az súllyal essék a tanító előtt a latba. Összejöveteleken, gyűléseken a presbiter *házigazdának* érezze magát, fogadja a híveket, a vendégeket, társalogjon, tartson rendet szelíd vagy eréyes szóval, figyelmeztessen, irányítson, kit hogyan kell. E közben mindenig tudnia kell, *mi az ő mérteke*, vagy kinek a jelenlétében kell háttérbe vonulnia, vagy átengedni a szót és az irányítást. Mint ahogyan a katonaságnál is szokás, vagy mint ahogy egy vallásos mozgalomnál, az Üdv Hadseregénél is látni lehet. Rögtön megérzi azt az ember, hogy most öneki kell előállni, szólni, cselekedni. Akit Krisztus naponként erősít, tisztít és vígasztal, az vágyakozik róla bizonysságot tenni, neki minden úton-módon szolgálni. Tehát a presbiter is. Akár a családjában, akár a nagy családban, a gyülekezetben áll mint őr valamelyik poszton, akár mint „járó“ jön-megy és áttekintően vigyáz Isten népének rendjére és békességére, csak az evangélium erejével munkálkodhat. Beszélnie kell mindenütt, alkalmas és alkalmatlan időben. Ne hátráljon meg semmi földi nagyság előtt, ha az Igével megy, ne essék terhére egy síró kisgyermek megsimogatása. Ne akarjon *embereknek tetszeni, nép szerű lenni*. Szolgálatáért dicsőítést, elismerést várni sem szóban, sem írásban. Csak az ő Megváltója előtt akarjon kedvességet szerezni, háláját szolgálatával kifejezni. Az ilyen presbiterek forgolódnak jól az anyaszentegyházban és „kettős tisztségre,, (I. Tim. 5:17.) méltók, nem magukért, mert nem nekik van erre szükségük, hanem azért, hogy tekintélyük súlya nagyobb nyomatéket adjon szolgálatuknak — közhaszonra. És c „kettős tisztséget“ nem azért követeli az Ige, mert valaki iskolát épített, pénztárt kezelt, sokat adakozott, gyűlésekbe járt, stb-Nem. Hanem azért, mert „beszéden és tanításban fáradozott“. (I. Tim. 5:17.)

Az elöljáróknak sokat kell harcolni.

A rend és fegyelem fenntartásához olyan emberekre van szükség, akik bizonyos hatalommal rendelkeznek. És az Úr *meg is adta* ezt a hatalmat minden ellenég felett. (Luk. 10:19.) Ezeknek az embereknek a gyülekezet előtt *tekintélyüknek kell lenni*, (Gal. 2:2.) Csak úgy foganatos az Ige, ha az elöljárókat megbecsülik, (I. Tim. 5:12.) szavaiknak és példájuknak hitelt adnak.

Az előljárók nem önmagukért, hanem küldetésük tudatában, bizonyos méltósággal járnak el működési körükben. (Tit. 2: 15.) Ezen előljáróknak joguk van, a munkát tovább terjesztendő, más hív emberekre is rábízni, őket *egy-egy munkakörre* kinevezni. (11. Tini. 2: 2. és Tit. 1: 5.) A már beiktatott előljárót megvizsgálják, úgy az egyszerűbb lelkeket, mint akik apostoloknak mondják magokat. (1. Ján. 4:1., Jel. 2:2.) Aki lelkekre felügyel és gondjukat felveszi, jó dolgot kíván e püspöki tiszt állal. A püspök szó ma nem egészen azt jelenti, mint régen. A mai értelemben a missziói felügyelő és hasonló munkakörök bítoitői hasonlíthatók hozzá. A mai püspöki rang, hatalom és javadalom az újtestamentumi ősgyülekezetben ebben a formában nem volt meg.

A világ *bántalmazni* fogja, nemcsak az egyszerűbb híveket, de azok vezetőit sokszor még inkább. A vallás vezetőit sokszor békégezték már „hitetőknek, lázítóknak, népbolondítóknak“, s e szerint bántak el velük. Szabad ugyan hivatkozni egyházi és polgári jogainakra, tradícióinkra, mint Pál tette. (Csel. 16: 37. és 23: 6.) Szabad olyan önérzettel viselkednünk, mint illeti azokat, akik nem egy kis lokális, helyi mozgalom, ideiglenes eszmeáramlat, valami kisjelentőségű zugolyában lett dolog, hanem világra szóló egyház, világügy képviselői. (Csel. 26:26.) Az előljárók kötelessége az is, hogy a hamis prófétákat *leleplez zék* és *elnémítsák* (Máté 7:15.), akik ugyan nagy jeleket és csudákat képesek tenni (Máté 24: 24.) és azt állítják, hogy az Úr nevében prédkálnak és űzik az ördögöket, de az Úr nem ismeri őket. (Máté 7:22.) Még pedig azért, mert a Sátán hatalmával szövetkeznek ezek a keresztes zászló alatt, és a világ kedvező szelei mellett vitorlázó *kalózok*. (II. Kor. 11:13.) Nem más, mint a Sátán ezeknek az irányítójuk, aki a világosság angyalává is át tudja magát változtatni és a hívőket félrevezetni. Ezt sokkal többször teszi meg, mint gondoljuk. (II. Kor. 11:14.) A hívők vezetőit szent munkájukban megakadályozni is képes, olyan nagy a hatalma. (Ef. 2:18.) Különösen az igehirdető presbitereknek és püspököknek a kötelessége lerontani minden okoskodást és tévtant, mely Isten ismerete ellen emeltetett, (II. Kor. 10:5.) mely legtöbbször a korszerű tudományoskodás és „felvilágosodottság“ cégére alatt jelentkezik a félmüveltek és a nagy tömegek félrevezetésére, de iskolázottabb emberek megejtésére is.

A vezető hívőknek nem kell törödni azzal, hogy nem mond mindenki jót felőlük. (Luk. 6: 26.) Sőt *baj is lenne*, ha így vomá, mert ez a világ lelkével való paktumot, kiegyezést jelentené. Egyáltalában nem kell törekedniök az emberek tetszésének megnyerésére, mert ez nem méltó a Krisztus szolgáihoz. (Gal. 1:10.) Sőt, ha magában bent a gyülekezetben is volnának olyanok, akiknek nem minden esik jól, nem minden helyeselnek, — azon se nyugtalankodjanak. Bízzák az Úrra s várják meg *türelem-*

mel az időt, mikor majd jobb belátásra jönnek és elismerik vezető testvéreik helyes eljárását.

Viszont a munka terhét hordozó testvéreknek is minden tudniok kell, hogy reájuk a békéltetés szolgálatát bízta Jézus. (II. Kor. 5:19.) S a gyülekezetben a *békesség a legbiztosabb jele* a belső épülésnek. A vezető emberek tehát sohase akarjanak saját akaratukkal keresztülvinni valamit, ne akarják saját véleményüket erőszakolni, s a zord szigorral eredményeket elérni, mert! „ember haraga Isten igazságát nem munkálja“. (Jak. 1:20.) Rendkívül vigyázzanak *minden szavukra*, különösen mikor fegyelmezni akarnak, mert helytelen megállapításokkal,, meggondolatlan kijelentésekkel nem hogy hasznos, hanem nagy kárt csinálnak. A vezető emberek nagyon jól tudhatják azt, hogy milyen nehéz, szinte lehetetlen feladat az, hogy minden szavunk Isten és emberek előtt megállja a helyét és bizony csakugyan tökéletes ember az, aki beszédében nem vétkezik. (Jak. 3:2.) Legyen erkölcsi bátorságuk az alkalmatlan emberektől menekülni. (II. Thess. 3:2.) Öszintén mondják meg, hogy *idejük és erejük Istené* és országáé és ne foglalják le őket hosszadalmas beszélgetésekkel és ne kívánják az időtöltő szórakozásaiakban való részvételt. Általában a farizeusok kovászát, a *képmutatást*, (Luk. 12:1.) *irtsák* minden módon az egyházban. Különösen, ha azt látják, hogy a hitetlen hivatalt viselők sem nem mennek, sem *mást nem engednek* a mennyországba. (Luk. 11:52.)

Minden hívő dolgozik és harcol az Úrért.

Mivel azonban az *egész hívő* gyülekezet választott nemzetseg, királyi papság, szent nemzet, megtartásra való népnek van minősítve, valamennyinek hirdetnie kell annak hatalmas dolgait, aki a sötétségből az ő csodálatos világosságára hívta őket. (I. Pét. 2: 9.) Az egyetemes papságot általában újtestainen-tumi, sőt reformátori fogalomnak tartják, pedig az ótesíamen-tum sok helye igazolja ezt. Hiszen egészen Mózesig vissza lehet¹ mennünk, ki ugyanazon Szent Lélektől indítatva mondta: Vajha az Úrnak minden népe próféta volna, hogy adná az Úr az ő lelkét ő beléjök. (IV. Móz. 11:29.) Ezen egyetemes papi elvnél fogva, mely presbiteri rendszerű egyházunkban egészen érvényes — *minden hívő végzi az igeHIRDETÉST*, valamint a lelki fegyelmezést is a maga helyén, rendjén és módján. Tulajdon-képen nem elvi szabály és törvény, hanem a jórend okából vá-lasztanak ki némelyeket bizonyos szolgálatok állandó, rend-szeres és a gyülekezet körülményeinek változásaihoz mért ügyek elvégzésére. Különös gond fordítatván a sákrumentumok ki-szolgáltatására. De működési körében mindenki pap, aki az Úré.

Ezért köteles őt képviselni, neki híveket szerezni, jócslekedeteivel minden úton módon másoknak használni.

Ennél fogva tehát a gyülekezet vezetőiről fentebb mondott szent jogok és kötelességek a jórend keretén belül minden egyházigra érvényesek. Jézus mcgváltottjainak ővele kell lenni és ő vele takarni. (Luk. 11:23.) Nemcsak a rendes munka, de a fegyelmezés küzdelme még inkább *bátor fellépést* kíván a sok és hatalmas ellenfelekkel szemben. De nem félhetnek, mert *nagyobb az*, aki őbennük van, mint aki a világban van. Aki őket megveti, magát Krisztust veti meg. (Ján. 15:23., Luk. 10:16.) Mindnyájan lelkei emberek a hívők, akik *minden helyesen* ítélnek meg, de őket *nem bírják* megítélni. (I. Kor. 2:15.) Mert az ő egyetlen ítélo bírájuk az Úr, bűneik alól már felmentet Le őket és szolgálatával bízta meg őket. Sok és nagy lelkei hatalmat kaptak a hívők: A prédikálást, a gyógyítást, tisztítást, halotttámasztást, ördögüzést. (Máté 10:7.) Ezeket *gyakorolni* és *végezni* kell. Munkájuk közben védi, őrzi őket az Úr, mérges kígyók, vagy halálos méregital sem árt nekik, ha elég hitük van hozzá. (Márk 16:18.) De nagyon alázatosnak kell lenniök, mert ez nem az ő tulajdon hatalmuk és mindig vigyázni, imádkozni, böjtölni kell. (Máté 26:41.) Mert ezen szent harcot csak így lehet bírni és azt se felejtsék el, hogy csak az tudja fegyelmezni atyjafiat, aki szenvendni is tud érte és szereti élete feláldozásáig is. (I. Ján. 3:16.) Fölényes bírálat és szeretetlen ítélezés diszkvalifikál, *képtelenne tesz* az egyházfegyelemre, a szent harcra.

A hívő embereknek nem lehet kétfelé sántikálni, hanem határozottan Isten gyermekéivel kell *tartani*, viszont többé-kevésbé el kell *zárközni* a világ fiaitól. (Csel. 2:40.) Egész magatartásukkal, ha kell nyílt, bátor szóval meg kell feddni a sötétség cselekedeteit. (Ef. 5:11.) Különösen óvatosak legyenek az olyan emberekkel szemben, akik a gyülekezeti közösséggébe Jbehízelgik magukat, betolakodnak és kegyes álarcot öltének. (Gal. 2:4.) Természetesen azért igyekezzenek mindenkit megteríteni, mert lelket menthetnek meg, bármilyen bűnösök közül, tehát még az ilyenek közül is. (Jak. 5:19—20.) A gyülekezel tagjai egymás között igazi bizodalmas testvéri közösségen legyenek, egymásnak — akit jobban méltat bizalmára, — vallják meg bűneiket, mert gyógyulás az. (Jak. 5:16.) Amennyiben pedig egymásnak jó tanácsokat és irányítást tudnak adni, *engedjenek* egymás jó hatásának. (Ef. 5:21.) Még ha meg is kell dorgálni egymást, ami akkor nem kellemes, de utólag igen hasznos. (Zsid. 12:11.) Vigyázzatok, hogy legalább is a polgári tisztelesség mértékét mindenki megüssse. (I. Kor. 9: 21.) Sót titóletek még a világ is *többet* vár. Milyen szomorú, ha némelyik hívő testvér magánélete olyan rendetlen, vagy a más dolgába avatkozó, hogy megbotránkozást okoz a világ fiai előtt is, és az Ige erejét rontja meg. (I. Tess. 5:14., I. Tim. 5:13.) Az se helyes,

mikor hívő tagok egymás ellen sóhajtoznak, panaszkodnak. (Jak. 5:9) Elismерik ugyan a másik hitét és munkáját, de minden találnak apró-cseprő kifogást, ami az ő ízlésüknek nem felel meg. *Ne kedvetlenítétek egymást* az ilyenekkel.

Ne felejtsék el a hívő egyhátagok, hogy a komoly erkölcsi rend és fegyelmezés *csak kívülről* látszik nehéznek. Aki az Úr gyermeke, az szereti őt és az Ö parancsolatai nem lesznek nehézek számára. (I. Ján. 5:3.) De félelem sem marad szívében az Úrral szemben. (I. Ján. 4: 18.)

Vigyázzanak a hívek, akik kegyelmet nyertek, mert a megvilágosítás és a Lélek vétele után *visszaesni már maga a kárhozat*. (Zsid. 6:4.) Az Úr megköveteli a mindenig való harcot és győzelmet. (Jel. 21:7.) minden küzdelmünk magunkért és másokért van, hogy megmenekedjünk az örök gyötrelemtől. (Máté 25:41.) amit a világ fiai nem hisznek és kinevetnek, de tudjuk, hogy van és csak azok menekedhetnek meg, akik szeretik a fenyitéket. A többi „fenyíték híján meghal“. (Pél. 5:23.)

A lelki gondozó: nélkülvilágos ember.

A reformáció egyházai mennél jobban eltávolodtak az elkülönített és kiváltságos papi rend eszméjétől, annál jobban ráirányították figyelmüket a lelkipásztor mellett és vele együtt működő fizetett és önkéntes munkások nevelésére és alkalma-zására. Nem tudnánk elég figyelmet és időt, gondot és erőt fordítani a lelkekre, amiben ha „kárt vallunk“, hiába nyerjük meg az „egész világot“ is. A történelem nagy kegyeseiről sokszor olvashatjuk, hogy sok időt és fáradtságot fordítottak saját lelkük gondozására és erősítésére. Néha órákat szenteltek naponként csak lelkük gondozására. E mellett legtöbbször óriási munkát végeztek külsőképen is. Amennyire a materiálisan gondolkozó és testkultuszt üző emberek a pénz és idő túlnyomó részét a test táplálására és kényelmére fordítják, *olyan mértékben nyomorúságosan* táplálják és gondozzák, illetve hanyagolják el halhatatlan, lelküket és magasabb hivatásukat. Az egyoldalú iskolázás is majdnem kizártlag „legtöbb ember legnagyobb (földi) boldogságát“ szolgálja, aminek a legnagyobb célldtűzései: a finom táplálkozás, szép lakás, ha csak lehet autó, aztán a világi művészetei és szórakozások élvezése bőven, — szerelemmel (bár igen sokszor egynemű, monogamikus alapon). — Ha valaki mindezeket jól kiélvezи, akkor azt mondja: *nem hiába élek*. Az azután fatális sorsdöntő kérdés, hogyha mindezeket jó. kiélvezte már (múlt idő), akkor is azt mondja-e, hogy nem hiába éltem? Ezen életmódban „civilizáció“ és „kultúra“ mellett (inkább a test kultúrája ez ma) szükségszerű és természetes, hogy a lelki torzók, nyomorékok és idétlenerok egész tömege hemzseg körü-

löttünk. Nagyon sokszor olyan szép testben, mint Apolló, vagy a milói Vénusz, olyan nyomorék és piszkos lelket találunk, hogy megiszonyodunk. Nem igaz az., hanem hazug pogány közmanodás az, hogy ép testben, ép lélek. (A test nevelésének, ápolásának, a sportnak is megvan a helyes értelme.) Ilyen félígazságoknak nem adunk helyet, mert így a két fél „igazság“ egy egész hazugságot tesz ki. Mint egy szép mogyorót feltörünk, de meglepetésre egy kis aszott bél van benne, olyan a legtöbb ember lelke, ha megpróbálunk valami komoly lelki társalkodást kezdeni ve lük. Legtöbbnek vad és mérges gazok burjánoznak a szívében és elméjére köd és homály borul. Bele tehát a kovászt, a sót, a világosságot ebbe a szerencsétlen világba! Azok a lelki munkások, akik a Lélek ragályozó szent erejével erjedésbe hozzák ezt a romlott, elesett emberiséget, azok annak a *legnagyobb jóltevői*. Világosság legyenek azoknak a sötétségben ülő népeknek, kik kezükben és szívükben testvér és magzatoló fegyvert hordanak. Só legyen a keresztyén, hogy megőrizze a rothadástól és konzerválja az emberi lelket.

Az Úr munkásainak kiválogatása.

De „ki megyén el nekünk“? — mondja az írás. — Kinek van kedve, képessége, ereje a lelki munkára! Ki kell ezeket a munkásokat is válogatni, mint a pásztorokat és presbitereket. Attól függ, hogy a lelkipásztor ki tudja-e terjeszteni ezekre a hatását. Ezek az ő keze, lába, füle, szeme. „Ha nem akarunk csupán formális, hasznos helyett határozottan káros dolgot csinálni, akkor minden az alkalmas személyiségek meglétében és kiválasztásán fordul meg.“⁵² Különben hiába minden. Ha a lelkipásztor *nem jól válogatja meg* a munkatársait, már is *megpecsételődött* a gyülekezet hanyatló sorsa s az övé is.

A munkásokból pedig nem kevés kell. A fizetett, illetve egy pontra beállított munkásokon kívül, mint amilyen a tanító, tanítónő, diakonissa, leányköri, nőegyleti, ifjúsági munkavezető stb., tehát ezeken az említetteken kívül még minden száz egy-házigra számítani kell egy külön lelkigondozót. Ilyen lehet a presbiter, tanácsos, vagy minden cím nélkül az egyszerű gyülekezeti munkás. Tehát *körülbelül 20 család*, azaz *mintegy száz lélek* gondozása elég is egy embernek („száz juha vagyon“), kivált kenyérkereső *foglalkozás mellett*. Találkozik vele minden héten egyszer-kétszer a templomban, különféle összejöveteleken, utcán stb. Meglátogatja évenként párszor a szükség szerint. Nem, nem hagyhatjuk el egymást, ha egymásnak tagjai vagyunk! „Nem rettenetes-e, hogy a mi városainkban az emberek meg vannak fosztva az erkölcsi támogatástól, mint a Robinson szigetén?“ A tömeg között is egyedül él. Hát nem ez a városi tömegember sorsa, kivált ha vidékről került be?

Milyen embereket válasszunk a munkára? Lehetőleg olyanokat, akik már kialakult keresztyén jellemek. De legalább is alakulóban vannak. Sohasem felejtjük el Mott Jánosnak, a ma élő egyik legnagyobb missziói férfiúnak és másoknak példáját, akik *munkaközben* térték meg és lettek az Úr hatalmas munkásai. Mi a keresztyén jellem? „A keresztyén karakter (jellem) kezdete a gyermekies vérmérséklet, a tanítható természet és visszhangzó akaratban van. A bűn ott lép elő, ahol önelégültseg van. Tökéletlenség, tévedés, hiba Jézus előtt még *nem akadályok*. Amit ő vár: a képesség a növekedésre, a nyiltszívűség és az akarat fordulása,”⁵³ Élő, eleven, hajlékony lélek. Annak a lelkimunkásnak, aki átadta magát az Ürnak, minden új meg új lelki tapasztalatok által minden figyelő, várakozó, csodálkozó és egyben tevékeny marad a lelke. Az unott, fölényes, cinikus, minden tudó, okoskodó emberek maguk sincsenek a befogadó képesség várákozásteli beállítottságában, sem másokban nem tudják felidézni. „A nil admirari, semmin sem csodálkozó viselkedést Jézus nem kedvelte. minden igaz vallás ébreszti az indulatok életét és elismeri a helyes érzések fontosságát.”⁵⁴ Ezeket viszont szabályozni kell. Aki az Urat szolgálja, annak gazdag érzelemvilága van. A nagyhatású evangéliista, Stewart Jakab is emlegette: ne féljünk az izgalmaktól! Az igazi bűnbánat is mély és erős izgalom.

Fő a bátorság!

Ami még a lelkimunkásoktól nagyon megkívántatik: a *személyes bátorság*. Fellépései között már merész erő jusszon kifejezésre. Nagy igazság van abban, hogy az Üdvhadsereg a munkáját harcnak, magát pedig hadseregek mondja! Vérvörös ingükre aranybetűkkel van körben felírva: „tűz és vér”. Tűzkeresztség Szentlélekkel, vérkeresztség áldozattal, s állandó harc. Az üdv hadserege tudja, hogy az ellenféllel *nem lehet kiegyezni*. A Sátán és az alvilág erői, melyek az emberi lelkekre személyeken keresztül is támadnak és fertőznek, *csak erősebb lelek* előtt hátrálnak meg. Még templomban, esetleg egyéb vallásos összejöveteleken aránylag elég csendesek a világ fiai. De az utcán, szórakozó és munkahelyükön bátran kirukkolnak hitetlen-ségükkel, száz és egy alkalmat felhasználnak a vallás és egyház csúfolására, s ha csak kissé is folytatjuk a legszelídebb bizony-ságtevést egy-kettőre kitör a gyűlöletük és brutálisak. Ember legyen, aki helyt áll! És a mi embereinknek helyt kell állni! Szerintünk az egész egyházfegyelem *forgópontja* a személyes bátorság. A lelkimunkások az egyház élharcosai. Számolni kell azzal, hogy a Sátán fel van készülve és állandóan támad. „Lám, a Sátán sergo talpon, szembetörni kész. A legbátrabb harcosoknak bátorsága vész!” stb. Milyen ön- és közsalás, hogy a világban békességes nyugalom és csendes építés lehetséges!

Emerson rapszodikus szavakkal magasztalja a bátor férfit, do ezt csak a Szentlélektől újjászületett keresztyénre fogadjuk el és illik csak igazán. „Egy igazi férfit — úgymond — *sem dicsérni, sem gyalázni* nem lehet. Isteni személyek, született jellemek, s hogy Napóleontól kölcsönözzünk egy kifejezet: *győzelmesen* vannak organizálva.”⁵⁵ Egyszerűen legyőzhetetlenek. Igen, „aki győz, örökségül nyer minden“. A jelenkor legnagyobb hadvezére elsősorban a bátorság szerint válogatja ki tábornokait. Azután veszi figyelembe a szaktudást, szervezőképességet stb. Hajlandó vagyok ezt hinni a mi fővezérünkről. Jézusról is. Nála nem volt és lesz bátrabb ember a világon.

Szemlére vévén a legfontosabb egyházi munkásokat, rögtön előre bocsátjuk, hogy fizetett és nem fizetett alkalmazott közzött lényeges *különbség nincs*. Még pedig azért, mert „méltó a munkás az ő jutalmára“. Az összes idejét áldozó munkás is a maga és családja fönntartására használva fizetését, azzal nem kisebbíti a munkája értékét, sőt inkább szerény fizetését és nagy munkáját az egyház veheti nagy *nyereségeknek*. Viszont a nem fizetett munkások is részesülhetnek esetleg alkalomszerűleg valami tiszteletdíjban, a hívektől valami ajándékban — miképen Pál is elfogadott ilyesfélét. Mindezen körülmények mellékesek az Űrért élő és égő lelkészre, de más munkásra is. A bűnnel szemben való magatartásukat nem befolyásolhatja a díjazás nagysága. Bátrak vagyunk nélkülvilágban is, nem fog ki rajtunk.

A segédlelkész.

A segédlelkész a lelkipásztorral mindenben azonos munkát végez — legfeljebb vár, vagy visszavonul, vagy engedelmeskedik lojális hűséggel idősebb, tapasztaltabb szolgatársa iránt. Ez az ő speciális fegyelme. Szolgatársa lelkipásztort *nevel* belőle, amennyi ebből fegyelmező rész, annyi az ő egyházi fegyelme. A segédlelkész a lelkésznek „fogadott fia“ legyen a kápláni évekre, azután pedig volt principálisa atyai barátja legyen. Ez a helyes viszony. Egyébként pedig a lelkészről mondottak *tartoznak reá*. A káplánia elhagyása csak egyoldalú felmondással helyes és jó. Tudniillik, ha a káplán mond fel, nem a principális és ez a pályán való emelkedést jelenti.

A tanító.

Természetes munkatársak a *tanítók*. Kevés változtatással reájuk is áll az, amit hosszan elmondottunk a lelkészről, főleg, ha azok az anyaszentegyház tanítói. Testvéri egyetértésükkel és barátságos munkaviszonyukat minden módon meg kell védeni úgy az ó-ember gyarlóságával, mint külső kártékony befolyással szereiben. Ha *közösen tudnak imádkozni* a lelkészekkel,

akkor tudni fognak közösen dolgozni is. Mint a gyümölcsfavadoncok a faiskolában, úgy kerülnek a gyermekek a tanítók kezei alá. Luther szerint a tanító egyik kezében alma, másikban pálca van. A gyermekek választhatnak. Veteményes kertünk az iskola, s mivel külső helyeken, másféle iskolákban nem úgy gyomláltak, metszettek, oltottak és öntöztek, ahogyan mi szereztük volna és szeretnénk, ennél fogva ragaszkodunk az egyházi iskolákhoz. Úgy látszik mindig többoldalú példát kell mutatni a világnak, a társadalomnak és az államnak, hogyan kell a jövő generációt nevelni.

Ha valahol, úgy az iskolában nagy adagolásban kell adni a fegyelmező elemet, mert a „bölcsegé az Úrnak félelmével“ itt van legszorosabban összekötve. — Számtalan szép példa van arra, hogy már ebben a zsenge korban büntudatra, bűnbánatra jut a gyermek, öntudatlanul védekezik a bűn ellen, s *tud vivázni* a még kisebbekre. Ki tagadná, hogy ez is egyházfegyellem és szent harc? minden falevélben a gyökér tápláléka van. minden tag és sejt életét megérzi az egész szervezet is. Jézus és a Sátán világharcában hamar részt vesznek a gyermekeink. A farkasnak nemcsak a juh kell, de a bárányok is. — Továbbra menve, kik tudják a gyermekek révén a szülőket minden tekintetben moderálni, a lemondásra, sokféle áldozatra *szoktatni*, ha nem a tanítók? Széleskörű ismerettségük és összeköttetéseik révén közvetítik, elsőrendűen tolmácsolják az egyházi rend miértjét és mikéntjét. Esetleg a mérgező mozgalmakat *csirájukban* el tudják nyomni. A szélsőséges és destruktív politikai, társadalomi mozgalmak sokszor csalárdul hálót vetnek ki a tanítóra s ezek révén próbálkoznak uralomra jutni, a népet kezükben tartani s az egyházzal hatásosan hábatámadni. A hívő tanítókon azonban minden ilyen kísértet és kísérlet kudarcot vall. Különben a lelkész és tanító két jóbarát és olyan legyen, mint két együtt menetelő csendőr, életre-halálra együtt az „Országért“. A tanítók puritán magán- és családi életükkel állandó tilalomfát képeznek a léhák és féktelenek előtt. Bizonyoságtevésük és intelmeik sokszor erősebben hatnak, mint bárkié, vagy épen a hivatal szerint intő lelkipásztoré is. Természetes dolog, hogy az eklézsiának minden tanítója tagja legyen a preszitériumnak. A tanárainkra, vagyis a református tanárokra mutatis mutandis, megfelelő változtatásokkal a lelkészkről és tanítókról mondtak tartoznak.

A diakonissza.

Fontos egyházi munkás a diakonissza. A diakonissza maga a megtestesült *önfegyelem* és *egyházegyelem*. Ki életének egy részéről lemondott az Úrért, a másik részét, a „jobb részt“ felvette az Úr oltárára egészen égő áldozatul. Az üde, ártatlan if-

júság boldog lelkesedése, a tiszta életet védelembe ajánló ösztöne hozza az egyiket, összetört Magdaléna talán a másik. Életunt vénleány megifjodik és újjászületik, de nem a férfi számára. „Ujjong a meddő, mert sok gyermek lesz neki“ (Ézs. 54: 1.) az árvaházban vagy szeretetotthonban. Jön a családjából kiüldözött is, ha apja-anyja ellenségévé lesznek is (Luk. 14: 26.), keres és talál új családot Legtöbben már azelőtt is sokat szenvedtek. Tudják, érzik a bűn hatalmát, sodró, kárhozatos erejét, magukon és másokon. Azután is olyan helyekre mennek, ahol szenvedés, bűn és nyomor mutatja meg a Sötétség fejedelmének hatalmát és munkáját. Csendesen, vigyázatosan járnak, szelíd mosolyjal, keveset beszélnek, gyöngéd kézzel emelik a beteget, gondozzák, védik a kicsinyeket. Félelem nélkül fogják le a haldokló szemet. Egyenruhájuk elfogadott lett és tiszteletet parancsol. Segítenek mindenkit az alacsony indulat és kitörés meggátlásában. Magányos szobáikban folyton gyakorolják a fegyelmet a maguk és mások lelkén. Nem ismerik a *megalkuvást*. Néznek arra, aki által szegeztetett a bűnökért. Az egyházban nagy fogyatkozás, ahol még nincsenek, hogy csendes ellenállásukkal, szelíd hatalmukkal, szívós kitartásukkal végezzék a tisztító és védelmező szolgálatot.

Az ifjúsági egyesület.

Általánosan elfogadott lett az a ker. ifjúsági munka, ami — fájdalom — *vita térgya* volt még 2—3 évtizeddel ezelőtt. Egészen speciális egyházfegyelmi terület ez. Mit értünk alatta? Egy csomó fiatalembert, iparos, kereskedő, gazdálkodó stb. fiút egy pár évvel idősebbre bízod reá, hogy barátkozzanak, mert sem iskolai, sem katonai, sem egyházhatalommal fegyelmezésre szívesen, önként nem hajlandók. Adsz nekik egy szobát valahol az iskolában, vagy gyülekezeti otthonban és *várod az eredményt*. Várod, hogy ezek a sokféle rossz hajlamokkal megrakott, elég vad, néha már bűnben élő fiúk szelíd, kedves, szolgálatkész, sőt az egyház és vallás legmagasabb eszméiért lelkesedő, maguk között is keresztyén eszményekről beszélgető, az eddigi munkájukban fokozottabban kötelességtudó ifjak legyenek. És — *nem csalódol!* Az erkölcsi fegyelemnek legtágabb és legreményteliesebb területe a gyülekezetben az ifjúság. Az idősebb generáció nagyon sok tagjáról, egy fejlettebb keresztyénélet szempontiából és céljából — sajnos *le kell mondanunk*. Az öregebbeknél az értelem és tapasztalat hiába fogadja el a tisztulás és változás reformját, a régi szokások és emóciók nem engedik. A szokás, mely főként érzésekiből és indulatokból táplálkozik, meggátolja az új élet kialakulásának véghezvitelét. A mértékletességi mozgalmaknál például *szinte kizárálag* csak az ifjú-

ságra számíthatunk. Míg a korosabbak belátásuk, meggyőződések után sem engednek szokásuk rabságából, addig az ifjú legtöbbször egyenesen ambicionálja az egyre jobb életformát.

A biblia lesz a világosság és erőközpont, amivel mindenre rá tudjuk őket venni. De hogyan? Ezt tudják *kevesen*. Dr. H. Miller, kiváló edinburghi ifjúsági vezető, volt moderátor sokszor mondotta, hogy az ifjúsággal kell a temperanciát megszoktatni, amelynek friss, hajlékony kedélye van, s érzésvonalai nem állandósultak a megsokásban. Mindég csak *akad* egy-két szelídebb és vallásosabb hajlamú ifjú, akik az első *zsengék* lesznek. Akik rögtön a vezető mellé állanak, intencióit azonnal megérlik és mindenre vállalkoznak. Ezek esetleg már hazulról, vagy más körből jöttek és már szívükben a kereszt. Természetesen a többieknek mindenek ide kell jutni, de erőszakolás nélkül. „Nem ismer semmit a psychologia, mely olyan gyorsan tudná unifikálni a megosztott életet, mint a vallásos megtérés. Mindazonáltal egy ifjúnak, ki egy ker. otthonban nőtt fel, s tudatosan nem is fogadott el az életre *más mértéket*, mint keresztyénit, az ilyenek arról beszélni, hogy szakítson a múlttal, gyakran annyi, mint *ártani* neki, aki fiatal korától kezdve egyszerűen és összintén járult Istenhez.”⁵⁶ Sőt múltjából őrizze meg a jót. Nem kell attól félni, hogy egy bevált vezető megtérést követel. Aki megtért azt nem bántja, ha ezt megkérdezik *tőle*. Aki meg tudatosan még nem tért meg, azt esetleg csendes, észrevétlen fokozatokkal vonja magához a Lélek. A régi életének jó elemeit — esetleg új elrendezésben — újra építi és fejlődik. Megtérnek tartja magát.

De lássuk kissé közelebbről, hogyan tart fegyelmet a vezető. Az ifjúsági munkást az egyház munkásának számítjuk, mert az egyház ifjúságának gondozásáról le nem mondhat. Az általánosan elismert egyesületek jó munkájánál még *jobbat* akarva, mindig egyházi ifjúsági munkáról beszélünk. A református gyülekezeti elvi alap szerint a vezető mindenkor a lelkipásztor az ifjúsági munkában is. Csak arról van szó, hogy nagyon célszerű és bevált dolog az, ha fiatalembert vezetők, *elsősorban a segédelkész*, erőteljesen részt vesznek az ifjúsági munkában.

De hát mit csinál a vezető! — aki sokszor fiatalembert, — „hogy neki még az ördögök is engednek”? Először is imádkozik munkájáért és az ifjakért. Ezzel a magáénál magasabb isteni erőket hívott segítségül. Ezzel saját gyarlóságait is legyőzte. Bátorságot is vett.

Hogyan folyik le körülbelül az ilyen ifjúsági óra? Kedves, barátságos üdvözlés, bevezetés után leülnek és beszélgetnek. Előveszi kiki a Bibliáját. Eleinte *nehezen* indul meg az eszmecsere. Maid aki közelebb érzi magát a vezetőhöz, hozzászól a felvett bibliai szakaszhoz, majd kérdez. Másik is megszóll: Kétkedik, vagy kifogásol. Szó szót követ, ha a vezető erős-

lelkű, úgy irányt tud szabni, s lelkes, szinte *forró hangulatban* itt az óra vége. Utána elkíséri egy pár ifjú a vezetőt, végül egy csak egy marad, kitart mellette, aki valahogyan — szó szót kihozva — nyílt férfiassággal bevallja, hogy ő már szerelmi életet él. A vezetőnk csak annyit mond, hogy köszönöm a bizalmadat, nem gondoltam, nekem ez nagy szomorúság. (Nem használ itt a nekirohanás és nagyképű feddőzés.) Imádkozom érted. Jóéjszakát és elválnak. Mindennek eljön az ideje. Legközelebb óra előtt játszanak. Egy nyalka fiú cigarettazik inkább. „Gyere játszani“ — mondja a vezető, aki kisportolt, keményfogású férfi. A csinos fiú játék közben nagyon is érzi a vezető erejét. A fiú látja, hogy a vezető maga nem cigarettazik, de nem is tiltja. Kíváncsian megkérde, miért nem cigarettazik. Nem rontom vele magam, feleli egyszerűen. Szeget üt a fiú fejébe. Látja, hogy tudásban, erőben, ügyességben messze *felülmúlja* őt. Ezt és annak *szigorú életmódját* — méltán — összekapcsolja, asszociálja, társítja. Ezen a nyomon haladva ő is olyan szeretne lenni. — Már meg van fogva. Már „embert halászott“ a vezető. Már elindul az ifjú a „keskeny úton“. Vállalja a fegyelmet először abban a reményben, hátha ő is olyan eredményeket tudna elérni és olyan „stramm fiú“ lehetne. Az angolszász keresztyén ifjúsági mozgalmakban épen ezért különösen szerették az *atléta vezetőket*, akik testi erejükkel is tudták az Úr ügyét szolgálni. Különben is mindig fontos a hősies érzületekre apellálni. Valóságos dolog az, hogy Krisztus ügyét szolgálni olyan hősies erőfeszítéseket kíván, melyek a *legkivállobb férfiak* ambíciójára méltók. A tiszta életet és az erőt is össze lehet és kell kötni, — mint hajdan a keresztes lovagok tették: „Erőm tisztek ereje, mert a szívem tiszta.“ Tapasztalatból tudjuk, hogy a bibliás ifjú minden kísértések között és helyzetben *egyediül* meg tud állani. Tapasztalatból tudjuk, hogy kint a világ sodrában *aszkéta* életet tudnak élni. Ez már az egyház szent fegyelme, hadi nevelése.

Ha a vezető megszeretik, minden erőszakolás nélkül meg a munka, mint a karikacsapás. Egy-kettőre beszervezik őket és ők *tartják fent* maguk között a rendet. Egymást tanít iák. művelik, lelkesítik, botlásuktól védik, barátságból ellenőrzik, — észrevétlen. Mikor már a vezető felkeltette bennük a becsület, a szemérem és szégyenérzettel, felkeltette az undort is a bűn iránt, nyert ügye van. még ha néha bukdácsolnak is. *Szeretni és meg nem alkudni!* Ez lehet a jelszava minden ifjúsági vezetőnek. A kor és magas hivatal, az ifjúság előtt *nem imponál*. Sót legtöbbször az *ellenszegülést* provokálna. Legrosszabb indulatokat szabadítja föl, aki erőszakkal próbálkozik. Még a leányokat inkább lehet magyarázkodás nélküli, energikus, erélyes szóval és fölénnyel moderálni és fegyelmezni, de a fiatalemberek vallásos élet egész területén csupán a lelki fegyverek előtt

hajlik meg. A fegyelmező erőket ezen az úton kell hozzájuk vezetni. Akkor szelídek és erősek lesznek egyszerre és a gyülekezet örvendezve csodálkozik átalakulásukon. „Íme a fiak, akiket nékünk adott az Úr.“

A leánykör.

Most lássuk, hogy leányaink vájjon részt vehetnek-e valahogyan az egyház szent harcában? Nem ellentmondás ez: harcos leányok. Ellenkezőleg, a keresztyén erények és becsület terén csak egy szent küzdelem árán maradhatnak meg. Mi reformátusok a leáuya-sereget legsikeresebben leánykör formájában tudtuk megszervezni. Fogadalmat is tehetnek.

Nincs az a középkori zárda, amelyik jobban őrizné és szigorúbb erkölcsre nevelné a leányokat, mint a leánykör. Pedig a zárdabelieknek *sokkal könnyebb* a dolguk. Ezeknek ételükről, italukról, minden szükségletükéről gondoskodnak, de a mi leányainknak sokszor maguknak kell megkeresni sovány kenyerüket és mégis egy mosolyt, egy mozdulatot sem engednek meg, hogy a munkavezető, vagy a főnök kegyével nagyobb legyen a fizetésük. Azokat zárt fal veszi körül a zárdában, ezek pedig kint küzdenek, fáradnak a szabad élet forgatagában és megállanak, mert szűzi szívükhöz szorítják a Bibliájukat. Azok csak a tanulásnak és művészeteiknek élnek. Ezek először elvégezik a% esteli mosogatást, vagy kitakarítják a szabóműhelyt, vagy elrendezik az üzleti árukat s csak azután lehetnek énekkarba vagy bibliakörbe, leánykörbe. Hónapokig spórolják filléreiket, míg egy könyvet vásárolhatnak. Még a jobbmódúaknak is dolgozni kell, mert szociális kötelességet és felelősséget és közérdekű munkát kell vállalniok, ez az elvünk.

Eégi igazság, hogy a társadalom *erkölcsi szintjét* a nő erkölse adja meg. Ez volt a mértéke minden kornak és ma is az. A női erkölcs pedig a leányok erkölcsénél kezdődik. Ez az erkölcs azonban testi, lelki tisztaságon kívül egyebet is foglal magában. A szorgalmat, mely a henye életet megveti, az egyszerűséget, mely a hiú pompázást kerüli, az áldozatos takarékkosságot, hogy először kevesebből kevesebb, azután többől több jusson a szegényeknek. Alázatosság és szerénység a további kísérők, melyek megvédik a durcásságtól, haragtartástól, vetélytársi gyűlölködéstől.

A kisebb és nagyobb leányok vezetője természetesen rüleg *csak nő* lehet. Lelkészne, tanítóné, tanítónő, diakonissza, vagy missziói tanfolyamot járt nem egészen fiatal leány. A fegyelmezés és megőrzés alapja itt is csak a szeretet lehet.

Van dolga a vezetőnek, amíg a sok „egyéniséget“ magához és egymáshoz hangolja. Leányköri vezetőnek nem olyan a dolga, mint az ifjúságé. A leányok *nem nevelik* úgy egymást,

mint amazok. A leányok nem barátkoznak úgy, mint a fiúk. Itt az anyakomplex *nélkülözhetetlen*, míg amott a barátság a lelki keret. Itt a vezető a második anya, aki anyáskodva vezeti őket. A fiúnál az apa komplexet könnyen helyettesíti a baráti. A leányok minden egyes a vezetővel, az anyával van összekötetésben, csak *azután* egymással. Neki kell szinte észrevétlen kipótolgatni tanultsági és nevelési hiányaikat. De különösen és főképen az egy szükséges dolgot kell szem előtt tartani, vagyis a megtérést és Krisztus öntudatos követését. Ebből ránézve még egy különös feladat következik. A bátorságra és bizonysságtevésre nevelés. Mikor egy ilyen fiatal leány *krisztusi menyasszonyságáról* bizonysságot tesz, ez a legnagyobb eredmény. De ide elvezetni őket a legnagyobb próbára teszi a vezetőt, s ha ezt meg tudja tenni, méltó a leányok lelki gondozásának tisztére.

A lelki nemesi rend.

A lelki átalakuláson, a metanóián, a megtérésen és újjászületésen átment hívőknek a Szentlélek által adott tulajdonságai, másfelől egymás *felismerésének képessége* teszik lehetővé a szentek egyességet; az eklézsiának, az anyaszentegyháznak földi szervezetben látható életét és sereggyűjtését. A Sátán legálunkabb és legveszedelmesebb cselvetei közül való az is, amely-lyel azt hazudja, hogy semmiképen nem tudjuk, kik a megtértek és kik üdvözülnek. Igenis, valami módon tudjuk, igenis, valahogyan megismерjük. Hogyan? Nagyában, közönségesen, általanosságban. De hát ez is csak bizonytalanság! Nem az, hanem annyi bizonyosság és olyan mértékű igazság, amennyi nekünk elég. A bibliai felszerelésnél megírjuk, hogy a „szenteket“, a „szent atyafiakat“, a „mennyei elhívás részeseit“, az „Úr gyér mekeit“, a „kegyelem részeseit“ számtalansor megszólítják a szentírók és utasításokat és tanácsokat adnak nekik. Igaz, hogy az Úr országának, a szentek gyülekezetének határai sem élesen körvonalazottak, de csak előttünk, mert észrevehetetlen fokoztatásban mosódnak és halványodnak el, mint Rafael képén az angyalfejek, amelyből csak az Úr közelében levők látszanak egészben világosan. Vannak emberek, akikről a Lélek jelei olyan erősen sugároznak, hogy *bizonyosra vehetjük idvességes életüket*. Vannak, akikről többé-kevésbé bizonyos, vagy többé-kevésbé kétséges ez a megállapítás. De Istené a dicsőség és kegyelem, hogy a legtöbbször egymásra ismerünk zsidók és görögök, katolikusok és reformátusok, angolok, németek vagy négerek. A Lélek ajándékai, karizmái sokfélék és vagy egyik, vagy másikról felismerhetők az „elválasztottak“. Természetesen csak *egymást* ismerik fel. Nem ismerjük fel a végérvényesen kárhozatra menőket. A hitetlen *sem egymást* nem ismeri, *sem a hívőket*.

A hívő egyháztagok alkotják az egyház lelkét. Egy lelki nemesi rend ez. Nem kisebbítjük le a földi születésű nemesi rendet. Azt is elismerjük, hogy szükség van reá. De Pauisennei mondjuk, hogy több a lelki nemesség, a „Geistesadel“.

Amint azonban kiválasztatunk és besoroztatunk a lelki arisztokráciába, mennyei nemesi rendbe, korántsem leszünk azonnal kiképzett harcosok és jó vítézek. Rögtön megkezdődik ugyan a „beöltöztetés“ (fehér ruhába), a „felszerelés“ (az efézusi levél fegyverzetébe) és a „kegyesség gyakorlása“, de még sok hibát, balfogást, rendetlenséget, ügyetlenséget és hütlenséget is elkövetünk, míg *csakugyan jó vitézzé*, jó frontharcossá leszünk. Egy nagy csodálkozni való azonban e sok gyarlóságunkban is van: Jézusunk, Királyunk szinte határtalan türelme. Ebben bízva merészeli egyszer Victor János kimondani egy újonc-képző konferencián, táborozáson: „ne féljünk hibákat elkövetni“.

Nagyon jól van az, hogy megtérésünkkel kapcsolatban a bizonyásítételekre szoktattak. Ez az első támadás az ördögi front ellen. De itt is a kísértő, s örül, ha könnyen bekerít, ha elgaloppozzuk magunkat, s túl lövünk a célon „Fiatal koromban — mondja Karácsony Sándor — magam is erőszakosan, tűzzel-vassal próbáltam terjeszteni Krisztus országát. És épen ilyen visszafelé sült el minden túlbugzgásom — és valljam be ezt is orca pirulással — ízléstelen tapintatlanságom.“⁵⁷ Az elégedetlenség felkiáltása. „A zsidónak zsidó; a görögnek görög“ legyünk (jó értelemben). minden embernél más a haditaktika. „Lépten - nyomon tapasztalom, — mondja újra Karácsony, — milyen nehéz manapság középkorú, vagy idősebb, iskolázott magyar emberekkel Krisztusról beszélgetni — gondolkozásuk, szellemi életrük gátlásai miatt.“⁵⁸ Örökségi terheltség ez. Valami fájdalmas, hogy e mai középkorú intelligenciának milyen lelki terheltsége van. „Nekünk nem új világnézetet, tehát másfajta világot kell adnunk azoknak, akik számára új életet szeretnénk adni bizonyásítételeinkkel, hanem magát Krisztust kell adnunk.“

„Hiába mondom én valakinek, hogy ne igyon, ha a bor ízik neki és szükségét érzi a mámornak. Hiszen azért iszik, azért kell a mámor, mert üres, hideg, ellenséges, kibírhatatlan számára a világ — *Krisztus nélkül, józanon*. Vagy Krisztusra volna szüksége, vagy mámorra van, hogy elviselhetővé hazudja a maga számára a világot.“⁵⁹ Amely világ csalóka látszat. Ne erőszakoskodjunk tehát az emberekkel, mert hatásunk alól ők erőszakkal fogják kitépni magukat. „Ne követeljünk Krisztus nélkül előktől olyan teljesítményeket, amelyekre csak Krisztus adhat erőt.“ Addig meg kézen hordozzuk „szelíd szerettel“,⁶⁰ mert velünk is úgy bántak, — míg bekerülnek ők is a nemesi fölkelők csapatába.

A hívők és szentek.

„Az evangélium, a quákerizmus és tolsztojánizmus elle-nére sokszor *hiszünk abban*, — mondja egy bölcs, — hogy tűz ellen tűzzel kell harcolnunk, le kell lőni az uzsorást, be kell zár-nunk a tolvajt, megsemmisíteni a csalót és csavargót. És mégis milyen biztosak vagyunk a felől, hogy ha a világ erre a kemény - fejű, keményszívű és öklű módszerre volna korlátozva és senki-sem volna kész először segíteni felebarátján, elnyomni saját rossz érzületét egy még igaztalanabb emberrel szemben, ha sen-ki sem lenne kész megcsalatni magát, hanem állandó gyanako-dásban élne és senkisem örülne, hogy nemes szenvédélyből és ösztönből cselekedhetik valakivel szemben a józan ész általános szabálya helyett: bizony akkor sokkal, *végtelenebbül rosszabb lenne* a világban élni, mint így.“⁶¹ Nem jó megfigyelés ez? Igen, a világ sokkal rosszabb is lehetne. De így mégis a keresztyének, a „jó bolondjai Krisztusnak“, jelentékeny „feljavítják“ az em-beriség minőségét és mégis elég tűrhető e világban élni. Sőt egyes társadalmakban egyenesen örööm élni.

A kegyesek, a szentek nem okoskodnak az Úr szavain, hanem cselekednek. Áldják azokat, akik őket átkozzák, jót csele-kednek azokkal, akik őket gyűlölik, imádkoznak azokért, akik őket háborgatják. Jobb felől arcuk ütik, tartják a bal orcajukat és végre is a gonoszt jóval győzik meg. Túlzó bolondok! — mondja a világ. „A szentek nemes gyöngédségük túlzásában próféták lehetnek, mint ahogy számtalan esetben azoknak is *bizonyultak*. Az a felebaráti szeretet, mely minden szentben me-g-található, egyesekben nagy túlzásokkal, nem más, mint a ne-mesen *teremtő társadalmi erő*.“⁶² Ez alkot és gyarapí Az azu-tán a világ fiainak tragikuma, hogy bár az ö megmentésükre sietnek a szentek, ők azt se meg nem értik, se nem segítik őket, sőt e nemes harcmodorban gátolják Isten gyermekeit. Pedig „míg valaki nem akarja *megpróbálni* a jótékonysságot, a nem ellenállást — amire a szent mindig kész — nem mondhatja, hogy vájjon e módszer sikeres-e, vagy sem.“⁶³ Elméletet gyakorlat igazol. Igen, kísérleje meg bárki és meg fogja látni, hogy nagy-szerű lesz az eredmény.

De a hívő keresztyén nem is tehet mást. A régi hívőkön, kegyeseken és mártírok kívül példát adnak korszakunk hit-vallói, vérstanúi és misszionáriusai. A „bizonysságok fellege vesz körül“. Csak kövessük nyomdokaikat, de a magunk korának fel-adataiban és módján. Még a pogánynak tartott Gandhi is meg-szégyenít sok keresztyént. Mert a hívők, a bizonysságtevők, a cse-lekvők s nem a név- és szájkeresztyének lesznek a győzők! Igen, előre csak ezen az úton! „A szentek serge *erre járt, amerre most megyünk*.“ (Hall. ének.) A szenteknek, vagy mondjuk egy meg-szokottabb kifejezéssel, a hívő embereknek, vagy a jó keresztyé-

neknek, — a kifejezés nem fontos — minden van bizonyos elszánt, *harcias magatartása*, hogy úgy mondjuk, hadi készenléte. Az természetes, hogy áldásos, konstruktív, alkotó munkát végeznek bárhol szorgalmukkal, lelkiismeretükkel, megfontolt kötelességiükkel, áldozatkészsegükkel. Az emberi társadalom legproduktívabb, leghasznosabb tagjai ők, még a testi élet szükségleteinek előállítása, általános gazdasági termelés terén is. Az is bizonyos, hogy az emberek tanítása, vezetés és minden jó ügy pozitív szolgálata reájuk bátran számíthat. De amit itt tár-gyalunk és különösen hangsúlyozunk az, hogy a keresztyének tisztaiban legyenek a testet-lelket fenyegető veszedelemmel. Ha vigyáznak és imádkoznak, ő előttük *nem tudja* a Sátán eltitkolni hadmozdulatait. Azonnal felfedezik reptében a kísértést ős röntgenszemükkel a fertőző bűncsírákat. Állandó frontharcosok. Fegyverszünet soha sincsen.

Az ördögnek épen az a legügyesebb taktikája, mellyel sok ember megcsal, még *hívő embereket* is, hogy csendes, biztos, betáblázott birtokként élvezik a bűnbocsánatnak, Istennel és gyülekezettel való közösség zavartalanak hitt örömeit és áldásait. Pedig nem így van. Jól mondta egyik püspökünk: az üdvösség *nem birtok, hanem feladat*. Hozzátestszük, a feladat *nagy része* harc. Ilyen frontharcosok legyenek a gyülekezet hivatalos vezetői és kegyes lelkimunkásai egyaránt, A napi parancsot és abban az órában való parancsot voltaképen nem egymástól kapják, hanem Jézustól, „a fővezéről“, a Szentlélek közvetítésével. Állandó irányítatást, vezetetést *kapnak*. A kegyes emberek „a világosság fiai“. Rendesen világosságban járnak, néha még azonfelül különös megvilágosítatást kapnak. Bármennyire *haragusznak* az ilyen megállapításokért a világ fiai, mégis így van. ők pedig sötétségen járnak, ha fejenként 3 diplomával rendelkeznek is.

Valóban megdöbbentő tapasztalatokat szerezhetünk, ha különféle társadalmi osztálybeli emberekkel beszélünk a vallás dolgairól. Nagy képzettségű tudósok, éleslátású közgazdasági vezérférfiak, szakmájukban rendkívül ügyes és sikereket elérő emberek *megdöbbentően analfabéták*, tudatlanok a keresztyén-ség legfontosabb elemei, alapigazságai tekintetében, nem is szólva a részletkérdésekről. Míg bibliás parasztemberek, szegény külvárosi kisegyziszenciák csodálatosan szép lelkületet, biztos ítéloképességet és alapos lélekismeretet és az Úrnak ismeretét mutatják föl. Miért? Mert a Szentlélek csakugyan mindenre, minden lényegesre megtanítja őket Természetesen az iskolázott-sággal és művelteggel még többre mennek a hívők, mint ahogyan Pál is többre vitte Péternél.

„A szenteket a vallás *szakértőinek* nevezhetjük. Azt mondják, amit tudnak, arról tesznek bizonyásot, amit látnak. Arról bírnak ismerettel, amit későbben elveszett művészettel nevez-

tek: az Isten jelenlétének a gyakorlatát.⁶⁴ Az élet hirdetői. A bűnnel és a kárhoztató Sötétség Fejedelmével épen azért merrik a hívők fölvenni a harcot és mernek ellenállást és ellentmondást tanúsítani, mert aki „velünk van minden napon a világ végezteig, nagyobb, mint aki a világban van“ és ördögi mód szereivel uralkodik rajta. A hívők nem félnek a legkétségesetebb helyzetekben sem, ha fogják az Úr kezét. Bátorítani tudnak másokat és vonják maguk után. „A szentek határtalan bizalma nélkül a többi lelki stagnálásában heverne.“⁶⁵ Meg nem alkuvó, erőteljes és szívósan kitartó támadásokkal lépésről-lépésre vetik ki a világ Fejedelmét hadállásainból, hogy legyen meg az Úr „akarata a földön, mint a mennyben“. Ahol keresztyén közösségek berendezkedtek, ott a bűn és szenny menekül és helyette épülés és gyümölcsözés lesz. „A szentek a jóság hatékony kovászai és lassanként átalakítják a földi rendet menyeivé.“⁶⁶ Van ennél dicsőbb remény? Akinek volt alkalma megismerni hívő családok életét és komolyan, bibliai alapon szervezett keresztyén közösségek, intézmények életét, tudják, hogy *hasontók* azok — leghívebb, legigazibb állapotukban — az angyalok boldog társaságához, akiket láthatatlanul szokott küldeni az Úr szentjeinek segítségére. (Zsolt. 34:8; Zsid. 1:14. stb.)

A kegyes emberek nemcsak „sérhetetlenek“, hanem *utánozhatatlanok* is, bármilyen pontosan figyelik is meg őket. „A szentek pusztta utánzása nem út a szentséghez, mert az ő vallásos tapasztalatuk elsőkézből való.“⁶⁷ Igazi személyiségek. Aki például jó keresztyénnek akar mutatkozni és erélyesen lép fel *egy* olyan esetben, amikor az istenfélő esetleg valamikor úgy járt el, lehet, hogy nála épen nem sikerül a dolog és csúnya gorombáskodás lesz belőle. Ahol pedig a kegyes türelmes volt és ő is úgy tesz, ő gyáva lesz. Sem a kegyes beszéddel, az ú. n. „kánaáni nyelvvel“, sem a hívőktől ellesett modorral, vagy hasonló szolgálatokkal nem lesz valaki keresztyén, hanem a Szentlélek-től való újjászületés által s az így nyert *eredetisége* által. Nem a szentek imitációjára, utánzására van szükség, mint ahogy ezek sem egymást utánozzák, hanem Krisztus imitációja, utánzása a szükséges dolog. A szentek önálló egyéniségek, közvetlen és tudatos kapcsolatban a Szentlélekkel.

Az egyház csak a hívőkre számíthat, a „hívekre“ nem igen.

Az egyházi vonatkozásokra tévre csak a gyülekezet kegyeseire *lehet számítani*, ha az egyházban baj van. Ha nehéz feladatok előtt áll a lelkész, a gondnok és a presbitérium, a hívők csinálnak *közvéleményt*. Szóval-tettel helytállanak bárhol, bárminkor. Ezek egyképen tudnak a törvények, rendnek engedelmeskedni és annak nevében parancsolni a szerint, amint az Igé-

ből imádságaikban kijelentést kapnak. Ha az eklézsia vezetőit is ugyanaz a Szentlélek indítja, akkor az egész „szent front” ugyanazon irányban és egyetértve mozdul előre. „Az az ember (a kegyes) még ha alszik is, tisztítja a levegőt, erősíti a törvényt, háza díszíti a vidéket. Az emberek felismerik, hogy ki a jó-akaró.”⁶⁹ Legbensőbb érzékük súgja. Néha olyanok, akik a kegyeseket nem szeretik, ha bajban vannak, mégis hozzájuk for dulnak, mert tudják, hogy bennük lehet bízni. „Az ilyen lélek egy világítótoronyhoz hasonlít, akkor gondolunk reá, ha besötétedik.”⁷⁰

Krisztus jó vitézeinek és az Úr katonáinak harci képessége, hatóköre, szférája rendkívül nagy. Amennyire az egyháei gyakorlatából rájöttem, úgy *találtam.*, hogy a feltétlenül átadott, Krisztus követő egyházigazgatók *körülbelül százszer* annyi névleges egyháztagnak tudnak erkölcsi irányítást, támogatást adni, már t. i. ami a gyülekezet hivatalos álláspontjaként szerepel és mindenkire irányadó. A hívők százszer annyi embert tudnak erkölcsi hatásuk alatt tartani, mint a háyan ők vannak. Felvidéki gyülekezetemben 40—50-en voltak körülbelül a határozott bibliás hívek és ezzel a csapattal, s a 12 tagú presbitérium hívő többségével egyházfegyelmet tudtunk gyakorolni. A hitetlen ugyan vadnak, keménynek mutatkozik, de legtöbbször puha ős törékeny, megbízhatatlan és gyáva, csak meg kell bátran támadni a benne megbújó Sátánt!

Egy bizonyos lelki rádióaktivitás, erő, világosság és szeretet *kisugárzás az*, amit a hívők környezetükre és a világra gyakorolnak. Tökéletes hatás ez a tanítás, feedés és megjobbítás céljából. Erre készenlétben áll minden az Isten embere. (II. Tim. 3:16—17.) Ez pedig tulajdonképen azért van, mert az Ige sugárzik rajtuk keresztül, mint transparenseken, vezető rétegeken és vonalakon. Mikor tehát az egyház valamikor is külső erőszakot, vagy más durva eljárásokat vesz igénybe, ezzel nemcsak *hitetlenséget*, *tudatlanságát*, *gyengeséget* árulja el, de közeli romlását is. Ezért hangoztatjuk újra meg újra, hogy az egyházfegyelemben a bírósági eljárások csak a *minimális részt* képezhetik.

Épen ezért vannak, akik még a kiközösítést is teljesen elvetik. A hívők, mint lelki papság, mutassanak fel olyan lelki erőt, hogy a közösség és a hit lelke által, imádkozás és meggyőzés által az ellenkezők lelkiismeretét ítéletben tartják és így közlik a vigasztalást is. Azok képesek erre, „akik tudják, mily erősen tud hatni az igaz lélek arra, akire igénye van. T. i. a szeretet által. Szinte az Istantól és angyaloktól ítéltettnek érzi magát és így meghajolnia és változnia kell”⁷¹ A szeretet ellenállhatatlan. Hogyne lenne a hívőknek, Isten szentjeinek ilyen hatalma, mikor ők valamikor *angyalokat* fognak ítélni! Földi dolgokban pedig még a gyülekezet *utolsói* is képesek aa ítélettétre (I. Kor. 6:3—4.) a *hitetlenekre* vonatkozólag.

Honnan kapunk hatalmat?

Hogyan kaphat nyomorúságos halandó ember ilyen hatalmat? Nyilvánvalóan csak a Szent Lélek által, aki minden hívőnek adatik és pedig különféle módon. Teljesen elvetendő tehát az a felfogás, hogy csak az apostoloknak adatott volna. Ugyan ki is tudná *nyomon kísérni* azt az „apostolica successiot“, vagyis apostoli átöröklést, amint a római egyház szeretetlen, önző, göögös és makacs álláspontján teszi? Ellenkezőleg, minden hívőre áll ez, a gyülekezet legalábbvalóira is, de akik nagyobbak a legnagyobb prófétánál, Keresztelő Jánosnál is. (Luk. 7:18.) Szolgákra ős szolgálóleányokra is kitölti Isten az Ö Lelkét. (Csel. 2:18.) Mikor először mondta az Úr János evangéliuma ezerint: Vegyetek Szentleket, (Ján. 20:22.) Filep tanítvány nem volt ott, hanem a többi hívőkkel együtt Pünkösdkor kapta. Ez is megdönti a római pápa és püspökök ridegen kizárolagos apostoli öröklési tanát. A nagy súlyú német theologus, Achelis ezt mondja: „A Szentlélek minden hívőnek ígértetik, Filep különben sem volt ott Ján. 20: 22-ben megírt jelenetnél. Mi azt hiszzük, hogy *mindkét esetben* adta az Úr az ő Szentlelkét. Pünkösdkor azonban *teljesebb* mértékben. S adja is *állandóan* kegyelemből, érdemetlen, de vére által tisztult gyermekeire.

Ekkora hatalommal *csakugyan lehet* fegyelmet gyakorlni. Bizony Isten embereinek úgy az Ó-, mint az Üjtestamentumi Szentírások szerint sokszor rettentenesen nagy hatalma volt életre, halálra, mint a bibliai alapoknál részletesen rámutattunk. Péter apostol felelösségre vonja először Anániást, ki szava halálatára halva rogy össze, utána felesége, Safira jár hasonlóan. Nyilván nem Péter ölte meg őket, de Isten ítélete, amit Pétertől hallottak meg. (Csel. 5:1—10.) Itt most még Pál apostolnak Félix császári tiszttartóval történt esetét idézzük emlékezetbe, mikor a hatalmas rómait rémület fogta el Pál szavaira. „Mikor pedig ő igazságról, önmegtartóztatásról, s az eljövendő ítéletről szólt, megrémülve monda Félix: Mostan eredj el, de amikor alkalmatosságom lesz, magamhoz hivatlak téged.“ (Csel. 24: 25.) *Nem bírta* lelkierővel Pál jelenlétét és szavait, amiket pedig nem is egyenesen hozzá intézett. Ahogyan régen volt, úgy van ma is. Istennek rajtunk keresztül küldött szavától most is megretten és megindul a legvadabb proletár és a leghatalmasabb potentát. Csak mi ne legyünk gyávák! Mi ne legyünk gyávák!

Tiszta légkört!

Sokszor említettük, hogy az egyházban a hívőknek bizonyos szellemi atmoszférát, lelki légkört kell kialakítani, amely a lelki epifémiát, bűnragályt és járványt megakadályozza. A hívők lelkeinek erővonalaiból és világosságot sugárzó körei meg-

sokasodnak úgy, hogy a Sátánnak és közegeinek fertőzése vagy megszűnik, vagy elszigetelődik, de legalább is korlátozódik. Nagyon fontos eljárás ez, mert prevenciója, *megelőzése* a bűnnek. Mikor már a bűn megfogamzik, könnyen halált nemz. Épen azért minden erőnkkel arra törekedjünk, hogy az egyháztagok lelkét immúnissá, *ellenállóvá* tegyük. Azaz erősítjük, hogy az esetleges fertőzés is hiába való legyen a lelki szervezet ellenállása folytán. Valóban hasonló ez a modern orvosi eljárásokhoz. Akkor már többé-kevésbé *készünk*, amikor a bűn betegsége kifejlődött, a vétek nyomorúsága elhatalmasodott.

Tiszta légkör, becsületes közszellem, őszinte szeretet minden emberi lélek iránt, bátor fellépés és a sötétség hatalmai rögtön visszahúzódnak. A jók megkönyebbülnek, a foglyok feloldódnak. Nem vettük még észre, hogy társaságban is megtörtént, hogy egy hívő belépésekor *megváltozik* a hangulat. Torkon reked a szemérmetlen beszéd, vagy elhallgat a mérges viája, stb. Néha egy egyszerű hívő fiú, vagy leány megjelenésére már hátról a bűn, de akiknek volt bizonyoságban bártorságuk. „A vétek és a bűn csupán csak az *ártatlanság* látása által tud megfedetni”.⁷² Nem bírja s meghajlik. A hívők egyformán viselkednek akár nem látják, akár látják őket. Egy felsőbb, azaz isteni vezetésnek engedelmeskednek. Ez egyre jobban természetükké válik. Moody így határozta meg a karaktert: A jellem az, ami az ember a sötétből.⁷³ Fején találta a szeget. Amit és ahogyan akkor cselekszik, mikor senki sem látja és tudja, se nem fogja látni és tudni — csak Aki láthatatlanul mindenütt jelen van — az a magaviseletünk, a jellemünk hű tükre.

Csak keresztyén lehet jó modorú.

A hívők a tisztaságról új fogalmazást diktálnak annak a világnak, amely a testápolás és a sportok, higiénia és kendőzött udvariasság mellett tisztálatlan szemekkel tapogatja körül a másik nemet; szemtelen és ocsmány beszédeivel szítja a bujaság tüzét és mégis tisztának tartja magát manikűrözött körmével, finom ruhájában, ápolt testével. A keresztyéneknek hatalmuk van arra, hogy bár a test tisztaságát is *sokra* tartják, de emellett ítéletül mondják ki a gonoszokra: „*megtisztítások a tálnak belsejét* is“. Mosdatlan kézzel még lehet enni, de mosdatlan szájjal *nem lehet* beszélni. A munkától és szegénységtől sokszor kérge a tenyér, poros a láb, gyűrött a ruha. Ez nem elítélendő. A világ felületes fiai *kérlelhetetlenül* le szokták nézni, sőt levegőnek nézni, aki nem jól öltözött, s nincs kellő finom megjelenése. Közöttük csakugyan a „ruha teszi az embert“. De ezzel az egész felfogással, szokással és tempóval bátran *szembeszáll* a keresztyén és beszédével, magaviseletével *megköveteli* a tisz-

teletet a tiszta lelkiség iránt. Nem imponál az igazgyöngy nyakék, de repes a szíve örömében, ha a bűnbánat könnye pereg. Egyszerű ruhájában úgy áll meg bármelyik előkelő társa ságban, mintha ragyogó királyi palástot viselne. Annak a nevében, aki: „A legtisztább volt a hatalmasok között és leghatalmasabb a tiszták között“.⁷⁴ Nagykövete ő annak. Ha megérezte a fényes társasággal tisztálanságukat és nagy műveltségük mellett tudatlanságukat, már fegyelmezte őket és verte a bűnt. A szentek nem félnek a modortalanságtól, hiszen ők *moderálják* az embereket és tanítják a jó magaviseletre, kedvességre, gyöngédségre, figyelemre. (Róm. 10:9—10.) Az iniciatíva, a *kezdeményezés* a hívőké. Sokszor nem is várják a világi hatalmasoktól a megszólítást, ők szólítják meg ezeket. Nem rabjai a konvencionális formáknak, ők *használják*, vagy *dobják el*, magas céljaik szerint. De mégsem lehetséges, hogy fölénnyel, vagy kevélyek legyenek, mert tudják, hogy a kegyelem milyen mélységekből szedte fel őket. Azt is tudniok kell, hogy tapintatlanág, modortalan és ügyetlen viselkedéssel, mely az alkalmazkodó szeretet hiányára mutat, sok lelket eltaszíthatnak az egyháztól. Mit tesznek háti Mennek mindenkihez, aki ember, aki lélek. Mennek tartózkodás nélkül, fesztenül, bátor bizalommal, felajánlkozó jóakarattal, hogy elmondják, mit tett velük az Úr. Sohasem félnek és nem bizalmatlanok. Nekik semmi nem árthat, mert „hatalmuk van“. Az emberi lelkeket gyökereiknél fogják meg. A gonoszokat, ravaszokat, csalókat, gúnyosakat, kevélyeket mindenki tudják nevelni, — mert azok is lelkek, sőt vonzással vágnak a jó után. A Lélek ezen vezetése mellett sohasem lehetnek, sohasem mondhatnak rosszat. „A jóság sohasem hibázhat.“⁷⁵

A szomorú és áldozatos harcos.

Van a hívő keresztyénnek két tulajdonsága, amit a világ általában gyöngeségnek tart. Egyik a szomorúság, másik az engedékeny önzetlenség. A keresztyének egész élete bűnbánat Luther szerint. Számtalan nagy szent adott példát, hogyan zarán-dokoljunk át a „siralom völgyén“. Nem magyarázzuk itt azt, hogyan ötvözödik össze ezzel a mindenkorai bánattal a mindenkorai örööm. De *tény és tapasztalat*, hogy így van. Most már az őember és a világ bűnei miatt, nem fölénnyesen ítélik, hanem szomorú keresztyén az ő környezetében is felismerve, útját állja az öneledt, léha örömknek. De legalább is korlátozza, tompítja azokat. Nagyon jó vallásos emberek nem bírják elviselni például, hogy lakásukban zsoltárt, vagy más kegyes énekeket énekeljenek. „Nincs itt temetés!“ — mondják kellemetlenül érintve. — Hát ez az! Nem szeretik az emberek, ha a bűnre, a halálra, a világnak hiábavalóságára „túlzottan“ emlékeztetik őket. Pedig

minden látszólagos gyöngeség ellenére is a szomorúság embere erős. Az ő szomorúsága segít könnyíteni a világon, a társadalomra való hatásában fokozza annak hatékonyságát⁷⁹ Ez már az áldozat egyik formája. Akik most sírtok, majd vigadoztok, mondta Urunk.

A keresztyéneknek állítólagos másik gyöngeségük az engedékenység, önzetlenség. Nem arról van szó, hogy a keresztyén ne sáfárkodnék az anyagi javakkal híven. Az Úr többféleképen megparancsolta a „hamis Mammonra“ való vigyázást. A keresztyének szorgalmáról, leleményes ügyességéről, takarékos-ságáról és adakozásáról, nagyvonalú és nagyszerű életstílusáról, finom ízléséről a Skovgard—Petersen—Podmaniezky: Akarsz-e diadalmaskodni? c. könyv szinte hősi eposzoknak beillő történeteket ad elő. Nem is arról beszélünk, hogyan adjon a becsületességre és jótékonyságra példát a hívő ember. Ez az éiet konstruktív építési oldalához tartozik, tárgunk pedig a lelki védekezés és küzdelem módjait fogja határai közé. Hanem most az ős önzés elleni védekezésről kell szólunk. A pénz szerelméről, mely „ minden rossznak a gyökere, s ami sok fájdalommal szegezi át“ az embert, s ami miatt a ..hittől is eltéved“. Az a „tulaidon iránti érzék“ az, amit a Nobel-díjas Galsworthy mond így ironikusan. Erről a „tulajdon iránti érzékről“ az angol társadalmi élet bizonyos felsőbb, gazdagabb körének mesteri jellemzésével háromkötetes regényben beszél, finom gúnnyal és megvetéssel. *Kik tudják ezt az ős önzést, ezt a kifinomított, raffinált érzést megtörni és kiirtani, ha nem azok, akik „vagyontuknak elragadtatását örömmel nézték, tudván, hogy jobb és maradandóbb vagyonuk van“.* (Zsid. 10: 34.)

Vájjon nem a „tulajdon iránti érzék“-é az, amelyik testvéreket, akik „édes bizalommal éltek együtt“ hosszú éveken a szülői szárnyak alatt — holtig tartó gyűlölködésbe taszít egymással szemben, mert az örökségnél megrövidültnek érzik magukat? Nem ez a „tulajdon iránti érzék“-e az, ami óriási népek hatalmas diplomáciai apparátusát mozgásban tartja egy „sacro egoizmo“, „szent önzés“ hamis jelszavával! Nem az önzés sodorja-e oly háborúba a népeket, hogy egy emberöltő alatt minden gyűjtött *tartalékjuk* s egy másik emberöltőig a *keresetük* jobbára elpusztul? Ami még több, ez önzés kiirtja a legszebb, legerősebb férfiakat *millioméval*. De még mindég fenekednek, fegyverkeznek dühösen s „az Úr haragja még el nem múlt, karja még felemelve van“. És nem látják a szerencsétlen emberek és népek, hogy minden az ősgonosz, az Emberölő, a Sátán műve, melynek ezerféle módja, sőt „kipróbált“ módszere van, hogy egymás ellen uszítsa az embereket s azután kifoszsza őket *mindenükből*, végül az életükből, sőt üdvösséggükből.

Van ennek a folytonos kataklizmákba, tragédiákba, szám-tani pontossággal az anyagi romlásba vezető önzési tébolyнак

ellenszere? Hogyan lehet ezen elementáris erejű bűn ellen küzdeni? *Csak áldozatosan.* Azzal, hogy a keresztyén engedi magát az ételes táloltól félreszorítani, s böjtöl. Engedi magát előhaladásban gátoltatni, mellőztetni és türelemmel vár tovább. Itt megrövidítik, ott becsapják, (ő ugyan látja, de engedi) amott nyers erőszakkal kiforgatják. Kérnek tőle: ad. A felsőruha után az alsót is odaadja, s ha egy mérföldre kényszerítik, kész kettőre is elmenni.

De mégis *lassanként* az emberek *felfigyelnek*. Nem értik e magaviseletet. Majd nagyobb javak birtoklásában sejtik — nagyon jól — mindennek az okát. Az Igének fokozatosan telje sebb hatása lesz, a keresztyének szava, hitele egyre erősebb. Mert a legnagyobb gyanú a hívők szavával szemben a háttérben lappongó önzés, de az itt nincs. Majd jön egyre többnél a megalázkodás, bűnbánat, átadása a szívnek és a sovány pénztárcának. Zakeusok is akadnak, akik bőven jóvátesznek minden rég elkövetett zsarolást és rablást. Néha jövedelmük nagy részét, vagy épen vagyonukat egyháznak, iskolának, szociális intézménynek *adják, hagyják*, akik valamikor egy férges szilvát is fölvettek a malacoknak, s valamikor egy óráig is alkudtak a szegény napszámossal egy pár fillérért, vagy a piacon a szegény asszonnyal, százezreket hagynak közcélokra.

De mindez az átalakító hatást az önzetlen, naiv, „élhetetlen“, a világ javai után nem kapkodó kegyesek *viszik véghez*. De akik mégis legjobban tudják teljes bizalomra indítani a világi javak birtokosait, akik szeretik az „együgyű“ hívőkre bízni vagyonuk kezelését, mert tudják, hogy nem olyanok — mint ők, hanem sokkal megbízhatóbbak.

Támadásra mindig készen.

Nem is lehet és nem is szükséges itt minden bűnt felsorolni, s az ellene való védekezés eljárását ismertetnünk, mint egy orvosi könyvben a betegségeket és receptjeiket. Ez tárgyunk leiki természetével és módszerével ellenkezik. A parázna-ság bűnének például számtalan változata, a narkózis sok fajtája, elkezdve az alkoholon, nikotinon a morfiumig, ópiumig; avagy a káromkodás, amelyben a magyar úgy kiválik, (egy angol közmondás szerint — kevés vigasztalásunkra — csak a csehek műlják felül) vagy a gög és hatalmaskodási zsarnok ösztön vég-telen skálája mind itt van közöttünk, fertőz és ront. A hívők *feladata, hogy rögtön* felismerjenek minden bűnt és mint az acélrugó, úgy pattanjon fel lelkükben a támadási készség. A bűnös majdnem mindig védekezik — jókarója ellen. Meglepő mennyi ürügyet felhoznak az emberek bűneik mellett. Az is érdekes, hogy sokszor nem is indokolják. „Így szoktam“, „már én

ilyen vagyok“, „nem nagy bűn az,“ „hát mindenkinet van gyöngéje“, „más is teszi“, stb., stb. Elintézhetőnek tartják és lelkiismeretüket elaltatják félígaz és teljesen hazug szólasmondá-sokkal.

A szenveddelynek nincs logikája. Szereti a bűnt és szereti, nem is indokolja miért. Mert az ész és logika neki *ellensége* és ezt érzi. Jól mutat erre egy psychologus. „A lelkiismeretnek az a tendenciája, hogy rossz cselekvésre jó okot keres. Ez folyton munkában van, mert a lelkiismerete, tudatos elme, folyton és minden áron egységre törekzik. Néha ez a processzus logika nélküli szakaszban (értelmetlenül) végződik. Ez azt jelenti, hogy vallásos életünket nem engedjük üzleti etikánkba, vagy privát szórakozásainkba behatolni. Így az élet tudatlanul is megoszlik. Itt csak bűnbánat segít“.⁷⁷ A bűnbánat az okokra vezet. Íme a lélektan bizonyága, hogy a bűnös szenveddelyeivel szemben értelmetlen, azaz *bolond*. Nem ezt mondja a biblia is számtalan helyen?

Amint mondottuk, a bűn rengeteg eseteit felsorolni nem lehet. Már csak azért sem, mert „*nincs két ember*, akinek ugyanazon nehézségei lennének. Nem lehet tőlük várni, hogy ugyanazon megoldást dolgozzák ki“.⁷⁸ Nincs egyforma egyéniség. Nem lehet azt könyvekből megtanulni. Ehhez egyfelől a Lélek vételének főfeltételén kívül szent harci készség, másfelől pedig magát mindig feltaláló intelligencia kell, mely a hívő kegyeseknek sajátja. „Egy newyorki iskolában egy lengyel kislány arra a kérdésre, hogy ki az intelligens ember, így felelt: Egy tanult ember mástól veszi gondolatait, egy intelligens ember maga“ csinálja?⁷⁹ Eredeti, s nem másol. Pompás felelet volt. Ez az. A hívő ember hamar belelát a lélek mélyére. Az intelligens szó ezt jelenti, mert röntgen szemei vannak. De ami még több, belső finom érzékenysége felfogja Isten üzeneteit, tanácsait. Adatik néki a jó, igaz mentőgondolat, felülről való bölcseség. (Jak. 1:5.)

No most már ez az intelligencia, éleslátás, ítéloképesség mire való jobban, ha nem arra, hogy észrevegye és meg-támadja az ellenséget, ahol éri. Aki az ő maga, családja, gyülekezete életét fenyegeti és rombolja. Hogy úgy ne járjon, mint a részeg őr, akit meglepett az ellenség. Úgy ne járjon, mint a balgatag szüzek, akik végezetesen elkéstek a királyi menyegzőről hanyagságuk miatt. Ezért írja Pál apostol Filippiben levő szolgatársának, bajtársának, hogy legyen segítségül Evóniának, Sintikhének, mint akik az evangélium dolgában együtt viaskodtak vele, valamint Kelemennel és a többi munkatársnival, kiknek neveik föl vannak írva az életnek könyvében. (Fil. 4:2—3.) Íme úgy férfiak, mint nők, mint küzdő és győző hősök. — Mi legyünk a támadó fél. (Jak. 4:7.)

A hősnek általában nagyon vegyes fogalma van manap-

ság. „Hősszerelmesről“ is szoktak beszélni, mely aztán állandó színész munkakört is jelent. Az újságok írnak a „nap hőséről“, vagy a „botrány hőséről“. Sokszor egy kis virtuskodásért lehet valaki „hős“. Szerintünk az igazi hős csak az, aki a legnagyobb eszményekért küzd, különben harca, áldozata „jobb ügyhöz méltó“ lenne. Emerson meghatározását nagyon egyezőnek találjuk az evangéliumi értelemben vett hőssel, „aki kockára téve jóhírnevet is, életét is — tökéletes nyugalommal szemébe mer nézni mind a bitófának, mind a csőcseléknek, beszédének abszolút igazságára és eljárásának kifogástalanságára támaszkodva.“⁸⁰

V. RÉSZ.

A fegyvernemek.

Egy a sereg.

A fővezérünk: Jézus Krisztus azt parancsolta: Mindnyájan egyek legyetek énben nem. Ez azt jelenti, hogy amint a fő a tagokkal, s ezek egymással, olyan szoros, önkéntes, természetű és erős egységben kell érezni és tudni magát minden hívőnek a többi hívőkkel. Tehát egyik keresztyénnek a többivel. Tehát egyik keresztyén felekezetnek a többivel.

Azért jó név ez is, hogy keresztyén *felekezet*, mert amint az egyes emberben rész szerint van meg az ismeret, rész szerint a különféle kegyelmi ajándékok, mint Pál apostol sokszor hangsúlyozza, úgy a keresztyén felekezeteknél, vagyis a különféle nevek alatt élő keresztyén „egyházaknál is. De ezek minden voltaképen Krisztus egyetlen anyaszentegyházának részei, s együtt hatásuk és működésük láthatatlan fejükben, a Krisztusban és a Szent Lélek által közös, és *mai teljesítményük* mellett is egységes.

Hisszük és valljuk tehát a láthatatlan igaz egyhárról való tanításunkkal és egyébként is, hogy mivel az egyház lényegileg egy, ennél fogva tárgyunk beállításánál fogva az egyetlen szent egyház egy totális harcáról van szó, melynek különböző felekezetei nem tekinthetők másnak, mint *egy sereg* különböző fegyvernemeinek. Van annyi szeretetünk más felekezetű, főként magyar testvéreinkkel szemben, hogy elbírjuk hordozni a lekcínsinylest, az „*eretnekség*“ vádját, félreértést, mellőzést, sőt gyűlöletet is. Aki szeret és szeret, az győz!

Nemcsak fájlaljuk, de nagyon veszedelmesnek és károsnak tartjuk a keresztyén felekezetek egymás elleni kisebb-nagyobb harcait. Hanem a legszükségesebbnek tartjuk, hogy a történelmi keresztyén egyházak, melyek különböző korokban különböző *fegyverekkel*, *kiképzéssel* és *harcmóddal* küzdöttek, egymásra találjanak, együtt működjenek, küzdjenek a Sátán és bűn ellen a triumfáló diadalomig. „Különválva menetelni, együtt lecsapni!“ „Getrennt marschieren, zusammen schlagen!“

Az emberiség régi lelki karcai.

Mióta ember van a világon és magára eszmél, rendet igyekszik teremteni maga körük Saját testén érzi, majd lassan-ként *megtudja*, hogy ő bizonyos rendes funkciók, eljárások, folyamatok által és közben él. Az élet nem jelent mást, mint a *környezettel* jó viszonyt, összhangban, harmóniában léteit, de legalább is *tűrhetően* rendezett viszonyt.

Még mindig az elemknél vagyunk, mikor a társadalom alapsejtjéül a családot ismerve el, azt sem tudjuk másként képzelní, mint rendtartással, ami már bizonyos küzdelmet jelent a rendezetlen erőkkel. A rend: élet, a rendetlenség: halál. Ezek majdnem azonos fogalmak itt is. Már az ős társadalmi élet sem volt más, mint szabályok szerinti élés, azaz kötött pályán irányított mozgás. Az államélet klasszikus törvényét már *az ókorban meghozták* s azt mindmáig csak mintázzuk, utánozzuk, alig pótoljuk.

A legmagasabb társaséleti forma azonban a földi emberre nézve a vallásos közösség, a vallásos gyülekezet. Az ember istenkeresése mindig komoly és tiszteletremélő volt, még ha néha rettentően eltévelyedett is. Amennyire az ember megtalálni vélte Istenét, erkölcsi törvényeit tőle származtatta. A törvényekkel rendet, rendezett életet csinált, s *megakadályozta* a rendetlenséget bent és kint.

„Már a pogány vallások is minden időben alkalmaztak egy többé-kevésbé kialakult *fegyelmi rendet*, melynek legsúlyosabb foka a társadalomból való kiközösítés volt. Cézár a De bello gallico című művében (VI. fejezet) elbeszéli, hogy a régi galloknál bizonyos tettek elkövetése után a bűnöst a druidák *kizárták az istentiszteletből* és az *áldozatból*. mindenki megvetette és kerülte őket, mint egy pestisest. Plutarchos elmondja, hogy Alkibiadesz kiátkozásakor egy *kötáblára* vésték az athéni papok a kiközösítő átok szavait. A római gonosznevőket előtlétésekük alkalmával Sacer esto átokszóval közösítették ki.

Érdekes, hogy valamikor a *sacer* = szent kiátkozó szó volt, vagyis elkülönített az Isten számára (megölni). A magyar is mondja: „magához vette az Isten“. Azaz meghalt. A gonosznevőket nem ritkán *ünnepélyesen* adták át az alvilág istenének. Pál apostol mondja, hogy a káromkodót átadjuk a Sátánnak. (I. Kor. 5:5.) A pogányok körében mindenütt és mindmáig meg volt az a közösség fegyelmező praxis és mint *consensus gentium*, azaz a népek közvéleménye történelmileg megállapítható.¹

A vesta szüzek egy botlásukért halállal lakoltak. Solon a fejedelmet vagy főembert is halállal büntette, ha részeg volt. Tiberius a táncolókat Rómából mind száműzte, stb.

A benső hitet, bármilyen téveteg volt, a külső erkölcsöt, bármilyen volt a mérték, — de *mindig* védték. Védték szükség-

bol, de védték áldozatokkal is. A ókori pogányság „fényes bűnöknek“ nevezett erényei, a feddhetetlen erkölcsiségben és önfeláldozásban felmagasztosult példái *ma is* megindítanak. A bölcs és önfeláldozó Sokrates, a kérlelhetetlen szigorú erkölcsű Cato, vagy Marcus Aurelius császár, aki mindig az igazság és erény pártján volt. Csak kevés példa a rengeteg közül, melyek erősen bizonyítják, hogy a *megromlott* emberi természetben is élt az igazság és a jóság utáni vágyakozás. Ki nem téphetek, de uralok egyes történeti művekre,, melyek a pogányságban is megtalálják az igazság és erény bizonyítékeit. Az egész görög bölcsészet és sorstragédiák csak kimagasló példák az antik világot is mozgató szellemi és erkölcsi erőkről. Isten soha nem hagyta magát *kijelentés nélkül*. (Hóm. 1:19—20.)

Az ősegház küzdelme.

Az egyházi rend igazi kezdetét mégis az ótestamentomi pátriárkáknál találhatjuk meg. A téveteg természeti vallások után új kezdődik: a bizonyos isteni kijelentés vallása. Ábrahám családja már gyülekezetnek tekinthető, melyben *istenes rend* uralkodott. Az Úr megismert akarata döntött élet-halál felett. (Izsák feláldozása.) Amikor törvényt kaptak a Síai hegyen, már készen volt a világos és részletes egyházfegyelem. A theokrácia, azaz Isten-uralom, amelynél magasabb ideál — annak legjobb jelentésében — a keresztyénség számára sincsen. Ez egyebek között azt is jelentette, hogy az Úr parancsaitól való eltérés tilos és bizonyos következményekkel jár, mint amilyen végzettszerű biztonsággal a nap fölkél, vagy az eső esik, vagy a test megszületik és meghal. Sőt ennél is bizonyosabb, mert Ő a csodák Istene. Erkölcsei törvényei és csodái nem állanak szemben egymással, de a napot meg is állíthatja s a naprendszeret összezúzhatja. Az egész népnek ezt az isteni hatalmat hirdették és újra és újra tanították. „A theokrácia, azaz Isten-uralom alatt minden kihágás bűn is volt egyszerre. A zsidó már kora éveiben megértette, hogy egy olyan egyházhöz tartozik, melynek szigorú, kemény fegyelme van.“² Mint Isten kijelentését vették. Számtalansor hallották és tudták ők azt, hogy az Úr rendelését jó megtartani, de veszedelem és pusztulás áthágna. „A templom lerombolása után a szigorú fegyelem megnövekedett, hogy a zsidóságot *megőrizzék*. Mikor a theokrácia véget ért, az állam és az egyház nem egy, hanem kettő volt már, a fegyelmi rendszer még erősebb volt, mint Kánaán elfoglalása idején; ekkor a zsinagogiai fegyelem foglalta le az állam helyét.“³ Törvényszerű és szigorú volt. Mégis lassan eljött az idő, hogy nemcsak élet és halál között volt választás, hanem a bűn mérlegelésével és a javítás céljából többféle fegyelmező fokozat lett. Sok minden nem büntettek halállal immár.

A fegyelemnek 3 neme volt: Herém, Niddu és Nezifa.

A Herém volt a legszigorúbb. Az illetőt *kizárták* a gyülekezetből. Csak az élet fenntartására nélkülözhetetlen dolgokat kapta meg. Társas érintkezéstől el volt tiltva, kivéve a feleségét és gyermekeit. Közistentiszteletből ki volt tiltva, gyermekei pedig az iskolából.

A Niddu kevésbé szigorú volt, de azt a 30 napot esetleg makacsság miatt kétszer-háromszor is meg lehetett ismételni. A bűnbánónak gyászruhában kellett megjelenni. Mosakodni, hajat levágni és sarut viselni nem volt szabad. Rendes istentiszteleten megjelenhetett, de nem tagként. Előírt idő után legették róla az átkot: „Fel vagy mentve!“ szavakkal.

A Nezifat Kr. e. II. században alkalmazták vallásos *hatóságok* megsértéséért. 1—7 napig házába kellett visszavonulnia bűntöredelemre.⁴

Az ótestamentumi korszakban a gyülekezeti fegyelem főként a bíráskodásban merült ki, amiben lelkigondozói elem alig volt, ami épen a legfontosabb lett volna.

„A próféták nagyszerűen megérezték ugyan, hogy a könyörülő szeretet hű gondoskodására, van szüksége a bűnösnek és aki jönni fog, olyan lesz, mint a pásztor az ő népéhez, aki keresi az elveszettet és visszavezeti, a sebesültet bekötözi, az egészségest védi, a gyöngét óvja.“ (Ézs. 34:10. és 40:10.) De hogy ilyen hivatás *mint lelkigondozói* tisztség legyen, erre az ótestamentum már nem juttott el.⁵ Ez csak az új testamentumban lett meg. De azért nagyon értékes volt már az az örökség is, ami komoly és szent rendtartásban az Úr korabeli zsidóságnak maradt, „A zsidóknak meg volt a saját fegyelmük. Az apostolok teljesen ismerték azt. Az apostolok, mint a ker. egyház vezetői, mikor a fegyelmet kezelik, azon elvek szerint járnak el, melyekkel már gyermekekük óta ismerősek voltak.“⁶

Az őskeresztyénség harcoló egyház volt.

Nincsen az az egyháztörténész, aki tagadná és ne állítaná, hogy az ősegyházból komoly, sőt szigorú rend volt. „Kétségtelen, hogy az első ker. gyülekezetek a legszigorúbb erkölcsi alapelvek szerint szabályozták közösségi életüket. Tudták jól, hog> azonnal megszűnik tag lenni az, aki az erkölcsstelenségnek enged, s nem türnek gonoszokat maguk között. A vérfertőző buntetése (I. Kor. 5.) nem kivételes eset.“⁷ A Szentírás nem terjeszkedhetett ki sok esetre. De a gyülekezetnek mint olyannak gondja kiterjedt az élet egész területére. „Természetesen a magzatelhajtás, gyermekek kitevése is tilos volt. Küzdöttek a fösvénység és önzés ellen. Tisztességtelen kereskedeleml és életmód ellen; szóval a Mammonnal minden formában harcoltak.

Harcoltak a kétértelműség és hazugság ellen is.⁸ A bűn minden formában bűn. Jó történelmi érzékkel rendelkezők is alig képesek felfogni azt a helyzetet és világot, melyben az apostolok elindultak s amelyet maguk körül újjáteremtettek. *Ember feletti*, mert csak a Szentlélek által teljesíthető feladat volt. Még magukat a zsidókat is, illetve egy részüket is nehéz volt megnyerniük a nekik jövendölt ős számukra az ő testükből eljött Idvezítő számára. Aztán jött a másik feladat: el kellett fogadtatni az érvényben maradó, azaz „betöltött“ *törvényt a pogányokkal*. Nemkülönben a zsidó prófétákat és a megvetett zsidók köréből támadt Krisztust. Ez a *gyülekezet-ötvözeti* csak a Szentlélek tüzében jöhetett létre. Ezért rendben tartani és tisztítva nevelni a Szentlélek csodálatos működésével érthető csak meg.

Bizony sok küzdelem és küszködés volt ott. Elementáris, szinte kozmikus erejű harc a bűnnel. „Két doleg különösen sok vitára adott alkalmat. 1. A tagok *előélete*, 2. a zsidó és a görög elemek *egyesülése*. Meglephet bennünket, hogy némelyek (megtérsük után is) vaskos érzékenységen éltek és azt egyes filozófusok megengedhetőnek tartották. (Persze a filozófus minden meg tudott magyarázni és igazolni!) Mások pogány áldozatokban, iszákosságban, dőzsölésben is résztvettek. Néme lyek azzal mentegyedeztek, hogy azt a húst, mint közönséges ételt, s nem mint áldozati húst eszik és különben is, ha minden összeköttetést megszakítanának a bűnösökkel, ki kellene a *világ-ból* menniök. Ezek a visszaélések főként a pogányokból lettekre vonatkoztak. A zsidók a házasság és étel dolgában stb. voltak aggodalmaskodók.“⁹

Hogyan tudtak testvérekké lenni az egymást kölcsönösen lenéző — ha nem is épen gyűlölő — zsidó és pogány? Akik mikor a közös gyülekezetbe beléptek, nehezen tudták legyőzni régi, erős előítéletüket! És azután saját egyéni, bűnös nyomorúságukat! Nincs mit tagadnunk, hogy az első gyülekezetek nagy részét igen gyülevész nép alkotta,, Folytatódott a sereggűjtésben az Úr módszere, aki a paráznákat és vámszedőket hamarabb fel tudta venni az ő országába, mint az elbizakodott bölcséket és gazdagokat, akiknek emberileg „lehetetlen“ idvezülni. A Léleknek még *nehezebb* munkát adtak a „jók“. Ma talán nem úgy van-el A Bűnösök Barátja csakugyan gyönyörködhett a bűnösein é& megtérjein, akik összeverődtek, összehányódtak-vetődtek a világ minden tájáról; a legalacsonyabb és legszennyesebb helyekről is, hogy a „bővölködő kegyelem annál nagyobb legyen“. Mesteri leírását adja egy ilyen gyülekezetnek Stalker ref. törtenész: „Gyülekező helyük nem vonja magára a figyelmet (a körintusiaknak). Nem hasonlít azokhoz a pompás pogány templomokhoz, melyek körülveszik, sőt nincs olyan sem, mint a szomszédos zsinagóga. Talán egy magánház nagy szobája, vagy egy

keresztyén kereskedőnek erre az alkalomra rendbehozott boltja szolgál összejöveteli helyül. Érdekes az arcokat megfigyelni. Mindjárt megfigyelhetünk néhány jellegzetes zsidó arcot. A többiek különböző nemzetiségi pogányok, s az a többség. Közelebbről észrevesszük, hogy némelyike gyűrűt hord, mások nem. Ez utóbbiak, a *szolgák* vannak többségen. Némelyik arcon látszik, hogy született görög, halvány, gondolkozó arca elárulja, hogy filozófus; a másikon észrevenni gazdagsága öntudatát. De azért kevés van itt hatalmas, kevés nemes. E büszke város nagyobb részüket bolondnak, gyöngének, aljasnak, megvetendőnek nézi. Babszolgák, akiknek ősei még nem szívtak szabad görög levegőt, hanem vad hordákban barangoltak a Duna vagy Don partjain. — Nézd azt a magas, halványarcú görögöt, nemrég még a cirkuszok fertőjében hevert. Nézd azt az alázatos scitha rabszolgát, kevessel ezelőtt zsebmetsző és börtönmadái volt. Nézd azt a vékonyorrú zsidót, Shylock volt ő, aki Korinthus mulató fiataloságának a húsából vágtak ki a maga fontját. És így tovább nagy változatossággal. De a bűn történetén kívül más is van odaírva ezekre az arcokra. Megmosattak, megszenteltettek, megigazítattak az Úr Jézus nevében a mi Istenünknek Lelke által. — Figyeld csak, hogy éneklik a 40. zsoltárt: „Kivont engemet a pusztulás gödréből és a sáros fertőből“. Milyen érzést öntötték ők ezekbe a szavakba! Milyen örööm áradhatott el arcukon! Bizony a szabad kegyelem és áldozatos szeretet jelének tekinthették magukat.“¹⁰

Testvérek lettek, akiknek bűneit a vér elmosta és ők tisztáltak lettek. Akiknek ezután a tisztaságra nagy gondjuknak kellett lenni, mert az emberölő, kísértő él és keresi, kit vethet a hatalma alá megint hétszeresen. Vigyázniok kellett nemcsak magukra, de egymásra is. Figyelmeztetni az állandóan fenyegető veszedelekre, inteni a tévedésben és csüggédésben. Inkább dorgálják meg egymást a gyülekezetben is, mint a Sátán kezébe jussanak, de *előbb* mindenkor a szelíd intelem.

„A keresztyénség legyőzte a pogány világot, mely minden külső tekintetben elsőbbrendű volt. És csak a sokkal hatalmasabb morális erő volt az, mely a reformációnak is hatalmat, előnyt és győzelmet adott, míg a szelíd és szép reneszánsz elvezetett és elpusztult, mert fogyatékos erkölcsű volt.“¹¹ Erkölcst tart egyest és népet. Az őskeresztyénségről nincs jobb informátorunk, mint Harnack, aki ezt mondja: A keresztyénség mindenek előtt a testiség ellen vette fel a harcot, mint a házasságtörés, paráznaság, fajtalan beszéd stb. Természetesen az egynejűség volt érvényes csak.

„Nagyon fontos volt, hogy privát intelem megelőzze a büntető eljárást. A gyülekezet volt maga a lekigondozó, annak még privát formájában is és az volt a fegyelmező is. Ez, a testvéri kölcsönös gondozás az alapforma az apostoli időben.“¹² Ab-

ban mindenki részt vett. A nyilvános bűnvallás is elég gyakori volt. Nem volt az más, mint erősebb gyógyeljárás, s utána a lélek felerősödött, megtisztult.

„A nyilvános bűnbánatnak tényleges használatát és szokását azok az írók is bizonyítják, akik mindig állították, hogy nem szükséges a nyilvános bűnvallás.“¹³ Tényleges gyakorlatát elismerték. Bizony az idvezültek, a szentek szakadatlan küzdelemben és munkában tudják csak *megtartani* a nyert kegyelmet. Nemsokára jöttek az Antikrisztus emberei, az eltévelyedtek, hogy eltévelyítsenek.

„Kisázsia legtöbb gyülekezete, Pál apostol és a Jelenések szerint nagyon fertőzve voltak az *elméleti tévelygés* és a cselekvésbeli visszaélés által. Ezek a tények mutatják, hogy milyen szükséges a fegyelem, úgy az egyházra, mint támadóira nézve. Az egyházra mint az öntiszta processzusa, a szentség érvényesülése és az erkölcsi méltóság, mely ahhoz lényegesen hozzátarozik. Támadóra nézve megérdemelt büntetésül, bűnbánat és javulás eszközéül szolgál.“¹⁴ Mindenkinek jót akart. A Szentírás újtestamentomi könyvei *tele vannak* intelmekkel, hitbeli harcal és küzdelemmel. Egészen bizonyos, hogy ezek a gyülekezet tagjai között, valamint a kívülállókkal szemben is megvoltak, ha *adatszerűleg* az újtestamentumban kevés jegyeztetett is föl. A történetírás szerint ugyan a „két első századból, a virágzás korszakából egyetlen adat sincs az egyházi fegyelemről. Ez nem jelenti, hogy nem gyakorolták, hanem igenis azt ebben az időben a Szentírás normái szerint pontosan gyakorolták.“¹⁵ Erről már szóltunk. De az egyház létfeltételeihez ez is hozzátarozott. Úgy, hogy akik gyöngítették, vagy gyöngítését elnéztek, az egyház romlását segítették elő. Azért méltán látták az egyházfegyelem hanyatlásában az egyház pusztulását és az Antikrisztus diadalmas előretörését a védelem törött részein.

„Van historikus, aki azt mondja, hogy az első nagy szakadás is az egyházban az egyházfegyelem kérdésében volt (montanizmus, novacianizmus, donatizmus)“.¹⁶ Akkor többet jelentett, mint ma. Az üldözésből bőven kijutott, de épen a tűzpróbák tettek tisztává és igaz szeretetben egységessé a gyülekezetet. Az árulók, a csúfolók elmentek. Még ez nem is volt baj, de baj volt az, hogy azért mentek ki a gyülekezetből, mert az hanyag, rendetlen és laza volt. „Az üldözött egyház fegyelmét az *ellenségtől* kapta.“¹⁷ Harci csapat lehet fegyelmetlen? „Ha az ósegyház története minket valamire tanít, az főleg az, hogy annak fegyelmét épen azok gáncsolták, sőt többen ki is léptek azért, mert nem volt elég szigorú.“¹⁸ A megalkuvásban pusztulás csirája van. Nagy értékeknek erős védelem kellett.

A keleti és római egyház állapota.

A keleti egyház is akkor volt virágzásban, amikor az egyház fegyelme, rendje ép és ékes volt. Mikor az egyház szent harcát bátran vívta. Mikor *koldusok* és *királyok* egyszerűen főt és térdet hajtottak a Krisztus és az ő gyülekezete előtt. „A harmadik századnak a végén már a bűnbánatnak négy foka volt: 1. siratok, kik a templomajtónál reggeli öltözetben leborulva könyörögtek visszavételükért a papok és a nép előtt, 2. hallgatók, kik Szentírást és prédikációt hallgathattak, 3. térdelők, kik az imát is hallgathatták térdelve, 4. állók, kik az istentiszteleten állva résztvehettek, kivéve az úrvacsorát.“¹⁹ Mindent önként vállalva. A Novácianus-féle harkokban a keleti gyülekezetekben külön hivatalt állítottak fel az egyházi penitencia véghezvitelére. Úgy hívták: bűnbánati presbiter.²⁰

Intézményesen akarták biztosítani e fontos tevékenység végzését? Igaz, hogy „inkább a gyülekezet biztosítása és megfelelménye; mint a bűnös javítása volt a főcél. Még a harmadik században az üldözések alatt szigorúbbak voltak. Ha valaki megtagadta a hitet: kizárták. Legfeljebb életfogytiglan tartó bűnbánattal jöhetett vissza. Cyprian a *kínzásokat sem* tekintette mentségnek a hittagadásra.“²¹ Magától értetődő! Szenvedjen vagy haljon meg, de hazug és áruló nem lehet!

De bizony ez is — mint minden — elsősorban a vezetőszemélyektől függött. Lelkiismeret, judíciumpot, erély és ítélezőképesség tekintetében igen különbözők voltak. Maga Eusebius püspök egy szóval sem fedte meg Konstantinust, sőt dicshimnuszai voltak számára. Nectarius pátriárka 390-ben eltörölte a bűnbánati papi állást. Chrisostomus ellenben szigorúan mondja: „ha egy kapitány, vagy kormányzó legyen is az, sőt ha császári korona is ékesíti az illetőt, ne engedd az Úr asztalához, ha mérlegtelenné hozzá. Synesius kizárt a pantopolisi kormányzót, Andronichust és a fegyelemnek meglett a jó eredménye. A leghíresebb eset az első Theodosius császáré volt, akit Ambrosius tiltotta a templom küszöbéről, mivel egy lázadás miatt Thessaloníkában néhány ezer embert ölt meg, legtöbbnyire ártatlanul.“²² A császár elviselte a fenyítéket. Íme, ilyen különbözőképen kezelték a fegyelmet! Csakhamar belátták, hogy *nem is lehet egyesekre*, bármilyen kiváló vezetők és igeHIRDETŐK is voltak — rábízni a súlyos felelősséggel járó fegyelmezést. A zsinatok a regulák rengeteg sorát állapították meg a bűnöknek és büntetéseknek, miknek felsorolását csak jellemző példákban adhatjuk.

Ágoston és a carthágói zsinat (III 27. c.) elrendeli, hogy vigyázzanak elsőrenden a papokra. „Tertullian óta hét főbünt állapítottak meg: gyilkosság, bálványimádás, csalás, hamis tanúzás, káromlás, lopás, paráznaság. Ezektől megkülönböztetve voltak a *megbocsájtható ősgyöngeségi bűnök*.“²³ Ezeket enyhén

kezelték Az egyházatyák különös gonddal részletezték a bűnöket ős a kijáró büntetéseket. Mi nem is írhatjuk le valamennyit, mert nem bírja, a nyomdafestéket.

Szt. Basilius mondja (LIV. szakasz): *nagyon sajnálom*, hogy az atyák kánonjai elvesztek és az egyház szigorú fegyelme meggyöngült köztetek. Vessétek ki a méltatlan embereket az egyházból és tisztságok meg azt. Ugyanő mondja, hogy az a nő, aki szándékosan elpusztítja meg nem született gyermekét, gyilkosságban vétkes. Büntetése 10 évig terjedjen. A 119. levelében írja, aki két testvért vesz el, vagy két test vérhez megy egymás után, vagy aki testvére feleségét veszi el, nem vétetik be, míg élnem különülnek. Miért *nem veszik ezt ma bünnek?* — Ha egy özvegy, aki 60 éves, ismét a férj jel való élést választja, az méltatlan az úrvacsorára. (XXIII. és XXIV. szakasz.) Nem számíthat már gyermekre, hát akkor mit akar? Leányok, akik atyjok akarata ellenére mennek férjhez, paráznaságot követnek el, ha azonban atyjok kibékül velük, kész a bocsánat, de 3 évig nem úrvacsorázhatsnak. — Kiskorú leánynál feltétlenül kell ennyi atyai hatalom — A tolvaj 1 évig büntetették és 2 évig az úrvacsorától eltiltatik Hamisan esküvő 10 évig kizáratik. — A varázsló úgy kezeltetik, mint a gyilkos. Aki bűbájosokban bízik és azzal vi-gasztalja magát, addig záratik ki, mint a gyilkos.²⁴ Egyformán emberpusztítók. Ma kuruzslóknak és spiritisztáknak nevezhetnék őket. Az előbbi üldözik, mert pénzre megy a dolog, a spiritiszták szabadon mételyezhetnek! A zsinatok mentek az atyák után és néha megdöbbentően *apró részletességgel* tárta fel a mindenféle bűnözési lehetőségeket, úgyhogy megborzad az ember tőlük s itt a fertelmesebb bűnözéseket nem is közöljük. Az elvirai zsinat kiközösítí azokat, akik bálványtemplomban áldoznak (305-ben). Férfi aki megcsalta feleségét, 5évig; kockajátékosok 1 évig záratnak ki. Az arlesi zsinat 314-ben kiközösítette, akik résztvettek a gladiátorok harcában. *Versenylóvasok, színészek* szintén excommunicáltattak. Érdekes, hogy nem is tudtak elképzelni tiszteinges életű színészt, vagy színészsnőt. Zsaroló papok nemesak a hivataltól, de az egyháztagságtól is felfüggesztettek. A neocezarei zsinat (314—325) azt mondja, hogy a pap felesége ha vétkezik, a papnak el kell válnia, vagy *hivatalát veszti*. A második törvényes házasságnál több zsinat rövid imádkozás és böjtölés után a feleket úrvacsorához engedi. A laodiceai zsinat keresztyénei, ha szombat tartással zsidóznak, zárassanak ki. Sem felsőbb, sem alsóbbrendű pap ne legyen varázsló, mágikus, vagy mathematikus, vagy asztrológus. (Ennek az voit.az oka, mert a számtan és csillagászat tudományával rendesen jó-vendrést és más babonáskodást is üztek) — Akik amuletteket hordanak zárassanak ki. — Alexandriai Tiruoteus mondja, hogy az I. Kor. 7:5 értelmében, ha a férj a feleséggel együtt volt aznap, vagy előtte, ezért nem úrvacsorázhatsnak, mert

szombaton és vasárnap tartózkodniuk kell. Arra pedig, hogy: vehet-e más feleséget valaki, ha felesége megőrül, azt mondja: nem lehet, különben házasságtörő.²⁵ Elmebjai nem volt vállási ok. *Felsorolnak* olyan bűnöket is, amelyeket a hívők hal-lomásból sem ismertek. Bizony ez néha a vétkes kíváncsiság fell-keltésére is szolgált s említésük nemcsak *fölösleges*, de káros volt. Az tény, hogy komolyan vették a bűnt. De hát a bűn is komolyan vesz bennünket, mint egy újkori misszionárius mondta (Mott).

Még akkor sok lelkipásztor, mint vezető munkás, az égő gyertyaszálhoz volt hasonlítható, mely lassan felemésztiődő), míg a hívők sokasága a só és kovász, mely elvegyülve a gyülekezetbe, behatolva minden helyre, végezte erjesztő és tisztító munkáját. Mint a vörösvérsejtek, fagociták futnak oda, ahol a szervezetben fertőzés és kórokozó van, így a kegyes emberek is mindig megértették és nem túrték, hogy Krisztus menyasszonynán, anyaszentegyházán valami „szeplő, sömörgözés, vagy afféle“ legyen. (Ef. 5: 27.) Még akkor látszott az egyházon az első szépség.

Kezdik könnyebben venni a bűnt.

„Az egyház vezetői kezdték kiegyezni; Cyprian püspök is feladta korábbi szigorú álláspontját, különösen mivel azt tartotta, hogy a látható egyházon kívül nincs üdvössége! (Az üdvösséget nem akarta elvenni senkitől s ezért nem akarta az egyházból való kizárást.) Figyelemremélte, hogy a könnyű fegyelemnek a második század végétől *Róma a támogatóna*. Tertullian és Hyppolitus keményen megtámadták ezért a római egyházat, Caiilixtus pápa két-három nejüket is engedett ordinálni s állította, hogy a püspököt halálos bűn esetében sem lehet letenni hivataláról. Hivatalozott Mát. 13: 30-ra (a konkoly és a búza), továbbá Noé bárkájára, ahol még kutyák és farkasok is voltak- Könnyen észrevehetjük, hogy a bűnbánat köny nyelmű gyakorlata a *hierarchia* érdekeivel volt összekötve. Az egyház reménytelenül összekeveredett a világgal.“²⁰ Mert szerette a világ hasznát. Természetesen a hatalomnak még kellett maradni, s a hatalom eszközei a lelki bojkott, kiközösítés különböző nemei voltak.

„Az anathéma vagyis kiátkozás, általában az excommunicatio, kiközösítés értelmében használtatott. Szűkebb értelemben a nagyobbik excommunicatio jelentette, amely a bűnöst a törvényen kívül helyezi, a keresztyén társiságból kizára. Míg a kis excommuniicatio csak a sákrumentumból zár ki. Az interdictum egy városra vagy kerületre terjed ki, esetleg egy országra, ártatlant és bűnöst egyformán sújtva. Csak a kereszt-ségét és utolsó kenetet szolgáltatták ki, zárt ajtók mögött. Ennek

alapja az a barbár szokás volt, mely az egyén bűnéért a családot, vagy a törzsei is felelőssé tette.²⁷ Részsigazság van benne. Jóllehet azt se felejtsük el, hogy ez a szokás az ótestamentomban is megvolt. Azonban akkor még nem jött el a teljes kijelentés. Másfelől pedig tényleg a barbár állapotot jelzi, hogy a bűnössel pusztul a családja, még a csecsszopó is. A római egyház hatálma egyre nagyobb tért hódított a világból, de nem az Úr kereszjtét öntudatosan hordozókból gyűlt a népe. „A középkori elméket hatalma alatt tartotta az az általános hit, hogy a látható egyház az örök üdvösséget adhatja és az úrvacsorától való eltiltás, ha nem követi a bűnbánat, örök kárhozató! jelent. A latin egyház fegyelme a középkorban az ú. n. penitentiális, bűnbánati könyvekben van lefektetve. Leírnak mindenféle parázsnáságot és perverzitást a büntetéssel együtt.²⁸ Elég hibás gyógymód. Amint már föntebb említettük, az egyház a világi hatalom eszközeit alkalmazta, de szabályai még jobban gúzsba kötötték *éppen a lelkismereteseket*. Míg a könnyelműek vigan élhettek kedvükre, ha értették a kibúvók módját.

Nemsokára pedig ráfordult a rúd és a kerék az úgynevezett „eretnekekre“, akik között a legtöbb igazabb volt, mint képmutató bíráik. Férfiak 14, nők 12 éven felül megesküdtek az eretnekek feljelentésére. IV. Innocent pápa 1252-ben a híres Ad extirpanda bullával hitelesítette a kínzást, mint a vallomás kicsikarásának eszközét.⁹ „A hanyatlás elkezdődött s mind gyorsulóbb ütemben züllöttek az állapotok. Egyik legvakmerőbb és legveszedelmesebb lépést az egyház a bűnbocsánatnak üzleti áruvá alacsonyításával tette.“ Az indulencia, vagyis elnézés volt a neve a büntetés pénzért való megváltásának. Bár bűnbánat és imádkozás mellett történt, de a pénz sem maradhatott el.

A szerzetesség jobbulást akart.

Maga a szerzetesség is, a keresztyénség fontos világtörténelmi mozzanata, miért jött létre, ha nem *a bűn elleni küzdelemből!*? A szerzetesség az önfegyelemnek rendszeresített módja a szó betűszerinti értelmében. Az ént egyedül legyőzni! Akik erre képesek voltak, azok tudtak a mások és a tömeg bűnein is uralkodni.

,,A szerzetességen volt otthona, a művészletek művészeteinek, amint Nasiansi Gergely mondotta. Ez volt az *emberekre hatás művészete*.³⁰ Szívet is, lelket is megfogni. Tényleg a legnagyobb és legnehezebb művészet ez.

Könnyű a ma még mindig szereplő liberalizmus és racionálizmus álláspontján lenézni és balgaságnak bélyegezni a szerzetesek kemény önregulázását, de a lelkisélet törvényeit is-

merő, a bűn ellen nagy harcát vívó *mai keresztyén is megható-dottan* gondol azokra, akik idvességükért semmit sem sajnáltak.

Nemi csak a római egyházzal való súlyos, fájdalmas és sajnálatos *ellentéteink* tartanak vissza bennünket a szerzetesi élet lehető méltánylásától, hanem még nagyobb mértékben a földi életet és öröömököt szerető görög-római klasszikus neveltetésünk, a humanista és *szabadelvű világnezetünk* s legutoljára és legfőképen az orvosi materializmus által táplált test-, játék- és sportkultusz és kimondhatatlan kényelemszeretet Mindez mégis nem akadályozza a kemény szerzetesi élet csodálatát, mely a „test megöldöklése“ által olyan odaadóan kereste a lélek javát.

Mai keresztyén erkölcsi felfogásunkkal azonban épen nem tudjuk összeegyeztetni férfiaknak és nőknek bizalmas együttmunkálkodását még a misszió terén sem. Az ősegyház ezt össze tudta egyeztetni a jóerkölccsel és a világ előtti tisztelességgel. Tertullian „lelki feleségnek“ nevezte azon nőket (*uxor spiriti alis*), akik valamely keresztyén férfival, előkelőkkel, papokkal stb. közös háztartásban testvérként éltek, hogy egyiknek gondozója, másiknak segítőársa legyen. Ez a ker. első századaiban sokszor előfordul. És Tertullian például több lelki feleséget is megengedett.³¹ A szerzetesség e szokással is szembehelyezkedett.

Luther harca igen nehéz volt.

A protestantizmust az ellenkező oldalról szeretik minden máig lázadásnak, forradalomnak, szakadár eretnekségnek, a „régi rend“ felforgatójának minősíteni és bályegezni. Pedig csak szabadságharc volt a reformáció. A történelmet hívhatjuk aziránt tanúbizonyságul, hogy a protestantizmus nem a más felekezetek, vagy épen a római katolicizmus elleni, hanem a *bűn elleni harc* és a lélek üdvösségre vezető út. Tanúbizonyságul hívjuk négy évszázad történelmét, volt-e valaha a föld kerekségen olyan keresztyén jellemet formáló, emberi társadalmat 'iszítő és nemesítő, művelt államot alkotó és *rendtartó erő*, mint a protestantizmus?

Tudvalevő, hogy Luther a végsőkig *ragaszkodott* szülő egyházához, ō tudta a különbséget az Úr egyháza és annak bércei, a Megváltót kereső lelkek és az eltévelyledett tömegek között. Maradjon meg minden — ez volt a jelszava, — ami az *Igével nem ellenkezik*. Egy nagy, egyetemes tisztagatás és jobbulá-s, amit a végsőkig várt a pápától. Luthert kielégítette volna, de Isten útai mások voltak. A reformáció egyházainak *önállóan meg kellett* szervezkedni. Voltak azonban lélekben és igazságban meggyökerezett örökségek a régi egyházban is, amelyeket Luther megőrizett. Így az egyházfegyelem kizárolag lelki fegyverzetét is, amit hittel és szeretettel lehet forgatni.

Azt mondja Luther: Hagyjuk meg az egyház *régi szokását* valóságosan, hogy a kiközösítettéket a prédikáció után kiküldték a templomból, (hogy ne részesüljenek a prédikáció után következő úrvacsorában).³² Természetesen a bűnbánatig. Az tény, hogy „a *reformációban meg volt* az *excommunicatio maior* és *minor*, az *enyhébb* és *szigorúbb kiközösítés*.“ Részletesen felsorolták, melyiket mikor kell alkalmazni. Az ítélet végén ez állt: „Hogy a lélek megtartassék az üdvösségre.“³³ Határozott lelékmentés. Még a magányónást is meghagyta Luther. Természetesen nem pénzért, sem nem tömegimádkozás kiszabására, hanem az egyszerűbbek felvilágosítására és lelki irányítására.

„Luther a privát gyónásról a frankfurti keresztyénekhez intézett levelében azt mondja, hogy ez nem annyira az értelmes keresztyének, mint inkább a fiatalság és a közönséges emberek miatt kell.“³⁴ A szeretet alkalmazkodása ez. „A tömeg (Pöbel) keveset ért a prédikációból, külön ki kell hallgatni és kérdezni őket.“

Mi azt gondoljuk és Luther óta a népiskolázás, valamint a magasabb tudományos intézetek sok ága mellett is nagyon jól látjuk, hogy az ú. n. „értelmes“ keresztyéneknek — ami alatt ma az ú. n. „intelligenciát“ érthetnénk — kétségtelenül époly szükségük van mindenféle lelkigondozásra, mint a tudatlanabbaknak. Az intellektuális képesség és készséltseg távolról sem biztosíték a bűn ellen. „Tényleg a privát gyónás a XIX. század első harmadában sok helyen történt abbanhagyásig a speciális lelkigondozásra szolgáló eljárások közül általában a legfontosabb volt.“³⁵ Testvéri segítség a szabadulásra. Kár volt abbahagyni. Luther a nyilvános bűnvallást is gyakorlatban tartotta és a gyülekezetek lelkiismeretébe helyezte. Luther a vizitációs könyvében ezt írja: „Ha a bűnösök magukat meg nem javítják, úgy az átkot ki kell hirdetni. Ezt a büntetést *nem szabad lekicinyelni*, mert egy átok, amit Isten parancsol a bűnösökre, nem hiábavaló.“³⁶ Természetesen a megjobbulásig. Azonban Luther is, mint még a legerősebbkezű vezéremberek is, sokszor megtorpan-tak a fegyelmezés következetes végrehajtásától. Az ősellenség olyan erősnek bizonyult számtalan szor, hogy az Úr egyháza és kicsinyei, valamint kísértéseknek kitett és gyöngeségekben leledző vezetői sokszor *védelmi állásba* kényszerültek, kivált a világ bűnös hatalmasai előtt. Még a bátor Luther szerint is, „ha helyes is a fegyelmezés, csak lassan kell megvalósítani, mert a tiszta Ige egyháza olyan, mint a gyökér száraz területen, s míg fává nem nő. nem szabad újításokat tenni.“³⁷ A gyöngeség nyílt bevárasa. Ugyanez a kiegyezkedési, kompromisszumos szellem jellemzi azt a nyilatkozatot, hogy úgy mondink nnkturont, rnelyet Luther. Bugenhagon, Jonas, Melanchton, Cruciger 1533, októberében írtak alá, amelyben a privát absolutios gyónást nem tartják föltétlenül szükségesnek a bűnbocsánathoz,

de mégis minden körülmények között („unter allen Umständen“) fent kell tartani, mert a megháborodott lelkiismeret vigasztalására nagymértékben szolgál.³⁸ Az emberi feloldás szükségtelen. Ez alatt azt értették, hogy nem kötelező, de fenntartják a gyónásra való alkalmat, s aki akarja, vegye igénybe. Bár Luther gyakorolta az úrvacsorától való eltiltást s helyeselte az egyházfegyelem erősítését, mégis csak megalkuvás nála, amikor azt mondja, hogy azzal várni kell az egyház megszilárdulásáig. Pedig hiszen épen a fegyelemmel erősödik az meg. „Luther tévelygésnek tartotta a Schwenkfeldiánusok tételét: nem igazi keresztyéni egyház az, melyben nincs meg a végérvényes kirekesztése a bűnösöknek. Ebben nem volt igaza a nagy reformátornak. Luther e szigor helyett fontosabbnak tartotta a *correctio fraterna-t*, a testvéries intelmet és a családgondozást.“³⁹ Mindez nem ellen téti: kiegészítés. Éppenséggel nem ellentétek, hanem párhuzamosságok. „A fegyelmet a meglevő megőrzésére tartotta Luther jónak, de az magában nem hoz létre lelki életet.“⁴⁰ Két tényező a gyógyítás és építés. Abban teljesen megtalálta Luther a modern igazolását is, hogy az egyházfegyem *főeszköze a becsületes erkölcsi presszió*, azaz ráhatás. Az egyházfegyem kiegészítő eljárás és megelőzés lehet, de alkotóereje nincs a pozitív építés értelmében. Ez igaz, de a különféle eszközök, eljárások mellett meg kell lenni mint ultima ratio-nak, végső eszköznek — a kirekesztésnek is. Hiszen ez apostoli, bibliai hagyomány! S csak a fertőtlenítés után lehetséges gyógyulás, a romok eltakarítása után lehet építeni.

Az egyházból való kirekesztés elvében mindig ingadozó volt Luther álláspontja. Úgy az őskeresztyénség, mint a református egyházak mindig fenntartották az elvet és a jogot a kirekesztéshez. Még ha nem is tudták többféle ok miatt alkalmazni. Abban aztán megint szívesen egyetértünk a nagy Lutherrel, hogy eszménye az általános tankötelezettség és nevelés volt s a szerzetességet is az iskolával akarta pótolni.⁴¹ Amit az utókor igazolt is. Luther az *iskolák erkölcsi fegyelmező erejének* veyvesak a szerzetességet, de minden más tényezőt felülmúló voltát *prófétai lélekkel* láttá meg.

Kálvin nem ismerte a paktumot, a kiegyezést.

A kálvinizmus azonban egyenesen magától *az egyházfegyelemtől* várta minden az egyház megszilárdulását. A kálvin rendszerű egyházaknak nem is volt meg a *summus episcopus*, vagyis a legfőbb püspökük a fejedelem személyében, aki mint *praecipuum membrum*, mint főpatrónus, főgondnok. fővéndök szerepel az egyház rendtartó és törvénykező szervében. A kálvin rendszer a *teljes függetlenség* álláspontján, birtokában és állapotában maga gondoskodott mindenről, ami az élet-

hez tartozott s mindig védekezett a világi hatalmasságok beavatkozásaival szemben. Ezért az egyházi jellegű rend, az egyházfegyelem teljesebb kialakulása, kiképzése és gyakorlata jobban meg volt és van ma is a kálvini jellegű egyházakban.

„Genben már Kálvin előtt voltak egyházfegyelmi intézkedések.“⁴² Tehát nem Kálvin kezdte. De másutt is „A zürichi tanács 1523-ban rendeletet adott ki a rossz erkölcsök ellen, sőt 6 hónapra eltiltott az úrvacsorától 4 tanácsost laza erkölcsiségek miatt. Bernben a tanács elrendeli, hogy akik lerészegednek és 9 órán túl isznak, 10 livrest fizessenek stb.“⁴³

„Bár voltak magában Genben is egyházfegyelmi intézkedések Kálvin előtt, Kálvin eljárása azonban radikálisabb, gyökeresebb volt. Ezt a szigorú konzekvenciát látjuk az egyházrendtartási szabályaiban, ami semmi nehézség előtt meg nem hátrál és ebben van a *különbség* a Kálvin-féle egyházfegyelmi szabály és más enemű munkálatok között. Zwingli nem akarta alkalmazni, Bullinger se, sőt szerinte az excommunicatio az egyházat nem illeti. Oecolampadius is elállott tőle. Bár annyit meggett Oecolampadius, hogy Baselben sürgetésére 3 jámbor és tisztességes embert megbíztak, hogy az ecclesiához tartozó népet szemmel tartsák a jó erkölcs szempontjából.“⁴⁴ Szelíd kezdeményezés. A református egyházfegyelem elindítása és érvényre juttatása a Kálvin nevéhez fűződik és méltán. Hit és ész, szeretet és munka, szenvédés és életkockázat volt az ára. Kálvin *megfizette*. A berni egyezmény miatt jutott összeütközésbe a tanáccsal Kálvin először. A keresztelés és az úrvacsora és más ceremoniák dolgában. Ugyanis a *bibliával ellenkező* szertartásokat akartak ráerőszakolni az egyházakra. 1538. húsvét vasárnapján Kálvin és Farel nem osztotta ki az úrvacsorát ezen egyezmény szerint, mire az istentisztelet tartásától eltiltották őket, de ők azt mégis megtartották. Tüstént azután kiutasították őket Genf ből és pedig a tanács meg az általános népgyűlés határozatából csak egy kevés időt szabtak az elköltözésre. A megelőző nap és éjszaka, meg egész vasárnap, sok félelmükben is megerősítette őket az a tudat, hogy „sokkal nagyobbnak állanak a szolgálatában, mint az embereknek, Kálvin ablaka alatt lövöldöztek é^ felhangzott a kiáltás: a Rhon folyóba kell dobni őket. A kiutasítást 3 nap alatti időre szabták, de ők azonnal indultak, Kálvin fellélezett és szinte *vidáman hagyta ott* Genfet. A genfiek sem búrsztak és ünnepet rendeztek a távozás örömére. Kölcsönösen örültek az elválasnak“⁴⁵ Tragikusabban is történet volt. „Kálvin elment, de a harcot fel nem adta. magát meg nem adta, s az Úr ügyét el nem árulta. Tudjuk, hogy a strassburgi egyház fogadta be, ahol szintén bevezette az egyházfegyelmet. A strassburgi franciák *korántsem szegültek* annyira ellene honfitársuk intézkedésének mint azelőtt a genfiek, Rövid idő ahatt jelentkeztek a reformátor buzgóságának gyümölcsei: a strassburgi fran-

cia egyház belélete, a benne uralkodó rend, az erkölcsi tisztaság gal még a tanács figyelmét is magára vonta.⁴⁸ Eredményes működés volt. Mikor aztán Kálvint a genfiek visszahívták, mindenki tudhatta., hogy a visszatérés föltétele az istenes rend, az egyházfegyelem erőteljesebb bevezetése lesz. „Kálvin szerint az egyházfegyelem az egyház nótái vagyis ismertető jegyei közé tartozik. Fegyelem nélkül semmi közösségi nem gondolható el, hiszen maga a család sem nélkülözheti.”⁴⁷ Az egyház nagy család. „Bármit gondolnak mások — mondja az előterjesztésekor 1537-ben — mi nem hisszük, hogy kötelességeink oly szűk határok között végződnének, hogy elmondván prédikációt, ölte tett kézzel tétlenségnek adhatnék magunkat.”⁴⁸

Kezdődik a harc.

Az Ige hatalmas hirdetése és az iskolai tanítás mellett szívós elszántsággal és bátor körültekintéssel elkezdődik Genfben a rendcsinálás és tisztagatás, hogy Krisztus menyasszonyán ne legyen „semmi sömörgözés vagy afféle”. (EL 5:27.) Veszi sorban, ahogyan jön. „Hadat üzennek a pogány neveknek. A város címerébe bevéseti Krisztus nevének kezdőbetűit. Elrendelik a betegek látogatását, erélyesen fellépnek az iszákosság ellen is, amely szenvedély még csapások és járványok idején is virágzottatta a korcsmákat.”⁴⁹ A mámor felejtet. „Évente egyszer minden családban látogatást tettek, melyben egy lelkész, és egy városi tanácsos vettek részt.”⁵⁰ Egyetemes papság. „Lassanként egyre jobb eredményeket mutatott fel ez új vallás. Béza írja: Alig tudjuk elközpelní, mennyi sok jó gyümölce lett e látogatásoknak. Hogy ez a berendezkedés főleg az egyházfegyelemért is történt, az világos.”⁵¹

Figyelmük csakhamar kiterjedt a környékelőli, vidéki egyházra is. „A falusi egyházak számára 1546-ban elfogadott ordonnanceok szerint a városi hatóság és a lelkész kar két-két tagot küld ki, mely minden egyházat megvizsgál.”⁵² Négytagú küldöttség. Mivel pedig az egyházfegyelem gyökere a lelkésznek a fegyelmezése: „A lelkészek egymás megvizsgálására, véleményük kicserélésére, kétélyei előtárasára, hetenként egyszer, pénteken összejöttek. Vidéki papoknak havonként legalább egyszer össze kellett jönni.”⁵³ Ez már sokkal ritkább volt. Viszont természetes joguk lelküpásztoroknak, hogy „presbiterválasztás előtt megkérdezik a lelkészeket.”⁵⁴ Hiszen munkatársak. Az 1561-ben bővített ordounanceokban szigorú fényűzési törvények voltak, még a lakodalmak ételfogásait és a vendégek számát is megszabták. A köztársaság alaptörvényei közé léptek ezek a szabályok. Ami szereintünk nem volt előnyös, mert jönnek utána a világi hatóságok

szokásos eljárásai, beavatkozási módjai. A vétkesek pénzbüntetése és tilos darabok lefoglalása is meg volt.⁵⁵ Vagyis zálogolás. „A vének kollégiuma, a consistorium, csütörtökön jött összesse. Idézési és büntető joga volt. Nagyon meggondolandó, sőt aggályos jelenség volt, hogy a vének *díjazást kaptak* és erre a célra a büntetéspénzek szolgáltak.“⁵⁶ Ezzel visszaéltek. Igaz, hogy később a „pápistáskodók pénzbírságát elhagyják és a nyilvános penitentia lép a helyére.“⁵⁷

Fokozódik a harc!

„A presbitérium nem vonakodott szemmel kísérni a kereskedőt a boltjában, az iparost a műhelyében, sőt a bérkocsisokat és a korcsmák vendégeit is. A titkos pápistákat üldözték, kik számosan voltak a nép között.“⁵⁸ „Erkölcsi rendőrkodés. *Mindenre kiterjedt* a vének figyelme, félgették az embert, tehát üldözték a bűnt. Kálvin szerette volna ha a régi helyett egyszerű, tiszta szórakozásokat folytatnak. A bezárt korcsmák helyett Kálvin kaszinó-féle társashelyeket nyitottatt, de bizony ezek nem lettek népszerűek. A kártyázás szenvedélye is nagy volt, melyre még a pestisjárványkor is össze mertek gyűlni. De a presbitérium kérlelhetetlen szigorral lépett föl és az 1540-es évek közepén 7 ember került e miatt a *vérpadra*. Kálvin ugyan gyakran mondotta, hogy ő semmiféle ártatlan szórakozásnak nem ellensége, de ismerte az embert és a bűnt és félgettette tőle az embert. „Egyszer színészek jöttek Genfbe és ő nem akart útjukba állani, bár jobban szerette volna, ha nem jöttek volna“⁵⁹ Valóban kevés protekció. „Egy kártyagyáros, kugli- és kockakészítő, Ameaux Péter, ki ezekkel kereskedett is, egy társaságban csalonak nevezte Kálvint, bizony hamarosan *börtönbe került*. Egy szál ingben, mezítláb, fáklyával a kezében kellett a börtönéből kiindulva a várost megkerülni, s a városháza előtt térdenállva vonta vissza szavait. Mikor egyik külvárosban „hívei“ lázongani kezdtek, felállították az akasztófát“⁶⁰ — a polgári hatóságok. Kérlelhetetlenek voltak a hit és vallás kigúnyolóival szemben. Élet-halálra ment a harc! Nem úgy, mint manapság! „Gruet Jakab gúnyolódó iratot függesztett a kathédrára a papok ellen. Krisztusgyalázó iratokat találtak a lakásán, melyben Jézust rongy, csaló, hazug, bolond, gonosz, szerencsétlen, nyomorúságos képzelődőnek nevezi. Szemérmetlen verseket írt, védte a házasságtörést. — *Höhér bárdja alatt* vérzett. el.“⁶¹ Mi alig értjük e szigort Annyira féltek a bűntől és tudatában voltak fertőző és kárhozatos mivoltának, hogy képesek voltak ótestamentumi, mózesi szigorral a bűnösöket „kiürtani népük lőzül“.

„Genfben egy öltöztető nőt két napi bezárásra büntettek,

mert egy menyasszonyt nagy fényűzéssel öltözöttetett föl. Az anyját és két barátnőjét szintén így büntették, mert segítették. A játékosoknak a nyakába akasztották a kártyát és úgy állították a pellengérre.^{“62}

„Nemcsak a káromkodások és szerencsejátékok, de az istentisztelet elmulasztása, családi háborúság, illetlen tréfálkozás, vagy valami kath. ízű kijelentés elég volt a vizsgálatra. Sokszor a bíró vádló és tanú is volt egy személyben. Idős emberek katekizmusra küldettek. Beteget három nap alatt jelenteni kellett látogatásra. Kegyetlen, véres szigorral bevezették az egyházrendet, amelyért elsősorban Kálvin volt a felelős.^{“63} Teljes felelősség és áthárítás ez. Ha Hardeland ez utolsó mondatát nem is osztjuk teljesen, s bár ma ezeket nem tennék úgy, azt elismerjük, hogy a túlságos szigor épen úgy gyöngeség következménye volt, mint a szemethunyó engedékenység. Magyar életírójával, Pruzsinszkyval végeredményben csak azt mondjuk: „aki ezen a fölön *nagyon akar lendíteni* a dolgok menetén, más, mint szigorú, nem lehet.“^{“64}

Ellentámadások.

Elismerjük mi Kálvin hibáit is, Ő nekünk nem egyházalapítónk, sem védszentünk. Elismerjük, hogy néha túlhajtással avatkoztak bele még a családi életbe is. Mégis csodálni való a szent bátorsága. Ahol csak észrevette a Sátán működését, azonnal és mindenütt elszántan lépett fel ellene.

„Nagy baj volt mégis, hogy Kálvint itt-ott elhagyta *türelme*, s a kelleténél jóval ingerlékenyebb volt. Nem ismerte a köznépet sem. Milyen szemet vethetett arra a részeg talyigásja, aki a korcsmában így szónokolt: ha van Isten, fizesse ki a cheh-hemet. — Vagy arra a cinikus alakra, aki szamarának ordítózására keneteljesen monda: szép zsoltárt énekele. Ilyenkor a nagy reformátor nagyon haragudott és keményen dorgálódott.^{“65} Ő szenvedett jobban. „Nem volt elég higgadt ember és még a szézséki kijelentéseit is lejegyezték ellene. Felesége jóhírnevet is el akarták homályosítani. Kálvin népszerűsége egy időben bizony nagyon megközelítette a nulla fokot.^{“66} Nagy embereknél megszokott. Sok nagy ember volt már korábban népszerűlen, de az igazi nagyságokat *céljuktól* mégsem tudták eltéríteni. „Bizonyos az is, hogy Kálvin nem volt mentes bizonyos elfogultságtól és az ellenvéleményt sokszor ördögi gonoszságának minősítette. Kálvin buzgóságát a többség nem tudta megérteni, legtöbb genfi előtt az egész ember egy talány volt.^{“67} Csak lelke emberek érthették. A tanács tagjai között nem igen volt belsőleg bizalmas kedves embere. Ekkorra megszabrodtak és megszervezkedtek ellenségei is. „A köznéppel az egy-

házfegyelem miatt, a felsőbbekkel bőlcseleti (politikai, vallási) irányzatuk miatt került összeütközésbe. Voltak azután titkos pápisták is.⁶⁸ A reakció is működött. A sok támadás és erős ellenzék miatt az egyházfegyelem meggyöngült, a papok tekintélye aláhanyatlott. Kitűnt, hogy rendeletekkel a hitet nem lehet megszilárdítani.⁶⁹ Először a hit s belőle rend. De ami a legsúlyosabb volt, a többi lelkipásztorok, — az egy Viret kivételevel — nem osztották elveit s nem állottak mellette. Maguk a lelkésztársai nem igen segítettek neki szigorú, kemény rendeleteit megerősíteni, inkább a városi vezetők támogatták. Ez időbeli társairól mondja Kálvin: „hogy nem támogatják, egyiket dühös, másikat hazug embernek nevezi”.⁷⁰ Elkeseredésből jött szavak. Ezek a súlyos megjegyzések sajnos, sokban fedték a valót. Sokan vanna k mindig a „hivatalosok és kevesen a választottak”.

A többi reformátorok *nem mertek* olyan következetesek lenni. Viretről írja: szeretné a fegyelmet, de hát „merre induljunk el”⁷¹? Melanchtonról meg ezt írja: „Fülöp is csak sóhajtozik, úgy mint mások”.⁷² Bátor előretörést akart. Az egyházfegyelem a hitélet és erkölcsiség végső következményeit is levonja s az áldozat síkján mozog. A lelkések általában *nem szívesen* gyakorolták a fegyelmet sem Genfben, sem a környéken. Könnyelmű életmód miatt»1542—1546-ig egész csomó lelkész bo-csátottak el, vagy üzték “ki a városból. Egy lelkész pl. azért, mert egy házasságot 7 és 11 éves gyermekek között megáldott. Később pedig, mert egy feslett életű embert vett pártfogásába egy másik lelkipásztor.⁷³ Kálvin egy nagy ellenzékkel szemben rendíthetetlenül kitartott, saját nyomorúságával is küzdött és nehéz munkáját abban a tudatban is végezte, hogy az eredménytő nem éri meg. Mikor a genfi tömegegyházban fentartotta az egyházfegyelmet a kizárással együtt, tulajdonképen az elhagyott francia egyházát vélte szolgálni, hol az üldözések miatt csakis *önkéntes tagok* voltak. Számkivetésben érezte magát Genfben. A kiközösítés mindig ritkább lett, végre egészen elmaradt, miközben a szabad Genossenschaftokban, városi és megyei köztársaságokban minden megmaradt.⁷⁴ Itt jobban boldogultak. Való, hogy csupán egy kisebb méretű, kisebb közösség képes istenfélő rendet tartani — ha ugyan erősen akarja!

A vérvád.

Itt van aztán a legnagyobb, a *hirhedt vád* Kálvin ellen: Servet kivégzése. „Rómát ezer máglya füstje sem tette feketébbé, Kálvinra annak az egy máglyának a füstje homályt vet”, így szól a magyar életrajzírója, Pruzsinszky. *Azon kor szellemét* kell a megítélésnél figyelembe vennünk, mely sokszor használt

ilyen eszközöket, másfelől a rendkívüli veszedelmet, amit a tévtan elterjedése okozhatott, harmadszor a személyt, akivel történt. Servet azelőtt is egy *nemzetközi, notórius, hirheat* alak volt. „Servetnek már Kálvin előtt baja volt De Frye Ory viennai főinquisitorral, mert ellene volt a gyermekkeresztségnek és a pápát antikrisztusnak nevezte. Onnan megszökött, de a halálbüntetést in effigie végrehajtották. Tény az, hogy Kálvin elfogatta, de a vádat La Fontain Miklós vezette, s maga is kész volt *börtönben ülni* vágja igazolásáig. Igaz, hogy Kálvin megmenthette volna életét, de Servet nemcsak Szentláromság- és gyermekkeresztség tagadó volt, hanem pantheista is, e mellett gögös és hazug, hamisan citál, visszavon. Kálvint az ellenzék biztatására támadja, Simon mágusnak nevezi, halálos ítéletet kór Kálvinra és vagyonát kívánja. A hatóság tulajdonképen politikai okból, anarchista eszméiért üldözi. Jó megjegyeznünk, hogy *mielőtt* elítélték volna, Zürich, Bern, Basel, Schaffhausen lelkészeinek elküldték az iratokat és azok *egyhangúlag helyeslik* az eljárást Haller berni lelkész írja, hogy „itt a hatóság rögtön elégette volna“. Melanchton így ír: Elöljáróságotok jogosan járt el, mikor az istenkáromló embert kivégeztette. Bullinger is így nyilatkozott.⁷⁴ Már ezek perdöntő bizonyítékok. Luther is így szolt, bár más alkalommal, a felelösség nélküli felforgatók ellen: Még ha az Isten angyalainak látszanak is, át kell adni az ilyeneket a *höhernak*. Mikor az anabaptisták elleni fegyveres megtorlásra nézve kérdezik, így szól: Jóváhagyom! íme a Kálvin és a kálvinizmus ellenségeinek mindezeket meg kellene mondani és tudni az igazság nevében.

„Kálvin egyházfegyelme a bevándorolt hugenottákkal és a Mária zsarnoksága elől menekülő angol emigránsok segítségével végre megszilárdult.“⁷⁵ Sok „bennszülöttel“ szemben. A mi Szentpóterink is megérti Kálvin ítéletét és helyben hagyja Servet megégetését, ki a Szentlélek ellen „egy nagy potrohos könyvet megtölte káromkodással“, amint írja e magyar lelkész szent buzgalmában.⁷⁶

A Servet-per újra meg újra foglalkoztatja az utókort, s a protestantizmus ellenségei nagyon felhasználják az eredményeket, pedig ezt nem a XVIII. századbeli lelkismeretszabadság elve szerint, hanem azon kor elvei szerint kell elbírálni.⁷⁷

Egy kiváló angol historikus pedig azt mondja: „Kálvint saját kora álláspontjáról, nem a mienkről kell megítélni.“ „A legkegyetlenebb törvényei Európának a *kath. középkorból* öröklődtek és minden országban érvényben voltak, egészen a 17. század végéig. A türelem *modern erény*. Champbell lángjai elemészették Kálvin türelmetlenségét, épen úgy, mint Servet eretnekségét! 200 év múlva egy kiváló genfi tudós lelkész, Jean Senobier mondta: Adná Isten, hogy ezt a temetési máglyát kiolthatnánk könnyeinkkel.“⁷⁸

Kálvint hite és eredményei igazolják.

A valóság az, hogy Kálvin a genfi közállapotokat az anarchiával határos szabadosságban találta és a végén jól kormányzott községet hagyott hátra, melyről Knox személyes tanúsága alapján mondta: „Krisztusnak legtökéletesebb iskolája, ami a földön volt az apostolok kora óta.”⁷⁹ Skócia reformátora mondta. Kálvinnak nem telt kedve a fenyítésekben, büntetésekben, ő pozitív hitű és konstruktív lelkű ember volt, aki csak azért takarította el a szemetet és irtotta a gyomot, hogy e helyett építhessen és ültethessen. Alkotásai, intézményei világhíresek lettek még életében. „Ahová Kálvin akadémiájából kerültek a vezetők, ott komolyan kellett venni az erkölcsi törvényt. Nagy volt a száma a rendkívüli hallgatóknak is. Papok, kereskedők, ügyvédek, magánosok stb. jöttek messze földről s töltötték hoszszabb vagy rövidebb időt a városban, hogy hitben megerősödjenek. Ott ült a hallgatók sorában Knox János is.”⁸⁰

Semmiképen sem akarunk elfogultak lenni, saját felekezetünkkel szemben sem. Az igazság őszinte keresésével elismerjük az új protestáns egyházfelekezet fogyatkozásait és tévedéseit és hibáit is. „A protestáns egyházak nagy megalázására sokáig folytatódott a reformáció után is a türelmetlenség, sőt a halárláció üldözés. Genfben az a gonosz elmélet helyeztetett érvénybe, hogy a kínzás, sőt a gyermekeknek a szüleik ellen való feljelentése Kálvin szankciója mellett történt. Bullinger a II. helvét hitvallásban felszólítja a fejedelmet, hogy az *eretnekséget* úgy kell büntetni, mint a gyilkosságot, vagy árulást. Az anabaptisták üldözése is egy szégyenfolt a reformáció lapjaim”⁸¹ De ezek egyének bűnei? Azonban bármennyi kölcsönös kegyetlenség történt a história folyamán, vagy épen a keresztyénség, sőt épen a Krisztus nevében¹, mégis megállapíthatjuk, hogy minden a római egyház elvénél: kényszerítsd az egyedül üdvözítő egyházba, megegyezett, míg a protestáns lelkismereti szabadságelvvel épen *ellentérben* történt. Bánjuk és átaljuk — de önmagunkkal s elveinkkel ellentérben cselekedtünk minden erőszakosságot és ezután nem tesszük! De a római egyház *elvezet* szerint tette azokat és attól félünk, ma is megtenné, ha kedveznének neki a korszellem „éghajlati” viszonyai!

Ne gondolja senki, hogy Kálvin megtagadta, amit gyermek és ifjú korában a nemes humanizmus emlőjéből szívott. Ő mondja: „Ha az emberiességet úgy a magánéletben, mint közönségesen meg nem őrizzük, az a veszedelem forog fenn, hogy a fegyelemből csakhamar hóhérságba süllyedünk.”⁸²

Ő hűségesen szerető szívvel imádkozott még azokért is, akiket fenyítenie, dorgálnia kellett. Ez nem is lehetett másképpen egy igazi lelkipásztornál, amilyen ő volt Bizonyosan sokat

szomorkodott és kesergett azok miatt is, akiket a hatóság bűntető kezére engedett át. Szerette a bűnöst, gyűlölte a bűnt, s tudta, hogy a Sátánnál *pardon nincs!* Különösen félte azokat, akik menthetők voltak még. Természetesen korának eszközeivel dolgozott, s korának gyermeké volt! Mi talán *nem azok vagyunk?*

Skótok és angolok.

Most egy másik területre menjünk át, túl a „csatornán“, ahol Skóciában a protestantizmusnak legtisztább kifejlődését szemléltetjük a református egyházban. A fejelem itt is megvolt. Már 1561-ben „Az Egyházfegyelem Könyvő“-ben ez áll: Különbőfle föbenjáró vétkek nem esnének ugyan az egyház bíráskodása ular, mivel Isten törvényeinek minden nyilvános áthágóját *polgári karnak kellene* hatalma alá venni, *azonban* az átkozott „pápiastáskodás“ olyan zavart hozott erre a világra, hogy sem a szerényt méltóképen nem dicsérik, sem a bűnt érdeme szerint nem büntetik, azért az egyház kénytelen kivonni a Lélek kardját az ilyen bűnözések ellen.⁸³ Azon korszellemmel egyezett az egyház ilyen szerepe, ma kevésbé. Valóban nem a hatalmi vágy és zsarnokság, hanem a bibliai elvekből következő gyakorlat volt a fejelem. Nem genfi, idegen plánta, de életfenntartási szükséglete ez az ecclesiának mindenütt.

Szinte részleteiben is hasonlók a szabályok a kontinens egyházaival. Néhány jellemző adat: Vasárnap a templomból elmaradó szegény 6 pennyt fizetett, presbiter, diakónus 2 schillingeret. 1603-ban elrendelték, hogy két tanácsbeli járja be a várost és vizsgálja meg, kik máradtak el a templombók

A Perth General Kirksession elrendelte, hogy egy nő, sőt két nővér sem lakhat együtt magánosan, hogy botránkozás ne legyen.

Az edinburghi General Kirksession bűnbánatra kötelezte azokat, akik búzát vittek ki, vagy pénzt adtak kamatra.

Ugyancsak az edinburghi General Kirksession 1574-ben a lakodalmaakra elkölthető összeget megszabta. Nagy nehézséggel törölte az ünnepeket a naptárból. Egyes játékokat eltiltottak.

Jellemző a skót puritanizmusról, hogy a spanyol armada nagy vereségéért hálaadásul általánosan böjtöltek.⁸⁴ Nem győzelmi „mámorba“ estek. De nemcsak a kicsinyekre és szegényekre ruházható szabályok voltak ezek. Hiszen az egész egyházfegyelem sarkpontja épen az, hogy van-e Isten egyházának elég erkölcsi ereje és bátorsága a hivatalosokkal és hatalmasokkal szemben is és főképen az Ige erős kardjával?

A VII. parancsolat súlyos megsértéséért Paul Methuent, Yedburgh lelkészét, akinek pedig igen jó hírneve volt, nyilvá-

nosan excommunicálták és minden egyházi funkciótól megfosztották. Miután kiközösítették, a vádlott oly bűnbánó volt, hogy önként kijelentette: „bármi büntetést is mér ki reá Isten egyháza — aláveti magát, még ha testének bármely tagját elveszítené is“. — Egy évvel később Skócia kincstartója ugyancsak a VII. parancsolat megszegéséért Szt. Giles templomban nyilvánosan elégítélt adott. — 1567-ben. Argil grófjának, mivel VI. Jakab megkeresztelésénél ott volt és pápista módra segédkezett, nyilvánosan zsákruhában bűnbánatot kellett tartani a strivelingi királyi kápolnában, egy vasárnapi prédkáció alatt.⁸³ Mit jelenthetett ez alárendeltjei előtt! Nem skót, hanem angol szokás volt, hogyha egy bűnös nő nem bánta meg bűnét, büntetését megismételték, de nem a templomban, hanem a piaccon, hogy terror és megfélemlítés legyen a többieknek. A Canterbury Register szerint az ilyen kihordottak (carted) előtt egy ember ment rézüstöt verve. Egy ember, aki feleségét súlyosan gyalázta, a gyülekezet jelenlétében vallotta be bűnét térdén állva és nyelvét fogva.⁸⁴ A história sok ilyen esetet ismer. A vallásnak Angliában való teremtő erői között a legfontosabb volt a *puritanizmus* szelleme. A morálja mindenetre nagyon szigorú volt, ítélete zord, s az angol szokások könnyelműségtől való borzadása ellenségévé tették a vígásnak és a játéknak. A puritanizmus olyan volt, mint egy virághagyma. Dísztelen, de ragyogó virág nőtt ki belőle.⁸⁵ Nagyon találó hasonlat. Sok ilyen példát felhozni felesleges- Nagyon hasonló a genfiekhez. Az még különösen megemlítére méltó, hogy az egyházi fegyelmezés *eszményét* legjobban Laski János, Kálvin tanítványa közelítette meg Londonban, a kivándoroltak gyülekezetében. Itt az erőszaknak nyoma sem volt, de az élő Ige, a testvéri közösség, szeretet és tiszta erkölcs rendjét szépségében valósította meg. „Püspököt, illetőleg szuperintendenst is választottak az egy szolgálatra rendeltek vezetésére. A fegyelem alatt lelkigondozást értettek, amit a gyülekezet *tagjaiban* és *tagjaival gyakorolt*. Ez a kölcsönös lelkigondozás. A fegyelem nem a megtorlás, hanem a szeretet kifejezése. Vétkézik, ki nem cselekszi, ez annyi, mintha nem fogadná be testvérét. A gyülekezetbe *önként léptek be* és ezzel vállalták a fegyelmet és fegyelmezést. Elfordulás eseteiben szigorúbb eszközök is voltak. Az úrvacsorától eltiltottak nevét előtte *felolvasták*. A betegek látogatására a gyülekezet tagjait is felkérték, de nem kellett bejelenteni.“⁸⁶ Nem minden beteg igényli. Csodálatos, hogy míg Európában az egész kontinensen a reformáció egyházai is többé-kevésbé alkalmazták az erőszakos eszközöket, Laski *az apostoli gyülekezet magaslatára* tudott emelkedni.

Londonban Laski német nyelvű idegen gyülekezetében a lelkész a vasárnapi prédkáció után felhívta a tagokat, hogy az előző hét prédkációjához van-e mondanivalójuk. Seniorok, dia-

konusok és az írásban *jártasabbak szólhattak* hozzá. A francia gyülekezetben minden kedden az írás egy könyvét folytatolagosan olvasták. Először a lelkész vagy a senior magyarázta, azután a laikus is hozzászólhatott. Ez volt Laski szerint a *kölcsönös épülés*.⁸⁹ Az Ige alkalmazása. Ez már igazi presbiteri rendszer, a legnemesebb demokrácia volt. Az óceánon túl, Amerikában ugyanez történt. Nagybritanniából, főként Skóciából azonmód plántálták át elveiket és szokásait,

A kálvinizmus a legkövetkezetesebb.

Az európai kontinensen nagyon különböző volt az egyházafejelem állapota. Nemcsak a különféle egyházakban, hanem azon felekezet körén belül is, de nyugodt lelkiismerettel mondhatjuk a történelem ítélezésére előtt, hogy a legkomolyabb erkölcsi rend a kálvinizmus alaprendszerén fekvő felekezeteknél volt. A pápás monarchiát lerombolták, de a kormányzás és fejelem szükséges volt továbbra is. Az igaz, hogy a hívők láthatatlan egyházának eszméje nem volt egészen alkalmas erre, mert a láthatatlan nem lehet kormányozni. De a láthatatlan egyház mellett *látható egyház is van, mint földi szervezet*, mint amelyben mégis egy ideig élnek és munkálkodnak a láthatatlan egyház tagjai is. Ezt a látható egyházat is be kell tölteni Krisztus törvényével és hozzá méltóan igazgatni.

Az evangéliumi egyházpolitikára négy út volt:

1. Megtartani a *püspöki hierarchiát* a pápaság nélkül. Ez történt a Skandináv államokban.
2. Egy *polgári hatalomnak* adni a vezetés--jogot. Ez történt ^{Németországban,}
3. *Presbiteri rendszer* és zsinat a lelkészek egyenjogúságával, mint Franciaországban, Genfben, Hollandiában, Svájc és Skóciában.
4. A kongregacionális *independenség*, mint Angolországban és új Angliában. — A kálvinizmus a többi protestáns vallások felett olyan logikus, mint a románizmus — a régebbi felekezetek mellett.⁹⁰ A katolicizmus következetes. minden lelki és történelmi közösséggünk és testvéri szeretetünk mellett is, sőt abból kifolyólag meg kell mondanunk, hogy a lutheranizmus súlyos tévedése és hibája az, hogy rendszerében benne van a világi hatalommal való *hivatalos összeköttetés, szövetkezés*. Ez pedig az egyház legfőbb tagjának, a fejedelem személyének legfőbb védnökké tétele révén történik. Ez egy földi országnak, egy alacsonyabb világnak az elismert befolyását és jogos hatását engedi meg a *magasabb* lelki-ország területén. Épen az elvilágiasodás veszedelme, mely olyan katasztrófába vitte a románizmust, — *pedig* az mennyire őrizte a függetlenségét! —

a lutheranizmusba egyenesen *kinyitott ajtón* léphet be. Az óriási német lutheránus területen a hitélet és szeretetszolgálatot a reformáció első nagy lendülete után a lankadás és hanyatlás váltotta fel és a vallási közöny egyre növekvő tengerében csak a pietizmus, a herrnhuti, würtenbergi ébredések, később a Gemeinschaftsbewegung kisebb szigetei tűnnek csak fel. A nagy tömegeket a legfelső köröktől lefelé, csak filozófiai, politikai, kulturális és civilizációs áramlatok tudják valamilyen mozgásban tartani. Az imitatio Christi: Krisztus követése, mintha csak a szekták, pietisták, katholikusok dolga maradt volna. Ezért egy skót egyetemi tanár Sarolea, igen erős szavakat használ a lutheranizmus ellen, amikor azt írja: A német lutherauizmus és az orosz orthodox egyház, a dogmatikai, szervezeti óriási különbségek ellenére, *ugyanazon* demoralizálódás befolyását gyakorolta híveire. Mindkét egyház feje egy *summus episcopus*. — Viszont bármennyire különbözik a kálvinizmus a katholicizmustól, mégis mind a kettő *ugyanazt* a politikai szerepet töltötte be. Mindkét vallásnak alapelve a szellemi és erkölcsi hatalom *teljes függetlensége*.⁹¹ Mely „nem e világból való“. Egy század sem telt el a reformáció óta, már alig van valami az egyházfegyelemből, pedig Luther igen nagy súlyt helyezett erre. Igen pontos utasításokat ad erre: Az evangéliumi rendtartásnak egy (harmadik) magasabb foka széles körökben csupán csak olyanok között valósítható meg, akik teljes komolysággal akarnak keresztyének lenni, s az evangéliumról kézzel-szájjal bizonyoságot tesznek. Ezek jegyezzék be neveket, gyülekezzenek össze valahol valamelyik házban bibliát olvasni, imádkozni, keresztelni és a sákrumentumot (úrvacsorát) venni és a keresztyén jócselekedeteket gyakorolni. Ilyen közösségen aztán lehet azokat, akik nem keresztyén módon élnek, inteni, büntetni, kizártani, vagy átok alá vetni.⁹² Ezek Luther elvei voltak. Óh, hogy eltértek ettől a népegyházban, Landes-Kircheben! Pedig az egyház fegyelmét valóban csak az egyház kisebb körében lehet gyakorolni, akik életük, szavuk, cselekedeteik által (mint az egyház magva) az Urat kívánják szolgálni. Ezen gondolatokat még fel fogjuk újítani a modern egyháztagsági fogalom tárgyalásánál.

A pietizmus mellékesnek vette.

Mikor a reformáció első lendületei gyöngültek, a már régen megszervezett protestáns egyházak kezdtek megcsontosodni, s egyre kevesebb lett a lelkitermés, egyre nagyobb az *elvilágiasodás*, főleg német nyelvterületen indult el egy nagy valálos megújhodás, melyet pietizmus (kegyesség gyakorlás) néven ismerünk.

A pietizmus történelmi jelentőségű megújhodásának moz-

galma a pozitív átalakító és építő lelki erőfeszítései között a módszeres védő, óvó egyházfegyelemre *nem rendezkedett be*. A pásztori és testvéri intelmeknek meg volt ugyan minden a helye, de tovább nem mentek. A pietizmus az egyházfegyelmet nem is tartotta fent, legfeljebb úrvacsorától tiltott el.⁹³ Azt is szórványosan. Spener lelkész, a pietizmus atya bevallja, hogy *alig* jobb ott az állapot, ahol egyházfegyelem van, mint ahol nincs. Elisméri az egyházfegyelemről, hogy az egymagában véve nagyszerű és üdvös dolog, de *nem tudja*, hogy lehetne keresztül menni az akadályokon. Isteni jognak nyilvánítja, mégis azt mondja, *erőszakos* eljárás, *egyháziatlan*, (!) csak belső meghasonlással járna, ami a bűnnél is nagyobb fájdalmat okoz. Egyszer a vezetőség javulásától, majd a felsőbbségtől, majd a nép bevonásától várja az egyházfegyelem gyakorlását. A harmadik rend, a nép kizáratott az egyházból — mondja, — így nagy isteni áldásokat utasítottunk el, mégis olyan osztálykülönbségeket tesz Spener, hogy *másként* kell eljárni egy előkelő vagy egy egyszerű egyháztagnál. Másutt megint állítja, hogy mint lelki pápságnak, egymást fenyítenünk, tanítanunk kell, különben megtagadjuk, amit az Úr vérében vettünk.⁹⁴ Ezt kellett volna gyakorlatba átvinni. Amint látjuk, sok ingadozás és következetlenség van még ennél a korszakot jelző lelki munkánál is. Sajátságos és érdekes az az ellentét is, amit a herrnhutiaknál látunk. A pietizmusnak egy érdekes és értékes mellékmozgalma volt a németországi Herrnhut városi és környékelbeli felébredektelkű gyülekezetek élete, melynek élén a kegyes Zinzendorf gróf állott. Nem jár el elvszerűen az alapító Zinzendorf gróf sem, mikor az egyházfegyelmet elvileg nem helyesli és mégis azt néha *túlerőteljesen* gyakorolja Herrnhutban. Zinzendorf sem a testi fenyítéket, sem a lelki kényszert nem találta alkalmASNak a jobbításra. De a Brüdergemeinde ebben *nem követte* mesterét, a híveknek nagyon is figyelemmel kellett kísérni egymást és beavatkozni minden lelkiüdvöt érintő kérdésbe. Úgyhogy egyéni *szabadság* *bizony alig* volt és keserű panaszok is hangzottak el e kényszer miatt. Míg a nagy közegyházból ezalatt egyre jobban a világias felfogás hódított. Az Anton Ulrich-féle német ágrendában például ez áll: *Minden egyházi büntetést le lehet tölteni a fogházban?* Ezzel elintézti.

A közfelfogás szerint a bűnöst a hatóság büntesse meg, az egyház nem arra való. Nyilvánvalóaxi ez nem megoldás. „Az egyházfegyelemnek rendeleti úton való bevezetése csak áldatlan zavart idézne elő, de siettetné a mi evangélius tartományi egyházunk szakadását“ — mondja Fabri.⁹⁶ Ez talán igaz, de a valóság az, hogy főcél volt egy hatalmas, nagy tömegeivel imponáló, országos, egységes egyház. Minőség, amit a kis különálló csoportok, mozgalmak, egyesületek, szekták hangsúlyoztak, — nem volt fontos a világi és egyházfejedelmeknél.

Szomorú dolog, hogy a nagy Schleiermacher is, a híres theologus és bölcsész, akinek olyan nagy tekintélye van, szintén elejti az egyházfegyelmet: „Az egyház mai állapota mellett — úgymond — *nehéz* végrehajtani, mert a gyülekezet és az egyes köböött az összefüggés *nulla*“.⁹⁷ Nagy tehetetlenség bevallása, [de jutottunk a reformáció után 200 év múlva!]

Rheinfallsban a speieri consistorium egy hamburgi állomásfönököt, aki tiszta protestáns házasságból való gyermekeit római katholikusnak nevelte, kizárt. Erre a botránkozás kiáltozása járta be a zsidó és keresztyén sajtót egyaránt. Bár ilyet egy Márciusi Egylet vagy Sport Club hasonló esetekben megtesz tagjaival, mégis az egyszerű tényállás, az excommunicatio és kizárást szó *megborzasztotta a kortársakat*.⁹⁸ Ellenkezett a kor-szellemmel. Itt jói beszél Fabri, de aztán mégis csak azt mondja: „A dolognak az a summája, hogy a régi egyházfegyelmi formáknak visszaállítása az állami feltételekkel és konzekvenciákkal manapság teljes lehetetlenség.“⁹⁹ Szomorú beismérés. De csak Fabri is megadja magát a világi közállapotoknak és a tömegek nyomásának, beletörődve a változhatatlanba. Ezért kellett belevinnie a köztudatba, hogy nincs egyedül üdvözítő egyház, sőt az sem szükséges az üdvösségre, hogy valaki egyházban éljen, mindenki menjen, ahová akar. Az „*általános feltételek mellett*“ bárhol üdvözülhet.

Az bizonyos — mondja, — hogy az egyházfegyelemnek azonmód való helyreállítása, amint az 200 évvvel ezelőtt a gyakorlatban volt, sem lehetséges, sem kívánatos nem volna. Ahol egyes vidéki gyülekezetben a régi egyházfegyelem *maradványai* még megvannak és az egyházfegyelem gyakorlása szokásban van, azokat hagyni kell.

Mire eljött az újkor, szerte a világon bomlóban volt az egyházfegyelem. Az egyházak azt gondolták, nélkülözhetik azt, s más tényezők és alapok jól bírják létét és működését biztosítani. Sok theologus nyíltan hirdette, hogy az ősegház fegyelmet nem kell mintának venni. A felvilágosodás korában az egyházfegyelem bukását *senki nem sajnálta*.¹⁰⁰ Felszabadultak! Fábri, ki a felvilágosodottság korának és a liberalizmusnak a gyermeke, aki az emberi „szabadságjogokért“ lelkesül és félti az egyházi vaskalaptól, más helyen így kiált fel: Csak hagyunk békét azoknak az egyházfegyelmi szabályoknak!¹⁰¹ De a Sátán nem hagyott békét! Nem kellett az istenes rend, jött a káosz, valási zürzavar, és a *hitetlenség hideg árvize*, amelyből csak *kis szigetek* emelkedtek ki egész Európában, ahol a kevés hívő lelkek égtek Megváltójukért áldozatos tűzben!

A történelmi német pietizmus és a vele rokon angolszász methodizmus hatása a mi egyházunkba mindmáig lenyúlik. Nagyon sok jó oldala és szép eredményei mellett nagyon gyöngé oldalai is vannak, főleg az erősebb szerkezetű, hitvallásos egy-

házak szempontjából. „Az amerikai methodista és német pietista irány (igen hasonlók) a *bibliaellenes általános kiengesztelődést* hirdetik kevés kivéssel. — Ebbe az irányba indult el a magyar belső ébredési mozgalom”¹⁰² — látják meg éles szemmel és mondják nem kevés igazsággal a „történelmi kálvinizmus” hívei. Ami pedig Landeskirchet, a „népegyházat” illeti, erre ez a véleményünk: „A népegyház — beteg állapot. Minél inkább fertőzöttebbé válik egy egyház, annál nagyobb súlyt helyez népegyházi jellegére. Nálunk is körülbelül ez az eset.”¹⁰³

Különben népegyház = tömegegyház. Ennek úgy a szava, mint fogalma diametrális *ellentétben áll* az eklézsia (választottak) szóval és fogalommal.

A mi jónak látott s elfogadott fegyelmünk.

Igaz, hogy a reformáció külföldről jött, de maga az egész keresztyénség is, *nem „import”-e?* Isten akarata az, hogy az igazság Igéje, mint a fény először egyenes, azután minden irányú sugárzásban terjedjen, azaz szájról-szájra, szívbölből-szívbe, lélekből-lélekbe menjen minden teremtett embernél a föld kerek-ségén.

A reformációt „hazahozta” a sok diáks, kereskedő, pap és prédikátor. Természetes, hogy az egész világnézet és életfelfogás annak gyakorlati módjaival és szokásaival, velük együtt jött. Maga a gyülekezet már az 1560-as években református és evangélikus ágra oszlik. A mi református eklézsiankban a svájci református egyház lesz a példa. Az egyházfegyelem a genfi, zürichi és hasonló példákat követi. De *kezdettől fogva alkalmazkodik* a hazai viszonyokhoz és mint egész egyházalkotmányunk, úgy fegyelmi rendtartásunk is speciális magyar képződmény lett.

Eleitől fogva tudatában volt annak az eklézsia, hogy a prédikátorral, a lelkipásztorral él, vagy bukik a *személyes ige-hirdetésre* alapított gyülekezet. Ennél fogva a papok és tanítók regulázása képezi a legfőbb gondot. De ez igaz is volt. Nem a nép, hanem a felelős vezető érezze először, hogy a rend őt kötelezi elsősorban. Olyan kötelezettség, amit *önként vállalt*.

A reformátust lelkiismereti szabadságelvek és a gyülekezeten alapuló egyházi rendtartás szerint a lelkipásztorok a maguk szabad akaratából fogadják el a szabályokat.

„Ezen szentírásból igaznak tartott és elfogadott regulákat a prédikátorok aláírjuk, aki ezeket megutálván sem maga ezek szerint nem él, sem az ő pásztorsága alatt valókat így nem tanítja és nem igazítja, mint az *igaz hitnek ellenségeit* és minden jó rendtartásnak megháborítót az Isten Igéjének fegyverével, *annakutánna fejedelmektől engedett büntetéssel* egyakkarral megbüntetjük.” (Hercegszöllősi kánonok 46.) Utóbbi mon-

dat azonban már azt jelenti, hogy túl megy a hatáskörén és a világi hatalom egy részét birtokolja és élvezi. Különben az egész egyházfegyelem e korban „semmi lényeges vonásban nem különbözik a lutheránusokétól. Sajátosan kálvini református vonásokat épügy nem visel magán a fegyelem XVI. századi rendje és gyakorlata, ahogyan nem visel az egész egyházalkotmány.¹⁰³

A papok és tanítók regulázása.

Maguknak a pásztoroknak a viselkedését és példaadását is aprólékosan szabályozzák. „A pásztorok a kathedrán kívül minden könyörgésmondáskor letérdepeljenek úgy a diákok is, mint az öregek, mint az aprók.“ (Enyedi zsinat, 1638.) A ma elvetett térdelés még akkoriban kötelező volt és hozzá kálvinista szokás volt Kálvin utánzásában is.

A ma is nagy problémát okozó táncmulatságok ellen tüzzel-vassal küzdöttek és úgy vélték, hogy a pásztorok tanítással, példával kiirthatják. „A tánc miképen, hogy keresztyén és tiszteességes emberhez *nem méltó*, azonképen senkinek szabaddá nem hagyjuk, hanem inkább akarjuk, hogy minden tanító közönségesen tiltsa. A tanítónak pedig, ha ő, vagy ő háznápe valamelyik táncoland, tiszttől megfosztatik.“ (Hercegszöllősi kán. 30.) A papot kitiltja a lakodalomból az 1555-i erdői (zsinat. Egyik kánon a lelkésznek és feleségének tiltja a táncot. (Barsi kán. 25.) Külön még figyelmezteti a lelkészneket, hogy ne piperkézzenek, ne táncoljanak, minden hiábaivalóságot kerüljenek, különben férjeik *eltiltatnak* a szolgálattól. (Geleji kán. 84.) A kor harcias, durvult erkölcsait jellemzi még a papokra is szükséges óvás, amint következik: „Egymást veszekedő és civakodó papok és egymást sérelmezők 12 forintra büntettetnek és a sebészt is fizetik“. (Enyedi zsinat, 1642.) Az aprólékos öltözök dési rendelkezések végsőkig hajtása az alábbi szabályok: „Ezután a papok csizmát ne viseljenek. A papok ne utánozzák öltözetben csak a Krisztust, ne a hajdúkat, haramiákat, katonákat, darabontokat, mészárosokat, prókátorokat, nemeseket, polgárokat, urakat, fejedelmeket, kalmárokat, tőzsereket, török katonákat, janicsárokat, spáhiat, kadvákat, hodzsákat. mondja Ecces 52. kánona. Ezek után valóban nem tudjuk elképzelni, hogy öltözködjenek?“ A prédikátornak nem szabad gombos mentét csináltatni. Ez is a szabályoskodás végletekig hajtása. A kecskeméti zsinat szerint pedig az van megírva, hogy a férfi ne öltözék női, a nő pedig férfi ruhába, tehát még a csizma is minden egyik nemnél jellegzetes legyen, azaz férfias, vagy nőies. De mit mondunk! Ma is aktuális lett a lelkész „egyenruha“ ügye és sok kollégának nagyon komoly gondot okoz, hogy megiele-

nésben nem vagyunk teljesen *egyformák*, mint pl. a kath. papok. Egy 1631. évi visitatióval — jegyzőkönyvi kivonatban — jellemző kortünet a miniszterek, vagyis lelkésznek, előjogokat biztosító intézkedés: A lelkipásztoroknak a fizetésöket hiány nélkül beszolgáltassák, őket a *baromőrzés* terhétől mentesítsék. Az 1620. sárvári zsinat is kimondja, hogy a miniszterek, azaz. lelkések, a „szer te járó csorda“ örzéssel nem tartoznak. Az 1603. iványi zsinat kimondja, hogy „a miniszter vihet a gazdaságóból a vásárra, de *embert fogadjon* hozzá árulni“. Az utóbbi egészen aktuális ma is. A lelkéseknek eltiltja a világi foglalkozást, csak ínséges időkben szabad a földmiveléshez folyamodni és a „gépészeti“ kézimunkához látni, Pál példája szerint. (Borsod—Gömör—Kis Honti kán. 22.) Az 1598. tv. k. 5. art. mondja: Mivel hogy pedig az egyházi szolgák sokan az együgyűeknek botránkozásával feszlett és tisztekhez nem méltó életet követnek, tiszttünk szerint büntetni akarjuk. Nagyon féltik a papokat különösen az ivási nagy kísértésétől. „A prédikátor részeges ne legyen, különben hivatalát veszti. Azt sem engedjük meg senki nek, hogy parasztokkal *együtt* igyék a korcsmában.“ (Hercegszöllősi kán. 14.) Alig van valami, amivel egy lelkész a tekinthetőt hamarabb lejáratja, mintha részegen látják. Hogyan intse meg akkor a másikat, ami pedig elsőrendű kötelessége. Azokat pedig, kik közbotrányt okozó vétkeket követtek el, a lelkipásztorok nyilván is, még pedig szemben mindenek előtt alkalmas és alkalmatlan időben személyválogatás nélkül megfuddni *tartoznak*. (Gelej kán. 46.)

A hamis tévtanok nagy fertőző erejét a dogmatikum iránt nagyobb érzékű kor jobban tudta. „A tanító eretnekekkel *ne disputáljon*, se együtt vele *ne nyájaskodjék*, hogy maguk is veszedelemben ne jussanak.“ (Hercegsz. k. 21.) Külföldre ment ifjak téritvénnyel adjanak, hogy socinianus, arminianus és anabaptista eretnekségeket *nem hoznak*. Szatmárnémeti zs., 1646., 19. kán. A lelkész letévesssel fenyegeti, ha nem teljesíti kötelességét a babonázással szemben. (Csepregi 46. art.) Akkor is voltak már varázslásra, spiritizmusra, hasonlókra hajlandók. Megszabják a pásztoroknak, hogy mit csináljanak, de azt is, hogy mit ne csináljanak. A kecskeméti zsinat 1652. tiltja, hogy adventben vízkeresztig, továbbá húsvét és pünkösd körüli hetekben derekas vendégséget, kézfogást és leánykérést, esketést szerezzen a prédikátor elcsapás terhe alatt. „A részeg prédikátor tisztítől megfosztatik és csépre-kapára hajtatik.“ (Barsmegyei kán. 12.) Meg is érdemelte. De így nem egy eklézsia megürülne ma is.

Óvják őket, hogy ne a pénz és más javakra, de a nép javára legyen gondjuk. „A prédikátorok ne menjenek *nagy jövedelem* okáért, inkább építsék az egyházat“. (Hercegszöllősi kán. 13.) Ma is a legdísztelenebb jelenségek egyike, hogy egy kis jövedelem szaporulatért otthagyják a lelkések igen sokszor

régi híveiket és megkezdett munkáikat azon mód. Az egyházi szolgák más emberektől mintegy elkülönözvén „... polgári hivatalokba ne elegyedjenek... a sokfelé kapást, mint a dögvészt kerüljék“. (Geleji kán. 80.) A lelkipásztori munkának soha sincs vége. Hogy lehet a mellett mást vállalni? De nagyon is meg van a kölcsönösséggel és több kánon gyűjtemény intézkedik mindenki oldalra úgy a lelkész, mint az egyház, részére: 1612. köveskúti zsinat 14. art. kimondja: „Ha pásztorát az eklézsia ok nélkül elboesítja, nem kap mást. Aki kész lenne oda elmenni, örökre letétetik.“ De egy másik kánon még erősebben kifejezi az önkormányzatot: Ha a letett pásztor nem az egyházi hatóságnál keres kiengesztelést, hanem világi hatósághoz fut, örökre letétetik. (Köveskúti k. 29.) Bizony a fájdalmas „papmarasztás“ e felől még megtörténetik, mert ha minden elvégeztünk is, haszontalan szolgák vagyunk és már akkor van „ok“ az elbocsátásra.

Igaz, hogy próbál védelmet adni a préidaktornak két kánon is: „A hívek a vezetők tudta nélkül a préidaktorokat el ne bocsássák, mert megesik, hogy a közsgég a hízelkedőkben és ezélcsapokban inkább gyönyörködik, hogynem mint az igaz tanítókban.“ (Hercegszöllősi kán. 13.) Ez is sokszor igaz! A demagógia rákfenéje sokszor felemel hitványakat és letör derekakat. A nép izlését és akaratát nem nehéz elrontani. „A közsgég igen örül az ingyen szolgának, bátor alávaló legyen is.“ (Bars m. 18.) Nagyon hatásosnak gondolták az anyagi retorsióval, büntetéssel való fenyegetést. Pásztor nélkül marad a díjlevélet csonkító egyház. Amely lelkész a csonkitásba belenyugszik, előzetek. (Köveskúti zsin. 33.)

Amit belkörűleg nem lehet elintézni, azt végezze a polgári hatóság, de bűnének következményét el nem kerülheti. „Főben járó bűnért a lelkész a magistratusnak kell átadni.“ (Köveskúti zs., 28.) Kisebb vétségeket sem hagytak figyelmen kívül. A szentiványi lelkipásztor 1634-ben a sáriaknak ígérkezett, de szavát nem állotta. A zsinat 2 forintra büntette. Nagyon súlyos és veszedelmes kötelességet szab a következő zsinati határozat: „Akarja és parancsolja az Úr, hogy a királyokat és fejedelmeket meg kell feddni.“ (Debreceni zsin. 71. art.) „Ahogy a lutheránsoknál nem volt magában álló istenség“ a Csejthe-vár perverzül vérengző asszonyát, Nádasdy Ferencné, Báthori Erzsébetet profétilag megfedő Magyari István, úgy a reformátusoknál sem áll egymában Méliusz Péter, ki „Isten parancesára János Zsigmondon kezdve a brebiri Melitheigig és a kenyeret adó debreceni tanácsig minden pártfogójával rettenthetetlenül szembe mert fordulni, akár hitbeli, akár erkölcsi téren vétettek. Nagyon sok kiváló, ismert nevű préidaktorunknak elég gyakori helyváltoztatása vezethető vissza teljes valószínűséggel arra az okra, hogy profetikus szólásmondásuk miatt nem lehetett maradásuk

sokáig egy helyen”.¹⁰⁴ De inkább választották a száműzetést, mint az eb-koncon maradást. Az Úrnak parancsa sokkal több volt az emberekénél. Különösen abban a korban hamarosan elbántak a hatalmasok egy-egy prédkátorral, ha nem sikerült az intelem. Megesett aztán az is, hogy maguk a papok nagyon meg-sokalták a rendszabályokat és ellenszegültek. Kis Bertalan szuperintendens például 1630-ban 13 prédkátorra mondatott sententiát, de *lázadoztak ellene* és lemondott.

A tanítókra érvényes szabályok hasonlók. A tanító és prédkátor, pap és pásztor nevet *váltogatva* használják, lévén sok prédkátor iskolatanító is, s voltak tanítók, akik theologiát végeztek, de a tanítóságban *maradtak*. Egyidőben minden lelkésznek egyideig tanítónak (p. *praeceptor*) is kellett lenni, mint ma káplánnak. De meg mint prédkátor is „*tanitást*” adott s így tanító is volt. Ha pap és rector külön volt, intették őket, főként az iskolamestert a pásztor megbecsülésére. „A tanítók tiszteljék a pásztorot, ne részegeskedjenek, mert elűzetetnek.” (Pestmegyei kán. 25) Kérlelhetetlen nyíltsággal óvja a vezetőket az erkölcsi botlástól. Különösen a lelkiismeretükre teszi a pásztoroknak a szent vacsora helyes kiszolgáltatását „Erre pedig a tanítóknak gondjának kell lenni, mert ha olyanokat bocsájtanak az Úr asztalához, akiket méltán elűzhetnének, nem különben vétkeznek, mintha az Úrnak testét ebeknek és disznóknak hánynák. Akik semmiképen nem akarnak elni az úrvacsorával, azokat a tanító először intse meg, ha nem jobbulnak, a keresztyének közül tiltassanak.” (Hercegszöll. kán. 41., Pest megyei 42.) Egészen Kálvin szavai ezek. Részletes gondoskodással intézkednek tovább. Az egyházi szolgák tartoznak az úrvacsorától eltiltani a gyermeket, az eszteleneket, a kereszteletleneket és különbféle céges bűnösöket. (Gel. kán. 63.) „Az általános gyakorlat a kánonok nagy többsége szerint is kizárolag a lelkipásztorra helyezte a fegyelmezés súlyos felelösségei. Kivétel csak a városi gyülekezetekben fordul elő, ahol a városi tanáccsal egyetértésben kellett eljárnia.”¹⁰⁵ Itt a „világi” elemek mindig nagyobb befolyást biztosítottak maguknak. Ahol a lelkészen kívül még sok tanult vezetőember volt. Természetesen ez ellentétben áll a kálvini, illetve presbiteri elvekkel, s meg is nehezítette a fegyelmezést.

A szeretet és tisztelet gyöngéd körültekintésével érdemesnek tartoták azt is megemlíteni, hogy a megmaradt úrvacsorai kenyeret csak a pap egye meg, sokáig se tartsák, hogy macska, vagy mi megegye. (Gyulafehérvári zsin. 1640.)

A gyülekezet tagjai békességheresök és szerzők és tartók legyenek, mert hiszen az Úr teste és vérének részesei, egymásnak tagjai. A haragosokat és egymással gyűlölködőket az Úr asztalához ne bocsássa a prédkátor mindaddig, míg egymással ki nem békülnek! (Hercegszöllősi 39.) „De a súgogyónást és a

bűnöknek előszámlálását *nem javallják*, mindenkorral a megrettent lelkű emberek prédikátorokhoz elmehetnek és tőlük *vigasztalást* vehetnek.“ (Hercegszöllősi kán. 44.) Akik pedig mehetnének az Úr asztalához, de nem mennek, vétkesek. „Akik nem járulnak az Úr asztalához, kitiltassanak bátorsággal. Akinek nehéz, tegyen róla.“ (Recés kán. 48.) Az úrvacsorát nem vittek házhoz, mai szokással ellentétben, csak a gyülekezetben szolgáltatják ki, vagyis a templomban. Nyilván az utolsó kenet elleni tiltakozás egyik módja, a babonáskodások elkerülése volt a célja. „A betegeknek *egyedül adni* tiltjuk az úrvacsoráját, hanem még egészségük vagyon, éljenek vele.“ (Pestmegyei kán. 41.) Azonban már az 1632. 54. art. megengedi, hogy betegeknek is kiszolgáltassák az úrvacsorát, valamint a Recés 54- art. is. Ezek bizony ellenkeznek egymással és nem voltak alkalmasak egységes eljárás és jórend kialakítására.

A temetés dolgát is sokszor rendezgetik. Csak példának közlünk: „Temetésnél 4 harangozás és 4 beszédnél több nem lehet. Aki erőszakosan harangoztat, oda *nem kötelesek* elmenni az egyház emberei.“ (Geleji kán. 76.)

A házasságkötések és lakodalmas szokások már több gondot és bajt okoztak és sok rendelkezés nyomában sok fenyítés járt. Elvi jelentőségű és rendkívüli horderejű tény, hogy a reformáció első időszakában nem kötötték lelkipásztorokhoz az esketést. „Nem kötjük *egyedül a papokhoz*, mint a pápisták, az egybekötést, hanem ha közegyetértésből választanak ki hozzáértő, tiszteinges embert, azok is helyesen köthetik össze a házasságot.“ (Kis Áron debr. hitv 27.) Ez is reakció volt a házasság róm. kath. sákrumentumára, de nemkülönben a coelibátusban élő, de házasságot kötő római papság ellen. A házasságot mégis *rendszerint* a prédikátor kötötte és anyakönyvezte. De még abban az időben nagyon sok zavar és visszaélés volt a házasságkötések körül. Ezért volt szükség szigorú intézkedésre, mely kiközösséti a *jogtalanul eskető* papokat, azokat is, akik azt *elfogadják*. (Geleji kan. 66. szerint.) Tisztálatan viszonyok, vad házasságok bűnös következményének „rendezésére“ stb. bizony sokszor megpróbálták felhasználni az eskető papot, jó jutalom fejében is.

Változatos és vegyes reglamák a rendetlenkedőkre és gonoszokra.

Tiszteletre méltó maga az erkölcsi szigor s tisztán látjuk, hogy testet és lelket egyformán megölő bűnről van szó. De épen ebben a nagy ingadozásban és változatosságban van a szabályok gyöngesége. Már az enyedi zsinat jegyespárok vétkét *tíl nagy türelemmel* kezeli. „Ha valamely mátkának terhessége a házas m átkaság előtt nyilatkozik ki, az olyan két hétag járjon fel, de

ha az után jön világosságra, egyszeri felállás elég leszen". (Enyedi zsin. 1644.) Felettébb gyöngé fenyíték.

A középkor egyik *vad* szokása, a leányrablás elleni intézkedés a következő: „Aki leányt rabol, ki kell az egyházból zární, lia az a rabló jegyese; ha más jegyese, a községből is ki kell zární, ha ugyan a polgári hatóság kegyelmez.“ (Köveskúti zs. 44. art.) A felelőtlen és csapodár jegyes elmarasztalása ez: „Jegyesek nem válhatnak igazi ok nélkül. A hibás fél kötve marad a másik házasságáig.“ (Geleji 74. kán.) Vagyis a *hűtlen* várjon. Pedig könnyen lehet, épen egy másikért hagyta el előbbi jegyest. Most már várjon. A kecskeméti zsinat (1652.) egyik regulája védi a vőlegényeket, hogy ki ne zsaroltassanak a lakodalom körül. Elképzelhetjük, milyen elfajulása az eszem-iszomnak és ajándékosztogatásnak készítette a törvényhozót a „gavallér“ vőlegény megvédésére. Rokonokat, ifjakat és nagy korkülönbséggel nem szabad megesketni. (Geleji kán. 68—70) Az előbbieket igen, az utóbbit sajnos, ma sem szabályozza törvény. — A házasélet szent titkaiba való beavatkozásra is igényt tartanak egyes régi rendelkezések. A Recés-féle ágendában (?) meg van a menyasszonynak egybekelés után a keresztyén gyülekezetbe való beajánlásának módja, de már a Patai-féle kánonok szerint az új menyecskék beajánlása tilalmas. Ami mégis jobban megfelel a közszeméremnek és a házasság *tisztessége*nek. Az esküvőkkel és lakodalmasokkal sok baj volt, mint ma is. „Úrnapián senkit meg nem esketünk. Az emberek a házasságnak lakodalmaiban *sok hívságos* dolgokat cselekednek, részegeskednek, kajabálnak, éktelenül szöknek és az Igét elmulatják.“ (Barsi kán. 9.) Sok baj volt a lakodalmasokkal, de hol nincs széles e hazában! Az 1555-i erdői zsinat a papot kitiltja a lakodalomból. Az 1707-i felső-örsi zsinat hivatalvesztéssel sújtja a muzsikaszós vendégségen résztvevőket. Még maga az egyházi hatóság is ebben a dologban a leghatározatlanabb. Recés 37 kánonja ezt írja: „A keresztyéneket a tiszteinges lakodalmaiban mértékletes vigasságtól és örömtől el nem tiltjuk, mint az anabaptisták, jezsuiták és a bárátok cselekszenek, akik azt tartják halálos bűnnek, ami nem bűn, ami halálos bűn. azt tartják viszont üdvösségesnek.“ Egy 1632—37. zsinat artikulusa megengedi a keresztyéneknek a lakodalmaiban a mértékletes vigasságot. Csak azt nem tudiák meghatározni, hogy mi a „mérték“. Mint Ravasz püspök mondja a „farsangi prédikációt“ mondó papokról, kik a „múlatás hatáiról“ szószátyárkodnak. Úgy látszik, csak ezek a papok tudták, hol a „határ“. Már a Geleji 67. kánon mint szabályt mondja ki általános kötelezettséssel, hogy „esküvőt szombaton és vasárnap nem lehet tartani“. Tehát úgy látszik, hogy a „mértékletes“ vigasság is rontja az Úr napját. És mi nem lehet bor és más italok nélkül, ha a lakodalom igen? Mérgelődve, panaszosan írja Szentpétery: E mi *borba merült* nemzetünkről: minden dol-

gunknak, végzésünknek csak mind borítal a vége.^{“106} Ez a híres magyar „áldomás“! Révész Imre püspök ugyan jól jegyzi meg egyháztörténetében, hogy a borra sokszor azért voltak az emberek ráutalva, mert jó-vizű kutak sok helyen nem voltak.

Egy tiszántúli kánon hozzáteszi még a házasságkötés titalmát szombaton és vasárnap. (Art. Eccl. 1577.) Józan komolyúság diktálta a következő kánont: Testi egyesülés nélkül nincs házasság, és a válás nem házassági válás. Parázna házastársat otthagyhat a. másik, de csak akkor léphet mással házaságra, ha a parázna felet megbüntette. (Geleji 73. kánonja.)

A válásnál mindenig sok baj volt. De lehet-e földi emberre nagyobb próbáltatási Bölcs eleink minden igyekeztek megtenni a válás szabályozására, mely kezükbe volt téve, nem úgy mint ma, amikor világi bíróságok az egyház mellőzésével intézik.

A válás nem volt lehetetlenné téve, de meg volt nehezítve az istenfélő lelkiismeret súlyával és felelősséggel. „Ha valamelyik fél főbün miatt elszökik, a másik fél 4—5 év múlva elválthat és házasságra léphet.“ (Geleji 73 kán.) „Más felekezetű házastárstól el lehet válni, ha az nem akar vele lakni.“ (Geleji kán. 72.) Ma ezt természetesen magában nem tartjuk indoknak.

„Krisztus csak a nős paráznaságra mondja, hogy elválasztja a házastársakat. Ha valamely bűnök azzal rokonok és egyensúlyúak, azok is elválasztják: hűtlen elhagyás, üldözés, megútlás, lopás, vagy ha a vétkező személyét polgárilag megölik, vagyis megbélyegzett ember lesz, vagy ha a vétkező személy halára ítéltetik, vagy száműzetik vagy megszökik.“ (Kis Áron: Debr. hitv. 25.) — „Igaztalanul cselekszenek azért, akik a nőt megölik, a férfit megkorbácsolják vagy pénzbírsággal büntetik. Mikor minden a két fél parázna, akkor mindegyik megölendő. Ha a parázna nő terhes, akkor meg kell várni a szüleést és azután megölni. Ha megjobbul, meg kell engedni. (Kis Áron debr. hitvallás 25.) Felfogásunk szerint a házastársakat csak a paráznaság vétke választhatja el. Bár lehetnek bűnök, betegségek, amelyek ideiglenesen különélésre kényszerítik őket. A büntetések kegyetlenek ugyan, de hatásukat *nagyon csökkenti* az utolsó rendelkezés. — Hiszen ki nem „jobbul meg“ inkább, vagy meg nem ígéri, minthogy megöljék? Ismétlődő esetekről nem szól a kánon. A debreceni zsinat ugyan 55. cikkében újra csak kárhoztatja a hatóságokat, melyek a paráznaságért csak korbácsütést és nem halált szabnak.

Megpróbálták őseink az emberi természetben levő ősi vágyat az élvezet és szórakozás után ékes, jó rendre szabályozni, de bizonyosan kevés eredménnyel járt, s lépten nyomon engedményeket kellett tenni. Tüneti kezelés volt csak, nem ismerték elégé a kórokozót. A nagy kísértőt és csábítót! Az eddig szokott kakaskirály téTEL és farsangolás „tolláltatik“ — mondja a ma-

rosvásárhelyi zsinat 1643-ban. E szerint tehát ha valamilyen új játéket vagy huncutságot találtak ki, akkor újabb zsinati végzések kellettek! De már megint az ingadozás másutt a táncban s végre „okkal-móddal“ minden megenged. — Az írás a hiába-való szavakat, udvarlást, gyalázatosságokat, szemtelenséget és minden megtiltja, ami a „busaság fáklyáját meggyűjtja“. Mint-hogy pedig a játékok, látványosságok s a szemtelen táncok e rosszaktól nem mentesek, megtiltjuk és kárhoztatjuk azokat a zsinatokkal. Azonban nem tagadjuk meg a tiszteges és nem szemtelen játéket és a *szemérmes lépést vagy táncot.*“ (Kiss Áron: A 16. század zsinati végzéseiből.) A táncot általában üldözték ugyan, de maga Méliusz is — talán fiatalsga és lobogó vér-mérseklete következtében — táncpárti volt (Kálvin, Szegedi Kis István stb. ellenére), természetesen a tisztes formák határai között, akárcsak Luther és Melanchton.¹⁰⁷ Ma is vannak a tánc ellen, mellette és a „tisztes középpárton“!

Tiltja a divatozást, különösen *nem rangbelieknek*, az 1699. évi krasznai, 1698-i lőcsei, 1642-i enyedi zsinat. Csak aztán az a nehéz, hogy megállapítsák, ki a „rangbéli“. Bizony ez újabb hiú versengéseknek a forrása. A pletykálódás elleni intézkedések: A hivatalos titkokat kifecsegőket a társaságból ki kell vetni (Szentlőrinci zsinat (és patai) 1618.) A káromkodás csúf és gálád vétkét is kárhoztatják. A kecskeméti zsinat 1652-ben a szitkozódókat átok alá veti, utána penitentia következik. A káromló szavakat is felsorolja, amiket itt nem közölhetünk. A pestmegyei Füleken 1667-ben bírság, pálcázás, bezárás, sőt fejvesztéssel félemlítik a káromkodókat. Szentpétery is alaposan kikél: Csak tréfából, játékból is hogy káromlják a magyarok a felséges Isten nevét főképen ama ragadozó harpiák, földférgei, pokol pozdorjái, a fegyvert viselők. (Tisztelesség, becsület a jóknak, mondja óvatosan, hogy meg ne sértse a hadsereget.) „A káromlás elleni intézkedéseknek legfőbb indokolása mindig az, hogy a káromlás Isten haragját vonja nemcsak az illető bűnösökre, de az országra és népre is. Mint pl. elemi csapások, ragály, ellen-ség stb.“¹⁰⁸ Tehát nem a tisztelet és szeretet, hanem a félelem a főök. „Megtanították ezek még az idegeneket az Istenkárom-lásra, akik *anyanyelvünkön semmit*, vagy igen keveset tudnak. De káromkodni mégis *tudnak*.¹⁰⁹ Mai példát nem tudunk? Abban aztán el is vétik a dolgot, hogy felsorolják az ocsmány káromkodásokat, mint valamikor a keleti egyházban a fajtalanokat. Különbségeket tesznek magános és nyilvános bűnözések között. Ha magánosan vétkeztek, a Krisztustól vett fokozatokat *Pállal nem vizsgáljuk*, hanem őket az egyházból kivetjük. (Kiss Áron: Debreceni hitvallás.) Azonban a valóságban *korántsem* történt ez ilyen szigorúan. Méliusz, aki a kiközösítést és kiátkozást is követeli a „harag edényeire“, de az eklézsia követés formaságait nem helyesli, „pápai mód“-nak tartja s a

bűnöst megállapítható bűnbánat, bánat után — így szól — vissza kívánja fogadni.¹¹⁰

A polgári büntető törvénybe ütközőket, kivált a gyilkosokat a világi büntetés elszenevedése után penitentiára szorította az 1641-i kolozsvári zsinat. „Ha valamely gyilkos meg nem ölettetik, addig az eclesiaba be nem bocsajtátik, míg a megöletettek minden atyafiával *meg nem békélik.*“ (Helyes intézkedés.) Nem szigorúság, de „korszerű“ kegyetlenséget mutat az alábbi rendelkezés. A kivégzettek és bűnbánat nélkül elhalt gonosznevők szamártemetéssel temettessenenek el a temetőn kívül. (Geleji 77.) Mégis aztán a jobb belátás kerekedett felül. Kiss Áron jegyzetei a Geleji kánonokhoz már értesítenek, hogy később a nova voatio, a csúfnév adás eltörölhetettsége a szamár temetéssel együtt. Tisztelegésséges körtánc, zene, fegyver használható (érdekes csokorbaszedés!). Tanítókat felengedik a szószékbe. „A tanítók növendékeiket neveljék a jelesebb írók felhasználásával (*mellőzve* a bennük előforduló szemtelen és fajtalan helyeket.)“ (Geleji 94.). A geleji kánonok világosan mutatják már a világi és egyházi hatalom összeműködését, hasonlót a genfi berendezéshez. „Igen nagy bűnösöket ítéletig bebüörtönöztessenenek“ — mondja, de ugyanakkor mutatja a hatalmi centralizációt, központosítást, mikor az alsóbb fokú közületeknek *nem engedi* meg az egyházi fenyíték végrehajtását. — A javíthatatlanokat a lelkipásztorok jelentsék az egyházmegyéknek, amely sikertelenség esetén kirekeszti az egyházból. Ugyancsak ez veheti vissza. A nyilvános gonosznevőket, minden további nélkül *az egyház-megye* tiltsa el a szent gyülekezetből, esetleg közösítse ki. Egyes személyek ne tiltsák el még a legbűnösebbeket sem a szentségektől, annál inkább ne közösítsek ki. A részleges kiközösítésre az egyházmegyének, a nagyobbra a közzsinatnak van joga. *Vissza sem veheti* az egyház, vagy egyes ember, még a bűnbánót sem. (Geleji kán. 44.)

Erdélyben a ref. fejedelmek alatt a genfi berendezéshez hasonlóan és az ószövetségi theokráciához hasonlóan pár évtizedig az egyház és állam egyesülni látszottak, az anyagi és erkölcsi virágzása e kis országnak párhuzamosan haladt. „Bethlen kemény kézzel fogott hozzá, hogy vallásérkölcsi téren rendet teremtsen. Megfelelő törvények és törvényes eljárások *hamarosan segítettek* a bajokon. Az egyház is megtette minden, amit tennie módjában állott. S a szellem fegyvereivel sietetí az állami hatalom karja támogatására. A bűnbánati, azaz penitentiárius kánonok, melyek a ref. egyházból teljes szigorúsággal szoktak volt végrehajtatni, nem engedtek semmiféle olcsó szabadulást, bűnbocsánatvárást. Különösen keserűi Dayka János püspökségétől fogva, ki még a fejedelemmel szemben sem *hátrált meg* — általánosan érezhető az egyház hatása erkölcsi téren.“¹¹¹ Sokszor nem ismert titka Erdély hatalmának.

Geleji Katona építő püspök volt, de meglehetősen reakciós. Bár fegyelmi rendjét *lelki hatalomra* akarta alapítani. Az esperesek csupa egyházi, szellemi fegyelemmel intsenek, javítsanak — mondja, illetve mondatja 87. kánónjában. De már a női diakonia iránt kevés megértéssel volt. „Az asszonyoknak, miként szónokolni, úgy keresztelni sem engedtetik meg az egyházban.“ (Geleji 58.) Utóbbi helyes, előbbi téves. Különböztetni kellett volna itt a lelkészeti funkciók és a lelkigondozás között, amit nagyon is jól végezhet nő. Az pedig egyenesen Geleji teherlapjára kerül, hogy a presbitérium elvi ellensége volt. Kanizsai Pálfi János presbitériuma meg is rójára Gelejinek a presbitérium elleni kánonjait.

A puritánizmus.

A fejlődésnek *további állomása* volt — vagy lett volna a puritánizmus. Magyarországi vezetője Tolnai Dali János volt. Igazi vallásérkölcsi *hős*, a tiszta és becsületes élet *bajvívója*, a Sátán nagy ellensége. Tolnai Dali János először mint sárospataki iskolaigazgató próbálta szigorú elveit és gyakorlatát megvalósítani. Angliából hazajövetele után különösen a városokat és nemeseket látogatta meg. A papok működésének, életmódjának ostorozásával, — akik talán magukra vehették, — sokak ellenszenvét magára vonta. Non pastores, sed impostores, non doctores, sed seductores, non praelati, sed Pilati (nem pástorok, imposztorok, nem oktatók, bolondítók, nem prelátusok, pilátusok) — idézi Clairvauxi Bernát után Zoványi: Puritánus mozgalmak 33. és 58. lapján. Ilyen kijelentéseivel elöljáróban egy csapásra egy *sereg ellenséget* szerzett. „Először mint iskolaigazgató működött. Tanítványaitól megkövetelte az erkölcsi törvényekhez való teljes alkalmazkodást, szigorú mértékletes séget, majdnem önmegtartóztatást.(!) Túlzásra való hajlandósága volt az oka, hogy tanítványai között purusokat és impurusokat *különböztetett* meg. Utóbbiakkal kíméletlenül bánt, eréyes, sőt szigorú igazgató volt. Annyi diákat kiüzött, hogy „száma is talán nincsen“.¹¹² Első az erkölcs, azután a tudomány. Bár azt hisszük, hogy a liberális Zoványi egyoldalúan ítéli meg Tolnait, de annyit concedálunk és elismerünk, hogy kinövései voltak eljárásának és egész jobb sorsra érdemes mozgalmának.

Esperes korában aztán a gyülekezeti életet akarta hatás-körében rendbeszedni s elsősorban a vezetőket vette elő. Tolnai az egyházfegyelmet akarta szigorítani, ami kitűnik abból, hogy a káromkodókkal és részegesekkel már a legelső ízben eklézsiát követtek. Ismétlés esetén sem magukat, sem hozzá-tartozóikat nem engedte tisztességes temetésben részesíteni.¹¹³ A családnak is bűnhődni kellett. Sok ilyen intézkedést tesz, amelyek azonban egyre *növelik* az ellenállást. Az egyházi álla-

potok nagyon elhanyagoltak voltak, de épen azért idegenkedtek és fáztak minden javítási és fegyelmi kísérletezéstől. Tolnai Dali idejében az egyházi állapotok meglehetősen züllötték voltak, amint leírja, főleg a lelkészek viselkedését.¹¹⁴

A lelkészek tanultságának és önképzésének *hiánya*, a pusztán liturgus alacsony színvonalára süllyesztette le a legtöbbet. Az előük adott imaformulákat és ágendákat, a kinyomtatott postillákat felolvasták, egyéb könyvek és a világ folýása iránt nem érdeklődtek. Prédikálni nem szerettek. A hétköznap és vasárnap délutánokat elhanyagolták. Tanítót és diákok küldöttek köznapi könyörgésekre. A leányok kathékézisének elhanyagolásáért sok a panasz., pedig Tolnaiék a nőket is iskoláztatni akarták. Betegek vigasztalása sok helyen kiment a divatból. Számos templomban évenként háromszor volt úr vacsoraosztás. Az iszákosság el volt terjedve a lelkészeknél. Sokszor saját borukat mérték, ökröt hajtottak, szántottak. Fonók és ivók hasztalan tiltattak. A káromkodás ugyan kisebb mérvű volt. Büntetés: többnyire bor, mit a bírák és elítélték együtt fogyasztottak el; eklézsiakövetés és kaloda, de később utóbbiba csak a kezeket szorították. A halálbüntetés elől is könnyű volt a menekvés. Volt itt mit tisztagatni és rendezni, de Tolnainak mégis el kellett buknia, mert az egyházpolitika dzsungeljében *egyenes lelke* hálóba került és a hatalom kösziklája *erősebb volt*, mint az ő kemény feje. Tolnai ugyan a világiakat, akik kezdettől fogva érdeklődéssel és rokonszenvvel kísérték egy-némely törkevését, továbbra is iparkodott megtartani a maga pártján. De nem tudták a *papok haragjától* megmenteni.¹¹⁵

Mi azt gondoljuk, hogy Tolnainak és az általa vezetett puritán mozgalomnak legnagyobb tévedése, sőt hibája az *independenzmus* volt. Azt tartották ugyanis Tolnaiék, hogy mindenik lelkész független püspöke a saját egyházának, akinek a maga immár szervezendő presbitériumával együtt joga lesz abban az egyházfegyelem gyakorlására, mikor szembeszáll a tudatlan és részegeskedő és henyélő lelkészekkel, vagy ha diájkaitól tiszta erkölcsiséget kíván, vagy ha követeli a nők nevelését stb. De nem épen a fejlődés és a tiszta erkölcsiség útját vágja-e be végzetesen az independens princípiummal, mikor a gyülekezetet *szertelen függetlenségéhen* hamari önkényre és későbbi szétszóródás és züllés prédájául hagyja? Mert az egyes gyülekezeteknek feltétlenül szüksége van a többiek testvéri segítségére. (Pál milyen buzgón kapcsolatja őket a közös hit és cselekedetek által.) Még a jobbfajta szekták is nemzeti és világ-szövetséget alkotnak. A felsőbbség ellenőrzése, tanácsa, támogatása, anyagi és szellemi téren egyaránt csak gazdagodást jelent. Differenciáltabb és hasznosabb organizmusban él így a hívő. Maga a lelkésképzés, mely egyik legfontosabb sarkpontja

egyházi életünknek, teljesen *lehetetlenné* válik, vagy nagyon megnehezül az independentizmusban. Ez a jobb sorsra érdemes tisztító áramlat ilyen módon egy kevés eredményt elérve, hazánkban elenyészett, kimúlt, mint maga a puritanizmus is.

A Tolnai büntetése és elhallgattatása, megfélemlítése s működésének lehetetlenné tétele a maradi párt diadalát teljessé tette. Egymásután hozták a kánonokat és főleg a szatmárnémeti zsinat intézte el „végérvényesen“ a puritanizmust. Az ortodoxia vigyáz az igaz és hamis tanra. Senkinek sem szabad a Szentírás vagy hitvallás ellen tanítani, vagy véleményt nyilvánítani, de ha valakinek lelkét valami nehézség nyomja, az a hatóságnak, majd a zsinatnak előadhatja. Az ilyenek ne csak meg ne vettek sennek vagy el ne némiittassanak, hanem inkább kihallgattassanak. Különben ha megmarad rossz véleményében, büntettetik — mondja a Geleji kánonok 11. szakasza. Komolyan megtiltja a szatmárnémeti zsinat, hogy bárki bármely *kicsiny*, vagy *nagy művet bármínyelven* is az egyháznak és attól e végre kinevezett egyének bírálata ős helyben-hagyása *nélkül* kinyomni vagy kinyomatni merészelen a könyvek elkobzásának vagy esetleg egyéb büntetésnek a terhe alatt. Íme a cenzúra a szabadságjogokkal ékes egyházunkban is. De volt-e valaha, vagy lesz-e valaha hatalom, mely a cenzúra jogát feladja? A gondolat erős robbantó szer. A puritan név, „mint mielőttünk egészen *gyűlöletes*, meggondolatlanul ne használtassék“ — mondja a szatmárnémeti zsinat (1646:24). Mi ez más, mint „index“? A mentegetőzés szükségét érezve mondják: A puritanizmus elleni „ítéletével a zsinat nem a külföldi ref. egyházak tanát, fegyelmét és szertartásait akarta kárhozni, hanem azoknak *személyes* oktalanságát és bünét akarta atyailag megfenyíteni.“ (Szatmárnémeti zsinat 1646:17.) Érdekes a hatalmas külföldi protestantizmussal szemben való ezen mentegetőzés.

Az Amerikát alapító puritánoknál másképen alakult a helyzet, *egészen eltérő* körülményeik miatt is. Nagyon hasonló az angliai puritanizmushoz, mely mindenben eredetük, forrásuk volt. „Amesius Vilmosnak az angliai puritanizmusról írt, Telki Bányai István által lefordított művében, mely Utrechtben 1654-ben jelent meg, az van: „Szelíden kell, lelki eszközökkel gyakorolni az egyház fegyelmet. *Semmi erőszak*, még pénzbírság sem legyen. Az úrvacsorától ugyan el lehet tiltani, sőt a gyülekezetből ki is rekeszteni“, „de ha megtér, visszafogadtatik“. A hívek teste a magisztrátus hatalma alatt van, de az eklézsia belső dolgaiba nem avatkozhat. Ez teljesen fedi egyházunk mai elvi álláspontját, vagy „még“ nem jutottunk el addig, hogy ki merjünk valakit zárni? A puritanizmus elvi alapja helyes volt. Ellenben szélsőséges és hibás, amit Miskolczy idéz, miszerint: „Egy independens prédikátor mondotta, hogy

Krisztus argumentumon kívül más zabolázó hatalmat nem adott¹¹⁶. Ez nem is felel meg az újtestamentumi rendnek. Ezt már nem fogadjuk el, mert akkor kötelesek volnánk a romlott, fertőző tagokat bent tűrni. Másfelől azonban kivettetésükön kívül nem kívánunk egyebet. Menjenek, ahova akarnak és *boldoguljanak*, ahogy tudnak.

A Geleji kánonok egész sereg más egyházi szabállyal együtt megalkottattak, de soha végre nem hajtattak. Ezt mondja az egykori lelkes Szentpétery: „Vannak ugyan a mi ecclésiánkban is kánonok, de a törvény executio, azaz kiszolgáltatás nélkül olyan, mint a harang *ütője nélkül*.¹¹⁷

A szigorú rendtartás némely példái.

Bizonyos, hogy az egyházfegyelem, ha szórványosan is, egészen a *felvilágosodás koráig* gyakoroltatott. Legalább arra elégnek tartjuk, hogy a folytonosságot a reformátori egyházi renddel fenntartottnak ismerjük eL Pásztortól, esperestől, püspöktől függött majdnem minden. Ahol nem szorgalmazták és követelték folytonosan, hamarosan *elhanyatlott* a vigyázó és fenytő kéz. Épen úgy, mint a családban a gyöngekezű apánál. Tömegével tudunk ugyan egyházfegyelmi eseteket, ítéleteket, eljárásokat, amikből mutatóba közlünk néhányat, de végeredményben minden eklézsiában s általánosan és állandóan, mint az egyházi élet működéséhez szervesen hozzáartozó funkció, — sajnos — *nem gyakoroltatott*.

Íme, néhány példa. Az ikervári (zsinat 1600-ban két prédikátort káromkodásért 12 forintra és hivatalvesztésre ítélt. Az ikervári zsinat 1603-ban Benkócsi Mihály kövesdi prédikátort irtózva taszította ki, mert sok embert halálra korbácsolt, némelyeket tűzbe dobatott. A csepregi zsinat 1630-ban házaságkötési szabálytalanságért Hlinka László József és Teutoni-desz János kőszegi prédikátort 10 frt-ra büntette. Ugyancsak a csepregi zsinat 1632-ben Somogyi Péter söptei prédikátort 8 frt-ra büntette egy ember megveréséért. A méltatlan pásztorok mellett természetesen a közönséges egyháztagokra is rájárt néha és néhol a fegyelem vesszeje. „Simon Mihály udvarhelyszéki ember egy ariánus (!) legénynek két jobbágyon eladt a maga feleségét. Azért nem méltó, hogy második házasságra boesítassék.“ (Marosvásárhelyi zsinat 1643.) Rendesen a tractusok szabták ki a kiközösítést és az egyházkerület helyben hagyta, így 1763-ban egy tasnádi nemes házaspárt kiközösítettek, a szomszéd községen kihirdették. Csak megtérésük után vehetők vissza.¹¹⁸ A jobbulás rajtuk állt. 1764-ben a füzesgyarmati és tiszakürti egyházakat közösítette ki az egyházkerület, mivel a tractus határozatának ellenszegültek.

Bárádon az *istentiszteletet* felfüggesztették, mivel az. egyházkerület határozata ellenére a papi fizetést elvonták. Valóságos interdictum volt ez. A köröstarcsai jegyzőnek 1812-ben sértő szavait ünnepélyesen vissza kellett vonnia.¹¹⁹

Az egyházfegyelem XVIII. századbeli állapotára jellemzőek a gondosan vezetett kenderesi anyakönyvek is, ahol számos értékes feljegyzésből közöljük a következőket: Az eklézsiakövetést elmulasztók, a visszaesők az úrvacsorától tiltatnak el. Leggyakoribb vétkek: a paráznaság, — visszaesés azonban mégis igen ritka; körülbelül hasonló szerepel a káromkodás is. Különös tekintettel van a presbitérium az erkölcsstenségre; a paráznaság minősített esetének veszi a nőtlen ember, a hajadon leány és a házas nő paráznaságát. 1768. nov. 20-án pl. Füleki István nőtlen legény, 1769. szept. 18-án ifj. Száraz Tóth János nőtlen, 1771. febr. 24-én Turkevi Vasadi Judit hajadon leány tart penitenciát paráznaságára miatt. 1769. jún. 18-án Hadas Kata másodszori paráznaságba esik, amiért az előljáróság felidézi s nagy sírással fogad jobbulást. 1772. márc. 8-án a presbitérium Mocsári György öreg embert káromkodás miatt penitentiartásra kötelezi, kivételesen megengedi, hogy a parókiális háznál tartson bűnvallást. „*Ez az ember harmadfél esztendeig* hevert penitentiartás nélkül való boldogtalan állapotban“ — jegyzi fel a prédikátor. „Az ecclésiának különös engedélyéből Parokiális Házánál“ tartott penitenciát, „különben nem lehetett semmiré venni“. 1772. nov. 1-én Nagy János „hit-szegésért, s az ecclesia rendelésének megútlásáért“ áll a presbitérium előtt. „Ennek is az ō tudatlansága, vakmerősége arra hajtotta a presbitériumot, hogy a penitentiartást a Parokiális Házánál elvégezni megengedené, úgy mindenkorral, hogy abból mások magoknak hasonló esetben példát ne vennének.“ (Kenderes! ref. egyház legrégebbi anyakönyve „Megesett személyek rovata“.)

A mezőtúri anyakönyvekből valók a következő épületes históriák: Anno 1778. die 20. Mart. „Máté János praeceptor (tanító) a tanúknak szemébe való mondásaiból megyőzöttetvén arról, hogy Ő Tiszteletes Prédikátorát, az Ecclésiának Elöljárót és az egész Ecclésiának minden tagjait, azon okból, hogy marasztás alkalmatosságával meg nem marasztatott, becstelen nyelvével moeskolni k ... anyázni, bolondnak, tudatlannak mondani és más illetlen szitkokkal illetni is bátorított, sőt még a Tanúk közül egy azzal is vágolyta, hogy b. lelkével, sőt attával is, minemű káromkodás még ostoba emberbe is megszokott büntettetni, bátor maga azon káromkodásait tagadná, Teremtő Istene ellen, akihez por, hamu, alávaló féreg lévén, tisztelettel kellene lenni, káromló szájat tátani nem iszonyodott. Azonban Rectorának tyúkjait, akinek jószágának inkább sugorgatójának, mint prédálójának kell vala lenni, alattomban tanítványai-

val elfogatni szoktatván, a rosszra azokat is még jó eleve, akitet a jára kellene tanítani, megfőzetni, süttetni tolvajképen nem iszonyodott. A keze alá bízattatott apró Gyermekkekhez, Szüléknek botránkozására olly keményseggel bejövetelétől fogva magát, hogy azokat is az oskolába való járástól annyira elidegenítette, hogy a gyermekek közül némellyek magok felakasztásokra, mások kutakban való ugrásokra adnák szóval inkább magokat, mint oskolában eleiben felmennének, sőt ami nagyobb, egy Tanítványának kezét örökössön elrontotta veréssel. Egy szóval: semmi oskolai fenyítéknek magát alá nem ki-vánnya botsátani. Mindezekre nézve bátor ugyan arra volna érdemes hogy Magistratualiter (községtanács) venné el közönséges helyen érdemlelt büntetését, sőt arra is, hogy a Juris dictiohoz (bírósághoz) küldettetne: tekintvén mindenáltal azt az ifjú ideiét, mellyhez képest még mostanában, mint a vesszőt hajtani lehet (e szerint fiatal tanító lehetett): azon kívül az. is, hogy maga minden bűneit Lelkében térvén, meg esmérte, s a büntetést az Oskolai Törvényekhez szabattatni alázatosan kérte, az Oskolai Törvényeknek 27—28—29. és a 30. Artikulusainak útmutatások szerént, most ugyan 16 pálcák büntetése alatt megengedtetik, úgy mindenáltal, hogy harmad nap alatt hivatalától elesvén, az Hellységéből kitakarodion, meghatározta-tott, — Másik eset: Anno 1771. Die 15. November. „Katona Kiss Mihályné templomba való nem járással vádoltatván, kész Tanú bizonyásokkal is bé bizonyíttatni. hogy mind Templomban jár, mind pedig Úr Vatsorájával élt eddig is, él ennek utána is; Sánta Mihályné is hasonló vétkéért megfeddetvén, íaérte magát minden jóknak cselekedésére: előadta Bunyikot, Tolla Nagy Jánosné Annyostul. Borok Andrásné.“

„R. Papp Mihályné Férjével való nem lakásáért citáltatván, feddettetett arról, hogy házasságbeli kötelességét nem cselekszi, sőt intetett, hogy Istenesen élyyenek Férje házához való haza menetelével és két betsületes személyek haza fogják kísérni, s ha jövendőben veszekedések fog lenni, a ki ennek oka lészen, el vészi ennek illendő büntetését. Jöllehet maga még mostan is nem kívánna hazamenni; s ha ennekutána is hasonló rossz életet élnek és egymástól külön élnek, nem tiszteséges, hanem szamár temetések fognak lenni.“

1772. die 23. December: „G. Szabó András feleségével való hásártos és idegenséges élettel vádoltatván maga meg nem vallya, hogy Feleségét egy néhány ízben megverte bosszúságóból, minthogy Annyának szavát nem igen szokta megfogadni és mintegy édes Annyának ellenére vette el ezen Feleségét; Meg kérdetvén ezen dolgok eránt Szabó Andrásné is. veszekedéseknek okát nem tudja maga is, nem is gondollya, hogy az Napa volna oka hásártosságoknak, Maga Özv. Szabó Andrásné pedig azt mondja, hogy: a Menyecskének szó fogadat-

lansága, erkölctelensége miatt, maga ád okot Férjének Fele-sége verésérc. Ő pedig soha indítója a háborúságnak nem volt. A midőn is minden hárman efféle hásártosságos és zene-bonás életekről megintettek és tisztek, kötelességekre, sőt Keresztyéni életekre kérelem szerint intettek.“

Más: „Fin Oskola Rector Szilágyi István Uram részéről, mind *magára*, mind *Tanítványaira* nézve, nemelly meg igazításra való dolgok adván magokat elő, hogy azok jobb rendre és illendőségre hozassanak, a következő Rendelések és határozások tétettek: Rector Szilágyi István. Uram maga Személyében sokaknak adott okot azzal a botránkozásra, hogy a Gazda Asszonya házához ebédre, vatsorára jár, holott azt a maga lakásában is illendően véghezvihetné, sőt az is tapasztaltatott, hogy éjszakai háláson is ott maradt. Mely rendetlenségről, hogy megintessen, meghatároztatott...“ Anno 1774. Die 20-a Mens. Decembr.

Más: „Asztalos János és József az 5-dik Parancsolat által hágásáért, s *Öreg megélemedett Szüleik* meg szomorittásáért, s nem betsülésekért megintettek, s arra kérettettek, hogy magok Szüléiket illendő betsülletben tarcsák, Szüléjikhez illendő engedelmességgel viseltessenek, hogy az engedetlen Fijjak eránt tett törvények meg ne látogattassanak. Kik is, mind ketten szívbéli töredelmességgel Öregségen lévő Szüléiket kéz fogás-sal megkövették, s mint engedetlen Fijak, magok jobbulására ígérték magokat.“

Eféle eseteket egy szekérrel lehetne összeszedni.

Debreceni élet és esetek.

Mivel pedig a nemes város és a szent eklézsia élete a leg-szorosabban egybeforrt a Kollégium életével, s ennek történetéből *amazoké is látszik*, lássuk a diákok regulázását is.

Egy debreceni kollégiumi diákkzendülés 1627-ben tört ki. A miatt történt ez, hogy a városi tanács az iparos céhek adományait, melyeket eddig a coetus élvezett, *nem adta át* az ifjúságnak, hanem templomépítési célokra fordította. E méltatlannak vélt eljárás miatt az ifjúság írásban és esküvel megfogadta, hogy ha eddigi járandóságait meg nem kapja, egyetemlegesen eltávozik az iskolából. A szatmári zsinat ugyan megítélte a diákok járandóságát, de a tanács a jövőre nézve megfenyegette őket¹²⁰

1698-ban még súlyosabb lázadás tört ki. Az iskolamester, Szakolyai István ellen támadtak, pontosan nem tudni, mi okból. A tanács az *iskolamesternek fogta pártját*, s az esperes jelen-létében követelte a zendülők két vezetőjének kiadását. Ezek ezt megtagadták, a kapukat bezárták. Erre a város katonái és

fegyveres polgárok a kapukat betörték és a zendülők közül többeket elfogtak. Előzőleg szinte csatatér volt a városháza és iskola közötti térség. — A szenvedett sérelem miatt vagy 110-en elmentek Debrecenből. Az erdélyi fejedelemnél, egyházi és világi pártfogóknál keresvén segítséget.¹²¹

A kollégium történetéről ki tudná kikapcsolni Csokonai Vitész Mihály esetét? Nemesak a késői nemzedék által állított szobra bizonyítja, de az akkori vezetőkről is állítható, hogy az iskola több elnészessel volt Csokonai iránt, mint amennyire Csokonai volt hajlandó alkalmazkodni az iskolai törvények rendelkezéseihez ... Csokonai iránt már kis diákok korában oly kedvezéssel volt, hogy betegségből vissza maradt gyengesége miatt a napi első leckeórák látogatása alól felmenti.¹²²

Összesen tizennégy vádpont szólt Csokonai ellen, ezek között: templommulasztás, az iskolából engedelemlő nélküli kijárás, tanítványainak a tanteremben éjszakákon át borozás és dalolás mellett fenntartása, az iskola főzőasszonyához, bizonyos Soniogyinéhoz intézett tisztelességtelen hangú üzenet, a „hosszú ruha“ levetése, a tanítási órák elhanyagolása, a tanulók erkölcsének rontása táncossal, dohányzással és fuvoláztatással. Szilágyi Gábor professzorhoz intézett gonosz írás, sőt a professzornak szóval és tettel megtámadása. A sok vágánybeliségét maga Csokonai is elismerte, sokat pedig — rábizonyítottak. S mi volt mégis az ítélet 1794. dec. 19-én? Preceptori állásának *elvesztése* (amely alól a felmentését különben is már maga előzőleg kérte) és elkötelezése, hogy megbántott professzorát írásban kövesse meg.¹²³

Csokonai szívén esett seb friss fájdalma előbb ugyan az öngyilkosság, majd a felekezetváltoztatás gondolatát ébreszti fel benne, hanem aztán mélyről-magasra egyformán könnyen átszökkenő kedély világa végre mégis csak megnyugszik. Eltávolítását ugyan egész életében méltatlannak tartja, de a kollégiumi neveltetésben kapott nyereséget még évek multán is hálásan emlegeti.¹²⁴

Debrecenre elsősorban a kollégium diákságának és tanárainak élete nyomta rá a békéget. Az egyháznak az élete és rendtartása hasonló volt a vidéki városok és nagyközségek életéhez.

A debreceni életre minden nagyon jellemző volt a kollégiumi diákságnak az élete. D. Nagy Sándornak már említett művéből, melyet saját kutatásból és saját tapasztalatból is különösen nagy szeretettel írt meg — vesszük még az alábbi megkapó idézete W.125

„Háborús veszedelmek., járványok és egyéb válság idején bőjtöl az egész iskola. Bőjtöltek a kath. ellenakciók idegenén is. földrengés, veszedelmek: elmúlásakor, II. József iskola-reformjakor. Mégis a debreceni presbitérium a bőjtöt 1793-ban eltörölte, mivel kevés, vagy éppen semmi eredménye sincsen“.

Vagyis bebizonysosodott, hogy a bőjt szokása az aprólékos szabványokba nem szorítható, szabadröptű diáknál nem igen alkalmazható. Böjtöltek — ha nem volt mit enni.

Magaviseletükre egyébként elég szigorúan ügyeltek.

„Aki illetlenül atta-teremtettével, bizony Istennel, úgy se-géljen, vérére, lelkére, hitére hivatkozással esküdözök, rágalmaz, szidalmaz, megkorbácsolva fog távozni az iskolából.“ Megesett nem egyszer. „A kicsapott diákat az iskola harangszóval gyászolta és temette.“

„Teljességgel megvetjük — mondja tovább az iskolai törvény — akik békétlenkednek, zavarognak és tusakodnak, akik a közönség nyugalmát zendülésekkel háborgatják, az iskolából a városba kirohanásokat rendeznek, ólomgolyókkal ős egyéb ilyesfélékkel lövöldöznek, fegyverrel hetvenkednek, vért ontanak, magán és nyilvános épületekre rárontanak, „Fegyverrét“ kiáltanak, másokat megsebesítenek, fertelmes és undok gyaláz-kodással illetnek, tettleg bántalmaznak, akik továbbá éjjelenként lármát csapnak és éjjel nappal csapszékekben és sörházakban ülnek.“

Ez a nem nagyon hízelgő részletes rendelkezés mutatja, hogy mikről kellett volna „leszoktatni“ a diákokat.

„Rendkívül részletesen megszabják a diákok öltözködését azon tapasztalat okán is, hogy valamely erkölcsi botlással vá-dolt tanuló sohasem egyenruhásan, hanem a nélkül követi el a terhére kirótt cselekményt. Aki másként öltözködik, annak az iskolából távozni kell.“

Ez is elég kemény regula volt, hát még a templomba-járás!

„Kerekes professzor így ír gyermekéveire emlékezvén: Még most is emlékezem micsoda benyomást csinált hajdan én reám, mikor legelőször précesre mentem, hogy ott mihelyt az imádságban az Ámenre értünk, mindenjárt a gyermeket kezd-ték hóhérolni és ordittatni, s mikor ennek vége lett még egyet ráénekektünk és kijöttünk. Executio az Isteniszteletnek épen a közepén volt.“

Most jönnek a szórakozások — tilalmai. Némelyiket teljes-séggel, némelyiknek a kilengéseit üldöztek.

„A dohányzással szemben az iskola állásfoglalása igen vi-lágos. Tilalmával a törvények, a tilalom megszegőire kiszabott büntetésekkel pedig a törvényszéki jegyzőkönyvek vannak tele. Mégis dohányzik az egész kollégium. A tilalmazás nem erköl-csi, hanem részint egészségi, részint tűzrendészeti okokból ered. A kifogásolt eseteken kívül azonban „pipázzék, akinek kedve tartja.“

„Feltűnő, hogy a borozás iránt sok elnázéssel van az is-kola,“

„A tánc iránt a korszellem engesztelhetetlen.“

„A kártyázást már erkölcsi indokból üldözi az iskola. A kártyákat az ügyeskezű diák maga festi.“

„A hangszerék — a mulatozások miatt — hovatovább kezdték“ egyet jelenteni az erkölctelenséggel, s annak megfelelően is ítélték felőlük a keményszavú prédikátorok és a keménykezű városbírák egyaránt.“

De mintha nem lett volna „az ördög olyan fekete, mint ahogy festik“: a sok törvény, szabály, tilalom mintha arra lett volna jó, hogy legyen miből — engedni. „A bírák a törvény szerint az erkölcsi halálra kárhoztatandó tanuló ifjat megszánván, azt ők maguk igj-ekeznek a törvény szigorúsága alól kibújtatni, atyai indulatot öltözvén fel a bírói szigorúság helyett.

Akik börtönbe kerülnek, víg dalokat dalolnak, a börtön falait befirkálják és berajzolják ocsmány ságokkai, neveiket és a napot mikor ott mulattak, ugyanazon falra emlékezet okáért felírják, s mikor börtönböli kibocsáttatás után tanulótársaik között megjelennek, mintha valami hősi tettet követtek volna el, az öveiktől megéljenezhetnek.

Börtönhelyiséggel az iskolaépületnek földszinti szárnyán a délnyugati sarokba eső egyik apró szobácska szolgált. Később pedig az 1862-es tűzvész után a homlokszárnny második emeletének lépcsőházába beépített cella“.

A kollégiumi ifjúság akkori (XIX. század eleji) életének összefoglaló képét hivatalos testület, a presbitérium tárja fel meztelen valósággal: „Az iskola jelenleg a betyárságnak, s a tanuló ifjúság magaviseletében szinte minden nap mutatkozó barbarizmusnak lakhelye lett.“

Íme az eklézsia szembefordult az erkölcsi lazasággal s a „fiatalok bolondság“ jellegjét nem fogadta el az Ige zsinór-mértéke helyett.

Sajnálatos azonban az is, hogy egyházunk és nemzetünk egyes nagyjainak is volt elmarasztaló szavuk, nem is szólva Csokonairól.

„Kazinczy a debrecenizmussal neki egyet jelentő kollégiummal egész életében ellenérzést tanúsított.“ Nem tudjuk, milyen tapasztalatai lehettek.

De „a kollégium a maga képének a visszát hagyta Kölcsény gondolat- és érzelemvilágában is“.

A kép, melyet mintegy típusként rajzol meg Arany a kollégiumi diákról: „Mozgó halálfej, létrataposó Gép, a betű lelketlen szipolya, a képzelmé alacsony, kedélye száraz. Érzése nincsen, vagy rideg és sivár“. Így jellemzi Arany a sok-sok lépcsőn szaladgáló éhes, sovány, leckét magoló, kedvetlen diákat.

„A szigorú törvények a gyakorlatban nem jártak kívánt eredménnyel. Kerekes professzor lesújtó igazságként állapítja meg, hogy a mi iskoláink csak tanítói és nem nevelő

intézetek.“ De az egész országban akkor ez volt az általános típus.

„Az iskolai törvényszék 1873-ben megszűnt s helyét nemely vonatkozásban az akadémiai becsületszék foglalta el. A becsületszék rendeltetése az, hogy a tanulók egymás között támadható ellentéiteit saját körében elintézze, s őrködje a tanulói testület tisztessége felett.“

Bár sok kívánni való van, de ma másként van. Már ismerjük a bibliás diák típusát, aki öntudatos harcosa az Ürnak és frontba is szervezkedik minden kísértés, tisztatalanság és bűn ellen.

Életlen és csorbult fegyverek forgatói.

A sok és különféle megrendszabályozások, ha nem voltak is sohasem általánosak, de általános hatást tettek. És az ekklészsiák mindenütt tudatában voltak annak, hogy ezek az erkölcsi parancsok és komoly gyakorlatok nem mentek veszen-dőbe, érvényben vannak s — megjelenhetnek. Mindez azonban a liberális korban, mint falrafestett kísértet, csak *mosolygás tárgya* lett!

A 18. század vége és az egész 19-ik század *nem kedvezett* az egybázsfegyelemnek. A francia forradalmat előkészítő és vé-gigkísérő filozófiai irányzatok a német „felvilágosodással“ és az angol független erkölcsöt hirdetőkkel úgy áthatották, impregnálták az európai vezető réteget, hogy a *legjobb esetben Kant kötelességteljesítő* becsületességét fogadták el irányadónak. Legtöbb tanult ember a földön megvalósítandó széppel, kellemessel bőven rakott humanisztikus jólét eszményének hódolt. A golgotai áldozat nem talált hitelre. Theológiáink és pá-rokiáink patriarchális elmaradottságban éldegeíttek. Az egyház-alkotmányi harrok kissé még felhevítették, a kivívott szabadság-jogok belső megelégedettséggel és nyugalommal töltötték el őket. A racionalizmus aztán lassanként elárasztotta theológiákat, mint a tenger. Kis lámpák voltak az itt-ott található, zárt szobájuktól a szűk tanteremig világoló orthodox biblikus professzorok. A lelkészek zöme hasonlóképen a legkülönfélébb élet-ideáloknak, a század vége felé pedig már egyik-másik a szociál-demokráciának is *hódol*. A kormányra kerülő református világi nagyjaink és előkelőink, hatalmasok az államkasszát is ki tudták nyitni az eklézsia számára, a folyton szaporodó, s minden igen *jóleső segélyek* biztosították a nyugodt megélhetést minden lelkésznek és gyülekezetnek, hacsak szánt-szándékkal nem volt tékozló. A templomi és liturgikus funkciók, az iskolák gondja, adókivetés, s más gazdasági ügyek kitöltötték az egyház emberének minden ambícióját és idejét. Az egyházi bíróságok jogászi eljárásokkal ítéleztek minden el nem simítható ügy-

ben, ami más közületeknél is a vizsgálat tárgya szokott lenni. Az egyház csupán autonómiájával élt. „A kormány tilalmának meglett az eredménye, amellyel megakadályozta az egyházi büntetések kiszabását. Az ellenszegülés jelei itt-ott mutatkoztak, ami az egyházfegyelem fokozatos bomlására vezetett. Az egyház fegyelmező hatalma egyre hanyatlott s a politikai szabadelvű irányzat már 1840 után következő években úgyszólvan teljesen megsemmisítette azt. Nem lehetett 1848 után sem fel-eleveníteni. Az egyházi belső építő munka állott már csakis az egyház előtt. A régi fegyelmező eljárás helyét az erkölcsi irányú nemesítő iratok terjesztése foglalta el.“¹²⁵ Ez nem sok volt. íme idézett szerzőknél is mutatkozó „korszerű“ liberális felfogás, amely ilylel tud képzelni „beli építő munkát“ egyházfegyelem nélkül, még nem is „hitvallásos“, hanem csupán „erkölcsi irányú“ iratokkal! De hiába, az egyházfegyelem fogalma maga sem volt tisztázva s annak lényegét a jóakaratú és okos Kovács Ferenc sem tudta, mert azt írja: „A fegyelem erőszakos módja, még ha módjában állana is az egyháznak, elvetendő, mert rendőri dolog ős sok kárral jár.“ De fegyelem nélkül emberi társulat fenn nem állhat és a cél az erkölcsi vallásos tökéletesedés, tehát az egyházfegyelem erkölcsi hatású legyen: az érzés nemesítése, az akarat jobbítása. Hivatkozik Gelejire, ki különbséget tett világi és egyházi vétek között. Azonban az a lelki mentő és lelki gondozói tevékenység, mely féltő szeretetből int, kérlel, dorgál, szigorúan büntet, segítségül fut és a szabaduláson örvendez. Ez ismeretlen volt. Félelem és kényelem, polgári szabadságjogok respektálása és felelősség áthárítás, a felsőbb számonkérés és ellenőrzés hiánya hagyta a lelkeket, az egyháztagok tömegeit egyre jobban szétszóróni, mélyebbre süllyedni, elkallódni, míg jött megint egy import, a belmissziói irányzat, mely az elsőnek végzett evangelizációs magvetés után a termés biztosítására, megóvására, megtette az első komoly kísérletet, — de csak majd másfél száz év feledése és mulasztása után. — Az egyházfegyelem felélesztésére és teljes értelmezésű gyakorlására azonban *mindmáig* nem jutottunk el.

Az egyesületek.

Nem azokat az egyesületeket értjük alattuk, amelyek bár vallásos tevékenységet fejtenek ki, de egy bizonyos keresztyén felekezet, azaz egyház kebelében működnek. Egy Nőegylet, Leánykör, Ev. vagy Ref. Diákszövetség stb. az illető egyház orgánuma, szerve teljesen.

Még nem is azon egyesületeket gondoljuk, amelyek, ha felekezetköziek is, de valamely hitvallásos alapon jönnek össze, mint valamely protestáns egyesület vagy állandó bizottság, amilyen hazánkban is van. Vagy a Presbiteri Világszövetség,

mely közös Kálvini-princípiumokon szervezkedik közös célokra, egymás támogatására. Vagy a Faith and Order és más mozgalmak, a stockholmi világmozgalom (míg Söderbloom érsek élt) stb. Mert mindenek kimondottan az egyházak egyenes képviseletében működő alakulatok.

Nem vesszük ide természetesen azokat az egyesületeket és mozgalmakat sem, amelyek „vallásosak“ ugyan nevükben és elveikben, tevékenységükben, de többnyire egyházellenesek. Ezeket a szektáknál tárgyaljuk.

Hanem azon egyesületeket, illetve mozgalmakat érdemeljük arra, hogy a „Fegyvernemek“ cím alatt Isten országa egy-egy küzdő csapatának minősítük, amelyek a történelmi kezessztyén egyházakkal nemesak „jó viszony“-ban vannak, de ezek erkölcsi és néha anyagi támogatását is élvezik, mint „segédesapatok“. Ezek az egyesületek olyan területeken is hódítanak Isten országának, mint „szabad csapatok“, ahol az egyházak különböző okokból nem tudnak dolgozni.

Ezek a jóakaratúlag „felekezetközi“ egyesületek és mozgalmak egyik fő jellemvonása az általános biblikus keresztyén-ség és a teljes önállóság úgy elveik, szervezetük, mint anyagi forrásaiak és munkájuk tekintetében.

Több ilyen egyesületi mozgalom közül mi itt csak a három legfontosabbat említiük: a Keresztyén Ifjúsági Egyesületet (rövidített néven YMCA illetve K. I. E.), aztán a Keresztyén Szövetségeket (rövidítve CE.) s végül az Üdv Hadsereget (S. A.). Mindhárom angolszász szellemi területen jött létre, de működésük az egész föld kerekességére kiterjed.

A három közül a Ker. Ifj. Egyesületet és Ker. Szövetségeket nyugodtan egybefoglalhatjuk itt, mert ezek igen hasonlók egymáshoz. Eredetükre, történetük és működésükre nézve csak utalnom lehet itt arra a szép építő és ismertető irodalomra, melyet bőven és könnyen megszerezhet bárki. Az Üdv Hadseregről érdekes specialitásai miatt külön szólunk.

Az előbb említett két önálló keresztyén egyesületi mozgalom külön-külön és együtt is két nagy szolgálatot tett az Úr ügyének. Megszámlálhatatlan lelket megnyert a komoly bibliai keresztyén-ségnek egyénenként, másfelől megbecsülhetetlen ébresztő és támogató segítséget nyújtott a történelmi egyházaknak.

Nagy hiányuk volt azonban, hogy mint „szabad csapatok“, nagy hátrányban voltak a „reguláris“ egyházi seregekkel szemben, mert nem igen volt „nehéz ütegük“. Az erős rendtartás, tradíció, anyagi erő, hit vallásos acélszerkezet hiányában sokszor nem tudták megvédeni, megőrizni, félre vetni a lelkeket, gyümölcstermésük aránylag kevés volt s abban is elég sok „férges“ akadt. A „meddőség“ is jellemző vonásuk, valamint a határozott életstílus hiánya, s újabb generációk egyre gyengébbek.

Az Üdv Hadserege.

Eredeti és érdekes elgondolás hadi szervezetet csinálni a lelki harc folytatására. Mi is vállaljuk a félreértést, támadást és gyűlöletet e könyvnek ilyen harci beállítottságáért. Tudjuk honnan és kitől ered. Vállaljuk, mint vállalja a „harcias“ beállítottságú Üdv Hadserege.

Az Üdv Hadseregének több mint 80 nemzetre kiterjedő hatalmas, imponáló szervezete és áldásos munkája egy alapvető tények, illetve törvények felismerésén alapszik, amit sok történelmi egyház *nem látott meg* és vett elégé észre: az emberi lelkeket fertőző, bűnre vivő és romboló, így minden pusztító szellemi erőkkel szemben tervszerű harc s *ennek megfelelő* erős szervezet, organizáció szükséges. E célra nagyon megfelelőnek találták a katonai munkát, mely szervezet különben az állandban szintén az igazság, élet, vagyon és becsület védelmérő van. Megyercsy Béla nagy magyar missziói emberünk valamikor szerző előtt nyíltan kimondotta, hogy az Üdv Hadseregében *több lelki életet* és tevékenységet talált, mint bármelyik angolországi keresztyén egyházban.

Ne felejtsük el azt sem, hogy a római egyház zárt papi rendjével, elöl az élharcos jezsuitákkal nagyban és egészében katpjaiLszervezetű, s ahhoz igen hasonló. Az eszes zsidó, Freud is kénytelen ezt „meglátni és elismerni.

Mikor Baselben diákok voltunk, négyen magyar ifjak, az egyetemen Handman professzor, a gyakorlati theologia tanára, fölhívta a figyelmünket az Üdv Hadseregére, melynek ott szép munkája volt. Sokszor elmentünk az evangelizációs gyűléseikre, s lelkesedtünk úgy a téritő, mint a *szociális mentő* munkájukért. Egy alkalommal épen az utcai missziójukat figyeltem meg. Egy „katonanő“, az előírt egyenruhában egy utcai pódiumon állva mondotta el evangelizációs beszédét. A többi társai az Süek ős zenekarral és a nagy utcai gyülekezés volt körülötte. Megkérdeztem a mellettem álló férfit, hogyan van e nőnek erre bátorsága. Jézus ad neki erőt — volt. a válasz. Kiderült, hogy ez a férfi is már egyik megtértjük volt és pedig — zsidó, aki aztán elbeszélte nekem élete történetét. — Edinburghban egy református templomban a szószékről mondotta el a prédikációt egy üdvhadseregbeli őrnagy. Hallottam azt is, mikor kijelentette, hogy ő most elutazott lelkész barátját helyettesíti. Kifogástalan, hivallásos építő és lelkes beszéd volt. Sajátságos, hogy nálunk nehezen ver gyökeret ez a vallásos mozgalom. Ügy látszik, hogy a magyar „lelki éghajlat“ nem nagyon kedvez neki.

Aki érdeklődik ezen — mondhatom nagyszerű keresztyen lelki és szociális mozgalom iránt, az idevonatkozó irodalmat könnyen megkaphatja az Üdv Hadsereg lapja útján, vagy

a nagyobb városokban levő nyilvános összejöveteli helyein „hadiszállásain“ is.

Ami most minket illet, az, hogy ezen egyesület elvei általános bibliai protestáns elvek, szervezete pedig határozottan katonás, mert e módszer a bűn és nyomorral szemben alkalmás és célszerű volt. A lélek megmentésére az evangélium által törekednek, a testi nyomorral szemben pedig alapos anyagi segítséggel. A „hadsereg“ minden katonája és katonanője tartozik végezni mind a kétféle munkát.

VI. RÉSZ.

Korszerű felszerelés.

Az Ige fegyvere. A Logos.

Az örök isteni bölcseséget, igét űsidőktől fogva hívták Lógósnak, amely szó a különféle tudományok elnevezésébe is belejött. Különös alkalmazása van e szónak a keresztyénségben, mellyel Jézus Krisztust is szoktuk nevezni, mivel a földön a tökéletes isteni kijelentés Ő általa történt. Isten Igéje kétélű kard, áthat a szíveknek és velőknek megoszlásáig. Neveztetik a Bibliában többféleképen, valamint a fegyverzet is, melyet Pál apostol leír az efézusi levélben többféle, de mind olyan, amelynek *hű* és *bátor* forgatása győzelemmel jár.

Mivel mi azt hisszük és valljuk, hogy minden igaz, jó és hasznos tudomány az igaz isteni tudományokban *bennfoglaltatik*, involválva van, s e tudományok egymással összhangban kell hogy szolgálják az ember földi és örök üdvét, azért ebben a részben még különösebben az egyes szaktudományok segítséget kértük, könyünk egyetemesebb és magasabb céljának szolgálatára ezúttal, mint segédtudományuktól.

Ezen tudományokat megbecsüljük azzal is, hogy nem igényeljük az azokban való részletes és teljes szakszerűséget. Azért e részben foglalt lélektani, természeti- és társadalomtudományi szakaszokat bizonyításainkban csak olyan kezdetnek és mutatóba szánjuk, melyek minden *hívő szaktudós* által kötetekre bővíthetők. Ügy gondoljuk, nekünk theologiai célunkhoz most ennyi is elég.

A Biblia könyve.

Egy kiváló lélektani író a bibliával szemben megkockázatja a következő állítást: „Az írásnak csalhatatlansága és a „Pápa csalhatatlansága lélektani szempontból ugyanazon mechanizmusnak csak a két példája.“¹ Pedig a kettő éppen nem egy. Kérdezhetnénk ugyan, hogy mit ért ehhez a psichológia, mely a lelki történéseknek — ezt jól mondja — csak szerkezetével, a

mechanizmusával foglalkozik. Hiszen a közönséges és a filozófiai logika is rávezet, hogy a *mindenkorú* pápa és a nagyon sok szent író által írt Biblia éppenséggel nem hasonlók. Mert a Szentlélek diktátumaként fogván fel a Szentírást, kézenfekvő, hogy nem minden pápa kapta, nem is kaphatja a Szentlelket. Még jó, ha minél több kapja, de kétségtelenül nem mind. Ez ugyan azt jelentené, hogy minden ember kaphatja. Ez esetben mindenki csalhatatlan *szentíró lehetne*. Kiválasztás szerint történt ez. Akinek Isten Lelke diktált, azt leírta, és az Úr ez írást megőrizte. Mert sok *elveszhetett*, mint a laodiceabeli levél, (Kol. 4:26.) és mások. Majd ezt az isteni diktátumot a hitelre méltóság megállapítására fordított századok alatt összegyűjtötték, praktikusan, könnyen kezelhetően egy könyvben kiadták. A történelem mint a fizikai és lelki tények leírása a Biblia egyedül álló jelentőségét igazolta. *Nem „papiros pápa”*¹ hát a Biblia, mint néha minket a Bibliához ragaszkodásunk miatt gúnyolnak, hanem acélsín, melyen a Lélek szentséges ereje visz előre minket az igazság útján. Vagy hogy másik mechanikus hasonlattal éljünk ismét: orgona-asztal, manuál a Biblia sok-sok billentyűjével, melyen a Szentléleknek kell kihozni az, igazi dallamot emberek, helyzetek, korok szerint.

Az egyházfegyelemben is *más vezető szólamot* és *akkordot* kapunk ma a Bibliából a Szentlélek által, mint a középkorban, melynek zordon kürtölése és pallos acél zengése végérényesen elriasztaná a mai modern embert az egyháztól.

Milyen makacsul tartja magát ma is — még intelligens emberek között is az az obscurus és rövidlátó felfogás, hogy minek engedelmeskedjem én olyan nagyon a Bibliának, mikor azt is „emberek írták“. Az kevés érv nekik, hogy *diktálás után* is lehet írni és hogy a miniszter írását, amit ugyancsak respektálnak, voltaképen nem a miniszter írta, hanem az írócépen írták. Az a baj, hogy ezek az emberek egyáltalán nem hiszik, hogy Isten van, vagy ha azt hiszik is, de azt nem, hogy diktál. Pedig régen is a szentírókat a Szentlélek kezének, Írnokának, jegyzőjének neveztek.² Pontos meghatározás. Az Ige élő és erős és hathatós, mint szent intelligencia és akarat, ami nem tér vissza üresen, ha valahová irányul. Nincs is a világban nagyobb erő, feszítő, hajtó és robbantó erő, mint a *gondolat*. Ehhez képest minden természeti nyers erő csak játékszer. A *mindenség erővonalait* az Ige hálózza át. A régiek is méltán tulajdonítottak az Igének természetföldi erőt, csírázóképességet.³ Növekedő erőt. Amennyire hódolattal és imádattal és engedelmességgel viseltetünk az Ige, az örök Logos iránt, annyira képtelen vak hitnek és balga eljárásnak látjuk a Biblia betű szerinti szövegezését *mindenféle fordítással* együtt elfogadni. Hiszen ezek egymástól is eltérnek, ha ugyan ellent nem mondanak. S erről is nagyon nehezen lehet felvilágosítani az embereket,

akik pedig már „hívőkké” lettek. Mikor még „a népnek nem volt bibliája, az igét csak istentisztelet alkalmával hallotta, úgy megjegyezte és oly hűségesen megőrizte, hogy képes volt lázadásában kitörni, mikor az egyik püspök nem a megszokott fordításban idézte az ószövetséget.”⁴

Mi az *eredeti szövegeket* fogadjuk el irányadónak a komoly constructív, hívő bibliai kritikai szöveggel és jó *nemzeti nyelvű* fordítással. Ez *elég* is. Még egyet. Ha nem használjuk az ighirdetésnél az *egész* Bibliát, arról nem prédkálunk, az nemcsak kár, mint a kiaknázatlan természeti kincseknél, de fontos parancsok eltírkolása a harcban, s a fölszerelés egy részének elrejtése.

Így lássuk hát, mi is az egyház harca az ige fegyverével?

Hadiparancsok a Bibliában.

Bizony a bűnös és romlott ember mentésénél először *defenzív*, védekező jellegű a harc. A mentő munkának legegyszerűbb és megszokott módja a testvéri *intelem*. Insétek egymást, mivel látjátok, hogy ama nap közelget. (Zsid. 10:25.) A testvéri intelem figyelmeztet hibáinkra, vétkeinkre, a bűn megbánására és tanácsol az Isten utain való járáusra: „Atyámfiai, ha valaki ti köztetek eltévelyedik az igazságtól és megtéríti őt valaki, tudja meg, hogy aki bűnöst térit meg az ő tévelygő útjáról, lelkét *ment* meg a haláltól és *sok bűnt elfedezi*.“ (Jak. 5:19—20.) Ne gondoljuk, hogy *tetszsünkre* van az bízva, hogy megintjük és jóra vezetjük-e a mi atyánkfiát? Vagy hogy akarjuk-e „strapálni“ magunkat érte. Korántsem így van. „Embernek fia őrällől adlak téged Izrael házának, hogy ha szót hallasz számból, megintsed őket az én nevemben: Hitetlen, halálnak halálával halsz meg! És te nem szólandasz, hogy visszatérítsd a hitetlen az ő útjáról: az a hitetlen az ő vétke miatt hal meg, de vérét a *te kezedből* kívánom meg. De ha te megintetted a hitetlen az ő útja felől, hogy térjen le róla, de nem tért meg útjáról, az ő vétke miatt meghal, de te *megmentetteid a te lelkedet*. (Ez. 33:7—9.) Sokszor egyenesen azt kérjük, mint Dávid, hogy az erős lelket újítsa meg az Úr bennünk, hogy tanítsuk a bűnösöket az ő utaira, hogy a vétkezők megtérjenek hozzá. (Zsolt. 51:12—15.) A Szentlélek még különösebben is adhatja egyeseknek a lelkeket megítélésének és a lelkeket gyógyításának (ez nem azonos teljesen a test gyógyításával!) adományát. (I. Kor. 12:9—10.)

Az intelemnél azonban kellő fokozatosságot kell megtartani. Egyenesen Jézus szájából jöttek a szavak: Ha pedig a te atyádfia hallgat reád, megnyerted a te atyádfiát. (Mát. 18:15.) Nagyon sokszor ez az eset. És pedig a jobbak eset. Vannak azonban bűnök, amelyek természetükönél fogva bizalmasabb keze-

lést, illetve eljárást kívánnak. Pl. a testiség bűnei, a családi élet bajai stb. De egyebek is lehetnek. Ezeket a bajokat lehetőleg négyesemközt, vagy nagyon meghitt bizodalmas, szűk körben intézzük el. De ha nem sikerül, úgy kénytelenek vagyunk a baj orvoslására erőteljesebb és nagyobb operációs eljárás-hoz folyamodni a lélekmentés érdekében. Ha pedig nem hallgat rád, végy magad mellé még egyet, vagy kettőt, hogy két-három tanú vallomásával erősítessék meg minden szó. (Máté 18:16.) Nehezebb bajok, elharapózott, *idült bűnöknel* még több testvérlélek erőteljes beavatkozása kell, s a közreműködéstől vonogatni nem szabad magunkat, mikor ilyen szolgálatba hívnak bennünket. — *Utolsó kísérlet* az., ha valakit a gyülekezet elé kell vinni bűnei miatt. Nagyon megátalkodott bűnös már az, aki még a gyülekezetre sem hallgat, mely nem más, mint az Úr lelki teste és ez a test egyik tagját menteni kívánja, mert fáj. (I. Kor. 12:26.) Ha nincs megtérés, *jöhet-e más*, mint a bűnös kirekesztése?

A gyülekezethez tartozás egyik feltétele az intelem kölcsönös közössége. (Zsid. 10: 25.) „El nem hagyván a mi gyülekezetünket, hanem intvén egymást.“ A kulcsok hatalma van kétségtelenül nemcsak a vétkező atyafi megintésének 3 fokozatát elénk táró versekben, Máté 18:15—17-ben, amely fokozatos javító eljárásról az előbb beszélünk, de ide tartozik az Ürnak azon parancsa is, amit Máté 16:19-ben ad, amikor ezt mondja Péternek: Néked adom a mennyek országának kulcsait és amit megkötsz a földön, a mennyekben is kötve lészen és amit megoldasz, a mennyekben is oldva lészen. — Ezen Péternek adott felhatalmazást *tökéletesen azonosnak* tartjuk a többi tanítványoknak adott felhatalmazással, amelyet a Máté 18:18-ban ugyancsak az Úr mond a tanítványoknak — tehát nemcsak Péternek. — Bizony mondomban néktek, amit megköttök a földön, a mennyben is kötve lészen és amit megoldotok a földön, a mennyben is oldva lészen.

Nem kétséges, hogy mind a két hely azonos gondolatot akar kifejezni. Es a két helyből világosabban, plasztikusabban látjuk (mindkét szemmel jobban látjuk a tárgyakat) az előterjesztett gondolatot. Azonban itt *csupán dolgokról, tárgyakról, cselekedetekről, nem pedig személyekről* van szó. Mindkét helyen „amit“ van és sehol sem olvasunk „aki“-L

Achelis, a híres írásmagyarázó kereken is tagadja, hogy itt az embereknek adható vagy az emberektől megtagadható bűnbocsánatról lenne szó. Ezt mondja Achelis: „A kulcsok hatalma Máté 16:19-ben, tehát egy helyen; az oldás és kötésnek a kulcsokéval azonos hatalma pedig két helyen, azaz Máté 16:19. és Máté 18:18-ban van. E. Steitz helyes magyarázása szerint a görög dein és luejn: vagyis kötni és oldani nem mást, mint leltárt, illetve megengedést jelent, azaz annak eldöntését, ami

a törvény és a szokások alapján, mint tiltott, vagy megengedett dolog szerepel, ami az iskolás erkölcstanban és bíráskodásban jogérvényes: tehát közönséges törvényadói és bírói hatalom kifejezése ez és semmi más. E szerint a bűnök megbocsátásához és megtartásához (absolutio és retentio) semmi köze (niclits zutun). Ilyenről csak János 20:22—23-ban van szó, amelyet jogtalanul összezávartak a fonti mátéi helyekkel. A kulcsok hatalma, vagyis az oldás és kötés hatalma a bűnök bocsánatának és megtartásának értelmében először Tertulliánnal jön elő.⁵

Elég baj, hogy Tertullián nem látott világosan e fontos dolgokban. Mi hajlandók vagyunk ezen magyarázatra mégpedig először is azért, mert a szövegnek megfelel. Másodszor azért, mert a *történelem tanúbizonysága* szerint alig van Urunknak kijelentése, amivel annyiszor és olyan súlyosan visszaéltek volna és élnének ma is, mint ezzel. Mert földi ember számára szinte Istennek járó *hatalmat igényelnek* vele. Harmadszor azért, mert az oldás és kötés csak *tárgyi* természetű lehetett már azt a sok szabályt, szertartást, életrendet is tekintve, amit a zsidók és sokáig az Úr tanítványai is megtartottak. De hiszen végérvényesen is megtarthatták és gyakorolhatták az ilyen tárgyi parancsokat, pl.: a paráznáság megrontja a testet, lelket; vagy hiába viszed áldozatot, ha nem békéltél meg atyádfiával; vagy: az Úrnak napját megszenteld s akkor ne dolgozz. Útmutatás és bátorítás volt tehát ez a földi dolgokra és szokásokra. De személyi bűnbocsánatról, amit egyes embereknek lehet és kell kimondani, csupán János evangéliumában van szó.

Nagyon fontos itt minden szónak a magyarázata, melyet Achelissel adunk: Ján. 20:30-ban az afeóntaj megbocsáttattak, mint a kekraténtaj perfectumot, azaz múlt időt jelentenek, tehát azok a bűnök már *megbocsáttattak*, illetve azok a bűnök már *megtartattak*. minden formájában el kell azt a gondolatot vethetünk, mintha az apostoloknak bűnbocsánat körüli eljárása számára Isten utólagos igazolása (ratifikation), helybenhangsága ígértetett volna. Semmi nyoma sincs az Újtestamentumban annak, mely Istennek ilyen önkörlátozását ígérné a tévelygő emberek eljárásában. Az egyszerű szóhasználat által sem úgy áll a dolog, hogy az emberi bűnbocsánat előbb megtörténik, azután az isteni bűnbocsánat megerősíti, hanem megfordítva, azt jelenti e kifejezés, hogy a ti emberi eljárások csupán konstatálása és kijelentése az isteni bűnbocsánat, vagy bűnmegtartás véghezmenetelének (Vollzuges). Azonban az ilyen megállapításra is csak a Szentlélek vétele által vagyok képesek. Egyedül Ö képesít arra, hogy megérthessétek a bűnöknek minéműségét, a megbocsátásra és megtartásra vonatkozó isteni gondolat mértékét s azután láthatjátok, vájjon megbocsáttattak-e vagy megtartattak-e! Ez tehát a *biztos megkülönböztetés*, a megbocsátható és meg nem bocsátható bűnök

között. I. Ján. 5:16. szerint: Ha valaki látja, hogy az Ő atyafia vétkezik, de nem halálos bűnt, könyörögjön és az Isten életet ad annak. Van halálos bűn, nem az ilyenről mondomb, hogy könyörögjön. Azért már hiába.

Nemhogy a bűnöket embernek meg lehetne bocsátani, de egyes esetekben még *könyörögni sem lehet* a bocsánatért. Megcáfoltatlan az, hogy ami az apostoloknak Ján. 20:23. versében ígértetik, az a legszorosabb összefüggésben van azzal, ami a 22. versben áll: Vegyetek Szentleket Erre állott Tertullian a katholikusok és püspökeik elleni harcban, s igaza is volt abban, hogy Ő nem ismerte el hatalmukat, hogy bűnöket bocsáthassanak, mert ők az apostoli szolgálatot, mint püspökök igen, de a Szentleket nem örökség szerint vették, mert azt nem lehet örökölni és átruházni. A montanisták tana szerint nekik lett volna hatalmuk bűnbocsánatra, mert ők a Szentleket bírták volna, ami nyelvbeszédben, prófétai víziókban stb. megnyilvánulna. De a katholikusok épen a montanistákat az *egyházból kizárták*.⁶ Ebből látszik, hogy a bűnbocsánat joga későbbi papi találomány. Kijelentés, azaz deklaráció a bűnbocsánat, vagy elmarasztalás *félőt*, — már akinek ezt is megjelenti a Szentlélek, — ennyi az egész, ami földi emberre van bízva.

Kizárt dolog, hogy az a charisma, többféle kegyelmi ajándék, amely I. Kor. 1.2:10. ígértetik: „Némelyiknek lelkeknél megítélése adatik a Lélek által“, csak az apostolokra korlátozott volna, vagy az egyházi hivatalhoz lenne kötve. Luther szerint is a kulcsok hatalma nem tényleges ítéletre való jog, hanem csak ítélet hirdetési jog, mert csak az Isten tudja megítélni, milyen nagy és sok a bűn.⁷ Ez a reformátori álláspont. Fájdalom és siraalom, gyilkolás és borzalom, titkos szégyen, hosszú bánat, nyilvános gyalázat, testi-lelki kár, eretneküldözés és inkvizíció, háború és pusztulás járt a történelemben az Úr szavainak *elferdítése, félremagyarázása*, elrontása miatt. Pedig Pál meg is mondta, hogy hatalmat kaptunk és kissé dicsekedik is vele, hogy azt *nem megrontásotokra*, hanem megépítésetekre adta az Úr. (II. Kor. 10: 8, 13:10.) Embernek sohasem adatott hatalom rontásra és kárhoztatásra, csak építésre. Még ha ez utóbbinál fenyí! vagy kirekeszt is, mindig azzal a föltételezéssel teszi, hogy megjavulhat, idvezülhet. Egészen más az Isten joga. Ő ronthat, ölhettet, kárhozatra vethet, de ezt nem is bízza másra, sem felelősségre nem vonható. Mikor földi ember Isten helyébe emeli magát, mikor *szavát Isten szavaként* mondja ki, nagy bűnt követ el, akár Heródesnek, akár pápának hívják. Akik az Úr egyszerű szavaiból magas szózatokkal, körmönfont ravaszsággal egy hatalmi rendszert alapoztak meg és azt emberi uralkodásra és nem szolgálatra használták fel, nagy történelmi bűnt követtek el.

Igen, a csalhatatlan kinyilatkoztatás csakugyan meg van. minden hívő, ki Krisztusban új életet nyert, kapja a Szent-

lelket, s így a *reá tartozó* dolgokról bizonyos kijelentéseket tesz, amikor kellő viszonyban van a Szentlélekkel. Nektek kenetetek van a Szentlélektől és minden tudtok. (1. Ján. 2:10.) Az a kenet, amelyet kaptatok tőle, bennetek marad és így nincs szükségetek arra, hogy valaki tanítson titeket. (1. Ján, 2:27.)

Valljuk tehát a *csathatalanságot*, de abban a józan értelemben, hogy *minden hívő*, de csak a tiszte és kötelessége szerint való dolgokban, továbbá kellő lelki böjt és várakozás után ítéletet mondhat teljes biztosággal.

Használjuk a szent szót is, de nem a pápa által ilyenekké minősített emberekre, hanem *minden hívőre*. Nem a pápa, hanem Pál értelmezi jól, mikor az apostolica successiot El. 2:19—20-ban említi: „Azért ím már nem vagyok jövevények és zsellerek, hanem *polgártársai a szenteknek* és cselédei az Istennek, kik fölépítették az apostoloknak és prófétáknak alapkövén, lévén a szegletkő maga Jézus Krisztus.“ Tehát a szentek és a dolgok megítélésének a fogalmát sokkal *szélesebbre* terjesztjük ki és egyben *leegyszerűsítjük*. Maga az ítélettétel, az oldás és kötés, a kulcsok hatalma — ismételjük — voltaképen kijelentéstétel (*declaratio, manifestatio, publikatio*) kihirdetése annak, amit azon tényekről, bűnökről,, személyekről az *Isten* végzett.

Ezt pedig a hívő, akár hivatalos személy, akár *közönséges egyháztag*, a legfinomabb, legbiztosabb, legerősebb megérzéssel és értesüléssel veszi a Lélek kenete, titkos, boldog kapcsolata útján. Ezért van az is, hogy ámbátor „sokan járnak a széles úton“ és sokan mennek a kárhozatra, az örökö gyötrelmemre, mégis kiátkozás az új testamentumban sehol nincsenkimondva. Mert ilyet *nem szokott kijelenteni a Szentlélek*. Csupán Ananiás és Safira egyetlen esetét olvashatjuk, akik a Szentléleknek Péter szája által közölt ítélete után nyomban meghaltak. De Péter nem mondta, hogy halj meg! Hanem tudomásul vette az isteni ítélet tényét és kihirdette azt is, hogy miért történt. Bizonyára kárhozatra is jutottak a javulás visszahozhatatlan reménye nélkül. Vagy ha Simon mágus esetét vesszük is, aki mikor láitta, hogy az apostolok kézrátétele által adatik a Szentlélek, megkínálá őket pénzzel, (Csel. 18:18.), Péter ugyan rámondja: A te pénzed veled együtt vesszen el. (Csel. 8: 20.), de azt is mondja rögtön: „Térj meg ezen gonoszságból.“ (Csel. 8:22.) S maga a mágus is azt mondja: „Könyörögjetek ti én érettem az Úrnak.“ (Csel. 18:24.) Míg valakit megtérésre hívnak, és maga is könyörög, addig még nincs elveszve. — Himenéust és Alexandert átadta ugyan Pál a Sátánnak (1. Tim. 1:20.), de ez nem jelenti ugyan még a kárhozatot, kivált ha meggondoljuk, hogy a Sátánnak *javító céllá!* adta át Pál ez embereket, azért nevezetesen, hogy megtanulják, „hogy ne káromkodjanak“. Csupán egy helyen olvassuk „valakiről“, hogy „átok legyen“, azaz átkozott legyen. Nem is egy, hanem több személyről.

Még pedig látható és láthatatlan személyekről. Gal. 1: 8-ban írja ugyanis Pál: „Ha szinte mi, vagy mennyből való angyal hirdetne is valamit azon kívül, amit néktek hirdettünk, legyen „átok“. Az a „valaki“ bizonytalan: ember is, angyal is lehet, sőt Pál is lehet, vagy valamelyik társa: Mi, amint írja. Tehát egészen theoretikus *elvi kijelentés*. Olyanféle kijelentés ez is, mint amikor „átok“ kívánna lenni, elszakadva Krisztustól, az ő zsidó fajtestvéreiért, ha ezek cserébe megtérnének, de ez csak olyan „föltéve, de *meg nem engedve*“ megnyilatkozás. minden azt bizonyítja, hogy magát a kiátkozást, főként a kárhozatra tasztást nem bízza az Úr emberekre, de annak a *kijelentését is a legritkábban*. Így gondolta ezt Kálvin is.

Mindez pedig azért van, hogy bennünket a mi lélekmentő, téritő munkánkban ne akadályozzon. A missziói munkának ugyanis egy nagy erős sarkköve, hatalmas pillére azon *erős reménység* és bizalom, amivel minden ember iránt vagyunk az evangélizálás és lelkigondozás terén, mindig arra számítva & legnagyobb bűnösnél is: „hátha“. De azért is, hogy el ne biza-kodjék egy test sem, tehát az igeHIRDETŐ sem, mert sok elsők lesznek utolsók és sok utolsókból elsők, mint Magdaléna, vagy a kereszten függő lator.

A kárhozat deklarációja kihirdetésének rendkívüli, ritka eseteinél valamivel több azon esetek száma, amikor ha más nem is, de az illető maga tudja a bizonyos elkarhozást. A Szentlélek belső bizonyásájtétele igen ritka esetekben az előlélésre is vonatkozik és a bűnös tudja, hogy nincs bocsánat és tényleg nem is lett soha. Ezt a *történelem feljegyzéseiből* egy pár magyarázó példában, egy néhány haldoklóról tudjuk is.

A kárhozottak azonban majdnem minden részesülnek abban a kegyelemben, hogy bekötött szemmel végeztetnek ki. Vagyis nem tudják, hogy elkarhoznak, sőt nem is hisznek egyáltalában a kárhozatban. sem a túlvilági életben. Nagy tudatlanságban azt hiszik: hogy mindenki meghal és majd csak lesz „valami“, vagy jön a teljes megsemmisülés.

Ettől eltekintve azonban még így is nagy az a hatalom, ha emberi is. Mennyivel kevésbé szégyenült meg Pál az evangéliummal, amely Istennek hatalmát jelenti.⁴⁸ Nem saját hatalom az. Az, hogy még angyalokat is ítélnünk, (I. Kor. 6:3.) *másvilági állapotunkra* vonatkozik. A gyülekezetből való kirekesztés még nagyobb mértékben kimerítette a kulesök hatalmának a gyakorlását. Pál egyenesen felhívja a korinthusi gyülekezetet, hogy a parázna atyafival ne társalkodjatok, kitisztítva a régi kovászt. (I. Kor. 5:7., 11.) De azután, ha megbánta bűneit, „bocsássatok meg neki és vígásztaljátok, hogy valamiképen a felettesebb való bánat meg ne eméssze az ilyeneket“. (II. Kor. 2: 7.) íme hatásos volt és elég volt az időleges kirekesztés is. Az eredmény bizonyítja.

A kirekesztés rendes, szokásos büntetés volt és pedig mindenig a javítás és visszafogadás célzatával. Maga a nevezetes hely: „ha nem hallgat a gyülekezetre, legyen olyan előtted, mint a pogány és vámszedő“, szintén *kizárást jelent*. A II. Thess. 3:6. egyenesen az Úr Jézus szavaival és nevében rendeli, hogy vonjátok el magatokat minden atyaftól, aki rendetlenül él. Hasonló képen az eretnek embert egy vagy két intés után kerüld, mondja Pál a lelkipásztor Titusnak. (3:10.) Mindez a gyülekezetből való kizárást jelenti. Túlszigorúnak látszik Péter kemény szava, (II. Pét. 2:12.) mikor a parázna, káromló, dobzódó embereket oktalan természeti állatokhoz hasonlítja; megfogatásra és elpusztításra valónak tartja. Nyilván el is fognak pusztulni. De ez *nem azt jelenti*, hogy a hívők pusztításuk el öket. „Az Úré a bosszúállás.“

A kirekesztés gyakorlással bizony, mint minden emberi közösségen, itt is visszaéltek és az egyháztörténelem tanúsága szerint ezen és hasonló helyekre hivatkozással a hatalom birtokosai által „gonosznak“ tartott embereket, férfiakat, nőket, üldöztek, kínozták, sőt ki is végeztek. Már az őskeresztyénségben ott volt Diofrotesz, aki *elsőséget kívánt* a gyülekezetben, nem fogadja be az atyaifiakat és akik ezt akarnák, azokat is akadályozza és az egyházból kivetи. (III. Ján. 10.) íme visszaélés a kizárással, a kulcsok hatalmával már az apostoli korban. A keresztyének gyülekezetében a feddés vagy büntetés is csak engedelmesség alapján történhetik. Különösen hangzik, de így van. *Önkéntesen vállalja* magára a büntetést és veti magát alá a fegyelemnek, aki tagja a gyülekezetnek. Pontosan ezt mondja Pál a II. Kor. 10: 6-ban. Az úrvacsorától való egyenes és személyes eltiltásra nincsen példánk, de ott van az I. Kor. 11: 29. az előttünk is számtalansor elhangzó ágendai ige: „aki méltatlanul eszik és iszik“, az ilyen inkább oda se menjen — míg nem méltó arra a bűnbánata által. Bizonyosan óvták is a híveket a könnyelmű úrvacsorától s *el is tiltották* nyilván az úrvacsorát! ha egyébként is „kitudták“ a közösségből, de nem minden. „Azért van tikötetek sok erőtlen és aluszak sokan“. Mindezeket mint ítéletet óvásra mondjuk, hogy világgal el ne kárholzzunk. Tehát mindenig javatokra akarjuk az intést, a buzdítást, mondja Pál.

A gyülekezet lelkei rendjének fenntartására vonatkozó szabályok és eljárások elsősorban a tíz parancsolattal függnek össze. Ez érvényben is maradt. A többi tételes intézkedések az ótestamentumi idők, a „*nevelés idejére*“ voltak érvényesek, de azután megszűntek. „így az újtestamentum vérével való megszentelés után érvénytelen lett a gyülekezetre nézve az egész áldozási törvény is, *rengeteg rendelkezéseivel együtt*.“ Mert Krisztus „egyetlenegy áldozatával örökre tökéletesekké tette a megszentelteket.“ (Zsid. 10:14.) „Ahol pedig a bűnök bocsánata vagyon, ott nincs többé a bűnökért való áldozat.“ (Zsid. 10:18.)

Következésképei eltöröltek az *egész papi* rend is, mindenféle szabályaival és *nevelési rendszerével*. Hasonlóképen egyszerre érvénytelenek lettek a tisztlási, mosakodási, étkezési törvények, A különben régi keresztelés felújításával elesett a körülmétékkedés szabálya is. A házassági, örökösdési rendelkezések feleslegessé váltak egy *magasabb* lelkei rendben. Egy szóval minden tételes szabály a tíz parancsolaton *kívül* érvénytelenné lett, illetve feloldódott az újtestamentumi rendben. Kegyeletből, szereetteljes ragaszkodás és megszokásból a zsidó tanítványokat még egy darabig kísérték a régi szabályok, mikor pl. Pál körülmetéli Timótheust, vagy amikor fogadásból fejét megnyírta. (Csel. 18:18.) De lassanként ezek is elmúltak. A pogányokra meg épen csak mutatóban hagynak meg néhány szabályt. „Tartózkodjatok a bálványoknak áldozott dolguktól, a vértől, félva holt állattól és a paráznságktól.“ (Csel. 15:29.) Krisztus lelkei törvényei lesznek életbevágó fontosságúak. A túlhaladott, *túl épített* ótestamentumi szabályokon kívül azonban ma is érvényesek az összes *lelkei emberre* vonatkozó igazságok az ótestamentumban, amelyek érvénye az újszövetség rendelkezéseivel való egybevetésből könnyen kitűnik és meghatározódik. De — mint említettük, — a tíz parancsolat *tételes formájában* is átjött, azonban teljesebben van betöltve.

A tíz parancsolat.

Az első parancsolat elkötelez bennünket az egy igaz szabadtató, bűneink rabszolgáságából megváltó Isten imádására. mindenféle más vallást, bölcsleti irányzatot, titkos és nyilvános tévedéseket, melyek más istenségeket ajánlanak, vagy az igaz Isten hamisan mutatják, el kell *vethetnünk*, *kerülnünk* és *azoktól védekeznünk*.

A második parancsolat minden földi, testi külső formát, vagy ábrázolást méltatlannak tart Istenhez és még az ő tiszteletének *közvetítéséhez is*. Ezeket, mint bűnöket bélyegzi meg. Tehát a templomoknak festményekkel, szobrokkal díszítése is tilos.

A harmadik parancsolat a hamis esküt és az Úr nevének értelmetlen, *szertelen* gyakori és hiábavaló emlegetését tiltja.

A negyedik parancsolat a léleknek mindenek felett való érdekéből a pihenés, az Úr tisztelete, imádása, benső önvizsgálat és megújulás, az Ürnak színétől való felüdülés és jóćselekedetek napjává tesz minden hetedik napot, jóllehet minden napon Öt kell keresnünk és szolgálnunk. Nem elég tehát e parancsolat szociális értékét megbecsülnünk a dolgozó nép pihenő napjáért, de nem jó e napon mulatozásokkal, sokféle testet-lelket fárasztó szórakozásokkal, „passzióból“ végzett apró *munkákkal sem elrontani* e nap megszentelését, mert az nem a mi szolgáságunkra,

hanem szolgálatunkra van. A „szombat az emberekért, azoknak jólétéért van“, és nem megfordítva.

Az ötödik parancsolat a természetes szüle-tiszteletet áthozta az új testamentumba is. De feltűnően *felemelte* azzal, hogy Jézus Krisztus szeretetét előbbre helyezi, ő e parancsolat lelki jelentését teljesen érvényre juttatja, mikor az embert az ő lelki testvéreihez, akikkel együtt „cselekszi a mennyei Atya akaratát“ — közelebb hozza, mint esetleg istentelen, gonosz életű apjához, anyjához és vérszerinti testvéreihez. Azért, ha igazán szerezik egymást a csalátagok, nagyon igyekezzenek *lelki közösséget* is létrehozni. Különben bizonyosan szétválasztatnak.

A hatodik parancsolaton kívül alig volt még parancsolat, amelyikkel az ótestamentumi gyülekezet csupán csak próbálkozott. Teljesen az újtestamentum! nép valósította meg. Nagyon sokszor nem tudván és nem bírván *másképen betölteni*, mint a maga vérének kiontásával, megöletésével.

A hetedik parancsolat teljes szüzességet követel férfitől, nőtől egyaránt, majd pedig a házasság szentül élését. Másfelől pedig jogot ad mindenkinak, hogy házasságra akar-e lépni vagy sem. „A paráznaság okán kívül“ nincs ok a válásra. Mát. 5:32.

A nyolcadik parancsolatot korunk jobban megértette, mint bármely más, mikor az egyéni jog és kötelességérzet eunyire kifejlődött. Viszont sok gazdag és hatalmas milliók kegyerét és jogait lopja el. De ezt már *észre is vették* majdnem mindenütt.

A kilencedik parancsolat kétoldalú kötelességet szab. Sokan csak negatíve tartják meg. Nem bántanak szavaikkal, nem rágalmaznak, ellenben *súlyos mulasztásokat* követnek el azzal, hogy tartózkodnak másokról jó bizonyásot tenni, s mások igazságát megvédeni.

A tizedig parancsolat *hídnak tekinthető* az újtestamentumhoz, mikor a szívnek gyökerére, a lelkek mélységeibe megy, s a kívánságok, az érzület, a mentalitás irányát akarja megváltoztatni a külső cselekedetek helyett.

A hitvallások nélkülözhetetlensége.

Az isteni igazságok csodálatos temérdekségből természetesen nem bírunk minden felfogni. Mi minden fogunk még megtudni valaha! Mert itt a földön nagyon homályosan, rész-szerint van meg bennünk az ismeret. (T. Kor. 13.) Maga az írott kijelentés is ezt igazolja akkor, mikor többször *ismétel benne és variálja* ugyanazon igazságokat és történeteket, nem is szólva a három első evangélium hasonlóságairól és sok ponton való egyezőségről. De épen ezen körülmény nagyon *meg-*

nyugtató. Mert ezzel az Isten azt mondja: Mindent, ami rátok tartozik: értésekre adtam és minden lényegest tudtok, ami az-idvességre való, sőt ismételten értésetekre adtam.

És mégis, hiába a földi ember számára elegendőnek adott kijelentés, azt százféléképen akarják magyarázni és alkalmazni. A magyarázatoknak és alkalmazásnak becsületes, hívő, józan és célszerű irányok, korlátok közé tétele a hitvallás. Ezzel azt kiáltjuk oda mindenkinél: mondjatok bármit, mi (többes számban) így értelmezzük, hisszük és valljuk az Igét. Sőt e közös hit és vallás által fogunk össze egy *lelki családdá*. Még ha nem teljesen azonos, sőt bizonyos mértékben eltérő hitvallásra helyezkednek más felekezetek, elismerjük, helybenhagyjuk. Meg van hát a kötőanyaga más lelki családoknak is. A történelem azt bizonyítja, hogy minden építő, constructiv keresztényen felekezet hitvallása lényegében egyezik. Inkább praktikum és célszerű, vagy célszerűbb életformákban vannak meg a különbségek. Az agnosticizmns, felelőtlen tudatlanság, bizonytalanság, határozatlanság elvben és gyakorlatban pusztulást jelentett mindig. Itt van az első és legfőbb példa: Krisztus istensége.⁹ nem tekinthetjük keresztyéneknek csak azokat, akik hisznek a személyes isteni megváltóban. Vannak keresztyénnek tartott egyházak, pl. az unitárizmus, ahol ez a fő hitvallás hiányzik! „Semmi sem világosabb, minthogy az orthodoxyának fundamentálisan igaza volt Krisztus istensége mellettibb buzgó kitartásában. Mert ez az egyedüli biztosíték a dualizmus ellen“, mely minden tapasztalatunkat értelmetlen séggé redukálja.¹⁰ Ha Krisztus nem Isten, elvesztünk. Vannak aztán számtalanon az „igazhitű“ egyházakban, akiknél a hitvallás nem fontos. Sajnálatos, hogy legnagyobb íróink közül Madách sem tartja életbevágóan fontos igazságnak a hitelveteket és világhíres drámájában egyenesen elítéri azokat, akik *egy -i betű* miatt háborúskodnak. Pedig ez az i betű lényeges, mert egy „iota sem veszhet el“ az írásból. Bizony Krisztus, ha csak hasonló Istenhez és nem egylényegű vele, nincs aki megszabálytson bennünket a kárhozattól. Az igazságokat a konfessziók, hitvallások tartják fönt Természeten a „jó tan“ *magában senkit* sem üdvözít. „A keresztyén gondolkozót nem lehet csupán véleményéről felismerni. Lehet erkölcsstelenség az egyetértésben vagy ellenzékből egyformán.“¹⁰ Van becsületes ellenzék. De az igaz tanra, dogmára is nélkülözhetetlen szükség van. Jó tudomány, jó theology. Jó theology nélkül elveszne az egész keresztyénség. Viszont a jó theology az igazság által való gyakorlati életfolytatást követel. S erre nézve a hitvallás nélkülözhetetlen fölszerelés.

**„Barátsági és meg nem támadási“ szerződés
egyház és állam között.**

A hitvallás egyháztársadalmat szervez, amely *rögtön valamilyen viszonyba kerül a világi vagy köztársadalommal*, amit államnak szoktunk nevezni. Itt volt azután évszázadokig, szinte évezredekig a vitára, harcra okot adó probléma, melyik az első és melyik az alárendelt? A mai református egyházfogalom szerint az egyház az államnak külső és anyagi rendjében alávetett, lelkileg azonban az egyház az állam *vezetője*. „Mindennemű hatóságot maga Isten rendelt az emberi nemzetseg békessége és nyugalma céljából és pedig úgy, hogy az első helyet foglalja el a világon. Ha ez az egyháznak ellenfele, akkor igen sok akadályt és zavart okozhat, ha azonban barátja, sőt tagja az egyháznak, akkor ennek a leghasznosabb és legkiválóbb tagja, mely igen sokat használhat és hatható támogatást nyújthat. Kötelessége az Isten népe szent királyainak és fejedelmeinek példája szerint az igazság hirdetését és józan hitet előmozdítani, hazugságot és a babonát mindenféle hitetlenséggel együtt kiirtani és az Isten egyházát megvédelmezni. Sőt azt tanítjuk, hogy a vallásra való *feliügyelet* a kegyes hatóságnak fő-fő tiszte.¹¹ Maga az egyház soha nem használhat karhatalmat. Imádság és könny az egyház fegyvere, mint az űsegyházban is mondották. (Praeces et laerimae sūnt arma ecclesiae.) De azért mégis inspirációja, hatása alatt tart *olyan* embereket és tömegeket, amelyek vállalkoznak arra is, hogy vért ontsanak, ha ezt nem bírják elkerülni. Az igazság az, hogy az egyház nem teszi meg azt, amit azonban megtétet. „A hatóság tartsa féken, sőt irts ki az igazságtalanokat, csalókat, erőszakoskodókat. Emelje hát föl Isten eme fegyverét minden gonosztevő ellen, akiket Isten megbüntetni és megölni parancsolt. Ha szükséges volna, hogy a nép jólétét haddal mentse meg, indítsan hadat az Úr nevében, de csak akkor, ha előbb minden módon békességre törekedett.“¹² Míg azonban az egyház (vagy egyházak, felekezetek) az állammal fontos védelmi és más anyagi feladatakat intézhet el, addig ő maga minden igyekezik végezni, amit az állam még *egyelőre* nem képes. A házassági jog ma már nincs az egyházak kezelésében, de valamikor így volt¹³ Még természetes volt régen, hogy „Az egyházban törvényszéket és feddhetetlen bírákat kell rendszeresíteni, akik a házasság felett örködjenek és mindenmű szemérmetlenséget megfélkezzenek és minden házassági viszálykodás! elintézzenek.“ Ma nagyrészt az állam végzi. Mivel minden emiteri tevékenységnek lelke alapja van, az egyház, mint különösképen és elsőrendűen lelke intézmény, fogja meg és ragadja meg és hódítja meg a világot lépéseként. Egy-egy feladatkör végzésére „*betanítja*“ a világi

társadalmat — mondjuk mai szóval — az államot, azután ott hagyja és egyre megy magasabb célok felé.

Ki gondolna ma arra, hogy a katonaság tartását (bandériumok), az összes iskoláztatást,, orvosi szolgálatot, gyógyszerkészítést, szegénygondozást, közjegyzői tisztet, történetírást, igazságszolgáltatást, művészletek ápolását stb. az egyháztól várják. És mégis, valamikor így volt. De ma is úgy van mindenütt, ahol az állam nem bír teljesen megfelelni. Ott megfelel az egyház. Az *minent tud*. Az egyház; lelki hatalmával jobbítja azt a társadalmat, amelyet a hatóságok nagyon sok ponton (áravügy, szegény-ügy, ifjúság gondozása, nevelés, iskoláztatás stb.) saját beismérésük szerint nem bírnak kellőképen javítani és az egyházra néznek, reá várnak. Nem hogy támadnák egymást, de jó szövetségben legyenek.

Egyház és állam összekeveredése veszélyes és káros.

Sok tekintetben Kálvinnek az egyház és állam közötti genfi rendje nagyon tanulságos, de bizony nem mindenben követendő. Egyiknek sem volt szabad mozgása. Egymáshoz kötözve, függetlenségük még látszólag sem volt meg. „Kálvin szerint az egyházi consistorium a vádlottakat sokszor átadta a világi hatóságoknak, különben még a büntethetőség határát is egyházi nézőszempontokhoz szabta.“¹⁴ A szigorú egyházi vezetők hatalma, élükön Kálvinnal, egyre nagyobb lett. Lelki szuggesztójuk az egyházbartozásra, templombajárásra, világi tisztselőkre sokszor elhatározó volt. „Az egyház hatalma megkövetkedvén, sok olyan ügy került a kezébe, mely alapjában világi volt. Még arra is ügyelt, hogy ki mit olvas. A tanács a két exisztenciák felől a presbitereknél keresett tájékozódást. Így aztán lábrakapott a képmutatás is.“¹⁵

„Világos volt, hogy az egyház és a világi hatóság között melyik volt az erősebb. De mikor az állam és az egyház egy nagy célnak a szolgálatában állott, a szabadság nagy érdekei háttérbe szorultak.“ (Ódatehetjük, egyéni szabadság.)¹⁶ Kálvin ugyan az egyházt szabadabbnak szerette volna és tudta azt is, hogy mi az egyház „babylon“ fogásága. Az igazi hatóságokat Kálvin az Istenről valóknak tekinti. De tud distinkciót tenni, melyek az Ürtől rendeltettek ugyan, de büntetésre. Ki lett volna jobban tisztában vele, mint Kálvin, hogy a világi hatóságok csak úgy maradnak mentek a zsarnokságtól és szolgálhatják Isten országát, ha törvényei az egyház hitvallásával és vendjével harmóniában vannak. Ezért az egyházi szabályrendeletek vagyis az „ordonnanceok a köztársaság alaptörvényei közé lépjek“.¹⁷

De ezzel túllőttek a célon. Még pedig azért, mert ezáltal

azonos szintre helyezték erkölcsi tekintetben az egyházon és államot, s egymással *össze is kötözték*. Ez inkább a süllyedés, mint emelkedés oka lett. Az egyház inspiráljon, az állam valósítson meg jó lelkismerettel amennyit tud. Az adminisztrációja is külön legyen.

A magyar református egyházból a svájcihoz sokban hasonló volt a helyzet. A polgári és egyházi hatóság egymást támogatta. Szabályaiak szinte kiegészítették egymást. Büntetésük pl. ezek voltak: intés, dorgálás, az úrvacsorától való eltiltás, kizáras, esetleg testi fenyíték az előjáróság által.¹⁸ Amit az egyház megkezdett, a világi hatóság egyetértőleg folytatta. De ennek aztán sok „hátulütője“ is lehetett, mert az egyházi belhivatalnokok ügyeiben is ítéleztek. Ez ellen való óvás már a Iluber-féle kánon, (23) más hasonlóval együtt, mikor azt mondja: A polgári magistratus törvényhatósága alá lelkész ne adja magát. Vagy amint a köveskúti zsinat 29. kánonja rendeli: Ha a letett pásztor nem az egyházi hatóságnál keres kiengesztelést, hanem *világi hatósághoz fut*, örökre letétetik. Ha az eklézsia eleinte élvezte a határozatainak erélyes karhatalmi végrehajtását, nem sokára bántódhatott, hogy saját lelki területére is benyomakodtak a rendőrkezek. „A XVII. században az egyház fegyelmező hatalmának egy részét a hatóságok vették át. Káromkodókat stb. büntették, lakodalmaikat takarékkosság céljából 4 osztályba sorozták. II. József 1786-ban elrendelte, hogy a lelkészek csak spirituális penitenciát gyakorolhatnak, hogy a hatósággal összse ne ütközzenek.¹⁹ A „kalapos király“ nem nagyon respektált semmit: ő a mai állami totalitási elv egyik előharcosa volt. Előtte a törvény *messze felette állott* a hitvallásnak.

A kulcsok hatalma.

Hitvallásaink félreérhetetlen világossággal és határozottsággal beszélnek a nevezetes „kulcsok hatalmról“ is, mely egy keresztyén társadalomban nagy hatalom. „Micsodák a mennyország kulcsai? A szent evangélium hirdetése és a ker. egyházfegyelem, melyekkel a mennyország a hívők előtt megnyílik, a hitetlenek előtt pedig bezárul.“²⁰ A „kulcs“ az Isten Igéje, illetve annak több tulajdonsága közül az, amelyik „old és köt“. Ugyanazon Ige végzi az oldást és kötést is. E kettős tevékenységéért mondjuk nem: *kulcs*, hanem „*kulcsok hatalmának*“. Bár nem szoktunk egyik kulccsal zární, a másikkal meg nyitni, hanem ugyanaz a kulcs jó záráusra, nyitásra. Maga az evangélium hirdetése, a prédikálás, vagy egyszerűbb bizonyásítás is kulcskezelés. Ezt minden egyes hívő, minden emberrel szemben gyakorolhatja, amennyiben az a Lélek által történik, Jézus azt helybenhagyja

és megerősíti. Így mondja a Heidelbergi Káté 84. kérdése is:

K.: Mi módon nyílik és mi módon zárul be a mennyország az evangélium hirdetése által?

F.: Oly módon, hogy Krisztus parancsolatából minden egyes hívőnek hirdetik és nyilvánosan bizonyásot tesznek afelől, hogy Isten őneki a Krisztus érdeméért minden bűnét valósággal megbocsátja. Viszont pedig minden hitetlennek és képmutatónak azt hirdetik, hogy Isten haragja és az örök kárhozat *mindaddig rajtuk marad*, míg meg nem térnek. Mely evangéliumi *bizonyáságtétel* szerint ítélez Isten úgy a jelen, mint a jövendő életben.

A kulcsok hatalma nyilvánosan és titkosan érvényesül. Másutt ezt részletesen kifejtjük. Az igehirdetésben általában minden megvan az oldó és kötő elem és az hat az egyes szívekben, mikor nem is tudjuk. Ezen kívül van a kulcsok nyilvános alkalmazása, mely a bizalmas testvéri intéSEN elkezdve az úrvacsorától való eltiltásig és kizárásig megy. Hitvallásunk különösen súlyt helyez arra, — amivel ma olyan keveset törődve növeljük vétkeinket, — hogy ne menjen méltatlan az úrasztalához. A káté 82. kérdésében a szent asztaltól és a gyülekezetből való kitiltás együvé tartozik.

K.: Bocsáthatók-e az úrasztalához azok is, akik életükkel és vallástételükkel azt bizonyítják, hogy hitetlenek és istentelek?

F.: Nem, mert az Isten szövetségét sértené és az Ő haragját felgerjesztené az egész gyülekezetre. Annakokáért a ker. gyülekezetnek kötelessége az ilyeneket Krisztus és az apostolok rendelése szerint a mennyország kulcsaival élvén, kebeléből mindaddig kizájni, míg életüket meg nem jobbítják.

A káté a 85. kérdésben már magát „az egyházi fegyelem“ szót használja.

K.: Mi módon nyílik meg és mi módon zárul be a mennyország a ker. egyházi fegyelem által?

F.: Oly módon nyílik meg, hogy Krisztus parancsolatjából azok, kik nem keresztyén módon élnek, miután néhány ízben atyafiságosan intést kaptak és a bűneikkel fel nem hagynak: a gyülekezetnek vagy az általa e célból megbízottaknak bejelentetnek. És ha ezek intéSÉRE nem hajtanak semmit, ezek kirekeszti őket a szent sákrumentumuktól való eltállással a ker. gyülekezetből, Isten pedig a Krisztus országából. De viszont, ha valóságos megjobbulást ígérnek és mutatnak fel, Krisztusnak és az egyháznak tagjául *ismét* visszafogadtatnak.

Természetesen ezt nem úgy kell érteni, mintha Krisztus valaha visszafogadna olyat az ő országába, aki egyszer valósággal kirekesztetett, sőt benne sem volt soha, csak emberi szemek látszatára. Különben ez ellenkeznék az eleveelrendelés (predestináció) és a szentek állhatatosságáról (*perseveretitia sancto-*

rum) szóló hitelveinkkel. Ezért kell a kulcsok hatalmát kezelő gyülekezeteknek, vezetőknek és hívőknek nagy alázatossággal, bűnbánati tisztulással és csendes figyeléssel kérni a Szentlélek vezetését s úgy mondani a kihirdetést, ahogyan a Szentlélek mondatja. Esetleg ha feltételesen szól az ítélet, így: *Ha ez úton megy: halál és kárhozat vár reád.* — Vagy: Megjobbulásig a Sátánnak átadatol! (mint Pál tette). A legritkább, kivételes eset, mikor valakire, mi, földi emberek úgy kimondhatjuk az ítéletet, mint Péter tette Annaniás és Safirával, kik azonnal meghaltak és elkárhoztak. (Csel, 5.) Viszontag azonban, bár féllelmetes hatalom a kulcsok hatalma (a hívők a mindenleg nagyobb erővonalaiban mozognak) még sem adjuk ki azt az egyszerű hívők és a gyülekezet kezéből sem a pápának, sem a fejedelmeknek. Pedig az is megtörténhetik, hogy olyan hivatalos kezeli a kulcsokat az igeHIRDETÉS ÁLTAL, aki nem hisz, *mégis érvényesen* hat. Mint ahogyan „Nem veszi el a sákrumentum hatékonyságát, ha méltatlan osztja, vagy méltatlan járul hozzá“.²¹ Maga hitvallásunk hangsúlyozza, hogy a végső ítélet Isten kezében van és azt mi legtöbbször feltételesen, esetleg az illetők lelkismeretére utalva jelentjük ki. Vagyis azt mondjuk az illetőnek: Atyámfia, mi úgy látjuk, hogy te ezt, vagy azt a bűnt követted el a mi *emberi* látásunk szerint és egyébként is a kárhozat utain jársz a mi *meggyőződésünk* szerint. Ha a te lelkismereted nem vádol, ám *legyen a te hited szerint*. Rád bízzuk, érzel-e bűntudatot. Mert bizony ilyen eset is lehetséges. A történelem nem bizonyítja-e, hogy sokszor hívő katholikusok a protestánsokat, protestáns hívők a szektáriusokat *meggyőződéssel ítélik el s elkárhoztaknak tartják?* Az ilyen feltételes nyilatkozat bennünket mentesít esetleges tévedéseink szörnyű következményeitől. Maga az Úr is megtiltotta, hogy a konkolyt az ő szántóföldjéből kigyomlálják, mert férni lehetett attól, hogy vele a búzát is kitépik. Mint ahogyan sokszor ki is tépték.²² S mivel külsőleges, sablonszerű osztályozás igen veszedelmes, az első helvét hitvallás elveti még az indirekt gyónás-kényeztetést is.²³ így kell használni a kulcsok felszerelését.

A hitvallás rendet követel és harcot hirdet.

Az természetes, hogy a hitvallások sok helyen követelik az egyházfegyelem megtartását. Elég ennyi: „Az egyházból műlhatatlanul kell lenni fegyelemnek.“²⁴ De ezt a fegyelmezést a gyülekezet végezze és pedig „jórend“ szerint. Ez azt jelenti, hogy a legméltobbak által végeztesse azt, mint rendszeres eljárást. minden hívő a maga helyén és módján tett igeHIRDETÉSE már maga is fegyelmező elemeket (sót Kol. 4: 6.) tartalmaz, de ez nem zárja ki, sőt annál szükségesebbé teszi az egyházi tisztégeket. Nem úgy, mint az angliai independentizmusban, ahol

egyes helyeken csak 2—3 emberből alakították a gyülekezetet, ahol mindenki jogot kapott az ige hirdetésre s a szákmumentumok kiszolgáltatására. Semmiféle hatalmat maguk felett el nem ismertek. Jól mondja róluk a mi Miskolczynk: „Kárhoztatják a prédikátoroknak járó dézsmákat és szabad fizetéseket, de ez iránt is cselekedeteik a tudományukkal ellenkezik, mert *igen szeretik* a szabott fizetést, még annak is a kövérjét. Londinumban az independensek a minap az asszonyi állatoknak megengették, hogy a vallás dolgában szabadon vetélkedhessenek, s a controversiókat eligazíthassák.“²⁵ A református egyház mindig tudott különbséget tenni a szabadság és a szabadosság között. Ennek a szabadságnak pedig fontos feltétele, hogy *erős kezű* vezetőség legyen, akik rendet tudnak tartani. De ez csak úgy lehet, ha a vezetőség között is rend van. Hitvallásunk gondoskodik erről, amikor azt mondja: „Szükséges kétségkívül, hogy az egyház szolgái között kellő fegyelem legyen. Ez okból azok tanítását és életét buzgón meg kell vizsgálni az egyházi gyűléseken; a hibázókat, ha megjavíthatok, a vének dorgálják meg és téritsék jó útra, vagy hogyha javíthatatlanok, akkor az igazi pásztorok mozdításával, s mint farkasokat az Úr nyájától üzzék el őket Ha ugyanis tévtanítók, abban az esetben teljességgel nem szabad őket megtűrni.“²⁶ Egyházunknak legnagyobb baja volt mindenkor, hogy nem vették elég szigorúan a pásztorok hibáit és bűneit! Ez volt a legnagyobb veszedelmek forrása az egyházra. Méltán mondja Ravasz László a magyar ref. egyház *csodálatos életterejére* nézve, hogy a magyar kálvinizmuson, mely „papjait kibírta“, a pokol kapui sem vehetnek diadalmat Ha azonban az egyházi szolgák a Lélek által igazoltatnak, úgy jogosultak a komoly rendtartásra. „Az egyház szolgáinak tiszte, hogy a bűnösöket feddje, a tévelygőket útbaigazításával, az elesetteket felemeljék, az ellentmondókat meggyőzzék, végre a farkasokat az Úr aklától elűzzék, a bűnöket és bűnösöket bölcsen és komolyan megrójják és el ne nézzék és el ne hallgassák a bűnt“²⁷

Miota szellemtöréneti irány van és hovatovább nagyobb súlyal jelentkezik az univerzális tudományok területén, azóta világosabb, hogy a *theologia* a mindenleg *legfontosabb* szellemi erőit vizsgálja és, hogy „a legnagyobb theologai törvények: *bukkolt természeti törvények*.“²⁸ Ha ugyan a „természeti törvény“ elnevezés még mindenkor jobban imponál a mai embernek. Éppen így vagyunk a hitvallásokba tömörített theologai könyvekkel is. Nem csak az egyes, üdvösségre vágyó lelkeket befolyásolják és irányítják úgy világnézetükben mint életmódjukban, de a *tömegeket, a népeket is*. És mivel a különböző felekezetek sajátos politikai rendszert fejtettek ki és confesszionális voltukat a politikában (sokszor ma is jobban mint gondolnák) éltek ki: olyan nemzetközi feszültség állott be, melyet csak életre-halára menő *vallásháború* paralizálhatott.²⁹ Íme az elvek!

A predestináció.

Sarkalatos és karakteristikus hitvallásunk a predestináció, ezért e fejezetben tárgyaljuk ezt is.

Az egyházfegyelem kérdése a predestinációval ott függ össze, hogy *komolyan kell venni* azt az élet-halálharcot, ami a lelkünkért folyik és folytatunk. Benkő István, akinek a predestinációról írt könyve minden eddiginél mélyebbre vezeti a kálvinista felfogást, kemény szavakkal kiáltja oda a világnak, hogy éppen Isten vállalja a felelősséget úgy az üdvözítésért, mint a kárhoztatásért. Igen, *Isten akarata a kárhozat is*. Meneküljön aki tud! Akik e kérdéssel foglalkoznak, szerintem azok *máris menekülnek*, mert a kegyelem jele az is, hogy ezekkel a véglet-kérdésekkel gyötrik magukat. És egymást... A lelkipásztorok és presbiternek e sziklaszilárd világnezeten kell állani, szent és mentőn fenyegető érzéseikben. De amiként W. James szerint *általános jele nincs* a megtérésnek, csak esetenkénti, így a kárhozatnak sincs általános jele. Még kevésbbé olyan instrumentum, vagy eljárás, vagy állapot, ami e kétféle jelek egyikét vagy másikát kiváltaná, kihozná. Tehát az emberek közötti lényegi különbség sem lesz nyilvánvalóvá még „a szenvedés érintése alatt sem”.³⁰ De af öröm alatt sem. Néha a kegyesek is zúgolódnak és a hitetlenek is sóhajtoznak, sőt imádkoznak is, kivált betegségen. Az öröm is *egyiket* mélyen hálássá teszi, a *másikat* elrontja. Inkább azt mondjuk, hogy a kiválasztottakat *minden emeli* („*mindenek javunkra vannak*”), az elveszetteknek minden kárukra van.

Nem mondom, azt már sokkal súlyosabb bizonyíteknek tekintem, esetleg valaki javára, ha az illető önmaga „igazat ad annak, aki vádat emel, ítéletet javasol ellene.”³¹ Szerintem a bűnnel szemben való magatartáson dől el jobban a dolog, vagyis miképen reagál valaki a bűnre. Ha ehhez hozzá tesszük az „állandó reagálást”, úgy meglehetősen megközelítettük az idvezült ember meghatározását.

Vitáznak a felett sokat, hogy miért ragaszkodunk „a páli predestinációhoz”, még ha Augusztinusz és Kálvin ezt tették is. De hát Péternél is ott van „akik ki vannak választva az Atya-isten eleve rendelése szerint a Lélek megszentelésében és engedelmességre.” (I. Pét. 1:2.) Vagy mikor Pál olyan határozottan mondja: Tudván, Istantól szeretett atyámfiai, hogy ti ki vagytok választva. (I. Thess. 1:4.) Ebben minden benne van. Mi kellemény több?

Az egyházfegyelem a predestinációval legszorosabban ott függ össze, hogy azt az emberek elvi szétválasztására használjuk. Választóvíz lesz az, amelynek érintésére és állandó használatakor megválik, hogy az illetők hová tartoznak. Isten gyermekei-e, vagy a Sátán és bűn rabszolgái ideiglenesen vagy örökre.

A kulcsok hatalma bizonyos emberi ítélet, hasonlatos valamiben a Krisztus ítéletéhez. Nagyon határozottan érvényesül az egyházfegyelemben. Hányan vannak, akik a fegyelmezésre térnék eszükre és Istenhez csatlakoznak, a hívők seregéhez, ami nélkül szabadon, vakon a kárhozat útjára tévedtek volna. A másik csoportot kiválasztja az egyházfegyelem olyanokból, akik nem jobbulnak meg ugyan, mert bűneikben élnek tovább, de valamikor csatlakozni fognak a bűnbánók és megtérők gyülekezetéhez. A harmadik csoport, akiket az egyházfegyelem szintén baloldalra szorít, sohasem fognak Istenhez térti és örökre elvesznek, mert arra rendeltettek. De mi egyénenként nem tudjuk. Jó is, hogy nem tudjuk, de legyen az egyházfegyelem figyelmezettése által még súlyosabb a *felelősségi* majd az ítéletben. A második és harmadik csoport úgy összekeveredik, hogy emberi szem nem választhatja szét, nem is lenne jó. „Nem mondhatom, hogy ismerek valakit közülök, (kárhozottat) szörnyűség volna, ha jogot formálnék arra, hogy közéjük sorozzak valakit.”³² De amint fejtegettük, a Krisztus gyermekei közül sokra rá *kell tudnunk mondani*, hogy egyénileg bizonyosak vagyunk idvességes életükiről, íme a nagy végzetes különbség! Fájdalom, egyeseken viszont habár *valószínűséggel*, de a kárhozat jegyei rajta vannak. Pl. sokan az imádkozó kegyes embert utálatosnak érzik és ezért képmutatónak mondják, hogy igazolják valamivel az imádságos lelkiség iránt való ösztönös lázadozásukat Vagy pl. minden jó ügy, szent szándék, Isten szerint való elgondolás és észjárás izgatja, irritálja és ellenékbe tömöríti őket, senki sem tudja miért.³³ Bizony az ilyenektől húzódunk, félünk, irtózunk.³⁴ Idézett szerzőnk egyenesen azt állítja, hogy nem lehet a bűnt gyűlölni, a bűnöst pedig szeretni akkor, ha a bűnös azonos a maga bűnével. — Hiszen maga a kárhozat nem egyéb, mint a *saját gondolatunk* konzekvens megvalósulása és teljességre jutása. Az elkárhozott *kénytelen* lesz úgy élni, ahogy akart és azzá lenni, aminek szánta magát. Az önző szív kénytelen lesz örökre az önzés érzületét hordozni magában, az irigy örökre irigykédik, a gyilkos folyton gyilkol. A parázna merüljön el egészen a bűnében.³⁵ Ez a mi végzetes nagy szabadságunk, akaratunk végzetes használata. Az emberi lét fényes és fájdalmas méltóságát minden egyéb kiválóság fölött elsősorban a nagy érzékenység adja meg, amit alkotójától boldog és félelmes ajándékul kapott.³⁶ Tudjuk-e, hogy kik vagyunk? „Nincsenek predesztinációs problémái az alsóbbrendű élölényeknek, de rettenetes kockázatot vállal az, aki embernek, főképen finomultabb, művelt embernek születik a XX. században.”³⁷

Az egyházfegyelmezés egy nagy harc. Vívnak és vívódnak benne az emberek. Sokszor a *bírákat* is felelősségre vonják. Szabad elítélni a másik embert? Szabad azt még hinnünk is, hogy a Sátán kárhozatra visz és van pokol és a mai emberek

közül is sokan kerülnek oda? Hiszen így bírákból egykettőre vád-lottakká válunk! Pedig hát nem így van a doleg. Igenis lesznek sokan, akik elkárhoznak és csak „engedjük“ Istenet, hogy elkar-hoztasson némelyeket, akár sokakat. „Hátha nem is az a fontos, hogy egyesek üdvözülhetnek, hanem az, hogy egyesek elkarhozhatnak. Csak a könyörület teheti képessé Istenet arra, hogy valakin ne könyörüljön. Az elvesztésnek valami komoly és mély oka volt, nem isteni szeszélyből fakadt, hanem valami rettentő premisszája, előzménye van a dolognak, amit nem ismerünk, ami Isten titka maradt.“³⁸ — Hogy a kárhozat iszonyú szenvedés? Az idvezültek *nem szenvednek?* Isten is szenvedett értünk. És most is lehet a Szent Lelket szenvedésre megszomorítani. Mi nem szenvedünk az önsanyargatás és lélekment és munkája közben? Az bizonyos, hogy a kárhozat szenvedése mégis csak más, de nem reménytelen. „A poklok kapujára pedig nem az van írva, hogy „hagyatok fel minden reménnyel“, hanem az, hogy „csak bizzátok reám!“³⁹ Mi, emberek, örök kárhozatnak mondjuk.

„A kárhozat *fájdalma* tehát: Isten *jelenléte*, Isten átérvé-sének egyik esete, módja. Ahol pedig fájdalom van, ott remény-ség van“, azt mondják az orvosok.⁴⁰ — Benkő Hantéval határo-zottan szembehelyezkedik, tagadja, hogy reménység ne lenne, tagadja, hogy állandó gyötörtetés lenne, mert mint a modern psychologia barátja azt gondolja, hogy „a szenvedés épügy, mint a gyönyörködés vagy az élvezet dinamikus jelenség, csak mozgó állapotban létezik. Mihelyt megáll egy helyzet vagy rendszer, a kín és gyönyör jelenségek azonnal eltűnnék róla“.⁴¹ A pillanatnyi színvonal nem változik érzékletté bennünk — a statikai helyzetnek nincs bennünk psychikai egyenértéke. „Legyen az ő hite szerint.“ Bár változatlanság mellett látunk ki-mondhatatlan gyötrődéseket, évtizedek betegágyán. Érdekesen magyarázza a szenvedések egyik legborzasztóbbikát, a szennytől, tisztálanságtól való undort, irtózatot. — Azt mondja Benkő: (A jövő században máskép magyarázzák és százmillió esztendő múlva?) „A szenny két, vagy több össze nem illő rendszernek a keveredése és együththatása... Megzavarja azt a harmadik vagy x. rendszert, ami én magam vagyok.“⁴² Ezzel megmagyarázza azt is, hogy a csatornaféreg és váladéka is kémiai elemeikre bontva — kristálytiszta.

Az tény, hogy a „talajrendszer“ és „trágyarendszer“ nem ellenkeznek, s mi pénzt meg nem adunk érte, hogy szép növényzet, jó termés legyen belőle. S a trágyázott földből szedett gombát, utána a földi epret jóízűen szép porcellánról esszük meg. Utálja-e a festő „piszkos“ munkaruháját? Itt is egyezik a „rend-szer“. Ujjongó örömeivel kíséri a szép festményt. — Viszont nem érzünk-é néha erkölcsi undort kifogástalanul, tisztán, finoman öltözött urakkal és nőkkel szemben? Mert más a mi élet-, „rend-szerünk“. De a becsületes hitben jótékonykodó tímármestert

munkája közben sem utáljuk. — De szokás és önfegyelem dolga is lehet és a hité: „Minden tiszta a tisztáknak“. — Végeredményben a predestináció hit vallásos magyarázatán túl korunk sem jutott semmi filozófiával. Korunk gyermekének *érthetőbb* formában előadhatjuk, de teljes magyarázata el van rejte az idő, tér és más végtelenségek titkában

Harcos elemek az énekeskönyvben.

A hitvallásokhoz számítjuk az énekeskönyveket is. Énekeskönyvünk, különösen a zsoltárok sokféleképen szólnak Isten fenítéseiről. Sok helyen ott van azokban az a fontos distinkció, megkülönböztetés, hogy az Úrnak az „igazakra“ is mért méltó büntetése a gonoszokkal ne *együtt* történjék. „Ne büntess a hitlemekkel, ne verj a gonosztekkel“, — így énekeljük a XXVIII. zsoltárban. A gonosz is ajkára veszi az Úr nevét, mint az L. zsolár 4. verse mondja, de ugyan, „mire veszed törvényem a te nyelvedre? Kötésem száddal vallod, de nem teszed. Intésemet és igémet *megveted?*“ Hogy a törvény és rend, igazság és szerepet látszatát miért akarják a gonoszok felvenni romlott belsejük takarójául, ez mindig nagy titok volt. De egy nyilvánvaló: hogy ezzel az igazság érvényét ismerik *el közvetve, indirekté* maguk a gonoszok is. Isten méltán sújtja a gonoszokat és el is ítéli; a kegyelemből megtartottakat is méltán sújtja, de csak megpróbálva. Feleslegesnek tartjuk, hogy ezt egy sereg bibliai verssel bizonyítsuk. Sokszor hangsúlyoztuk, hogy mi nem tudjuk felismerni, kik vannak kárhozatra rendelve. Csak az idvezültek csoportját tudjuk valamennyire felismerni, esetleg egyeseket is. Most már a fegyelmezésünk, fenyítésünk mindenkor azon türelmes reménység alatt történjék, hogy a javulás nem kizárt dolog. A legnevezetesebb egyházfegyelmi énekünk a 138. dicséret két ízben is kifejezi, hogy: „akik eltévedtek, Rossz életre vetemedtek. Térítsd, feddje hasznos intéssel. És ha szíves kérésednek, Megvetvén a bűnt engednek, Légy azok iránt kedvezéssel. „De nunc venio ad fortissimum, most jön a legfontosabb: még a legsúlyosabb eseteknél is azt adja tanácsul a 4. versben, hogy a „megromlott szíveknek, Bűnben megrögzött leleknek, Társalkoclásuktól írtózzál“. S egyenesen parancsolja, imperatíve előírja: „Közüled Őket *kivesséd*, mint rossz tagokat el messed, hogy a jóknak kárt ne okozzál“. Végre: „De ha viszont megjobbulnak, Hozzád kéréssel járulnak. Vedd be, kedvezz a megtérőnek“. íme tehát itt a „de“ és itt a „ha“ föltételezései, reménykedései, rimánkodásai a bűnösért, ami tehát kizárja a végleges elítélest. Sőt nemcsak egyénileg helyreállító, egyszerű rektifikáló hatása van, de azt ígéri, hogy így egyenesen „épül az Úrnak háza. Napról-napra jobban szépül, plántál virágoszva

nőnek.“ Amely plánták az előbbi gonoszokból, bűnösökből lettek, akiken, mint megtérökön nagy örööm van a mennyben az angyaloknál is. Ilyen tervekkel és ilyen célokkal lehet csak helyesen gyakorolni az egyházfegyelmet. Így lesz a határozott szigorúságnak édes gyümölcsse, míg az idéten gyávaság csak rotha-dást okoz az egyházban.

Nincs ezzel ellentétben a 137. dicséret, amely szintén az I^r asztalának gyakorlással kapcsolatban dörgi az óvó, szinte fenyegető kiáltást. „De a színes képmutatók, Bünt vetők, gonoszt aratók, Innen (a szent ászaitól) távol menjene! A meg téphetetlen szívek, Kiknek álnok minden mívek, E jóval ne éljenek! Ti álnokságnak fiai, Fussatok el, mert javai, Az Úrnak nem tiétek! Ha itt éltek méltatlanul. A harag csalhatatlanul, Rátok száll elhigyjétek“ (4. vers). Itt a megtérhetetlen kifejezés csak elvi kijelentés, hogy ilyenek is vannak, de senkire nem lehet rámutatni, hogy te vagy az. Másfelől pedig az ismételten előforduló fontos „ha“ is igazolja a magyarázatunkat, hogy bár-miféle gonoszságban, sokféle és nagy bűnökben leledzők, ha nem élnek méltatlanul a szent jegyekkel és tartózkodnak attól, sőt ha elhiszik, hogy a harag csalhatatlanul reájuk száll jelen-legi kárhozatos útjok miatt, — márás az üdvösségek útjára kezdenek térti.

Az énekeskönyvünknek a XLI. ürnapjára készített 148. dicsérete, mely a 7. parancsolat magyarázatához íródott, *bátran megítéli*, megbélyegzi a paráznát, a szüziességet pedig *kellően fölmagasztalja* (a biblia, az egyházi atyák és Kálvin szerint a szüziességhoz tartozik a megszentelt tiszta házasélet is). Ugyanakkor pedig az utolsó versben a szerző önmagát is elmarasztalja a minden emberrel közös kísértések és legalább is lelki elbukások miatt, mikor keservesen mondja a 4. versben: „Mivel pedig te látod azokat, A szívbéli titkos romlásokat. Melyek miatt testben és lélekben Nyomorgók: légy orvosom ezekben.“ Mivel már ide kívánkozott, itt mondjuk meg azon véleményünket, hogy a paráznáságnak nem „gyógyszere“ a házasság. Pál apostolnál az I. Kor. 7:2-t nem lehet ide magyarázni. A házasság sokkal nagyobb gyógyszer. Máskülönben tény az is, hogy a házasságban élő természetes ember, úgy a nő, de főként a férfi is bizony számtalan esetben felgerjed illegális bűnös módon más férfi vagy nő iránt, ha csak Krisztus vére, az egyetlen gyógyszer meg nem orvosolta és tisztán nem tartja.

Még egy énekről kell itt emlíést tennünk. Ez egy pünkösdi ének: a 66. dicséret. Ennek nem kellenek a karizmák, a kegyelmi ajándékok- Sokallaná, ha nyelveken tudnánk szólni és nem is meri kérni, hogy csodát tudjunk tenni betegeken, stb. ilyen szörnyű eltévelkedés és kisiklás csak egy egészen primítív, selejtes racionalista theologiától telik ki. E theologiának fontosabbak a karizmok, mint a karizmák. Fontosabb a „bor,

búza, békesség, szép asszony („s“) feleség, mint a lelki ajándékok, e megfoghatatlan dolgok. Végül képtelen naivsággal utánateszi: „csak Szentlelked munkálkodjék bennünk.“ Hiszen épen a kegyelmi ajándékokkal munkálkodik a Szentlélek! Van-e a földön csak hasonlítható érték is a Lélek ajándékaihoz képest, mely már az idvesség boldog birtoklása és egyben *munkáiása* annak magunkban és másokban? E szerint tehát nincs szükség a „lelkek megítélésének“ karizmájára sem, amit a többiek között említ Pál apostol I. Kor. 12: 9—10-ben, ami nélkül nem képzelhető egyházfegyelem. Reméljük, hogy e dísztelen „dicséret“ megillető sorsra jut, és kimarad az új énekeskönyvből, amit várván várunk a mai sok hibákban és hiányokban leledző énekeskönyvünk helyett.

Önálló törvényt!

Mai hitvallásunk kifejezőjének tartjuk az egyházi törvényeket is, azért ezen fejezet alatt tárgyaljuk, mint „felszerelést“.

Legújabb zsinatunk a régebbi idők súlyos mulasztását és hibáját teszi jóvá, mikor az I. törvénycikk legelső paragrafusául azt a deklarációt, manifesztációt, ünnepélyes kijelentést teszi, amely az egyház bírói hatalmát az evangéliumban foglalt *kultuszok hatalmából* eredményezte és a Heidelbergi kávéval történelmi leg tovább viszi.

Különösebben azokról a szakaszokról szólunk, amelyekben „fegyvereket“ találunk, vagy *kellene* találnunk.

A VI. t.-c. 46. §-ban fegyelmi esetek a szokásos felsorolásban találhatók. A 7. pont azonban meglehetősen súlyosan érinti az egyház függetlenségét, önállóságát, szuverén lelki jogait. Miért? Mert ebben nem kevesebb van, mint az az imperatív rendelkezés, hogy az országos törvénybe ütköző büntettek, vétségek és fegyelmi vétségek elkövetése egyben egyházi fegyelmi vétségeknek is tekinthetők. Nagyon jól tudjuk, hogy nemcsak kimon-dott büntények, de különféle polgári vétségek (adó, bélyegilleték kihágások, sajtó vagy más úton elkövetett becsületsértések, választásoknál elkövetett vétségek stb., stb.) annyi teret adhatnak az emberi tévedéseknek az ítéletekben is, hogy annak alapján *automatikusan* az evangéliumi morál szempontjából is felelős-ségre vonni és megfenyíteni nem lehet. Pedig ezt túlhajtva ma is lehetne követelni, mert az érvényben levő törvénynek mindenjában engedelmeskedni tartozunk. Azt nagyon fontosnak tartjuk- hogy „az egyházfegyelmet úgy az egyházi törvénykezéstől, mindenek felett a világi polgári bíráskodástól élesen megkülönböztessük... Időleg és esetszerűleg a megbánás a polgári törvénykezés előtt nem jelent megállást, míg az egyházi fegyelmezésben igen.“⁴³ Mi a bűn bánatnál rendesen megállunk.

Ellenben egészen korrekt a skót egyház (Church of Scotland) eljárási szabálya, amely kimondja, hogy a világi bíróság ítélete nem adhat jogalapot egyházi bírósági eljárás megindítására, így eléri, hogy teljesen függetlenül alkotja meg ítéletét más közületektől. Azonban a világi bírósági ítéletek *alkalmat adhatnak* annak megfontolására, hogy nem történt-e olyan morális bűn, mely egyben bíróság elé is terjesztendő.⁴⁴ Ha ehhez még hozzávesszük, hogy tudommal még egy gyilkost sem szoktak még csak az úrvacsorától sem eltiltani és egyéb egyháztagsági jogainak is birtokában marad, akkor látjuk, hogy zöld asztali elmélet és elvek majdnem elhordozhatatlan terheket tesznek reánk ugyanakkor, amikor a lényeget sokszor ujjunkkal sem érintjük. Valóban ki kellene már vennünk ezt a kovászt az egyházból. Skót atyánkfa azt is mondja, hogy „néha nagyon tanácsos, hogy valami botrány körül csak gyanúsítottakkal előbb privátim, magánosan kell beszélni, mielőtt bíróság elé idéznénk.”⁴⁵ Legyünk függetlenek. Szabad egyház szabad államban.

A bírság jó.

Az egyháztagságra vonatkozó esetleges fegyelmi vétségek a 6. t.-c. 46/b. szakaszával, illetve annak utalásával elégé fel vannak sorakoztatva. Igazi jogtudós műve, mint ahogy a magyar minden értett a jogászkodáshoz. Legtöbbet ér azonban a szakasz végén az a) és b) pontokkal kifejezett és immár teljesen elfogadott *biblikus theologiai elv*, a lelkipásztor *előzetes*, négyzetközti és tanuk előtti intelméről.

A 47. §-ban egyházi tisztviselővel, vagy alkalmazottal szemben felsorolt fegyelmi büntetéseket akceptáljuk és jónak látjuk a b) alatt említett pénzbüntetéssel együtt. A régi fajta, s a hívekre kirótt pénzbüntetések nagy veszedelmeket rejtettek magukban, kivált ha a pénz a bíráké volt, vagy azt a bírságot épen meg is itták, — mert ilyen esetek is voltak. Ennek megszüntetése feltétlenül indokolt volt. Ellenben igen hatásosan és célszerűen lehet e pénzbüntetéseket alkalmazni a fizetett egyházi alkalmazottakkal szemben. És pedig többféle okból.

Először: aki fizet, az parancsol is. Tehát bizonyos irányban és bizonyos esetekben a fizetést *korlátozhatja*. A bírság pedig nem más.

Másodszor: a főképen egyházi tisztviselőkkel szemben alkalmazott bírság, amely rendesen valamely kötelességmulasztás miatt rovatott ki, sokkal jobban rászorítja munkájának rendesbben végzésére, mint pl. a feddés. Bár ez utóbbi az a) pont alatt enyhébb büntetésnek van szánva, mégis kimondhatatlanul *súlyosabb* lehet a pénzbüntetésnél, kivált ha a feddés többek előtt történik. Amit az illető tisztviselő, esetleg éppen lelkipásztor talán ezer pengőért sem venne fel az esperesétől — akihez

szoros barátság is fűzheti. S egy vaskalapos dorgálás megront-hatja a viszonyt közöttük úgy, hogy egy életen át sem heverik ki ős végeredményében az eklézsia vallja kárát.

Harmadszor: a pénzbüntetést generális alkalmazás jellege már eleve *megfosztja személyes élétől*, mert ilyesmit automatikusan szabnak ki jelentések, vagy más írásbeli munkák elmulasztása, gyűlésekről való elmaradás stb. miatt. Előre tudhatják az illetők, hogy pénzbüntetést kapnak, ha ezt vagy azt nem teszik, vagy meg merik tenni. Sőt humorosan is foghatják fel a dolgot, így maga a kivető hatósági személy, aki *esetleg* szintén kapott már ilyesmi bírságot. Mégis jobban vigyáz ezen-túl mindenki a pénztárcájára, legtöbb embernek ez érzékeny pontjára.

Végül jótékony célt is elég jól szolgálhat, mert szigorú rendtartás mellett csinos összeg begyűlne Kálvineumokra, Szeretetszövetségre stb. Kivált ha nem kézből fizetik az illetők a büntetést, hanem járandóságaikból *hónap elején*, vagy máskor *rögtön* le is vonják és továbbítják a karitatív intézményekhez. Gondoljunk az adó fejében történő fizetés-, lakkér-letiltásokra, kifizetetlen számlákért ügyvédi felszólítások díjára, milyen érzékenyen hatásosak ezek! A nélkül, hogy okvetlen becsületbe vágók, vagy megalázók lennének. De meg hát nem a legtöbb esetben anyagi hátrány ér az életben, annak számtalan eseteiben napról-napra? Ha lekésem a vonatot: kár. Ha nem vetek idejében a földembe, kertembe akár összel, akár tavasszal: kár. Ha nyitva felejtem az ablakot és a szél becsapja: kár. Stb. stb. Legtöbbször a megalázás és erkölcsi károsítás nélkül. Így az egyház életében is minden súlyosabb megítélés alá nem eső mulasztásoknál, hibáknál *automatikus bírság legyen*, akár — tarifa szerint. Tehát rendbírság és nem büntetés!

Jól büntessünk!

Ezknél mégis sokkal fontosabbak az egyházzaggal szemben alkalmazandó fegyelmi büntetések. Rögtön itt jegyezzük meg, hogy kifejezetten bele kellett volna tenni a VI. 47. §-ba, hogy egyházi tiszttiselők, vagy alkalmazott altiszt és szolgával szemben az adott esetben alkalmazhatók a rendes egyházztagokra előírt fegyelmi büntetések is.

Nunc venio ad fortissimum. Most következik a legkritikussabb rész és pedig itt is elsősorban a VI. 47. §. B d. pontja, amely az excommunicatio, kiközösítés lenne, de mégsem az. Nem akarja kimondani senkire a gyülekezetből való kirekesztést. Pedig százezgy bibliai hellyel és ezeregy történeti példával tudnánk igazolni, hogy a gyülekezeti kirekesztést *fenn kell tartani*. Most csak utalunk idevonatkozó fejezeteinkre. Ez a kritikus d) pont akarja

a kirekesztést. Egy tekintetre úgy látszik, mintha excommunicatio, kizárás lenne, mivel az összes egyháztagsági jogoktól megfosztja. És az csak látszat, hogy kivételelhető tesz a templomba járás, gyermekeinek megkeresztelese és iskolába járatásával. Miért látszat ez? Azért, mert a templombaj arás egyszerű állampolgári jog. minden hitfelekezet istentisztelete nyilvános. A templomajtón minden teremtett ember bemehet szabadon. Tehát ezt biztosítani nem kell. Más kérdés azonban az, hogy mikor az egyháztagságok százszáznál többük különben is ritkán, vagy sohasem mennek a templomba, vájon az ilyen szigorúan megbüntetettnek van-e kedve templomba menni? De menjünk tovább. Miért kell a gyermekek megkeresztelestének jogát biztosítani? A családot, vagy épen a gyermekeket nem lehet büntetni a szülők vagy szüleik vétke miatt. Még a modern világi törvények szerint sem, nemhogy a sokkal tökéletesebb biblikus elvek szerint. S hozzá nem épen következetes, hogy nem írja hozzá a gyermekek *konfirmálatási* jogát és *házassági esketésre, eltemettetésre* való jogát. Miért nem? Nagykorú gyermekekről természeten nem szólvan, de kiskorú lehet a gyermek nemcsak elhalálozása, de esetleg esketése idején is, akár ifjú, akár leány. Miért nincs ez is oda-sorozva a keresztelelés és iskoláztatás joga mellé? Szerintünk nem is kellett volna *semmit elősorolni* a kiközösített családjára vonatkozóan. mindenki a saját vétkéért felel. Egyházi teherviselesi, mondjuk adófizetési kötelezettsége természetesen megmarad, nemcsak családjának az egyházi életben való részvételénél fogva, hanem önmagáért is, mert egyháztagsági jogaitól megfosztatott ugyan, de minden kötelességei alól nem oldatott fel. Tehát mi történt akkor, amikor kirekesztetett a gyülekezet belső lelke közösségeből? Csupán bizonyos külsőleges egyháztagsági kapcsok maradtak meg. Valóságos excommunicatio nincs.

Természetesen teljes kirekesztés esetén fel lehetne oldani az egyházi adófizetés alól is. Ekkor intézkedni kellene az esetleges csalátagoknak adózása iránt.

A XI. t. c. 12. §-a a reverzális ügyben szigorúbb és következetesebb. Azonban fiktív, kitalált időpont bár hány év, ha úgyis a bűnbánat időpontja a döntő a visszafogadásra. Viszont a penitencia keveset ér, ha az egy csendes köznap reggel vagy este, esetleg a lelkész, kántor, harangozó és egy-két ember jelenlétében történik. És nem „az egész gyülekezet színe előtt“!

Igazi bűnbánatot fogadjunk el.

Megkönnenítendő az esetleges megtérés és visszatérés kellő penitentia és bűnbánat után. De csak akkor! Ha előbb nem, öt esztendő múlva sem, ha nincs beismérés és megbánás. Milyen önkényes szám ez, hogy 5 esztendő! Lehetnek 4. vagy 5 éves munkatervezek, de az Úr gyülekezetében nem lehet ilyen találom hatá-

rokat kitalálni. minden gyakorló lekipásztor tudja, hogy a bűn és bűnös megátalkodottsága, megmakacsosodása néha nem évekig, de évtizedekig tud dacolni az eklézsiával és annak vezetőivel, sőt halálig. Most már ki engedte meg azt a feloldást, hogy a bűn és engedetlenség, vétek és lázadás esetleges fokozódása és nagyobb vakmerőség esetén is nagy naivul és szelíd jókívánsággal kimondassák a kalendáriumi idő leteltével a feloldás? S a gonosznevőt nagy barátságosan meginvitáljuk teljes jogainak élvezetére, magához az Úr asztalához? Ez nem jól lenne, mert az Isten Igéje ellen van. Igenis a kirekesztés is, más hasonló tilalom is a teljes bűnbánatig érvényes Isten és emberek előtt s ha haláláig nem bánja meg, így bűnében hal meg! Természetesen minden emberileg lehetőt meg kell tennünk a bűnös megtérítésére. Különben mi kívánjuk a nyílt, egyenes kimondását a közössítésnek, excommunicationak. Ha büntetünk, büntessünk jól, s nem kétes módon.

Tudjuk, hogy az ōskeresztyénségben, kivált eleinte, bizonyos esetekben, soha nem vették vissza a bűnöst, még ha megbánta is vétkét. Ez a szokás nem volt ugyan általános és hosszú ideig tartó, de meg volt a történelem folyamán kisebb-nagyobb mértékben. Sőt a reformáció egyházaiban is. Azt se felejtsük el, hogy nagyon sok esetben a bűnöst nemesak hogy kizárták, hanem a helyett, hogy penitenciájára vártak volna, egyszerűen kivégezték.

Hála Istennek, hogy ezek az idők elmúltak. A hitetlen ellenség még mindig ad és a jövőben még inkább adhat módot a mártíriumra, de mi már csak ne öldököljük egymást fegyverrel. De a lelkei fegyvereket és fenyítéket vegyük annál komolyabban!

Még mindig csak most jövünk a dolgok lényegére. Mit csinálunk és hogyan csináljuk az esetleg sorra kerülő nyilvános penitenciát? Hol van ez gyakorlatban? Hogyan csinálják? Vagy csinálták? Ki tud példákat fölhozni rá, hogyan sikerült, vagy nem sikerült? Vigyázzunk, mert az íróasztali bölcseségünköt majd megcsúfolja az élet! Mindenesetre én szeretném hallani ilyen esetkről, de még alig hallottam és az egyházi lapjainkban nem olvastam. Tudomásom van róla személyes utánjárás nyomán, hogy vannak olyan eklézsiai még és már, ahol tartanak templomi penitenciát, nyilvános bűnbánatot. Nagyon élénk figyelemmel kísérem már évek óta. Forgács Gyulától is hallottam egy esetet, de úgy emlékszem, az is csak a presbitériumban tartott penitencia volt. Pedig e nélkül nem fogunk meggyógyulni, e nélkül nem fogunk megszabadulni, e nélkül nem fogunk boldogulni az eklézsiaban! Ki megyén el, ki teszi meg nékünk, mondja az Úr. Milyen nehezen veszik magukra az emberek — mit mondunk — a „hívek“ a jótanácsot és intő szót, vagy a gyógyító, mentő fenyítéket! Ellenben kis büntetések alól is milyen

temérdek tiltakozási, fellebbezési *alkalmat adunk!* Még egy egyszerű szóbeli, vagy írásbeli, nem is a nyilvánosság előtt tett megintés ellen is fellebbezhet sorról sorra. Minek? Megintétek, rajta száradt, meg van! Bizonyosan volt ok rá. Ha pedig nem volt elég ok, az Úr vére majd *elfedezi*, ha tud imádkozni. Mégha valami méltatlanság érte volna is. A tekeházi gyülekezetünkben alkalmazott fenyítésekknél (melyekről később lesz szó) nagyon sajátos és jellemző, hogy eszünkbe sem jutott fellebbezési alkalmat adni. Tudom, hogy emberi törvények szerint szabálytalan volt, de ma is érzem, hogy Isten előtt szabályos volt.

A lényeget nézzük, a lelket mentsük, s merjünk már végre cselekedni! Az egyházfegyelem lényege a bátorság!

Prudentiát és *bölcs kiméletet* mutat a VI. t. c. 139. §-a, mely a lelkészek és tanácsbírákkal szemben esetleg alkalmazott feddés írásban való közlését kívánja s nem élőszóval dorgálják meg őket

Egyházi törvénykönyvünk szép és erőteljes fejlődésének méltatásáról, ismertetéséről, nemkülönben a pótlandókról, iga-títandókról egész külön kötetet lehetne írni. Feladatunkon azonban ez túlesik, csupán a célunkat lényegesen szolgáló részekkel foglalkozunk.

Az emberi bölcselkedés vegyes értékű.

Huxleyről mondják: „*Protestálnék* ellene, ha valami nagy hatalom azt tehetné velem, hogy mindenig csak azt gondoljam, *ami igaz*. Így minden nap egy óra lennék, amit felhúznak.”⁴³ A tudás fája alatt álló önhitt ember gőgös szava ez, akinek nem kell a kész igazság, s a *maga eszével kísérletezik* egy kérészhez hasonló *rövid* emberéleten át, s maradandó eredmény nélkül megy át a földi tereken.

Már pedig a földi ember szakadatlan rászorul magasabb, *intelligensebb*, *jóságosabb* hatalom állandó vezetésére, inspirálására, folytonos belső kijelentéseire. Baj, hogy a „mai időkben nincs meg a *magasabb világnak* és az új életnek ez az örvendező bizonysságítétele. Egyes személyek nincsenek jó intenció nélkül, de fogyatékosak az eredmények elérésének tekintetében.”⁴⁷ És miért nincs kellő eredményi Mert az ember képtelen önmagától a valóságok mélyebb megismerésére és használatára- Tudományában, művészettel próbálhatja az ember önmaga *szabadrábra helyezését*, de erkölce hamar lezüllik. A legfőbb vád a humanizmus ellen — amely pedig nagy erőfeszítéssel akarta évszázdokon át az embert önmaga erejéből nemessé tenni —, hogy nem volt komoly, *morális értéke*, mely a keresztyén rendszer lényeges eleme.⁴⁸ Még ma is egészen népszerű dolog az esztétikai világ nézetben, civilizációban keresni a boldogság alapját. Egy angol író okosat vél mondani: „Egy katona, mikor kérdezték, mi a

hitvallása? Az én hitvallásom bámulni a szépséget! A szépség az Isten kezeírása, egy útszéli sákrumentum.⁴⁹ Bizonyára nem keresztyén hitvallás. Bátran kijelentjük, hogy kárhozatra is könnyen lehet jutni az ilyen esztétikai szemlélettel, a szépségimádó hitvallással. Sokan el is jutottak azzal oda. Fenti írónő a szüffrazsettek vakmerőségével, cinikusan „elintézi“ Jézust is. „A tanuló emlékezni fog — mondja, — hogy a galileai tanító (!) élete szép nemesek azoknak, akik Megváltójuknak tekintik, hanem akik más akolból valók, vagy egyikhez sem tartoznak.“⁵⁰ Azoknak az embereknek, szép szál férfiaknak nagy része, kik a galileai tanítóról szóló ilyen iskolában nőttek fel, már elporladt a sok flandriai, wolhyniai meg a többi tömegsírokban, s otthagyták a hasonló gondolkozású nőket meddőn! Az elmúlt racionalista és esztétikus generációnak nem kellett a csodatevő, kopott köntösű Jézus, s megkapták epikureusi világimádásuk jutalmául a világháborúkat. A hitvallás dogmáit sokan nem szerezik. mindenki előjogának tartja bírálgatni. De hát ez is úgy van, mint egy amerikaival történt, aki a múzeumrnek fitymálva mondta: „Egyetlen dolgot sem érdemes megnézni, bizony egyet sem.“ Erre az őr így felel: „Ha megengedi uram, ezek a képek már nem lesznek többé próbára téve, csak a nézők!“⁵¹ Legtöbh ember a, maga kis, silány énjéből kiindulva meri bírálni az ég és föld legszentebb valóságait és tényeit, de önismeretre és önbírálatra sohasem képes, *lelki kiskorúságban* marad. Az önkritika is olyan, mint a mosakodás. Aki nem szokott mosakodni, alig lehet a közelében tartózkodni. Mire lehet menni egy olyan emberrel, aki önbírálatra és beismérésre nem képes? De lehet-e önkritika, ha nincs mihez mérni magunkat? Nem is naponként, de percenként! Ez a biztos, szent mérték a Biblia!

A leglényegesebb hittételeket megtámadták. Saját életét és az emberiség életét védte az egyház, mikor szent harcra kelt hitvallásáért.

Az oksági törvényünk is hiányos.

A rendes oksági törvény az anyag rabszolgájává tenné a szabadnak tereintett lelket. Igen! Van okság és oksági láncolat a lelki jelenségeknél is, de teljes határozottsággal állítjuk, hogy az más természeti és korántsem helyettesíthető vagy pótolható a természeti oksági láncnal. „Szellemi területen egy valamennyire is megközelíthető oksági felderítés minden csakis visszamenő lehet, azaz a már lefolyt oksági soron át, de sohasem előre. Míg kedvező viszonyok között a természeti jelenségeket meg lehet mondani előre.“⁵² Ennek pedig az az oka, hogy a lélek a saját akciójához és erejéhez azonnal „más“ forrásból kap segítséget, pótlást, lendítést, vagy amint vallásos nyelven mondhatjuk: „ál-dást“. Ez azonban nincs így a fizikai világban, ahol pontosan

tudjuk, milyen és mennyi tápanyag van egy kosár tengeriben, vagy mennyi egy kiló ekrazit feszítő ereje stb.

„Ha az energia ős erőről való fogalmakat a szellemi térré át akarjuk vinni, úgy itt a tapasztalat szerint a számtani egyenlet elvével teljesen ellentétben álló elv érvényesül. Az akaratra való alkalmazásában a „növekvő szellemi energia“ elve, principiuma azt jelenti, hogy bár az akarati cselekvések bekövetkezése bizonyos testi, fizikai okok által minden *meg van határozva*, azonban ezek a következmények azon okokban már *nincsenek benne*. Különösen látjuk ezt a tökéletes szellemi alkotásokban, poéták, tudósok műveiben stb.“⁵³ A tinta, toll, papiros értéke semmiféle arányban nem áll a leírt verssel. Az erős karú szobrászból, vésőből, márványból lehet összegezni a szobor értékét?

A test és lélek.

Minden ember testből, lélekből és szellemből áll. Úgy a Biblia, mint annak nyomán a *theologia*, 3 részt vesz föl. Szórna = test, *pneuma* ~ szellem, *psziché* = lélek. Így van görögül. Zsidóul pedig: *básür* == test, *ruach* = szellem, *nefes* = lélek.

Ezt a megkülönböztetést — bár elég sokan reklamálják, követlik, kivált bibliai körök — nem szoktuk megtenni magyar nyelvünkben, bár *legtöbb* európai kultúrnyelv megteszi. *Nagyobb gyakorlati* jelentősége szerintünk nincs. Annál nagyobb jelentőségi a test és a lélek megkülönböztetése. Elismerjük, hogy betűről betűre igaz a testre, — *de csak a testre* — amit a francia encyclopédisták és materialisták az egész emberre mondottak: *l'homme c'est machine: az ember gép*. Igen, a teste gép, — legyen azonban halhatatlan lelke testének parancsolója, kormányzója! Úgy a testet, mint a lelket megkapta minden ember a földön. Mit csinál vele? Ha a lélek az igazság Lelkének titokzatos alimentálása, táplálása és fenntartása alatt áll, akkor az élete is értékesen produktív lesz a jóságban és Isten akkor elérte vele a célját. Ha ellenben a lélek a sötétség lelkének, „radikales Böse“-nek adta alá magát, akkor egész élete kártétel és végzete kárhozat. „Amit mi ösztönös dispositíóknak és érzelemnek nevezünk, nem mások, mint azon energiának csatornái, mely nem annyira bennünk van, mint inkább rajtunk keresztül működik. Páltól indulva mondjuk, nincs semmink, amit *ne vettünk 'vohipa'*⁵⁴ Még ebben a földi életben csodás lehetőségek vannak minden testet Öltött lélek, azaz ember számára. És pedig azért, mert csodálatos nagy feladatokat, teljesítményeket akar a legidősebb Lélek, az Isten elvégeztetni az ő belőle lehetlett „szikra-lelkekkel. „Minden előny egy új Éden azok számára, akik ki tudják használni. De minden Édenben van egy lehetséges, sőt igen valószínű bukás. Isten nem adhatja ránk személyesen áldásait azon mó-

don, ahogy a szenet behányják az ajtón, ō neki meg kell elevezni és növelni a *megértő hatalmunkat*. Neki vágyat kell törteni, állandó kívánságot az után, amit ō akar adni. Beszélnek a mi alacsonyabb természetünkről és ebben az is benne van, hogy az ellensége a mi „magasabb“ természetünknek. Semmi sem lehet tévesebb doleg. A keresztyén személyiséget nem a mi ösztönös természetünk ellenére, hanem azon keresztül érjük el. A mi ösztöneink művelése és ellenőrzése által érjük el személyiségünket. Bármely ösztönös, vagy érzelmi dispositíónkat elnyomni annyi, mint konfliktust készíteni magunknak, mikor az ellenség elménk mélyebb részeiben van elrejtve.⁵⁵ Nincs rossz természetünk, mert eredetileg jó, hanem elrontott, romlott természetünk, az van.⁵⁶ A lélek még romlottabb, mint a test.

Végzetes nagy szabadságunk az, hogy „akarhatjuk“, amit ō akar, vagy elutasíthatjuk, nem akarhatjuk. Igen a jót, az igazat, nem! — többet: *a személyes jót és igaz Istenet kell választanunk*. Akkor a test és lélek eléri célját.

Az emberi lélek a magasabb Lélektől függ.

Mikor önmagam felől megtudom, hogy ki és mi vagyok, „bizonyosságot nem lehet alkalmazni kézzelfoghatólag bemutatható módon csak hittel, mert a bizonyosság tárgya tulajdonképen az *elme tárgya*, mely *önmagával foglalkozik*. De a materiális világban is, tulajdonképen minden a valószínűség és hit tárgya“.⁵⁷ Lodge fizikus mondja, hogy az anyag kevésbé bizonyos, mint a lelki valóságok. Mert íme 3 meg 3 elméletileg 6; de már 6 csirke nem kétszerannyi, mint 3. Már csak ezek szervezetét alkotó elektronok számát tekintve sem, hát még egyéb tekintetben, tollazata, lába, feje, állása stb. Még az is különbség, ha egyik szelídebb, mint a másik, stb.

De ha nincsen sem fizikai, sem lelki téren bizonyosság, úgy az egész élet nagyon labilis. Nem ingatag alapon harcolunk, küzdünk, remélünk? Igenis, van bizonyosság, sőt azt állíthatjuk, hogy a *szellemi téren nagyobb*, mint a látható dolgoknál, amelyek a láthatatlanból állottak elő. Igen, az önfegyelem alapja is pl. egy következetes ráhatás a lélekre, amelynek *bizonyos meg-határozott* állaga és alkata van. Mondhatjuk így, jeleme, *karaktere van*. „Karakter alatt pedig értjük a megelőző szellemi ok-ságból származó összeredményt.“⁵⁸ De újra hangsúlyozzuk Wundttal, hogy ez szellemi összeget, összeredményt jelent. De ez az összegezés állandóan tart, akár egy kereskedelmi folyószámlánál.

Bizony, folyószámlánk van a. mindenben az Úr előtt, aminek a mennyisége és minősége, kvantitása és kvalitása egyre szaporodó és változó jó és rossz irányban. „A gyakorlati karak-

ter az általános szellemi fejlődés feltartóztathatatlan folyamatában van. Az ideális karakter mutat ugyan a természetünk mechanizmusához bizonyos fokig hasonló változatlanságot. De ez is csak ideál, amelynek a valóság sohasem felel meg teljesen.⁵⁹ Ezzel azt mondja a kiváló lélektan tudós, hogy amint ki lehet számítani egy gép működését, úgy az ideálisan jellemes ember cselekedeteit is egy-egy adott esetben előre meg lehet mondani. Ez szép dolognak látszik így első tekintetre, de mégis azt hisszük, hogy a fenti fogalmazás nem egészen felel meg nézetünknek. Épen a Wundt által kifejtett növekvő szellemi energia törvénye, vagyis a. vallás nyelvén az Istenről eredő erőforrásoknak, mint segedelemnek, áldásnak stb. a jövőben való kiszámítása legtöbbször nemcsak *nem lehetséges*, de *nem is szükséges* és nem kívánatos. Isten esetről-esetre vezet, segít és áld. Épen önös hibás akaratunk szeretne minden előre kiszámítani és magát bebiztosítani. „Minden kísértésünk és bününk egy illúzióban találja alapját, ami, mint cselekvésünk végső (*képzelt*) eredménye áll előttünk.“⁶⁰ Sokszor nem akarunk teret hagyni Isten cselekvései számára. A keresztyénség problémáját nagyon jól meg lehet állapítani ebben a formában: Lehető az egy emberre nézve, hogy egy kívül álló hatalom megmentésére jöjjön, mikor az ő erőforrásai *nem elegendők*? Nem azért, hogy az ő erejének tevékenységételfüggeszze, hanem hogy ezeken *keresztül* működjék és felemelje azt a kellő időben a kellő potenciára“⁶¹ A válasz csak igenlő lehet. Magának a fegyelmezésnek, mint lólekvédelmi tevékenységnak is az alapja a másik embernek és Isten Lelkénének *beavatkozási* lehetősége. Önmagát senki sem mentheti meg!

„Maga „a megtérés“ is az irányító ideának az érzékenységgel való hatolása, mely szervezi a mi titkos és homályos tendenciáinknak tömegét és azokból olyan hatalmat vezet le, amit előbb *nem birtokolt*. Az eszméknek ilyen összefolyása az érzékenységgel munkálja a mi megváltásunkat.⁶² Hozzátehetjük újra, isteni erők beavatkozásával. Bizonyára nem szükséges tagadni és tudomásul nem venni a múlt befolyását, valamint a szokás zsarnokságát is ismerjük a jövő alakítására nézve. Azonban szükséges nyitva tartani az ajtót az isteni jelenlét és hatalom *belépéssére* az emberi természetbe, mivel ez oldalról jön a megmérhetetlen *megváltó erő*.⁶³ A régi példaszó ugyan azt tartja: Hiába üzöd ki a rossz hajlamokat, mégis visszatérnek. De ha az evangéliummal üzzük ki, nem tér vissza, vagyis *legyőzhető*! Ha van karakter indelebilis, azaz változhatatlan jellem, az az állhatatosság formájában legyen, azaz — mondja Isten gyermeké bátran: Elvégeztetett, bizonyos az üdvösségem. Elismerrük a tudománynak és sokféle iskolának a szükségét az emberi lélek alakítására. De teljes átalakításra a valláson kívül semmisem képes. A tudományok is csak *vallásos alapozással* érvényesülnek. „A vallás, amely nélkül egy élet sem értékes és semmi ismeret

sem követésre méltó, *sohasem* lesz nélkülözhető.”⁶⁴ Schleiermacher viszont mesterien adta meg már régen a vallás lényegét: Istenről való függés.

A lélektan szívesen segítségül jön.

Mi a megtérés voltaképen! Öntudatosan Isten pártjára állás. Ugyanakkor határozott állásfoglalás a Sátánnal és a sötétség hatalmaival szemben.

A megtérésből tehát automatikusan következik egy elszánt harc megkezdése. A valláslélektan ha nem is tud számot adni a megtérés miértjéről és mikéntjéről, de azzal *nem ellenkezik*. A megtérés eredete és lényege egyszerűen *leiül van* a lélektan eddig ismert területén. Ismeretlen még az ok és az erő, mely az embernek ezen legfontosabb lelki tapasztalatát előidézi. „A valláspychologiának ugyan szabad kezet kell adni, de *reménytelen* dolog arra úgy tekinteni, hogy valami transcendentálisról adjon bizonyítékot. Amit a valláspychiologia mondhat, az nem akadályozhatja meg a vallásos embert, hogy az ő lelki tapasztalataiban az élő Isten felséges befolyását lássa. E mellett tökéletesen *hű maradhat a logikához* és az igazsághoz.

A *theologia* megbecsüli a tudományt és nincs oka félni tőle, vagy mellőzni.“ A *theologia* arra való, hogy mindig meg találja a legjobbat, amit a hit munkálhat. Így neki a belső tapasztalatot a legjobb *tudományos módszer* szerint kell vizsgálni. Ha ezt nem teszi, semmi igénye nem lehet komoly számbavételre, ha pedig így tesz, úgy a psichologiának egy ága lesz.⁶⁵ A híres szaktudós nyilatkozata hasznos nekünk, csupán a fölényes kijelentést utasítjuk el, emlékeztetve Leubát arra a régi mondásra. *Filozófia est ancilla theologiae.* Ha a filozófia szolgálója volt a *theologiának*, úgy a filozófia szép nagy leánya, a lélektan még inkább. Különben a valláslélektan már eddig is megbecsülhetetlen szolgálatokat tett a vallásos élet tünményeinek helyes értelmezéséhez. A kísérleti valláslélektan értékes eredménye-. 1. A vallásos élmény feltétlen *komolyság* jellegével lép fel, 2. a vallásos élmény benső igazságot igényel, tárgyának *valóságudatával* lép fel, 3. független időtől és tértől, 4. teljesen személyes jellegű, 5. közvetlen, önkéntelen és természetes, 6. mint aktivitás teljesen dinamikus jellegű, 7. sajátos lelki törvényei vannak, 8. az abszolút érvényúság jellegének hordozója, 9. mint élmény *megismételhetetlen és maradandó* jelentőségű, 10. egy új jelentésbeli eredménynek létrehozója, 11. teljes produktivitás jellemzi, 12. végül minden egyes kísérleti személy hangsúlyozta, hogy a vallásos élmény végeredményben, *maradék nélküli* le nem írható.”⁶⁶ Magának a megtérésnek és más tapasztalatoknak a megértését sokban *elősegítette a „tudatalatti“ lelkivilágunk részben való is-*

merete is. James azt állítja, — és szerintünk teljes igazsággal —, hogy Isten közvetlen beavatkozása a tudatalatti rejtett világunkban történik. „Ha az egyén egy fejlett tudatalattival rendelkezik, és nincs ellenálló burok, vagy az olyan, hogy áthatolható, úgy föltétele lesz az egyén azonnali megtérésének- Hogy e tüineménynek a tudatalattihoz utalása korántsem zárja ki az isteninek direkt jelenlétét, *nyíltan megvallom*. De miért is volna ez a kizáras szükséges? Logikailag elgondolható, hogyha tényleg van magasabb lelki működés, az direkt is érinthet bennünket. Azon magasabb lelki működés pszichológiai feltétele az, hogy a birtokomban van egy tudatalatti világ, amely *egyedül adhat* azoknak bemenetelt. A *felébredt* élet zaja bezárhatja az ajtót ugyan, amely az álmódó tudatalattiban nyitva, vagy épen tárva lehet.⁶⁷ Tehát ha a lélektan — nem lévén eszköze a legmagasabb lelki történések megfigyeléséhez — csak lehetségesnek is tartja „egy magasabb hatalom“ aktív jelenlétét, mi ezután egész határozottan merjük állítani, hogy ez magának Istennek működése *közvetlenül*, amit az illető érez és tud is. Elfogadja ezt James is mikor ezt mondja: „A megtérés folyamatának egyik jellemvonása egy *magasabb és barátságosabb hatalom* jelenlétének érzése.⁶⁸ Azonban jól vigyázzunk, hogy a vallásban a „tudatalattidra túl nagy súlyt ne helyezzünk. Mert „a kísérleti valláslélektan azt is kimutatta, hogy a vallásos alapélmény létrejövetele, kialakulása nem a lelki élet tudatalatti régióiban játszódik le, hanem a *normális tudat* fokozati állapotaiban. Gruehn is elismeri ugyan, hogy az élmény előfeltételei és utóhatásai nem mindenig tudatosak. Hasonlóképen nagy eredménye a kísérleti lélektannak, hogy a vallásos élmény fokozatait az *ébrenlét feletti állapotok* régióiba utalja és, hogy az ú. n. tudattelettinek a *határvonalát* is meghúzza.“⁶⁹ Az is nagyon fontos fölfedezés, hogy „lelki élet különböző jelenségeit nem lehet úgy összerakni, mint a kész mozaik kockákat. A régi asszociációs pszichológia azon felfogásból indul ki, ha a lelki élet önálló részei szintetikus úton egy egészben egyesülnek, addig Girgensnék tétele a következőképen hangszik: *először van az egész*, a részek az egészről állanak elő folytatónak differenciálódás útján és az elemek alapjában véve nem mások, mint az egésznek elméleti elvonás útján nyert és megfigyelt mozzanatai.“⁷⁰ Vagyis a valóságban azok az „elemek“ nem léteznek, mint a földgömbön nem léteznek a délörök. Azok csak tudományos megfigyelés céljaira készült elméleti vonalak és pontok. Ez is teljes harmóniában van Isten titokzatos teremtési tényének természetével.

Az igazi vallásosság tapasztalati és öntudatos.

Visszatérve vonalunkra a *legnagyobb súlyt* helyezzük te-hát arra, hogy a vallásos élet: tudatos. A „keresztyén élet öntudatossága igen korán jöhét Ezt nevezhetjük megtérésnek, bár a döntés kifejezés jobb. Ha nincs meg az öntudatos döntés, akkor a vallásos élet hajlandó *másodkézből* való lenni. A hit lehet az ilyen embernél egyszerű, de nem intelligens, az imádság inkább szokás, az eredmény egy negatív erényes élet és szolgálat, de nem hatalom. Isten akarata elfogadva van inkább, mint megtéve.“⁷¹ Azért kívánjuk mi az egyént mielőbb tudatos állapotra eljuttatni, hogy akkor egy belső hajtóerőt kap a „primus motor“-tól, Istantól, akiben élünk és mozgunk és vagyunk. „Ugyanakkor a megtért ember megszűnik a többire és az egyházi vezetőkre *tehertétel* lenni. Nem kell tovább mozgatni, mert magától mozog, sőt rögtön *beáll maga* is a misszióba. „Igaz; hogy a megtérésnek nincsenek *csalhatatlanul megkülönböztető* jelei, *mindaz a természetes úton is* jöhét, vagy ami rosszabb, a Sátán számító *cselfogásai* által. Az újjászületésre nézve és az igaz Istenfiúságra a valódi bizonyitékok: állandóan tűrő szív és az önmegtagadó szeretet, s az erre való hajlam dispositió.“⁷² Rögtön hozzáteszszük: *a külvilág előtt*. De erre néha sok idő kell, míg valakinek igazi megtéréséről a külvilárok meggyőződnek. De lehet, hogy sohasem, *ő maga* azonban első perctől kezdve tudja — és ez a fontos —, hogy Isten által új élete van. Sőt a lelki testvérei is tudják bizonyos jelekből, különben *nem ismernének* egymásra.

A szentek közössége, ami nem más, mint az egyház, érthe-tetlen dolog lenne, lehetetlen lenne, mint földi valóság, ha nem ismernének egymásra. Ám vannak az egyháznak olyan valódi alkotó tagjai is, akik nem úgy hirtelen tértek meg, azt sem tud-ják hol és mikor, de ma, a *jelenben már tudják*, hogy ők valahol, valamikor, valahogyan megtértek. Ha adatszerűleg nem is tudnak beszámolni róla, de hálát tudnak adni Istennek, a náluk befejezett kegyelmi tényért. Ezeket is megtérteknek mondhatjuk. Más oldalról pedig, úgy kell örülünk a hirtelen megtéröknek is, mint az „Isten angyalai a mennyben“ örülnek. „A kritika el-lenvetésére, hogy a megtérés a hipnotizmus esete, azt feleljük, hogy az ő lelki hidegségük pedig annak a hideg eszű társaság-nak a hipnotikus varázsa, amelyben élnek.“¹³ Ha az ébredési és megtérési mozgalmakat úgy vezetik, hogy az a nép erkölcsét fel-emeli, akkor társadalmi értékek és ideálok szempontjából a pszichológia ítéletében *igazolva vannak*.¹⁴ Ez a szó, hogy szuggesztíó, önmagában mit sem mond. Az a kérdés, hogy eljárásainknál önzetlenül, az élő Istennel, mindenek teremtőjével való egybe-kapcsolást munkálom-e, vagy pedig emberi teoriákat és illúziókat szuggerálok. J. F. Hadfield, a kiváló pszichoterápius írja: Egyes esetekben próbáltam ideges pácienseket gyógyítani nyu-

galom és bizalom szuggerálásával, de mindaddig eredménytelenül, míg csak össze nem kötöttem Isten hatalmában való *hit-tel*.⁷⁵ A megtérés is nem egyszer egyet jelent a fizikai gyógyulással. Jellemző Urunk Jézus módszerére, hogy testet lelket *legtöbbször együtt* gyógyított. Jungnál a Freud-iskola pszichológiájának és etikájának szerencsés továbbfejlesztőjénél irányadó téTEL: *a személyiség fejlődése: gyógyulás*. E mondás megérdemelné, hogy minden valláspszichológiának lendítő kerekévé váljék.⁷⁶ Tulajdonképen már itt vagyunk az eredendő bűn, az ember megromlott természetének dogmájánál. Nagy *kultúrszerencse lenne*, ha a pszichológia végre elismerné az eredendő bűn lényét.

Visszatérve a szuggesztíóra, ha a szándék jó, miért ne használhatnák ki a szónokok a tömegszuggesztíót? Lehet azt jól és rosszul használni! A legjobb szónokok használják sokszor tudattalanul is a hipnotizmus egy egész séges módját.⁷⁷ Ezek a tények és problémáit azonban olyan nagy jelentőségűek és bonyolultak is egyszersmind, hogy csupán elméleti alapon magyarázhatók és érthetők elégége. „A valláspszichológiának feltétlenül *magának is* vallásosnak kell lenni, vagy legalább is oly egyénnek, akinek voltak már *vallásos élményei*. Rendelkeznie kell az intuitív beleélés képességével is. Ellenkező esetekben legfeljebb csak a vallásos lélek *mechanizmusát* képes előttünk feltárni, azonban a vallásban a sajátos vallási mozzanatokat megragadni nem tudja.”⁷⁸ „Elsőrendű bizonyíték a vallás igazságáról — mondja dr. Inge — a *vallásos tapasztalat* és ez William James véleménye is.”⁷⁹ Ha tapasztalati alapot követel minden tudomány, még inkább legyen ez úgy a vallás terén is, ami az igaz élet.

Az extázisról, az elragadtatás és hipnozis, elaltatás állapotáról azt mondja a lélektan, hogy „az extáxis bizonyos fokánál a vallásos élmény eljut a tudat felső határáig. Az extáxis aztán fokozatosan a teljes megmerevedés, halál állapotába vezet át, épügy, mint az ébrenTét alatti állapotoknál a mély hipnozis állapota is odavezet”⁸⁰ (A következő részben e kérdésről még szó lunk.) Bizony, a mi fizikumunk, a testünk a minden sugárzó forgatagos, irtózatos és nagyszerű erővonalai között kevés rezgésszámra, *enyhe rezonálásra*, *visszhangra* van beállítva, Tudatunk alsó, mint *felsőfokánál* a test kikapcsolása után jön a halál. Lehelletszerű gyenge lények vagyunk, csak *felsőbb védelemmel* bírunk életben maradni. Ha nem lennénk burkolva, pólázva, szigetelve az ellenséges erőktől (valószínűleg angyalok végzik), hamarosan tönkre mennénk.

A vallás eredeti forrásai.

Most át kell térnünk az újabb lélektan egy pár nagyon fontos megállapítására a vallás valóságos tárgyait illetőleg. „A lélektan saját magán túl utal, még pedig a szellem világa felé, annak fennállását, érvényes voltát elismerni, azonban ugyanakkor megmarad a saját maga vizsgálódásai területén. Legközvetlenebb feladatai a következők: kimutatása annak, hogy az ú. n. tárgyi tényező, objektív szellemi világ *feltétlenül szükséges* ahhoz, hogy vallásos élmény létrejöjjön. Szószerinti értelemben vett egyéni vallás ma sincs (mint ahogyan a közelmúlt bölcselői vitatták). Gиргenson és Gruehn nagy érdeme, hogy a hívő, indító szónak avagy tárgyi tényezőnek szükségességét kimutatták.⁸¹ Óriási jelentőségű megállapítás ez, akkor amikor tételes vallásokat, egyházakat épen azon oldalról támadtak, hogy a vallás egyéni élmény és bármennyire hasznos és tiszteletremélő, de *annyiféle* vallás van, ahány egyem S „felülről kijelentett“ vallás nincs. A „kijelentés“ is szubjektív emberi mű, állítják ők. De íme mi most látjuk, hogy vallásos életünk „valakitől“ ered és valakinek reagál, tehát ez nem „*önlermelés*“. „A vallás végső gyökere tehát egy olyan elemezhetetlen kedélyállapotban rejlik, amely gondolatot (az Istenét) és egy cselekvést egyszerűen magában foglal. A vallásos élményben az Én gondolata és az Énnek önáradása Isten számára egy és ugyanaz.⁸² A lélektan bebizonyította, hogy a vallás tárgyi realitások, vagyis olyan valóságok és lények, amiknek és akiknek egyéni szubjektív illúzióvá, *egyéni elméletté és erkölcsstanná* degradálása méltatlan és igazságtalan eljárás volt *eddig is*.

A kísérleti lélektan nem igényli magának, hogy a vallás egész területét át tudta volna vizsgálni, hogy minden megértett, vagy legalább is meg fog érteni. Csak annyit mond, amit határozottan földerített és megértett. Vasady Béla nyomán Girgensohn és Gruehnnek a kísérleti valláslélektan *maradandó értékeit* és érdemeit a következőkben látjuk:

1. Bebizonyosodott, hogy a primitív vallás néni mindig a legtisztább jelentkezési formája á-vallásnak, tehát a vallásfoglalom *kiindulási pontjául* sem tekinthető. Szerencse, hogy végre végez a lélektan a primitív vallásokkal, melyekbe a *vallástörténészek* nagyrésze egészen bele volt szerelmesedve és minden vallásnak, még a keresztyénségnek is az eredetét ott kezdték. Bár a biblikus theologusok régen tudták, csak nem bírták bebizonyítani, hogy a primitív vad népek vallásai korántsem eredetiek, hanem *elfajulást* stádiumot jelentenek. Tavaszy Sándor is azt mondja~Dogmatikájában, hogy a vallás lényegét a vallások történeti ismerete alapján semmiféle logikai művelettesel elérni nem lehet. A vallásban a lényeget nem az „általános vallásfoglalom“, hanem a kijelentés képezi.⁸³

2. Az egyén is befolyásolja a társadalom vallásosságát. — Ebből is nyilvánvaló, hogy a vallás *nem társadalmi képződmény*, hanem *kijelentés*, amit egyes lelkek útján küldött Isten, főként szent Fia által.

3. Nincs különleges *vallásos ösztön*. A vallásos meglátást vallásossá, a *gondolati elem* vallásos volta teszi. — Nincs vallásos természet, ösztön, amint a régebbi bölcselőtanította. Van emberi természet összes felszereléseivel és tegyük hozzá bűnnel való fertőzöttségével terhelve. minden emberi elem és tulajdon-ság vallásos lesz, ha megkapja és *beoltásra* elfogadta az objektív, valóságos Igét.

4. A vallást nem lehet csupán az érzelmeiből levezetni. — Ebből most már következik, hogy állhatatlan, *könnyelmű módon* odacsatlakozó érzelmek nem képezhetik a vallás forrását.

5. Az akarat is a vallásban csak *másodlagos* szerepet játszik. — „Nem képezheti a vallás eredetét a vak akarat sem, amely lök és hajt, amerre irányítják.

6. A *képzetek Is csupán másodlagos* szerepet játszanak. — A képzeteknek alárendelt jelentősége egészen eszközi szerszám-szerű, mint ahogyan maga a test is az, amelynek érzékei formál-ják ki földi képzeteinket és világképünket.

7. Kimutatták a *gondolati elemek* a vallásos élményben való *alapvető* jelentőségét és nélkülvilágos voltát. — A vallás főeleme tehát a gondolat, már ahogyan a lélek megérti. Az előbbi tárgyi, objektív, az utóbbi szubjektív, alanyi, emberi valóság. A kettő teszi.

8. A vallásos élmény a szellemi élet *teremtő tevékenysége*. — A szellemi életünk, mélynek világosító, vezető eleme a gondolat, termeli állandóan a vallásos élményeket.

Nem csodálom, hogy a racionalizmus a mai európai lelki világunkban különböző formákban olyan nagy erődítményeket csinált és olyan hatalmat szerzett. *Nincs is nagyobb* ajándék Istantól a földi ember számára, mint az öntudat és az abból folyó intelligencia és judicium főleg a magasabb, szerkesztő szemlélődés, a contemplatio. *Másodrangú* lelki működések az automatizmust magán hordó akarat és az intelligens képzet „velejárójának“ nevezett érzellem. Az intelligencia nap és nr. Az érzellem ábrándos holdvilág, feleség. Az akarat automata szerszám, vagy mondjuk, *szolga*.

9. Felhívta ez a lélektani iskola a figyelmünket a tudatfelettire. — tudatalatti alvó és a tudatfeletti lázasan égő lelki tartalomból kerül ki a vallásos élmény *nyers anyaga* nagyrészben.

10. „Ez a tevékenység a *tudatosság* világában folyik le.“ Összefoglalva a fentiek lényegét: a tudat világában és világosságában alakul ki a valódi *egészséges*, földi embernek való vallás, melynek elemei sok rejtett forrásból kerülnek elő,

de itt érnek meg, itt válnak használhatókká egyéni és közjóra. Mint a sápadt gyökerek anyaga, s a halvány bimbócskák a *naphénnyben* lesznek pompás virággyá és hasznos gyümölccsé. Mind ezek után megállapíthatjuk, hogy a legfőbb és legnagyszerűbb vallásos élmény nem érzelmi örööm, mint évszázadokon keresztül hívő körökben is hitték, nem is az akarati hatalom kifejtése, mely kétségtelenül nélkülözhetetlen a szolgálathoz, hanem a „summum bonum“, a contemplatio. A legteljesebb örööm a gondolati elmekkel telített *szemlélődés*, mely Isten dicsőségét szemléli és a vele közös dicső harmóniában örök imát rebeg. „Mily dicsőséges vagy te Uram Istenem“! — ez a vallás kulminációja, csúcspontja, *legmagasabb teljesítménye*. Látomás, szemlélődés, Istennek egy akaratban dicsőítése, terveinek, műveinek csodálata.

Mindezeket szükséges volt elmondani, mert hadviselésünkre nézve fontos konzekvenciái, következményei lesznek.

A hívő természettudomány.

A lelki harc az embernél végső alapon a *tudaton* és *felelősségérzeten* nyugszik. Egyik lélek felelős a másik lélekért. Egyik lélek menti a másikat az állandó permanens bajból veszedelemből. Ezt a természeti tudományok, főként a fizikai törvények nem mondhatják ki. Nem pedig azért, mert területükön *kívül esik*. A tudat nem tartozik fizikai megismerésük körébe. De ezen tény következményeit le is kell vonnunk teljesen, s a tudatos lelki élet területére való beavatkozást, amely területen folyik épen az igazi emberi élet, — részéről illetéktelennek kell minősítenünk. Prof. J. H. Pointing mondt a Brit Társulatban már 1900-ban: „Be kell vallanunk, hogy a fizikai törvények nagyon estek tekintélyben, természeti törvény *nem magyaráz meg semmit*, sem kormányzói hatalma sincsen, csak *leíró formula*, melyet a gondatlan néha személyesített.“⁸⁴ „A természeti törvény működési mód csupán, nem pedig munkáló erő“⁸⁵ S még „e működési mód“ is egészen elszigetelt formát jelent számunkra, mert nem tudunk még számtalan sok, lényeges megismerési összefüggéseket. Pl. miért van valahol jégeső, vagy dögvész, pedig bizonyos, hogy meteorológiai és orvosi értelmezésekben kívül *szellemi vonatkozásai* is vannak az ilyen eseményeknek, — vagy nem állanak meg a bibliának ilyen magyarázatai, de ez két-ségbiejtő lenne reánk nézve. What if earth, but shadow of heaven. — Mi a föld! *A menny árnyéka*, — mondja Milton, a vak látnók. Tehát nemcsak a Platón kora, vagy késői rajongói látták így a világot, de a keresztyénség emlőin nőttek is. Schwedenborgh, a nagy misztikus, egyetértőleg a fizikai világot a szellemi világ *jelképének* látja.⁸⁶ Még a természet külső formái, a

virágok színei, az állatok élete valami mögötte levő titkos „valakinkek“ az akaratából olyan amilyen, hiszen mindenek önmaguktól mitsem akarnak, magukról alig tudnak valamit, mint a páva az ő színeiről keveset tud — pedig mily szabályosak és gyönyörűek. Ha pedig egy szép európai nő bájos arcát, vagy férfi markáns vonásait egy ausztráliai bozótlanak házaspáréval hasonlítjuk össze, ki meri azt mondani, hogy egyik ugyanannyit fejez ki, mint a másik?! Mi, vagy mik, ki, vagy kik vannak és működnek mögöttük, hogy ilyen nagy a különbség?

Minden műveltségünk mellett is elég baj az, hogy nincs materiálisai)ban gondolkozó világrész Európánál. Egy kínai ker. ifjúsági vezető, Mr. Koo mondta fülem hallatára, hogy míg a hinduizmust az *ember* és *Isten* viszonya; a kínai százmilliós tömegeket az *embereknek az emberekhez* való viszonya, azaz a szociális kérdések érdeklik, addig az európait az *ember* és *anyag* viszonya. Stanley is azt mondja: India bizonyos,, hogy a szellem valóság, de abban már *nem bizonyos*, hogy az anyag bár milyen módon valóság-e.

„A szkeptikusokat annak a clairvoyant látóerőnek a hiánya hozza létre, mely az örökkévalót az *ideiglenesben* felismeri“.⁸⁷ így hát sokszor hinni annyi, mint tudni. Sokszor az erény a tudásban, helyesebben a tudás által van. De honnan a tudás, ha nem kijelentésből? Magadtól ugyan várhatod míg megtalálod. „A szellemi törvénynek nem analógok a természeti törvényekkel, hanem *ugyanazon törvények*“, — mondja ismét Drummond. Lehet-e ez másképen a keresztyénségen, amely tudja, hogy Isten egy!

A fizikai és erkölcsi törvény bár eredetben *nem külön-böző*, csak az *utóbbiakra* támaszkodhatunk, ha felelősségre vonásról, büntetésről és kiengesztelésről beszélünk.

Temérdek vita a kényszerű és szabad akaratról.

Az erkölcsi világ az akarat világa. Az akarat szabadsága körül pedig évszázadok sem fejezték be a vitát. „Az akarati ok-szerűség vitája alig *lett* volna elképzelhető, ha az akarat szabadságának mind ellenzői, mind védői nem lettek volna tévedésben, mely az okszerűséget és kényszert *azonos* fogalmaknak vették. Ez a félreértés volt az oka, hogy a lelki okviszony helyébe az anyagit tettek pótlásul. Ez *végzetessé* vált az akaratról való tan újabb alakulására nézve az által, hogy Kant, a nagy német bölcsész, aki-nek még mindig a legnagyobb befolyása van ebben a kérdésben, teljesen félreértette a lelki és természeti okviszonyt, illetve egy-nek vette.⁸⁸ Pedig az erkölcsi világban nem így van, hanem a kettő más. Akármennyire is megvan ez a bizonyos törvény-szerűség a fizikai világban, ez *nem zárja ki* a törvények *egy*

másik magasabb szellemi rendszerét, amit szintén megismertünk a *reánk* tartozó mértékben. Maga a téTEL: van-e szabad akarat, vagy nincs — rosszul van fogalmazva.

A híres angol fizikus és bölcselő Lodge mondja: „Előttem világos, hogy az anyag és erőn kívül egy *harmadik* dolog is van az universumban: t. i. az *öntudat*, amit én szívem és fejem „keménysége“ miatt nem tudok sem anyagnak, sem erőnek tekinteni, vagy azok bármely elképzelhető módosulásának, bár-mennyire is össze vannak kötve a tudat jelenségeinek a kifeje-zései azon jelenségekkel, amiket mint erőt és anyagot ismerünk. A Descartes és Berkeley által használt érv, hogy a mi bizonyos ismeretünk nem terjed a tudatunk állapotán túl, épen olyan megdönthetetlen előttem ma, mint amikor félszázzal ezelőtt megismertem. Az összes materialista íróknak, akik ebbe a cso-móba haraptak — amint én tudom, — egyszerűen beletört a foguk. De ha ez igaz, hogy a mi egyetlen bizonyosságunk a szel-lemei világ létezése, akkor az anyag és erő létezése a legjobb eset-ben is valószínű *feltevések* sorába esik.⁸⁹ Ki biztosít bennünket arról, hogy az anyagvilág a bizonyos. Hiszen épen a fizika tanítja a folytonos átalakulásokat, az elemek cserélődését és *új rendeződését*. Nem inkább látszatvilág ez a fizikai mindenSÉG? Kant is sokszor mondta: tüNMÉNY, fenomén világ ez, amelyben egyedül szellemérkölcsei valóságnak a határozottak és mara-dandók.

Most már milyen következményei vannak az elmondottaknak tárgyunkra nézve? Az, hogy erkölcsi rendről és azért való nemes küzdelemről csak ott és csak annyiban lehet szó, amennyiben valaki a saját akaratát megismeri és önként, szabadon vá-lasztott jó érdekekében egy másik emberrel érvényesíti. Még pedig azért, mert a saját akaratát, bármennyire részleges is az, egy végtelenül több és dicsőbb lény, az Isten akarataként ismeri fel. Továbbá, hogy öntudata, azaz saját magának külön lényként való felfogása kiemeli az embert a fizikai okszerűség világából és az anyagi állomány közül. Mert „a materiális állomány-fogalom, mely a természeti folyamatok megértésére segédeszközül szolgál, — a megismerés és *akarati* tevékenységre nézve *min-den jelentőségét* elveszíti“.⁹⁰

Választás jó vagy rossz irányban.

Amit sejtett kezdettől fogva, most a legfelsőbb kijelentés fényében az ember kezde megérteni nemcsak a létezésüket, de a magasabb lényekkel való *rokonságát* is.⁹¹ Ezeknek a lelki lé-nyeknek a működése, a szellemtudományoknál főként, a törté-nelem előtt teljesen igazolt. Nemcsak a vallások történeténél, de a világtörténelemben is igazoltnak vehetjük, akár akceptálják a liberálisok és racionalisták, akár nem. A rádió egyáltalán

nem cáfolta meg, hogy angyalok vannak! Sőt inkább támogatja. Ebből a természetföltölti világból való az egyes ember lelke is. Az ember teremtéseknek tervét, eredetét és dinamikáját nem ismerjük, mert nem ismerhetjük, lévén a teremtmény szükségszerűen kisebb, mint a Teremtője. De már eddigi fiziológiai ismereteinkkel is annyit állíthatunk, hogy kell lenni egy időnek és helynek, mikor a lélekállomány a fizikai világgal közvetlen és *tartós kapcsolatba* lép. „Minden termékenységben egy lélek előzi meg a testet és építője a testnek.“⁸² Vagyis a fogamzásban kapcsolódik a lelki substantia a testi világhoz. Most jön a hogyan kérdése. „A tudatos lélek az anyagot, a robbanó anyagot (explosives) használatának módszerével értékesíti. Az élet lényege úgy látzik a felhalmozódott energiát *hirtelen szabad mozgásokban* használni. A tudat az anyagot kétféle módon birtokolja: mozgás (explosives) által és értékelés, sűrítés állal, mely utóbbival az események millióit ragadja meg egyszerre és így ellenőrizheti azokat.“⁹³ Dr. Kiss Ferenc egyelemi anatómiai orvos-tanár szigorúan következetes tudományos úton és módszerekkel megállapította, hogy az emberi test fizikai, kémiai és elektromos tulajdon-ságaiból és azok működéséből az egész emberi test egyáltalában *nem magyarázható* meg, a testet egy lélekállomány élteti, mint organizmust, „Az élet a viszonylatok összege“,⁹⁴ ami azt jelenti, hogy az emberi élet az összes reártartozó viszonylatok eredője, de a fizikai causalitás, okszerűség törvénye alá eső viszonylatok *kisebb és alárendeltebb* részét teszik ki az egésznek, azaz az életnek. — Jelenti azt is, hogy a lélek más „viszonylatokba“ is kerülhet s kerül is. Mi keresztyének tudjuk, hogy mik azok. Az örökkélet viszonylatai azok. „A teheteren anyag a mathematikai szükségszerűség tárgya. Az élőlény pedig — mit sem tesz minden egyszerű — az indetermináció az előre láthatatlanság s a lehetséges akciók: egyszóval a választás tárháza.“⁹⁵ Ami egyebek közt azt is jelenti, hogy a lelki állomány, vagy mondjuk röviden a lélek választ, az anyag pedig választatik. Vagyis mindenig passzív az aktív lelki tényezővel szemben.

Magának a léleknek emberré létele, inkarnációja is választás. A lélek kiválasztja az embertesteket, melyeken keresztül ő is hasonló testhez jut. Más szóval a lélek választja a szülöket, illetve küldi Isten, mert a szülők nem választhatják a lelket, aki náluk gyermekké lesz. Tehát nem is olyan humoros az a szálló ige: „Jól választotta meg az apját“. Természetesen Isten intézi végeredményben a léleknek ezen választását is.

A léleknek a földön az emberi testben való *működése is* állandó „választás“. Stearns professzor beszél állandó választásokról (permanent choyses), melyek maguk után vonják az akarat tényeinek ezreit. Ez is a lélek szabad akciója. Ilyen egy ipar, vagy hivatás választás, házasság, stb., de legfontosabb „permanent choys“: állandó választás: Krisztus.⁹⁶

Az egész universumot, világegyetemet lelki, szellemi erők tartják működésben és alakítják. Földünkön tapasztalati tudásunk szerint *egyedül* az emberi lélek az, mely látható formában él és hatalma alatt tartja úgy az anyagot, mint a maga fizikumát. Más lelki, szellemi lényeknek földünkön való működéséről *rendszerint* nem szoktunk tudomást venni. Azonban úgy a Szentírás, mint vele egyezően a történelem bizonyítja, hogy Isten az ő munkáját nagyon sok és sokféle szolgálatokra rendelt, de — földi testet valami okból még, vagy már, vagy idegenesen sem öltött — *személyiséggel is végezteti* és végrehajtja dicsőséges tervezet. Tehát az embereken kívül más „személyek“ is működnek e világban.

A léleknek általában a tér és időfelettiség szokott a jellemonványa lenni. A lélek hatásait nem tudjuk térbelileg megfigyelni. „Egy dolognak minden akciója a másik tárgyon bizonyos távolságról történik, de egy léleknek az akciója másik lelken vagy testen már nem“.⁹¹ minden valószínűség szerint ez azért van, mert a lélek ható szférája a mi ismereteinket *mészszé meghaladó módon* nagy, másfelől pedig a lélek *nincs izo lálva*, mint a fizikai jelenségek, a földi türemények, hanem a lelkek magasabb világával az úgynevet „mennyi seregekkel“, — akiket szintén nem tudunk a térek semmiféle pontjára, vagy terére lokalizálni — van összeköttetésben az egyes lélek, tehát az emberi lélek is. Vannak ugyan Jézusnak kijelentései, amelyek térbeli meghatározást adnak a léleknek, mikor a gónosz lelkekre is azt mondja: víztele helyeket keres, vagy a disznókba mentek emberekből, ami bizonyos térbeli leg lokalizált hely. Hitvallásaink szerint is a menny és pokol meghatározott helyek. De mindezkről pozitív tájékozódásunk nincs. A „fölfelé“ levő menny és „lefelé“ levő pokol irányára elsősorban azért lett megszokott, mert majd minden emberi cselekvés a *lefelé vonó gravitációs*, „nehézkedési körülménnyel szemben történik. Testi, lelki hanyagság és bűn pedig az *ellenállás hiányával* függ össze.

Az életfenntartás védekezés is.

Valaki mondta: „Tisztában halunk meg. Vegyük az életet bátran és csinálunk annyi szépséget és rokonszenvet a zavarhói és gyűjtsünk annyi építő, alkotó tapasztalatot, amennyit bírunk.“⁹⁸ S akkor a lélek újra és újra hatalmába veszi és használja a romlandó testet, amelyet a kopásnak, romlásnak kitett anyag folytonos utánpótlásával tart fent, *míg feladatai* el nem végezte.

A szent harc az egyház tevékenységének védekező része, mely a lelkek épülését egy rontó hatalom — bibliai néven a Sátán-ellen oltalmazza, aki mindenkinél ellensége, aki ember.

De a természeti világban is ellentétes erők küzdenek. Itt is mindennek van ellensége. Az összes szerves, organikus lényeknél a szervezetük *egy része* a védekezés eljárását szolgálja. A mérgek számtalan fajától elkezdve, melyek a kívülről ható, vagy bent termelődött másnemű mérgező anyagokat *közömbösíteni* és *eltávolítani* tudják — egészen a külső *erős* és *ártani tudó* tagokig: tövis, fulánk, szarvak stb. mind a védekezést szolgálják, ami harcban jelentkezik.

Az emberi szervezetnél természetesen hasonlók a jeleniségek. Az emberi test megóvása és gyógyítása, vagyis az orvosi tudomány akkor érte el nagykorúságát, amikor a kórokozó csírák, mikroorganizmusok, baktériumokelfedezésével az antiszeptikus és aszeptikus, azaz *irtó* és *tisztító eljárások* módjait megállapította és gyakorlatát kiépítette. Mindez fölszerelés.

A lélek önkörében.

De mi az ember önmagában. Mint Madách mondja: önkörében? A Kornis professzor által is elismert substantiális lélek az emberi társadalomban mint személy, mint *egyeniségi* jelentkezik. Mondják jellemnek is. „*A jellel* minden valami több, mint a használt tehetség vagy adomány“.⁹⁹ A tehetség, vagy adomány, vagy karizma csak vetülete és kisugárzása a léleknek. A legtöbb, ha azt mondhatjuk, hogy a lélek tulajdon-ságai, de *nem önmaga*; ő a titokzatos és megfejthetetlen valami.

Ismerd meg magad; szinte *reménytelen* követelés. Leibnitz az embert monádnak, egyednek nevezte, mely az ő létezésének központjában az ő legbensőbb társaságától is *izolálva* van. Wordworth meg mondja: Pontok vagyunk minden önelkünkön belül, hol minden *egyedül állunk*.¹⁰⁰ (A British Múzeum olvasójában van felírva.) Ez az egyedülvaló lélek hogy találja meg az útját? Tud-e erkölcsöt csinálni saját magának? „Hogy az erkölcsnek megvan az alapja az emberi társadalomban, hogy van természeti vallás, minden csak szörnyübbé teszi a *magára maradt* lélek halálát. Azt jelenti minden, hogy a természet és a moralitás minden előkészít az erényes életre, *csak életet nem ad*.“¹⁰¹ Épen mint a törvény halált nemz, az etika erőtlénül hagy még saját követeléseiddel szemben is és kárhozatra ítélt. „Mert az erkölcsiség parancsol, *de nem ihlet*.“¹⁰² Ennek az árva egyedülvaló léleknek mi öröme van a létféleben? Jól mondja Druni-mond: „A pusztá örökkévalóság nem lenne nyereség. Még e rövid földi élet is nagyon hosszú azoknak, akik egész életükben *szomorúságban járnak*.“ Még jobban mondja a Példabeszédek könyve (14: 10.) „A szív tudja az ő lelke keserűségét és az ő örömében *idegen nem részes*.“ Minden és minden a terem-

tett világon idegen hozzánk, még az apánk, anyánk is, akiket épen mi választottunk nemzőinknek, és léleknevelőinknek. A gyermeklelkek is csak bizományban vannak nálunk. Ki nem vigasztalan, idegen hát? Akinek a Teremtő: „Atyja“.

Magasabb létförmára már a földön.

Azonban a Teremtő az „Atyaságot“ csak egy újabb születés, „újjászületés“ után vállalja. Az Isten-akarás, ha az Krisztust-akarás is, nagy erőket mozgósít a mindenben javunkrás megindul egy magasabb világ számára való fogantatásunk. „Nincs az a változás, környezetbeli módosulás, értelmi erő, erkölcsi törekvés, jellemfejlődés, avagy műveltségben való előhaladás, mely csak egyetlen egy emberi lelket felruházhatna a *szellemi élet tulajdonságaival*.¹⁰³ A szép erkölcsi jellemet feltüntető ember a szerves világ legnagyobb fejleménye, míg a *szellemi* ember a szellemi világnak legalsóbb rendű alakja.¹⁰⁴ Egy *magasabb világ érintése* szükséges, amely világ sokban szükségképpen érhetetlen előttünk. Stanley híres misszionárius írja: Egy alkalommal megkérdeztem Driesch professzort, a nagy német filozófust, a vitálizmus képviselőjét: vájjon minden egyes esetben, amikor az élet egyik magasabb rendű formájának birtokában vagyunk, nem várjuk-e azt, hogy az az élet a *tevékenységnek* egy *magasabbrendű formájában* bizonyítsa meg magát! Ő igenlően válaszolt. Erre tovább kérdeztem: Ha Jézus egy magasabbrendű életformát képvisel, nem kellene akkor helyt adnunk gondolkodásunkban annak a belátásnak, hogy az az élet a tevékenységnek egy olyan magasabbrendű formájában nyilatkozik meg, mely előttünk, akik még egy alacsonyabb fokon állunk, *csodának tűnhetnék* fel? Erre azt válaszolta: „Igen, ha Jézus magasabb létförmát képvisel, kényetlen volnék gondolkodásomban helyet adni annak a belátásnak, hogy az az élet esetleg olyan valamiben nyilvánulna meg, ami az alsó síkon csodának tündék fel. Azonban tudományos vizsgálatnak kell alávetni. Pontosan így mondta.¹⁰⁵ Igen önérzetes tudós felelet volt, de Jézust mégis nem lehet páholyból vizsgálni. Egy tudós épen úgy *megváltásra szoruló* bűnös lélek, mint bárki ember fia. Ha igen, úgy alázatosan kell neki is kegyelemért könyörögni, s azután boldog engedelmességgel szolgálni Jézusnak. Hívő tudósok sora bizonyítja, hogy ez nem veszélyezteti tudományuk tárnyilagosságát, sőt így jutnak *magasabb meglátások és tapasztalatok* birtokába. „Minden ország feltétlen engedelmességet követel alattvalói és az engedetlenséget mindig halállal bünteti ... Míg a vallásos emberek fel nem ismerik Krisztus országának ügyetlenségét, mindaddig egyszerre két ország tagjai lenni törekszenek.“¹⁰⁰ Pedig választani kell. Marad-e lent, akar-e

feljebb. „Szervetlen világ, szerves világ. A *harmadik* és legmagasabb a szellemi ország. Hogy ez ismét egy másik, és *magasabb országra* való előkészület, nem lehetetlen. De már valamilyen negyedik ország fogalma értelmünket felülhaladja. Az evolúciót az advolúció egészíti ki.“¹⁰⁷ Ami azt jelenti, hogy nem csak pusztán fejlődünk, hanem valahova, valamire, valami céllal, *valahova fejlődiink...* Vagy lefele csúszunk, zuhanunk. Mint a repülőgép soha nem állhat meg, mi sem, valamerre szüntelenül megyünk. S a két főirány a menny — és a pokol. „Mindenki érezheti, hogy a lelke mélyén egy ösztönző hajlam van, mely ellenállhatatlan erővel vonja lejebb ahelyett, hogy egy dicső típus követésére fellelkesülne, az alacsonyabb típushoz való viszszatérés törvényének veti alá magát“. Egy ellenséges világgal szemben kell a *magasabb típusunkat megvédelmezni*. A harc szüntelen való. Még nem jelentett meg, mivé leszünk (I. Ján. 3: 2) e küzdelem útján. Ez csak igazán a „létért“ való küzdelem.

A tömeg.

Az egyház harcában feltétlen *ismernünk* kell a *terepet*. Mi az az embercsoport, gyülekezet, közösség, amellyel dolgunk van. Melyek azok az eszközök és módok, amelyekkel kitűzött céljai felé lehet vinni.

Régóta tanítja a keresztyénség, hogy a gyülekezetben levő emberi társaság egy *szerves egészet*, testületet, lelki, szellemi testet alkot. Mivel pedig az újabb lélektan szerint különleges vallásos ösztön és mozzanat *nincs* az emberiség életében, nyilván ezen magasabb szerves, tömegtestnek alapjai magában emberi *természetükben* már megvannak. A szerint, amilyen *jegecesedési központ* körül alakul: lesz belőle egyesület, társaság, társadalom, állam, államszövetség stb. Legmagasabb fokon a földi és lelki egyház.

Vizsgáljuk meg közelebbről a manapság nagy érdeklődéssel fogadott ú. n. tömegjelenségeket. Az egyház harcában *tömegek harca is van*. A társadalomtudomány jelentősége korunkban egyre *fokozódik*.

„Hogy mi történik a közösséges emberi csoportokban, az úgynevezett tömegben, arra nézve két hipotézis van (nem okvetlen hipnotikus folyamat, mint Le Bonn mondja). Az egyik hipotézis a telepáthia. A másik hipotézis a kollektív tudat. Utóbbi alatt értjük a sejtek *kollektív tudatát*. Vannak állatok, melyek 2—3 felé vágyva, 2—3 tudatra szakadnak. Sőt van ilyen szaporodás is. Továbbá bizonyos elmeállapot: a mentális dissociáció és disintegráció is ide tartozik. Ez nem más, mint a *tudathasadás*, különösen súlyos hisztéria esetében. A tudat két folyama egymás mellett vagy még gyakrabban fő- és mellékág

alakjában van meg. Az egyén oszthatósága, tehát *támogatja a tömegtudat létezését*. Espinas: *Les societas animales*-ében mondja, hogy a kollektív tudata egy társadalomnak minden dolgok között a *legreálisabb*. minden társaság tehát egy élő egyéniséget, hasonlóképen meg kell tagadnunk azt a testet alkotó cellák tömegétől is. Az első, vagyis a telepatikus hipotézisre nézve Renan azt írja: meg lehet figyelni, hogy egy nemzet, vagy város a közös veszélyt valami különös *divinációval megsejti*. Ilyen titkos, homályos ösztön az is, amely időről-időre egy nép eltávolodását, *kivándorlását előidézi*. A keresztes hadjárat, vagy a vallásos, politikai és társadalmi forradalmak magyarázata is itt van. Az olyan frázisok: nép lelke, a nép géniusa, fontos eseményeket és tendenciákat ír a nép ösztöne és közössége számlájára¹⁰⁸. Értelmi fogalom, eszme, terv stb. *magában* nem tudja a tömeget összehozni, csak a hozzá fűződő ösztönök és indulatok verik egybe őket. „A hit, szenvédély, vagy impulsus egy tömegben igen gyorsan, geometriai haladványban terjed. Le Bonn ki-fejti, hogy az emberek egymástól *legjobban intellektusban*, eszmékben különböznek, *legkevésbbé állati ösztönökben* és emociókban. Ezért annál nagyobb a tömeg hatalma, minél inkább hasonlókká, homogénné tesszük a tagjait egymáshoz, *félrevetvén a dolgokat, melyekben különböznek*.¹⁰⁹ Természetesen mindenig kell valami gondolati, eszmei mag, amihez vonzó, csalogató érzelmek társulnak (jogok szerzése, földosztás, egy gyűlölt valakin való bosszúállás) és már a tömeg együtt is van. „A tömeg hite mindenig magasabb eszmékből ered, melyek sokszor hatás nélkül maradtak az azokat termelő *felsőbb körökben*, majd azonban általánosan népszerű igazság lesz és visszatér a nemzet felőbb osztályaihoz újra. Az intelligencia formálja a világ sorsát, de igen *indirekté*.¹¹⁰ Ha aztán a tömeg *megindul*, az egységes szokott maradni, mert így minden egyes tagja a legjobban védve érzi magát és kaphat valamit, de ha a saját eszére hallgatva kíválik, (pl. a nyájból kiszakadt vad, vagy jászág, vagy sztrájk-törő) nagyon hamar baj érheti. De maga az egész tömeg is érzi, hogy össze kell tartani, mert *átütő ereje* így lesz elég, akár támadásra, akár védelemre.

„Hogy a közös cselekvés jogos, vagy jogtalan, bölcs vagy oktalan volt, az sokkal kevesebbet jelentett a fennmaradásra nézve, minthogy vájjon egységes volt-e?¹¹¹ De ezen biztonságáért és zsákmányáért aztán nagy árat is fizet az egyén. *Elveszeti szabad véleményét* és cselekvési jogát. „Az ember a tömegben *elszemélytelenedik*, depersonálódik és a felelősség csökken. Az intellektuális értelmi folyamatok alacsonyabb fokának a *csökkenő felelősségérzet* is a következménye. Ahány ember, annyifelé oszlik a felelősség. Azért tesznek a hajóhídra egy embert, hogy nagy felelősség érzete legyen. A sok tagból álló zsűri

azért nem ítéл halálra, mert *senki nem vállalja* a teljes, csak részfelelősséget, ami kevés egy emberélet feletti döntéséhez. Néha vidámságot, sőt könnyelműséget látunk a képviselőházban olyankor, amikor legtöbb jóérzésű tag összeroppanna a felelősség súlya alatt. Innen ered a közmondás, hogy egy testületnek *nincsen lelkismerete*.¹¹² Közületeknél, testületeknél, gyűléseken sokszor elvész az igazság. Hírhedtté lesz lassanként a bizottságok működése. Sokszor egyenesen azért adnak valamilyen ügyet „bizottságának“, hogy elaludjék a rest felelőtlenség folytán. „A tömegek viselkedése sokszor csúnya és gyalázatos. Mind-egyik igyekszik *utánozni* a többit és még túl is tenni a másikon, hogy tetszést arasson.“¹¹³ Ha gyűlés, vagy tömeg ízlésének, hangulatának megfelel valami látszat igazság, azt könnyű keresztül-vinni, ha ugyan valakinek a lelkismerete elbírja, aki *indítványozta*. „Jó emberek a tanácsstagok, de a tanács egy bestia.“ Senatores boni viri, senatus mala bestia, mondja a római. Urunk Jézust is tanács ítélte el. Pilátus kivonta magát a felelősség alól.

„Néha nagyon csekély és alacsony az eszme, de ha erős az indulat, már is indul a tömeg. A tömeg rendesen valami közös indulat, vagy vágy által verődik össze, ezen indulat ki-fejezésének módja egynek, vagy néhánynak eszébe ötlik s azt gyorsan szétszórja a többi közé. Mikor valaki látja, hogy körül-lötte mindenki ugyanazt teszi, ugyanarra a célra törekszik, majdnem teljesen ellenállhatatlan dolog másként tenni, mint a többi. Ezért mint említettük, testületi cselekedetek kevésbbé ész-szerűek, rendesen kevésbbé erkölcsösek, mint az egyén akciója, hasonló körülmények között. Válogatott emberek testülete, a nemzet eleje, kormányok stb. olyan csűrés-csavarásokban vétke-sek, amit egyetlen tagja sem tenne meg magában, sőt nem is gondolna ilyesmire.“¹¹⁴ A tömegben, természetesen csak a leg-egyszerűbb érzések terjednek könnyen, pl. az örööm, félelem, bosszú. „Néhány ember ijedtsége a primitív együttérzés respondeálásánál, visszhangzajánál fogva átterjed a többire is, ha nem is látja az okot. Ugyanez az elv magyarázza meg, hogy néhány félelemnélküli ember megállíthatja a pánikot. Más érzések nem olyan könnyen szóródnak, mint a félelem.“¹¹⁵ A közön-séges érzelmeket és cselekedeteket könnyen utánozhatja mindenki. Kevés beszéddel, de közvetlen példával lehet a tömeget gyorsan mozgásba hozni. Egy-két jelszó és utána rohanás. „Az utánzás nem más, mint a ragályozás hatása. Csak gondoskodni kell, hogy az utánzás könnyű legyen. (A divat hatalma.) Ha nehéz az utánzás, befolyás nélkül marad, mint a korukhoz túl nagy emberek, vagy mint az európai civilizáció kis befolyása Keletre“¹¹⁶

A tömegvezető.

Tulajdonképen azért is verődnek össze az emberek tömeggé, mert valamit akarnak, amit *magukban nem tudnak* elérni. „Az emberek tömegbe verődve elvesztiak akaratukat és összetönösen fordulnak afelé, aki *bírja* az ő *hiányzó* kvalitásukat. A nemzeteknek mindig voltak vezetői. Ezek gyakran apró szónokok, akik a saját érdekeiket keresik, de ezek hatása tünékeny. Az égő meggyőződés emberei azután gyakorolták a fascinálást, elbűvölést, ha *először őket* bilincselte le egy hitvallás.”¹¹⁷ De ez mindenütt így van, akár igazi vezető, akár demagóg valaki, a tömeg kevés intelligenciájánál fogva *nem ismeri föl* hamar az igazi jó vezetőket, azért vezet egyik dicsőségre, a másik romlásba.

„Minden gyűlében és társaságban, törvényházban vagy klubban, bizottságban, vagy társulatban munkát vagy játékokat illetőleg, egy vagy két legerősebb akaratú ember *kerül az évre és vezet*.¹¹⁸ Hangos szájú akarnokok, akik kevés tudással rendelkeznek, de amit tudnak, azt *jól tudják mondani* és megcsinálni, még inkább „megcsináltatni” a tömeggel. minden társadalmi osztályban a legmagasabbtól a legalacsonyabbig, mi helyt valaki megszűnik izolálva lenni, gyorsan a vezető befolyása alá kerül. Az emberek nagyobb részének nincsen tiszta, okos eszméje semmi dologról, ami kívül esik a szokásos dolgain, szakmáján, a specialitásán. A vezető szolgál *kalaузul*.¹¹⁹ Épen korunkban, mikor specializálva van minden és majdnem mindenkinnek *elképesztően csekély* tudása, véleménye van a saját kis üzletén és keskeny kis íróasztalán kívül. A természeti ember, meg az állat e tekintetben is hasonló. „Mihelyst az élő lények egy bizonyos száma összegyült, akár emberek, akár állatok legyenek, azonnal ösztönszerűleg egy vezető *tekintélye alá adják* magukat. A tömeg egy szolgálynak, amely képtelen bármit tenni egy vezető nélkül. Vezető nagyon gyakran a *vezetettekből* támad, ő *maga is* hipnotizálva van az eszme által, annyira hatalmába veszi, amelynek apostolává lett, hogy minden kívülvaló dolog hiábavalóság lesz és minden ellentétes vélemény, mint tévelygés és babona tünik fel előtte. A vezetők pedig gyakrabban a cselekvés, mint a gondolkodás emberei, nincs meg a világos, éles előrelátásuk, nem is tehetik, mert ez a *kvalitás rendesen kétkedésbe* és inaktivitásba vezet. Sokszor azonban betegesen ideges, gyűlékony, félig őrült személyekből kerülnek ki, kik az őrulet határán állnak. Meggyőződéseikkel szemben minden érv elvész, megvetés és üldözés csak *erősíti azt* Feláldozzák személyes érdekeiket, családjukat, minden, még az önenntartás ösztöne is teljesen kivesz belőlük és gyakran az egyedüli kompenzáció és elégtételük, amiért könyörögnek: *a mártirium*.¹²⁰ Ott téveszti el sokszor, nemcsak a polgári társadalom, de általa-

ban az uralmon levők, hogy rosszhiszemű, hazug *demagógként kezelik* a fanatikus meggyőződés embereit. Az olcsó és könnyen mozgatható karhatalmi eszközök helyett eredményesebb lenne a *Jobb igazság*“ propagandája. Politikai mozgalmaknál valóságos „kézzelfogható“ szociális igazságszolgáltatás, becsületesebb vagyon és jövedelem elosztás, ami *gyorsan tudomására* jön a tömegeknek s a „kormánypárti“ propaganda nagy részét elvégzi. Ami marad, azt komoly, okos, szeretetteljes felvilágosítással, szónokok, sajtó, rádió útján el lehet érni. Különösen szomorú az[^] ha vallásos mozgalmakat akarnak rendőri, csendőri karhatalommal elnyomni, a történelmi egyházak vezetőinek tanácsa és asszisztenciája mellett. Elfelejtjük a XVII. századot? Mikor *mi voltunk* az üldözöttek? Kell lenni annyi erőnek benünk, hogy szellemi fegyverekkel verjük le a híveink között burjánzó tévtanokat ördögöt ördöggel nem lehet kiűzni. A községes rendbontás elintézése nem a mi feladatunk, azt hagyjuk külön a rendőrségnek. „Az új vezetők elérik, hogy nekik a tömeg nagyobb készséggel engedelmeskedik, mint a kormánynak, de ha *elmozdítatnak a színről*, a tömeg eredeti állapotába visszatér, az ellenállásnak a kohéziója nélkül.“¹²¹ Ha nincs susárló, megszűnik a háborgás. (Péld. 26:20). Ez tényleg igaz, de legtöbbször az a baj, hogy megint hamarosan kerül vezető a vezetettekből, mint maga Le Bonn mondja fenntebb, hacsak ki nem elégítik őket Mellékes, hogy mivel.

Természetesen vannak csalók, szélhámosok, kik maguk között összeszemosolyognak, hogy ügyesen *port hintettek* a nép szemébe. „A vezetők általában két csoportra oszlanak. Az egyik fajta merész, erőszakos kint az utcán. Különösen alkalmasak egy erőszakos vállalkozást felkelteni. Mikor ezek visszatérnek a minden nap életbe, ezek a „hősök“ a legmeglepőbb *karaktergyengeséget* mutatják. A második kategóriába a kitartó akarat-ere jüek tartoznak. Ebben a csoportban vannak a vallásalapítók és nagyra vállalkozók, akár intelligensek, akár korlátoltak, az nem lényese, a világ *hozzájuk tartozik.*“¹²²

A legeltévesztettebb dolog úgy a történelmi személyeket, mint a kortársakat, akik bizonyos eszmékkel telítve vannak, ab ovo azonnal önző érdekekkel *gyanúsítani*. Ilyenek is vannak, de csak az *apraja*. Az igaziak nem kímélik az eszméikért se magukat, se másat „A személyes érdek eltűnik a ragályozásnál, pl. szocialista tanok olyanoknál, akik azoknak első áldozatai lesznek.“¹²³ Sokszor az ember maga alatt vágja a fát „lelkes nyilatkozataival“, jön utána a további „következetes“ *tett*, majd a zuhanás. A nagy tömegvezetők élete mindég *kockán* van és sokszor egyik a másik után veszti el a nagy tételt: *a fejét*. Egész sereg embert — sokszor jó barátokat is le tudnak öldösní, de van személyes bátorságuk maguknak is *bármely percben* a halálba menni. Kemál pasáról mondják: nem egy barátját kivégeztette, mert

szerinte megtagadta a kitűzött elveket. Utána sírva borult barátja holttestére. De akkor is úgy hitte, hogy nem tehetett másképen. Az „ügy“ és „igazság“ mindenek előtt.

„Az ú. n. jó bolsevista vezérek, mint pl. a megvesztegethetetlen Djerdjinsky még sokkal veszedelmesebbek, mint „gonosz“ bolsevista vezérek, mert a „jók“ csaknem kivétel nélkül meg nem alkuvó rajongók, megőrült idealisták. Robespierre, Marat, Saint Juste ugyancsak azok voltak.“¹²⁴ Ezeknél *nincs pardon* az ellenféllel szemben, de ők sem kérnek pardon, ha arra kerül **a** sor. Ecrasez infame! (Törd össze a gyalázatost!) — volt Voltaire mondása is a nagy ellenségre, a római kat. egyházra. Tedd hamuvá! — mondta Lenin. Itt megbocsátás, javítás ismeretlen fogalmak.

„A vezetők akcióinak három főbb eszköze van: állítás, ismétlés, ragályozás. A vallásos könyvek és törvénytárok is egyszerű állításokat tartalmaznak. Az állítás azonban az ismétléssel nyert befolyást. Az eszméknek, érzéseknek, indulatoknak olyan ragályozó erejük van, mint a mikrobáknak. Őrültség ezért előfordul gyakorló elmeorvosoknál is.“¹²⁵ Ez ellen a lelki ragályozás ellen védekezni a legnehezebb, mint pl. az orvos is megkapja a betegséget, ha nagyon nem vigyáz. Az egyén teljesen felolvad **a** tömegben és lázas állapota közös lesz azzal. Nyugalmát és higgadtságát megőrizni valakinek ilyenkor a lehetetlen séggel határos. „Egy erős jellemű egyéniség egyre nagyobb nehézségeket talál, hogy fenntartsa *független* véleményét **a** tömegben, ha az ellenkező példák szaporodnak.“¹²⁶

A „vallásos“ tömeg.

Tárgyunkra nézve különös fontossága van **a** tömegek lélektanának, egyrészt azért, mert a lélektani vizsgálódás *sok értékes adatot* szolgáltat a gyülekezet, s általában az egyházi élet megértéséhez. Másfelől pedig szükséges, hogy meglássuk, hogyan *ferdülnek, torzulnak el* és *romlanak* meg a vallásos élet motívumai, momentumai és szokásos formái. Le Bonn határozottan és kategorikusan kimondja, hogy a „tömeg minden meggyőződése vallásos formát vesz fel.“¹²⁷ Épen ezzel szokták megmagyarázni minden ellenállást elsöprő elementáris erejét, mely a legfelfokozottabb emberi szenvédélyekkel operál. „Bizonyos historiail események — folytatja Le Bonn — pontosan ezek a *legfontosabbak — nem érhetők meg*, míg el nem jutottunk azon vallásos forma értékeléséhez, megértéséhez, amit a tömegek meggyőződése az egész folyamatban felvesz. A reformáció, a Bertalan éji mészárlás, a francia vallásháború, az inquisíció és a rémuralom *ugyanazon* fajta jelenségek. A legdespotább zsarnokok *sem tudják* felidézni. Ilyen megnyilatkozásra csak a

tömegek lelke képes. A legabszolútabb hatalmú, legzsarnokabb uralkodó is *alig tehet többet*, mint sietteti vagy késlelteti a megjelenés idejét.^{“¹²⁸ A tömegvezetők és uralkodók bizonyos tekintetben csak az idők jelét mutatják, de nem előidézik az időt. A királyok csak *óramutatók* egy régi mondás szerint. Tehát végeredményben a gondolati, eszmei elem kiérése, robbanó erőre fejlődése a főruggó. Majd kerül aztán hozzá végrehajtó, akár hogyan hívják. Nem fontos, hogy időlegesen ki áll a fórumon, vagy piedesztálon.}

Fustel de Coulanges, a római Galliáról írt munkájában jól jegyzi meg, hogy a római birodalom semmiesetre sem erőszakkal volt fenntartva, hanem vallásos *csodálkozással*, melyet inspirált. Megérthatetlen volna, hogy öt évszázadig a birodalomban száz millió embert engedelmességen tudott volna tartani harminc légió. Az engedelmesség oka volt a császár, aki Róma *nagyságát személyesítette* meg. Ez volt a hajtó eszme és egy értelemben imádták, mint istenséget. Oltárok voltak a tiszteletére a birodalom *legkisebb községében* is. Lehetetlen minden a félelem és szolgáság számlájára írni. Egész nemzet nem szolga és különösen nem 300 évig. Nemcsak az udvar volt az, amely imádta a császárt, hanem az egész Róma, de nemcsak Róma, hanem egész Spanyolország, Görögország és Ázsia.^{“¹²⁹ Tudták, hogy a császár is halandó ember, öt is járja a betegség, vagy a tőr, de ők tudatosan a birodalmi eszmék képviselőjét imádták benne. Annak a birodalomnak megszemélyesítőjét, amely hatalmával és alkotásaival *ma is kihívja csodálatunkat*.}

„A nagy emberek többségének ma már nincs oltára, hanem van szobra és arcképe csodáiinak kezében, s a kultusz, melynek ők tárgyai, *nem sokban különbözik az előzőktől*. A tömeg mindenek előtt „istent“ követel. Nem kell gondolni, hogy ezek egy elmúlt kornak a babonái, mely az észt békóba verte. Az érzések *sohasem voltak legyőzve* az észssel való konfliktusban. A tömeg nem akart többé hallani az istenség és vallás szavakról, melynek *nevében* olyan soká rabbá tették. De sohasem volt annyi *fétisük*, mint a múlt évszázadban. A régi isteneknek nem volt annyi szobra és oltára.“^{“¹³⁰}

Az említett jelenségek is bizonyítják állításunkat, az igazi vallásnak *ál vallásokká*, hamis vallásos képződményekké degenerálódását. Ezzel a megállapítással és fenntartással hallgasuk Le Bonn-t: „türelmetlenség és fanatizmus a vallásos érzések szükségszerű kísérői, ezt kikerülhetetlenül mutatják mindenek, akik azt hiszik, hogy a földi vagy örök boldogság titkának a birtokában vannak. A terror uralmának a jakobinusai alapjában *épen olyan vallásosak* voltak, mint az inquisíció katolikusai és kegyetlen buzgalmuk ugyanazon forrásból eredt. Napóleon olyan „isten“ volt 15 évig, hogy az istenségnek nem voltak állandóbb imádói, vagy nem küldött nagyobb könnyít

seggel a halálba embereket. A vallásos és politikai hitvallások alapítói érzésekkel inspiráltak, de az emberek az imádásban és engedelmeségben megtalálták boldogságukat és készek voltak életüket letenni a bálványért.¹³¹ Le Bonnal együtt mi is nagyon jól tudjuk, hogy bálványokért éltek és haltak és világosságra, az igaz Isten imádására soha el nem jutottak. Persze ilyen vallás nem is való „intelligens“ embernek s mivel a *régi* vallás hitelét vesztette, új még nem volt, sok klasszikus alak vallás nélkül élt s megvetette a balga hiszékeny tömeget. Mint a Quo vadis-ban a magister elegantiae, az életművész Petronius *szemtől-szembe kigúnyolja* a császárt, egész udvarát és bálványát, de meg is kellett érte halnia.

Régi közhely, hogy a vallás a tömegnek való, mivel minden politikai, vallásos, szociális tan crédó, hitvallás formát vesz, olyan formát, mely a vita veszélyét elkerüli. Ha lehetséges lenne a tömeget arra rávenni, hogy az atheizmust fogadja el (van is rá példa), ez a hite a vallásos érzület minden türelmetlen buzgalmát *mutatná*, s csakhamar szélsőséges formájában kultusza lenne. Így is lett sok helyen és időben.

Nagyon megfigyelendő jelenség az is, hogy aki a tömeggel együtt a hőst, az uralkodót bálványozza, az ezt *nem ismeri* el, hanem nagyon természetes érzésnek tartja. Csak a kívülálló lát benne bálványimádást, aki ezen delejes, szuggesztví erővonalakon kívül van. „Egy amerikai sem tudja pl. egy britnek a loyalitását megérteni a királyával szemben, vagy a germánét (1918!) császárával szemben, mint ahogyan egy briton, vagy germán sem tudja megérteni egy *amerikai szív* nagy békességet, hogy nincs királya, vagy császárja. Semmi hamis értelmetlenség közötté és mindeneknek közös Istene között. Ha ilyen egyszerű érzések misztériumok előttünk, melyeket szinte velünk mabb vallásos érzésekkel“.¹³² De az idők változnak s az érzések tárgyai is!

Ezért szállunk mi szembe hitelvi alapon a vallás szubjektiválása, kedély és érzésvilággá minősítésével. Ezért kötjük magunkat olyan erősen a *kijelentett objektív igéhez* és az *egyháztörténelemhez*. A katolikus egyház valósággal tenyésztí az ember-kultuszt és nem látja be a sok erkölcsi kárát. Hamar szélsőséges formát vesz föl és kultusz lesz. A pápának, ha manapság nem is annyira, de régen sokszor volt rendszeres kultusza. Az ész által megvilágosítva lerombolja az ember istenek és szentek képeit, kioltja a gyertyákat és a nélkül, hogy időt vesztene, azonnal helyettesíti Bücher és Molesotte könyveivel, sőt az új vezérek képe előtt újra kegyesen meggyűjtja a gyertyát. Vallásos hitének a *tárgya* változott, de lehet-e azt mondani, hogy a vallásos érzése változott?¹³³

Ez mind igaz, de mi és ki ez a tömeg? Babonás fanatizmusa révén a szegény cár is tömegember volt, mint más, nem-

csak a „proletár“. Az emberbálványozás sokszor kölcsönbe megy. A „nagy emberek“ megcsodálják és megcsodáltatják *magukat* és megcsodálnak *mást*. A tömeg pedig minden bámul és hódoló. Az uralkodásnak egy neme például az, mely teljesen megsemmisít. *az „ítéloképességünkét,* megtölt csodálattal és tiszteettel és ami fő: engedelmességgel. A hódoló prestige minden tekintély forrása. Ennek két fajtája van: a kapott és a személyes prestige. Az utóbbi személyes képességekkel szereztek meg s érték tekintetében különbözik az előbbitől. Érdekes példát hoz fel a kapott tekintélyre Le Bonn.¹³⁴ Megfigyeltem — úgymond — elég sokszor és különböző körülmények között a *leksi mámor* sajátságos nemét, mely még igen józan angol embereket is hatalmába kerített, ha megláttak, vagy beszéltek egy angol peerrel. És a magyar emberek között még mennyi van! Ha egy gróffal vagy épen herceggel beszélnek, megszédülnek. Viszont a mi kor-mányzónk maga mondta, hogy mennyire szerette, mikor a ken-deres! kisgazda bátran és emberi önrézzel fogott vele kezet és ült le asztalához. „Üri fajta a magyar“ — monda.

A felvilágosodás enciklopédista tudósai készítették elő a *vallásos formájú* francia forradalmat. (Le Bonn nemzete volt az és nem más.) A vezetők között *sok előkelőség* is volt. Amint ma is nem egy gróf és herceg áll a kommunizmus, vagy a szél-sősséges nacionalizmus élére.

„Az ibériai szűz kápolnája homlokzatára a következő felírást helyezték el: A vallás a nép ópiuma.“¹³⁵ Különös dolog, hogy még a vallást oktalan, értelmetlen tömegcsalásnak, nar-kózisnak mondják, a népvezérek sokszor maguk is *hasonlókká* válnak a tömegekkel együtt a *vallásos szervezetekhez*. „A kom-munista szekta is jól megszervezett hitközség, mely a többi rendszeresített vallások minden szervével és jellemvonásával rendelkezik.“¹³⁶ Sarolea edinburghi egyetemi tanár, ki a szovjet életet közelről tanulmányozta, ugyanazokra az eredményekre jut. mint korábban Le Bonn. Freud szintén elfogadja ezeket, mikor íria: „Ha egy másik tömegképződmény lép a vallásos he-lyébe, mint a szocialistáknál látiuk, ott ugyanazon türelmetlen-ség fog mutatkozni a kívülállókkal szemben, mint a vallásos harcok korában volt. Ha pedig a *tudományos nézetekben* való különbözőség a tömegekre valamikor hasonló jelentőséget nyer-ne, ennek ugyanazon eredménye lenne.“ Nem épen itt vagyunk ma a „világnézetek“ gigantikus harcában? Korunk már világos iskolai példáit szolgáltatja annak, hogy különféle elméletek (és melyik nem tartja magát tudományosnak?) az igazság igé-nyével lépnek fel, velük a *tömegeket fanatizálják*. S felveszik a már említett „vallásos“ formákat és feszítő erőket. Jóllehet bi-zonyos határok között igaz, amit W. Macpherson mond: „Az igazi meggyőződés az emberi természet *megbecsülésén* alapszik. A hamis meggyőződés pedig minden érdekből van.“¹³⁷ De mit

jelent az érdek? Sokszor hangsúlyozzák: egy mindenkiért, mindenki egyért. Érdek lehet tiszteletremélő, ha a magáét a közével köti össze. „A hamis meggyőződés minden jele antiszociális tendenciájú“¹³⁸ — mondja újra Macpherson. De mi az a „hamis“ és mit jelent „antiszociális“? Ezek igen tág fogalmak és az elmélet nagyon meg tudja magyarázni az igazságot, *jobbra* és *balra* és *bármely* irányban; angolok, németek, franciák, amerikaiak stb. egyaránt teljes „tudományos“ apparátussal bizonyítják „igazságukat“. Csak az a baj, hogy ezek az „igazságok“ olyan véres *katasztrófákhoz* vezetnek

Említettük már, hogy a vezetők sokszor hamis meggyőződés emberei. Nem subjektive, hanem *tartalmilag hamis* meggyőződésük. Itt kell tehát alkalmazni a tárgyilagos mértéket és a próbát. Sokan meggyőzéses materialisták és mint ilyenek fáradoznak a társadalmi kérdések megoldásán. Pedig feltétlenül szembe kell helyezkednünk velük, mert „a cinikus materializmus a mi leghalálosabb *ellenségiink*, ami a társadalmi kérdést illeti.“¹³⁹ Az nem bizonyítja valaminek az igazságát, hogy én azt teljes meggyőződésemmel annak tartom. Nem én vagyok a mérték! De van még több ilyen elmélet és igazság is, mint a materializmus. A liberalizmus, nacionalizmus, független erkölcs, főként a racionalizmus stb. íme, odajutottunk, hogy semmiféle társadalmi mozgalomnak a megjelenési formájából, a vezető személynek és a tömegek öszinteségéből azok igazságára következtetni *nem lehet*. Később kifejtjük, hogy nemcsak a tömegmozgalmak vesznek fel „vallásos“ formákat, hanem a vallás, a tiszta Ige vallása is elváltozik a földi ember viszonylatai között. És elferdül, torzul, beszennyeződik, mint az égnek könnye, ha leesik, sár lesz. Mert tiszta és bűnös ösztöneink és hajlaimaink vegyesen kapcsolódnak az Igéhez.

A vallásnak a nemiséggel nincs közvetlen kapcsolata.

Felelnünk kell még Freudnek és iskolájának azon állítására, hogy az egyházban, mint tömegképződményben a libidó, a nemi szenvedélynek fontos szerepe van. Az újabb vallástani iskola határozottan megcáfolta ezt. Pedig maga Freud másutt meg azt mondja, hogy „az egyház és hadsereg mesterséges tömegek. Bizonyos *külső* kényszer (tehát nem a libidó) tartja össze őket. Nem kérdezik, be akar-e lépni, a kilépés pedig rendesen üldözéssel jár.“¹⁴⁰ Fentebb Grgenson—Vasady nyomán idéztünk már idevonatkozólag, habár nem Freuddal kapcsolatban.

Most csak Freudnak (kinek zsidó létére szomorúan nagy szerepe volt a keresztyén társadalom destruálásában) a róm. kath. egyházzal kapcsolatban mondott, de bizonyára

más egyházakra is vonatkozó más állításait idézzük: A kath. egyházban egy fő van: Krisztus, ki olyan, mint a seregben a Feldherr, Hadúr, aki a tömegnek minden egyes tagját *egyformán szereti*. Ha ez elesik, azonnal széthull úgy a sereg, mint az egyház, mihelyt a külső kényszer azt megengedi. Krisztus ezt az egyforma szeretetet ki is fejezte: Amit eggyel cselekesztek az én kicsinyeim közül, azt én velem cselekszítek. minden egyes tag a vezetőhöz, másfelől a többi tömegbeli egyénekhez nem szenvédély által (libidó) van kötve.¹⁴¹ Ez nyilvánvaló tévedés, mint egy másik megállapítása is tévedés: „Zinzendorf gróf kegyességében Pfister egy nagyon érthető és *nem egyedülálló példát* mutat, hogy az intensiv vallássos kötelékek a legbuzgóbb sexuális felizgulásokra vezetnek vissza.“¹⁴² Mi ezeket is, és a hasonló jelenségeket *eltévelleyedések*, aberraticknak tartjuk, mégha Zinzendorffal történt is. Épen a keresztyénség (lásd Pál apostol levelét) az, amely a világörökiségenben egyedülállón, egyben elég részletesen, *pontosan mutatta ki* a nemi élet jelentőségét és célját. És annak helyét végérényesen az emberi élet *alacsonyabb régióiban* jelölte ki. Nem tudtuk megérteni, hogy más helyen Freud *épen ellenkezik* fenti állításaival. „A nemi törekvés az egyes számára az egyéni tevékenységet tartja fenn. A túlerős tömegképződés felbontja. Azért a kath. egyháznak a legjobb motívuma volt a hívőknek a házasságnélküliséget ajánlani. A szerelem a pap kilépéssére vezetett. Hasonló módon a szerelem áttöri a fajt, a nemzetiségi és társadalmi tömegképződéseket, ezzel *kulturális* tekintetben fontos teljesítménye van.“¹⁴³ Tt meg már a tömeggel szembeállítja a nemiséget, mint ellentétet, mint újra mondja: „A nagy mesterséges tömegeknél, az egyháznál és a seregnél a nő, mint nemi objektum számára *nincs hely*, még ott is, ahol tömeget képeznek, ha férfiakból és nőkből vegyesen is, a nemi különbség semmi szerepet nem játszik.“¹⁴⁴ Ez nem logikus és következetes. Freud nagy esze is csak imboldog lidércfény az isteni kijelentés mellett.

Az egyház tagjainak, mint sokaságnak, ha úgy tetszik tömegnek, gyülekezhetnek összetartásában semmiféle materiális tényező (tehát sem kenyér, sem szerelem, libidó stb.) szerepet nem vihet. Ezt a sokaságot *csak a hit* tarthatja egybe. Ez a hit a létezést, az élet folytatását teszi a központjába, vagyis az örökéletet, az örök létezést. Ennek szükségszerű postulatum a következménye, hogy önmagunknak a minden séggel való viszonyáról fogalmat, sőt képzeteket alkossunk, továbbá, hogy a viszonyunkat vele *kielégítően* rendezzük.

A társadalom alapsejtje a család, nem az egyén.

Már a keresztyénség terjedésekor úgy a zsidók között, mint a római birodalomban, a *monogámia*, egynejűség volt az egyetlen törvényes forma. A keresztyénség már csak mint *isteni rendet* proklamálta. Bár e mellett különösen a férfinak sokat elnéztek a pogányok. A keresztyénség felbonthatatlannak tekintette a házasságot. Kivételt tett a házasságtörés. A második házasságot nehezítették. Ez teljesen megegyezik a Szentírással. A házasságot *nem lehet felbontani* — csak összetörni. A nőt igazán emberré a keresztyénség tette. Addig az ember alatt főleg férfit értettek, a nő vagy asszony, félíg állatsorba ment a sok régi kifejezés szerint (asszonyállat, néamber). „A nemek között való harcban van egy nagy női győzelem, melyet a keresztyénségnek köszönhet: ez a fölbonthatatlanság. Mely egy nőnek, egy férfival való viszonyában képzelhető, mivel a halál sem ok a válasra.“¹⁴⁵ Nemiség nélkül az emberek már régen kiirtották volna egymást a földön. Aki megérti Istennek nagy ajándékát a nemiséggel és annak rendeltetését, nem tnd elégge csodálkozni, de ugyanakkor felháborodni a visszaéléseken, amit e téren az emberek általában elkövetnek. És e fajtalanok tulajdonképen az igazi nemes szerelem örömeitől és áldásaitól *esnek el* ezáltal. Egy modern filozófus szépen mondja: „Az igazi szerelemben nincs udvarlás. Az igazi szerelemben alig van érzéki vágyódás. A szerelmesek kötelesek reá, hogy nemes célokat tűzzeneck maguk elé, mely más lelkek haladását előmozdíja, különben önvádiban és önző önelégültségben prédálják el életüket.“¹¹⁶

Az életet nagyon sokan nyíltan vagy titkon egy nagy kójutazásnak szeretnék megrendezni a földön, mint ahogyan rendeznek társasutazásokat. Utána még az egyháztól azt várják, hogy a mennybe szállítsa őket jutányos tarifa mellett. De oktalanságukban csalódnak. A földön mindenkinél hivatása, feladata van, akár egy hónapig éljen, mint egy csecsemő, hogy csak sebzett szíveket hagyjon hátra, akár mint nagy eredményekre visszatekintő 70—80 évet élt aggastyán. A testi élvezet szükséges, hasznos, de egészen alárendelt eszköz.

A gyönyör a valóságban nem is lehet több, mint eszköz, mellyel a természet törekzik *fenn tartani* és nropagálni az életet (evés, házasélet stb.). „Amilyen mértékben törődünk az örömmel, olyan mértékben nem érezzük magunkat biztosnak, hogy haladtunk. Mert az alkotás a legmélyebb öröm.“¹⁴⁷ Az öröm csak láng, amit nem lehet külön megszerezni, elraktározni. Az mindig „valaminek“ a lángja. E valamiket kell megszerezni s nem az „örömöt“. Így a nemiségnek is az életadás és az áldozatos szolgálat a célja. És aki ezen célt elérte, magától meg lesz belőle az állandó Örôme. A nemiséget a testi szférából a lelkiségbe elsősorban nem a férfi, hanem a nő és pedig csak

az anya emeli fel áldozatával és az áldoztatás boldogságával. Találóan mondja egy bölcs: „Az anyai szeretet semmi formájában sem tudja a miért értelmét.“¹⁴⁸ Hát *tudja valaha* egy anya, hogy „kifizeti-e magát“ az áldozata?

De mi van és lesz azokkal, akik *nem nyerhették el* az élet-áldozás e szent örömet? Erre mondja Maud Koyden, az angol ker. nőmozgalomnak egyik vezető egyénisége (aki Londonban templomi szószékről és talárban szokott prédikálni): „Vannak férfiak és nők egyaránt, akik számára a magányos élet, a *cölibátus természetes*, ami által legszabadabban végezhetik hivatásukat, de ezek csak *kivételek*. Azonban normális férfi és nő a hivatását a házasságban találja meg. Ha igaz az, hogy az anyaság a nő legfőbb hivatása, nem könnyű dolog számára, hogy azt feladja, mikor a világ elvette tőle azt a férfit, akinek el kellett volna őt vennie. Szerintem *kegyetlenség* az a magatartás, mely a leányokat arra tanítja, hogy feleség és anya legyenek és ők épen ezért nem kaphatják azt a neveltetést, mint fitestvérük, mert hiszen ők „biztosan“ férjhezmennek (mintha a gyermekek neveléséhez nem kellene iskolázottság!). És végeredményben azért sem várhat pályára, mert nem remélheti, hogy a hivatalokba bebocsássák. Azt mondják, az *nem az ő köre*, hanem a férfiaké. Amit ő kívánhat az, hogy férjhezmenjen és anya legyen. Ha ez igaz, *milyen áldozatot* kívánsz te majdnem 2 millió nőtől (Angliában), akik számára a házasság lehetetlenség lett. Gondold meg, hogy ha követeled a nemzeted leányaitól, hogy az ő nagyanyáik örökébe lépjenek és erkölcsi nívóján álljanak, te valami nagyon nehezeti kívánsz tőlük és neked *meg kell okolni*, hogy miért kívánod ezt tőlük.“¹⁴⁹ Mi Jézus Krisztussal indokoljuk meg: „Ki nekem az én fitestvérem, nőtestvérem, apám és anyám? Az, aki cselekszi az én mennyei Atyám akaratát.“ Tehát abból a 2 millió angol nőből, meg a többi ker. társadalomban pártában maradt sok leányból legyenek hűséges diakonisszák, családfenntartó vénleányok, „sok gyermekű“, elnyűtt tanítónők stb., stb. Igen, egyenesen lelkei családjuk lesz a testi családon már most felülemelkedve. Ezzel ugyan nem biztosíthatjuk, hogy a szentség magasabb fokára emelkedtek, de azt állítjuk, hogy egyiknek a *családban*, másiknak a *család nélkül kell szent életet* folytatni.

Nőtestvéreink az egyházi életben sokkal fontosabb szerepet töltenek be, mint azt *általában gondolják*. Sokkal nagyobb feladatokat képesek elvégezni az egyház szent harcában, mint azt általában hiszik.

Már az ótestamentumban *magas hivatásokban* látunk sok nőt: királynékat, királynőket, pap- és prófétanőket. De általában mégis lényegesen változott helyzetük az új testamentumban, mely a *teljes egyenlőség* színvonalára helyez férfit és nőt. A Szentléleknek közlése által a leányaik és asszonyaik prófétál-

nak és résztesznek az egyházi szolgálatban. Kétségtelenül megvan egy fenntartás, hogy az „asszonyak feje“, azaz ura, aa ő férje. (I. Kor. 11: 3 és Ef. 5: 22). És újra, „saját férjüknek engedelmesek legyenek.“ (EL 5:22 stb.) Nem engedi meg Pál apostol, hogy „az asszony a férfi uralkodjék.“ Mindez szerintünk csak egy kisebb mértékben mutatja azon kor nőnevelésének elmaradott voltát, hanem ez a szabály e nélkül is állandó érvényű szabály. Az egyházfegyelemhez tehát hozzátarozik, hogy a férfi legyen a családfő és az asszony engedelmeskedik. De ez volta-képen csak a anyaság hivatásától függ össze, de nem a nő lelki minőségével. Mivel az anya föltétlenül rá van utalva a védelemre, különösen egyes időszakokban, ebből következik, hogy aki védi, bizonyos tekintetben rendelkezik is vele, még ha esetleg kisebb is a lelkisége. Szerintünk a parancsolás is engedel-messég, mert a kiadott parancs egy belső és felső szónak való engedelmeskedés. Ez a viszony a férfi és nő között *csupán a fizikai különbségek* szól, semmi másnak. Ezt állítja Lutoslawsky, a kiváló filozófus is. „Az eredeti inferioritása, az alávetettsége a gyöngébb nemnek testi különbség következménye. A nő lelke semmi tekintetben sem lejjebb álló a férfiánál.¹⁵⁰ Ez az engedel-messég is inkább *külsőleges* családi, háztartási állapotokra vonatkozik. Kell valakinek lenni, aki bizonyos külső egységen össze-fogja és állandó jelleggel kormányozza a családot. Ez az állandó kormányzó a férfi távollétében, vagy elhalálozása esetén lehet az asszony is, sokszor valóban áldásosán, mint sok ö-zvegyasz-szony családi élete, gyermekinek nevelése is bizonyítja. Termé-szetesen ilyen esetben fokozottabb is a felelőssége. A dolog lényege, gyökere mégis ott van, hogy „engedelmesek legyenek az Úrban“ egymásnak, úgy az asszony, mint a férfi. Ami azt jelenti, hogy mégis csak az Úr az *igazi parancsoló* a háznál és aki *kijelentést kapott* a lelkében a két ember közül, annak enge-delmeskedjék a másik. Vannak olyan életkorülmények is, ami-kor az asszonyi, a női lélek bizonyul erősebbnek. A kiváló Paul-sen mondja: „Az aktív türelem, a léleknek rugékony ellenállása egyike a nő legszebb és legértékesebb képességének, épen azért a nő jobban meg tud küzdeni hosszantartó zavarokkal és nehéz-ségekkel. S míg a férfi türelmetlenül, elkeseredve lerogy a teher alatt, a nő megtartja lelki egyensúlyát, sőt vidámságát.“¹⁵¹

Nem lehet itt célunk a nőkérdésről behatóbben értekezni, mert tárgyunkhoz csupán az tartozik, hogy milyen tényező lehet az a szellemerkölcsi küzdelemben. De azt hisszük, hogy nem téve-dünk abban, hogy az egyházfegyelem a *házfegyelmen* kezdő-dik. Az újtestamentumban az egyházi tiszttiselők egyik legfon-tosabb kvalifikációja az volt, hogy a *maga házát* jól igazgassa, mert különben hogyan visel gondot az Isten egyhá-zára? (I. Tini. 3:4—5.) Ismételjük e mellett, hogy a nők aláren-deltsége és engedelmessége a külsőleges rend követelménye, de

lélekben és érdemben, lényegben ős valóságban a házastársak egyenlők és örökök társai egymásnak az élet kegyelmében. (I. Pét. 3: 7.) Olyan esetek is bizonyítják ezt, hogy néha az aszszony végén az Úrtól a kijelentést, az utasítást valamely ügyre nézve, a férfi azt engedelmesen elfogadja. Bár néha mire már a kivitelre kerül a sor, a nő esetleges testi, vagy lelki gyöngesége miatt nem látja jónak, vagy fél attól, amit pedig ő maga kezdeményezett és inspirált Számtalan politikai, társadalmi, gazdasági akcióról, műről, művészi darabról a történelem későbbeni deríti ki, ha ugyan valaha kideríti, hogy kitalálója, szerzője, ihletője, mozgatója, inspirálója nő volt, akár mint feleség, akár más. A világ előtt a férfié, a „teremtés koronájáé“ volt a dicsőség.

Társadalmi erkölcs.

A nőkérdésről áterve más szociális problémáakra, melyek tárgyunkkal egybefüggnek, arra a megállapodásra kell jutnunk, amit Peabody mond: „minden erkölcsiség *társadalmi erkölcsiség*, s a kötelezettség érzése a másokhoz való kötést jelenti.“¹⁵² A társadalmi erkölcsiséget egyáltalában nem úgy képzeljük el mint Max Nordau, a híres zsidó filozófus: A társadalom nem álmodozik arról, hogy így szóljon az egyénhez: „Szabad vagy, Te magad döntheted el, vájjon az erény, vagy bűn útján jársz-e? Ellenkezőleg azt mondja, akár kívánod, akár nem, tenned kell, amit az én erkölcsi tanom úgy jelöl meg, mint jót és kerülni kell, amit rossznak deklarál. *Választásod nincsen*. Csak úgy türlek meg magamban, ha aláveted magad a morál törvényének. Ha átléped azokat, *kihúzom* a fogadat vagy teljesen *megsemmisítlek*.¹⁵³ Ki és mi az a társadalom, amely ezeket a törvényeket megállapítja és erkölcsi tanná deklarálja? A keresztyénség nem, mert annak bűnbánatot és kegyelmet hirdető és teljesen az áldozatos szeretet rendszerében mozgó mivolta ezzel diametrális, merő ellentétben van. Talán egy politikai párt, vagy diktátor, vagy íróasztala mellett ülő filozófus fogja az erkölcsi tant megszabni?

Azt igenis alázatosan be kell ismernünk, hogy a keresztyénség, amint az a keresztyén egyházakban megtestesült, nem teljesítette feladatainak *csak kis részét*, amelyek a modern társadalmi élet szellemerkölcsi szabályozására szükségesek lettek volna. Azokat a világgazdasági problémákat, kríziseket, válságokat, társadalmi és osztálykülönbségeket stb., amelyek a katasztrófális világháborúknak is föökát képezték, a nemzetiségi problémával együtt, a történelmi egyházak *nem ismerték fel* igazi *jelentőségükben* és *idejükben*. Pedig végeredményben szellemi irányítás kell minden ügyhöz. Maguk az egyház vezető emberei is ez irányban képzést alig kaptak, tapasztalato-

kat keveset szereztek. „A bizonyítékok azt mutatják, hogy az erkölcsstan igen szűk határok között mozog itt, amint azt a theologiai kollégiumokban adják. Sokkal *közvetlenebb* viszonyba kell hozni a nép társadalmi és gazdasági körülményeivel.“¹⁵⁴ Különösen a lelkészeknek kellett volna és kellene *alaposabban* ismerni a társadalmi problémákat Minden emberi ügynek, dołognak, műnek erkölcsi vonatkozása van s ez már az egyház területe, bár az egyház egyébként épen nem akar beavatkozni sem egy ország, vagy állam kormányzásába. S nem szentesít *semmiféle* gazdasági rendszert.

Az egyház Isten országát hirdeti, melybe csak bűnbánattal s Krisztus váltságának elfogadásával lehet bejutni, de ezen foltételekkel, tehát tulajdonképen „*ingyen*“ *mindenki* bejuthat. Isten országa után „*mindenek*“ megadatnak, tehát egyéb testi és lelki javak is. Isten országának és tagjainak mindenek előtt a szolgálat által kell érvényesülni ebben a világban. Már itt is vagyunk a társadalmi kérdések gyökerénél. „A *szolgálat* a törvénye minden társadalmi együttélésnek, de gondoskodni kell a feltételekről is, amelyekben a szolgálatot *meg lehet* tenni.“¹⁵⁵

Gazdasági erkölcs.

A világ nagy protestáns egyházai Birminghamban 1925-ben konferenciát tartottak, melyen az egyháznak közigazdasági és általában szociális kérdésekben való állásfoglalásáról ős követendő eljárásáról tanácskoztak s valóságos haditanácsot tartottak a hamis Mammon leigázására. Egyebek között az alábbi stratégia követését ajánlották.

Az egyházak s a keresztyének gyakorolják szeretetüket felebarátaik érdekében az által, hogy elsőfokon a különféle ügyekben mint keresztyének, *igaz véleményt* alkossanak Isten színe előtt. Ilyen ügyek például a munkanélküliség, lefegyverezés, hazárd játékok, nökereskedelem, bódító ital stb. A társadalmi befolyás második foka, hogy az emberek lelkismeretébe *ajánljana*k *bizonyos életfolytatást*. A családi élet *kötelezettségeinek* teljesítése. Szembehelyezkedés azon visszaéléssel szemben, mely a kényelem és gyönyör *túlhajtott* mértékében áll. Részvétel a nemzetek barátságának a munkájában. Buzdítás arra, hogy az iparban más motívumokat alkalmazzanak, mint az önzést.

Nem szabad *együtt működni* a kereskedelemben megszokott korrupcióval és rideg eljárással. Nem szabad *kihasználni* másoknak testi és szellemi erejét. Nem szabad személyes előnyökért — (sem alkalmazónak, sem alkalmazottnak) — *csökkeneni* a termelést. Nem szabad támogatni az üzleti élet azon szertelen igényét, mely magában foglalja a lélek *megvetését*.

Keresztyén elveket kell alkalmazni a *tőkebefektetések* megválasztásában és az őt megillető felelősség gyakorlásában.¹⁵⁸ Az egyháznak, igen, ma is van üzenete a világ gondja, baja számára, elsősorban saját hívő tagjai által. A Szentlélek ezeknek minden gyakorlati kérdésben is megmutatja az utat. A többiek követhetik példájukat, csak jóakarat legyen. Igen, a kegyesség mindenre hasznos, mert megvan benne a *jelenség* és a *jövő* életnek ígérete egyformán. (I. Tim. 4:8.) Utalhatunk még Skowgard-Podmaniczky: Akarsz-e diadalmaskodni? című kitűnő könyvének híres példáira is, amelyek amilyen nemesek és határozottak, olyan kedvesek és vonzók is.

Aki kegyesen akar élni, annak feltétlenül küzdeni kell. Hogyan küzd, ha *nem ismeri* a társadalmi életnek a mai világban különösen bonyolult körülményeit? „Senki sem tehet komoly kísérletet, hogy a Krisztus fegyelmezése szerint vezesse az életet a modern körülmények között a nélkül, hogy ezekkel az ipari és politikai kérdésekkel szembenézett volna.”¹⁵⁷ De hogyha a különféle társadalmi kérdésekkel *szembenézünk*, rögtön meglátjuk az Úr szavának nagy horderejét: Senki nem él önmagának. Cselekedeteink nagyrésze a közéletben folyik le, de minden magánügyünknek is megvannak a társadalmi vonatkozásai, legelsőrenden a családban, aztán a munkatársakhoz stb. „Tiltakozni kellene az ellen, hogy például a bűnöket *privát* szenvedélyeknek tekintsék, amint ma arra tendenciát látunk. Ügy kellene tekinteni, mint a *társadalom* és a *közjólét* elleni bűnt..”¹⁵⁸ De egyszerre mind erősebben növekvő tendenciát láttunk arra is, hogy az egyént mint bizonyos közéleti tényezőt kollektív szerepében fogják föl. Ha tehát az egyház pozitív tannítással szól bele az emberek életébe, mely közügy is, hogyan tegye ezt? Az említett birminghami konferencia (1925) nagyon fontos elvi kijelentést tett, amikor azt mondta: „Az egyházi hatóságok egyszerűen nem illetékesek bármi aktuális társadalmi kérdésekkel fegyelmi rendszabályokat alkalmazni, arra az egyház csak akkor lesz kvalifikálva, ha *kidolgozza* saját szociológiaját és egy végrehajtási kódexet“ Bármennyire respektáljuk egy ilyen ker. világkonferencia deklarációját, mégis mi azt hisszük, hogy ilyen szociológiát — mely nagyon hasonlítana egy hittani rendszerhez — még hozzá végrehajtási kódexivel együtt kidolgozni *úgysem lehetséges*. Ilyet tudtunkkal nem is csináltak soha sehol. De hiszen e konferencia is *csak néhány*, — bár igen helyes irányelvet adott csupán. Mi azt gondoljuk, hogy Strongnak van igaza, mikor azt mondja: „A szociális, politikai, kereskedelmi, esztétikai és hasonló dolgokban, melyben nincs *különös képessége* az egyháznak a vélemény, a bírálat alkotására, végzetes lenne bármilyen konkrét fegyelmezést gyakorolni. Annak csupán a dolgok *morális szempontjára* kell vonatkozni.“¹⁶⁰ Ez elég is, mert „ami egy korszakban csalhatatlan

aksziomának látszott (társadalmi vagy gazdasági szempontból), az a vita tárgya a legközelebbiben. De az bizonyos, hogy „ minden korban az életnek egyre jobb rendje szorongat minden értelmes embert s erre felel a keresztyénség végleges és progreszív felelettel.“¹⁶¹ Nem olyan nehéz a mai fejlett technikai és kulturális korszakban sem a vallás igazságát az élet eseteire alkalmazni. Az erkölcsi viszonylatok aránylag *nem sokfélék*. mindenki hamar megérzi saját körében, hangsúlyozzuk, hogy csak a saját körében, igazságos vagy igazságtalan, jó vagy rossz, gondos vagy felületes, szorgalmas vagy lusta, szeretetteljes vagy gyűlölködő, bizalmas vagy gyanakvó, áldozatos vagy önző, vidám vagy mogorva, türelmes vagy türelmetlen, mértékletes vagy mérték nélküli, hűséges vagy hűtelen volt-e? Talán nincs is tovább. A Lélek gyümölcse a Galáta levél szerint mindenből kilenc fél. És ez *teljesen elég*. „A ker. életnézet hatékony, bár indirekté hat, mert egy olyan principiumon nyugszik, melyet minden dologra alkalmazni kell és effektíve hatékony, mert a szónak legjobb értelmében az élet aszkétikus (azaz mindenben mértéket tartó) világának.“¹⁶² Mert ne felejtse el senki, hogy a keresztyénség mértékletességet, sőt *ön?neg tag adást követel* úgy anyagi, mint testi vonatkozásban. E nélkül az életszolgálatot senkinek sem lehet elvégezni. Most már „egy olyan világban, mely mindenki által odaáldozza magát a materializmus alacsony eszményeinek, az egyháznak be kell tölteni magasabb feladatait.“¹⁶³ Az még egy nagy szerencse, hogy bár öntudatos Krisztus követők, kik e világnak sava, kovásza és világossága — aránylag kevesen vannak, de erkölcsi hatásuk alatt tartanak legalább tízszer annyi embert, akik a Krisztusról nem tennének vallást. Nagyon sok ember van, aki rejtve, észrevétlenül keresztyén eszméket követ.

„Vannak tudattalan vallásos tárgyak. Van sok köz- és társadalmi munkás manapság, kik *szégyenlenének* munkájuknak vallásos motívumot adni. Szociális és nyilvános életük mégis ezen elnyomott vallásos komplex által *van motiválva*, indítatva és tényleg azon valóságos dolgok és eredmények tartják fenn és mozgatják őket, amit szegyeinek.“¹⁶⁴ „Az egyedüli uralkodás a világ felett végeredményben azoké, akik előtt annak megjelenő eredményei *közömbösek*, akikre a világ szolgálata a lényeges. A világ azok birtoka, akik *nem birtokai* a világnak.“¹⁶⁵ Peabody-nak ezen fenkötött szavaival fejezzük be szociológiai alapozásunkat.

VII. RÉSZ.

A hadviselés.

Reformációs kísérletek a nemzeti összeomlás után.

„A történelem igazolja, hogy az egyes nemzeti egyházak közül azok erősödtek meg és fejlődtek a leghatalmasabban, amelyek a fegyelem értékét felismerve, azt a kor színvonalához alkalmazva megőrizték és gyakorolták.“¹

A mi egyházunkban a forradalom és kommunizmus után a megcsonkított, kifosztott, kimondhatatlanul letiport, elárvult országban az Úr sújtó keze alatt a legátadottabb lelkű, legmunkásabb lelkészek és baráti köreik kiadták a jelszót az egyház teljes jogainak helyreállítására és az egyház ismérvei közé elidegeníthetetlenül odafoglalták a rendtartás, fegyelmezés és lelki védelem jogait. Már 1921-ben szervezettős határozott formában lépett föl a követelmény az egyházfegyelem helyreállítására és hathatós gyakorlására. És pedig a kunhegyesi konferencián, ahol Gönczy Béla vésztői lelkész terjesztette elő, hogy: a Geleji Katona-féle kánonok *nem vesztették el* érvényüket a tiszántúli kerületben, tehát az egyházlátogatások annak szellemében végzendők. Lelkész, tanító, presbiteről megkérdezendő, hogy feddhetetlen-e az életük? Az egyházfegyelemben eljárt presbiter *hatóságnak tekintendő*, abból kifolyólag ellene per nem indítható. Az állami karhatalom a tanúk és vádlottak elővezetésére biztosítandó. Az egyházfegyelem alatt álló egyén azon idő alatt ki ne léphessen, felekezetnélküliek súlyos kultúradók alá vetendők. A fegyelemmel visszaélők esetén retrorzió történék. Nagy István kisújszállási lelkész azt terjesztette elő, hogy ne lehessen presbiter, aki nem jár templomba. Lelkész súlyos botrány esetén *lelkész jellegétől* is fosztassék meg. Vass Vince pedig (pápai theol. tanár) azt javasolja, hogy minden theológus azzal vétessék föl, hogy tovább csak akkor kocsátják, ha *meggyőződtek hithűségéről* és a lelkész pályára való készségeről.

Erőteljes kézzel nyúlt bele az egyházi élet purifikálásába. a rákosligeti és rákoskeresztúri egyház, melynek 1924. jan. 6-i

közgyűlés-jegyzőkönyve (közölve a „Reformáció“-ban) a következőket tartalmazza: A presbiteriségre csak az választható, aki nyereségvágy, továbbá a magyar haza, a társadalom és a ref. anyaszentegyház ellen megkísérlett, vagy épen elkövetett kihágás, vétség, illetve bűntett miatt jogerősen *élitélve nem volt*, illetve ilyen *kereset hatálya alatt nem áll*. Aki nem vétett vagy nem vét állhatatosan a 10 parancsolat öröök törvényei ellen. Aki gyermekei vallására nézve nem adott kárunkra reverzálist, vagy ha igen, azt jóvá tette. — Lemondottnak tekintetik: a) aki három egymásutáni gyűlésről indokolatlanul elmarad, b) aki az istentiszteleteket, vallásos estélyeket nem látogatja, c) aki évenként legalább háromszor nem vesz részt az úrvacsorában, d) akinek fontosabb különfélé más gyűlések és szórakozás, mint a templom, e) akinek családjában káros reverzálist adnak, f) aki a lelkész nem támogatja védő és építő munkájában, g) aki a gyűléseken tárgyalt diszkrét ügyeket kibeszéli vagy elferdíti, akiről (bár *bűnvádilag nem üldözhetők*) hírek terjednek el, melyek az egyház tekintélyét sértik, h) aki az E. T. I. 12. §-a ellen vét.

A rákosligeti egyházban mégis túl diktatórikusán akarták a presbitériumot megtisztítani az oda nem való elemektől. Szűkkörű elnöki tanácsot szerveztek volna. A lemondás tényét az elnökség a megszervezendő elnöki tanács előzetes vizsgálata és döntése alapján indokolás nélkül a legközelebbi ülésen bejelenti. *Vita nincsen*. Jogorvoslat birtokon kívül. Az elnöki tanács 1. lelkész, 2. kerületi gondnok, 3. egy-egy presbiterből állott volna. A rákosligeti presbitérium fegyelmi határozatain igen érzik az a bizonyos „kurzus“, mely különösen hangsúlyozza az egyház és haza iránti súlyos vétkeket. Szól a titkos egyesületek ellen. A lemondást a tisztselőkre nézve és presbiterekre nézve az „elnöki tanács“ minden indokolás nélkül bejelenti a legközelebbi gyűlésen, ahol ezen „vita“ nincsen. Kétségtelenül diktatórikus jogkör ez, ami egy-két ember számára *nem adható meg*.

Pécelen Forgács Gyula vezetésével elvszerűen és körültekintéssel jártak el. Átmeneti idő kellett, mondták, — hogy közvéleményt teremtsünk EL gyülekezetben. Általában súlyos fegyelmi vétség: 1. a gyermek vallásos nevelésének elhanyagolása, 2. az egyházi szertartás mellőzése, 3. kárunkra adott reverzális, 4 közteherviselés elmulasztása, 5. olyan vétség, mely *börtönbüntetéssel jár*, 6. *nyilt állásfoglalás* az egyházzal szemben, mely erkölcsi és anyagi kárt okoz. Ezen szabályok alapján 1921-ben kizártak egy születpárt a rendes tagok sorából, mert gyermekét nem konfirmáltatta. Kizártattak, akik kárunkra adtak reverzálist. Egy házaspár kizáratott, mert az egyház ellen izgattak és a baptistákhoz jártak. Egy asszony 1921-ben a *lelkész előolvásásával* ecclésia-követést végzett a presbitérium ítélete következtében és pedig azért, mert elhagyta az egyházat

egy baptistából róm. katholikussá lett férfiért. A bűnbánat után fogadták vissza. Forgács Gyula különben azok közé tartozott mindenki, akik a legnehezebb úttörői munkájára vállalkoztak az egyházfegyelemnek. Egyben azt kellő tudományos alapozottsággal, módszeresen, bölcs pasztorációval és nagy kitartással végezte.

Az önkéntes próbálkozásoknak egy különös példája az, amelyet a Reformáció 1924. márc. száma közöl. E szerint egyik presbitérium nagy buzgósággal olyan egyházfegyelmi szabályokat hozott, mely például csak a korcsmai zárórán túl követeli meg a tartózkodást, kártyázást *csak nagy tételekben* nem engedélyez, részegeskedni *csak nyilvánosan* nem szabad. Esetleges „botránkozást“ áttesz a főszolgabírósághoz. Iskolapéldája a hozzá nem értésnek s a világgal való megalkuvásnak. Ilyen elvtelen, hitetlen és reménytelen vállalkozást el sem kell kezdeni!

A nagyrozványi egyházközségben békabíróságot szerveztek, főleg arra, hogy *megelőzzenek* világi pereskedő eljárásat.² Az X-i egyháztanács 1. nem engedi meg a *mirtuszkoszorút* azoknak, akik házasságuk előtt életközösségen voltak. 2. Esküvőig össze ne álljanak. 3. Nem lehetnek keresztszülők, kik reverzálist adtak, kik nem esküdték meg, akik önmaguk vagy gyermekeik keresztelve vagy konfirmálva nincsenek. 4. Ne járjanak korcsmába a hívek. (Reformáció 1925. márc. száma közli az X-i presb. jkvéből.)

„A sokféle próbálkozásnál az első nagy hiány, hogy *nincs prevenció*, ami az eljárásnak kálvini jellegét adna. Teljesen jogászi, bírói szempontok uralkodnak, úgy az esetek megtalálásánál, mint a lefolytatásánál és a büntetésénél. Az is megdöbbentő, hogy a felelősségrevonást nagyrészt az *anyagiak* és a *bosszú* kelti életre“, mondja Forgács a Reformáció 1922. áprilisi számában.

Ugyancsak a Reformáció közli 1924. márciusi számában az egyik egyház intézkedéseit: A tanerőkön kívül a többi komoly egyhátagok, ügyeljenek a gyermekek viselkedésére. — Korcsmai záróra alatt tiltja a korcsmák látogatását. *Nyilvános* (?) részegséget. *Nagyobb tételekben* kártyázást (?). — Este 9 óra után dalolást. — A presbitérium ítélezik, vagy átteszi az ügyet a szolgabírósághoz. — Vadászok, nem esküvők, nem keresztteltetők, reverzálist adókról, nem konfirmálókról a lelkész *fekete könyvet* vezessemm. Ezeket keresztszülőkül sem fogadja el. 1925. jan. 1-től ilyenktől a *harangozást* haláluk esetén megtagadja.

A Reformáció szerkesztője és péceli presbitériuma, valamint a „péceli kör“ valóban példaadó erkölcsi komolysággal és felelősségérzettel szerette volna az egyház fokozatos tiszttítását elősegíteni. A kevés eredmény *nem rajtok* múltott, ők látották meg ezt a feltűnő éa mégis észrevétlen gyakorlatot is, hogy

theologusaink, tanítójelöltjeink *nem tagjai* egy gyülekezetnek sem. Lelkész- és tanítójelöltek arra készülnek, hogy vezessenek, de nincs alkalmuk arra, hogy megtapasztalják, mit jelent e fontos hatások tárgya lenni. Budapesten és Debrecenben az első 3000 tagot számláló rendes gyülekezetnek úgy kell alakulnia, hogy annak központja a főiskola legyen. A theologust és képzését be kell vonni a gyülekezeti fegyelmezés körébe.³ Mind ezekre mostanában újra történnek kísérletek, amelyek közül jelentősebb a hittanhallgatók kötelező internátusi nevelése.

Boda József veszprémi lelkipásztor szintén az egyházfegyelmet javalló és gyakorló lelkészek közül való. Ö ír a következőképen:

Nálunk a gyülekezeti fegyelmezés már 3 esztendőre nyúlik vissza. Először elég nagy visszatetszést váltott ki. Később, a zsinati rendelkezések nyomán már szinte természetes lett.

Presbitériumunk mint fegyelmi bíróság egy alkalommal több egyént idézett meg s vont fegyelmi eljárás alá. Világos, hogy a tárgyalást megelőzte az illetők *felkeresése*, levélbeni figyelmeztetése, tanúk előtti intése. — Tárgyalásra megjelent 4 egyháztag. A vádat *jobb hiján*, a lelkipásztor képviselte s lelki síkban menő beszélgetésben tárta eléjük vétkök súlyát, majd megkérdezte: tudnak-e valamit felhozni mentségökre. A legtöbb hűséges és jó református voltára hivatkozott, hogy hitét el nem hagyja, hisz régi ref. családból származik stb., de a menyasszonya kívánta, vőlegénye követelte (egyik állapotos lévén, kényszerült reverzálist adni, hogy melegyen az esküvő).

A presbitérium 5 éves úrasztalától való eltiltást rendelt el, de ismertette az egyházkövetés lehetőségét és a büntetés illetéknében való hatálytalanítását. *Három késznek mutatkozott templomban*, nyilvános istentiszteleten megkövetni az eklézsát. A karácsony hetében tartott bűnbánati istentiszteleten azonban csak kettő jelent meg.

Prédikáció, áldás után úrasztalához mentek: lelkipásztor és a bűnbánók; lelkész rövid beszédben ismertette az egyházfegyelem jelentőségét, — speciális veszprémi vonatkozásban —, a bűnbánat és nyilvános bűnvallás evangéliumi voltát, majd két kérdést intézett a bűnbánókhöz. Az elsőben: készek-e elkövetett bűnükkel nyilvánosan is megvallani, arra ítéletet mondani. Tsten és az eklézsia bocsánatát itt a hívek gyülekezetében kérni, — a másikban: szív szerint készek és hajlandók-e ígéretet tenni arra, hogy a jövőbeni életükben több hűséggel, anyaszentegyházunkhoz való áldozatos ragaszkodással bizonyoságát adják őszinte megbánásuknak? A minden kérésre adott „igen“ felelet után lelkipásztor a presbitérium által kirótt büntetés alól feloldozta őket, kézfogással visszavezette a gyülekezeti közösségebe, közölve az úrasztalához való szabad járulás jogát is, —

imádsággal fejezte be az egyházkövetés Veszprémben évszázadokon át szokásos, nemzedékünkben azonban első esetét.

Eddig a közlés. Ugyancsak e lelkipásztor még megemlíti, hogy „előkelőkkel“ szemben nem bír és tud a presbitérium olyan határozottan eljárni, mint „egy szegény cselédeánnyal“ vagy hasonlókkal szemben.

A jól szervezett és jó gondozásban levő budapesti egyházmegyében, közelebbről a Kálvin-téri templomban — mások között — volt egy penitenciális eset a legmagasabb arisztokrácia egyik tagjával; ki a lelkipásztor előmondása után a gyülekezet előtt bűn vallomást tett, s azóta is buzgó úrvacsorázó.

Kísérletek és eredmények a tekeházi eklézsiában. A romlott presbiter.

Az egyházfegyelmet lelkészeti munkám egyik alapvető elvévé tettem, s az evangelizációs igehirdetői munka után a harmadik évben már megkezdtük a nagyrészt bibliás emberekből álló presbitériummal a komoly egyházfegyelmet. Időbeli sorrendben közöljük a hiteles eseteket, melyek a fejlődés útját is jelzik. Az illetékesek ítélik meg e kísérletek és eredmények értékét.

„Jegyzőkönyv. 1918. okt. hó 28-án Dancsházy Sándor lelkészelnök vezetése mellett presbiteri gyűlés tartatván, jelen vannak Oláh Pál gondnok, Turda Pál.. Oláh József, Gérus Sándor presbiterek, Szabó Béla jegyző.

1. A lelkész előterjeszti, hogy K. J. presbiter zavaros és bűnös családi életének tisztazsára az ő *felkérésére* is a lelkipásztor kötelesség szerint a felekkel tárgyalásokat folytatott. Jóllehet a romlott viszonyt, melyből számos gyermek is származott, úgy egymaga mint felesége, valamint családi életük megrontójá is beismerte, mégis a helyzet megjavítására *semmi lépést* nem tettek. A lelkész felhívta K. J.-t, hogy a presbiteri szép tisztet így méltatlanul viseli és ajánlotta, hogy mondjon le, mire ő azonnal bejelentette lemondását. Utóbb a lemondását bár nem törvényes formában, *visszavonta*. A lelkész felhívja a presbitériumot a határozathozatalra.

Presbitérium a lemondását *lentállónak* tartja, mindenazonáltal, ha a bűnéből megjavul és dec. I-ig vagy családi életének megrontóját eltávolítja és feleségével kibékül, vagy a válópert az időpontig megindítja, ez esetben hajlandó a további eljárást megszüntetni. Különben minden további bejelentés nélkül lemondottnak fog törni. A határozat egyhangúlag hozatott.“

Fenti jegyzőkönyv körülményeire és érdemére nézve a következőket közöljük. K. I. a falu *legelőkelőbb gazdacsaládjából* való volt, távolabbi tanító és lelkész stb. rokonokkal is. Magának is volt rendes kis birtoka. Unokatestvére B. J., egy jókinézésű, fiatal, 30 év körüli férfi, aki nem nősült meg, hanem odament „gazdálkodni“. Együtt használták B. J. különlevő jótora földjét is a bátyjával. De fájdalom, a feleség is közös volt, mint egyéb birtok. Ezt a csúnya biandriát, kétférjű séget sokáig *tűrte, nézte a falu* a korábbi, a változó lelkészekkel *együtt*, csak egymás között magukban szólták, szapulták e mindenki előtt tudott bűnös viszonyt. Az asszonyak számos gyermek lett, többnyire fiúk, *hol az egyik, hol a másik* férfitől, amit arcukról is fel lehetett ismerni, de mind a K. J. nevét viselte. Sokáig éltek e dísztelen „háromszögben“, míg aztán a fegyelmező presbitérium rajtuk nem ütött. Én négyszemközt rábírtam K. J.-t a presbiteriségről való lemondásra, de azután meglett az *egész* család szörnyű haragja, de a nép nagy többségének a helyeslése is. Mindenesetre nagyon enyhe eljárás volt az, amikor bűnei megbánása után még a presbiteri tisztaben is hajlandók lettünk volna megtartani. Bár én előre tudtam, hogy ez nem fog megtörténni. Sem ügyeit nem rendezte, hiszen gazdaságilag annyira össze voltak már kötve, hogy a közönséges önzés és tudattalan renyheség is meggátolta ebben. Ellenben bosszút akart állani, amit a következő 1919. jan. 23-i jegyzőkönyv bizonyít.

„Jegyzőkönyv 1919. jan. 23-án tartott rendes presbiteri gyűlésről. Jelen vannak: Dancsházy Sándor, Oláh Pál gondnok, Oláh József, Turda Pál, Kocsi Károly, Oláh József, Gérus Pál.

6. sz. Lelkész jelenti, hogy K. J. volt presbiter K. B.-val és K. S.-el feljővén, K. J. lemondatásával kapcsolatosan erőszakosan követelőztek, sőt fenyegetőztek és vasárnap este lakásán durván megháborították.

Presbitérium teljes mértékben elítéli az eljárást és K. B.-t és K. S.-t a presbitérium előtti *feddésre ítéli.*“

Ez életemnek egyik legkülönlegesebb élménye volt. Előzményei röviden ezek. Az októberi forradalom után nem sok időre, ha jól emlékszem novemberben történt, hogy a presbiteriségről lemondott K. J. eljött két *közelebbi rokonával*, a katonáságtól kevessel azelőtt hazatért (Linder: nem akarok katonát látni!) férfiakkal, a családos K. S.-al és a 30 év körüli, még akkor nem házas K. B.-val a parókiára egy vasárnap este. Rossz szándékkal jöttek, valószínűleg azzal az elhatározással, hogy vagy visszavonatják velem bátyjuk lemondását, vagy pedig insultálnak. Magyarul mondva megvernek. Bevezettem őket szobámba, 4 szoba volt a parókián, de én csak egyet tudtam berendezni legénylakásnak, ahol a szó legszorosabb értelmében

egyedül éltem. A többi szoba üres volt. Illetőleg az „irodában“ volt egy asztal, szekrény és lócák gyűlések tartására. Leültettem a „vendégeimet“. Megmondták miért jöttek, hogy miért tettek egy *ilyen* gazda-emberrel ezt a *megaláztatást*, más is elkövet ilyen vétkeket és más papok is voltak itt, azok elnézték. Én csendesen felelgettem nekik. Ők egyre hevesebben, majd azt mondtam, hogy ez nem az éri egyéni eljárásom, hanem a presbitériumé (ne felejtsük el a dátumokat: a lemondatás a forradalom előtt 3 nappal történt, ezen erőszakoskodás elítélése pedig már a kommün idejére számítható). Átmentem az irodába, behoztam a jegyzőkönyvet, felolvastam belőle az okt. 28-i jegyzőkönyvet. Sohasem felejteni el azt az érzést, mikor a jegyzőkönyvvel beléptem a szobába, ahol marcona, elszánt arccal ott ült a három „hívem“. Körül pillantottam a szobában amint beléptem, a szemem megakadt valami bibliai mondáson, ami szemben, az ágyam felett volt. Nem tudom mi volt, de hirtelen egy érzés jött a szívembe, aminek a megfogalmazott gondolatára is pontosan emlékszem: ha nem megyek is ki e szobából, akkor sem engedek! Elég nyugodtan leültem és nagy önuralommal és mérsékettel igyekeztem őket is jobb belátásra bírni. De ők *egyre kihívóban* és *vadabbul* viselkedtek. Tudtam, hogy *honnán* van a bátorságuk, illetve vakmerőségük. Egyszer azonban kissé engedékenyebbek lettek, nemsokára azt is megtudtam, miért. Valamit észrevettek, bár én semmit sem vettem észre, csak mikor F. Oláh Pál gondnok belépett. Jó estét kívánt és valami dologban beszélni akart velem. Mondtam, menjen ki Pali bácsi, majd mindenki megbeszéljük. Kiment. Nemsokára az én embereim is lecsendesedve indulásra készülődtek és azzal az ígéretemmel mentek el, hogy ha K. J. *rendezi az egész ügyét*, visszavesszük a presbitériumba. Elköszöntünk, „paroláztunk“ és elmentek. Amint a másik ajtó felé ki akarok menni, hogy beszéljek a kurátorral, látom, hogy ott állnak a küszöbön a „három férfiak“: a jó Pali bácsi, a gondnok, a testvére a. Oláh József és annak József nevű felnőtt férfi fia. Mit csináltak ezek ott? Ezek a hívek örséget álltak ott. Hogyan? Úgy, hogy a jó, bibliás szakácsnőm, övv. H. S.-né mikor meglátta ezeket a jól ismert embereket, mindenki *rosszat sejtett* és elszaladt a valóban jó hívő kurátorhoz, az pedig a testvérét és annak fiát maga mellé vévén, sietett a parókiára, hogy valami baja ne legyen a papjuknak. Minderről én semmit sem tudtam. E jelenet után a három derék, jó emberrel elbeszélgettünk még és békességgel hazamentek. Így történt.

Más oldalról a dolog vége csak az lett, hogy K. J. lemondása *érvényben maradt* és helyére mást választottunk, aki jobban megérdekelte e tisztséget. A két erőszakos rokon, akik a bűnpártolásra olyan könnyen készen voltak, feddésre ítéltetett, úgy emlékszem azonban, hogy az ítéletet tényleg nem hajtották

végre, mert *nem jöttek el* a presbitérium elé, ellenben az egész falu tudott eljárásukról és az ítélte el őket.

Maga B. J., ezen lemondott presbiter rokona és „segéd-férje“ nem vett részt ugyan semmi erőszakoskodásban — lévén egyébként szelídebb természetű ember —, de fertőzött, bűnös viszonyában *megmaradt*, őt is külön kihallgatta a presbitérium a következőképen:

„Jegyzőkönyv 1919. dec. 30-án Dancsházy Sándor lelkészelnök vezetése alatt presbiteri gyűlés tartatván, jelen voltak: Oláh Pál gondnok, Kocsi Károly, Oláh József, idős. Oláh József, Turda Pál, Gérus Sándor, Oláh Ferenc presbiterek, Szabó Béla jegyző.

4. sz. A lelkész röviden ismerteti B. J. ügyét és őt magát is felhívja védekezésre, menti is magát, de amellett bűnösségeit is elismeri.

Presbitérium büntetést nem alkalmaz abban az esetben, ha megígéri, hogy templomba fog járni és az egyház iránti minden kötelességét teljesíti és életét jó irányba fordítja. B. J. ezt kézadással megígéri.

A lemondott presbiterrel nőközösségen élő rokona és bűntársa, B. J. javulást fogadott ugyan, de továbbra is *hármasan* maradtak, a gyermekeket sem tudták *különválasztani*. Mulasztásunk volt itt a büntetés elmaradása. De a presbitérium sem tudott mást tenni, mint *sorsukra hagyni* őket, a lakosság közmegvetésével.

Verekedő legények.

Egy elég karakterisztikus eset. Verekedő legények megfenyítése. Ezt bizony eddig csak a csendőr végezte a maga módján, ha épen sor került reá. Mi azonban szükségesnek tartottuk az egyházi módszert is megpróbálni. *Valamennyi jobbulást igért*, csak egy ellenszegűlő volt, akit templomi kihirdetés mellett eltiltottunk a böjti úrvacsorázástól, de ez is eljött már az utána következő úrvacsoraosztásra. S a legények közötti harrok is elcsillapodtak. Természetesen a pasztorális prudencia eleméhez tartozott, hogy én is állandóan barátságosan bántam velük. Csak egy „kifogás“ volt. Az egyik legény apja azt „nehezményezte“ egy kicsit, hogy miért épen az ő fiának a nevét olvastam először a katedráliról. Hiszen nem az ő fia a legrosszabb. Maga a jegyzőkönyv így szól (formaságait elhagyjuk): 2. sz. Lelkész előterjeszti, hogy karácsony ünnepének másodnapján este a fiatalok közül többen, úgymint: S. J., G. E., G. M., O. B., K. S., J. J., G. F., G. B. részegeskedtek és verekedtek (more patrio) és életük általában is súlyos kifogás alá esik. Presbitérium egyhangúlag dorgálásra ítéli őket J.

J. kivételével, aki javulást fogadni nem akart. Presbitérium megfogadtatta velök, hogy haragot egymás ellen nem tartanak és életüket megjobbítják. J. J. a bőjti úrvacsora osztástól eltiltatik.

A fenyítéket — amint említettük — tisztelesen elviseálték.

A VII. és VIII. parancsolat megszegése. (Paráznaság, lopás.)

Újabb eset 1923. jan. 30-án (a jegyzőkönyv formaságait mellőzzük):

4. sz. A lelkész előterjeszti, hogy tudomása szerint O. S. és P. B. egyházigazgatók, bár törvényes házasságra léptek, már házasságuk előtt meg nem engedett viszonyban éltek. Továbbá G. B. egyházigazgató az elmúlt nyáron búzatolvajlás bűnét követte el, melyért a világi bíróság is elítélte. Felhívja a presbitériumot, hogy ezeket keresztyén fegyelem által jobb útra téritse.

A presbitérium egyhangúlag kívánja a ker. megintések s a következő gyűlésre öket megidézeti.

Ez a jegyzőkönyv tulajdonképen előkészítő eljárásról számol be csupán s a következő gyűlésre való megidézetésüket rendeli el. Ezt ugyan a presbitérium elnöke, vagyis a lelkész megteheti e nélkül is. Mint ahogyan máskor is az önállólag elvégzendő előkészítéséhez számítottam ezen munkát. Épen e gyűlésre még az illetők nem voltak megidézve. Úgy emlékszem, hogy ezt azért tettem így, mert a presbitériumban akartam megtudni, hogy az említett vétkező házastársak O. S. és P. B., valamint a lopást elkövető G. B. elleni vádak közismertek-e, s azokat valóságosan elkövetetteknek tudják-e? Láttam, hogy senki nem tagadja, senki nem védi vétkeiket. Ezt igazolja valamennyi vétkezőnek két hónappal később történt beismérő val-lomása, íme:

Jegyzőkönyv 1923. márc. 16-ról:

3. sz. Lelkész a presbitériumot egyházközségi bírósággá nyilvánítja. Kihallgatja O. S.-t, ki megidézettet, mivel házasága előtt tiltott viszonyban élt most már törvényes feleségével, P. B.-vel. Hibáját, bűnét beisméri és *hajlandó az egyházi fenyítéket felvenni*. G. B. lopás vétsége miatt idézettet meg, de *csak lelkész előtt jelent meg, ki is bűnét elismerte* és a presbitérium *intelmét elfogadni hajlandó volt*. Az egyházközségi bíróság O. S. feleségét sz, P. B.-t, valamint G. B.-t a következő húsvéti úrvacsorától eltiltja. E határozat a következő vasárnapon a templomban kihirdettetik.

Ezen a rendes bírósági gyűlésen igen jó eredményt értünk el. A házasságuk előtt is teljes viszonyban élő O. 8. ős P. B. közül csak a férfi O. S. jelent meg és mindenjárt beismerte bűnét

és a fenyítéket elfogadta. Igen nagy győzelme volt ez az evangéliumi harcunknak, mert nem kevesebb történt, mint *egy presbiter nagykorú fiát büntettük meg*, aki az említett forradalmi cselekménynél bátran mellettem állott. Emlékszem, hogy az öreg presbiterben, aki szintén bibliás ember volt, a harag egy szikráját sem tudtam felfedezni. A gyűlésre ugyan szegyeit eljönni, fiáról, menyéről lévén szó, de azt mondta, ha elkövették, csak *kapják meg érte a magukét*. Ezzel rendben volt. Maga O. S., a férfi sem tartott haragot, sem felesége. Utóbbi egy igen kedves, szelíd leányzó volt, a férfi is igen szimpatikus, ügyes, eszes férfi volt, de hát a Sátán megejtette őket, s mi segítettünk a hálóból kiszabadítani.

A második előítélt, O. B., ha jól emlékszem a vasútontúli gödényházai határban rakott föl egy nyári éjszakán néhány kereszt búzát a szekérre. Kiderült, s a világi bíróság elítélte. Megtudtuk ezt és az egyház részéről is felelösségre vontuk. Ez elvi jelentőségű volt ismét az eljárásunkban éspedig azért, mert a világi bíróság nyomán és után mi is szükségesnek láttuk az erkölcsi fenyítéket. Így járnak el a skót fegyelmi szabályok is, amint már ismertettük. Nagyjelentőségű ez azért is, mert náunk elvi döntés előtt állunk a tekintetben, vájjon a világi bíróságok által elítélik ügyét figyelemmel kell-e kísérnünk erkölcsi fenyíték kiszabása szempontjából. Én igennel felelek, mert a világi ítélettel kiszabott büntetés az evangéliumi *lélekkimentés szempontjából* meglehetősen kis jelentőségű. — A presbitérium fenyítékét vasárnap délelőtt a kathedráról a nevek teljes megemlítésével kihirdettem.

Eltévelyedések az esküvő előtt.

Jegyzőkönyv a tekeházai ref. egyház presbitériumának 1.923. dec. 17-én tartott gyűléséről.

2. Lelkész előterjeszti, hogy J. L. és J. E. (egy ifjú és egy leány) erkölcsi kihágása ügyében, mivel a vádlottak nem jelentek meg, kihallgatást nem tartanak. Felhívja a presbitériumot, hogy ügyükben meggyőződése szerint határozzon.

Presbitérium kötelezi őket, hogy a legrövidebb idő alatt, amit a törvény elő ír, esküdjenek meg s a fegyelmi büntetést engedelmesen vegyék föl. Ha pedig házasságra lépni az egyik fél, vagy mindenki is nem hajlandó: az egyház tagjai sorából *kizáratnak* és csak a törvényes bűnbánat és a büntetés *elvállalása* után fogadtatnak vissza.“ (J. L. és J. E. ügyének kimenetelét az 1924. jan. 11-i jegyzőkönyv 2. pontja mutatja, amit e jegyzőkönyv után a sorrenden kívül nyomban közlünk. E gyűlésen volt még két ügy.)

3. Lelkész előterjeszti & K. és N. J. (egy másik ifjú és leány) fegyelmi ügyét.

Presbitérium O. K.-t és N. J.-t a 7. parancsolat átlépésének bűnéért 25 korona pénzbüntetésre ítéli és az 1924. évi böjti és húsvéti ír vacsorázástól eltiltja.

(E vétkezők büntetését a presbitérium gyűlésbeli kihallgatás mellőzésével, de *elegendő bizonyítékok* alapján szabta ki, amit egyik vasárnap a *katedrából* ki is hirdettem. Azt azután már nem tudom, hogy tényleg tartózkodtak-e a két kijelölt alkalmal az úrvacsorától és befizették-e a bírságot, mert én 1924 januárjának végén hazajöttet magyar területre. A szomszédvárosban lakó esperes pedig, akihez az „egyházi ellenzék“ be-be járogatott, nem nagy barátja volt egyházfegyelmi tevékenységemnek. De mi nagy eredménynek vettük a fenyítéknak a kiszabáskor való *engedelmes felvételét*.

4. Lelkész jelenti, hogy S. P.-t, 0. K. (két fiatal ember) *feljelentésére* erkölcsi kihágás vádja alapján megidőztette, de meg nem jelenvén, kihallgatást nem lehetett tenni, így a presbitérium más módon intézkedjék.

Presbitérium kéri a lelkészről, hogy S. P.-t hívassa fel magához és tudja meg töle, hogy az ellene emelt vádnak mi az alapja.

5. P. ügye szintén a következő jegyzőkönyvben került ismét elő, amit szintén teljes terjedelemben közlünk. (Figyelemre méltó jelenség a feljelentés, amiben ugyan bosszúvágy és igazságérzet össze vegyült.)

Jegyzőkönyv a tekeházai ref. egyház presbitériumának 1924. jan. 11-én tartott bírósági és rendes gyűléséről.

2. sz. Elnök felszólítja a megidézett J. L.-t, hogy beisméri-e, hogy törvényes házassága előtt jelenlegi feleségével párázna viszonyban élt? Megbánva bűneit, javulást fogad-e és elismeri-e engedelmesen a presbitérium által reá kiszabott büntetést? A fenti kérdésekre J. L. *megalázodással felelt*, a reá kiszabott egyházi fegyelmet *elvállalja*.

Presbitérium J. L.-t és feleségét, J. E.-t a 7. parancsolat ellen elkövetett bűnéért 25 korona pénzbüntetésre ítéli és a *böjti, húsvéti, pünkösdi ír vacsoraoosztástól* ez évben *eltiltotta*.

Ma sem tudok csak meghatódottsággal gondolni ez egyszerű földmíves emberre, aki nemcsak hogy törvényes házasággal igyekezett jóvá tenni Isten és emberek előtt ismert bűnét, de feleségével alázatosan elfogadta a külön megfenyítést. Meg tudtam vele értetni, hogy *sokkal jobb*, akit az egyház bűnének kiderülése után megdorgált, mint aki rejte maradvá az Úr ítéletét *hordozza mindvégig*. Emlékszem, hogy milyen meleg szeretettel tudtam kérlelni a beismérésre és penitentiára, hogy szinte jobban megszerettük egymást a szent Isten előtti bűn-

töredelemben. Sokat segített az is, hogy a megtévedt fiatal asszony *anyja* a buzgó bibliás asszonyokhoz tartozott.

Most jön az 1923 decemberéről elmaradt nehéz eset.

3. sz. Elnök felhívja a megidézett S. P.-t, hogy beisméri-e azt, miszerint jelenlegi feleségével, Sz. E.-vel házasságuk előtt tiltott viszonyban élt? Bánja-e bűnét és hajlandó-e magát a büntetésnek alávetni? S. P. az elnök kérdéseire *ellenszegülve* és *bűnbánás nélkül* válaszolt. *Végre beisméri* bűnüköt és elvállal valamilyen fenyítéket, de pénzbírságot nem és a nyilvános bűnbánatot és penitentiát sem vállalja el. Elnök figyelmezteti a kizáras következményeire, mire S. P. azt feleli, hogyha akarja a presbitérium, zárja ki az egyházból, de ő *nem engedelmeskedik*.

Az egyházközösségi bíróságot alkotó presbitérium az érvényben levő egyházmegyei egyházfegyelmi szabályrendelet és az 1923 nov. 18-án tartott egyházközösségi közgyűlés 2. sz. határozata alapján egyhangúlag a következőképen határoz: S. P.-nak és Sz. E.-nek meggondolási időt ad 1924 jan. 19-ig, szombat napjáig. Ha addig nem nyilatkoznak a lelkész hivatalban és 1924 jan. 20. délutáni istentisztelet alkalmával a nyilvános bűnbánatot (penitentiát) a templomban nem tartják meg és az azon kívül kirovandó fenyítéket nem vállalják el, úgy? 1924 jan. 20-tól kezdve a tekeházai ref. egyházból kizáratnak, a tagok sorából *töröltetnek, minden egyházi joguktól megfosztatnák és minden kötelességektől fementetnek*. Visszafogadás csak a nyilvános penitencia és büntetés elvállalása után történhetik.

S. P.-nak az ügye volt a legnehezebb. Meglehetősen kívül állott a bibliás hívek körén és így a legnagyobb prudienciával és türelemmel sem sikerült rávenni a bűnbánatra és engedelmisségre. Az egyház közvéleménye azonban meglehetősen egységes és erős volt; a presbitérium, illetőleg egyházközösségi bíróság ítélete pedig *egyhangú*. Szerencsére most már támaszkodhatott az újjonnan alkotott egyházfegyelmi szabályrendeletre, amit máramaros-ugoesai egyházmegye alkotott. Vártunk a bűnbánatra az utolsó óráig és akkor a katedrál róla kihirdettem a bíróság végzését, amely nemcsak az egyháztagsági joguktól fosztotta meg, de a kötelességektől is felmentette a vétkező és makacs házaspárt, tehát végig következetes Írás és hitvallásszerű volt. Azonban mostani szemmel nézve, elég súlyos hiba volt, hogy semmiféle *fellebezési módot* nem adtunk. A legérdekesebb a dologban az, hogy az eszünkbe sem jutott, hogy ez milyen szabálytalanság. Mi a *lényeget néztük*. Természetes, hogy ez valóságos independentizmus volt. A delikvens azonban fellebbezni akart, de korántsem „szabályszerűen“. Azt ígérte, üzente ugyanis, hogy nem megyek ki a faluból, hanem leüt. Ekkor ugyanis már útrakészen voltunk, zsebemben a csehek kiutasító levele, amit ugyan „önként“ kértem, mert láttam, hogy a sok

zaklatás és fenyegetés közepette itt nem lesz tőlük maradásom, meg az államsegélyt sem kaptam volna tovább. Mindenesetre annyira blokírozva voltam a csehektől, hogy hazakívánkoztam az Alföldre. Az előbb említett fenyegetés, mint az ilyenkor szokott, üres volt. De azért egy nagy, erős fiatal férfi, O. E., házastársával együtt erős hívünk, csak elkísért a vasárnap esti utolsó házi-összejövetelre. Különben nem volt semmi incidens. Pár nappal később könnyek között, az öreg bibliás földmíves O. P., volt gondnokomtól testvéri csókkal elköszönvén, meghatódottan búcsúztunk el a gyülekezettől, mellyel a szeretet kapcsolatát *ma is fenntartom* s a felszabadulás óta számosan meglátogattak. Különös rendelése volt az Istennek, hogy utolsó ténykedésem abban az eklézsiában az excommunicatio volt. Azután úgy érte-ülttem, hogy az eljövetelem után nem hajtatott végre.

A gondnok megbírságolása.

Megint más eset volt egy egyházgondnok megbírságolása. Az *ügy* hátterének megvilágítására érdemes előrebocsátani, hogy G. A. egy eredeti típusa volt a bibliás falusi földmíves embernek. Hivatali elődöm, Benkő Victor idejében lett az ő missziójának egyik első zsengéje, aki olyan gyors és nagy előrehaladást tett a bibliában és a lelki életben, hogy egyes utazásaira is magával vitte. Egyebek között Debrecenben is volt vele és mi, akik akkor még a *theologia* vége felé jártunk, elcsodálkoztunk tartalmas, buzgó, építő bibliamagyarázáztain. Mikor aztán fiatal lelkészkként Tekeházára kerültem, felújítottuk a keresztyén testvériséget. Ez már a háború alatt volt. G. A. többségére oda volt a fronton és csak hazajövetele után lett a legközelebbi választáskor gondnokom. Ekkor azonban már lelki élete sokat *hanyatlott*. A családi élete sohasem volt valami szerecsés és boldog. Gyermektelen házaspár voltak. Én a végzőkig ki akartam tartani mellette. Lassanként nyugtalan, kötekedő és egyre erőszakosabb lett az egyházi élet körében is, mikor aztán egy sírhely kijelölése miatt (sok rendetlenséget csináltak a *sírhelyek előretolásával*, kivált a módosabbak), kénytelenek voltunk, habár enyhén is, de megbírságolni. Ekkor azután „felborult a barátság“. De mégis sikerült csendesen megválnia a kurátorságtól tapintatom és sok békétűrésem árán, csak ez a kis disszonáns utóhang maradt utána. Tanácsait és munkáját azonban többé nem tudtam használni elfogultsága és akaratossága, összeférhetetlensége miatt. Nem hagyhatom el azt a jellemző esetet sem, hogy erősen ellenezte az egyház feles földjeinek terményeiből befolyt pénz — cseh pénznek magyar pénzre beváltását. Pedig ez talán életem legszerencsesebb fincziális művelete volt. Nevezetesen ezzel az aránylag kis összeggel ki-

fizettük az egyháznak a debreceni kollégiumnál fennálló építési kölcsönét, kb. 6000 aranykoronát és a kis tekeházai egyház a templom, paróquia, iskola, óvoda épületeinek s valami 25 hold földjének birtokában *tehermentes lett*. De mit mondjak! Sze-
gény jó nevelő anyám, a debreceni alma mater meg annyival szegényebb lett. E kissé hosszú kitérés után mégis világosabban látszik ennek a kurátorbírságolásnak a jelentősége egy kis gyülekezet életében. Maga a jegyzőkönyv így szól:

4. Elnök előterjeszti G. A. kérelmét a gondnoksága alatt történt temető-ügyben, néhai G. J. sírhelyének kijelölését illetőleg.

Presbitérium egyhangúlag arra az álláspontra helyezkedik, hogy ez ügynek ily hosszas és többszöri tárgyalása *felesleges volt*. Megállapítja továbbá, hogy mint minden egyházi tiszttiselő., úgy a gondnok is ténykedése körében az illetékes egyházi hatósága által felelősségre vonható. Tehát G. A.-t is joggal vonta lelkész és a presbitérium felelősségre néhai G. J. sírhelyének kijelölése ügyében annál is inkább, mivel ő a presbitérium bíráskodását előzőleg elfogadta s abban annakidején *megnyugodott*. Miután pedig a közgyűlés (1921 nov.) a bírás alól szótöbbséggel *felmentette*, senkinek sem volt szándékában a vág további fenntartása. Mikor ezt a presbitérium teljes megnyugtatására kijelenti, újra megállapítja a tényt, hogy G. A. emberileg mégis tévedett, mert az illető sírhely akkor tényleg üres volt, hová később Oláh Mihályné temettetett. Egyben felhívja a presbitérium G. A.-t az egyház és a lelkész iránti kötelességeinek *hűséges teljesítésére*, az egyházi hatóságok *tiszteletére* és a gyülekezetben példás élet folytatása ra»

Újabb törvényes és bátor lépések.

Újabb nagy lépést tett a gyülekezet az erkölcsi fegyelmezés terén az 1923. évben, melyről az alábbi jegyzőkönyvek számolnak be:

Jegyzőkönyv a tekeházai ref. egyház presbitériumának 1923. nov. 16-án tartott gyűléséről.

5. Lelkész előterjeszti, hogy tudomására jutott több súlyos erkölcsi kihágás, melynek *további terjedésétől* lehet tartani. Kéri a presbitériumot, hogy szigorú, alapos intézkedéssel akadályozza meg a romlást Presbitérium 6 szavazattal 2 ellenében elhatározza, hogy ezentúl minden *paráznasági esetben* az illetők templomban lelkész diktálása után *vasárnap délután* a ker. gyülekezet előtt penitentiát tartanak s a kiszabott büntetést még *azonkívül elviselik*. Megeküvéssel törvényes házas-

ságot kötnek, moly a *templomban* történik, a menyasszony *koszorút, fátyolt nem viselhet*. Ha ezen feltételeknek nem engedelmeskednek, a ker. gyülekezet tagjai közül *kirekesztetnek* s csak a penitentia és büntetés elvállalása után *fogadtatnak vissza*. A bejelentett bűnösök, nevezetesen: J. L. és J. f1, továbbá O, K. és N. J. még a rendes *egyházi fegyelmi* szabályzat, alapján büntettetnek meg. E *kiegészítő* fegyelmi szabályzat közgyűlés elő terjesztik megerősítésre. Ami az alábbiak szerint megtörtént. Jegyzőkönyv a tekeházai ref. egyház 1923. nov. 18-án tartott *közgyűléséről*.

2. A lelkészelnök előterjeszti az 1923 nov. 16-án' hozott presbiteri javaslatot az egyházfegyelem alkalmazása tárgyában, a 7. parancsolat megszegésére vonatkozólag. — *Közgyűlés egyhangúlag* a következő határozatot hozza: Közgyűlésünk a *leendő* új egyházi törvény rendelkezései és a már *érvényben levő* egyházmegyei szabályrendelet *értelmében* a paráznaság bünének eseteiben a következő fenytő eljárást állapítja meg. A vétkező, vagy vétkezők a gyülekezet színe előtt nyilvános bűnvallást tesznek, melyben bűneiket beismerrik, bocsánatot kérnek a gyülekezettől és a presbitérium által külön kiszabott büntetést elvállalják. E bűnvallás vasárnap délutáni istentisztelet alkalmával a templomban a lekipásztor diktálása után történik. Ha az illetők az egyházközsgbe tartoznak, ez után a *Legróvidebb idő* alatt kötelesek megesküdni egymással. Az esküvő a *templomban* tartatik, mely alkalommal a menyasszony *koszorút* és *fátyolt* nem viselhet. Ha az illető, vagy illetők az említett eljárásnak nem vetik alá magukat, az egyházból *teljesen kizáratnak*. Csak az említett bűnvallomás, a büntetés elvállalása és a házasság megkötése után fogadtatnak vissza. A házasság megkötésének *tehetőségét* a presbitérium bírálja el. Ez alkalmazási szabályrendelet a *kihirdetés napján* lép életbe. (Tehát fedi a presbitérium határozatát.)

3. Lelkész a híveket, különösen a férfiakat felhívja e szabályrendelet végrehajtásának a hathatós erkölcsi támogatására, egyházunk és nőink *becsületének* a megvédésére.

Ezen presbiteri és közgyűlesi határozatot, melynek ki gondolásáért és tervezéséért, valamint fogalmazásáért a felelősséget ma is készséggel vállalom, az idők tavlatából azonban, de meg nagyobb készsületség és tapasztalat birtokában ma a következőképen látom:

E határozatoknak több jogi alapja van már, mint a régebbieknek és végrehajtott ítéleteknek, mert a mostaniak egyházmegyei fegyelmi szabályrendeletre támaszkodnak. Ha csak részben is. Mert a szabályrendelet tényleg nem mondja ki expressis verbis, hogy a penitentia mi módon menjen végbe és a menyasszonyi koszorúról és fátyol viselésének tilalmáról sem intéz-

kedik. E szabályrendelet előkészítésében ugyan részt vettet.

Kétségkívül fontos az egyházi törvényes alap, de még fontosabb az Isten igéje, amelyből kell amazt alkotni, vagy eltérés esetében csak az Ige állhat meg. S ha az akkori törvények szavainak nem is, de a mai törvényeknek határozottan megfelelnek és irányvonalába esnek.

Ellenzék bizony volt, mint ahogyan mutatja a presbitérium 2 ellenszavazata. De a legtöbbször szokott lenni. A közgyűlési határozat, mely érdekesen, de mégis jogtalanul hivatkozik a „leendő új egyházi törvény“ rendelkezéseire — bár egyhangú volt, korántsem jelenti a lakosság egyhangú helyeslését, egyetértését. De ez *nem is lényeges* és fontos. A világosság lassan foglalja el a sötét elméket és a kovász lassan terjed és erjeszt, de az eredmény mégis megvolt.

Itt kell megemlítenem, hogy debreceni működésem alatt, egyik egyhárezsben, mint helyettes lelkész, két férfival szemben tudtam alkalmazni az erkölcsi fenyitéket. Mindkettő bizonyos egyházi tisztséget viselt. Az egyik eset egy vadházasság volt, s esküvővel reparáltatott. A másik egy bigámia, kétnéjűség, anyával és leányával egyszerre. Utóbbival aztán házaságra lépett, tisztéről pedig lemondott az illető.

Csapókerti gyülekezetemben az egyházi fegyelemnek csak előkészítéséről és jóakaratú kísérletezéseinél lehet még beszálni. Az egész; gyülekezet csak most kezd lassan szerveződni elő organizmusává a Léleknek. Lassanként a hatóság segítségével végeztünk az olvasókörben feszkelő és széles körökre rossz hatást tett mulatozó társasággal. — Leánykörünk tagjaival reverzális elleni fogadalmat tétetünk. — A szektárius mozgalmakat blokírozzuk és elnyomjuk. — Egy házasság érdekéből történt szabálytalan zsidó áttérés miatt az illetőket megfenyítettük. — Egy nagyon súlyos iskolai erkölcsi visszaélést felderítettünk.

Különben itt alapos egyházi rendtartás csak a rendes eklézsiává alakulás után lehetséges. A Hiszekegyben nem az van: hiszek egy közönséges „egyhárezszt“, hanem anyaszent-egyházat.

Minden igazi református egyház fegyelmez ma is.

Az egyházi fegyelmezés valóban magának az egyháznak nevelői tevékenysége — mondja Makkai.

Az egyházfegyelmezéshez csatlakozik a pasztoráció munkája.⁴ Ehhez mi hozzá tesszük, hogy a pasztoráció nem „csatlakozik“ a fegyelmezéshez, hanem *maga is* számtalan esetben fegyelmezés jellegű. Maga Makkai mondja: Egyházi törvényünk VI. t.-c. egyfelől szétválasztja az egyház fegyelmező munkáját a hivatalos eljáráshoz kötött törvénykezési, bírói tevékeny-

ségektől.⁵ Ezeket szétválasztani szerintünk nem lehet, mert a törvénykezés is fegyelmezés, de *kis része* annak. Alig terjed ki a bíráskodásunk egy-két notorius esetre. A többi csak körülmény, vagy helyzet, állapot, magatartás, melyből „esetek“ lehetnek, de mind az általános fegyelmezés köréhez tartoznak. A hitvallási, úgynevezett *tanfegyelem* általában erősebb és kötöttebb, mint a régebbi időkben volt. — Az igehirdető nem mondhat akármit, hanem köti a Biblia és a hitvallások. — Viszont az erkölcsi fegyelem annál kevésbé mutat haladást.⁷⁵

Eljött az ideje, hogy mi is újra megtanuljuk a nagy tömegek fegyelmezését (néha az újkori diktátoroktól is) és ne maradjunk csak a szekták és szellemi klikkek gyarló, sekélyes módszereinél, ha ugyan egyáltalán törödünk a dolgunkkal és féltük a nagyletszámú, de gondozatlan gyülekezeteket. Van-e ott egyben működő tevékenység, ahol nincsen rend, mint ahogyan ma ez az eset túlnyomóan. „A tevékenységek egysége az a hatalom, mely a gyülekezetet élteti és összetartja, s a bűnnel szemben *harcra* képesítő“⁶

Elfelejtettük, hogy ekklesia militans vagyunk! Ne aggódunk azokkal, akik a racionalista és liberális korszakokban a „polgári szabadság“ korlátozását látták az egyházfegyelemben, s azt is hitték, hogy „az egyház fegyelmező joga megtört az egyéni függetlenség varázskörén.“⁷ Niebergall ref. hittudós azt mondja: A mai időkben a lélek gondozása érdekében sem lehet alkalmazni kényszer-rendszabályokat.⁷⁰ De lelkieket igen.

Ki az az ember, aki nem függ Isten parancsolataitól és embertestvéreitől is?

A skót egyház, a Church of Scotland, melyben most már a hozzánk oly közelállít United free Church of Scotland is benne van, az új rendtartásba ismét bevette az egyházfegyelmet. Az egyházi fenyítékeket (nagyon jó szó: *censures*, mert eredeti latin jelentése szerint nem más, mint a jóakarat elbírálása, intő tanácsa) a következőkben sorolja fel: intés (admonition), dorgálás (rebuke), tisztségtől megfosztás (suspension), és kiközösítés vagy kirekesztés (excommunication).⁸ Amint látjuk, a pénzbüntetés nincs a fenyítékek között, ami nálunk megvan. Lehet, hogy a joguktól való felfüggesztés esetén helyet talál ez is. Mi minden esetre, de csak a hivatalosokkal szemben — igazi, igen foganatos és célszerű fenyítéknak tartjuk, amint már szóltunk róla.

Különösen nagy figyelmet érdemel a kiközösítés büntetése, amit bátran, becsületesen, következetesen keresztül visz a Biblia igazságai iránt való hűséggel. Mi az és milyen esetben érvényesítik? Az excommunication or exclusion for the fellowship of the Church: a kiközösítés vagy kizáras az egyház társaságából csupán olyan súlyos esetekben történik, mikor *nincs* más út és eszköz a vétkező megjobbítására és mikor az bűnében megátalkodik és botrányt okoz.⁹ Ebben az foglalta-

tik, hogy az illető *támadó magatartást* tanúsít a magaviseletével, azaz kártekony tag, amit le kell metszem. Itt nincs megalkuvás és enyhítés, a jogok gyakorlásától való részbeni fellüggesztéssel hanem teljes kizárás a bűnbánatig. Így tanítja a Szentírás, így csinálták Őseink is.

A skót egyház, Church of Scotland így határozza meg az egyházfegyelmet: Az egyházfegyelem a fenyiték alkalmazását jelenti olyanokkal szemben, akik magaviselete arra okot adott. Mi szerintünk sokkal szélesebb fogalma van az egyházfegyelemnek, minthogy csak a vétkesek megvizsgálásának és megfenytésének az adminisztrációja lenne. Olyan, mintha egy kéznek csak ökle lenne, de ujjai nem. Bárhahol „kesztyűs“ kézre szükség van, úgy az egyházfegyelemnél kell az. „Az egyházfegyelem lényegesebb része éppen a megelőzést, *prevenciót jelentő finomabb, imponderabilis eljárásokban* van.“¹⁰

Az egyházfegyelem nem is csupán az egyház védekező eljárásainak összessége, mert *támadás is* van benne az ördög és hatalmai ellen úgy támadó, mint védekező fegyverekkel. (Ef. 6:11. és köv.) Hasonlóképen mondja Jakab a 4:7.-ben: „Álljatok ellene az ördögnek és elfut tőletek“, ami azt jelenti: ne ti fussatok elől. Nyilván ez nem védekező, hanem támadó magatartás. Az egyházfegyelem harc az élet egész vonalán. Abban is egyetértünk Makkaival, hogy Isten Igéje a bűnbánatnak nem igéretét, nem is egyszerű kinyilatkoztatását, hanem próbáját ős megbizonyítását követeli a büntetés feloldása előtt.¹¹ A fegyelmezés sokkal, de sokkal szélesebb körű eljárás, mint a törvénykezés. Ez a fegyelemben *benn foglaltatik*, de mint kisebb rész

A holland szigorú református egyház fegyelme ma is a régi szellemében megvan, s hozzájárul a holland közélet purifikálásához.

Az egyház fogalma erkölcsi rendet is jelent.

Ha Jézus Krisztus nincsen velünk minden napon állandóan, akkor az egyház hasonlít egy tudományos egyesülethez, egy úri kaszinóhoz, sport-, vagy jótékonyiségi egyesülethez, de egyház nem volna. „A ker. egyház alapítójának feltámadási ténye *nélkül* bizonyára sohasem született volna meg, vagy igen, hamar természetes halállal ki is múlt volna. A feltámadás vagy a legnagyobb *csoda*, vagy a legnagyobb *csalás*, amit a história feljegyzett“¹²

Ahol Jézus Krisztus nevében csak egy pár ember is összegyűl (ketten vagy hárman) ott az egyház is megvan. El lehet képzelni olyan határesetet, amikor egy házaspár, „ketten“ alkot Jézussal *gyülekezetet* és egyházat. Pl. egy exotikus félvad nép között, ahol nincsen más keresztyén. Vagy esetleg megköze-

líthatő helyen sicscen *ugyanazon*, vagy *hasonló* keresztyén egyház, mint amiben ők nevelkedtek. Ezek nemcsak tarthatnának istentiszteleteket, de az Úrvacsorát is kiszolgáltathatnák és esetleg születendő gyermeküket megkeresztelhetnék, vagy eltemethetnék, mert ez bibliai alapon megáll. A református elvek szerint sem kifogásolható, még csak independentizmusnak sem nevezhetjük, mely szélsőséges függetlenségi törekvés egy külön, izolált egyháztörténelmi törekvés volt. Valóságban azonban ilyen miniatűr gyülekezetek nincsenek, mert egy két ember, vagy egy család ha távoli elszigetelt helyre kerül, még talán hamarabb tart ugyan valami istentiszteletet, de már sakramentummal nem szokott élni, mert úgy nevelkedett és megszokta, hogy azt egy nagyobb gyülekezet hivatalos emberei végezzék el. Inkább vár hosszú ideig, míg alkalma lesz a sakramentumokkal való élésre. De bármilyen is legyen az a gyülekezet, mint lelke közösség, *erkölcsi rend* nélküл fent nem maradhat, különben az Úr elhagyja és meg is bünteti őket. Igazi fegyelemről egyházunkban alig beszélhetünk, mert hiányzik egyházagjainkban az a tájékozottság is, ami az egyes felmerülő kérdéseket az Ige alapján tudná megítélni, de másrészt állandóan kísért az a gondolat, hogy az egyház tanítása csak az ú. n. vallásos kérdésekre vonatkozik, s a világi élet kérdései nem tartoznak az egyház és az Ige ítélete alá.⁷⁷

Az apostoli hitforma szerint az egyház „a szentek egyesége“. Ezt épen úgy kell hinnünk, mint Isten lételét A szentek közösségeit. Kimondhatatlan nagy dolog ez. Maga Jézus idézi a János 10:34-ben a 82. zsoltár 6. versét: Istenek vagytok ti és a felségesnek fiai ti mindenjában. Magának Istennek neve többes személy nemcsak Előhimban, amit a Jahve helyett mondta, hanem többes személy az Atya, Fiú, Szentlélekben, s mégis egy igaz örök Isten, ő nem egyes, solo személy, talán kollektív személynek mondhatnánk. Az örök egyház tagjai egyek egymás közt és a Szentháromságban. Boldog, nagy, erős, dicső titok ez. Legyek egyek én bennem, mint én az Atyában. Jézus sokszor mondott ilyeneket. Tehát az egyház tagjai szentek, vagyis elkülönítettek az Isten számára. Mert a szent szó elkülönített jelent. Mitől különítettük el magunkat? A kívül való bűnös világtól, bizonyos bölcs berendezkedések által. Ezen szent társaság tagjai *kizárták* magukból a bűnt *minden lehetséges* módon. Tehát a szentek egyességet feltétlenül megkívánja a külső és belső fegyelmet, különben nem méltó és lehetséges az Istenkel való egység.

Reformátoraink, akik Isten kegyelme által olyan sokat tettek az evangéliumi világosságunk és szabadságunkért, ezeket a nagy értékeket csak komoly egyházi rendtartás által biztosíthatták számunkra. De hát miért nem akarjuk mi megcsinálni az egyházfegyelmet a magunk korszerű módján? Magával

az *egyház fogalmával* nem vagyunk tisztában, ha az egyház-fegyelemmel nem törődünk. Ha annyiszor hivatkozunk nagy szólamokkal a reformátorokra — kivált, amikor tetszésünkre beszélnek — miért nem fogadjuk el irányításukat e létfontosságú kérdésben isi Luthert azzal a kifogással illetik, hogy ő elégnek tartotta az egyház fogalmához azt, ha az Ige hirdettek és a sakramentumok kiszolgáltatnak. Az tény, hogy az egyház elméleti, fogalmi meghatározásába nem vette bele a fegyelem ismertető jelét. De egyébként nincs igazuk, mert Luther amint a történeti részben kimutattuk, gyakorlatilag nagyon is szükségesnek tartotta az egyházfegyelmet. Kálvin is ismerte az eszközöket, s nem sokat törődött vele, ha „zúgott a nép“.

Kétféle egyháztagság kell.

Az bizonyos, hogy az egyháztagság az egyházfegyelemmel *legszerosabb összefüggésben van*. Csak olyan gyülekezetben lehet egyházfegyelmet gyakorolni, ahol a tagok ismerik, szerezik egymást és érzik az egymásért való felelősséget. Hol van ilyenl Megnyugvással mondjuk, hogy *kevés helyen van*, de van. „Az apostoli korban az egyház a gyülekezeteknek olyan közössége volt, mely *privát társaság jelleget* viselt és így minden állami támogatást nélkülözve, tagjaikat fegyelemben tartották, akiket valamilyen botrány miatt először egyházi büntetéssel sújtottak, végre esetleg kirekesztették.“ Sokszor elfelejtjük, hogy az excommunnicatio egészen az apostoli gyülekezetekhez volt szabva ős mi indokoltan csak akkor tarthatjuk fenn, ha *hasonló* egyházi állapotok térnek vissza.¹³

De igenis mi fenn *akarjuk tartani* az apostoli gyülekezetekhez való hasonlatosságot a fegyelemmel együtt. Nincs itt más megoldás, mint az *ötikéntes* egyháztagság. Luther zseniálisan meglátta ezt is, amint a történelmi részben láttuk, hogy az evangéliumi rendet nem lehet mindenféle népség között fenntartani, hanem akik az evangéliumot szóval és tettel megvallják azután magukat beíratják név szerint. Tehát teljesen hívő és önkéntes alapon szervezett közösség legyen az, mely *elvállalja* ezt a fegyelmezést. Így tettek a kollégiumokban a subscriált diákok, akik az iskolai törvényt maguk is aláírták és megtartották, így írták alá a reformáció utáni időkben a canonokat a lelkészek. „Csak amennyire a testvéri közösségnek a szelleme és az önkéntes engedelmesség terjed, *annyira terjed* az egyház hatalma is.“¹⁴ mindenütt a világon az a rendes állapot, hogy a törvények önkéntesen engedelmeskednek. Még inkább engedelmeskedjenek az egyháznak, mely *nem az erőszaknak* az intézménye. Az állami törvényeknek is nagyobb része önkéntesen virtuálisan hat. Mikor kerül sor a fegyveres végrehajtásra? Már

akkor baj van és nem rend. Így az egyházban is. Csak az önkéntes egyháztagság helyes. A skót egyházban önkéntesen szoktak jelentkezni úrvacsorázó tagokul. Vinet és Schweizer szintén az önkéntes egyháztagságot ajánlják. De aki aztán be akar lépni és vágyódik a gyülekezetbe, azokat kellő előkészítés után örömmel vegyük is fel. Az Üdvahadsereg példát ad a testi-lelki nyomorultak fölvételére, ahol valóban nagyon sok súlyos előéletű egyén van. De amint épen debreceni hitvallásunk mondja: „A Krisztus származási névsorában szajhák és fattyúk is elvannak számolva, hogy kitűnjék, hogy a szajhák és publikánu-dok felülmúlják az igazságukban kérkedőket.“ Íme Megváltónak mily csudálatos megalázkodása ez minden tekintetben. Íme. Urunk Jézus nem a „legjobb családból“ született, amire a világ előkelői olyan kényesek szoktak lenni, de mi tudjuk, nincs mire. Milyen notórius bűnözök jöttek az őskeresztyén egyházba is! Vegyük fel mi is a tagokat, de csak megtéressel és jól vigyázunk, hogy az őszinte legyen s *folytassuk* a gondozást.

Igen, de ma az a helyzet, hogy ilyenek kevesen vannak. Hanem igenis bent van az egyházban a nagyobbrészen megtéretlen tömeg. „Mivel a missziói és úrvacsorázó gyülekezet szétválasztása nem lehetséges a nélkül, hogy a jelenlegi egész egyház föltételeit össze ne törnénk, ennél fogva nagy szükség van a gyülekezet *felébredt tagjainak* bensőséges összegyülekezésére.“¹⁵ Ma tényleg ilyenformán próbálkozunk. Van az egyházban egy kis mag, amelyet az öntudatos úrvaesorázók, bibliai körök és egyesületek alkotnak. Ezekkel sokkal többet foglalkozunk és ezek maguk is dolgoznak, az önkéntesség is megvan. Itt a lelkipásztor és a többi egyháztagok között tényleg fennáll bizonyos erkölcsi ellenőrzés, amit már az egyházfegyelemhez számíthatunk.

De hol vannak a rajtuk kívül eső százak és ezrek. Előbbiek (a százak) a vasárnapi prédikációt még meghallgatják, az ezrek azt sem.

Forgács Gyula péceli lelkész korában a presbitériumával kétféle egyháztagságot állapított meg. A belső egyháztagság az úrvacsorázóké volt egyéb jogokkal együtt. A külső olyan missziói előkészítő, katechumenus jellegű. Utóbbi magában foglalja az előbbiekből kimaradt összes régifajta egyháztagokat. Bár e kezdeményezés abban maradt, de szerintünk jó nyomon indult el. Skót reformátusoknál is ilyenformán van. Az úrvacsorához ott önkéntesen kért konfirmáció után lehet menni.

Az kétségtelen, hogy kétféle egyháztagságnak kell lenni. Az is tény, hogy a kétféle egyháztagság *megvan ma is*. De a tagság határai nincsenek jól megszabva. Ma is a kiskorú gyermekek nem birtokolják a rendes egyháztagságot, de csupán koruknál fogva és legfeljebb 18 évig. De azután automatikusan rendes jogokat kapnak, s ez a nagy baj.

Nem lehet itt mászt tenni, mint *magas* korhatárral és *önkéntes* konfirmálással és fogadalomtételekkel fölvenni a tagokat.

De hova lesz akkor az egyházi adófizetők nagy sereget

Éppen ez a legnagyobb baj, hogy sokan jobban féltik a pénzt, mint a lelkeket.

A fölvételnek *nehezebben*, a kirekesztésnek *könnyebben* kellene menni, mint most. A fölvételekről már szoltunk.

A kilépés önkéntesen, vagy a kirekesztés kényszeréből nagyon soknak lelke javára és üdvösségeire lenne. Mert vagy bűneit megbánva visszatérne, vagy más felekezetben keressé lelke üdvösséget. Így pedig hamis az álbiztonságérzetekkel az egyház falain belül, mondjuk bárkájában elsvorad, elvész.

„Az egyházfegyelem az egyház reakciója a botránkoztatásra ugyan, de nemcsak jobbító célja van, különben az egyházfegyelmet nem alkalmazná. Az egyházfegyelem az egyház *önfenntartást ösztönéből* jön. Nem állhat fenn társaság a fegyelmetezés és kizárás rendszabálya nélkül és az egyházfegyelmet annál jobban gyakorolja, minél jobban közeledik a privát társasághoz. Csak önkéntes tagsággal jogosult a kizárás is. Értelmetlen dolog akárkit eltiltani egy tömeg egyházban, ahol még *sokkal rosszabbak is* vannak és maradnak. Vinet, a kiváló francia ref. lelkész is az excommunicatiót lehetetlennek tartja, ahol mindenki tag lehet. Azért is szüntették meg a tartományi egyházfegyelmet, mert értelmetlen dolog volt, vagy pedig olyan szigorhoz vezetett, mint Zürichben, hol a katolikusok még a polgárgyogukat is elvesztették.“¹⁶

Ajánlatos lenne aztán a kirekesztésnek egy jobb formulálása. Eleget kell ugyanis tennünk a követelményeknek a lelkismeret és egyéb szabadságjogok tekintetében s biztosítékokat kell adnunk annak a kijelentésével, hogy *csalhatatlannak* sem az egyházvezetőséget, sem a gyülekezetet *nem tartjuk*. Ezt Luther régesrégen határozottan és precízen kijelentette a zsina-tokra is, a pápára is. Tehát az egyén, az egyháztól Isten elő fellesbpezetheti ügyét. A gyülekezet csak azt jelentheti ki, hogy *amennyiben* az illető lelkülete és magaviselete' a bibliával és a Szentlélek belső hangjával ellenkezik, úgy emberi látás szerint a kárhozatot várhatja. Csak ennyi a gyülekezet ítélete. Ha az egyháztól igazán biztos a dolgában, úgy a *polgári jogok szerint* nyugodtan elhagyhatja a gyülekezetet, hogy Krisztust más gyülekezetben kövesse. „Az út, amelyen most jársz, bizonyosan kárhozatos“, mi csak ennyit mondhatunk. Ha meg valaki önként, *lelkismereti meggyőződésből* lép ki, még könnyebben el kell engednünk. Keresse lelke életét, üdvösséget másutt. Inkább legyen jó katolikus, evangélius, vagy baptista és üdvözöljön azon egyház segítségével, mint *rossz* reformátusként elkar-hozzék.

Az azután más kérdés, hogy a kilépésért a mi egyházunkat, illetve vezetőségünket terheli a *felelősség!* Meg a testi, lelki családját.

Evangelizálás és hitvallás, nem az adófizetés számít.

Bizonyos, hogy nagy tömegeket ma nem rekeszthetünk ki röviden, summás úton az egyházból. Nem éppen az *adók* elmaradása miatt. Sem *társadalmi* vagy *politikai súlyunk* nagy mértékű csökkenése és más ilyen szempontok miatt. Ez elveinkkel összeférhetetlen volna. Egyszerűen azért nem rekeszthetünk ki sokat, mert az egyház nótái, kritériumai, ismertetőjelei között a fegyelem csak *utolsó helyen* szerepel. Tehát a másik kettőt kell előbb kellő mértékűvé tenni, s helyes arányba hozni mind a hámat.

Ismételjük, hogy Kálvin és nyomán a többi reformátorok, tehát a magyar reformátorok is világosan formulálták az egyház nótait, azaz ismérveit. Tehát ezek szerint egyház ott van, ahol:

1. az Igét tisztán hirdetik,
2. a sakramentumokat helyesen szolgáltatják,
3. az egyházfegyelmet gyakorolják.

A két előbbi az *építő*, a harmadik a *védekező* eljárásokat foglalja magában. Rögtön hozzá kell tennünk a régi példaszó szerint: a *potiori fit denominatio*. A nagyobb résztől jön a név. Az egyházfegyelem védekező eljárásai során is történik ige-herdetés, ami konstruktíve épít. A közönséges ige-herdetésben mégis *mindég van* fegyelmező elem az építő mellett. A sakramentumoknál természetesen *van* ige-herdetés. Az unió mystica, az Isten-nel való titokzatos találkozás *nemcsak* az úrvacsoránál, de ige-herdetés, olvasás, vagy imádkozás közben is történhetik — Viszont van az egyházi életnek olyan mozzanata, ami minden-vele jár az említett hárommal: a jócélekedetek. És mégis egyik-nél sem emlíjtük, sem *külön nem mondjuk*. — Még pedig azért, mert a jócélekedet a három ismertető jegynek műlhatatlan következménye s az egyházi életnek szükségszerű velejárója, de semmiképen nem *előfoltétele*, mint az a három. A sorrend is “fontos. Mivelhogy nem kell védeni addig, amíg nincs mit. Míg pozitíve nem építettünk, addig nincs mit oltalmazni. Tehát a két elsőt tiszességesen *el kell végezni* és akkor bátran kerülhet a sor a harmadikra, a fegyelmezésre. Bár igaz, hogy az ember eredeti bűnös állapotában (ige-herdetés és sakramentumok nélkül) is védelemre szorul. De a nagy baj, hogy *ezután* se felejt-sük el, hogy mi nagyon a német és angolszász pietista és methodista téritési módszereket követtük, melyeknek egyik követelménye volt a lehetőleg hirtelen megtérés. De a Heyns—Galambos református dogmatika ¹⁷ ezzel szemben hangsúlyozza, hogy

az említett megtérési móddal inkább olyan időkben találkozunk, melyek nagy lelki és erkölcsi lesülyedést láttak, míg a másik inkább a csendes, egyenletes, normális egyházi életben fordul elő.

Igehirdetésünknek mindenek előtt egy nagy gyalom-hálókivetésnek kell lenni az erőteljesebb gyökeres evangélizáció által. Akár a templomokban, gyűléseken, konferenciákon, látogatáskor, házi istentiszteleteken, bibliaórákon stb. folyik le, az mindegy. Hogy a lelkipásztor magában végzi, vagy segítséggel, esetleg külföldi hittestvérek erőteljes missziói emberei is résztvesznek: az is mindegy. De egy nem mindegy. Ez pedig az, hogy kivétel nélkül minden felnőtt egyháztag leplezetlenül megértse, hogy neki magának öntudatosan, *személyesen döntenie*, határoznia kell Krisztus *mellett*, vagy *ellene*. Tertium non datur. Szemlegesség nincs! Ez alapfeltétel mellett buzgón, lelkismeretesen, szorgalmasan s a tiszta református theologai alapon hirdessék az igét a naponkénti, vasárnapi és más istentiszteleti alkalmaikon, sakramentumi és egyéb liturgiái szertartásokon úgy a lelkipásztorok, mint más munkásai a gyülekezetnek. Módot és alkalmat kell adnunk mindenkinnek, hogy magányosan és *személyesen felvilágosításokat kapjon* az Igéről akáj lelkipásztorok, akár más lelki munkásoktól. Aki pedig hajlamot és kedvet érez valamilyen munkára, tevékenységre, annak munkát *kell adni*. Bármilyen kevés legyen is az. Az ige hirdetése magában foglalja az Ige *hirdetetését* is, ami azt a fontos elvet és gyakorlatot jelenti, hogy minden hívőt buzdítunk és serkentsünk a maga módján való ige hirdetésre, illetve bizonyágtevésre. De idetartozik az iskolai ige hirdetés is, mint a vallástanításnak egyik része. Itt sok tennivaló van még, amire később mutatunk reá.

Most jön a 2. nóta, a sakramentumok helyes kiszolgáltatása. Mi azt gondoljuk, jól csináljuk. Azt hisszük, hogy mi nemes egyszerűséggel, elvszerűséggel, szép renddel végezzük el. Tévedünk. Már a kereszteleknél elhibázzuk a dolgot, amikor nem követeljük meg a szülők és keresztszülők jelenlétét. Különben is miért azt a gyermeket párnapos korában megkeresztni? Itt is hányszor deferálunk a pápistás babonának, ha a gyermek kissé rosszul van, tűzön-vizen megkereszteljük, csak parancsoljanak velünk. Egy szavukba kerül — de ennél még fontosabb az, hogy sem a szülő, sem a keresztszülő *nem érti világosan, mi a kötelessége* a gyermeknek Krisztushoz vezetése terén — tehát nemcsak táplálása, ruházása, iskoláztatása van itt szóban elsősorban. A legfontosabb pedig most jön. Nincs összekötve szervesen a keresztelelés a megtéréssel. Ez aztán már nagyon lényeges hiba. A keresztelest elvégezzük kicsiny korban. Azután meg kell szabni egy korhatárt, *melyen túl* jelentkezni lehet *önként* a konfirmációra. 18 éven alól nem kellene engedni, amint

a skótok, hollandok teszik azt. Konfirmációi oktatás alatt, esetleg az illető valamilyen elvégzett lelki munkájából emberileg *niegközelíthetően* megállapítható a inetanoia, a megtérés (sajnos nem egészen jó a bibliai szó fordítása, de nincs jobb), a lelki átváltozás, a határozott életirány választása, döntés Krisztus mellett. Csak ezután lehetne az úrvacsorához. Ekkor lenne rendes tag. A többinek kültag lenne a neve az önkéntes belépéssig. Ekkor már aztán választójogával együtt lenne teljes joga. Az igaz, hogy a korhatár előtt is vannak, szoktak lenni, akik vettek Szentlelket, de ezek is nyugodtan megvárhatnák a gyülekezetben való *munkálkodásuk közben* az úrvacsorázás idejét. Tény, hogy a kétféle egyháztagság most is megvan, csak alapos *határrendezés* kellene a konfirmáció által. A fegyelmezés éle a tagfelvételnél érvényesülne főként. Utána következnék az úrvacsora sakramentuma. minden rendes tag élhetne vele — ha nem volna valami közbejött akadály, amely esetben megint jöhet az egyházfegyelem, hosszabb vagy rövidebb időre való eltállással.

Mikor mindezt megfelelő mértékben elvégeztük, azaz megcsináltuk a tiszta igeHIRDETÉST, helyesen végezzük a sakramentumok kiszolgáltatását, az egyház rendes és kültagjait megfelelően gondozzuk, csak akkor gondolhatunk arra, hogy az egyházból a nem odavalókat kirekessük. De *addig nem*. Tényleg a törvény is adott 3 esztendőt az egyházfegyelem bevezetésére, bizonyára az egyházyat� hasonló megfontolása folytán. De ebből az átmeneti időből a mostani haladási szándékaink mellett egy évszázad is lehet. Nem kell nekünk ezzel várni. Soha jobb alkalom és idő nem lesz reá, mint *most*. Református egyházunk hajóját egy új lelki ébredés, revival dagálya emeli és kedvező szelek dagasztják vitorlát. A belmissziói irányzat — ne keressük milyen forrásokból indul el — győzött az egyházból és mindenütt van több-kisebb igyekezet, buzgóság és lelkiemunka. Sok helyen egyenesen csodálatos lelki ébredés tapasztalható. A régi jó intézményeink erősöknek, hozzá néhány év alatt egy újonnan támadt ifjúság, — egész sereg már — komoly keresztyén szellemben nevelődik. A karitatív jóékonyiségi munkák mind nagyobb területeket terítenek be. Egyetemes egyházunk és gyülekezeteink olyan *nagy államsegélyt* élveznek, hogy igen jelentékeny alátámasztását adják a kimondott egyházi folyó munkának, egyben intézményeinket is tovább építik. Az állam az erkölcsi megbecsülés olyan fokára emelte egyházunkat, ami-lyen társadalmi pozíciója a történelem folyamán Magyarországon *sohasem volt*. Püspökeink, főgondnokaink magas közjogi méltóságokban ülnek, közéleti és tudományos értékelés prestige tekintetében *első vonalban* vannak. Istenről gondviselésszerűen rendelt Kormányzónk védelme, támogatása is sokat jelent. A többi felekezettel való viszonylagosan békességes jóakarat, azoknak is

fokozódó hitélete, továbbá az egész ország *kereszyén irányú* mentalitása és életstílusa legyen Isten által adott kedvező alkalom a további fejlődésre, haladásra, erősödésre. Akkor adatott országunkban ez az alkalom, amikor *körülöttünk* olyan nagy lett az Antikrisztus hatalma. Mindez hálára, a szent alkalom megragadására és a nyitott ajtón való azonnali belépésre kötelez.

Használjuk tehát a nagy lehetőséget, legyünk igazán a szabadság egyháza, aminek legfontosabb jellemvonása az önkéntes egyháztagság. Barth, aki a kálvinizmust olyan nagyszerűen képviseli, megmondta, hogy az egyház se ne keresse, se ne kerülje az üldözötetést. Most igazán nem vagyunk üldözött egyház, de minek is keressük az üldözötetést? Ma is önkéntes ugyan az egyháztagság, de inkább politikai, közjogi fogalom csupán, mint theologiai, vagy egyházjogi és bibliai. A kitéréshez, áttéréshez minden polgárnak joga van és *elég könnyen* keresztül is vihető. De mi lenne abban az esetben, — erre pedig számítani kell —, ha az államhatalom bár nem is ellenséges, de mondjuk semleges magatartást tanúsít és az egyházakból való kilépést még jobban megkönnyíti. Vagy a jóindulat semlegeségét és „erkölcsi támogatását“ adja, de a mellett csökkenti, vagy megszünteti az államsegélyeket¹? Vagy a jóakaratú semlegesség mellett nem vállalja az egyházi adók behajtását, *csak megengedi*? Akkor gondolkozzunk és készülődjünk, mikor ezek, vagy hasonlók bekövetkeznek? Késő lesz!

Bibliai alapon a református egyház zsinatpresbiteri rendszerével együtt csak *hitvalló egyház* lehet. Szabad akaratból „csatlakozának“ a hívők az apostolok korában is. „Az Úr minden nap szaporítja vala a gyülekezetet az idevezülőkkel.“ (Csel. 2:47.) „Kik megkeresztelkedének és hozzájuk csatlakozának azon a napon mintegy háromezer lélek.“ (Csel. 2:41.) Ma sem lehet másképen. A konfirmálás *legyen azonos* az akkori megkeresztelkedéssel.

És az egyházi adó?

Mindenki *felajánljá* titkon vagy nyíltan — részletkérdés ez csupán — három, vagy ötesztendőre az egyházi adót. Az esetben is kötelezi ez, hogyha közben kilépne. Nem lehet ugyanis másként szolid költségvetést csinálni. Aki nem fizeti meg, nem hajtjuk végre, akár kilép, akár bent marad. Elég lesz a *nyilvánosság fegyelmével* való megszégyenítése. Azon gyülekezeteket, melyek önerejükönél anyagilag nem tudnak megélni, támogassa az országos alap. Lassanként szépen ki fog alakulni az egyház belső és külső tagjaival, *anyagi és lelki függetlenségeivel*, teljes szabadságával.

Nehezíteni kell a fölvételt, könnyíteni a kilépést, nem pedig fordítva, ahogyan az ma van. Erőszakkal, terrorral sohase dolgozzunk!

Ha azonnal megkezdve — néhány év alatt — fokozatosan megvalósítanánk az egyházfegyelmet, az önkéntes egyháztagságot és az anyagi függetlenséget, az ilyen gyülekezetekkel igazán és eredményesen lehetne működni az Úr szőlőskertjében és a pogány világban egyaránt.

Le kell még fegyverezni egyházunkban egy olyan áramlatot is, — mely szintén a sötétség fejedelmétől jő, amely ellen-ségeskedést támaszt a kívülálló más keresztyén felekezetekkel szemben. Mindezt a harcvonal megzavarására teszi.

Sohase felejtsük el, hogy egyházfegyelmünk egyik sarkalatos tétele, hogy a kiközösítés a Krisztus joga és egyik keresztyén felekezetből a másikba átmenetel még *nem jelenti azt*, hogy valaki ki van közössítve a láthatatlan egyházból. Tehát akár tőlünk lép ki valaki — esetleg erkölcsi presszió miatt —, akár valahonnan kizárták és hozzánk jött, az otthagyt felekezet nem kiálthat rá átkot és nem sorolhatja a Krisztustól elszakadtak közé. Az egyházi ki- és belépésekét, úgy az általános emberi szabadság érdekében, mint az üdvösségek céljából meg kell és meg is lehet könnyíteni. A felekezetek fegyvernemek!

Ebből reánk nézve mi következik? Látszólagos hátrány lesz, hogy a külsőleges keretek látszólagos lazulása esetén so kan el fognak hagyni és kilépnek. De előnye, hogy minőségen javulunk. Ez pedig vonzó erőt gyakorol „más akolban“ le-vőkre, ha látják magasabb, gazdagabb, szébb hit- és egyháztársadalmi életünket. Tehát ha nem is azonnal, de lassanként mi fogunk nyerni és tért hódítani. De ez csak úgy lehetséges, ha misszionáló és *hitvalló* egyház leszünk a falainkon belül és kívül egyaránt. A református öntudat ezen új értelmezése kizára más felekezetek kicsinyes kritikáját, még inkább a más felekezetüek lenézését. Jól mondja Forgács: „Híveink gondolatvilágában a ref. öntudat negatívumai nem egyszer túlzásba mennek; gyűlölökötésre, lenézésre, megvetésre és erőszakosságra hajlandók különösen a szektákkal szemben a nélkül, hogy hitünk pozitív igazságaival törödnének.“¹⁸ E felekezetieskedésben nincs köszönet, többet árt, mint használ.

Akit Krisztus bűnös nyomorúságából kiszabadított, ott és akkor menti a másik emberi lelket, ahol és amikor tudja. Ez az ő evangéliumi szabadságához tartozik. Tehát más felekezetüekkel is foglalkozhatok alkalomadán.

Hogyan hulljon a férgese?

Amiként minden szervezet *ki akarja küszöbölni* magából az ártalmas tényezőket, — ez élet jogához és kötelességéhez tartozik, úgy az egyház, amely lelki szervezet is, a destruktív és kártékony szellemi és lelki mozgalmakat köteles kiirtani — lelki fegyverekkel. *Minek köszönhetjük* azt, hogy ma már az a né-

hány kifejlődött, egészséges, életárasztó történelmi egyház maradt meg, melyekben mindenütt ott van az evangélium és kegyes életgyakorlat? Annak, hogy az öskeresztyénségben, középkorban nagyobbrészt kiirtották a kisebb-nagyobb hamis és kártekny csoportokat, szektákat, mint például a Krisztus istenségét tagadó irányzatokat, vagy az újabb kor torz independens alakulatait. Még ma is túrjuk köztünk az unitárizmust, spirítizmust, vallásos szektákat. Pedig mindezek — ez fontos — a lét és szabadságjogokra hivatkoznak! *A Biblia és a történelem alapján* meg kell őket vizsgálni és a szerint bátran leszámolni velük. Ez azonban csak akkor történhetik meg, ha mindenget megtünk szeretettel, hogy az egyházban megtartsuk őket.

De az aztán egy képtelen és káros állapot, mikor éppen a buzgóbb és kereső lelkeket zárják ki. Hallottunk néha magas állásban levő egyházi emberektől egyesek kitérése alkalmából olyan egyházfegyelmi kijelentéseket: „hadd hulljon a férgeſe“. E kifejezést az elmúlt s nem valami nagyon dicsőséges egyházi korszakra szintén karakterisztikusnak, s tévelygő gondolkodás-módjára jellemzőnek tartjuk. Először is a hasonlat már abban sántít, hogy a kertészélet köréből egy bizonyos renyhe tájékozatlansággal keres valami bizonyítékot. Nem érvén azt, hogy egy jól gondozott gyümölcsösben férges gyümölcsnek *nem szabad lenyit*, s ha akad, arra a kertész díjat merjen kitűzni. Mert a kertész kérlelhetetlen úgy a parazita petékkel, hernyókkal, mind a „kedves, szép“ pillangókkal szemben, csak úgy, mint az orvos a bacillusokkal szemben. — Másodszor sántít a hasonlat azért is, mert az ember mind „férges“ — eredendő bűnben születve s a maga bűnében megrögződve. Csak arról lehet szó, hogy valami módon Krisztus meggyógyítja-e és új életben jár-e, mint immár jó és ép tagja az egyháznak, megszentelvén a Szentlélek. — Harmadszor sántít (valóban sokat sántít) a hasonlat azért, mert ezek az ú. n. „férges“-nek nevezett egyháztagok nagyon sok esetben relatíve a legjobbak, legbuzgóbb lelki életűek, legszomjasabb igazságkeresők voltak — már ha baptistának mentek is. Igen sokszor azért bántják, üldözik az ilyen embereket, mert gyarló, tehetetlen, vagy éppen romlott vezető embereknek e lelki szomjas és lelki igényes emberek terhet és kényelmetlenséget jelentenek. Néha meg egyenesen ítélet a rossz életűekre nézve azok kegyes élete. Söt el tudjuk képzelní, hogy valaki meggyőződésből lesz róm. kath. és itthagy bennünket. Nyilván el kell tudnunk képzelní, *ha fordítva is* elköpzelhető. — íme, csak egyetlen példa, hogy ilyesféle ingatag elvekkel és homályos fogalmakkal egyházfegyelmet gyakorolni nem lehet.

Munkás egyháztagokat!

Tehát ismételjük, — hogy az egyház: *munkaközössége* is. Sok református egyháztag már csak abban is balvéleményen van, hogy dolgozzék a lelkész, esetleg a gondnok, ők meg nézik, meghallgatják, — minden esetre bírálják. Ez így nincs rendben. „*Sokan nem tudják, mi a kötelesség fogalma az egyházban.*”¹⁹

Maradjunk csak meg az organizmus hasonlatánál. Ügy-e, nincs a testi szervezetben egyetlen sejt, amelyik ne dolgoznék! Nincs ez más képen a lelki organizmusnál, szervezettel sem! Az egyházban az- az eleven tag, amelyik *működésben* van. Tehát adjunk munkát! „Boldog az, aki megtalálta a feladatát, az nem fog más áldást kérni.”²⁰ Lehet nagyobb életcél és örööm, mint Krisztusnak közvetlenül szolgálni az egyházi életben!¹? Más oldalról pedig maga ez a *munka védelmez is*, ami nem kisebb fontosságú. „Akit egészen elfoglal a munkája, az nem fog kísértésbe esni, mert ő véde van ilyen veszélyektől a munkája iránt való odaadása által.”²¹ „Az egyháznak tehát úgy kell rendezkednie, hogy mindenki megtalálhassa azt a munkát, amely kiegészíti az ő rendes foglalkozását és annak hátrányait kiküszöbölni. Valamelyik missziói lapban olvastam, hogy egy ember így mutatkozott be: Nagy Pál csizmadia vagyok és keresztyén. Tulajdonképen mindenkinél a *főfoglalkozása* keresztyénnek lenni s kenyérkereső foglalkozása csak *mellékfoglalkozás*. S látjuk, milyen hamar át lehet „*képezni*” egyik munkaágról a másikra. De keresztyénné lenni „*embereknek lehetetlen*”. Akinnek hivatása nem ad alkalmat elég testi erőfeszítésre, adjanak módot fáradozással járó szegény- és betegápolási szolgálatra. „A római egyházban legmagasabbrendű személyek is teljesítettek ilyen szolgálatot. A reformáció nem jól tette, hogy minden ilyen intézménytelfüggesztett, más *alapok lerakása* nélkül.” Maga a nagy Schleiermacher mondta ezt.²² Íme, még ilyen vádak is érnék bennünket, habár nem egészen igazságosan. Az aztán tényleg egy másik hiba, amit az amerikai egyháznál különösen megtalálunk, hogy híveinek összetartására elsőrendű feladatait tartja azok *szórakoztatását*. Erre mondja a nagy lélekbúvár James: „Mikor az egyház osztrigával, fagylalittal és tréfákkal végzi a maga pályafutását, bizonyosak lehetünk felőle, hogy a futás Krisztustól távolodik, s ha a látszat szerint ítélnünk, a mai egyházaink *mai helyzete ez*.”²³ Azt hisszük, a látszat itt megfelel a valóságnak. De nem kell Amerikába menni az ilyen példákért. Csak nézzünk szét itthon az egyházi teák és bálok körül.

Az ifjúság felfegyverezése.

Az ifjúságunkat *meg kell őrizni* az egyház számára. A két-nembeli ifjúság találkozására a *le gkifogást alánabb* alkalmakat épen az egyháztársadalmi élet nyújthatná: Egy kiváló egyházi író rámutat, hogy kívánatos volna, ha megszokottabb lenne, hogy a fiatalok a társaságban, kirándulásokon és hasonló alkalmakon való társalkodásukat azon egyházzal összeköttetésben tennék meg, melyhez tartoznak. Alig ismerek nagyobb örömet, mint általam konfirmált fiatalok összeadását.⁴

Az is tény, hogy a Sátán szándékai között ott van az ifjúság tiszta örömeinek *megrontása* is. Fokról fokra annyira aggodalmaskodóvá tud tenni bennünket mindenkel szemben, hogy végre annyira megkötöz ős rabbá tesz, hogy sem jobbra, sem balra menni, még csak lépni sem merünk. Félünk egy ártatlan tréfán mosolyogni. Nemcsak a bort, de ecsetet sem merünk már meginni. „Keresztyén embernek kerülni kell a hamis összütközéseket, konfliktusokat az ártatlan öröömök és szórakozások körül. Vannak esetek, amelyek csak mondvacsinált ellentétek örömeink között, valójában nincs ellentét és örülhetünk bátran. Kétségtelen az is, hogy a szórakozásoknak és mulatságoknak és a megszokott érdeklődéseknek is megvan a maguk veszélye, de így semmi sincs, amibe erkölcsi *kockázat nélkül* belemehetnénk.“²⁵ Mindig fogni Jézus kezét és akkor szívünk békés, orcánk derült. Különösen a gyermekek és az ifjúság arcáról nem szabad letörölni a mosolyt. Különben egész nevelésünknek az önkéntes hódolat szenvedélyére kell épülnie, (tanító, tanár és lelkész iránt), mondja bölcsen Makkai Sándor.²⁰

Az ifjúságot testileg is erőssé kell nevelni, de főleg lelkileg kell felfegyverezni. Nem szabad ez alatt csupán a nemi kísértések elleni küzdelmet érteni, de a szellemi, tudományos, társadalmi, gazdasági életben is mint öntudatos keresztyének, talpig becsületes emberek legyenek az Úr bizonyásátevői.

Egész pedagógiai, nevelési rendszerünkben a fegyelem és rendtartás ma elég jó, humánus, de csak az alsó és középiskolákban. Itt még több élettel, lélekkel tudják megtelíteni a mai rend kereteit bibliás, hívő tanárok. Öntudatosítani kell még aztán az ifjúságban a saját lelkéért és üdvösségeért a kísértővel és bűnnel folytatott harcot. Ez kapóra is jön, mert az ifjúság mindig szeret „harcolni“. S könnyebben nagyobb eredmény lesz. A főiskolákon nagy baj a szellemi fertőzés sok esete. „Az orvosi fakultásokon például ma az evolutio már nem az egyedül elfogadott „tudományos“ irány. Vájjon gondoltak-e az egyházkak és szülők már arra, hogy a református medikusoknak is 5—6 éven át beszélik bele a tudatába azt, hogy az ember is állat, s csak azért a legmagasabbrendű állat, mert tudatos akarata van!! Dr. Max Westenhöfer berlini anatómus és származás-

történész különben megdönti a darvini teóriát és az ember egyenesvonalú fejlődését állítja. Jövendő tanáraink, mérnökeink stb. még mindig az evolutio theoriáin át látják a világot, így a középosztály hittelenségének is itt vannak az okai. S a középiskoláinkban nem ugyanezt kapják-e a tanulók, még sokszor a felekezetiekben is, csak kisebb adagokban. S nézzük csak meg az elemi és polgári iskolai földrajz és természetrájz könyveket és azokból is az evolúciótan mered majd elénk kissé felhígítva vagy átfestve, de mégis evolúciótan, antichristianus formában. — Borzasztó az, hogy már majdnem az összes iskolában, különösen pedig az államiakban és községekben ilyen mérgét csepegtetnek a fiataloknak!²⁷

A Heyns—Galambos dogmatika féltő szeretetből talán túlnagynak látja a lelki fertőzés fajtáit és mértékét. De azt mégis nagyrészen aláírjuk.

A történelmi egyházaknak kötelessége tervszerűen támogatni minden keresztyén ifjúsági és diákmozgalmat úgy a közép-, mint a főiskolákon, még a felekezetközök is, ha határozott protestáns jellegűek.

Terünk nem engedi, hogy behatóbban foglalkozzunk a keresztyén pedagógiával és ifjúsági irodalommal. Hanem utalunk az elég gazdag magyarnyelvű irodalomra. Mott: Legkeményebb küzdelem a diákok életében füzetétől Csia, Foerster, Tóth Tihamér, Karácsonyon keresztül a legújabb keresztyén ifjúsági könyvekig és folyóiratokig.

A bűnbocsátó gyülekezet.

Luther nem sokat adott a kiátkozó pápai bullára. Bullabuborék, hát hadd ússzék! És elégetve vízbe szórta az egyházi átok-bulla hamvait. E fenyítési mód örök kárhozatra ítéli ét» elátkozza az embert a megbocsátás lehetősége nélkül. A kiközösséts az erkölcsöket fenyegeti meg és bünteti, *de nem végitéletet*. „Az egyházi átokkal vagy igen ritkán, vagy *egyáltalában nem* kell élni, mondja Kálvin.”²⁸ Mi tovább menve azt hisszük, soha. Kálvin megteszi a *fontos különbséget* a kiátkozás és kirekesztés között. A gyülekezet fegyelmezési jogának érvényesítésére bizonyos eszközök bocsáttattak rendelkezésre. A hívő tagok veszik a Szentléleket (Sajnos, ennek nem tulajdonítunk kellő jelentőséget, talán ezért is hatalmasodnak úgy el a szekták) s a vele kapcsolatos ígéreteket és adományokat, de nem használjuk.

A Szentlélek tehát segít az igazságot megtalálni teljesen, vagy megközelítően, s minden esetre összehasonlíthatatlanul jobban minden földi, emberi ítéletnél. Azonban a Szentlélek adománya *nem ítélettétre* képesít, hanem Isten egyedül jogos ítéletének észrevételére, megfigyelésére és utólagos kihirdetésére, deklarációra. (Ez az igazi „szankció” nem a politikai hatalom és

gazdasági ragadozás erőszakos „szentesítése“ a „sacro egoismo“, „szent önzés“ alapján.) Nagy jelentősége van itt János 20: 23. exegézisnek, „akinek bűneit megbocsátjátok, megbocsáttatták, akiét megtartjátok, megtartatták“. Már t. i. ha a Szentlélek meg akarja világosítani, de lehet arra is eset, hogy ti bűnnek gondoltok valamit és nem az, vagy nem gondoljátok bűnnek és mégis az. Ez olyankor történhetik meg veletek, mikor nem vettetek elegendő kijelentést. Megesik, hogy a Szentlélek valakinek elkülönítésére, kizárására indítja a gyülekezetet azért, hátha az a tag más közösségen jobban épül és él. Tehát a kirekesztés nem is annyira büntetés, mint ki- és áthajtás lesz az illető lelkének megfelelőbb közösségre. A bűnbocsánat adásának kijelentése, deklarációja már sokkal könnyebb. Ismételjük, hogy a bűnök megtartása csak ebben a formában történhetik: amennyiben a bűnödben, vagy bűnös életfolytatásodban megáltalkodottan megmaradsz: minden bizonnal elkárhozol! Ő rajta áll aztán és az ő félelmetes szabadakaratán, hogy a kárhoztató deklarációt effektuálja, magára vonja, ténylegesíti — vagy pedig megtér-el. Utóbbi esetben a megpróbáltatás után örömmel kell visszafogadni. „Nem a mi dolgunk, hogy akik az egyházból kíűzettek, a választottak sorából kivessük. Idegenek ugyan az egyháztól, a Krisztustól is, de csak *időre*, míg elválva maradnak.“²⁹ Íme a szeretet bölcsesége és a bölcség szeretete! „Sembiképen nem lehet menteni a régiek zordságát, midőn a bűnösnek az ünnepélyes bűnbánatot és a szentvacsrót tartózkodást évekre, vagy egész életre parancsolták. Vagy képmutatás, vagy a legnagyobb kétségebesés következett ebből. Hasonlóképen, aki ismételten elesik, másodszor már nem bocsáttatott hitvallásra, hanem az egyházból élete végéig kivettetett. Ez sem hasznos, sem a józan ésszel megegyező eljárás nem volt.“³⁰ Mennyit vádoljuk Kálvint elvei zordságával! Pedig ezek is milyen türelmes, kíméletes szavak.

A gyülekezet igenis megbocsáthat. Épen mint az egyes ember. „Az abszolutiós tanában egy nagy igazság van. Az Isten adta az embernek azt a *hatalmat*, hogy (felsőbb parancsra) *feloldozza* a testvérét és így az megújuljon ismét. Az ember megbocsátása egy *foglalója* az Isten megbocsátásának. Az, akit a gyülekezet megújított, megérzi Isten kegyelmi megbocsátásának a lehetőségét. S akinek a gyülekezet nem akar megbocsátani, az a kétségebesésbe van kergetve.“³¹ Hogy újra Kálvint hívjuk tanúnak: „Az egyházhoz olyan szigorúság illik, amelyik a *szelídsgnek* a lelkével van egybekötve, mert különben a gyógyszerből halál származik. A nagy ige hirdető Robertson újra mondja: „Állítom, hogy igenis mi vagyunk azok, akik részvétlen és könyörtelen magaviseletünk által *felégetjük a hidat* a bűnbánó mögött és mondjuk: el-el! a bűnből nincs visszatérés! A Sátán nem űzi ki a Sátánt, a bűn nem űzi ki a bűnt.“³² Sok-

szor a legkegyetlenebb az, akinek „igazsága“ van. Pedig az Úr nem szolt „az igaznak“ semmit, de a szegény bűnöst kibeszélhetetlen kegyelemmel ölei magához. Figyeljük meg, kik az életben a legkérlelhetetlenebbek, legkegyetlenebbek, meg nem bocsátók? Akiknek „igazuk“ van. S ezen önígazság birtokában megkeményítik szívüket, ellenállnak minden befolyásnak, kerestülgázolnak mindenben, felborítanak minden helyzetet, kocskára dobnak minden, sokszor még az életüket is, nemcsak más életét. Mindez miért? Úgy vélt szent meggyőződésükért, saját „igazukért“.

A mi vezérelvünk tehát az legyen, hogy soha senkiról végérvényesen *lemondani*, senkit elítélni nem lehet, nem szabad. Ezért a kiátkozás egyházunktól idegen, antibíblikus eljárás. „Nincs jogunk emberi krokodilusokról, mérgek kígyókról és jávithatatlanokról beszélnünk. Pál régen megmondotta, hogy minden lélek a lehetőséget tekintve szent és mióta Krisztus mindenkiért meghalt, senki felől sem szabad kétségebe esnünk.“³³ Ám fegyelmezzünk, de ne pusztitsunk, senkit ki ne írtunk, mint a vadak teszik. Még a világi törvényszékek is ugyanazt a bűnt más-képen bírálják el más-más személynél és életkörülmenyek között. Még inkább tudja, akinek lelke tapasztalatai vannak, „milyen óriási különbség van két ember között, akik ugyanabba a bűnbe estek.“³⁴

Az imádkozó gyülekezet.

Ügy magunkért, mint a bűnösökért imádkoznunk is kell. Az imádság a *legnagyobb* erőkifejtés, mondta valaki. Ez; így is van. Mivel pedig az egyház harcában valóban a *legnagyobb* erők szükségesek, nagy igazsága van annak az egyházi atyának is, aki meg azt mondta: Imádság és könnyhullatás az egyház fegyverei. (*Praeces et lacrimae sūnt arma ecclesiae.*) Mennyi támadás az igazság ellen, mennyi bűn a szerencsétlen emberben, amikkel szemben sokszor részben vagy teljesen *tehetetlenek* vagyunk — de megmarad akkor is az imádság. Kálvin is jól mondja: mikor nem tudunk semmit tenni az emberi gonoszság ellen, gyászolunk és sóhajtozzunk azon. Nyilvánvalóan Isten előtt.

Az imádság *mennyei erőket* indít meg, Az imádságban már a Biblia emberei is sokat tusakodtak. Urunk vérrel verítékezett esedezéseiben. Nem hallottunk-e az „eget ostromló“ imádságról? Olyan isteni erők jönnek segítségül az imádkozás által, amelyek nélküle *elmaradnának*. Isten sok dolgot kizárolag csak imádságainkra cselekszik meg, s várja is azt.

Az imádság *felületemelkedik a tér és idő* híres kategóriáin, fogalmain. Az elmerült imádkozó teljes tudatosság mellett is nem tudja, mennyi ideig imádkozott. A buzgó imádkozó olyan

lelki erővonalakat teremt, melyek a világegyetemben megmérhetetlen távolságokon átmennek, mint az angyalok repülése. „Sohasem volt még akkora valóság a test, a világ, a Sátán, mint ma és ezzel szemben aligha volt valaha valótlanabb, elméletibb, távolibb és üresebb az egyház szava a lélekről, a Megváltóról, az Isten országáról.“⁷⁸

Úgy a magános hívő, mint a gyülekezet el ne felejtkezzék soha „szüntelen imádkozni“ és mindenütt imádkozni. Mert az egész világ harctér. *Mindig* is az volt.

A kiközösítés.

Fabri hittudós nehezen engedi. „Ha a régi dogmatikusok — mondja — a teljes kiközösítést, mint a gyülekezettől elszakítást és a Sátán hatalmába való átadást definiálták, kérdésbe kell tennünk, hogy ki kapta ezt a hatalmat az Úrtól? A külső egyházi hivatalhoz semmiesetre sem tartozhatik. Előttünk csak egy esetben látszik a kizárás lehetségesnek, az egyháznak tényleges és formális megtagadásánál.“³³ Mégis csak megmaradunk a kizárás gyakorlásának a követelése mellett, mert határozott szándékunk azt csak javító célra és sohase hatalmaskodásra, másfelől megmakacsodás, izgatás és más kártételek ellen használni. „Egy rendes gyülekezeti élet nem képzelhető el, hol nincs gondoskodás, hogy a hirdetett igét éljék is. Ez az egyetlen, Krisztus által adott gyógyszer az erkölcsi romlás ellen. Az excommunicatio célja háromszoros: 1. *elégtétel* Krisztus dicsőségeinek a megsértéséért, 2. a baj *terjedésének* a megakadályozása, 3. a bűnös *javítása*. Kálvin is ismeri Augusztinusz praxisát, méltányolja is és maga se akarja, hogy a fegyelemből hóhérkodás legyen.“³⁶

Igen, Kálvin határozottan és hajlíthatatlanul megmarad a kiközösítés mellett, mert azt nélkülözhetetlennek tartja. „Ha gonoszságában továbbra is megmarad, akkor az Úr azt parancsolja, hogy a hívek társaságából ki kell közösíteni.“³⁷ Ellenben Augusztinusz elég sokszor ingadozott, mert néha engedékeny, néha meg kegyetlen. Több helyen igen emberséges, kíméletesen akar a vétkesekkel elbánni, s a halálbüntetést is előtállítja, mert úgymond — akkor a javítás már lehetetlen (ez a halotti mise cáfolata is egyben). Túrni kell a gonoszokat, — folytatja —, mert esetleg jót is büntetnék. Aztán meg jobban rnegyteretnek a gonoszok az egyházon belül, mint kívül. Augusztinusz itt nem vette észre a nagy következetlenséget, hogy így senkit sem zárhatnak ki.³⁸ Későbben, talán több irányú befolyásra, vagy egyoldalú tapasztalatok után így nyilatkozik: „Méltónak tartjuk, hogy őket nemcsak a gyülekezetből kell kizárnai, de kivégzéssel a világból is eltávolítani.“⁸⁸ Ezen a nyomon bizony *hamar el-*

értek az inkvizícióhoz. A fegyelem helyreállítása ma nem abban áll, hogy ismét használatba vegyük az inkvizíciós beavatkozást a jogosan privát ügyekben, hanem az egyház azon közszellemének felélesztése, amely egy test, egy fő alatt vezetve, egy Szentlélek ereje és törvénye által él.“⁴⁰ Az embereket meg kell tanítani, hogyan használják az Igét, hozzá kell szoktatni a Szentlélek irányításához, vezetéséhez. Ez úgy a magánéletükben áldásos lesz, mind pedig megteremti az egészséges és jó közszellemet, fertőző csiraktól mentes lékgört, vadtüzektől mentes területet csinál, melyen az egyház épülhet, virágoshat és gazdagodhat. A Szentlélek ha szomorúan fegyelmez is, de sohasem indít mások üldözésére. Ha a reformáció egyházaiban előfordult a vallásüldözés akár a római egyház tagjai, akár a „szekták“ ellen, az elveik *ellenére* történt. A románizmusban pedig elveik szerint. Ez pedig nagy és lényeges különbség. „Bár sokszor úgy gondoljuk, hogy jó lenne visszaállítani legalább a pellengért, az egyházkövetést, a kalodát, meg a derest, de a tapasztalat azt bizonyítja, hogy mindezekkel lehet ugyan pillanatnyi eredményeket elérni, lehet a gázt levágni, de gyökerestől kiirtani nem. A kiközösítés azonban lelki úton és alapjában támadja meg a bűnöst. „A kereszteléstől való eltiltás épen úgy része a kirekesztésnek, nemcsak az úrvacsorától.“⁷⁹

A gyülekezet javító szolgálata.

A fegyelmezés az egyházban nem megtorlásra és büntetésre, hanem *javításra*, a bűnök megelőző nevelésére, az erkölcsi érzék fejlesztésére helyezi a súlyt.⁴¹ Ez a lassú, nehéz, de eredményes munka. Ellenben az erőszakosság nem. „Az ember haragja Isten igazságát nem munkálja.“ „Átaljuk és beismерjük, hogy a ref. egyház többször átlépte az evangéliumi vonalat, mikor a fegyelmet törvényszerűen szabályozta és kezelte. A lelkigondozásban sohasem lehet rendőrileg fegyelmezni. A fegyelmezés igazi lényege szerint a lelkismeretre való becsületes ráhatás, célja pedig a szabad keresztyéneknek önálló, szabad elhatározásukban való elősegítése. Az egyén autonóm, nem lehet rákényszeríteni az igazságot, hanem beláttatni vele. A fegyelmezés nem teszi varázsütésre kényelmessé a földi állapotokat, hanem önsegélyre vezet. Az evangéliumi lelkigondozás elfordul akár a pénz, akár a szabadságvesztés büntetésétől, amilyeneket a régi presbiteri és egyházi konventek kiszabtak. A legutolsó eszköz csak a tiszteletbeli joguktól való megfosztás lehet. Az evangéliumi lelkigondozás nem ismer egyházi bojkottot.“⁴² Abban elismerjük a kiváló Köstlin érvelését, hogy nemcsak a durva erőszak, de a pénzbüntetés sem helyes. „Bűnbocsátó cédula-rendszer a pénzbüntetés, mert csak a szegényeket

érinti.⁴³ Egyházi törvényünk ugyan pénzbírságról is beszél. De szerintünk a pénzbüntést csak az egyház fizetett munkásainál lehet alkalmazni, pl. az adminisztrációs hibáknál, kisebb magaviseleti rendetlenségeknél stb., ahol nagyon jól beválik az illesmi. Ellenben elejtenénk az egész félszárnyát a fegyelmezésnek, ha nem használnánk az úgynevezett „egyházi bojkottot“. Itt már sajnálatunkra Köstlinnel szembekerülünk. Hiszen ez a „bojkott“ valóban biblikus, hozzá igen érdekes módon a legszelídébb és egyben a legerősebb fegyver! Mi más ez, mint a bibliai elkülönítés a „gonosztól“, a „rendetlenül előktől“. Társadalmilag is kerülnünk kell a bűnökben, romlottságban leledzőket. Épen azt állítjuk, hogy egyike a legcélszerűbb eszközöknek és fegyvereknek az elkülönülés. Nem érintkezni társadalmilag, csak elkerülhetetlen esetekben azokkal, kik az Igét és az egyházat megvetik. Legyen az rokon, barát, testvér vagy bárki, a minimálisra kell redukálni, korlátozni az érintkezést.

A passzív rezisztencia, az erkölcsi ellenzék és tiltakozás elsőrendű fontosságú az egyházi fegyelemben. „Nem beszélek vele, nem megyek, nem dolgozom vele, nem vállalom a felelőséget, nem követem stb.“ Ige szerinti fegyver.

Íme ilyen nagy theologus, mint Köstlin sem bírta levelezni azt az álliberalizmust, ami azon korban mindenütt a levégőben volt. Ritkán kell azonban nekünk a kizárásig menni. Az úrvacsorától való eltiltás a legtöbbször elég. Csak legalább ettől ne félnénk és bátran alkalmaznánk, ne csak az egyetlen káros reverzális esetében! Merjük állítani, hogy erre az egy nyilvános fegyelmi eszközre, *fel lehet építeni* a külső fegyelmezés egész rendszerét. Ha megértjük mi az úrvacsorázás, mely alkalmak életünk legszentebb eseményeit alkotják, mit meg nem teszünk azért, hogy csak abban részesüljünk! De fájdalom, ma könnyen odabocsájtunk mindenkit és beteljesedik rajtunk az erőtlen, beteg és alvó gyülekezet sorsa. (I. Kor. 11:30.) Pedig gondot kell fordítani az úrvacsorára, mert ha tudva és akarva méltatlant bocsátott a pásztor ahoz, akit joggal visszaüzhetett volna, épenügy szentségtörő, mintha az „Úr testét a kutyáknak dobta volna“.⁴⁴ Fabri hittudós másképen beszél. Dr. Scheelevel szemben, aki az egyházfegyelmet az úrasztalanak tisztántartásábanlátja, nem ajánlja a szigorú eltiltásokat, inkább esetleges „eltanácsolásokat“. Egy gyilkos nőnek a megtérését hozza fel, akit e szerint ki kellett volna zárti.⁴⁵ A tiszta elvek és a komoly, féltő szeretet helyett „a szabadelvű“ felfogás üres érzelgése ez. Ki akarná kizárnai az igaz bűnbánót? De viszont arra *biztosíték* legyen, hogy a penitencia őszinte volt. Bár szerencsére ennyire sem kell mennünk az esetek túlnyomó többségében. Először ugyanis jönnek a „magán intelmek, feddések és más eféle segéd-eszközök, melyek a tudományt fenntartják és hatástalanná lenni nem engedik. Kálvin féknek, ösztökének, majd vesszőnek nevezi

ezeket.⁴⁶ Életnek uta a tanító feddése, mint a Példabeszédeken van. (6: 23.) Nagyon sok embernél meg lehet a bajt ezen az úton előzni és ez az a jobbak eset. „A gyülekezet kötelessége nemcsak ügyelni arra, hogy a prédkációt hallgassák, hanem, hogy az hasson is. Az egyén üdvösségről való gondoskodás nemcsak a hitre, a Krisztusra való viszonyra, hanem az ő tételezéshez, a gyülekezethoz való viszonyra is vonatkozik.“⁴⁷

Régen *komolyan* gondoskodtak a bűnök megjobbulásáról — vagy az eltávolítás által a gyülekezet védelméről. Szűcs István: Debrecen város történelme c. művében írja (1575-ből): „Oláh Ambruzs nője Dorottya nevű asszony, ki állítólag varázslással és boszorkánysággal kereste kenyérét, elfogattatván, törvény elé állittatott, bevallván bűnét, csak oly feltétel alatt nyert a nagy tanácstól kegyelmet, hogy közistentisztelet alkalmával eklézsiát kövessen, fővétellel fenyegettetvén meg, ha ismét azon bűnben leledznék, Vásári István mellette kezességet vállalván“ (524). — 1575. évi városi jegyzőkönyvben: „Nagy Orsolya Rózsa András által vágoltatván, hogy mint méregkeverő, az ő fiát bájital által gonoszságra csábította, miután hitelt érdemlő tanúvallomásból kibizonysodott, hogy a vágolt több férfit és nőt méregkeverés által házasságtörésre reávette, elevenen megégettetni rendeltetett és azon büntetés rajta végre is hajtattott“ (524). Itt nem volt jobbulás.

Épen az ma a legnagyobb feladat, hogy megtanítsuk az embereket arra, hogy nem elég Istennel „jó viszonyban“ lenni, hanem a felebarátainkkal, különösen az egyházzal, a szentek egyességével is. E nélkül nincs rendben az ügyünk. Ha azt mondja valaki, hogy: Szeretem az Istant, és gyűlöli a maga atyafiát, akit lát, hogyan szeretheti Istant, akit nem lát? Az Istant soha senki sem lássa: Ha szeretjük egymást, az Isten benneink marad. A mai, kollektív gondolkozásra hajló társadalunkban jobban megérthetnénk ezt.

A gyülekezettel harmóniában kell lenni minden tagnak, így van ez ma! Dehogy! Nem is tudja a legtöbb ember, *mit jelent* neki a *saját gyülekezete*, melynek lelke organizmusa élteti, vagy éltetné. Mélton meg lehet tüközni abban, hogy az egyházi fenyítéket a szerelmi erkölcsstelenséggel (esetleg reverzáliossal) szemben alkalmazzák egyoldalúan. Míg a többi bűnhöz hozzá sem nyúlnak. Sőt ott is akkor, ha következménye lesz a bűnös viszonynak. Ezért egy vidéki lelkész (Német honban) így kiáltott fel keserűségében: Legalább meglennének a régi *becsületes törvénytelen gyermekéink*. (Akiket nem pusztítottak el.)⁸⁰

Köstlin azt mondja valahol: Sokan az egyházi vezetők közül is azt gondolják, hogy az egyházfegyelem csak segédeszköz, pedig a gyülekezet lelkiséletének integráns, *elmaradhatatlan* és fontos védelmi berendezkedése a rendtartás. Köstlin pedig még nem látta világosan, hogy az igehirdetésben már magában van

fegyelmező elem, mint a rendes ivóvízben van só, és a fehér napsugárban mind a hét szín benne van. Sajnos, a „fegyelem szóval negatív és rideg, visszataszító, kellemetlen képzetek és fogalom van társulva, de ez nem a fegyelem természete miatt van, hanem a történelemben előforduló nemely rossz következménnyel szemben. Büntetés, kirekesztés, szabadságkorlátozás nem tartoznak e szónak a lényegéhez, A ker. erkölcsi karaktert úgy kell értelmezni, mint valami tökéletes és pozitív valamit, melyet gyakorlni kell. Természetesen negatív oldala is van: kizárasa minden erkölcsileg nem megfelelő eszmének és gyakorlatnak, ami összeférhetetlen a ker. kiváltságok használatával.“⁴⁸ A fegyelemek sokkal, de *sokkal szélesebb* köre van, mint közönségesen gondolják. A gyülekezetben minden úgy kell rendezni, hogy annak körében *minél lehetetlenebbé* váljék a bűnözés. Egyik tagnak sokszor meg kell addig inteni a másikat, míg valami „hivatalos“ ember tudomást szerez a hibáról. De az a legjobb, s épen arra kell törekednünk, hogy hivatalos útra ne terelődjék senki dolga. Már a családban, mely a társadalom alapsejtje, mely magában is egy kis gyülekezet, már a családban a „házifegyelemmel“ *megvalósulhat az egyházfegyelem jórésze*. A keresztyén fegyelmezés célja inkább javító, mint büntető lehet és a fegyelmet nagy alázatossággal kell gyakorlni azoknak,, akik mentek is talán a szóbanforgó bűnöktől. Isten előtt nem kevésbé büntetésre méltók *más bűnök* miatt. Vagy talán néha ugyanazon bűn miatt. Egy vidéki lelkipásztor mondta egyszer bizalmas körben: „Bírája levén egy bűnös leánynak, megszégyenültem, mert mi is sokszor esendők és magunkról megfeledkezők vagyunk.“ Bizonyára rászorulnak a közösség támogatására a lelkipásztorok, tanítók s más vezetők is. Ha a fegyelmezés fogalmát erre a síkra felemeljük, akkor az egyház testületi véleményének a nyomása végleges hatást gyakorol az egyénre — természetesen bele egyezésével — és sokkal magasabb, fejlődöttebb életfolytatásra fog vezetni, mint azt általában gondolnák.

Nemes hagyományokat, egészséges lékgört, becsületes közvéleményt.

Egy tradíciót, nemes szokást kell létrehozni, ahol valakinek egy magasabb élet iránti érzéke, bármely társadalmi helyzetben is a *többiek jóindulatával találkozik*. Amikor a keresztyén testvérek megintését az illető tisztelettel fogadja és helyesli, mégha először kellemetlen vagy épen kínos is az. Így a testületi érdek erősödik, fokozatosan hatékonyabb lesz és kiterjed.⁴⁹ *Tiszta lékgört, atmoszférát kell teremteni, melybe, ha a bűn mikrobait milliószámra, és a vétkek konkolyát sűrűn ős által*

landóan szórja is bele a Sátán, de nem fogannak meg a fertőző csírák és mérges magvak. Mint ahogyan az egyes járványok csak bizonyos időjárás és lékgöri viszonyok kedvelésével tudnak kifejlődni. De még ezen túl is a szervezet kellő ellenállásával találkozik s mindenképen megtörök a kór hatása.

Ez a folyamat a gyülekezet lelki szervezetén is. A gyülekezet is szervezet, organizmus, testület. Nem más az, mint kollektív személy. A gyülekezet kicsinyei és nagyai között szokás, illemtudás, társadalmi konvenció, tiszteletadás, jó modor és ennek gyakorlata alakuljon ki. Tanulják meg *mi méltó*, mi nem, mi *hasznos*, mi nem. Ezt korántsem a lelkipásztor mondja meg mindig mindenkinék, hanem az idő, hely, alkalom, összekötötés szerint más és más. Rendesen a legközelebbálló feladata ez. Családtagé, baráté, rokoné.

Kálvin elfogadja, amit Augusztinus is figyelmünkbe ajánl, hogyha a bűn mételye megtámadta a sokaságot, akkor az előfegyelem irgalmassága szükséges, mert az elkülönítésre vonatkozó tanácsok haszontalanok, veszélyesek és szentségtörőkké, istentelenekké, gögösekké tesznek és jobban megzavarják *az erőtelen jókat*, mint a *bátor gonoszokat*.⁵⁰ Épen ez az „előfegyelem“ az amire nekünk főképen szükségünk van. Mert mire valaki már nyilvános fegyelmezésre kerül, akkor annak (bo-csánat a triviális kifejezésért) „régen rossz“. Sok izgalomra, megmakacsodásra, konok elenállásra lehet számítani, miért ne előzzük ezt meg, mielőtt a magas láz elkapná a szervezetet. A szelíd szeretet, tegyük hozzá, a szenvédő szeretet, sokkal hatékonyabb eszközöknek bizonyultak számtalanszor minden egyébnél. Pál mondja a Csel. 20: 32-ben. „Én három esztendeig éjjel és nappal meg nem szűntem könnyhullatással inteni mindenkit“. Gondoljuk milyen nagy dolog ez és mennyi szelíd fegyelmezés lehetett Pál apostolnak az igeHIRDETÉSében, magánbeszélgetéseiben, magaviseletében, s eljárásában.

Bizonnyal az Úr Jézus minden külső erőszakot és ural-kodást megtiltott a tanítványainak. Sem az ótestamentumi tör-vényszerű és próféta Elizeus szellemét (Lukács 9:54.), sem a durva középkori pápai kényszert, sem a subtilis, aprólékos, kicsinyeskedő rendszabályokat a *lelki dolgokban nem vehetjük magunkra*.⁵¹

Ki győzné mind leírni az aprólékos szabályokat, az élet számtalan eseteiben követendő cselekvési módokat. Nem is lehet. Egyik esetben ugyanaz a szó, vagy cselekedet bűn lehet, máskor erényszámba megy. Épen ebben áll a lelki szabadságunk. Különben a szabályozásoknak folytonos gátló zaklatását ki sem lehetne bírni. A gyülekezet tagjai álljanak a Szentlélek állandó és csendes vezetése alatt. A lelkiismeretének finom érintésére tudja majd mindenki mit tegyen, vagy mit ne tegyen, vagy mire intse, vezesse testvérét. Minél fejlödöttebb a gyülekezeti

élet, annál ritkább a külső erős hatás. „A fejlődés“ egyre tisztább s mondhatjuk szigorúbb erkölcsiséget, egyre ideálisabb következményeket állít a gyülekezet elé. S mikor durva külső eszközökről sorban lemond, olyan mértékben *hisz* az imponderabilis *erők ellenállhatatlanságában*.⁵² A terror erőszakos eszközei helyett főszerepet a becsületes propangandára teszi, melynek lelki ragályozására tudatosan számít. Milyen hamar megérzik a hívek, a testvér, vagy az ellenség közeledtét; a jót és rosszat és hatni tudnak egymásra egy boldog mosollyal, vagy egy szomorú tekintettel, melyel nem ér fel a kaloda, vagy bírság, vagy vessző.

Becsületes közszellemet főként a vezetők csinálnak. (Fejtől ...) Nem volna jó például, ha egyes lelkészeti, tanítói, tanári családi „dinasztiák“ falun, városon parókiákat, iskolákat, intézeteket megszállanának. Még azt mondhatnák a hívek, hogy a „pásztorok“ először magukat és családjaikat legeltetik és csak azután jöhetnek mások.

Néünk nem jó az állami külső hatalmat sem a morális erkölcsi fegyelmezésnél igénybevenni, mert az ōskeresztyénséget közvetlen követő időkben bebizonyosodott, hogy olyan erő áramlik be az állami beavatkozással, mely kellő világosság hiján ott rombol, ahol nem kellene, de számtalan más helyen meglapult bűm Nincsenek, nem is lehetnek az államnak *olyan finom* lelki szervei, melyek a szív indulatát és a lélek gondolatát kellőképen kormányozni tudnák — az *erkölcsi szabadakarat meghagyása mellett*. És ez a döntő fontosságú dolog. „Az egyháznak és az államnak az uniója valamikor két tekintetben volt káros. A heretikusok elleni szigor növekedett, a gyakorlati bűnök elleni ellankadt. Az eretnekség iránti gyűlölet egyfelől, s a morális könnyelműség másfelől; a tanok tisztaágáért való *buzgalom* és az élet tisztaágára iránti *közömbössége*, melynek ki kellene zájni egymást a valóságban, gyakran társultak.⁵² Az erők áramlásánaknak fordítva kell történni. Az állami védelem, ha jóakaratot kíván mutatni, kint posztoljon az egyház kerítésén kívül. Az egyház pedig az állam, társadalom részére lelki világítással és eszményibb erkölcsi irányítással szolgáljon. „Kívánatos és óhajtandó, hogy a fejedelmek és hatóságok Jézus szellemétől legyenek áthatva. Azonban a szónak valóságos értelmében keresztyén államról beszélni csak nem lehet. Ehhez hiányzik az államból ami épen lényeges és jellegzetes.“ A már többször említett atmoszféra, légkör, éghajlat megteremtése sokszor lesz olyan széleskörű alapos és jótékony tisztaulási folyamatoknak, „jók“ megerősödésének, a „gonoszok“ háttérbeszorulásának oka, amit soha semmiféle törvénykezési processussal, vagy direkt személyes megtámadásokkal, sem intelmekkel és tanításokkal nem lehet elérni. Tanúi lehetünk a mai mozgalmas korban az egyház életében, egyházközösségekben, egyházmegyékben, kerületben és az

egyetemes egyházban, hogy amikor bizonyos irányzatok, ébredeési, egyesületi mozgalmak, sajtó és karitatív tevékenységek — természetesen minden személyek és csoportok által képviselve — erőre, hatalomra kapnak, ott az *ellenkező irányzatok embereikkel* (korteseikkal) együtt lassanként fokozatosan lehetetlenneké, imposzibilisabbakká válnak. Szemeinkkel láthatunk embereket, kik néhány évvel ezelőtt nagyhatalmú befolyásuk révén irányadók voltak — most már hit és erkölcsi alacsonyabbrendűségük, inferioritásuk miatt elhalványodnak, meggyöngülnek, az egyházban se regnálni, se ártani többé nem tudnak s valamikor fénylő és félelmes szellemiségek is elhuny, mint a csillag a nap feljöttére. Semmiféle különleges eljárás, akció nem volt szükséges velük szemben, csak az *éghajlat* változott meg, melyben tovább nem virulnak, a kegyesek nagy nyugalmára és örömére. Ezt tudatosan az egyházfegyelemhez kell számítanunk.

Szelíd és komoly szavak után bátor tettek.

A gyávaság bűne nemcsak gyalázatos, de az tesz a legtöbb kárt és *nagyon nehezen* bocsáttatik meg. Mi lett volna, ha az Úr mindenöt megcselekedett volna, de elfutott volna, a kereszttől. Igen, „az életben uralkodnak az egy Jézus Krisztus által azok, kik a kegyelem és igazság ajándékában részesültek“. Ezeket az embereket nem lehet legyőzni. Pedig olyan *szelídek*. De ezzel lehet leghamarabb megfélezni a vad embert. „A szelíd szó megtörí a csontot.“ (Péld. 25:11.) Az Úr munkásai sohasem engedhetik meg maguknak a durva, nyers beszédmordot. Sajnálatos, hogy ez az igazság bátor kimondásának az ürügye alatt sokszor megesik. Ez nem jól van. Mindig szelíd, jóakaratú, udvarias beszédmordorban kell a lelkei munkásnak szólni. Kíméletesen és a szeretet gyöngédségével kell elővenni a legdurvább bűnözöt is. Ha mi így teszünk, akkor szükségképen másoktól is megköveteljük a kellő tiszteletet, jó modort és csak ezen lékgörben tud kinyílni a lélek és engedi magét „gyógykezeltetni“. „A finom modornak szüksége van mások finom modora által való *támogatásra*.⁵³ Sokan eltévesztik szem elől a lelkigondozás egy másik fontos alapföltételét: a komolyságot. Kedvesek és finomak akarnak lenni és hogy még jobban bejussanak a másik bizalmába, kedélyes, vidám hangot ütnek meg, anekdoták, tréfák, viccek egymást érik egyéb szellemeskéssel együtt. Erre az illető tényleg felbátorodik és a maga módján ő is elkezd „viccelni“, sőt triviális, illetlen tréfákat enged meg magának. Ekkor aztán már akár leintjük az illetőt, akár nem, egyelőre *elveszett az alkalom* a komoly és építő társalkodásra. Ilyenkor már a lelkigondozás, vagy épen a bűnbánatra vezetés és megregulázás megintés majdnem lehetetlen.

Csak tartsuk nagyon eszünkben a Kol. 4:6.-t: „A ti beszédetek mindenkor kellemes legyen, sóval fűszerezett; hogy tudjátok, hogy mimódon kell néktek megfelelnetek“. A komoly sóval való konzerválás mindig megőv a flott, fonák, rothadt, kellemetlen, ízetlen és ízléstelen beszédektől. Amit néha egy házi hivatalos embereknél is fájdalommal tapasztalunk, kivált „hivatalon kívül“. Amikor azt gondolják, hogy bárhogyan lehet beszélni. Merjük állítani, hogy a semmi úgy *fel nem nyitja* a csapóajtót a feltörő sötét alvilági erők előtt, mint a durva, vagy épen sértő beszéd, vagy léha tréfa. Az ördögök raja szállja meg sokszor még a legjobb indulatú hívő embereket is, ha vigyázatlan gondatlan, tapintatlan, vagy gúnyos beszéddel elrontjuk a társalgást. Mennyi temérdek bánatot, szomorúságot, lelki makacs-ságot ős megkeményedést okozott már a szeretetlen, hirtelen, sértő, vádló szó. Mindkettőben meg lehet eleinte a teljes jóakarat, szeretet, de a hirtelen indulat, figyelmetlenség, vagy hiúság feltörése *elront, elmérgesít* minden. Nem veszik észre a kár-örvendő „harmadikat“, a Sátánt. Ezért nincs is *tökéletes ember*, vagyis, aki beszédében ne vétkezné. Pedig akkor tökéletesek lennének Jakab apostol szerint. De ez annál inkább intsen vigyázatra bennünket.

A lelki munkának minden szava, tette arravaló, hogy indikáljon, elindítson a másik ember lelkében a magáéhoz hasonló szellemi folyamatot ős rávezesse azt az önálló gondolkozásra és cselekvésre. Bibliaolvasás, imádkozás és önfegyelem gyakorlása által eljusson a saját lelkének ápolására és az önségeyre. „A bűn elleni küzdelem mindig a keresztyén saját dolga, melyet a lelki-gondozó tőle soha át nem vehet, hanem csak segítségére jöhet. Tudatba hozza a bűnt, hogy azt ellenséggént fogja föl.“

Az bizonyos, hogy a lelkeket leleplezni — ami nélkül a hozzáférő gyógykezelés nem lehetséges — nagyon nehéz. Sokszor a legmesszebbmenő alkalmazkodás és gyengéd szeretet mellett is, ha az illető észreveszi mi van készülőben, *bezárkózik, vagy nyíltan* visszautasítja a lelki életbe való beavatkozást. „A vallásos élet privát szempontból egy misztérium és megtiltja a beszédet. Ezért van, hogy még a jóakaratú embernek a közeledése is olyan keserű *ellenállásra* talál. Mikor a hallgatást megtörök, s átlépik a választó határt, úgy átszik, mintha a lélek meg volna sérülve“.⁵⁴ Ennek a megállapításnak azonban csak kivételes és épen a szabályt erősítő, elszigetelt esetekre való vonatkozást engedhetünk. Igenis a lelekhez „alkalmas és alkalmatlan“ időben egyaránt hozzá kell férközni. És tudunk lenni a zsidónak zsidó, görögnek görög, szegénynek szegény, gazdagnak gazdag, együgyűnek együgyű, tudósnak bölcs.

És még egy nagyon fontos dolog: Szükség van arra, hogy Krisztus ítéletté váljon mindenkit beszélgető fél számára. „Ez megőriz attól, hogy fensőbbség-érzet és leereszkedő modor fej-

lődjék ki bennünk, hiszen ez a kettő oly rendkívül pusztítóan hat a missziói munkában.⁵⁵ Az ördögnek legravaszbabb taktikájához, legerősebb manőveréhez tartozik az, hogy az egyént minden elképzelhető szuggesztíoval, privát ügyével *magára hagyata*. Ez által elzárja, izolálja, elszigeteli segítségére jövő embertestvéreitől, *blokírizza* és *megfojja*. Ezért kell testvéri közösségen gondozni az emberi lelket. „Az Üdvahadsereg ragasz-kodik annak a nyilvános kijelentéséhez, hogy valaki új élet kezdését határozta el. Ezt bölcsen teszi, mert ez jobban segít megfogni az önátadót, mintha az tisztán *szubjektív* és *titkos* lenne. Fogadalmát könnyen megtagadná, vagy nem venné figyelembe a legközelebbi kísértésnél. Bátorítást és a közösség segítségét adja a nyilvános fogadalom. De meg fél is a bírálattól, ha feladná a harcot“.⁵⁸

Legutoljára hagyjuk az élet feláldozását. Tulajdonképen a Krisztusért való élet is meghalást és feláldozást jelent. Csak részletekben, darabonként áldozzuk iel az életet. A missziói munkát jellemzi az, hogy az életet, a fizikai életet is fel kell reá tenni. Nemcsak a régi külümissziói tereken, de ma már másutt is. úgynevezett kultúrországokban is, elég hamar mártírium lehet a keresztyén sorsa, De azt se felejtsük el, hogy mindenki akkor teszi le az életét az Űrért, *amikor akarja*. Lelkésze nem küldheti, családja vissza nem tarthatja. Sem más körülmények. Ez is az ő szent szabadsága. Pál apostol élete biológiai szempontból elhibázott volt, mert lefejezték, de a történelem nagy környezetéhez mérve, nagyszerű ember volt.⁵⁷ ő is többször elkerülte ellenségeit, s menekült üldözöi elől, épen mint az Úr... De egyszer eljött az óra, mikor engedé magát megfogatni és kivégeztetni. Sokak, talán hívők előtt is Pál apostol élhetett volna, ő tudta, hogy nem kell tovább élnie. Nagyobb szabadság várta...

Az egyház hálóvetése.

Az egyházaknak időnként ki kell vetni a *nagy hálót*. A nagy háló mindig fog a tömegből halakat, ha egyik-másik, ki-vált az apraja, visszacsúszik is, de lehet, hogy a következő alkalomra megnő, a gondolkozás megérik, az akarat elszánt lesz és a következő ébredési téritő mozgalom megfogja „boldog rabságára“.

Az ébredési mozgalmaknak egyik oka az *élet ritmusa*, a másik, a sok forrásból eredő szuggesztíó.⁵⁸ Annál jobb, minél több oldalról, *minél többen* mondják, ajánlják. De „nem elég csak összegyűjteni a népet, amint vasárnaponként tesszük, az még nem psychológiai tömeg. Míg a gyülekezet *egyenek gyűlése*, akik megtartják szokásaikat, viselkedésüket, bár beszélhetsz azoknak különböző tényekről, meggöyökön meggyőzök talán őket, de nem

lesz revival, nem ébred fel a szív, nincs megtérés. Ám első feltétel a lelki feszültség, várakozás és a sokaság nyomott, *alávetett, izgatott* hangulata. Ez létrejöhét természetes úton, vagy néhány egyén kezdeményezésére, Hasonló azonos elmjűséget kell létrehozni. Revivalt *hideg vérrel* nem lehet csinálni“.⁵⁹ A skót Stewart testvérek sokszor mondották előadásuk alkalmával: *ne féljünk* az izgalmaktól. Vannak nemes izgalmak is.“ Hosszú imák nem jók, mert unalmasak. Jól választott énekek kellenek, ezekkel szuggesztíó és autoszuggesztíó megy végbe egyszerre. A szónok által hangoztatott eszméket énekli *magának* és *másnak*. Ha szomorú is, de ne legyen melankolikus; ha örömteli is, ne legyen víg; ne legyen nehéz *megérteni*, megragadni; hangsúlyozza az Istennek való átadást“.⁶⁰ Csak jöjjön a szivemnek áldott megtörése, csak hódoljon a lélek az Úr előtt és fogadja be a Szentlelket. Senki ne féljen Isten átolető szeretetétől. Igaz, hogy „minden szuggesztíó működik valamilyen célra, de elég garancia is kell arra, hogy a szuggesztíó *jogos* és *jó*. Szükségünk van egy mértékre, mely által azok igazságát bizonyítjuk. A keresztyénségnak objektív oka van annak állítására, hogy az ő szuggesztíói *igazak*. Az örök bölcseség kijelentette magát az emberi tapasztalat számára az idő ős a tér egy adott pontján“.⁶¹ Aki Krisztus kereszjtét öleli át, sohasem lesz az élet hajtóerőtje.

A titokzatos, misztikus átélések.

A misztikus összetéveszti az érzéki elragadtatást az Isten-nel való életközöséggel. Az ébresztő revivalista bűntöredelemre vagy örömrre izgat, mely kifejezésben kielégül és a karaktert azonmódon hagyja. A hívő hiábavaló érzelmekre indul a hang, vagy látvány szépségtől, de az ő esztétikai élvezete néha erkölcs-telen és demoralizáló öröm. Ezért van a miszticizmusban, mint egy kivélo theologus mondta, rendkívül nagy *egyhangúság*, az ő tapasztalatainak nincs története, hanem az közvetlen és visszatér önmagába. A különbség csak az érzés *erejében* van. A val-lásos miszticizmus is lehet önmagában való, vagy elragadtatott látomás, vagy testi önkívület.⁶² Makkainak nagy igaza van abban, amit a külföldi import keresztyénség nem akar megérteni, hogy a magyar természet s „a magyar ref. gyülekezeti közösségg tartózkodik és írtózik a személyes bűnbánat, áhitat, elszánás kitárasától, s még inkább az abban való kéjelgéstől.“

A vallásos élet beteges formája az extázis egy faja és pedig a mesterségesen előidézett érzéki elragadtatás. Egy keresztyén néger szerző egy ilyen vallásos őrjöngésnek — amit saját népénel figyel meg, a következő leírását adja: A levegő izgatt a fekete nép között. Egy elnyomott terror függ a levegőben és megragad bennünket, látszólag ördögies őrültség, egy ördögi

megszállás, mely rémes valóságot kölcsönöz az éneknek és a szavaknak. A prédikáció uralkodik, amint tömör formában jönnek a szavak, a nép ajagat, s aztán egy barna nő hirtelen a levegőbe ugrik és ordít, mint egy elveszett lélek, miközben körülötte nyögés és ordítás tör fel az emberi szenvédélyeknek olyan jelenetében, melyet sohasem képzettem el. A szerző azt mondja, hogy a fekete nép ezt az Úr lelke direkt hatásának tudja, mely megtölti az imádókat *természetfölötti örömmel*. Hasonló praxis volt sok ország és kor népeinél, hogy a kollektív érzelmeket extrém szélsőségekre fokozzák, s azok is hasonlóan természetfölötti magyarázatot adtak és fogadtak eh Emlékezhetünk a régi görög Dionisosi orgiákra is.⁶³ A történelmi protestáns felekezetek ezt a veszedelmes és méltatlan praxist nem is szokták gyakorolni. Még a leghevesebb missziói emberek sem és az igazság érdekében hozzá kell tenni, hogy kevés revivalista és evangéliista elégszik meg csupán megtéréssel, hanem a megszentelődésben önfegyelmet és lelki egyensúlyt követel.

A léleknek misztikus hajlamai és tulajdonságai már kora gyermekkorban jelentkeznek. Magam életéből tudok megfelelő példát. Egyházig racionális, vallásérkölcsi közélet tekintetében közömbös és anyagias környezetben nőttem fel a „józan“ Sárrét-Biharban. Csak édesanyámát láttam komolyan imádkozni, mást nem. Mégis gyermekpajtásaimmal együtt rendkívüli élénkséggel reagáltam minden vallásos, titokzatos, sőt babonás esetre, történetre, jelenségre. Valósággal *szertartásos menetben* vonultunk fel az üres templomon át a toronyba, ha a lelkész gyermekei — legjobb pajtásaim — elcsenték a templomkulcsot. A különféle madárnyomoktól rakott torony rendetlenségét észre se vettük. Áhítattal állottunk meg a harangok alatt. Körmeinkkel megütöttük, zengése mintha égből jött volna — A sötét templom-padlásra is benéztünk. Visszajövet a templomban lábjujhegyen végigsétáltunk ... Katedrába is felmerészkedtünk... Mindig suttogó, megilletődött gyermekekbeszédek között. De nem is jöhettet senki, csak a bizalmas beavatott 5—6 pajtás. Biztosan tudtuk, hogy ez a templom más hely, mint egyéb.

Az iskolában egyszer nagy izgalommal suttogtak a gyermekek egymásnak valamit, (de soha ez a „rector úr“ elő nem került). Arról volt szó, hogy Isten ledobott egy írást az égből. A bűnös emberek megmentésére üzenetet küldött. Mai logikus rekonstrukcióim szerint bizonyosan valami *szektának röpcédu-la ja* lehetett, mely gyermeklelkünkben oly izgatott visszhangot keltett. — Ádám és Éva kiüzetését a paradicsomból e lecke meg tanulása után évekig fájlaltam. — Egy spiritiszta szeánszot, gyűlést nem tartanak nagyobb hóknysz-pókusszal, mint ahogy mi a nyári meleg délben „lidérceket“ idéztünk néha egy-egy paraszt ház pitvarában. Szorosan becsukott ajtók, ablakok mögött kellett a titokzatos lények megjelenni, miközben félelem és öröm

izgalmaitól elfogódott hangon mondogattuk a varázsigét: Kelj fel kópé (kakas) kopogtatni, Lengyelzsidót vagdaltatni. (Megölni.) S izgatottságtól remegve figyeltünk egyes fénypontokat és sávokat, melyek vagy a szabadkéményen, vagy más résen szűrődtek be, de mi lidérnek véltük. — A pap- és tanító-gyermekekkel éveken keresztül el játszottuk két kis bábu eltemetését, szintén nagy szertartásossággal. Néha egy, néha két év múlva bontottuk fel a „sírt“, amit minden megtaláltunk. Ekkor új helyre temettük. Ezt játszottuk közel egy évtizedig. Szegény keresztapám, a lelkész, három szép nagy fiát és egy leányát temette el azután pár év múlva — az én kedves pajtásaimat.

Még egyet. Nyolc-tízéves lehettem, mikor a házunk végén, a nagy gyümölcsöskert egyik oldalán, azon gondolkoztam: igaz-e, amit az iskolában tanultam, hogy van mennyország? (*Korán észrevettem*, hogy a felnőttek, még a hivatalosak se nagyon hiszik, amit mi a vallásórán tanulunk.) Néztem északnyugat felé a kevés felhős, ragyogó délutáni égre és ezt gondoltam: „*Ha van mennyország, nekem oda be kell jutnom.*“

Külföldi tanulmányaim alatt tervszerűen megfigyeltem a „felvilágosult és művelt nyugat“ gyakorlati vallásos életét. mindenütt egyformán azt találtam, hogy az emberben mindenféle esetleges, külső csalóka látszat ellenére, kiirthatatlanul él a vágy a titokzatos lelki élet és annak valóságai iránt. Akik a történelmi keresztyén egyházak kijelentett vallását meg is tagadták, azok ott keresnek lelki kielégülést és megnyugvást, ahol tudnak. Rejtve, vagy fél és egész nyilvánosság előtt jönnek össze, nem lényeges.

Berlinben egy német evangélikus lelkészjelölttel egy száláson, penzióban voltunk és sokára jöttünk rá, hogy a házbeliek a pünkösdi mozzalmoknak, szektának a tagjai. Itt fogadták a „prófétát“ és társait a legnagyobb diszkrécióval, s végezték szer-tartásaikat úgy, hogy soha észre nem vettük.

Edinburgban a kvakerek egyszerű kis összejöveteli helyén, ami félig-meddig nyilvános volt, láttam és hallottam a következőket: Rövid énekelés után teljes húsz percig ültünk némán várakozva a „Szentlélek kijelentésére“. Egyszer feláll egy idősebb férfi és félig behunyt szemmel alig érthető szavakat és mondatokat mormol egy-két percig. Aztán leül. Csend. Majd feláll egy általam is ismert egyetemi tanársegéd, s egészen rendes, világos rövid kis hiterkölcsei tanítást tart. Megint várakozás. Megint feláll valaki és imádkozik, hol érthetően, hol nem. Ez így ment vagy ötnegyed óráig. Végül éneklés, a „hit-testvérek“ bizalmas beszélgetése. Köszönés után eltávoznak a résztvevők.

Londonban még több szekta van, mint bárholt. Az újságokban is hirdetik az összejöveteleiket néha az előadó nevével és a tárgy megjelölésével is, a Heyde-parki híres helyen pedig

szabadtéri előadásokat tartanak, néha 10—20 emelvény körül is sereglük kisebb-nagyobb csoport, ahol még a történelmi egyházak, köztük a római katolikus és zsidó is felállítja legalább vasárnap délután a szószékét, s próbál híveket szerezni — kevés eredménnyel. — Érdemes a megemlítésre a theozofusok szektája, mely bölcsleti tudományos úton keresi az Istant és az iskolázottabb rétegekből hódít. Egyik hatalmas, művésziesen szép, templomszerű előadótermében láttam egy „istentiszteletet“, mely elég egyszerű, de mégis titokzatosan ható szertartásaival a szabadkőművesekre emlékeztet. — Egészen templomszerű volt az „Erkölcsi egyház“ összejöveteli helye, ahol ornátusban, palástosan prédikált a lelkész, a kathedra két odalán Jézus és Buddha aranyozott szobra állt.

Az amerikai vallásos életet épen nem ismerem közelebbről, de ami ennek misztikus oldalát illeti, ma sem tudok ismertető és kritikailag jobb tájékoztató könyvet William James lélektantudós művénél, mely „A vallásos tapasztalatok sokféle-ségéről“ szól. Igen jó szolgálatot tenne, aki magyarra lefordítaná.

Egyházunknak úgy építő, mint harcoló tevékenységében tehát számolni kell e jelenségekkel ős az emberi lélek e tulajdonságaival. Azaz egyrész bátran appellálhatunk és építhetünk a láthatatlan és érzékelhetetlen Isten utáni emberi vágyásra, másfelől határozottan szembe kell szállnunk a lélekromboló, sokszor erkölcspusztító szellemi irányzatokkal. Az egyháznak ez is hadszíntere.

Vigyázzunk az altató hipnózissal.

Mi a szellemi küzelmekkel szerves kapcsolatban állónak látjuk a lelti gyógykezelésnek formáit. Ha leszögeztük, hogy maga az egyházfegyelem egy óriási kiterjedésű fronton folytatott harc az emberlélek érdekében titokzatos hatalmakkal szemben. Tehát következésképen acceptálnunk kell azt az elvet, hogy egyesekkel szemben, nem; a szigorú intést vagy épen fenyítést, hanem sokszor a lelti aszepszis és antiszepszis fertőtlenítés gyógykezelő eljárásait kell alkalmazni.

Egyik ilyen eljárásnak ajánlják a hypnotikus kezelést, amit Weaterhead elsősorban lekipásztorokának ajánl. Ezen módszerrel szemben még nincs ugyan véglegesen kialakult véleményünk, hiszen nálunk egyáltalában nem foglalkoznak vele, de *figyelmünkre* kell méltatnunk a kiváló pszichológus javallását. „Ha meggondoljuk, hogy az életben mennyi nyomorúságnak lelti eredete, oka van mint rettegések, megszállott, ideges állapotok, sexuális képzelődések és bűnök mint rendkívül erős gátlások, és akkor arra is gondolunk,, hogy ezek

nagy részén segíteni is lehet vallásos kezeléssel. A mi vallásunk a leghatalmasabb szuggesztíot adja a léleknek. S a jövendő lelkészek igyekezni fognak képzett *pszyhológusok* lenni s meglátják, hogy a hipnózis alatt végzett vallásos szuggesztíó határozottan, sőt egyedül az ő munkaterületük.⁶⁴ nekünk fel kell készülve lenni a modern világ szükségleteire. Freud is mondja: „A vitális vallás hanyatlásával az ideges rendellenességek megsokszorozódtak és sokkal mélyebben gyökerezők lettek.“⁶⁵ S ezekhez értenünk kell. Sőt tovább kell mennünk, mint az orvosok, mert ők a fizikumnál megállanak, mi a spirituális okokat kutatjuk s ezek az igaziak. „El lehet fogadni, hogy sok tünemény a normális életben mint előítélet, izgékonyiság stb. ugyanazon fajták, csak *fokban* különböznek, de ebből nem lehet arra a következtetésre *ugrani*, hogy az összes lelti zavaroknak a tüneményei csak túlzott formái a rendes ember tudatalatti elemeinek.“⁶⁶ Vagyis e lelti zavarok okai eredetileg azonosak az ú. n. *mgszállással*. Ismeretlen hatalmak kártékony befolyásával. Ezek elleni eljárásul nagyon ajánlja Weaterhead a hypnotizálást és pedig azért, mert szinte a hypnózis olyan lelti állapot, melyben a szuggesztív ráhatásokat *sokkal könnyebben* fogadja valaki, mint rendes, normális állapotban.⁶⁷ Mi nem bánjuk, meg lehet próbálni az ördög úzésnek e modern formáját, bár bibliai példát magára a hipnózisra nem tudunk. Majd meglátjuk a gyümölcsét, jó-e? Ravasz László a jó prédikálást is ördögűzésnek tartja és elégnektartja. „A hypnotizálással szemben nem érv, hogy akarata fel kell adni az illetőknek, mert az autóban is *feladom* az akaratomat, mikor más vezet. Az orvossal szemben is.“⁶⁸ Ebben teljesen igaza van. „A hypnotizálásnak kétségtelenül nagy veszélye, hogy gonosz emberek visszaélhetnek vele. (bűvész, kuruzslók stb.)“⁶⁹ Hát az *igehirdetéssel* nem élnek vissza?“ Vanak, akik azt mondják, hogy a paciens csalódhat Krisztus jelenlétében. Erre azt mondjuk, hogy nem lehet több csalódás, mint bármely rendes álomnál, amelyet *eredményei* igazolnak. A hypnózisnál esetleg sikerülhet a páciens lelkének ajtaját kinyitni, melyen keresztül az isteni barát, aki minden közel van, hozzájuk beléphet az illető életének szentélyébe s ott érvényesít jelenítének gyógyító és sugárzó erejét.⁷⁰ Az eljárástól való idegenkedést el akarja oszlatni azzal is, hogy: „Íme nem lehet valakit hypnotizálni *akarata ellenére*;* továbbá hipnotikus álomban sem lehet valakivel *mélyebb* meggyőződésével ellenkező cselekedetre „rávenni.“⁷¹ Ez mind elfogadható, ha az eredmények igazolják. Mi W. James-szel e „forrás“ felől nem aggodalmasunk, ha jó a gyümölcs. Az aztán megint érdekes, hogy míg Weaterhead az öntudat korlátozásával akar segíteni a régi Spinoza, meg épen az öntudatosítással. „Egy szenvédély megszűnik élni, mihelyt

egy világos, *tiszta eszmét* formálunk róla, hogy mi az.⁷² Talán nincs ibolyán ellentét a kettő között, mint gondolnók. Meg lehet próbálni ezt is, a hipnózist is. „A hipnózis a képzett pszichológus területe kiváltképen. (Nem annyira az orvosé, akivel ugyan célszerű lehet együttműködni).⁷³ Inkább a lelkészé, mint mondja. Utóvégre lelkészek nem lehetnek idegenek a lélektantól. Vegyék már több hasznát, mint eddig. Vasady mondja: Beismérjük azt, hogy a freudizmus psychonalitikai módszere sok kiváló eredmény felmutatásáról tanúskodhatik. Sok eleddig ismeretlen lelti tényre hívta fel a figyelmét (pl. a tudatalattira, a tudatelőttire az ú. n. psychikai komplexumokra az eleváció és a sublimáció *nem tudatos* történéseire stb.⁷⁴ De praktikus eredményeket mégsem mutatott fel a lélektan annyit, mint vártuk volna. Próbáljuk hát beiktatni a cura pastorális, a lelti gondozás eszközei közé a lélektant is.

Az nagyon a hipnózis ellen szól, hogy Jézus maga soha sem alkalmazta az altatást. Ellenben halálos álomból is ébresztett. Tanítványainak utolsó nagy kísértéseiben való elaluvásukról megdorgálta őket. A narkótikus elbódítást *a kereszten sem fogadta el*. A megdicsőüléshegyén a tanítványok inkább *tudatfeletti* elragadtatott, felfokozott tudatú állapotban voltak. Ilyen állapot igen sok van a Szentírás számtalan helyén, de ez épen ellenkezője a hipnotikus álomnak, ami veszedelmesen hasonlít a spiritizmushoz,

Vallásos mozgalmaink nem altatás, hanem *ébredési* mozgalmak. Ugyan különös lenne, ha a lelkészhez az emberek nem felvilágosításért, hanem altatásért járnának.

Különleges terv és kísérletképen curiosumképen foglalkoztunk vele. Majd a következő idők mutatják meg, ér-e valamit. Hiszen mindenkor *elszigetelt*, speciális lélektan, orvosi kísérletek foglalkoznak ezzel. Közéleti jelentősége ezideig semmi.

A tréfa és humor hiányjelenség és pótlék.

Foglalkoznunk kell még egy különös jelenséggel, a szellemi életben közismerten és elismerten nagyjelentőségű momentummal, mozzanattal, a humorral és komikummal, melynek hatásai nemcsak igen erősek és széles körre terjedők, de ugyanakkor kiszámíthatatlanok.

Szilárdan állva a keresztyén dualizmus álláspontján, azt kell mondanunk, hogyha az alvilág, vagyis a sötétség lelkei fejedelmének, a Sátánnak első eszköze a terror, az erőszakos megfélemlítés, úgy a második eszköze a humor. Csak harmadsorban használja az érzékkiséget és azután a pénzt az ember megrontására.

Bergson és a mai bölcselők írtak már egész könyvet a hu-

mórról, a nevetésről, a tréfáról, mely tényleg rendkívül érdekes lélektani jelenség s jára, rosszra egyaránt használható, mint legtöbb dolog a világom

A humor és komikum alapja az ellentétes lelki *feszültség*, mely bizonyos derűsen üdítő *megkönyebbülésben*, fiziológiailag pedig sajátságosan beidegzett légzőszervi lepergő rázkódtatásban nyilvánul, amit nevetésnek, kacagásnak nevezünk.

Kétségtelen, hogy a humor, a tréfa, a nevetés már az előbb említett lelki és fizikai ellentéteség és feszültségnél fogva is folyamatosság, egyensúlyozottság, stabilitás hiányt, tehát bizonyos fokú tökéletlenséget jelent. Ez a tökéletlenség egy hosszú skálán keresztül, elkezdve a halálosan maró ördögi gúnytól a játszi élcélódésig mint tréfa, majd a szelíd kedélyeskedéstől a modor és ízlés százféle formáján és módján át az igazságok és tények kereséséig, kipuhatalásáig mint *hiány* mutatkozik, illetve a humorban annak a *pótléka*. A tréfához tartozik az önierónia, az önkigúnyolás. Ez finoman alkalmazva, jó hatást tesz, hogy nem elfogult magával szemben az illető.

Arra a sokszor feltett kérdésre, hogy miért nincs a bibliaiban, főként az Új testamentumban humor és tréfa egyáltalán — csak ezen a vonalon találhatjuk a megfejtést: Azért, mert a biblia az igazság stabilis, állandó *birtoklása* és *kisugárzása*, nem pedig *keresése*. Azért nem szükséges seholsem még a legszelídebb humor sem. A humoros bolygó művek felett a Szentírás álló nap. Egy nagy elterjedt könyvismertető folyóiratban azt írta valaki: „A biblia a világ leghumortalanabb könyve, s a legnagyobb példányszámban jelent meg. Ez a könyvtörténet legsodálatosabb paradoxona“.

A humor, komikum, éle, vicc, tréfa, anekdota, minden néven nevezendő kedélyeskedés a lelki *élet egészen* vallásos területén is mindig használatos volt. Külünnagyítások, evangelizátorok, prédkátorok éltek vele, nem is szólva a gyermek és ifjúság neveléséről. Mindazáltal *végcélként* sohasem szerepelhet. Eszközi jelentősége nem több, mint a komoly munkára előkészítő, *gyakorló* játéké, sporté. Baj, ha ez amannak pótléka, mint egy jó humorú öreg skót lelkész mondta: ezek a fiatalok úgy játszanak (olyan erővel és odaadással), mintha dolgoznának ők úgy dolgoznak, mintha játszanának.

VIII. RÉSZ.

A szabadságharc.

A harc célja a szabadság.

Nem évszázadokon, de évezredeken át folyt és még most is folyik a vita a filozófusok, bölcselők között, hogy van-e hát az embernek szabadsága, vagy más formulázásban: van-e szabadakarat? Könyvünk első részében kifejtettük azokat az érveket, amelyek az emberi szabadság mellett szólnak, illetve azon föltételeket, amelyek mellett lehetséges a szabadakarat. Itt csak mélységes sajnálatunkat akarjuk még kifejezni azon a *meddő vitán*, azon rengeteg, elvesztegettet szellemi és erkölcsi ős anyagi erőn, amely e kérdés *hamis felfogása és értelmezése* miatt áldozatal esett. És ami a nagy gondolkodók súlyos tévedése mellett a téves irányítás és különböző káros hatásokban jelentkezett, amit ők e probléma felszínen tartása és hibás megoldásai miatt az; intellektuális, értelmiségi osztályokon keresztül a társadalmi közfelfogásra és életre gyakoroltak, főleg a múltban.

A szabadság, vagy szabadakarat nyilván emberi személyekre szól és pedig egyénenként. Lényegében a személynek, azaz *egy élő lénynek* a szabadságáról beszélhetünk. Ki merné azt állítani, hogy a szabadság abban áll, hogy A, B-től X, Y-ig mindenki korlátozatlanul azt teheti, amit akar. Úgy-e senki sem gondolja ezt? Ha tehát így áll a dolog, márkorlátozva vagyunk az egyes személyekre és egyénenként az *ő tulajdon szabadság-körükéről* lehet szó csupán. A szabadság szót és fogalmat tehát kizártlagosan így lehet értelmezni. De ezen értelemben tényleg *van is szabadság*. Micsoda ez? minden lénynek, mondjuk embernek a szabadsága és szabadakarata a lényének kifejlődésére szolgáló lehetőségek fölhasználásában áll. Hogy a személy öntudatosan és gátlás nélkül haladhasson rendetetésének útján. Ez pedig lehetséges. Ezért „Az akarat szabad. A szabadság és személyisége a kettőnek mélységes egységén nyugszik.“¹ Mondhatjuk úgyis, hogy a személyisége elsősorban az öntudatban van és ez az öntudat önmagában birtokolja a szabadságot, öntudat és

szabadság bizonyos értelemben azonos fogalmak. Öntudaton kívül nincs szabadság. Ezt bizonyítja az is, hogy „az alvók és elmebetegek nem szabadon cselekszenek, mert nem tudatos motívumokat követnek. A tiszta ösztönös cselekvések sem szabadok, mert csak *egy motívum* van, tehát *nincs választás*.“ Az más dolog és nem az én dolgom; „Más“ tudja (azaz Isten) s nem az én tudatom, hogy „szabad“ választáson is determinálva, predesztinálva van, de erről még későbben.

Tovább haladva és a valóságos élet és gyakorlat szempontjait véve elsősorban figyelembe, szabadakarat *nélküл nincsen is erkölcsi* felelősségérzet és felelősség tudat. E nélkül pedig emberekhez való életet folytatni nem lehet. „Lehet élni a szabadságban való hit nélkül is, de nem lehet élni igazán azon valami nélkül, ami bármilyen obskúrus, balgaság legyen is, mindig úgy tekintetett, mint az emberi természethez hozzáartozott *méltóság** Az íróasztali bölcsék, akik mint valaki mondta „tekergétek véges elméjüket“, maguk sem úgy élnek, *ahogyan elmélkednek*. A mi keresztyénségünknek az ereje és dicsősége épen abban van, hogy mindenek fölött tényeket és erőket adott a világnak, nem elméleteket, sokszor üres theoriákat. „Nem beszéden áll az Istennek országa, hanem erőben.“ (I. Kor. 4:20.) „A szabadság elméleti tagadói nem győzik eléggé nevetségesessé tenni a szabadságban való hitet, mint balga ábrándot, de mikor önmaguk megítélésére kerül a sor, úgy cselekesznek, *mintha volna* szabadság. Ez meglátható azon tényből, hogy bosszúsak lesznek, ha úgy beszélünk róluk és bánunk velük, mintha nem volna szabadság. Ezt ők méltatlanságnak veszik.“⁴ Az élet, az öntudat és a szabadság egymástól el nem választható, szét nem elemezhető fogalmak, annyira mélyen gyökereznek a létünkben és lényünkben. Ezek Isten *teremtői tényének a titkából* származtak ki egy-sége fonódva, tehát a *teremtmény* azt megtudni ne is kísérelje.

Most már a személyes, öntudatos lélek szabadságából egy további fontos dolog következik. Ez pedig az, hogy minden, ami él, *éltetni is akar*. Nemcsak az áll: *omne vivum e vivo*, — azaz, minden élő csak előtől származhat, de az is, hogy *ex omne vivő vivum*, azaz minden előből élet. minden élő életet akar produkálni, ez nemcsak a közönséges emberi származásra vonatkozik, amikor a Teremtő öntudatos személyek nemzésére méltat bennünket, de vonatkozik még a körülöttünk levő természeti világra is, ahol az ember élve szabadságával, mesterséges tenyészettel szaporítja az állati és növényi életeket. Bergson rendkívül érdekes elmélete szerint az ember az anyagba is élhet és *szabadságol igyekszik vinni*, a többi szerves lényekkel együtt. Amint mondja: „Az anyag theoretikailag, elméletileg a. Végzet birodalma, míg a *ludat lényegesen a szabadságé*. Az élet, mely nem más, mint tudat, az anyagot céljaira használja és igyekszik azzal kiengesztelődni. Az életnek tehát valami olyan-

nak kell lenni, amely bizonyos rugékonyssággal az anyagban érvényesül és azt a szabadság javára fordítja — szinte lopva, bármi kis részben is, ahogy ilyet az anyag *egyáltalán adhat*⁵ Rögtön vallásos szemléletből felelve az elméetre, vájjon nem úgy van-e, hogy az anyagból való szemem és kezem sokszor az.t csinálja, amit akarok, sokszor meg azt, amit nem akarok. (Róm. 7:15.)

Említettük, hogy a szabadság a lényünknek megfelelő lehetőségek szabad használatában áll. Tehát az, hogy szabad lehet-e valaki, vagy nem, az ilyen feltételektől függ. Mert nem az a probléma, hogy van-e emberi szabadakarat, hanem igenis az a probléma, hogy kik azok, akiknek szabadságuk van és kik azok, akiknek nincs. Továbbá: és ez talán a legfontosabb: mikor és milyen mértékű ez a szabadság. Azaz *kiknél, mikor, mennyi* ez a szabadság, vagyis öntudat. Ezt az öntudatot és szabadságot hajlandó vagyok egynek venni. A külön teóriák, elméletek csak *eltévesztenek* bennünket. Dehát mindig olyan volt az ember, hogy jobban szerette és becsülte a saját romlott természetét és véges esze kitalálásait, mint az Úr készen adott, világos *atyai parancsait*. Sok ember épen abban látja az ember szabadságát, hogy a tiltott tudás fáján keresgél ennivalót. Pedig ahol az Urunk lelke, ott a szabadság. (II. Kor. 3:17.) Viszont akiben nincsen a Krisztus lelke, az nem az övé. (Róm. 8: 9.) Következőleg csak Krisztus útján, azaz a megváltási úton lehet a Szentlélekhez és szabadsághoz jutni. A többöt már tudjuk. Büntudat, bűnbánat, megtérés, újjászületés, új természet, szabadság. „Bűnenek szolgája gyáva rab, a Krisztusé szabad.“⁶ Az egyszerű hívő éneke *többet mond*, mint száz lassú bölcselkedés.

A meg nem tért ember, legyen bár azon rajta a világi bölcsesség bármilyen nagyképű álarca, vagy legyen tüneményes szervező, vagy pénzkereső, gyakorlati ember, szabadsága nem lehet, illetve egészen korlátoolt. Mert nemcsak az eredendő bűn, de aktuális bűneink fertőzése is lelkét megrontja, elforgesíti, lelkiismeretét eltorzítja, s annak *ítélőképességét meghamisítja*, S hamarosan mindenütt gátlások, korlátozottságok és kötelékek fogják körül. Míg a Krisztus vére által tiszta, a Szentlélek által újjászületett és vezetett ember előtt a lényének szabad pályája nyílik meg. „Tágas téren járok, mert a Te határozataidat keresem“ (Zsolt. 119:45.). Ha pedig az Isten tárra fel előttünk lényünk pályáját, azaz maga vezet, *hol van annak a pályának a h'Hára*⁷] A végtelenben. Ebből következik, hogy a keresztyén szabadság is határtalan, melynek csak egy szakasza földi nevelésünk. „Maga az Isten a teremtője a mi természetünknek, s mikor az Ő kegyelme jön, az nem valami természetellenes, vagy mágikus úton jön, mely elkerüli vagy felülmúlja azon képességeket, melyekkel ő maga látott el bennünket, hanem a *kegyelem ezeket használja*, hogy meggyőzzön, lelkesítsen és megszaba-

dítson. Nem kell ellenséges viszonynak lenni a nevelés és a kegyelem között; a nevelés folyamata és a Lélek működése között.⁷ Ne üzzünk szomorú szójátékot az engedelmesség és szabadsággal, a kötött és szabad akarattal, mint egyes filozófusok teszik, hiszen, ezek összetartoznak. „A lelki átalakulás csak úgy történhetik, ha az ember magát az *uralkodó szellemi hatalom* alá gondolja és *maga akarja*, amit az neki parancsol. A szeliemország szabadsága épen ebben áll, s ez egyszersmind az emberi léleknak az isteni szellemhez való viszonya.“⁸

Jól megjegyezzük: nem egy másik emberi szellemhez való viszonya! Ezt mondja Seeberg, a világhírű protestáns theologus.

Egy jezsuita tekintély még azt mondja: „A szerzetesi életnek egyik nagy vigasztala az a biztosítás, hogy az engedelmességen nem követhetünk el hibákat. Úgy hogy Szent Jérémias így kiáltott fel az engedelmességet magasztalván: Óh fejdelmi szabadság! Óh! szent és áldott biztonság, ami által valaki majdnem képtelenné válik a vétkezésre.“⁹ Ha az engedelmesést Istenre vonatkoztatjuk, milyen szépen egyezik a protestáns ős a jezsuita. De akkor aztán már kevés igazsága van ennek a jezsuitának, ha a felsőbbségnek való engedelmességre vonatkoztatjuk, mert az a baj, hogy majdnem teljesen megsemmisíti az egyéni felelősségrőzetet, mivel *áthárítja azt másra*, akinek parancsa sohasem lehet az Istenével egyenlő. Épen az a fontos, hogy közvetlen Isten lelkével kapcsolódunk direkt összekötettsébe az engedelmességünk által. De a Sátán is igéri a szabadságot. Még ugyan! Sok hit és imádkozás, meg *gyakorlat* képesít arra, hogy megkülönböztessük a Lélek és a Sátán által igért szabadságot.

Egy buzgó, derék s képzett lekipásztor írja a XVII. sz. ban: „Mely kellemes a szabadságnak nevezeti, melynek szeretet a természet még az oktalan állatokba is beoltja. Ezt az utat azért legalkalmasabbnak gondolta a Sátán a jónak megszédítésére, hogy a szabadság ürügye alatt mindenket rabbá tehessen.“¹⁰ „Milyen két szélsőség az élet úton! Bármelyik oldalon árok és szakadékok mélységei vannak, s ha árokba fordul életünk szekere, csak a Sátán ásta azt. A bölcs, egyensúlyozott fegyelem megóv a szélsőségektől. Lelkünket mértékek közt tartja, s az szabadon végezheti feladatait. Zrínyi a költő azt mondja: A jó fegyelem a szabadság *egyetlen megtartója* és védelmezője.

Mindjárt hozzáte tesszük, hogy ennek a fegyelemnek nagy része önfegyelem. Szabadságunk fenntartása nagyban függ ezen önfegyelmezés állandó gyakorlatától. A kegyesség, mely a keresztyénnél az erények más megjelenési formáival együtt állandó gyakorlatra kötelez. (I. Tim. 4: 7.) Mott János szavát sem felejtem el: *Gyökerezünk meg* azokban a szokásokban, melyektől az egészséges lelki élet fenntartása függ. „Lehet látni embereket, hozzá tehetjük keresztyéneket, akik a cselekvései feletti rendel-

kezest elértek, majd hirtelen *abba hagyta* a szükséges tréninget e hatalom fenntartására és morális erejük hamarosan *rohamosan meg fogyott*. „Nem a büntetés fogja meggyógyítani a szokásos bűnözöt, hanem akaratának gyakorlása, egészséges produktivitása.“¹¹ Rá kell vennünk az ilyeneket a kegyességnek erőteljesebb gyakorlására. Számtalan variációban mondja a Szentírás, hogy keressük az Istenet. Ez épen az. Tudnunk kell azt is, hogy a Szentléleknek van bizonyos fluktuációja emberi lelkükön s ideiglenesen meg is lehet szomorítani. (L Kor. 14:19). Kisebb vagy nagyobb ereje lehet rajtunk, velünk s e szerint kisebb vagy nagyobb a szabadságunk. Ezért mondja már az 51. Zsolt. 12. v.: „Az erős Lelket újítsd meg bennem“.

A Szentlélek segít bennünket s eljuttat a teljes szabadságra. Megszabadít a világ elemi tanításaitól. (Kol. 2:20.) Az alacsonyabb rendű érzéki világszemlélettől és a világ használatától. A kegyes is eszik és iszik, él a világgal a testben, de *mintha nem élne*. (I. Kor. 7:30—31.) Másod- vagy harmadrendű dolgok ezek. A keresztyén nem függ tőlük, mert egy magasabbrendű élet adja neki az igazi öröömököt. Nem gyötri, nem kínazza, köti, vonzza a világ többé. Szabadsága, sőt hatalma van fölötté.

Elsősorban az ifjúságot kell erre nevelni, mely különben is lelkesedik a szabadságért és azért hajlandó — nagy árat is megfizetni. Amikor az ifjúságot mindenki és minden intézmény magának szeretné, akkor az egyháznak az ifjúság valásos és erkölcsi harcra képesítő nevelését — ide konkludál — Erdei Mihály is — magának kell fönntartani a jövő minden eshetőségeivel szemben.⁷⁹

Szabadság az anyag és a test fölött.

A technikai haladás folytán, s ennek nyomán az általánosan emberi kultúrában rendkívül nagy jelentőségű lehetőségek nyíltak meg. — De csak nyitott ajtók maradtak és kérdés maradt, hogy mennyit haladtunk az *igazi* kultúrában. Alfrekf Wallace mondja, Összehasonlítva a fizikai, természeti tudományokban való haladásunkat és azok praktikus alkalmazását, azt találjuk, hogy a mi rendszerünk a kormányzás, igazságszolgáltatás és a nemzeti nevelés terén még *barbár állapotban* maradt. Miért? Azért, mert nem számoltak egy magasabb természeti renddel, melybe akar avatkozni az alacsonyabba és a maga intenciói szerint akarja azt rendezni. — Egy természet-fölötti szupra-naturális rend a lélek világa, melyet a közönséges fizikai természeti okszerűséggel megérteni nem lehet. De bár a lélek megérti az alacsonyabb természetet, viszont ez alacsonyabb világtól nem kíván a maga számára *megértést*, csak *enge-*

delmeskedést. Engedelmesen adja meg a világban való hatékonyaságunk eszközét, főként az inkarnációt, a fizikai testet. De többet alig adhat.“

„Nincs segítség a természettől a mi legmélyebb szükségeink számára“ — mondja egy mélyen látó tudós. Az okrenddel megérthető természet fölött kell lenni másnak is. „A létezés, gondolat, kiterjedés, állomány kérdése nem vezethető le számítani úton, de úgylátszik — folytatja — hogy sokféle területen nagyszámú tény van, melynek mindegyike ad nekünk egy irányt de csak irányt, melyben a problémára való feleletet keresni lehet. Egyelőre csak a tények vonalait bírjuk. Egy *sem megy el elég messze*, nem jut el a pontig, ami érdekel és ahol el akarnánk helyezkedni, de ezek a vonalak *meghosszabbíthatók*. Az is nagy dolog, ha irányunk van és még inkább, ha többféle irányunk van, mert a ponton, ahol az *Irányok találkoznak*, ott megtalálható a keresett megoldás.“¹² Vagyis a tények vonalán mennünk kell és a követelmény nyomán a keresztezési pontoknál kicsutan és kiderül az igazság.

Szükségesség és követelmény a lelkek, mint önálló egységek, állományok létezése és világa is. „A létezés megismerhetetlenségének kell *megőrizni a jogot* az erkölcs és vallás követelményei számára s mint a létezés érzékfeletti világára való rámutatásnak kell érvényesülni, mint amely rámutatás ebben a jelenség világában az emberi tudat erkölcsi parancsolatában lép föl. Ez által az eszmei és érzéki világ közötti viszony kérdése két további kérdés által oldódik meg. Az egyik vonatkozik a létezés és jelenség viszonyára, a másik pedig a létezés és tudat viszonyára, mely a maga döntő jelentőségében különösen Kant óta minden megismerési elméletnek a forgópontjára van téve.“¹³ Tehát van létezés, mely nem érzéki, hanem csak a tudat tárgya. „Ha olyan jelenségeket veszünk észre, amelyeket *sem mi, sem más* nem okozott, akkor jogosan tulajdonítjuk olyan *felsőbbrendű leleknek*, melyek egy sokkal szélesebb működési térről jutnak erre a földre (angyalok).¹⁴ Nemcsak a filozófus, hanem a fizikus Lodge is azt mondja: Az universumnak minden esetre *tartalmaznia kell* olyan lényeket, melyek sokkal hatalmasabbak, mint az ember. Ezt gyanították az emberek ősidőktől fogva. A keresztyének komolyan hiszik ezt mindmáig. Sem az anyag, sem a tudat magában nem tudná kifejezni magát, közös forrásuk van. „Az erő, mely magából *többet kivesz*, mint amennyit tartalmaz, *többet ad*, mint amennyit bír, pontosan az, amit lelkí erőnek nevezünk.“¹⁵ Ez a „többlet“ főleg rendezés útján áll elő. Maga a teremtés műve is rendezés. A földben és atmoszférában a lékgörben benne levő és beáramló elemeket és erőket olyan rendbehozta és állandóan újra és újra átrendezi Isten, ahogyan az céljainak megfelel. Már maga a rendezés azonban bizonyos erő alkalmazása. Egy magasabb akarat, jobb akarat rákény-

szerítése e világra. Ebben részestárs az ember, mint akaró lélek, mint Isten munkatársa. (L Kor. 3:9.) „A lélek egyik tulajdon-sága, amire szüksége van: alakíthatóság, a plaszticitás.”¹⁶ „A világ haladásának minden lépcsője egy új *fegyelmezés* volt (természet erőit). A tények zsarnokságától való megmenekülés a tények megértéséhez és *alakításához*.¹⁷ A keresztyénséghez hozzáartozó szent optimizmus azt mondja: „Az adott feltételek között ez a világ, a *lehető legjobb*”¹⁸. „Megegyezem Olivér Lodge-val, mondja Bergson, abban a pontban és sok másban, hogy a mi *morális* természetünk! aspirációi végsőié g *nem ellenkeznek a* positív természeti tudománnyal.”¹⁹ A természeti és a lelki életet ugyanaz a bölcs, teremtő Atya kormányozza, ki a szív mozdlását, mint a vizeknek folyását, szabadon hajtja ide, s tova.²⁰

A léleknek kormányzó, parancsoló és alakító hatalma főképen a csudák formájában nyilvánul. Lutoslawsky azt mondja: Az úgynevezett csudák mikor megtörténnek, nem különböznek lényegükben a legegyszerűbb akarati mozgalmaktól.²¹ Mi azonban azt hisszük, hogy ezek a cselekvések különböznek a „közösséges” akarati cselekvésektől, de hogy miben, nem tudjuk. Anynyit azonban mégis tudunk, hogy a lélek a csuda történésekkel különösebb és erősebb összeköttetésben van Istennel.

A léleknek önvédelmi hatalma különösképen mutatkozik a gyógyítási csodákban. „Sok ú. n. csodás gyógyítás mutatja a lélek *hatalmát* a test felett, mit nem lehet megfejteni fiziológiai oksággal.”²² A gyönyör és fájdalom érzet már tisztán produkció, eredmény, ami további okká csak befelé, a fizikum felé válthatik és érvényesülhet. De ezen érzések korántsem az *eredeti indító erőket* jelentik. A gyógyítás csodája a lélek szellemi erőiből vezethető le, mint általában az egész vallásos élete. „A gyönyör és fájdalom érzete legfeljebb csak a gépezetet jelenti. A valós az ember *produktív, tevékeny szellemi erőin* nyugszik. Ez erőknek lényegét a gyönyör és fájdalomérzelmekből le nem vezethetjük.”²³ Kiváltó, vagy közvetítő ok lehet csupán. A léleknek Isten által kegyelmi ajándékként adott csodatevő és egyben gyógyító hatalmát tagadni: vallásunk *alapját ingatná* meg. Blumhardt lelkésznek a németországi Mötlingenben az imádság és az ige ereje áltá végzett s orvosilag ellenőrzött gyógyításai csak egy példa a sok közül. — De jól teszi meg az óvást a mi régi kánonunk a babonáskodás ellen: Isten Igéjével senki ne „komplárkodjék”, hogy azzal fizetésért valakit meg akarna gyógyítani ... Senki beteg emberre ne olvasson, se pedig cédrulára írva nyakára ne kösse, vele meg ne étesse, mert az az Isten Igéjének megcsúfolása,²⁴ De a kuruzslás és a gyógyítás között meg kell tennünk a különbséget.

Másfelől épen *így perhorreskáljuk* és elvetjük az „észvalás” másik ártalmas gyümölcsét, mely a 66. dicséretbe került bele, amely egyenesen azt mondja „nem kérjük”, hogy „csudát tegyünk betegeken.”

Lehet-e képtelenebb dolog, mint azt mondani egy pünkösdi énekben: nem reflektálunk a Szentlélek adományaira, nem kérjük annak karizmát. E szerint nem érvényes az I. Kor. 12: 28.! „Vájjon nem tartozik-e az egyház Krisztustól adott tartalmi vonásaihoz az ördögüzés, nyelveken szólás, beteget gyógyítási Nem vélném.“

A *lelki gyógyítás mellett* azonban a fizikai, közönséges orvosi gyógyításnak minden rendes, természettudományos úton végzett módja, a biblia tanítása szerint is gyakorlandó. Orvosokra, klinikákra, kórházakra, gyógyszerekre, tápszerekre, ápolásra szükség van.

Mikor Jézus csodálatosan feltámasztotta Jairus leányát (Márk 5.) rögtön a környezetéhez fordult mondván: adjatok neki enni. Azaz én *azonnali csodával* feltámasztottam, most pedig tápláljátok „*természetes*“ úton. Bár szerintünk ez utóbbi is csodálatos, csak megszoktuk, hogy együnk. Ez utóbbi a „*megszokott*“ csoda. Más nincs is.

Csak még egy fontos keresztyén tapasztalatra utalunk. Hányszor megtörténik, hogy lelki tehetségünk, ítéloképességünk, megértésünk, szerzett és szervezett tapasztalataink szabad és egyéni felhasználása helyett jövendő tetteinkre indításul, irányításul, vezetésül jelz kívánunk, követelünk Istantól. „Jelek után kapcodunk“, ami *alárendeltebb* helyzeteket és *korlátozottabb* cselekvéseket jelentene. De inkább ezt óhajtjuk békés szolgásgában, mint kockázatos, de emberhez méltóbb szabadságot.

Épen ezért a titokzatos jeleket kereső okkultizmus, spiritizmus mindenféle ágazatában és a csudákat követelő szektáriszmus minden fajtájával és elfajulásával egyik sem a szabadság, hanem *a szolgaság útja*. Főként azért, mert az emberi lélek legmagasabb működését, funkcióját, a bátor vizsgálódást, a tények ismeretében gyakorolt ítéloképességet kapcsolja ki, s az *alacsonyabb ösztöneinket* mozgatja. Vagyis a Szentlélek a legmagasabb képességeinknél érintkezik velünk, s ezt kell kívánnunk.

Testünk felett is bizonyos szabadsággal kell rendelkezünk. Ez nem a fegyelem-gyakorlatok túlhajtását jelenti. „Az energiaveszeség nagy veszedelmét okozza a túlfegyelmezés (drill), ebben nagy része van az alaposság hamis ideájának.“²⁵ A test fegyelmezése nem öncél, a test cselekedeteit a Lélekkel kell megoldókölni és akkor nem vagyunk adósok a testnek, (Róm. 8:12—13), hanem szabadok attól. Akkor a megregulázott test mint *alárendelt eszköz, szerszám*, egészen jól fogja szolgálni a Lélek céljait, intencióit. Legszokásosabb mód a test meg regulázására a határozott mértékletesség, de az Úr parancsa itt sem nehéz. (Ján. I. 5:3.) A mértékletesség, mint Augustinuszt tanítja, „Istennek teljes szívvel való szeretete, mely abban a készségen nyer kifejezést, hogy Istenért minden odaáldoz, ami a lélek érdekeit megkárosíthatná.“²⁵ Nem szabadságra, hanem

nyomorúságra vezetett a középkor önsanyargatása, ami a lelket a szolgálatban szántalanszor megakadályozta a test elgyöngítéső miatt. Mi is így járunk, ha nem gondozuk és egyben őrizzük és fegyelmezzük a testünket, mint a Szentlélek templomát. „Mértékletesség teljes önfegyelmet és ellenőrzést jelent, nem teljes elvonást és kioltást. Szabadságot jelent és bátor előrehaladást, inkább, mint kiirtást.“²⁷

Az egyház teszi szabaddá az utat.

A keresztyénség aranykora nem mögöttünk, hanem előtünk van. Veszedelmes doleg azt állítani, hogy bármely egyházi szokásnak az apostoli korban megléte szabályt ad egyszersmindenkorra. Mindezen dolgok még akkor kísérleti stádiumban vannak. Valóban Pál későbbi leveleiben az állapotoknak *nagyon elterő rajzával* találkozunk, amikor már sokkal jobban meg volt állapítva az istentisztelet és rendtartás. Nem egy egyházi gépezminta az, amelyért nekünk vissza kell mennünk az ós- időbe, hanem az új és átalakító lelkei hatalom szemléletéért. Ahol a Szentlélek hatalma munkál minden tagban. Új indulatok árja hullámzik minden kebelben. mindenki egy új kijelentés tavaszának jöttet érezte. Élet, szeretet, világosság áradt szét mindenüvé. Sőt a fiatal egyház hibái is egy túlárادó élet szabálytalanságai voltak, melynek hiányáért nagyon szegényes póték volt a következő generáció élettelen rendje.²⁸

Az egyházat mindig fenyegeti a megcsontosodás, a lelki érelmeszesedés. minden romlás, „szeplő“, „sömörögözés“ és minden aféle elvettessék Krisztus menyasszonyától, az ő egyházától. Nem tudunk elég gondosak, hűségesek, szeretetteljeselek, figyelmesek, okosak, találékonyak, gyöngédek és erősek lenni, hogy az egyházat elég erőssé, elég jóságossá, otthonossá, tisztává, széppé, bölccsé, gazdaggá, világossá, kellemetessé, igazzá, dicsővé tegyük, vagyis té tessük a mi szolgálatunk és imádságunk útján a Szentlélek által. „Friss, életteljes rugékonyiság a modern egyház legfőbb szükséglete, ha valóban fel akarja fedezni eredeti jellemvonását, mint egy magas erkölcsiség fenntartására hivatott társaság. Szükséglete egy végiglenül praktikus mozgékonyiság, ellenőrizve az evangéliumi principiumokhoz való erős ragaszkodás által.“²⁹ A jó berendezkedés kellő felkészültségevel, továbbá hűséggel és bátorsággal csodálatos, soha nem látott eredményekre számíthatunk.

És a világ? Mi az a világ? E világ országai az Ő „Krisztusáé“, akinek jöjjön el az országa erre a földre! Próbáljuk csak meg, hogy a világ ezerféle bajának és szenvedésének nem tudna a keresztyén egyház minden lényegest megmondani? Mind veszendő lelkek járnak, küszködnek e világban? Nem! A világ

várja Isten fiai megjelenését. Mert a világ szónak kétféle jelentése van a Bibliában. Az egyik „világ“ várja az evangéliumot, a másik „világ“ amelyik nem fogadja be, vagyis a világnak az a része elvész. „Nincs a világ betegségének gyógyszere? Mi ezt az *egyháztól* és hatalma visszaállításától várjuk. Ez alatt nem külső hatalmat értünk, hanem a gondolkodásnak belső rendezésétől, alázatosságtól, kegyességtől és akkor semmi kétség, hogy e gyógyszer hatékony lesz. Teljesen meg vagyok győződve, hogy az egyháznak volt és van üdvös befolyása. *Nem ismerek nagyobb hatalmat*, mely az emberi szívet jobban felül tudná emelni a hiábavaló és múlandó dolgokon, mint az evangélium a maga egyszerű és hatalmas tényeivel, tanításaival és szimbólumával. Annak helyes magyarázása a mi korunkban is megindítja a szíveket.“³⁰ Nem más mondja ezt, mint a nagytekintélyű Paulsen nemzetbölcsész és sociologus. Igen, az egyháznak ma is lehet nagy lelki hatalma, kell is, hogy legyen. Az egyház készen kapta az igazságot. Nem csinálja, vagy kifejleszti, hanem átéli és érvényesíti. Azért „az egyháznak fejlődése nincs, Története van.“⁷⁷

Az egyház egy olyan szellemi munkaközösségek, melynek láthatatlan feje a Krisztus, ki azt Szentlekélél élteti, kormányozza, munkában tartja. Célja a *lélekmentés*. A lélekmentő intézmény minden földi ember számára, akik egy anyagi világban testi szervezetbe öltözve átvándorolnak. Az egyház egy *öncélu*, a világtól külön eredetű közösség, mindenről független intézmény. Saját életét önmagában és önmaga által folytatja. Az egyház *totális valóság*, mely mindenről különbözik, ami a világi. minden feladatát maga végzi. Munkájának mind alanya, mind tárgya ő maga. Mivel pedig bár nem e világból való, de e világban él, *minden tudnia kell*, mindenhez értenie kell, ami e világban a testi és lelki élethez szükséges. Ezért van az, hogy az egyház *minden munkát* végez, minden munkát, feladatot vállal, amíg azt másnak meg nem tanítja és át nem adhatja. Mihelyst azt más is jól csinálja, rögtön kiadja a kezéből és megmarad az erkölcsi *ellenőrzés*, esetleg *irányítás* lelki feladatánál. Volt idő, amikor az egyház feladatának tekintette a honvédelmet is. Ma kiadta a kezéből. Kiadta a földmívelő és iparos munkát is, pedig egyidőben szántani, ültetni, építeni stb. tanította az egyház a népeket, főleg szerzetesrendek által. Széleskörű jogszolgáltatást végzett; ma azt jól elvégzi az állami bíróság. A hiteles iratokat a közhagyomány őrzi a káptalan helyett. Az orvosi tudományt, a gyógyszerkészítést a klinikák tanítják. Átengedte ezt is, hogy annál inkább lelki feladatai legyenek. A tudomány és az irodalom művelése most megy át csendesen a világi társadalom kezébe. Mi reformátusok már a művészleteket is átengedtük. Ma már nincsenek kimondott egyházi festők, szobrászok. Alkotásaiak helye a képtár és múzeum, nem a templom. (A katholikusok

azonban még mindig beszélnek az egyházi művészetről, ami szereintünk anakronizmus, túlhaladott álláspont.) Az ösegyházhoz már csak a külmissziósok helyenként *differenciálatlan állapota* hasonlít, ahol a misszionárius: lelkész, tanító, orvos, gyógyszerész, földmíves, építész, iparos egy személybem

Azonban még mindig vannak munkaterületek, melyeken az egyház nem hagyhatja magára a köztársadalmat. *Nem tudjuk még odaadni az összes iskolákat,* mert nem tanítanak olyan jól, mint mi. Nem ért a világ eléggé a karitatív, jótékonysági intézményekhez sem. Gondoljunk csak egy köztársadalmilag fenn tartott árvaháza, vagy egy egyházi, családias gyermek otthonra. Különbség van. Egyes munkát viszont az egyház rábíz a társadalomra próbáken, de ha nem jól csinálja, visszaveszi, esetleg időlegesen. Vagy megteszi azt is, hogy párhuzamosan létesített hasonló intézményeivel mutatja az igényt, a példát. Még az üdülös, a pihenés és szórakozás ügyét (alapjában komoly ügy ez) is ki kell venni, — legalább részben — a világi, szekuláris társadalom kezéből. Ezért írunk össze sokszor kezdetleges színdarabokat, mert akkor legalább tiszta darabokat játszatunk, s ez a fő. Egyházi cserkészcsapatot alakítunk, mert az jobb fajta. Zenekart csinálunk, hogy elvonjuk népünket a jazz band-től. Szeretetvendégséget rendezünk ártatlan szórakozásokkal. Pedig mindeneknek egy részét már most is jól elvégzik a szolid színházak, filharmonikus zenekarok stb. Üdülő, sportoló és gyógyhelyeket létesítünk.

Végsőleg mégis az egyház feladata lelti téren van. Vonuljon föl egyre jobban a lelti élet, szellemi hatás és munka fellegvárába. Nem azért, hogy minél távolabb húzódjék a világtól, hiszen itt van a feladata, hanem mint világító torony magasból, minél erősebb fényforrásával, mozgó fénypásztáival, sugaraiival térítse be az élet tengerének teljes terviélétét. A reformáció a „semper reformanda“ elvénél fogva folytatnunk kell olyan területeken, amik iránt akkor nem volt kellő érzék, vagy idő, mód és alkalom. Véleményem szerint ez egyebek mellett három irányban volna szükséges: 1. Fejleszteni az egészséges misztikát az egyéni átlésekben. A. Az érzéket a gyógyítás és más csodák iránt. 3. Erősebben folytatni a külmissziót.

Az államban az hiányzik, ami különösen jellemző a keresztyén karakterben, az újjászületés.³¹ Az állam nem önmagáért van, hanem *eszközi* jelentőségű az anyagi világban Istenről rendelt gondviselésre. „E világnak országai a mi Urunk Krisztusai.“ Hogy milyen tér, lehetőség és szabadság van az államban az egyénre nézve, az egyház előtt másodrendű kérdés. „Az államban való szabadság nem abban áll, hogy egy zsarnokot állítunk, hogy tovább gondozza a népet, hanem jelenti az intelligens képességet, hogy a nép gondot viseljen önmagára.“³² Ehhez a népnek lelti érettsége, egészséges közvéleménye szükséges, amit

csak az egyháztól, vagy mondhatjuk így is, a keresztyén felekezetektől kaphat. Maga az egyház szintén gondozza önmagát. Erőteljes igeHIRDETÉS, hittel teljes könyörgés és áldozatos szolgálatok nehéz és keskeny útján jár. Az eklézsia küzdő egyház, sokat szenved, még győzelmesen triumfálhat. Ez a mai egyházban is úgy van, mint volt az őskeresztyén egyházban, amelyről mondja Schaff: „A harcoló egyháznak mint testületnek a keresztyén egyénhez hasonlóan a *megkeresztelődés hosszú processusán* kell átmenni. Az elhagyott zsidó és pogány elemeket sem lehetett olyan egyszeriben kitisztítani az őskeresztyénségből.“³³⁻³⁴ Különöös, hogy ma is az elvettetett zsidóság és a világ pogánysága az, amit *állandóan ki kell tisztítani* a keresztyén egyházakból. Az pedig, hogy a harcnak a földön vége lesz, teljesen hiú remény. A világi kultúra a Sátán hatalmával nem bír. „A civilizációnak haladása *épen annyi* jónak, mint rossznak a fejlődését hozza magával. Mert a civilizáció nagy hatalmat hoz létre a nélkül, hogy erkölcsi vezetésről *gondoskodna*.“³⁵ Ám apokaliptikus idők még ezután jönnek. Teljes fegyverzetben kell élnünk, dolgoznunk, sőt *pihennünk is* csak fegyveresen lehet. (Ef. 6:14—17.)

Az egyház szabadsága.

Az aszkéta Kálvin nem színészkedést, hanem hősiességet kíván, ami más. „Ne borzadjunk — úgymond — a hatalom jelvényeitől, ne a bírból, koronától: itt nagyobb a mi hatalmunk; én bizonyára, — mondja Kálvin — inkább átadom testemet a halálnak s inkább eltűrném azt is, hogy véremet kiontsák, sem hogy ebben a fertőzésben részes legyek.“ S vájjon e színészkedő papok — dehogy, a jó színész sokkal becsületesebb —, e képmutató papok hogyan viselkednek a magasrangúakkal szemben? Felfelé alázatos, lefelé gyalázatos. A nagy királyoknak — mondja Kálvin — sem szabad azt gondolniok, hogy nekik *gyalázatukra* válik, ha Krisztus, a királyok Királya előtt könyörögve leborulnak; annak sem szabad visszatetszeni előttük, ha felettük az *egyház ítélezik*. Mert ha udvarukban alig hallanak mást pusztta hízelgő beszélgetésnél, több mint szükséges rájuk nézve, hogy a papok szája által megdorgálja őket az Úr. Sőt inkább óhajtani tartoznak, hogy a papok *ne kíméljék* őket, hogy az Úr *kímélje* őket.³⁵ Hány pap alkalmas érrrel

És aztán itt van a másik ..nagyhatalom“, a „felséges nép“ előtti népszerűség. A köztiszteletben álló lelkészről megkívánják, hogy minden szeszélyüket kielégítse, a módos gazdát presbiternek vigye be, a keresztelőn, lakodalmaikon poharazzék.. sőt őzek megkövetelik, hogy velük pertut igyék, különben háromszor jaj! — Aztán jönnek a temetések búcsúztatókkal terhelve. Ha nem búcsúztatja minden íja fijától, még a keresztkoma ángya-

nak a leendő unokájától is, s nem adja meg a módját a nagy stóláért a mennyei jussát is kiontva nagy dicséretek között — megint jaj.

„Az emberiség az egész életét, lelkét, minden gondját oda-adja olyan reményekért, amelyek Krisztus szemében jelenték-telenek, sőt szégyenletesek és ostobák. Vérbe, bűnbe fullasztja magát a vak küzdelemben, melyet sötétségen folytat olyan dolgokért, amelyek Isten kegyelméből *természet szerint a kezében vannak*: a földért, az élet anyagi javaiért, testi szükségeiért. Túlértékeli, sőt istenné teszi azt, ami az igaz mérték szerint jelentőségében teljesen *elenyészik* az élet valódi értelme és tartalma mellett.“³⁶

Az egyház ezt folyton tanítja az emberiségnek, de kevésen értik meg.

Ugyancsak az egyház tanítja, hogy e földön Isten atyai keze rengeteg szép és jó ajándékot ad, mégis az igazi édes ott-honunk „csak a mennyei honvágyszág lesz“.

„Amint *megrendítő* az, ha egy gyermek nem vágyik haza a szülői hajlékba, olyan igaz, hogy a keresztyén személyiségeknek is igazi gyökere és ereje a mennyei honvágyság lesz“.³⁷

Az emberek legtöbbször a világnak hisznak, mely őket előbb-utóbb megcsalja, bár előbb csalogatja, ígéret és alkuszik, végén rideg képet mutatja.

A világot jellemzi a *megalkuvás* és engeszelhetetlenség. Az egyházat jellemzi a meg nem alkuvás és — *bocsánat*.

Az egyházfegyelem célja a szabadság. Mert az egyházfegyelmet, a nehéz, kemény nevelői munkát s a harcra kiképzést a Szentlélek végzi, de szabadságot is ad érte. Boldog, di-csősges szabadság a sok gátlás, bűn és nyomorúság megkötözöttsége után. Lényünk szabadon adja át magát annak a hivatalnak teljesítésére, amiért Isten teremtette. Szabadon futni a pályát, leküzdve minden akadályt, ez az életcél. Semmi a világon nem tudta úgy szintézisbe összefogni az egyéni szabadságot és a közösséget, mint az egyház.

Azonban nagy „*kunst*“, nagy művészet, életművészet kell ahoz, hogy e szabadságot mindenki számára biztosítsuk. Ezt nem is lehet, csak a hívők számára biztosítani, aiknek egymásba futó, ütköző vágányokat nem is jelölhet ki a Szentlélek. Tehát csak *Lélek vezetés* (amint egy mozgalomban mondják: *guidance*) mellett lehetséges e szabadság, hogy a rendkívül sok-féle egyéniség, tehetség, érdek össze ne ütközzék. Olyan társadalmat alkotni nem is lehet, ahol ezt teljesen meg lehet látni. Ezt a szabadságot a nagy történelmi protestáns egyházak közelítették meg és biztosították bizonyos mértékben tagjaik számára. Még itt is vannak szekták, irányzatok, különféle önmagukat evangéliuminak nevező mozgalmak, épen mint az első keresztyénség idejében. „Belopódkodott hamis atyafiak,

mondja Pál apostol, akik alattomban közénk jöttek, hogy *ki-kémelezék a mi szabóságunkat*, melyet bírunk a Krisztus Jézusban, hogy minket szolgákká tegyenek, eltévelítsenek (terrorizáljanak), kiknek egy pillanatra *sem adtuk meg magunkat*, hogy az evangélium igazsága megmaradjon számotokra.“ (Gal. 2:4-5.)

A református egyházban lehet és van szabadság, szent eziabadság, s mindenki akkor ott és úgy áldozhatja fel az életét az Ürnak, ahogy ő maga önként akarja, elhárítva minden idegen ős illetéktelen beavatkozást ez önáldozástól. A hitvalló ember idegen lesz e világban és a hitetlen az ő korlátozottságában értelmetlenül nézi ezt a szabad hívőt.

A világ bizony sokszor nem szeret minket és el is bánik velünk, ha nem ütjük meg az átlagmértéket akár felülről, akár alulról. Az átlagember boldogul legkönyebben e világban. „A római kormány is kétféle embert nem szeretett: akik az átlagon alól voltak, a törvényen kívülieket és akik az átlagon felül voltak. Három embert feszítettek meg: két *rablót* és a *Megváltót*. A világ hatalmai ma is sokszor e típushoz tartoznak.“³⁸

„A történelmi eseményeket ebben az egy szóban foglalhatjuk össze: harc“ — mondja Ravasz püspök is.³⁹ Amíg pedig harcolunk, mindig van remény, hogy megváltoztatjuk a dolgok folyását és állapotát Mi emberek általában félünk a bevégzett dolguktól, az örökre eldöntött ügyektől* — életelemünk a változatosság, a lehetőségek világa. Ami nem változtatható, az nem, is emberi. (Benkő: A predestináció. 16.)

A teremtettségnek nemcsak pusztta „létfellege, hanem sorsfellege is van. Mindennek jelentősége is van, nem csak léte.“⁴⁰

Minden egyes lélek predesztinált sorssal, vagy mondjuk sorsokkal van elindítva és irányítva. A Teremtő egy-egy szándékát, gondolatát hordozzák és valósítják. „Amint a látható világ-egyetem atomjai magukon viselik a *minta, után* való készülés békéjét.“⁴¹ Úgy a lelek is. Platón ideái sok valóságot fejeznek ki. Mikor pedig a lélek elvégezte dolgát, ne féljen megáldoztatni és kiműlni, mert az élet nem önmagáért van. „Nincs megvetendőbb dolog, mintha valaki *mindenáron* csüggni akar az életen.“⁴² „Mikor legmagasabb gondolat a boldogság, az emberi lélek minden nagyon *alacsony fokon* ó//.“⁴³ Ne alacsonyabbrendű szellemi erők, a faj géniusa, művészetei, tudományosság, szociális szolgálat, hanem a Szentléleknek amaz indításokat is magában foglaló, felettük álló ereje vezesse az embert. Mert amaz ideák melett a réseken benyomulhat az erős Sátán, mgonrhathat egyest és egyházat és kárhozatra viszi a drága emberi életeket. A kárhozat útján pedig az Úr szerető dorgálása és a testvéri fegyelmezés akadályoz meg. „Aki gyűlöli a fenyítéket, meghal.“ (Péld. 15:10.) Akire pedig az intést., dorgálást, fenyítéket reábízta, ne legyen gyáva, hanem erős arra, „Nem beszéden áll

az Isten országa, hanem erőben és erőnek megmutatásában.“
Szabadság ésékésség az állandóan harcoló egyházban van.

A legmagasabb társadalmi osztály.

Szép és jó doleg, ha valaki a tiszteinges ősök egész sorára tud visszatekinteni. A testi átöröklés is sokat jelenthet (az egész modern biológia ezen alapul) és a nemes családi tradíciókat megvetni oktalanság. Mindazonáltal a születési nemességek magasan fölötté áll az újjászületési nemesi rend, akik nem a véréből, sem a testnek akaratából, sem a férfinak indulatjából, hanem Istantől születtek. (Ján. 1:13.) „Igazi keresztyén férfiak és nők alkotják a föld legfelsőbb előkelőségét, nemességét, bár milyen társadalmi osztályhoz tartozzanak is. Az ő nemességeük természetfelelti, a kegyelem által lehetővé téve.“⁴⁴ Egy magasabb világ az, amellyel az új ember összeköttetésbe kerül, ami előtt, mint rejtély előtt áll a világ fia.

Ezzel a magasabb világgal állandó érintkezésben van a hívő keresztyén, mely csodálatos fejlődési folyamatban viszi át. „Némelyek úgy tekintik a teremtést, mint befejezett tényt. Bár mit mondjanak is erről az emberek, nem az. Mindig egy örökké új teremtés az ember, amely felülről születik. Még nem jelenetet meg, mivé leszünk.“ (I. Ján. 3: 2.) Ugyanaz az Ige mondja, hogy Isten gyermekei vagyunk, tehát királyiak és királyleányok. Sokat mondunk? Nem. Többek a földi királyok fiainál és leányainál, akiknek köztudomás szerint, sokszor még földi értelemben is szomorú sorsuk van. De mi igazi királyi gyermekek vagyunk, sőt mint mennyei Királyunkról és Krisztusunkról bizonyágítva: királyi papság is! (I. Pét. 2:9.) S valamikor vele együtt uralkodók is! Milyen nagy méltóság! Szabad-e méltatlanul viselkedni?! Ténnyosnak a világ szellemi előkelőségeire mondott szavait mi Fosdickkal csak a keresztyénekre alkalmazzuk: „Légy lojálisán hű a bernied levő királyhoz.“⁴⁶ S királyi szabadságunkhoz tartozik, hogy: „senki sem közelíthet hozzáink akaratunk nélkül“. Carlyle mondja: A jóság egy önmaga előtt rejtett doleg. Valóban egy nemes gondolkozású ártatlan leány nem is tudja, hogy a félvilági nőkhöz képest milyen igaz, tiszta — és szabad.

A földi hatalom, gazdagság, születési kiváltságok egészen eltörpülnek a szellemi nemesség rendje mellett. A modern lélektan megalapítója, Wundt azt mondja az előbb idézett Hall és Hallockkal is harmóniába csendülve: „A tiszteges és becsület nagy atlagán belül (amelyből a közerkölciség áll) képződnek ritka kivételek. Ezek alkotják az igazi szellemi nemességet, amely gyakran torony magasságban emelkedik az úgynevezett nemesi osztály fölé. A nemesek felett aztán ismét mint nap a

bolygók fölött, áll az eszményi jellem, az *erkölcsi zseni*, mely végtelenül sokkal ritkább, mint a zseniális tehetségek más fajtája. Amilyet a történelem évszázadokon egyszer hoz létre“.⁴⁷ Igaz, hogy Wundt az erkölcsi zsenit mondja, de ez azonos a valósas zsenivel, vagyis lángszellemmel.

Arról is kell beszélnünk, hogy sokszor nagyon egyszerű, iskolálatlan, vagy alig iskolázott, kistehetségű, a *tömegátlagnál nem eszesebb* emberek a megtérésük és Jézussal kapcsolatba jutásukkal milyen csodálatos szép jellemekké lesznek. Mi több, bűnösök, bűnözök, hitvány, megbízhatatlan, hibákkal megrakott emberek alakulnak át csodálatosan.⁴⁸ Ezeknek az erkölcsi jellem *királyi palástja* kerül a vállaikra. Igen, a világ nemtelenjei, szemetjei és megvetettjei voltak, de akiket Isten kiválasztott. „Hogy Isten Igéjének milyen nagy hatalma van a jellem formálásában, gyakran láthatjuk ú. n. iskolálatlan emberek *igen magas* karakterében.“⁴⁹ Erős köszikla jellemek, mint oltáron lángoló tüzes lelkek kellenek az Úr seregébe! „A szellemisége nem luxus cikk, nem a gazdagok kiváltsága. A történelem ellenkező bizonysságot tesz: a szellemiségek a szegények, a nélkülvilágban, levertek kincse.“⁵⁰ A legegyszerűbb bibliás ember is valóságos filozófus.

Hogyan tartozik minden az egyház harcának tárgyalásához? Első renden. Az egyház erkölcsi rendjéhez hatalom, vagyis hatalmas személyiségek kellenek. Ezeknek kell szent szövetségenben egyesülni az anyaszentegyházban szent harcra: védelemre és támadásra. Az Antikrisztus olyan seregekkel és hatalommal rendelkezik, amellyel szemben csak *még nagyobb* hatalom állhat meg és csak sok áldozattal, sokszor véres martíriummal lehet győzni. Bár erre ma is van bőven alkalom a megrendült kultúra és civilizáció világában, ahol a népek dúló csatájában, amit minden részen „igazságeszmék“ irányítanak, azaz nem egyszer a Sátántól küldött „világosság angyalai“. Kik azok, akiknek hatalmuk van a tömegszuggesztív *varázslatának ellenállni* és tiltakozni a tömegbényeg ellen? Erő kell ide! Fenntartani egyéni *függetlenségünket*, erkölcsi tisztaágunkat a hamis jelszavak után futkosó, hiú, göögös, parázna, életélvező, bosszúálló világban és emberek között.

De közéjük is kell menni, meg kell szólítani őket, hatni reájuk, odaállni szegény és gazdag, tudós és tudatlan elő és hódítani Annak nevében, aki küldötte őket. „Istennek az emberei ugyan sokszor hátrányban voltak másokkal szemben tehetség, alkalom, felszereltség dolgában, mégis végtelenül *többet hatottak*. Hitük által nyitva tartották természetüket a *jövendő világ* hatalmainak hatására.“⁵⁰ Akiknek erejük van szemébe nézni a világ hatalmasainak, akiket nem szédít meg semmi pénz, vagy kincs, *nem fog* semmiféle erkölcsi, illetve erkölctelenség! járvány és ragály, akik sérthetetlenek és győzhetetlenek és győzel-

mesék, mégha meg is ölik őket. „Ellátni az embert hittel annyi, mint megtízszerzni valakinek az erejét. A história nagy eseményei sokszor egyszerű, „obskúrus“ hívők által jöttek létre, akiknek alig volt egyebük a hitüknél. Nem a tanultak, vagy filozófusok, még kevésbbé a szkeptikusok által jöttek létre.⁵¹

Isten sokszor a legkisebbekkel viszi véghez cselekedeteit, hogy „egy test se kérkedjék“. Így valósította meg a keresztyén-ség a legdicsőbb demokráciát, — már amennyire ennek a szónak meg maradt valami jó értelme — és pedig ezt a demokráciát az aristosokból, a legjobbakból alkotta kegyelmi kiválasztással és megszenteléssel. Ezt a demokráciát, ami érdekes *alapfogalmi egyezéssel* nem más, mint arisztokrácia. Vagyis eredeti jelentés szerint a „legjobbak uralma“. De ez korántsem önmaguk eredeti jóságából van, de eredendő romlottságuk ellenére, önmagában egy ember sem jó, hanem fertőzött és veszendő. És ha az Úr megmentette őket, ők érzik magukat *nyerteseknek* a legönfeláldozóbb élet mellett is. Mint a nagy Livington mondta: „Én sohasem hoztam áldozatot életemben.“

Az Ősgonoszi, az Ős vádoló az Isten szentjeit saját embertársaik szája által is folyton gyalázza (mint az ókori klasszikus hősök a harcái elé állva hosszú gyalázkodásokat szavaltak el az összecsapás előtt). Vádolja pedig őket azzal is, hogy a hívők kérkednek, felfuvalkodnak, magukat másoknál jobbnak tartják. Pedig ellenkezőleg a bűn mélységeit és nagyságát, szörnyűségeit *senki sem ismeri jobban*, mint ők, „akik jöttek a nagy nyomorúságból és megfehérítették ruhájukat a Bárány vérében“. De épen azért olyan elszántak a bűn és sötétség fejedelme elleni igazi kereszteshadjáratban a maguk és hozzájuk hasonló gyarló emberek *mentésére*. Mind érezzük ezeket az örvénylő erőket, sötét gondolatokat. Még most is, menekülésünk után mint állandó kísértőket ismerjük. „Nincs egy nap sem, talán egy óra sem, hogy gondolatok ne jelenjenek meg lelkünkben, melyektől hállásan szabadulnánk. Sőt a szentek napjaik végezteig kínoztatnak és megaláztatnak azok *makacs feltámadása* által.“⁵² Igen, egész életünkön át szenvedünk a kísértések, botlások, bukások, szegyen és lelki károk miatt, de mindez tőként a Sátánnak tulajdonítsuk. Fel tehát a keresztes harcra! Nincs itt *egyk részről sem pardon!* Nem emberek, „test és vér ellen van tusakodásunk, hanem a fejedelemségek, hatalmasságok ellen, a gonoszság lelkei ellen.“ (Ef. 6:12.) S harcunk a szeretet, hit és igazság fegyvereivel folyik. De sokan nem mernek a lelki fegyverzetre hagyatközni. De a szentek igen.

A születési és szellemi előkelőség, nemesség néha azonos, néha nem. „Mivel az önzetlenségből jön minden igazi előkelőség, épen azért az arisztokrácia sokszor *akadályt* jelent a nemes érzelmek számára. Nevezetesen, aki a saját fontosságától és méltságától el van telve, az elkerülhetetlenül tapintatlan, *figyel-*

metlen lesz mások iránt. Az nem tudja beleélni magát mások helyzetébe és mások jogaival *könnyelműen* bánik. Továbbá az enyém és tied köztő határvonalakat is hajlandó eltolni a *maga javára*. Így végre mi különbség lesz a „nemes“ és a nagyon is közönséges ember között.⁵³ Hasonlóan a meg nem értett, mellőzött emberek büszkén, sértett önérzettel tetszelegnek, hogy „nem ilyen sorsot érdemeltem volna én, aki“ stb. Tehát önzök. „A peszsizmizmus is az élet túlságos szeretetéből magyarázható, amennyiben nem egyéb, mint keserű jajkiáltás az *annyira áhitott*, de igazában meg nem kapott élet.“⁵⁴

„A világi jellem is igen tiszteletremélő (mondja egy hívő természettudós). Igaz, erénye talán kissé hideg és midőn bírálgatva vizsgáljuk, némileg észrevehető rajta a mesterkéletség. A másik jellem Isten lelkétől ihletett. Nem erényesebb, *de más-forma* erényű, nem alázatosabb, de alázatossága másnemű; szélidebb és *csendesebb* lelkű, mint *aki magát* fegyelmezi. A más-világból származottnak tűnik fel előttünk, nem tudhatod előre, hogy mint tesz, szól, vagy mi leszen belőle, mert valami távoli központ körül forog és minden átlátszósága, kedvessége dacára felelemmel vegyes tiszteletet érzesz jelenlétébem“⁵⁵ S ha elgon-doljuk, hogy Krisztus által mindenki lehetne ilyen! „Én nem azon csodálkozom — mondja Ruskin —, amit az emberek szenvednek, de azon gyakran csodálkozom, *amit elveszítenek*.“⁵⁶

Makkai Sándor mondja: „A gyülekezeti miszió közössége a világi társadalom és a jótékonykodó egyesületek szellemével szemben a testvéri szövetség evangéliumi és hitvallásos szellelmét éli és érvényesítő Divat, cím, rang, osztály, vagyon, társadalmi előítéletek ebben a szövetségben nemcsak, hogy *nem számítanak*, de határozott öntudatossággal lerombolandók, *megsemmisítendők*.“

A több élet felé.

„A világi dolgokat nem kell kívánni. Igen, mondod, de nincs hatalmamban nem kívánni. Megkísérelted már erre szen-telni annyi figyelmet, erőt, amennyit *más dolgoknak* már áldoztál? Gondolkoztál már ezen és gyakoroltad! Szolgálatodba állítottad igényeidet? Megfigyeltél már olyanokat, akik ezen dolgok nélkül élnek, sőt mást is elhagynak és *mégis jókedvűek*? Nézd csak Sokratest, amint végig megy a piacon és gyönyörködik a mindenféle szép dolgokban, — hogy nincs szüksége reájuk. (Vagy hallottál a bölcs Diogenesről, aki azon az enyhe vi-déken megelégedett lakásul egy hordóval?) Apelláltál-e már valaha önérzetedre különféle hiábaavalóságokkal szemben?“⁵⁸ Paulsen e szavai nagyon tanulságosak nekünk, mert ha a világi bölcsék, sőt a régi pogány népek legjobbjai *eljutottak* a földi világtól való szabadságra, mi nem juthatunk el?

Az európai keresztyénség nagy része a materializmus igáját húzza. Mr. Koo, bennszülött kínai misszionárius fülem hallatára vágolta meg Európát az anyagimádással egy edinburghi diákkonferencián. Három hatalmas szellemi irányzat van — monda — a keresztyénségen kívül. 1. a buddhizmus, melyet az ember és a szellem viszonya érdekli (spirituális), 2. a konfuciánizmus, mely az embernek emberhez való viszonyán alapul (szociális), 3. az európai irány, mely az *ember* és az *anyag* viszonyát jelenti (materiális). Bizony, e harmadik téTEL kemény vág elenünk.

„A bölcs japán és hindu megveti, hogy mi örömet és boldogságot fő)áldozunk a hírvágynak és lenézik a pénz imádását, amit mi praktizálunk. Az európaiak kissé távolabb vágtatnak a szépségtől, a világosságtól, e vitán felül álló értékektől. Egy szörnyen mesterkélt életet élnek, ami még hamis komforttal van komplikálva, mondja egy művelt arab.”⁵⁹ Óh milyen rabság és szomorúság, mikor valaki kívánja az 5—6 szobás lakást ős minden erejét megfeszíti, hogy azt berendezze. Adósságot vesz föl havi részletre, mert ha a garnitúra megvan, függöny is újuljon; ha függöny van, szőnyeg is kell. Még az evőeszközökben is pót-lás kell, mert a vendégeknek több kell... stb. Kimerülnek a részletfizetésekben, így aztán csak tervbevezsnek egy zongorát..., mert a kisleány nő... Nap-nap után kimerül az asszony, hogy a szép lakást rendben tartsa. Férje mellékkeresetet vállal, hogy állandó páholybérlethez jussanak. Majd futni kell a kötelező látogatásokra, végül az élvezetes látogatásokra, de már kifáradtak, idegesek, *egymást bántják*, mindenél éleznek, *mindent elrontanak*. Ezek mellett a mindenkihez alkalmazkodás s mindenki kritikájától való félelem. Nem rabság ez! A vályogvetés után a gödörparton muzsikáló cigánynak több szabadsága van. „Sietségen és aggodalomban élünk, — mondja Rabelais. — Felvagyunk izgatva és zavarodva vitatkozásainkkal és veszekedéseinkekkel, ide-oda rohanásainkkal. Eget-földet megtöltjük lármánkkal. *Nincs időnk megvárni*, míg a gyümölcs megéri és sietségünkben zöldén esszük meg.”⁶⁰

Nem veti meg a keresztyén a földi javakat, de *csak Isten kezéből* hajlandó azokat elfogadni és „hálaadással” élni azzal. De semmi körülmények között sem hajlandó szabadságát feláldozni. Mert hamis mammon e világi jó! Ha lélek által nem uralkodunk rajta, feltétlenül az *uralkodik* mirajtunk. Tertius non datur. Harmadik eset nem lehetséges.

„Igaz, hogy amennyiben a gazdagság időt és alkalmat ad az ideális célokhoz és ideális erők gyakorlásához, úgy a gazdagság jobb, mint a szegénység és azt kell választani. Azonban a gazdagság a valóságos eseteknek egy részében érvényesül csak, különben a gazdagság megszerzésének a vágya és elvesztésén való félelem a mi gyávaságunk legnagyobb oka és a korrupció

propagálója. Ezrével vannak esetek, amikor a gazdag embernek rabszolgának kell lenni, míg az, *aki nem fél* a szegénység terrorjától: szabad lesz.^{“61”}

A vagyon és földi javak birtoklása állandó gond, aggódás és félelem forrásává lehet. „Mit értem el, ha nem áldozom bikát Jupiternek vagy Neptunnak, egeret Hekaténak, ha nem rettegek az eumenidáktól, vagy katholikus purgatóriumtól, *de reszketek* az ú. n. közvéleménytől, vagy a szégyentől, vagy a rossz szomszédtól, erőszakos fenyegetéstől vagy szegénységtől, vagy lázadástól, vagy forradalom, vagy gyilkosság hírétől.”^{“62”} Emerson rátapintott a dolgok elevenére.

Az, amit egy amerikai államférfitől idéz:^{“63”} hogy a civilizáció a félelem fokozatos legyőzése, nagyon is részigazság ős csak akkor érvényes, ha sietve *huzzátezzük*, hogy erkölcsi kultúrával párosulva. Mivel azonban ez az erkölcsi kultúra nem volt meg, ránkszakadt a két világháború. Mivel ez az erkölcsiség ma sincs meg, s itt van tényleg a tömegnyomor és az újabb háború. A civilizáció adta szabadságot nem igen látjuk sehol.

Ellenben amint Isten „bolondsága“ a legföbb bölcseség, úgy Isten rabsága a legnagyobb szabadság, a „boldog rabság“. „A személyes függetlenségünk érzésének elvesztéséért, melyet olyan nagyon nehezen áldoz fel az ember, a jatalom a *félelem-nek* életünkbeli való *eltűnése* lesz s a belső biztoságnak az a leírhatatlan és megmagyarázhatatlan érzése, melyet valaki ha megtapasztalt, soha el nem felejt.”^{“64”} Mikor a keresztyén biztos nyugalommal halad végtelen pályáján az isteni erőtől, a Lélek-től emelve, védve, segítve, kísérve, sugalmazva, esetről esetre tudja, hogy amit tett, szólt, gondolt, az volt az *egyetlen jó, predest inalt lehetőség*. Ki kívánhat nagyobb szabadságot? Sőt sokszor olyan nagy ez a dicső szabadságunk, hogy alig bírjuk betölteni. Csak *tudnánk kitölteni*, felhasználni szabadságunkat teljes egészében!

Az is természetes, hogyha ilyen *gazdag* és *hatalmas* lelki életet élünk, semmi szükségünk nincsen az említett komplikált kényelmi és világi társasági életre, sem a hamis komfortra, sem a raffinált, kétesértékű élvezetekre. Nem is engedhetjük ezáltal szabadságunknak *leköötését* és *veszélyeztetését*. Így aztán külső életünk a világ fiai és leányai előtt túlegyszerűnek, talán sivárnak is látszik ugyan, de az egyszerűség nem sivárságot, ürességet, hanem egyedülvalóságot (*egy ügyűséget* a szónak betűszerinti értelmében). Egy ügyünk: az idvesség.) jelent, nem az élet tartalmának, hanem az élet irányának egyszerűsítése szempontjából. „Nem volt még egy élet úgy megrakva incidensekkel mint a Jézusé, mégis az ő békessége nem a külső események által lett, hanem a *belső konfliktusoktól való szabadság*, az *egyelmezűség*, az *egyirányúság* és *egyensúlyozottság* békessége a karakternek önmagában való szelíd nyugalma által.”^{“67”}

Ez a lelkei egysensúly az előfeltétele a szép, jó, eredményes szolgálatnak. Tudjuk mily sok a munka Isten országában, mennyi a szolgálat a vesezendők, ínségesek, szenvédők sok fajtája és százszrei között. Ha engem bűneim, szenvedélyeim, érték-telen elfoglaltságaim megkötöznek, úgy a szolgálatomra *nincs szabad kezem*. A nagy léleknevelő Payot mondja: „A boldogság a derültsségen áll, az *egyszerű életben*, a munkában, mely egészsgeszen tartja testünket és értelmünket.“⁶⁸ Az Úrnak megközelíthetetlenül dicsőséges és áldott munkája, Pál apostolnak bámulatos kiterjedésű és minőségen is magas értékű tevékenysége, valamint a többi apostolnak és szent atyafiaknak a lelkek mentésében és vezetésében álló hatalmas és eredményes munkateljesítménye csak a *külsőlegesen egyszerű életmódot* és erős önuralmuk mellett volt lehetséges. Ezek csakugyan már az „oda-felvalókkal törödtek, nem a földiekkel.“ (KoL 13:2.) De hatalmuk is volt az Úrnak való igazi szolgálatra. Olyan hatáskört kaptak, amit megmérni nem lehet. Kinek kell nagyobb szabadság? Nem hiába mondják, hogy a nagyszerű valóságok egyszerűek. (Még a nagy stílusú világi vezéreknél, akár Attilánál, akár Maced. Nagy Sándornál megtaláljuk ezt az egyszerűséget.)

Épen azért a keresztyén egyszerűségen méltóság van. A keresztyén szabadsága az emberek között és az emberekkel szemben bizonyos *méltóságérzetben* és *tudatban* is kifejezésre jut. (Tit. 2:15.) Tüstént hozzátezzük, hogy ez a méltósága a keresztyénnek korántsem teszi őt elbizakodottá, büszkévé, másokat lenézővé, gőgössé, mert ő maga tett bizonyásot róla, mikőpen tisztította ki őt *bűneiből* az Úr. Azt is beisméri, hogy keresztyéni méltóságot Krisztustól *kapta*. Hogy úgy mondjuk sáfárságban van az is nála, mint minden testi, lelkei javak. Lehet látni hívő parasztembereket, bibliás, szegény proletárnöket, akiknek lényén a méltóságnak olyan kenete és glóriája ömlik el, hogy már itt viselik azt a láthatatlan *lelkei koronát*. Aki nem látott még ilyet, annak hiába magyarázzuk, aki pedig látott, annak elég ennyi is. De míg a hasonlíthatatlanul kisebb értékű világi méltóságokhoz nagyon sokszor gőg, oktalan önhittség, nem egyszer szívtelen kegyetlenség *társul*, addig a keresztyén-nél az ő Istantól nyert lelkei méltóságában valami csodálatos kedves alázatosság, szerénység, finomság, gyöngédség egyesül. Ezt is csak az érti, aki már látott ilyet.

A jó keresztyén mindig jómodorú. Istantól kapott méltósága nemes önierzettel és önbizalmat is kölcsönöz neki, mely határozott, *biztos* és *mégis kellemes* fellépésben jelentkezik. Szélid, kedves modorban folytatódik, ami nem is lehet másképen. Jó modor nélkül a feszélyezettséggel, a félszeg merevséggel és tartózkodással olyan *gátiások állandak elő*, melyek a keresztyén lelkiségnek sugárzó hatását súlyosan akadályozznak, vagyis a cselekvési szabadságát nagyon károsan korlátoznák. Mert a jó modorban is szabadság van.

Azt csak mellékesen jegyezzük meg, hogy a jó modort a társadalom részére is a keresztyének szabják meg. Nem minden vetik meg és nem minden üldözik a keresztyéneket a világ fiai sem. Megtörténik az is, hogy határozottan érvényesítik elveiket, végzik munkájukat és *közbecsülésben* állanak. Megtörténik az is, hogy a keresztyének mindenki előtt kedvességet nyernek és népszerűek. (Csel. 2:47.) Vannak idők, mikor a hivatását erőteljesen végző egyház is közbecsülésnek és *nagy tekintélynek* örvend. „A jó modor alapja az önbizalom. Akik nem önbízók, azok tolakodnak, kínoznak bennünket, amely emberek látszólag érzik, hogy a *páriák kasztához* tartoznak. Félnek támadni, meg-hajlanak, mentegetőznek és félérek lépésekkel mennek át az életen.”⁷⁰ Hozzátehetjük, félnek élni, félnek meghalni. A keresztyének épen ellenkezőleg tesznek.

A hívők hatása azonban nemcsak kedves, megnyerő, hanem megrettentő is lehet. Nemcsak a szerencsétlen Anániás és Safira *estek össze halva* Péter előtt, de a hatalmas római helytartó Félix is, mikor Pál az igazságról, önmegtartóztatásról és az eljövendő ítéletről szolt, megrémült és nem bírva tovább Pál jelenlétéét, elküldte őt. (Csel. 24:25.) Igen, a keresztyén egy ellen-séges világban, sokszor ellenes környezetben él. Szükséges tehát, hogy gyakorolja hatalmát, ha *győzni akar*. (Jel. 21:7.) Bátran alkalmazhatjuk a keresztyénekre Paulsen szavait: „A morális kötelesség indít, hogy kifejlessük az ellenállásnak azt a belső hatalmát, mely nyugodtan és határozottan szembe-helyezkedik minden olyan kísérlettel, mely az egyént szokásnak ős tekintélynek akarja *alávetni*, mely az igazságot lojálisán szolgálja, *tekintet nélkül* arra, hogy e viselkedése kedvezést, jogot, népszerűséget, vagy kellemetlenséget hoz.”⁷¹

A keresztyénnek mindenféle emberrel van dolga, mert „mindenkinek kötelesek vagyunk“. Sokszor erős ellenállás után lehet megnyerni valakit, vagy sehogy. „Bacon szava volt az, hogy az tudja kormányozni az emberi természetet, aki engedelmeskedik neki. Gordon, a karthumi hős, buzgó keresztyén, aki a nagy kínai fölkelést lecsillapította, aki egyike volt a legnagyobb „emberszelidítőknek“, azt írja egy helyen: Minél idősebb leszek, annál jobban megtanulom, hogy az embereket úgy kell kezelni, mint élettelen tárgyakat. Ez azt jelenti, hogy tégy meg értük minden lehetőt a *nélküli*, hogy törődnél vele, hogy meg-hálálják-e, vagy sem. Így tesz Isten is velünk.”⁷²

Néha a keresztyén nagy hatalmának és szabadságának használatában nem is tudja logikusan indokolni, mit miért cse-lekszik, vagy mond, de olyan finom érzék fejlődik ki benne a gyakorlás folytán a jó és rossz iránt, hogy mégis jót tesz. Valami hasonló ez ahhoz, amit Ruskin mond: „ízlés az egyetlen erkölcsiség.”⁷³ Néha nem tud mit felelni az ellenérvekre és az engedetlenségre csak annyit mond: talán tudod azt, ami van, de

nem tudod, ami lesz. Én azt is tudom, ami lesz. (Vagyis mi lesz teveled.) „A nagyság mindig a jövőre appellál”⁷⁴

Ha az egyes keresztyén az ő bűntudata, bűnbocsánata és megtisztítatása, önfegyelme, önuralma, ó-emberének állandó öldöklése és szakadatlan szolgálat által ekkora szabadságra jut, úgy birtoka ez az egyesekből álló kollektív személynek is, az egyháznak, amely nem tömeg többé (Akik nem nép voltatok, nép vagytok, I. Pét. 2:10.), hanem ekklesia, a kiválasztottak gyülekezete. Ennél fogva az *egyház fel is szabadult* a tömeglélektanból ismert sokféle gátlás és korlátozás alól, mert a gyülekezetet a Szentlélek vezeti. Még ha valamely emberi vezető hamisságot és tévutat ajánlana is, az *ekklésia nem téved el*, amint eltévednek vezetőik után a világi társaságok, közösségek, mert a hívők gyülekezetében hamarosan előkerülnek a Lélek által megvilágosodottak, akik észreveszik a bajt, ellentmondanak a félrevezetésnek, a többit is felvilágosítják, s a helyes útra vezetik. A gyülekezet minden jót tehet, de semmi rosszat nem tehet, mint mondották valamikor az angol királyról. *A keresztyénség maga is nem azért győzte le ellenfeleit* mindég, mintha az összes eszméi jobbak lettek volna, mint azoké, hanem mivel valóságos tényeket és hatalmat adott.⁷⁵ Miért adhatta ezeket? Mert a keresztyénség ismerte, ismeri, és mindig fogja ismerni a tényeket és a történések örök törvényeit. *Ezen kívül* a földi halandók nem ismerik.

Az Anyaszentegyház ezen megismerés birtokában felismerte az Ellenséget és fölvette a küzdelmet az Emberiségről e Földön (I. Móz. 3:15.), amely harcban *békekötés sem lehet séges*.

AZ IDÉZETT MŰVEK ÉS HELYEK JEGYZÉKE.

I. részhez.

- ¹ Sylvester: Bibliai lexikona 683. — ² i. m. 700. és 800. —
³ Benkő: A predest. 67. — ⁴ Benkő: i. m. 54. — ⁵ Benkő: i. m. 70. —
⁶ Benkő: i. m. 68. — ⁷ Benkő: i. m. 17. — s Benkő: i. m. 45. —
⁹ Benkő: i. m. 39. — ^{i°} Benkő: i. m. 43—44. — ¹¹ Kálvin: Institutio
I. 164—165. — ¹² Kálvin: i. m. 101. — ¹³ Heyns-Galarnbos: Kef. dog-
matika VIII—IX. — ¹⁴ Heyns-Galambos: i. m. 71. és 72. — ¹⁵ Heyns-
Galambos i. m. 406—409. — ¹⁶ Benkő: A predest. 84. — ¹⁷ Wundt:
Ethik 72. — ¹⁸ Karácsony S.: A teljes élet felé. — ¹⁹ Ravasz: Horn.
27. — 20 Kálvin: Inst. I. 100. — ²¹ Kálvin: i. m. I. 99. — ²² Makkai:
Az egyh. missz. műnk. 55.

II. részhez.

- ¹ Schaff: History etc. II. 190. — ² Husle-Hurst: Penitential
etc. 101. — ³ Husle-Hurst: i. m. 73. — ⁴ Hardeland: Geschichte etc. —
⁵ Schaff: History etc. II. 188. — ⁶ Schaff: i. m. II. 191. - ⁷ Husle-
Hurst: Penitential 71. — ⁸ Fabri: Kirchenzucht etc. 37—38. —
⁹ Hardeland: Geschichte (Sermo 82): 4—56; 5. — ¹⁰ Hardeland: i. m.
— ¹¹ Hardeland: i. m. — ¹² Husle-Hurst: Penitential etc. 100. —
¹³ Schaff: History etc. 384—385. — ¹⁴ Schaff: i. m. V. 516. — ¹⁵ Hen-
son: Morál etc. 111—112. — TM Schaff: History etc. V. 611—617. -
¹⁷ Pruzsinszky: Kálvin etc. 411—420. — ¹⁸ Kálvin: A ker. vall. etc. 515.
— ¹⁹ Kálvin: i. m. 535. — ²⁰ Green: How to deal23. — ²¹ Fabri: Kir-
chenzucht etc. 78. — ²² Lyka: A művészetek tört. 164. — ²³ Kálvin:
A ker. vall. etc. 507. — ²⁴ Czeglédy: Kálvin, A ker. vallás rendszere
II. 307—308. — ²⁵ Augustinustól idézi Epist. 64—22/Czeglédy-Kálvin:
A ker. vall. II. 517. — ²⁶ Kálvin: i.m.II.314. — ²⁷ Stanley: Krisztus
etc. 82—83. — ^{27a} The Social Funktion etc. Birminghami konferen-
cia 1924. 84—85. — ²⁸ Síron g: Ethics 359. — ²⁹ Makkai: Az egyház
etc. 100. — ³⁰ Schweitzer: Pastoral etc. — ³¹ Ravasz: Horn. 304. —
³² Makkai: Az egyház etc. 267. — ³³ Makkai: i. m. 266. —
³⁴ Ravasz: Hom. 273. — Drum: Term. etc. 242. — ³⁰ Kálvin: Ker.
vall. II. 509. — 37 Drumm: Term. etc. 243. — ³⁸ Kálvin: Ker. vall.
II. 509. — ³⁹ Kálvin: i. m. II. 508. — ⁴⁰ Kálvin: i. m. II. 504. —

- ⁴¹ Kálvin: i. m. II. 510. — ⁴² Stanley: Krisztus India etc. 40. —
⁴³ Drummond: i. m. 218. — ⁴⁴ Drummond: i. m. 225. — ⁴⁵ Druramond: i. m. 229. — ⁴⁷ Mackensie: Modern etc. 124. — ⁴⁸ Makkai: Az egyház etc. 90. — ⁴⁹ Paulsen: System 491. — ⁵⁰ Foerster: i. m. 170.
— ⁵¹ Pratt: Religious etc. 177—178. — ⁵² Ravasz: Horn. 278. —
⁵³ Ravasz: i. m. 483. — ⁵⁴ Ravasz: i. m. 483—485. — ⁵⁵ Ravasz: i. m. 224. — ⁵⁶ Ravasz: i. m. 236. — ⁵⁷ Ravasz: i. m. 156. — ⁵⁸ Szabó Imre: Lelkészegyesület 1941. márc. 8. — ⁵⁹ Szabó I.: i. m. — ⁶⁰ Ravasz beszéde 1941. márc. 6-án a Soli Deo Gloriában. — ⁶¹ Forgács: Reformáció 1922. ápr. 15.

III. részhez.

- ¹ Foesdick: Twelve etc. 89. — ² Payot: The conquest etc. 83. —
³ Ravasz: Horn. 37. — ⁴ Wells: Firs etc. 182—183. — ⁵ James: Varientes etc. 296—297. — ⁶ James: i. m. 310. — ⁷ Paulsen: System etc. 500.
— ⁸ Illingworth: Christ. Charakter 52. — ⁹ Drummond: Term. törv. 63. — ¹⁰ Drummond: Term. etc. 206. — ¹¹ Drummond: i. m. 101. —
¹² Drummond: i. m. 127. — ¹³ Drummond: i. m. 119—120. — ¹⁴ Drummond: i. m. 127. — ¹⁵ Schleiermacher: Christ. Sitté 145—148. —
¹⁶ Hardeland: Geschichte etc. 39—44. — ¹⁷ Kálvin: Inst. II. 521. —
is Kálvin: i. m. II. 524. — ¹⁹ Fosdick: Twelve etc. 44. — ²⁰ Gillie: The minister 93. — ²¹ Ravasz: Hom. 378. — ²² Gillie: The minister 160—161. — ²³ Lutoslawsky: The world etc. 220. — ²⁴ Fosdick: Twelwe etc. 23. — ²⁶ Fosdick: i. m. 23. — ²⁶ Paulsen: System etc. —
²⁷ Peabody: Christ. etc. 172—175. — ²⁸ Mackensie: Modern etc. 115. — ²⁹ Kálvin: Inst. IV. 528. — ³⁰ Kálvin: I. m. IV. 529. — ³¹ Chriostomos: Homil. de invention. crucis 330. — ³³ Ravasz: Hom. 31. —
³⁴ Foerster: Christus 167. — ³⁵ Foerster: i. m. 169. — ³⁶ Foerster: i. m. 168. — ³⁷ Weatherhead: Psych. 178. — ³⁸ Foerster: Christus 173. —
³⁹ Illingsworth: Ch. Character 53. — ⁴⁰ Paulsen: System 485. — ⁴¹ Jordán: The Kinship 8—12. — ⁴² Illingsworth: Ch. Character 49. —
⁴³ Bruce: i. m. 251. — ⁴⁴ Veitsch: i. m. 259. és 292—293. —
⁴⁵ Peabody: Christ. etc. 118—122. — « Jordán: The Kingship 8—12. — ⁴⁷ Jordán: i. m. 7. — ⁴⁸ Bennet. — ⁴⁹ Mercier: The conduct. 188.
— ⁵⁰ Stalker: Christ. Psych. 152—153. — ⁵¹ Paulsen: System etc. 500—502. — ⁵² Payot: The conquest etc. 91. — ⁵³ Hardeland: Geschichte etc. 39—44. — ⁵⁴ Fosdick: Twelve etc. 79. — ⁵⁵ Peabody: The chr. 149. — ⁵⁶ Mercier: Conduct etc. 189. — ⁵⁷ Pratt: Religious etc. 157. — ⁵⁸ Murray: Handbook etc. 201. — ⁵⁹ ly. James. —
⁶⁰ Mackensie: Modern psych. 93. — ⁶¹ Fosdick idézi dr. Chalmers-tól. — ⁶² Bennet: Psych. 233. — ⁶³ Gunn: The macking etc. 250. —
⁶⁴ Gunn: i. m. 253. — es Murray: Handbook etc. 294. — ⁶⁶ Hamblin: Within etc. 35. — ⁶⁷ Murray: Handbook etc. 297. — ⁶⁸ Gunn: Making etc. 256—257. — eo Mackenzie: Modern psych. 113. — ⁷⁰ James: Varieties etc. 144. — ⁷¹ Lodge: Making ele. 113—114. — ⁷² Pratt: Religious etc. 164. — ⁷³ Payot: Conquest etc. 86. — ⁷⁴ Seeburg: Chr. Prot. Étik.

653. — ⁷⁵ Mackenzie: Modern Psych. 115. — ⁷⁶ James: Varietes etc. — ⁷⁷ James i. m. 196. — ⁷⁸ Bennet: Psych. 56. — ⁷⁹ Hamblin: Within etc. 35. — ⁸⁰ Thorndicke: The humán 17-1 — ⁸¹ Thorndicke: i. m. 141. — ⁸² Thorndicke: i. m. 142. — ⁸³ Bennet: Psych etc. 46—48. — ⁸⁴ Bennet: i. m. 49. — »⁵ Hamblin: Withing etc. 34. — ⁸⁶ Stalker: Christ. 154. — ⁸⁷ Benneth: Psych. 224. — ^{88,89} Paulsen: Ethik 495. — ⁹⁰ James: Varietes etc. 194. — ⁹¹ Mackenzie: Modern psych. 101—102. — ⁹² James: Varietes etc. 267—268. — ⁹³ Mackenzie Modern psych. 98—100. — ⁹⁴ James: Varieties etc. 103. — ⁹⁵ Drummond: Term. törv. 129. — ⁹⁶ Drummond: i. m. 130. — ⁹⁷ Drummond: i. m. 110. — ⁹⁸ Alexander: Christianity etc. 209—210. ⁹⁹ Macpherson: The psych. etc. 100. — ¹⁰⁰ James: Varieties etc. — ¹⁰¹ James: i. m. 325. — ¹⁰² Wells: First etc. 182. — ¹⁰³ Karácsny S.: A teljes élet felé. 20. — ¹⁰⁴ Payot: The conquest etc. 273. — 105 Lelkészegyesület 1941. aug. 30.

IV. részhez.

¹ Galambos-Heyns: Dogmatika 201. — ² Galamhos-Heyns: i. m. 201. — ³ Ravasz: Horn. — ⁴ Ravasz: Horn. 5. — ⁵ Ravasz: i. m. 18. — ⁶ Ravasz: i. m. 59. — ⁷ Ravasz: i. m. 34. — ⁸ Gillie: The minister etc. 110. — ⁹ Kálvin: Inst. II. 515. — ¹⁰ Gillie: The minister etc. 112—113. — ¹¹ Fosdick: Twelve etc. 3. - ¹² The social etc. 87—89. — ¹³ Stalker: Character etc. 95. — ¹⁴ Paulsen: System etc. 490. — ¹⁵ Ravasz: Horn. 277. — ¹⁶ Ravasz: i. m. 262. — ¹⁷ Drummond: Term. törv. 244. — ¹⁸ Makkai: Az egyház etc. 150. — ¹⁹ Kálvin: Inst. II. 507. — ²⁰ Gillie: The minister etc. 18—19. — ^{21*} Green: How to deal 17—18. — ²² Green: i. m. 18—19. — ²³ Green: i. m. 19. — ²⁴ Strong: Ethik 363. — ²⁵ Gillie: The minister etc. 16—17. — ²⁶ Macpherson: Persuasion etc. 201. — ²⁷ Gill.: The minist. etc. 00. — ²⁸ Green: How te deal 25—29. — ²⁹ Ravasz: Hom. 5. — ³⁰ Gillie: The minister etc. 122. — ³¹ Gunn: Macking etc. 252. — ³² Hardeland: Geschichte. — ³³ Augustinusztól idézi Hardeland: Gesch. — ³⁴ Mathieson: Politik 109—110. — ³⁵ Kálvin: Inst. II. 516. — ³⁶ Kálvin: i. m. 516. — ³⁷ Kálvin: i. m. 517—525. — ³⁸ Fabri: Kirchenzucht 91. — ³⁹ Fabri: i. m. 95. — ⁴⁰ Fabri: i. m. 96. — ⁴¹ Emerson: Charakter 36. — ⁴² Forgács: A beimisszió etc. 689. — ⁴³ Tavasy S: Ref. Docmatika 23. — ⁴⁴ Henson: Morál etc. 171. — ⁴⁵ Gelei kánon 49. — ⁴⁶ Forgács: Reformáció 1923. — ⁴⁷ The social function 1924. — ⁴⁸ Schweitzer: Pastoral etc. 12. — ⁴⁹ Pruzsinsky: Kálvin 406—410. — ⁵⁰ Henson: Morál etc. 158. — ⁵¹ Kiss F. — ⁵² Fabri: Kirchenzucht 83. — ⁵³ Peabody: J. Chr. 112. — ⁵⁴ Brucke: The formation etc. 250. — ⁵⁵ Emerson: Character 23. — ⁵⁶ Mackensie: Modern psych. etc. 97. — ⁵⁷ Karácsny: A teljes élet felé 27. — ⁵⁸ Karácsny: i. m. 40. — ⁵⁹ Karácsny: i. m. 29—30. — ⁶⁰ Karácsny: i. m. 41. — ⁶¹ James: Varietes etc. 356. — ⁶² James: i. m. 357. — ⁶³ James: i. m. 358—360. — ⁶⁴ Psych. etc. 146. — ⁶⁵ James: Varietes etc. 357—358. — ⁶⁶ James: i. m. 358—360. — ⁶⁷ Bruce: Psych.

252. — ⁶⁹ Emerson: The caracter etc. 19. — ⁷⁰ Fosdick: Twelwe etc. 103. — ⁷¹ Hardeland: Geschichte. — ⁷² Gunn: Making etc. 252. — ⁷³ Fosdick: Twelve etc. 119—120. — ⁷⁴ Stanley: Krisztus etc. 93. — ⁷⁵ Veitch: The Christian 267. — TM Illingsworth: Ch. Caracter 54—55. — ⁷⁷ Mackensie: Modern psych. etc. 117. — ⁷⁸ James: Varieties etc. 487. — ⁷⁹ Fosdick: Twelve etc. 98. — ⁸⁰ Fosdick: A Mester jelleme, 121.

V. részhez.

¹ Fabri: Kirchenzucht 32. — ² Husle-Hurst: Penitential etc. II. 3. — ³ Husle-Hurst: i. m. 5—6. — ⁴ Husle-Hurst: i. m. 3—5. — ⁵ Hardeland: Geschichte etc. Berlin 1898. 7. — ⁶ Hasle-Hurst: Penitential etc. 1. — ⁷ Harnack: Die Mission. Leipzig. 1906. 179—180. — s Harnack: i. m. 179—180. — ⁹ Stalker: Life etc. 104—105. — ¹⁰ Stalker: The Life etc. 102. — “ Eucken: Present etc. 108—110. — ¹² Hardeland: Geschichte etc. 10. — ¹³ Hasle-Hurst: Penitential etc. 100. — ¹⁴ Schaff: History etc. 502. — ¹⁵ Fabri: Kirchenzucht 34. — “ Hasle-Hurst: Penitential 86. — ¹⁷ Hasle-Hurst: i. m. 42—43. — ¹⁸ Hasle-Hurst: i. m. előszó VII. — ¹⁹ Schaff: History II. 189. — TM Fabry: Kirchenzucht. 34—36. — ²¹ Schweitzer: Pást. etc. 28. — ²² Schaff: History III. 357—359. — ²³ Schaff: i. m. II. 118. — ²⁴ Husle-Hurst: Penitential etc. 112—116. — ²⁵ Hasle-Hurst: i. m. 134—159. — ²⁶ Schaff: History II. 191—192. — ²⁷ Schaff: i. m. IV. 379. — ²⁸ Schaff: i. m. IV. 371—373. — ²⁹ Schaff: i. m. V. 521—523. — ³⁰ Hardeland: Geschichte 39. — ³¹ Sebestyén: A ref. nő lelkivilára. — ³² Hardeland: Geschichte. — ³³ Hardeland: i. m. — ³⁴ Hardeland: i. m. 312. — ³⁵ Hardeland: i. m. 311. — ³⁶ Fabry: Kirchenzucht 49. — ³⁷ Hardeland: Geschichte 254—255: — ³⁸ Hardeland: i. m. 312. — ³⁹ Hardeland: i. m. 254—256. — ⁴⁰ Hardeland: i. m. 254—256. — ⁴¹ Hardeland: i. m. 254—256. — ⁴² Pruzsinszky: Kálvin 235. — ⁴³ Pruzsinszky: i. m. 325. — ⁴⁴ Pruzsinszky: i. m. 235. — ⁴⁵ Pruzsinszky: i. m. 248—258. — ⁴⁶ Pruzsinszky: i. m. 315—316. — ⁴⁷ Kálvin: Inst. II. 12. 1. — ⁴⁸ Pruzsinszky: Kálvin 233. — ⁴⁹ Pruzsinszky: i. m. 32—41. — ⁵⁰ Hardeland: Gesch. — « Achelis: Prakt. theolog. II. 193. — ⁵² Pruzsinszky: Kálvin II. 401—405. — ⁵³ Pruzsinszky: i. m. 406—410. — ⁵⁴ Pruzsinszky: i. m. II. 401—405. — ⁵⁵ Pruzsinszky: i. m. II. 406. — ee Hardeland: Gesch. — ⁵⁷ Pruzsinszky: Kálvin II. 401—405. — ⁵⁸ Pruzsinszky: i. m. II. 30. — ⁵⁹ Pruzsinszky: i. m. II. 31—41. — ⁶⁰ Pruzsinszky: i. m. II. 58. — ⁶¹ Pruzsinszky: i. m. II. 69. — ⁶² Gallie: Kirchenstrafen 253. — ⁶³ Hardeland: Geschichte 406—410. — ⁶⁴ Pruzsinszky: Kálvin II. 411—420. — ⁶⁵ Pruzsinszky: Kálvin II. 29. — ⁶⁶ Pruzsinszky: i. m. 63. — ⁶⁷ Pruzsinszky: i. m. II. 77. — ⁶⁸ Pruzsinszky: i. m. II. 42. — ⁶⁹ Pruzsinszky: i. m. II. 82. — ⁷⁰ Pruzsinszky: i. m. II. 32. — ⁷¹ Pruzsinszky: i. m. II. 313. — ⁷² Gale: Kirchenstrafen 253. — ⁷³ Schweitzer: Pastoral Theol. — ⁷⁴ Pruzsinszky: Kálvin 254—286. — ⁷⁵ Pruzsinszky: i. m. II. 318. —

- ⁷⁶ Szentpéteri: Ördögszigonya. — ⁷⁷ Pruzsinszky: Kálvin II. —
⁷⁸ Schaff: History VII. 493—494. — ⁷⁹ Sehaff: History VII. 263'. —
⁸⁰ Pruzsinszky: Kálvin II. 377—378. — ⁸¹ Schaff: History V. 524—
525. — ⁸² Kálvin: Inst. II. 515. — ⁸³ The Reformation in Scotland
By Dávid Hay and Flemming 1910. 266—271. — ⁸⁴ Mathiesi: Politics
and Relig. I. 185—191. — ⁸⁵ The Reformation in Scotland Hay
etc. 266—271. — ⁸⁶ The Reformation etc. 266. — ⁸⁷ Peabody: Christ.
185—186. — ⁸⁸ Hardeland: Geschichte. — ⁸⁹ Hardeland: i. m. —
⁹⁰ Schaff: History IV. 515—518. — ⁹¹ Sarolea? Sovjet 162. — ⁹² Lu-
ther: Die deutsche Messe. — ⁹³ Hardeland: Geschichte. — ⁹⁴ Harde-
land: i. m. 411—422. és 347—350. — ⁹⁵ Hardeland: i. m. — ⁹⁶ Fabry:
Kirchenzucht 64. — ⁹⁷ Schleiermacher: Chr. Sitté 166—177. —
⁹⁸ Fabry: Kirchenzucht 69. — “ Fabry: i. m. — ⁹⁹ Hardeland: i. m.
— ¹⁰⁰ Fabry: Kirchenzucht 84. — ¹⁰¹ Heyns-Galambos: Dogm. 127.
— ¹⁰² Révész I: Magyar ref. egyh. tört. 211.— ¹⁰³ Révész: i. m. 244.
— ¹⁰⁴ Révész: i. m. 211—212. — ¹⁰⁵ Szentpétery: Hangos trombita
Révész: Magyar ref. egyh. tört. 247. — ¹⁰⁶ Révész: i. m. 252.
— ¹⁰⁷ Révész: ördög szigonya. — ¹⁰⁸ Révész: Egyháztört. 212.
¹⁰⁹ Szentpétery: Az erdélyi ref. egyh. tört, — ¹¹⁰ Zoványi: Puritániz-
mus 76. — ¹¹¹ Zoványi: Puritán mozgalmak. — ¹¹² Zoványi: i. m.
18. — ¹¹³ Zoványi: i. m. — ¹¹⁴ Zoványi: i. m.
Utrecht, — ¹¹⁵ Szentpétery: Hangos trombita. — ¹¹⁶ Barcsai: Ti-
szántúli. — ¹¹⁷ Barcsai: i. m. — ¹¹⁸ Nagy S: A debr. koll. tört. 32.
— ¹¹⁹ Nagy g. i. m. — ¹²⁰ Nagy S: i. m. 208. — ¹²¹ Nagy S: i. m.
209—210. — ¹²² Nagy S: i. m. 211. — ¹²³ Nagy S: i. m. 69, 70, 71,
72—75, 76—83, 212—225, 270.

VI. részhez.

- ¹ H. C. Miller: New Psych. 113. — ² Ravasz: A gyűl. igeird.
90. — ³ Ravasz: i. m. 13. — ⁴ Ravasz: i. m. 31. — ⁵ Achelis: Lehrbuch.
— ⁶ Achelis: Lehrbuch der Prakt. Theol. Leipzig 1898. II. Aufl.
Bánd I. 83—87. — ⁷ Achelis: i. m. I. Bánd. 83—87. — ⁸ Walpole: Per-
sonality 2. — ⁹ Barry: St. Paul 73—74. — ¹⁰ Peabody: Christ. 179.
— ¹¹ II. Helv. hitv. — ¹² I. m. — ¹³ I. m. 112. — ¹⁴ Hardeland: Ge-
schichte etc. — ¹⁵ Pruzsinszky: Kálvin II. 411—420. — ¹⁶ I. m. II.
406—410. — ¹⁷ I. m. II. 406—430. — ¹⁸ Barcsa: Tiszántúli ref. egyh.
tört. — ¹⁹ I. m. 711. — ²⁰ Heid. káté 83. kérd. — ²¹ Schlatter: Der
Christl. Sitté 166—167. — ²² II. Helv. hitv. 80—81. — ²³ Hardeland:
Geschichte 315. — ²⁴ II. Helv. hitv. 80—81. — ²⁵ Miskolczy: Az ang-
liai independentizmus. Utrecht. 1654. — ²⁶ II. Helv. hitv. 81. —
²⁷ I. m. 80. — ²⁸ Drummond: Term. törv. etc. 28. — ²⁹ Ravasz: A
gyűl. igeird. 89. — ³⁰ Benkő István: A predestináció 13. — ³¹ Ben-
kő: i. m. 15. — ³² Benkő: i. m. 14. — ³³ Benkő: i. m. 56. — ³⁴ Benkő:
i. m. 45. — ³⁵ Benkő: i. m. 63. — ³⁶ Benkő: i. m. 73. — ³⁷ Benkő: i.
m. 72. — ³⁸ Benkő: i. m. 61. — ³⁹ Benkő: i. m. 52. — ⁴⁰ Benkő: i. m.
57. — ⁴¹ Benkő: i. m. 71. — ⁴² Benkő: i. m. 55. — ⁴³ Makkai S: Az

egyház missziói etc. 103. — ⁴⁴ Dr. Cox: Practice 271. — ⁴⁵ Cox: i. m. 273. — ⁴⁶ Walpole: Personality 22. — ⁴⁷ Eucken: Present day etc. 104—105. — ⁴⁸ Schaff: History V. 640. — ⁴⁹ Dorothy Greenside: Concentraciōn 129. — ⁵¹ Greenside: i. m. — ⁵¹ Fosdick: Twelve etc. 11. — ⁵³ Wundt: Ethik 72. — ⁵⁴ Wundt: i. m. 72, — ⁵⁴ Mackenzie: Modern psych. 121. — ⁵⁵ Mackenzie: i. m. 111. — ⁵⁶ Veitch: The Christian 248. — ⁵⁷ Bennet: Psychol. 138. — ⁵⁸ Wundt: Ethik 85—86. — ⁵⁹ Wundt: i. m. 85—86. — ⁶⁰ Lutoslawsky: The World 114—115. — ⁶¹ Stalker: Christian 161—162. — ⁶² payot: The conquest 418. — ⁶³ Stalker: Cristian 164—165. — ⁶⁴ Wundt: Ethik 241. — ⁶⁵ Leuba: Psych. stud. 277. — ee Vasady: A vall. psych. feji. tört. 226. — ⁶⁷ James: Varieties 242. — es James: i. m. 273—274. — ⁶⁹ Vasady: A vall. psych. etc. — ⁷⁰ Vasady: i. m. 212. — ⁷¹ Mackenzie: Modern psych. 98. — ⁷² James: Varieties 238. — ⁷³ Bruce: The psych. 120. — ⁷⁴ Bruce: i. m. 134—135. — ⁷⁵ Mackenzie: Modern psych. 121. — ⁷⁶ Vasady: A vall. psych. 199. — ⁷⁷ Bruce: Psych. 129—130. — ⁷⁸ Vasady: A vall. psych. etc. — ⁷⁹ Bruce: Psych. 183. — ⁸⁰ Vasady: A vall. psych. 224. — «i Vasady: i. m. 227—230. és a 231. — ⁸² Vasady: i. m. 212. — ⁸³ Tavaszy: Dogmatika 38. — ⁸⁴ Fosdick: Twelve 159 — ⁸⁵ Drummond: A term. törv. etc. — ⁸⁶ Drummond: i. m. 4. — ⁸⁷ Drummond: i. m. 6. — ⁸⁸ Wundt: Ethik 71. — ⁹⁰ Olivér Lodge: Huxly memóriái Lectures. — ⁹⁰ Wundt: Ethik. — ⁹¹ Lodge: Making of man 112—113. — ⁹² Lutoslawsky: The world 220. — ⁹³ Bergson: Life 115—118. — ⁹⁴ Walpole: Personality 22. — ⁹⁵ Bergson: Life 114. — ⁹⁶ Stalker: Cristian 230. — ⁹⁷ Lutoslawsky: The world 67. — ⁹⁸ Wells: First etc. 182. — ⁹⁹ Walpole: Personality 13—14. — ¹⁰⁰ Gunn: The making etc. 240—241. — ¹⁰¹ Drummond: Term. törv. 111. — ¹⁰² Drummond: i. m. 110. — ¹⁰³ Drummond: i. m. 240. — ¹⁰⁴ Drummond: i. m. 236. — ¹⁰⁵ Stanley: India etc. 110. — ¹⁰⁶ Drummond: Term. törv. 271. — ¹⁰⁷ Drummond: i. m. 273—275. — ¹⁰⁸ Doughall: The group etc. 28—35. — ¹⁰⁹ Pratt: Keligious etc. 172—173. — ¹¹⁰ Le Bonn: The crowd 147. — ¹¹¹ Mercier: Conduct. etc. 202—204. — ¹¹² Mac Doughall: The croud. 40—44. — ¹¹³ Mercier: Conduct. etc. 201. — ¹¹⁴ Mercier: i. m. 207. — ¹¹⁵ Mac Doughall: The group etc. 25—26. — “e Le Bonn: The crowd 144—145. — ¹¹⁷ Le Bonn: i. m. 135. — ¹¹⁸ Mercier The Conduct etc. — ¹¹⁹ Le Bonn: The croud 134. — ¹²⁰ Le Bonn: i. m. 135. — ¹²¹ Le Bonn: i. m. 137. — ¹²² Le Bonn: i. m. 138—139. — ¹²³ Le Bonn: i. m. 146. — ¹²⁴ Ch. Sarolea: Sovjet 33. — ¹²⁵ Le Bonn: The crowd etc. 142—143. — ¹²⁶ Mercier: Conduct etc. 201. — ¹²⁷ Le Bonn: The crowd etc. 81. — ¹²⁸ Le Bonn: i. m. 86—87. — ¹²⁹ Le Bonn: i. m. 84. — ¹³⁰ Le Bonn: i. m. 84—85. — ¹³¹ Le Bonn: i. m. 84. — ¹³² James: Varieties etc. 325. — ¹³³ Le Bonn: The crowd etc. 84—85. — ¹³⁴ Le Bonn: i. m. 148—150. — ¹³⁵ Sarolea: Sovjet 54—55. — ¹³⁶ Sarolea: i. m. 54. — ¹³⁷ W. Macpherson: Psych. etc. 110. — ¹³⁸ W. Macpherson: Persuasion etc. 150. — ¹³⁹ Fosdick: Twelwe etc. 68. — ¹⁴⁰ Freud: Massen psych. 46—47. — ¹⁴¹ Freud: i. m. 47—48. — ¹⁴² Freud: i. m. 132. — ¹⁴³ Freud: i. m.

136. — ¹⁴⁴ Freud: i. m. 135. — ¹⁴⁵ Lutoslawsky: The world etc. 210—
 211. — ¹⁴⁶ Lutoslawsky: i. m. 169. — ¹⁴⁷ Bergson: Life 125—126. —
¹⁴⁸ Höffding: Outline etc. 248. — ¹⁴⁹ Maud Royden: The morál etc.
 5. — 150 Lutoslawsky: The world etc. 167. — ¹⁵¹ Paulsen: The
 System etc. 490—500. — ¹⁵² Peabody: Christ etc. 166. — ¹⁵³ Max
 Nordau: Morál etc. 205—206. — ¹⁵⁴ Sozial Function 115—116. —
¹⁵⁵ Harper: The social ideál 54. — ¹⁵⁶ Social function 89—96. —
¹⁵⁷ Henson: Moral disc. 165—166. — ¹³⁸ The social function 89—96.
 — ¹⁵⁹ The social f. 87 — 89. — ¹⁶⁰ Strong: Ethik: 366. — ¹⁶¹ Strong:
 i. m. 374. — ¹⁶² Strong: i. m. 369. — ¹⁶³ Henson: Morál etc. 173—174.
 — ¹⁶⁴ Mackensie: Modern psych. 110. — ¹⁶⁵ Peabody: Jesus Christ
 151.

VII. részhez.

- ¹ Forgács: A belmisszió etc. 688. — ² Reformáció 1922, VIII.
³ Forgács: Reformáció, 1922 ápr. — ⁴ Makkai: Az egyház missz.
 műnk. 103. — ⁵ Makkai: i. m. 100. — ⁶ Makkai: i. m. 94. — ⁷ Strong:
 Ethik etc. 352. — ⁸ D. Cox: Practice etc. 270. — ⁹ Cox: i. m. 271. —
¹⁰ Cox: i. m. 270. — n Makkai: i. m. 181. — ¹² Schaff: History etc.
 172—173. — ¹³ Schweitzer: Pastoral etc. 181. — ¹⁴ Fabri: Kirchen-
 zucht 75. — ¹⁵ Fabri: i. m. 93, — ¹⁶ Schweitzer Pastoral etc. 116—
 120. — ¹⁷ Heyns-Galambos: Dogmatika 300. — ¹⁸ Forgács: A bei-
 misszió 288. — ¹⁹ Forgács: Reformáció 1922. ápr. — ²⁰ Payot: The
 conquest 66. — ²¹ Green: How to deal 29—30. — ²² Schleiermacher:
 Chr. Sitté 155. — ²³ James: Varieties stb. 365. — ²⁴ Green: How to
 deal 108. — ²⁵ Mackensie: Modern psych. 11 — ²⁶ Makkai: Az egy-
 ház etc. 88. — ²⁷ Heyns-Galambos: Dogmatika 75. — ²⁸ Kálvin:
 Inst. etc. II. 515. — ²⁹ Kálvin: i. m. 514. — ³⁰ Kálvin: Lm. 513 Robert-
 son-Henson: Morál etc. 259—260. — ³¹ Kálvin: Inst. etc. 513. —
³² Hensou: Morál etc. 261. — ³³ James: Varieties etc. 357—358. —
³⁴ Fabri: Kirchenzucht 76. — ³⁵ Fabri: i. m. 35. — ³⁶ Hardeland;
 Geschichte etc. — ³⁷ Kálvin: Inst. — ³⁸ Hardeland: Geschichte etc.
 — ³⁹ Schaff: History etc. 517—518. — ⁴⁰ Strong: Ethik 359. — ⁴¹ For-
 gács: Belmisszió 20. — ⁴² Koestlin: Die Lehre etc. 134—199. —
⁴³ Kálvin: Inst. 509—510. — ⁴⁵ Fabri: Kirchenzucht 85. — ⁴⁶ Kál-
 vin: Inst. 507. — ⁴⁷ Koestlin: Die Lehre etc. — ⁴⁸ Strong: Ethik
 361. — ⁴⁹ Birm. conf.: The social function 89—96. — ⁵⁰ Kálvin: inst.
 517. — sí Fabri: Kirchenzucht 80. — ⁵² Schaff: Historie etc. 357. —
⁵³ Emerson: Caracter 133. — ⁵⁴ Bruce: Psych. 117. — ⁵⁵ Stanley:
 Krisztus India etc. 18. — ⁵⁶ Pratt: Religious etc. 159. — ⁵⁷ James:
 Varieties etc. 376. — ⁵⁸ Pratt: Religious etc. 172, — ⁵⁹ Pratt: i. m.
 173—175; — ⁶⁰ Pratt: i. m. 177—178. — ⁶¹ Barry: St. Paul 67—68. —
⁶² Peabody: Christ etc. 181. — ⁶³ Mac. Doughall: The group etc.
 27—28. — ⁶⁴ Weaterhead: In Service etc. 124—125. — ⁶⁵ Mackenzie:
 Modern, etc. 118. — ⁶⁶ Mackenzie: i. m. 109. — ⁶¹ Weaterhead: In

Service etc. 120. — ⁶⁸ Weatherhead: i. m. 133. — ⁶⁹ Weatherhead: i. m. 135. — ⁷⁰ Weatherhead: i. m. 132. — ⁷¹ Weatherhead i. m. 134. — ⁷² Gunn: The making etc. 252. — ⁷³ Weatherhead: In Service etc. 110. — ⁷⁴ Vasady: A vall. psych. 195. — ⁷⁵ Dr. Imre Lajos: Ekklesiásztika 60. — ⁷⁶ Fr. Niebergall: Praktische Theologie II. 432. — ⁷⁷ Dr. Imre Lajos i. m. 60. — ⁷⁸ Makkai Sándor: Egyházunk belső feladatai ma. Prot. Szemle 1941. nov. — ⁷⁹ Dr. Imre Lajos: Az Ige és a fegyelem 20. — ⁸⁰ Niebergall: i. m. II. 433.

VIII. részhez.

¹ Harper: Social ideál 171. — ² Wundt: Ethik 70. — ³ Haering-Hill: The ethik 92-93. — ⁴ Haering-Hill: i. m. 92—93. — ⁵ H. Bergson: Life etc. 114. — ⁶ Hallelujah ének. — ⁷ Mackenzie: Modern psych. 93. — ⁸ Seeberg: Chr. prot. ethik 653. — ⁹ James: Varieties etc. 312. — ¹⁰ Miskolczy: Az angol indep. Utrecht 1654. — ¹¹ Lutoslawsky: The world 114. — ¹² Bergson: The Life etc. 102. — ¹³ Wundt: Sinnliche etc. 177. — ¹⁴ Lutoslawsky: The world 66—67. — ¹⁵ Bergson: Life 122. — ¹⁶ Drummond: Természeti etc. 205. — ¹⁷ Jordán: The Kingship etc. 8—12. — ¹⁸ Lodge: Macking 128. — ¹⁹ Bergson: Life etc. 128. — ²⁰ 153. dics. — ²¹ Lutoslawsky: The world 66—67. — ²² Lutoslawsky: i. m. — ²³ Vasady: A vall. psych. — ²⁴ Pest m. 49. art. — ²⁵ Benneth: Psych. 54. — ²⁶ World: Meditation 19. — ²⁷ World: i. m. 18-19. — ²⁸ Stalker: The life 107. — ²⁹ Henson: Morál etc. 178. — ³⁰ Paulsen: System 492. — ³¹ Fabri: Kirchenzucht, — ³² Fosdick: Twelve etc. 24. — ³³ Schaff: History etc. 501. — ³⁴ Eucken: Present 10. — ³⁵ Kálvin: Ker. vall. rendsz. II. 510—512. — ³⁶ Makkai Sándor. — ³⁷ D. Bessel: Christl. Hauskal. 1940. máj. 6. — ³⁸ Fosdick: Twelve etc. 127. — ³⁹ Ravasz: Horn. 318. — ⁴⁰ Benkő: Pred. 29—30. — ⁴¹ Drummond: Természeti etc. 20. — ⁴² Foerster: Christ und das menschliche Lében. Zürich. 1922. 39. — ⁴³ Ravasz: Horn. 136. — ⁴⁴ F. Hall and Halock: Moral etc. 179. — ⁴⁵ Veitsch: The Christian 245. — ⁴⁶ Fosdick: Twelve 42. — ⁴⁷ Wundt: Ethik 112. — ⁴⁸ Harold Begbie: Törött cserépedények. — ⁴⁹ Haering-Hill: Ethic 284. — ⁵⁰ Walpole: Personality 18. — ⁵¹ Le Bonn: The crowd 135. — ⁵² Gunn: Making etc. 248. — ⁵³ Foerster: Krisztus etc. 43. — ⁵⁴ Ravasz: Horn. 161. — ⁵⁵ Drummond: Természeti etc. 80. — ⁵⁶ Drummond: i.m. 92. — ⁵⁷ Makkai: Az egyház etc. 157. — ⁵⁸ Paulsen: System etc. 493. — ⁵⁹ Payot: The conquest etc. 188—189. — ⁶⁰ payot: i. m. 83. — ei James: Varieties etc. 368. — ⁶² Emerson: Caracter etc. 15. — ⁶³ Benneth: Psych. 233. — ⁶⁴ James: Varieties etc. 275. — ⁶⁵ Bruce: The formation etc. 139. — ⁶⁶ Haering-Hill: The ethik. 288. — ⁶⁷ Peabody: Christ. etc. 191. — ⁶⁸ Payot: The conquest 420—421. — ⁶⁹ World: Meditation 19. — ⁷⁰ Emerson: Caracter 135. — ⁷¹ Paulsen: Systhem etc. 498. — ⁷² Paulsen: i. m. 503. — ⁷³ Fosdick: Twelwe etc. 35. — ⁷⁴ Emerson: Character 44. —

75 Barry: St. Paul 67. — D. Dr. Illyés Endre: Egyházfegyelem a magyar ref. egyházban. 1941. — ⁷⁶ Makkai S.: Az egyház etc. 7. — ⁷⁸ Makkai: i. m. 227. — ⁷⁹ Erdei Mihály: Egyház és ifjúság 172—173.

TARTALOM

I. RÉSZ.

Az ellenség és szövetségei.

A Biblia a Sátánról	5
Kísérletek a Sátán és a kárhozat magyarázatára	5
Vázlat egy satanológiához	11
A spiritiszták	14
A szektaik	18
A zsidók	20
A pogányok	24
A bálványok	25
A hadkötelezettség	26

II. RÉSZ.

A nem harcoló egyház sorsa.

Ember megbocsáthat, de nem bocsáthatja meg	29
Papok állnak az útban	32
Szigor: virulás, lazáság: pusztulás	35
Paraziták, élősdiek az egyházban	39
Az Úr pusztuló szöllőskertje	41
Az egyház szegénységi bizonyítványai	43
Az egyházi bérések	46

III. RÉSZ.

Harc önmagunk ellen.

Nem akarod magadat megismerni?	53
A testi önfegyelem, az aszkézis	54
A szabadság ürtügy a testnek	58
Az érzékiég kiirtásánál több és jobb a mértékletesség	69
Legyetek férfiak, legyetek erősek!	62
Az önuralom megszerzése részletfizetésre	63
Gyakorlat nélkül nincs mester	66
összpontosítás szenvedéellyel	67
Minden érzellem jó	68
Vezérő eszménk a fontos: a principium	70
Jó szokás: tőke, rossz szokás: adósság	71
A megtérés önmagunkkal való meghasonlás is	73
A fluktuációs törvény	74
Az önmegttagadás jó	75
Az önfeláldozás jó	75
Harc a családdal	76

IV. RÉSZ.
A harcosok.

	Oldal
Ki a lelkész?	79
Püspök-lelkész, esperes-lelkész	81
A lelkész fegyelmezése	82
A lelkész az első munkás	83
Egyensúlyozott viselkedés	85
A lelkész elvei	86
A lelkész családja	87
Szelíd és bátor egyszerre	88
A lelkész csak lelki területen maradjon	89

Kifogások	91
A lelkészi állás, a lelkészképzés	93
Megkezdődik a prédikálás	95
Van-e nálunk gyóntatás?	97
A támadók leszerelése	100
A hivatalos segítőtársak	101
Mi a presbitérium?	102
A presbitérium dolga	103
A presbitérium nagy segítség lehetne	105
Kiket válasszunk presbitereknek és kiket nem?	106
Erős lelki alapot a presbitériumnak	108
A presbiter hite	110
A presbiter baráti köre	111
A presbiter személyes munkája	112
Az elöljáróknak sokat kell harcolni	113
Minden hívő dolgozik és harcol az Úrért	115
A lelke gondozó: nélkülözhetetlen ember	117
Az Úr munkásainak kiválogatása	118
Fő a bátorság!	119
A segélelkész	120
A tanító	120
A diakonissa	121
Az ifjúsági egyesület	122
A leánykör	125
A lelki nemesi rend	126
A hívők és a szentek	128
Az egyház csak a hívőkre számíthat, a „hívekre“ nem igen	130
Honnán kapunk hatalmat!	132
Tiszta lékgört!	132
Csak keresztyén lehet jó modorú	133
A szomorú és áldozatos harcos	134
Támadásra minden készen	136

V. RÉSZ.
A fegyvernemek.

Egy a sereg	139
Az emberiség régi lelki harcai	140
Az ösegyház küzdelme	141

Az ōskeresztyénség harcoló egyház volt	142
A keleti és római egyház állapota	146
Kezdik könnyebben venni a bűnt	148
A szerzetesség jobbulást akart	149
Luther harca igen nehéz volt	150
Kálvin nem ismerte a paktumot: a kiegyezést	152
Kezdődik a harc	154
Fokozódik a harc	155
Ellentámadások	156
A vérvád	157
Kálvint hite és eredményei igazolják	159
Skótok és angolok	160
A kálvinizmus a legkövetkezetesebb	162
A pietizmus mellékesnek vette	163
A mi jónak látott és elfogadott fegyelmünk	166
A papok és tanítók regulázása	167
Változatos és vegyes reglamák a rendetlenkedőkre és go-noszokra	171
A puritánizmus	176
A szigorú rendtartás némely példái	179
Debreceni élet és esetek	182
Életlen és csorbult fegyverek forgatói	186
Az egyesületek	187
Az üdv hadserege	189

VI. RÉSZ. Korszerű felszerelés.

Az Ige fegyvere. A Logos	191
A Biblia könyve	191
Hadi parancsok a Bibliában	193
A tízparancsolat	200
A hitvallások nélkülözhetetlensége	201
Barátsági és meg nem támadási szerződés	203
Egyház ős állam összekeveredése	204
A kulcsok hatalma	205
A hitvallás rendet követel és harcot hirdet	207
A predestináció	209
Harcos elemek az énekeskönyvben	212
Önálló törvényt!	214
A bírság jó	215
Jól buntessünk	216
Igazi bűnbánatot fogadjunk el	217
Az emberi bölcselkedés vegyes értékű	219
Az oksági törvényünk is hiányos	220
A test és a lélek	221
Az emberi lélek a magasabb Lélektől függ	222
A lélektan szívesen segítségül jön	224
Az igazi vallásosság tapasztalati és öntudatos	226
A vallás eredeti forrásai	228
A hívő természettudomány	230

Temérdek vita a kényszerű és szabad akaratról	231
Választás jó vagy rossz irányban	232
Az életfenntartás védekezés is	234
A lélek önkörében	235
Magasabb léatforma már a földön	236
A tömeg	237
A tömegvezető	240
A „vallásos“ tömeg	242
A vallásnak a nemiséggel nincs közvetlen kapcsolata	246
A társadalom alapsejte a család, nem az egyén	248
Társadalmi erkölcs	251
Gazdasági erkölcs	252

VII. RÉSZ.**A hadviselés.**

1. Reformációs kísérletek a nemzeti összeomlás után és eredmények	255
Kísérletek a tekeházi ekklézsiában	259
A romlott presbiter	259
Verekedő legények	282
A VII. és VIII. parancsolat megszegése	263
Eltévelkedések az esküvő előtt	264
A gondnok megbírságolása	267
Újabb törvényes és bátor lépések	268
Minden igazi református egyház fegyelmez ma is	270
Az egyház fogalma erkölcsi rendet is jelent	272
Kétféle egyháztagság kell	274
Evangélizálás és hitvallás, nem az adófizetés számít	277
Hogyan hulljon a férges?	281
Munkás egyházigazgatókat!	283
Az ifjúság felfegyverezése	284
A bűnbocsátó gyülekezet	285
Az imádkozó gyülekezet	287
A kiközösítés	288
A gyülekezet javító szolgálata	289
Nemes hagyományokat egészséges lékgört, becsületes közvéleményt	292
Szelíd és komoly szavak után bátor tettek	295
Az egyház hálóvetése	297
A titokzatos, misztikus átélezések	298
Vigyázzunk az altató hipnózissal	301
A tréfa és a humor hiányjelenség és pótlék	303

VIII. RÉSZ.**A szabadságharc célja.**

A harc célja a szabadság	305
Szabadság az anyag és a test fölött	309
Az egyház teszi szabaddá az utat	313
Az egyház szabadsága	316
A legmagasabb társadalmi osztály	319
A több élet felé	322
Az idézett művek és helyek jegyzéke	328